

Tuuli Hirvilampi

Kestävän hyvinvoinnin jäljillä

Ekologisten kysymysten integroiminen
hyvinvointitutkimukseen

Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 136

KELAN TUTKIMUSOSASTO | HELSINKI 2015

Tuuli Hirvilammi

Kestävän hyvinvoinnin jäljillä

*Ekologisten kysymysten integroiminen
hyvinvointitutkimukseen*

Kirjoittaja

Tuuli Hirvilammi, YTM
Helsingin yliopisto, yhteiskuntapolitiikan oppiaine
etunimi.sukunimi@helsinki.fi

Sarjan julkaisut on hyväksytty
tieteellisessä arvioinnissa.

© Kirjoittaja ja Kelan tutkimusosasto

Graafinen suunnittelu: Pekka Loiri

ISBN 978-951-669-970-0 (nid.)
ISBN 978-951-669-971-7 (pdf)

ISSN-L 1238-5050
ISSN 1238-5050 (painettu)
ISSN 2323-7724 (verkkojulkaisu)

Juvenes Print
Tampere 2015

Tiivistelmä

Hirvilammi T. **Kestävän hyvinvoinnin jäljillä. Ekologisten kysymysten integroiminen hyvinvointitutkimukseen.** Helsinki: Kela, Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 136, 2015. 304 s. ISBN 978-951-669-970-0 (nid.), 978-951-669-971-7 (pdf).

Tutkimuksen lähtökohtana on ristiriitainen tilanne: suomalaiset voivat keskimäärin hyvin mutta kuormittavat samalla maapallon ekosysteemejä kestävämmällä tavalla. Ristiriita herättää kysymyksen siitä, mitä olisi kestävä hyvinvointi ja miten sitä on mahdollista tutkia. Tutkimuksen tavoite on kehittää kestävä hyvinvoinnin teoriaa, joka tunnistaa ihmisen ja luonnon välisen vuorovaikutuksen sekä kestävyys tavoitteet. Tieteidenvälisessä, hyvinvointitutkimukseen kiinnittyvässä tutkimuksessa liitetään ekologia kysymyksiä sekä hyvinvointiteoriaan että empiirisiin tutkimusasetelmiin. Tutkimukseen sisältyvät empiiriset osajulkaisut pohjautuvat perusturvan saajien hyvinvointia ja elintasoja sekä luonnonvarojen kulutusta eli materiaalijalanjälkiä tarkastelemaan aineistoon. Materiaalijalanjäljet on laskettu MIPS-menetelmällä. Tutkimuksessa esitetään, että kestävä hyvinvointi perustuu relationaaliseen ihmiskäsitykseen, joka auttaa näkemään ihmisten ja ekosysteemien yhteyden sekä ihmisten hyvinvoinnin osana luontoa. Kestävä hyvinvointi määritellään kokonaisuudeksi, johon kuuluvat kohtuullinen elintaso, mielekäs ja vastuullinen toiminta, merkitykselliset suhteet ja elävä läsnäolo. Tutkimuksessa kehitetään dynaaminen viitekehys, jonka avulla selvitetään hyvinvoinnin tavoittelun ja materiaalijalanjälkien välisiä suhteita. Kestävyys rajoissa pysymisen ehtona on hyvinvoinnin tavoittelun ekotehokkuus eli se, että tarpeita tyydytetään mahdollisimman vähän ympäristöä kuormittaen. Lisäksi tutkimuksessa kuvataan tieteidenvälinen tutkimusasetelma, jonka avulla arvioidaan kohtuullista elintasoja sekä sosiaalisen että ekologisen kestävyys näkökulmasta. Kohtuullinen elintaso turvaa kaikille ihmisille välttämättömät resurssit luonnon kantokyvyn rajoissa.

Avainsanat: hyvinvointi, kestävä hyvinvointi, elintaso, tarpeet, sosiaalinen kestävyys, ekologinen kestävyys, MIPS, ekotehokkuus, materiaalijalanjälki

Sammandrag

Hirvilammi T. **Hållbart välbefinnande på spåren. Att integrera ekologiska frågor med välfärdsforskning.** Helsingfors: FPA, Social trygghet och hälsa, undersökningar 136, 2015. 304 s. ISBN 978-951-669-970-0 (hft.), ISBN 978-951-669-971-7 (pdf).

Utgångspunkten i denna studie är paradoxal: finländarnas genomsnittliga välbefinnande är på hög nivå, men samtidigt är deras belastning på jordens ekosystem ohållbar. Konflikten väcker frågan vad hållbart välbefinnande är och hur det kan undersökas. Syftet med den här studien är att utveckla en teori om hållbart välbefinnande som beaktar interaktionen mellan människan och naturen samt målen för hållbarhet. I denna tvärvetenskapliga studie, som är grundar sig på välfärdsforskning, integreras ekologiska frågor med välfärdsforskning både i teorin och i den empiriska studien. De empiriska delundersökningarna bygger på ett material som granskar välbefinnande, levnadsstandard och konsumtionen av naturresurser hos mottagare av grundtrygghetsförmåner. Förbrukningen av naturresurser beräknas utifrån materialfotspåret, som grundar sig på MIPS-metoden. Som resultat presenteras en teori om hållbart välbefinnande, som är baserad på den relationella synen på mänskligheten. Den hjälper oss att se sambandet mellan människan och ekosystem samt människans välbefinnande som en del av naturen. Hållbart välbefinnande innebär en rimlig levnadsstandard, meningsfulla och ansvarsfulla aktiviteter, betydelsefulla relationer och en levande närvaro. Studien utvecklar en dynamisk referensram som förklarar förhållandet mellan strävan efter välbefinnande och materialfotspåret. För att vara hållbar, ska strävan efter välbefinnande vara ekoeffektiv, dvs. behoven uppfyllas med minimal belastning på miljön. Som resultat presenteras också en tvärvetenskaplig metod med vars hjälp man kan bedöma gränserna för en rimlig, dvs. både socialt och ekologiskt hållbar levnadsstandard. En rimlig levnadsstandard garanterar nödvändiga resurser för alla människor inom gränserna för naturens bärkraft.

Nyckelord: välbefinnande, hållbar välbefinnande, levnadsstandard, behov, social hållbarhet, ekologisk hållbarhet, MIPS, ekoeffektivitet, materialfotspår

Abstract

Hirvilammi T. **In search of sustainable wellbeing. Integrating ecological issues into wellbeing research.** Helsinki: Kela, Studies in social security and health 136, 2015. 304 pp. ISBN 978-951-669-970-0 (print), ISBN 978-951-669-971-7 (pdf).

The starting point of this study is a paradoxical situation: the wellbeing of average Finns is very high but simultaneously their environmental impacts threaten the carrying capacity of the earth. The paradox raises the question of what would sustainable wellbeing be and how is it to be studied. This study aims to develop a theory of sustainable wellbeing that recognizes the interaction between people and nature, as well as the goals of sustainability. In this interdisciplinary study the ecological issues are integrated into wellbeing research both in theory and in the empirical research settings. The empirical substudies are based on data that explores the wellbeing, standard of living and natural resource use (material footprints) of minimum income receivers. Material footprints were measured with the MIPS method. The results present a theory of sustainable wellbeing that is based on a relational conception of man. It enables us to see the connections between people and ecosystems, and humans as a part of nature. Sustainable wellbeing is defined as an entity that consists of a sufficient and sustainable standard of living, purposeful and responsible behavior, significant relations and an alert presence. The study develops a dynamic framework that can be used to explain the relations between capabilities, functionings and natural resource use. In order to be sustainable, wellbeing should be eco-efficient, which means satisfying needs with a minimal load on the environment. The results also present an interdisciplinary methodological setting, which can be used to assess the limits of a socially and ecologically sustainable standard of living. The aim of the sustainable standard of living is to secure all people with necessary resources within the carrying capacity of nature.

Key words: wellbeing, sustainable wellbeing, standard of living, needs, social sustainability, ecological sustainability, MIPS, eco-efficiency, material footprint

ALKUSANAT

Tutkimustani ei olisi tässä muodossa ilman Kelan tutkimusosastoa. Haluankin kiittää väitöstutkimukseni ohjaajaa, Kelan tutkimusprofessori Olli Kangasta rohkaisevan kannustavasta tuesta ja tekstien kommentoinnista aina silloin, kun kommentteja tarvitsin. Erityisesti kiitän Ollia sopivan vapaasta ohjauksesta, jonka ansiosta sain lähteä kulkemaan omaan suuntaani ja kehittämään uudenlaista tutkimusta. Kelan johtava tutkija Tuula Helne on ollut korvaamaton tutkimukseni kannalta, koska hänen kanssaan työskenteleminen on syventänyt ymmärrystäni kestävän hyvinvoinnin kysymyksistä (ja elämästä yleensä) sekä opettanut tieteellisten tekstien kirjoittamista. Tuulan kanssa sain jakaa niin kirjaprojekteja ja hauskoja konferenssimatkoja kuin maailmantuskaa ja maailmanparannusta. Sydämelliset kiitokset opastuksesta, ystävytydestä ja rinnallani kulkemisesta!

Kelassa oli mukava työskennellä, kiitos hauskojen työtovereiden. Erityisesti haluan lausua kiitokset erikoistutkija Markku Laadulle antoisista yhteisistä kirjoitusprojekteista ja monien tekstien reunahuomioista. Ryhmäpäällikkö Laura Kalliomaa-Puhaa kiitän aina yhtä ymmärtäväisestä ja arvostavasta asenteesta. Kelan julkaisutoimitusta, erityisesti Tarja Hyväristä, Maini Tulokasta ja Leena Rautjärveä, kiitän sujuvasta yhteistyöstä niin tämän kuin aiempienkin kirjojen kohdalla.

Helsingin yliopiston yhteiskuntapolitiikan oppiaineesta on tullut minulle tutkimusprosessin loppua kohden merkittävä kotipesä. Sosiaalipolitiikan professori Heikki Hiilamo lupautui työni toiseksi ohjaajaksi ennen yhteenvedon kirjoittamista, mistä suuri kiitos. Ilman Heikin rohkaisevaa ohjausta en olisi luottanut siihen, että saan tutkimuksen valmiiksi tavoittelemassani ajassa. Kiitän myös vt. professori Ullamaija Seppälää opastuksesta ja sydämellisestä yliopistomaailmaan perehdyttämisestä. Yliopistolle asettumistani on helpottanut erityisesti työhuonekaverini Maria Heiskanen, jota haluan kiittää kaikista hyödyllisistä vastauksista ja arjen piristämisestä.

Vuosien varrella olen saanut koetella ideoitani Risto Eräsaaren vetämässä sosiaalipolitiikan jatko-opintoseminaarissa, Vastuututkijakoulun seminaarissa ja Vastuun syys- ja kesäkouluissa. Seminaarien vetäjien lisäksi osoitan kiitokseni sosiaalipolitiikan jatko-opiskelijoille papereideni lukemisesta ja kommentoinnista. Ympäristöpolitiikan jatko-opintoseminareihin osallistuminen

oli myös hyödyllistä opastusta tieteidenväliseen tutkimukseen. Kiitos Ilmo Massa, Janne Hukkinen, Eeva Berglund sekä kaikki seminaareihin osallistuneet opiskelijat kommenteista ja saamastani tieteen tekemisen opista.

Ilman tieteidenvälistä tutkimushanketta ja yhteiskirjoittamista en olisi voinut yhdistää ekologisia kysymyksiä empiiriseen hyvinvointitutkimukseen. Senja Laaksoa, Michael Lettenmeieria ja Satu Lähteenojaa haluan kiittää innostuksesta, joustavuudesta ja kärsivällisyydestä, joita tarvittiin venyvien aikataulujen kanssa. Senjalle kiitokset myös ikimuistoisista haastattelumatkoista, materiaalityökalujen laskemisesta, kuvien ja taulukoiden tekemisestä sekä luotettavasta työtoveruudesta.

Tunnen itseni onnekaaksi, kun olen saanut jakaa yliopistolla ajatuksiani ja arkea monien arvostamieni henkilöiden kanssa. Toivottavasti tunnistatte itsenne ja kiitollisuuteni! Keskenkäisiä tekstejäni ovat avuliaasti kommentoineet ja tarkistaneet myös monet ystävät, kuten Kai Alhanen, Anna-Maria Isola, Jonathan Kyöttinen, Elina Mikola ja Tuukka Perhoniemi sekä isotätini Aili Flint. Suuret kiitokset konkreettisesta avusta! Lisäksi olen saanut nauttia useiden viisaiden ihmisten tuesta. Jouko Kajanojan innostava kannustus oli tärkeää erityisesti jatko-opintojen alkuvaiheessa, kun etsin paikkaani tutkimusmaailmassa. Marjatta Bardy on kommentoinut tekstejäni ja valanut minuun rohkeutta silloin, kun se on ollut koetuksella. Olavi Riihinen on opastanut minua tarveteorioiden maailmaan sekä kasvokkain että oivaltavilla kirjoituksillaan. Olenkin kiitollinen kaikesta viisaudesta sekä kehuista ja kannattelusta.

Taloudellisesta tuesta kiitän Suomen akatemiaa, Kelan tutkimusosastoa, Vastuu-tutkijakoulua ja Suomen kulttuurirahastoa. Lisäksi haluan kiittää väitöstutkimukseni esitarkastajia Marja Järvelää ja Jussi Simpuraa myönteisistä lausunnoista ja tarkoista huomioista, joista ymmärsin, mitä tekstistä vielä puuttuu.

Hyvinvoinnin tutkiminen on innostanut vuosien varrella opettelemaan hyvän elämän elämistä. Väitöskirjan tekijän arkeani ovat parantaneet leppoiset aamut, päiväjoogat ja vapaus kirjoittaa työhuoneiden ja kirjastojen lisäksi niin Brooklynin hälyisissä kahviloissa kuin Seilin hiljaisessa saaressakin. Hyvinvointiani ovat lisänneet myös aikapankkilaisten ja vallankumouksellisten uuden talouden rakentajien kanssa viettämäni hetket, kiitokset niistä. Läheisiä ystäviäni kiitän hauskoista hetkistä, jolloin olen

voinut puhua kaikesta muusta kuin tutkimuksesta. Lämpimät kiitokseni ja kaikki kunnia myös julkiselle päivähoidolle ja peruskoululle lasteni korkeatasoisesta hoidosta ja opetuksesta.

Kasvaminen uusperheessä on tuonut elämäni seitsemän erilaista sisarusta. Kiitos, että olette lähellä! Äitini Maija Keinänen on ollut korvaamaton aina. Tässä yhteydessä kiitän äitiä erityisesti akateemisesta perinnöstä, huolenpidosta ja innokkaasta lastenhoitoavusta. Isälleni Teemu Hirvilammille kuuluu kiitos kirjoittamisen maailmasta ja taiteilijaelämän jakamisesta; siitä opin, että itseään toteuttamalla ei välttämättä rikastu mutta elää rikkaasti. Uusperheeni isää Seppo Noroa haluan kiittää arvostavasta kannustamisesta ja poliittisen vaikuttamisen esimerkistä. Merja Hirvilammi on ollut arjen pelastaja ja Memmu-mummi, jonka avusta olen ikuisesti kiitollinen. Muita merkittäviä ihmisiä on paljon. Lyhyesti voinkin vain kiittää kaikkia teitä, jotka olette auttaneet minua kasvamaan, löytämään omat kykyni ja elämään hyvin.

Jokapäiväisen hyvinvointini keskeisin lähde on hassu perheeni ja yhdessä oleminen, jossa viihdytään. Markoa kiitän rakkaudesta, joka näkyy sanoissa ja teoissa. Kiitos oivaltavista kommenteista, sujuvasta yhteisen arjen pyörittämisestä ja konkreettisesta ajasta, jonka ansiosta sain upota kirjoihin ja kirjoituksiin. Lasten kanssa olen voinut olla ensisijaisesti ihana tai maailman ärsyttävin äiti, joka saa päivittäin kasvattaa ja itsekin kasvaa. Tuhannet kiitokset siis Toivolle ja Ilonalle – toivosta ja ilosta, mistäpä muusta.

Helsingissä helmikuussa 2015

Tuuli Hirvilammi

SISÄLTÖ

LUETTELO ALKUPERÄISJULKAISUISTA	10
1 JOHDANTO	11
1.1 Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimuskysymykset	15
1.2 Tutkimusprosessin kulku ja tutkimuksen sisältö	18
2 HYVINVOINTITEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT	21
2.1 Ihmiskeskeinen paradigma ja ihmiskäsityksen merkitys	21
2.2 Toimintamahdollisuudet hyvinvoinnin kuvaajana	24
2.3 Hyvinvointi tarveteorioiden näkökulmasta	28
2.4 Hyvinvointitutkimuksen perinteisiä käsitteitä	32
3 HYVINVOINNIN KESTÄVYYS TUTKIMUSKOHTENA	35
3.1 Kestävyden idea	35
3.2 Kestävien rajojen etsiminen	37
3.3 Hyvinvoinnin, luonnon ja kestävyden yhteydet	42
3.4 Kotitaloudet, ympäristövaikutukset ja luonnonvarojen kulutus	46
4 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	50
4.1 Tutkimuksen osajulkaisut	50
4.2 Metodologinen lähestymistapa	51
4.3 Empiirisen tutkimuskohteen ja aineiston kuvaus	56
4.4 Empiirisen aineiston analyysi	58
5 KESTÄVÄN HYVINVOINNIN TEORIAN AINEKSIA	61
5.1 Relationaalisen paradigman ihmiskäsitys	61
5.2 Moniulotteinen hyvinvointi	65
5.3 Hyvinvoinnin tavoittelu ja luonnonvarojen kulutus	71
5.4 Kohtuullinen eli sosiaalisesti ja ekologisesti kestävä elintaso	75
6 PÄÄTELMIÄ KESTÄVÄSTÄ HYVINVOINNISTA	80
6.1 Kiteytys tutkimuksen tuloksista	80
6.2 Hyvinvointiteoreettisia päätelmiä	83
6.3 Tieteidenvälisen hyvinvointitutkimuksen kehittäminen	89
6.4 Kestävä hyvinvointi yhteiskuntapolitiikan tavoitteena	91
7 LOPUKSI	96
LÄHTEET	100
ALKUPERÄISJULKAISUT	125

LUETTELO ALKUPERÄISJULKAISUISTA

Tämä väitöskirja perustuu tutkimuksiin, jotka on julkaistu seuraavissa alkuperäisjulkaisuissa:

- I **Hirvilammi Tuuli, Helne Tuula.** Changing paradigms. A sketch for sustainable wellbeing and ecosocial policy. *Sustainability* 2014; 6 (4): 2160–2175.
- II **Hirvilammi Tuuli, Laakso Senja, Lettenmeier Michael, Lähteenoja Satu.** Studying well-being and its environmental impacts. A case study of minimum income receivers in Finland. *Journal of Human Development and Capabilities* 2013; 14 (1): 134–154¹.
- III **Hirvilammi Tuuli, Laakso Senja, Lettenmeier Michael.** Kohtuuden rajat? Yksin asuvien perusturvan saajien elintaso ja materiaalijalanjälki. Helsinki: Kela, Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 132, 2014.

Alkuperäisjulkaisujen kustantajat ovat antaneet luvan uudelleenjulkaisemiseen tässä väitöskirjassa.

¹ Artikkelin on julkaistu myös kirjassa Leßmann Ortrud, Rauschmayer Felix, toim. *Capability approach and sustainability*. New York, NY: Routledge, 2013: 133–153.

1 JOHDANTO

Hyvinvointitutkimuksen mukaan me suomalaiset voimme hyvin. Monilla hyvinvointimittareilla tarkasteltuna sijoitumme kärkikastiin vauraiden OECD-maiden joukossa, koska elämme pitkään, meillä on laajat koulutusmahdollisuudet ja lapset voivat hyvin. Olemme keskimäärin tyytyväisiä elämäämme, sillä koemme sen turvalliseksi ja siihen kuuluu paljon sosiaalisia suhteita. Hyvinvointiamme lisää myös turvallinen elinympäristö; puhdas vesi ja vähäiset ilmansaasteet. (Kangas 2008; OECD 2011.) Vaikka köyhyys on yhä todellinen ongelma pienituloisille kotitalouksille, keskimääräinen elintasomme on korkea. Myös tulonjako on Suomessa yksi maailman tasaisimmista 1990-luvun jälkipuoliskolta alkaneesta eriarvoisuuden kasvusta huolimatta (OECD 2011). Elämme hyvinvointivaltiossa, jonka toivomme tuovan hyvinvointia myös tuleville sukupolville.

Toisaalta ympäristötutkimukset tuovat päivänvaloon yhä synkempiä tietoja maapallon tilasta. Metsäpinta-ala hupenee, valtameret happamoituvat ja maaperä köyhtyy. Tutkimusten mukaan luonnon monimuotoisuus on vähentynyt hurjaa vauhtia, sillä eliölajeja kuolee sukupuuttoon tuhatkertaisesti luonnollista sukupuuttotahtia nopeammin. Maapallon turvallista elintilaa kuvaavat kynnsarvot ovat jo ylittyneet luonnon monimuotoisuuden häviämisen, ilmastonmuutoksen kiihtymisen, maankäytön muutosten ja biokemiallisen saastumisen seurauksena. (Rockström ym. 2009; Living planet report 2014; Steffen ym. 2015.)

Todistammekin ekologista kriisiä, jossa ekosysteemien toiminnan heikentyminen uhkaa niiden kykyä säilyttää elämää ylläpitäviä toimintoja (ks. Haila ja Levins 1992, 211). Kaikista maapallon ekosysteemeistä jopa kahden kolmasosan toiminta on vakavasti heikentynyt, minkä seurauksena sekä paikallisten ekosysteemien että maailmanlaajuisen ekosysteemin (kuten ilmastonsäätelyn) toimintakyky voi romahtaa peruuttamattomalla tavalla (Millennium ecosystem assessment 2005). Arvioiden mukaan laajat ekosysteemien muutokset ovat todennäköisiä silloin, kun ihmisten käyttämä ala ylittää puolet maapallon pinta-alasta. Jos kehitys jatkuu nykyisellään, raja ylittyy jo reilun kymmenen vuoden kuluttua. Ihmisten elinympäristöjä koskevia muutoksia on luvassa myös ilmastonmuutoksen kiihtyessä: maapallon lämpötilan ennustetaan olevan vuonna 2070 korkeampi kuin koskaan ihmislajin olemassaolon aikana. (Barrosky ym. 2012, 54, 56.)

Ekologista kriisiä vahvistaa talouskasvun ja elintason nousun myötä kasvanut luonnonvarojen kulutus (Wiedmann ym. 2013). Suomalaisten luonnonvarojen kulutus on kasvanut miltei yhdeksänkertaiseksi sotien jälkeisenä aikana ja erityisesti on lisääntynyt tuontimateriaalien kulutus (Hoffrén 2009). Tämän seurauksena ympäristökuormamme on raskas: suomalaisten hiilidioksidipäästöt, ekologinen jalanjälki ja materiaalinkulutus ovat maailman suurimpien joukossa (Davis ja Caldeira 2010; Living planet report 2012; Dittrich ym. 2012).

Tämän tutkimuksen kannalta oleellinen paradoksi piileekin siinä, että hyvinvoivien suomalaisten jalanjälki maapallolla on ekologisesti kestämaton. Toisin sanoen olemme tavoitelleet hyvinvointia tulevien sukupolvien, köyhemmissä maissa asuvien ihmisten ja muiden lajien hyvinvoinnin kustannuksella. Vaikka suomalaisen ympäristön tila on paikallisesti parantunut, ekologinen jalanjälkemme on yli kolme kertaa suurempi kuin kutakin maapallon asukasta kohden laskettu biokapasiteetin määrä (Global Footprint Network 2010, 21, 41; Pohjola 2011, 26). Myös suomalaisten kotitalouksien keskimääräinen luonnonvarojen kulutus ylittää noin viisinkertaisesti luonnon kantokyvyn rajoissa pysyvän ja globaalisti oikeudenmukaisen luonnonvarojen käytön tason (Lettenmeier ym. 2014a). Tämä ekologinen velka on suomalaisen hyvinvointivaltion keskeisin kestävyysvaje, koska ihmisten hyvinvointi on viime sijassa täysin riippuvaista elinvoimaisista ekosysteemeistä.

Toistaiseksi suomalainen sosiaalipoliittinen hyvinvointitutkimus on sulkenut silmänsä ekologiselta kriisiltä ja ylikulutuksen aiheuttamalta ekologiselta velalta. Hyvinvoinnin käsitteellä kuvataan tavallisesti vain ihmisten hyvinvointia eikä hyvinvoinnin sisältöön ole laajemmin liitetty elinympäristöön tai luonnontilaan liittyviä ulottuvuuksia (Oksanen 2011, 316). Sosiaalipoliittisessa tutkimuksessa ei yleisesti ottaen tunnisteta ekosysteemien kriittistä merkitystä ihmisten hyvinvoinnin perustana eikä ilmastonmuutoksen kaltaisia ympäristöongelmia uusina hyvinvointia heikentävinä sosiaalisina riskeinä (ks. Helne ym. 2012; Hiilamo 2014a). Nykyhetkeä tai historiaa painottavassa hyvinvointitutkimuksessa tulevan hyvinvoinnin haasteet pelkistetään usein taloudellisiksi huoliksi. Samalla hyvinvointitutkimuksessa – ja yhteiskuntapolitiikassa laajemmin – on sitouduttu sellaiseen talouskasvuun perustuvaan hyvinvointimalliin, joka vahvistaa ekologista kriisiä ja nakertaa näin ollen huolestuttavalla tavalla tulevan hyvinvointimme edellytyksiä (ks. Helne ym. 2014). Huolestumisen syy on yksinkertainen: jos hyvinvointitutkimus sivuuttaa ekologisen kriisin, se sivuuttaa samalla ne haitalliset seuraukset, joita kestämaton hyvinvoinnin tavoittelu aiheuttaa ihmisten hyvinvoinnille.

Tutkimukset ennustavat, että ihmislajin hyvinvoinnin edellytykset heikkenevät merkittävästi, jos jatkamme nykyisellä luonnonvarojen kulutuksen ja siitä aiheutuvien ilmastopäästöjen kasvun tiellä (esim. Steffen ym. 2013; Scientific consensus on ...2013; Gerst ym. 2014). Öljy, makea vesi ja viljelysmaa ehtyvät, kun ihmislaji valtaa yhä suurempia osia maapallosta ja hyödyntää uusiutumattomia luonnonvaroja jatkuvan kulutusnälän tyydyttämiseksi (ks. Lähde 2013). Kiihtyvän ilmastonmuutoksen ennustetaan vaikeuttavan ruoantuotantoa, lisäävän terveysongelmia ja ilmastopakolaisuutta sekä hidastavan globaalia talouskasvua (IPCC 2014). Ennusteiden mukaan erityisesti kaikkein köyhimpien maiden köyhimmät ihmisryhmät tulevat kärsimään ekologisen kriisin vaikutuksista, vaikka luonnonvarojen kulutusta ja kasvihuonekaasupäästöjä kasvattavat enemmän vauraimmat kansantaloudet ja kotitaloudet (esim. Rees ja Westra 2003; UNDP 2011; Skoufias 2012). Rikkaimpien maiden ekologinen jalanjälki on lähes viisi kertaa suurempi kuin köyhimpien maiden (Living planet report 2012, 140).

Ympäristöongelmat ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden kysymykset ovat väistämättä yhteenkietoutuneita, minkä vuoksi on perusteltua puhua ekososiaalisesta kriisistä (Agyeman ym. 2003; Helne ym. 2012). Ekososiaalista kriisiä kuvastaa se, että maailmassa elää yhä 1,2 miljardia ihmistä äärimmäisessä köyhyydessä. Heistä vain puolella on mahdollisuus käyttää sähköä, neljäsosalla on puhdasta vettä ja viidesosalla sanitaatiomahdollisuudet. (Olinto ym. 2013.) Myös taloudelliset resurssit ovat kasaantuneet harvojen käsiin: maailman rikkain kymmenys ansaitsee yli puolet maailman väestön yhteenlasketuista tuloista (ks. esim. Milanovic 2012, 8).

Hyvinvoinnin vajeita on nähtävissä myös vauraissa hyvinvointivaltioissa. Vaikka elintason nousu on parantanut hyvinvointia monin tavoin, tutkimustulokset viittaavat siihen, että hyvinvointi tai onnellisuus ei kasva jatkuvasti bruttokansantuotteen tai kulutusmenojen kasvun myötä (esim. Easterlin 2005; Jackson 2008). Kestävän hyvinvoinnin mittareilla mitattu suomalaisten hyvinvointi onkin kääntynyt laskuun 1990-luvun alun jälkeen yhteiskunnan eriarvoistumisen, luonnonvarojen kulumisen ja ympäristöhaittojen seurauksena (Hoffrén ja Rättö 2011, 234). Köyhyyden ja eriarvoisuuden lisäksi myös epävarmuuden kasvu, ihmisten kokema aikapula ja elämänhallintaongelmat ovat sellaisia hyvinvoinnin säröjä, jotka suuntaavat pohtimaan nykyistä kestävämmän hyvinvoinnin sisältöä (ks. Hämäläinen 2014).

Maa­ilman­laajuista ekososiaalista kriisiä on viimeisten vuosikymmenten aikana pyritty ratkomaan kestävä­n kehityksen politiikan avulla. Tällöin ideana on suunnata kehitystä niin, että nykyisten sukupolvien tarpeiden tyydytys ei vaaranna tulevien sukupolvien mahdollisuuksia tyydyttää tarpeitaan. Kestävää kehitystä on myös se, että globaalit resurssit jaetaan sosiaalisesti oikeudenmukaisella tavalla nyky­sukupolvien kesken. (WCED 1987.) Vaikka kestävää kehitystä voidaan nimittää ”ihmiskunnan selviytymisstrategiaksi” (Furman ja Hanski 2012, 14), ympäristö­ongelmia ei ole riittävästi tunnistettu ja tunnustettu poliittisessa päätöksenteossa.

Kestävä kehitys on myös poliittisena tavoitteena kiistanalainen. Sen heikkouksina on pidetty käsitteen määrittelyn vaikeutta, hurskastelevaa todellisten ongelmien silottelua ja harhakuvitelmien ylläpitämistä (Robinson 2004). Kestävä­n kehityksen politiikkatoimia on syystäkin kritisoitu siitä, että käytännössä kehitys on liian usein samaistunut taloudelliseen edistykseen, minkä seurauksena sosiaalinen ja ekologinen kestävyys ovat jääneet alisteisiksi taloudelliselle kestävyydelle (esim. Järvelä ja Wilenius 1996; Silvasti 2003; Larsen 2009; Murphy 2012). Kestävä­n kehityksen politiikassa ei ole riittävästi korostettu ekologisen kestävy­yden ensisijaisuutta ihmisen hyvinvoinnin edellytyksenä (esim. Robinson 2004; Heikkurinen 2014; Helne 2014a). Itse kestävä­n kehityksen määritelmää on kritisoitu myös epämääräisyydestä sen suhteen, mitä nyky­sukupolven tarpeilla tarkoitetaan ja minkälaista tarpeen tyydytys­tasoa tavoitellaan (Sen 2009, 251–252; Rauschmayer ym. 2011, 1–2; Gough 2014, 4).

Kestävää kehitystä koskevan kritiikin seurauksena tutkimuskirjallisuudessa esitetään yhä useammin, että maailmanlaajuisena politiikkatavoitteena tulisi olla kestävä­n hyvinvoinnin edistäminen – kehityksen välineiden, kuten taloudellisen kasvun ta-

voittelun sijaan (esim. Barry ja Doherty 2002; Jackson 2011; Kjell 2011; Rogers ym. 2012; Bandarage 2013; Hämäläinen 2014). Ekosysteemien ja ihmisten hyvinvointi on ensisijaista. Tässä tutkimuksessa lähdetään siitä, että vasta sitten, kun tunnistamme paremmin kestävän hyvinvoinnin sisällön, voimme arvioida, minkälainen taloudellinen kestävyys parhaiten palvelisi hyvinvointiamme (ks. myös Helne ym. 2014). Kestävää hyvinvointia ei voi rinnastaa kansantuotteen jatkuvuuteen (vrt. Pohjola 2011), koska hyvinvointi on taloudellista elintasoa laajempi ilmiö. Kestävän hyvinvoinnin ymmärtäminen edellyttääkin tutkimusta, jossa selvitetään, mitä hyvinvointiin sisältyy ja miten kestävää hyvinvointia mitataan (ks. Stiglitz ym. 2009).

Tutkimukseni kiinnittyy ympäristö- ja yhteiskuntatieteissä käytävään keskusteluun kestävän hyvinvoinnin käsitteestä ja sen sisällöstä. Viime vuosina vilkastuneessa keskustelussa on kaivattu uutta ymmärrystä hyvinvoinnista ja korostettu ekologisen kestävyuden ja hyvinvoinnin tavoittelun yhdistämistä (esim. Dolan ja Peasgood 2006; Jackson 2011; Rauschmayer ym. 2011; Kjell 2011; Assadourian 2012; Peeters 2012; Bandarage 2013; Hämäläinen 2013; Gerst ym. 2014). Ekologisten kysymysten huomioiminen hyvinvointitutkimuksessa ja varsinainen kestävän hyvinvoinnin käsitteen määrittely ovat kuitenkin vasta aluillaan – etenkin suomalaisessa sosiaalipoliittisessa keskustelussa. Tästä syystä koen tarpeelliseksi täsmentää ymmärrystä hyvinvoinnin kestävydestä myös suomalaisen hyvinvointitutkimuksen kontekstissa. Tutkimukseni taustalla on ihmetys siitä, mitä hyvinvoinnin kestävyydellä tarkoitetaan. Mistä yksilöiden ja yhteisöjen kestävä hyvinvointi muodostuu? Miten tulevat sukupolvet voivat tyydyttää tarpeitaan, jos jo nykyisten sukupolvien tarpeentyydytys ylittää maapallon kantokyvyn rajat? Vastausten löytämiseksi tarvitaan tutkimusta, jossa määritellään nykyistä selvemmin kestävän hyvinvoinnin sisältöä ja yhdistetään toisiinsa kestävyuden normatiivisia tavoitteita, ympäristötutkimusta ja hyvinvointiteoreettisia käsitteitä.

Kestävän hyvinvoinnin tutkimuksen lähtökohta on pyrkimys turvata kaikkien ihmisten hyvinvointi ekologisesti kestävällä tavalla. Kestävällä hyvinvoinnilla tarkoitetaan kirjallisuudessa sellaista hyvinvoinnin tasoa, joka mahdollistaa elämän edellytykset nykyisin eläville ihmisille, tuleville sukupolville ja muille lajeille (esim. Bandarage 2013). Kestävän hyvinvoinnin kysymykset suuntaavatkin tutkijan katseen sekä maantieteellisesti että ajallisesti laajemmalle kuin nykyisessä sosiaalipoliittisessa hyvinvointitutkimuksessa on tapana. Ne johdattavat hyvinvointitutkimukseen, jossa yksilö- ja yhteisötason hyvinvointia tarkastellaan maapallon ekosysteemien ja maailmanlaajuisten yhteisöjen kontekstissa.

Sosiaalipoliittisessa hyvinvointitutkimuksessa on aiemmin selvitetty sosiaalisen kestävyuden tavoitteita ja indikaattoreita, kun taas ympäristötutkijat ovat määritelleet ekologisen kestävyuden tavoitteita. Kestävän hyvinvoinnin ymmärtäminen edellyttää kuitenkin sellaista lähestymistapaa, jossa pyritään yhdistämään eri tieteenaloilla tuotettuja tietoja. Tällaista tieteidenvälisyyttä on kehitetty sosiaali- tai yhteiskuntapoliittisessa tutkimuskeskustelussa käyttäen esimerkiksi vihreän sosiaalipoliitiikan (Fitzpatrick ja Cahill 2002), ekologisen sosiaalipoliitiikan (Massa 1992), ekososiaalisen

yhteiskuntapolitiikan (Järvelä 1999 ja 2000) ja ympäristösosiaalipolitiikan (Hirvilammi ja Massa 2009; Hirvilammi 2009) kaltaisia käsitteitä. Eri käsittein muotoiluille ”ekososiaalisille” lähestymistavoille on yhteistä holistinen näkökulma ihmisten hyvinvointiin. Tällöin tunnistetaan biofyysisen elinympäristön keskeinen merkitys ihmisten hyvinvoinnille sekä ihmisen ja luonnon välinen vuorovaikutus. (Ks. Helne ja Silvasti 2012, 14; Järvelä ym. 2013, 285; myös Närhi ja Matthies 2001, 41.)

Ekososiaalisessa tutkimuskeskustelussa pyritään nivomaan yhteen hyvinvoinnin, sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ja ympäristöongelmien näkökulmia, jotta hyvinvoinnin kestävätkä rajat voitaisiin nykyistä paremmin tunnistaa kaikessa sosiaalipoliittisessa tutkimuksessa (ks. Häikiö ja Saikkonen 2009; Helne ym. 2012; Helne ja Silvasti 2012). Tunnistamiseen tarvitaan tieteenaloja yhdistäviä tutkimuksia, joissa pystytään purkamaan ”luonnon tosiasioiden ja sosiaalisten tosiasioiden” välinen kuilu ja havainnollistamaan, miten sosiaalinen ja materiaallinen maailma ovat toisiinsa kietoutuneita (Urry 2013, 18–19). Laajemmin tämä tavoite suuntaa kyseenalaistamaan ihmiskeskeisen yhteiskuntatutkimuksen paradigman ja siihen perustuvan hyvinvointitutkimuksen (ks. luku 2.1; osajulkaisu I).

Tieteidenvälistä tutkimusta tarvitaan, jotta tutkimuksessa voitaisiin nähdä selvemmin tieteenalojen väliin jääviä kysymyksiä ja tieteenalojen sokeita pisteitä (Mikkeli ja Pakkasvirta 2007, 65). Aiemmassa suomalaisessa sosiaalipoliittisessa hyvinvointitutkimuksessa on jäänyt katveeseen se, miten perustavanlaatuisella tavalla ihmiset ja luonto ovat yhtä. Keskinäisriippuvuuksien puutteellinen ymmärtäminen on puolestaan johtanut siihen, että hyvinvointitutkimukseen ei ole aiemmin liitetty hyvinvoinnin ja luonnonympäristön vuorovaikutusta konkretisoivia ympäristötutkimuksen menetelmiä. Tutkimustani onkin motivoinut käsitys siitä, että katveja paikkaamaan tarvitaan poikkitieteellistä yhteiskuntatieteellisten ja luonnontieteellisten tutkimuskeskustelujen yhdistämistä sekä tieteidenvälisiä empiirisiä tutkimusasetelmiä.

1.1 Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimuskysymykset

Väitöstutkimukseni osallistuu ajankohtaiseen keskusteluun siitä, miten Suomen kaltaisissa vauraissa hyvinvointivaltioissa voidaan elää hyvää elämää luonnon kantokyvyn rajoissa. Tutkimukseni lähtökohtana on se, että kestävä hyvinvoinnin tarkemman sisällön ymmärtäminen edellyttää ekologisten kysymysten integroimista hyvinvointiteoriaan ja empiiriseen hyvinvointitutkimukseen. Integroinnilla tarkoitan aiemmin erillään tarkasteltujen asioiden liittämistä yhteen niin, että hyvinvoinnista ja ekologisista kysymyksistä muodostuu tieteellisesti perusteltu, koherentti kokonaisuus (ks. Moran-Ellis ym. 2006, 50; Huutoniemi ym. 2010, 85).

Tavoitteeni on kehittää sellaista hyvinvoinnin teoriaa, joka tunnistaa ihmisen ja luonnon välisen vuorovaikutuksen sekä kestävyden tavoitteet. Tällöin tutkimusongelma kietoutuu sen ympärille, miten ekologiset kysymykset voidaan tunnistaa hyvinvointiteorioissa ja liittää hyvinvointitutkimukseen. Tutkimus ei näin ollen pyri

ensisijaisesti kuvaamaan sitä, miten kestävä hyvinvointi saavutetaan. Sitä motivoivat pikemminkin teoreettiset ja metodologiset kysymykset: miten ihmisen ja luonnon välistä vuorovaikutusta voidaan lähestyä, miten kestävää hyvinvointia voi käsitteellistää ja minkälaisilla menetelmillä sitä voidaan tutkia.

Liitän ympäristötutkimuksessa tuotettua tietoa ja ympäristötutkimuksen menetelmiä sosiaalipolitiikan tieteenalaan kiinnittyvään hyvinvointitutkimukseen sekä teorian että empiirisen tutkimuksen tasolla. Pyrkimyksenäni on tällöin luoda ”uudenaista tutkimusta jäsentäviä ja organisoivia käsitteitä sekä metodologioita” (Mikkeli ja Pakkasvirta 2007, 70). Integroinnin tarkoitus on tehdä näkyviksi luonnon, hyvinvoinnin ja kestävyuden välisiä keskinäisriippuvuuksia. Lähestyn keskinäisriippuvuuksia teoreettisesti pohtimalla kestävästä hyvinvoinnista ihmiskäsitystä ja hyvinvoinnin sisältöä. Sovellan tutkimuksessa erilaisia hyvinvointiteoreettisia lähestymistapoja, joiden kautta pyrin ymmärtämään hyvinvoinnin kaltaista moniulotteista ilmiötä kokonaisvaltaisesti ja erilaisia näkökulmia hyödyntäen. Tarkoitukseni ei ole kuvata hyvinvointia ja sen jakautumista väestötasolla vaan tarkastella ensisijaisesti yksilötason hyvinvointia ja sen tutkimiseen soveltuvia menetelmiä.

Ekologisten kysymysten integroiminen hyvinvointitutkimukseen tapahtuu myös konkreettisemmalla tutkimusasetelmien tasolla. Tutkimukseni tarkoitus on kehittää tieteidenvälisiä kestävästä hyvinvoinnista tutkimusmenetelmiä, minkä vuoksi olemme suunnitelleet ja toteuttaneet yhdessä materiaalijalanjälkilaskelmiin perehtyneiden ympäristöalan tutkijoiden kanssa pilottitutkimuksen, jossa yhdistämme ympäristötutkimuksen ja hyvinvointitutkimuksen menetelmiä. Käytännössä olemme tutkineet 18 yksin asuvan perusturvan saajan hyvinvoinnin tavoittelua ja elintasoja sekä heidän luonnonvarojen kulutustaan eli materiaalijalanjälkiä. Materiaalijalanjäljet on laskettu MIPS-menetelmällä (*Material Input per Service Unit*), joka mittaa tuotteiden tai palvelujen koko elinkaaren aikaista luonnonvarojen kulutusta (esim. Schmidt-Bleek 2000). Menetelmän yhdistäminen hyvinvointitutkimukseen antaa tietoa hyvinvoinnin tavoittelun ekotehokkuudesta eli siitä, miten hyvinvointi voidaan saavuttaa mahdollisimman pienillä materiaalipanoksilla ja mahdollisimman vähän ympäristövaikutuksia aiheuttaen (ks. esim. Dietz ym. 2009).

Tutkimuksessani etsin vastausta siihen, minkälainen voisi olla kestävästä hyvinvoinnista teoria. Ihmisen hyvinvointia tarkastelevat hyvinvointiteoriat perustuvat väistämättä tietynlaiseen ihmiskäsitykseen, joka suuntaa tutkimusta enemmän tai vähemmän julkilausutusti. Lisäksi hyvinvointiteoriat esittävät tietyn näkökulman hyvinvoinnin sisältöön ja siihen, miten hyvinvointia tai sen puutetta voidaan arvioida. (Esim. Saari 2011.) Kestävästä hyvinvoinnista teorian rakentamisessa pyrin ottamaan kantaa näihin eri näkökulmiin, minkä vuoksi lähestyn laajaa tutkimusongelmaa neljän konkreettisen tutkimuskysymyksen avulla:

- 1) Minkälaiseen ihmiskäsitykseen kestävä hyvinvoinnin teoria perustuu?
- 2) Minkälaisia ulottuvuuksia kestävä hyvinvoinnin sisältöön kuuluu?
- 3) Mitkä tekijät vaikuttavat hyvinvoinnin tavoittelun ja luonnonvarojen kulutuksen välisiin yhteyksiin?
- 4) Miten sosiaalisen ja ekologisen kestävyuden tavoitteet yhdistyvät elintason tutkimuksessa?

Vastaan kahteen ensimmäiseen tutkimuskysymykseen teoreettisen lähestymistavan kautta, kun taas kahteen jälkimmäiseen tutkimuskysymykseen etsin vastausta empiirisen osatutkimuksen tutkimusasetelmista ja tuloksista.

Tähän mennessä olen käyttänyt käsitteitä luonto, ympäristö, ekosysteemi ja ekologinen niitä tarkemmin määrittelemättä. On kuitenkin tarpeen täsmentää näiden keskeisten käsitteiden merkityksiä. Käytän tutkimuksessani ensinnäkin luonnon käsitettä väljässä merkityksessä niin, että ymmärrän luonnon kaikkialla läsnä olevaksi, ”ei-kulttuuriseksi materiaaliseksi maailmaksi”, jonka osana myös ihmiset elävät (Lähde 2012, 99; ks. luontokäsityksistä myös Haila ja Lähde 2003; Williams 2003). Ympäristön käsitän luontoa suppeammaksi. Se on tiettyyn paikkaan ja aikaan sidottu käsite, jolla tarkoitetaan kaikkia niitä konkreettisia elinympäristöön kuuluvia tekijöitä, jotka määrittävät ihmisten elinehtoja (Haila ja Lähde 2003, 13–14). Käytän näitä käsitteitä, vaikka tiedostan, että käytännössä luontoa ja ei-luontoa ei voi selvästi erottaa toisistaan, koska niiden ”välinen raja laajenee jatkumoksi, harmaaksi vyöhykkeeksi” (Willamo 2005, 165). Myös luonnon ja ympäristön käsitteiden erottelu on vaikeaa. Ympäristöongelmia on perinteisesti pidetty ihmisen aiheuttamina, ihmisperäisiä muutoksina luonnossa, vaikka käytännössä luonnossa on hyvin vaikeaa erottaa toisistaan ihmis- ja ei-ihmisperäisiä muutoksia tieteellis-teknisen kehityksen ja ihmisen ja luonnon välisen kompleksisen suhteen vuoksi. (Willamo 2012a, 132.)

Kaikkialla läsnä olevan luonnon ja konkreettisemmän ympäristön lisäksi käytän ekosysteemin käsitettä silloin, kun haluan painottaa luonnossa tapahtuvia muutoksia ja konkretisoida ihmisyyhteisöjen ja luonnon välistä vuorovaikutusta. Ekosysteemeillä tarkoitan kiertokulkuja, joiden osana ihmisyyhteisöt elävät. Aine ja energia siirtyvät, kiertävät ja kasautuvat erilaisissa maapallonlaajuissa tai paikallisissa ekosysteemeissä. Konkreettisemmin ekosysteemit muodostuvat ilmasta, vedestä, kasveista, maaperästä, eläimistä, mikrobeista ja ihmisten tekemistä rakennelmista, jotka ovat kaikki yhteydessä toisiinsa. Ekosysteemit mahdollistavat ihmisyyhteisöjen toiminnan. (Esim. Marten 2001.)

Ekologinen kestävyys viittaa ekosysteemien elinvoimaisuuden jatkuvuuteen. Laajemmin ymmärrettynä ekologia on kuitenkin käsite, jolla voidaan tarkoittaa luontoa, tieteenalaa, maailmankuvaan liittyvää ideaa tai poliittista liikettä (Haila ja Levins 1992). Tässä tutkimuksessa käsitän ekologian ensisijaisesti tieteenalana ja teoriaperustana, joka tuottaa tutkimustietoa ekosysteemien tilasta sekä ihmisen ja luonnon välisestä keskinäisriippuvuudesta. Tutkimuksen alaotsikon ekologisilla kysymyksillä tarkoitankin laajasti ekologian ja ympäristötutkimuksen alalla tuotettua tietoa ja ympäristö-

vaikutuksia mittaavia menetelmiä. Samalla tunnistan, että ekologinen tieto ei sinänsä tarjoa valmiita politiikkaohjeita ja reseptejä ekologisen kriisin ratkaisemiseksi. Kaikki ratkaisuja määrittävät, luontoa koskevat säännöt ja käyttäytymistä ohjailevat normit ovat sen sijaan väistämättä poliittisia ja ideologisia tulkintoja. (Ks. Haila ja Levins 1992, ix–7.) Myös tutkimuksessani vastaan tulevat ekologisen kestävyuden rajat ovat jatkuvasti tutkimuksen ja uudelleenarvioinnin kohteina.

1.2 Tutkimusprosessin kulku ja tutkimuksen sisältö

Väitöstutkimukseni on viimeisten vuosien aikana kulkemieni polkujen kohtauspaikka. Perille päästäkseni olen valinnut useita reittejä ja kirjoittanut monien ihmisten kanssa. Usein polut ovat tuntuneet mutkikkailta ja rönsyileviltä mutta jälkepäin ne näyttävät kuitenkin vievän vahvasti samaan suuntaan: ne pyrkivät rakentamaan siltaa sosiaalisen ja ekologisen näkökulman välille.

Sosiaalipoliittisten kysymysten ja ympäristöongelmien yhdistäminen oli vahvasti läsnä jo pro gradu -tutkielmassani (Hirvilammi 2003) ja toisaalta Maan ystävissä, jossa toimimalla pyrin edistämään sekä ekologista kestävyyttä että sosiaalista oikeudenmukaisuutta – yhtä aikaa ja toisiinsa kytkeytyneinä. 2000-luvun puolivälin jälkeen tutustuin kansainväliseen sosiaalipolitiikan vihreää kritiikkiä koskevaan kirjallisuuteen ja kirjoitin yhdessä Ilmo Massan kanssa ympäristösosiaalipolitiikan käsitteestä (Hirvilammi ja Massa 2009). Mitä enemmän seurasin ympäristökeskustelua ja toisaalta tutustuin hyvinvointivaltion haasteita ja epäkohtia koskevaan kirjallisuuteen (Hirvilammi ja Laatu 2008), sitä enemmän ihmettelin niiden välissä ammottavaa kuilua. Miten on mahdollista, että ympäristöongelmia koskevat kysymykset ulkoistetaan hyvinvoinnin ja sosiaalipolitiikan kysymyksistä? Tämä kysymys vahvasti haluani selvittää luonnonympäristön, ihmisten hyvinvoinnin ja talouskasvuun kytkeytyvän hyvinvointivaltion välisiä suhteita.

Vuonna 2010 sain rahoituksen väitöstutkimuksen tekemiseksi perusturvan riittävyttä selvittäneestä Suomen Akatemian tutkimushankkeesta (ks. Kangas ym. 2013) ja aloitin työskentelyn Kelan tutkimusosastolla. Akatemian hanke mahdollisti empiirisen aineiston keruun ja perusturvan varassa elävien ihmisten kohtaamisen, jolla on ollut suuri merkitys yksilöiden hyvinvointia koskeville pohdinnoilleni. Mutta koska seisoin jo sosiaalista ja ekologista näkökulmaa yhdistävällä sillalla, en osannut tehdä perinteistä köyhyystutkimusta. Kiinnostuin kohtuullisen elintason käsitteestä ja sille annettavista merkityksistä yhtäältä perusturvan riittävyuden ja toisaalta ekologisen kestävyuden näkökulmasta (Hirvilammi 2011 ja 2013; osajulkaisu III).

Väitöstutkimusta suunnitellessani tutustuin Koti-MIPS-julkaisuun, jossa kuvataan kotitalouksien luonnonvarojen kulutusta. Julkaisun lopussa kirjoittajat toivovat, että vastaisuudessa tutkimuksessa keskusteltaisiin materiaalihokkuuden lisäksi myös kohtuudesta ja onnellisuudesta kestävä yhteiskunnan edellytyksinä (Kotakorpi ym. 2008, 104). Tästä innostuneena otin yhteyttä tutkimuksen tekijöihin, Michael Let-

tenmeieriin ja Satu Lähteenojaan, joiden kanssa ryhdyimme suunnittelemaan hyvinvointi- ja ympäristötutkimusta yhdistävää hanketta. Siihen tuli mukaan myös Senja Laakso, joka teki aineistosta pro gradu -tutkielmansa (Laakso 2011). Yhteistyömme tuloksia olemme esitelleet tämän tutkimuksen osajulkaisujen lisäksi kahdessa kansainvälisessä artikkelissa (Lettenmeier ym. 2012 ja 2014b) ja konferenssiesityksissä.

Kelan tutkimusosastolla olin mukana myös Toinen sosiaalipolitiikka -tutkimushankkeessa, jonka idea on selvittää, miten ilmastonmuutos, ekologinen kriisi, luonnonvarojen rajallisuus ja liikakulutus voitaisiin ottaa paremmin huomioon sosiaalipolitiikassa. Tätä kysymystä olen pohtinut yhdessä Tuula Helneen ja Markku Laadun kanssa kirjoittamissani julkaisuissa (Helne ym. 2011 ja 2012; Laatu ym. 2012). Väitöstutkimukseni ensimmäinen, Tuula Helneen kanssa kirjoittamani osajulkaisu on myös tämän yhteistyön hedelmiä. Hankkeen puitteissa käynnistimme lisäksi eri tieteenalan tutkijoita yhteen kokoavan dialogiprosessin ja toimitimme siinä käydyistä keskusteluista ekologista hyvinvointivaltiota käsittelevän kirjan (Helne ym. 2014).

Vuoden 2013 aikana siirryin Helsingin yliopistolle ja sain apurahan väitöskirjan loppuunsaattamiseksi. Oli viimeisten valintojen aika: kokoanko väitöskirjaan sekä sosiaalipolitiikkaan keskittyviä että perusturvan saajien hyvinvointia koskevia julkaisuja? Päätin käsitellä laajempien sosiaalipoliittisten kysymysten sijaan hyvinvointiteoriaa ja -tutkimusta sekä ympäristötutkimusta. Halusin syventää omaa ajatteluaani siitä, mitä kestäväällä hyvinvoinnilla tarkoitetaan. Halusin ymmärtää paremmin, mitä on se hyvinvointi, jota sosiaalipolitiikassa pyritään edistämään ja miten hyvinvointikäsitteissä voitaisiin ymmärtää nykyistä paremmin ihmisen ja luonnon keskinäiset yhteydet. Seuraavat luvut kuvaavat, mitä ymmärsin.

Väitöstutkimukseni sisältää yhteenvedon lisäksi kolme osajulkaisua, joista yksi on artikkeli laajempi tutkimusraportti. Kaikki osajulkaisut ovat yhteisjulkaisuja, joiden toteuttamisesta olen kantanut pääasiallisen vastuun. Ensimmäinen osajulkaisu on teoreettinen artikkeli, jossa hahmottelemme paradigman muutosta: tutkimusta ja politiikkaa ohjaavien ajattelutapojen muuttumista ihmiskeskeisestä relationaaliseen eli tässä yhteydessä erityisesti ihmisten ja luonnon välisiä suhteita korostavaan suuntaan. Jäsenämme myös moniulotteista hyvinvointikäsitystä Erik Allardtin (1976a) hyvinvointiteoriaa soveltaen. Toinen osajulkaisu on empiirinen, tieteidenvälisen tutkimusryhmämme yhteisartikkeli, jossa kuvaamme perusturvan saajien hyvinvoinnin tavoittelua ja materiaalijalanjälkiä Amartya Senin (esim. 1993) tunnetuksi tekemään toimintamahdollisuuksien teoriaan kiinnittyen. Kolmas osajulkaisu on samaan empiiriseen osatutkimukseen perustuva tutkimusraportti, jossa tarkastelemme Len Doyalin ja Ian Goughin (1991) tarveteorian pohjalta yksin asuvien perusturvan saajien elintasoja ja materiaalijalanjälkiä. Samalla kehitämme tieteidenvälistä tutkimusasetelmaa kohtuullisen eli sosiaalisesti ja ekologisesti kestäväen elintason arvioimiseksi.

Kahdessa jälkimmäisessä osajulkaisussa painottuvat empiiriset tutkimustulokset, minkä vuoksi pyrin yhteenvetoluvussani nousemaan yleisemmälle tasolle ja syventämään kestäväen hyvinvoinnin tutkimuksen teoreettista pohjaa. Yhteenvedossa kokoaan

tutkimuksen viitekehystä ja määrittelen keskeisiä käsitteitä. Tutkimukseni teoreettinen viitekehys kiinnittyy ensisijaisesti hyvinvointiteorioihin. Lisäksi sisällytän siihen aineksia ekologisesta teoriasta ja yhteiskuntatieteellisestä ympäristötutkimuksesta, koska niiden avulla on mahdollista täydentää hyvinvointiteorioita erityisesti sen osalta, miten ihmisen hyvinvoinnin ja luonnon välistä suhdetta voidaan käsitteellistää ja tutkia.

Luvussa 2 jäsenän ensin ymmärrystäni hyvinvoinnin käsitteestä ja hyvinvointiteorioista. Tämän jälkeen luvussa 3 pohdin kestävyiden ideaa ja sitä, mitä kestävyiden rajojen soveltaminen merkitsee hyvinvointitutkimuksessa. Esittelen myös aiempaa ihmisten hyvinvointia ja ekologistia kysymyksiä yhdistävää tutkimusta. Luvussa 4 käsittelen tutkimusmenetelmiä eli sitä, millä keinoilla ja minkälaisen aineiston avulla olen etsinyt vastauksia tutkimuskysymyksiini. Luku 5 esittelee osajulkaisujen sisältöä ja tutkimuksen tuloksia. Luvussa 6 kiteytän vastaukset tutkimuskysymyksiini ja määrittelen kestävä hyvinvoinnin käsitettä. Tutkimuksen johtopäätöksinä pohdin, minkälaisia merkityksiä tuloksilla on hyvinvointiteorioille, tieteidenväliselle hyvinvointitutkimukselle ja hyvinvointia edistävälle yhteiskuntapolitiikalle. Viimeisessä luvussa arvioin työtäni ja avaan kysymyksiä jatkotutkimukselle.

2 HYVINVOINTITEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT

Hyvinvointi on kaikille tuttu ja kaikille yhteinen ilmiö. Se on jotain, minkä ihmiset tunnustavat intuitiivisesti, joten hyvinvoinnin käsite ei jokapäiväisessä elämässä tunnu vaativan selityksiä eikä sitä ole helppoa kuvata täsmällisesti. Ilmiön monimuotoisuus ja epämääräisyys heijastuvat myös hyvinvointitutkimuksessa, jossa hyvinvointi nähdään eri näkökulmista lähestyttävänä kompleksisena käsitteenä (esim. Ryan ja Deci 2001; Gough ym. 2007). Näkökulmia rajaavat ja ohjaavat kuitenkin erilaiset hyvinvointiteoriat, jotka liittyvät laajemmin tieteenalan vallalla oleviin paradigmoihin ja niihin perustuviin ihmiskäsityksiin. Tutkimukseni osajulkaisuissa sovellan toimintamahdollisuuksien teoriaa ja tarveteorioita, joiden keskeisiä piirteitä esittelen tässä luvussa. Luvun lopussa avaan vielä hyvinvointiteorioiden tutkimusperinteitä ja tutkimukseni kannalta keskeisiä käsitteitä. Tätä ennen palaan kuitenkin hyvinvointiteorioiden perustukseen eli siihen, millaiseen tieteen paradigmaan ja ihmiskäsitykseen nykyinen hyvinvointitutkimus pohjautuu.

2.1 Ihmiskeskeinen paradigma ja ihmiskäsityksen merkitys

Ihmisten hyvinvointia tarkastelevat teoriat ovat rakentuneet perinteisesti antroposentrisen eli ihmiskeskeisen yhteiskuntatieteellisen paradigman varaan. Laajasti viitatussa teoksessaan *Tieteellisten vallankumousten rakenne* Thomas S. Kuhn (1994 [1962], 23) tarkoittaa paradigmoilla tieteenalan yhdessä hyväksymiä ja yleisesti jaettuja ”johdonmukaisia tieteellisen tutkimuksen perinteitä”. Paradigmat johdattavat tutkijoita yleisten olettamusten mukaisiin tutkimusasetelmiin ja jättävät sivuun sellaiset näkökulmat ja selitykset, jotka eivät mahdu yhteisesti jaettujen käsitysten kehyksiin. Yhteisiin paradigmoihin sitoutuessaan tiedeyhteisö hyväksyy tietyt, normaalitydettä kuvaavat säännöt ja standardit. Nämä kyseenalaistetaan vasta sitten, jos uudet poikkeavat löydökset muodostuvat selittämättömiksi anomaliaiksi, jotka johtavat tutkimusalan kriisiin ja uuteen paradigmaan. (Kuhn 1994.) Paradigma on oleellinen käsite kestävän hyvinvoinnin teorianmuodostuksessa, koska ekologisten kysymysten integroiminen hyvinvointitutkimukseen edellyttää ihmisen ja luonnon välisen suhteen uudelleen muotoilua myös tutkimusta ohjaavien ja usein tiedostamattomien ajattelutapojen tasolla (ks. osajulkaisu I).

Yhteiskuntatieteiden ihmiskeskeinen eli antroposentrinen paradigma juontaa juurensa tieteenalojen eriytymiseen. Kun yhteiskuntatieteet ovat irrottautuneet luonnontieteistä, sosiaalisia ilmiöitä on ryhdytty selittämään pitkälti sosiaalisilla tekijöillä ja kulttuuri on pelkistetty ihmisten välisen kulttuurin käsitteeseen (ks. Catton ja Dunlap 1978 ja 1980). William Catton ja Riley Dunlap (1980) kutsuvat Durkheimin ajoista lähtien vallalla ollutta sosiologian paradigmaa ”ihmisen erivapauden paradigmaksi” (suomenos Järvikoski 2009, 81). Se perustuu ajatukseen, jonka mukaan ihmisten erityislaatuinen ja muista lajeista poikkeava asema ”on vapauttanut ihmiset ekologisista periaatteista sekä ympäristön vaikutteista ja rajoista” (Catton ja Dunlap 1980, 25). Tällaisessa ihmiskeskeisessä ajattelussa ihminen ja luonto nähdään perustavan-

laatuisesti toisistaan erillisinä. Kuten Pekka Kuusi (1982, 107) on kirjoittanut, emme ole ”omaksuneet itsellemme käsitystä ihmisestä luontoon kuuluvana eläinlajina”.

Ihmiskeskeisen paradigman lähtökohtainen oletus on se, että luonto on välineellisessä asemassa oleva resurssivarasto, jota ihmiset hyödyntävät rajattomasti omiin tarkoituksiinsa. Ihminen nähdään muita lajeja ylempiarvoisena, mikä oikeuttaa luonnon resurssien hyväksikäytön. (Ks. Catton ja Dunlap 1978, 42–43 ja 1980, 16–17; Bateson 1985, 492–493; Milbrath 1989, 119.) Ihmisen ja luonnon erillisyyttä korostaa myös laajemmin vallalla oleva tieteen paradigma, jonka mukaan todellisuus koostuu erillisistä asioista, jotka ovat hierarkkisessa suhteessa toisiinsa (Taylor ja Taylor 2007, 12). Tieteessä vallitseva ”fragmentaarinen eli pirstoutunut suhde luontoon ja todellisuuteen” estää tutkijoita näkemästä asioita osana laajempaa kokonaisuutta (Bohm ja Peat 1992, 31). Pirstomista tapahtuu, kun asiat jaotellaan mielivaltaisesti esimerkiksi eri tieteenalojen välisiksi kysymyksiksi.

Tieteenalan paradigmat sisältävät myös ihmiskuvaa tai -käsitystä² koskevia oletuksia, koska yhteisesti jaetut ajattelutavat vaikuttavat siihen, miten ihmiset näkevät itsensä ja paikkansa maailmassa (Catton ja Dunlap 1980, 34; Dunlap 1980, 11–12). Erilaisissa ihmiskäsityksissä vastataan laajasti ottaen kysymyksiin siitä, mistä ihminen muodostuu, miten ihmiset ovat suhteessa toisiinsa ja luontoon ja mikä motivoi ihmisiä (Niemelä 2014). Ihmiskäsityksellä voidaan empiirisessä hyvinvointitutkimuksessa tarkoittaa kaikkia ihmistä koskevia ”edellyttämisiä ja olettamisia, jotka ovat mukana siinä vaiheessa, kun tutkija rajaa kohteensa, asettaa hypoteesinsa ja valitsee menetelmänsä” (Rauhala 1983, 13). Erilaiset ihmiskäsitykset suuntaavat näin ollen myös hyvinvointitutkijoita korostamaan tiettyjä ihmisolemuksen puolia tai tiettyjä vuorovaikutussuhteita.

Hyvinvointiteoriat pohjaavat aina tietynlaisiin ihmiskäsityksiin, koska niissä otetaan väistämättä kantaa siihen, mitä ihminen on. Pauli Niemelä (2014) esittelee erilaisia länsimaisen filosofian ja ihmistieteiden ”ihmiskäsitysvirtauksia”, joiden voidaan ajatella vaikuttaneen myös erilaisten hyvinvointiteorioiden kehittymiseen. Yleisimmin omaksuttuja ihmiskäsityksiä ovat esimerkiksi naturalistinen ihmiskäsitys, jossa ihminen nähdään luonnon olentona, jota muovaavat evoluutio ja perimä. Humanistinen ihmiskäsitys taas korostaa ihmisarvoa ja näkee ihmisen henkisesti kehittyvänä olentona, jonka pyrkimyksenä on kasvu inhimilliseksi ihmiseksi. (Niemelä 2014, 180–181.) Hyvinvointitutkimuksen valtavirta on pitkälti perustunut edellisiä ihmiskäsityksiä suppeampaan *homo economicus* -ihmiskuvaan, jossa lähdetään siitä, että ihmiset pyrkivät maksimoimaan itsekkäästi omia etujaan. Tällainen ihmiskuva on

2 Pauli Niemelä (2014, 12) tarkoittaa ihmiskäsityksellä ”systemaattista analyysiä ihmisestä ja hänen olemispuolistaan”, kun taas ihmiskuvan käsitteellä tarkoitetaan sitä, että ihmistä tarkastellaan rajatumminkin jonkin tietyn ”olemispuolen” näkökulmasta. Samoin Lauri Rauhala (1983, 13–14) erottaa ihmiskäsityksen ja ihmiskuvan käsitteet toisistaan niin, että ihmiskäsitys on laajempi käsite kuin ihmiskuva, joka on tietyn tutkimusalan osittaiskuvaus ihmisestä. Jaottelun pohjalta olen päättänyt käyttämään tässä tutkimuksessa laajempaa ihmiskäsityksen käsitettä, koska ihmiskeskeiseen paradigmaan perustuvat ihmiskäsitykset ja luvussa 5.1 esittämäni relationaalinen ihmiskäsitys käsittelevät ihmisen olemusta suppeaa ihmiskuvaa laajemmin. En kuitenkaan pyri holistiseen ihmiskäsitysanalyysiin, jossa tarkasteltaisiin kokonaisvaltaisesti ja systemaattisesti ihmisen eri olemispuolia (ks. Niemelä 2014, 12).

kuitenkin ristiriidassa sosiaalisten suhteiden merkitystä ja altruistista käyttäytymistä osoittavien tutkimustulosten kanssa. Esimerkiksi Herbert Gintis (2000) kuvaa, kuinka ihmiset pyrkivät vastavuoroisuuteen. Oman edun tavoittelun sijaan ihmisen käyttäytymistä määrittää pitkälti yhteinen etu, jonka ei katsota olevan ristiriidassa yksilön omien intressien kanssa (Lewin 1988). Homo economicus -kriitikin seurauksena myös hyvinvointitutkimuksessa on vallannut jalansijaa prososialisempi käsitys ihmisestä (Saari 2011, 51).

Ihmiskäsitykset koskettavat ihmisen suhdetta itseensä, toisiin ihmisiin ja luontoon (Becker 2006). Pauli Niemelän (2014, 187) mukaan erilaisiin ihmiskäsityksiin voidaan liittää myös ajatus ”hyvästä ja pahasta”, koska niissä korostuu ihmisen yhteys johonkin ”alkuperäiseen”, josta ihminen on vieraantunut. Kestävän hyvinvoinnin kontekstissa tämän ajatuksen voisi liittää erityisesti naturalistiseen tulkintaan, jonka mukaan ongelmaksi nähdään se, että ihminen on irtautunut luonnosta ja luonnonmukaisuudesta. Luonnosta vieraantunutta ja erillisyyttä korostavaa ihmiskäsitystä pidetään usein ekologisesti kestäättömän elämänmuodon yhtenä keskeisenä taustatekijänä (esim. Kuusi 1982; Becker 2006; Næss 2008; Bandarage 2013).

Koska antroposentriseen paradigmaan nojaavat hyvinvointiteoriat eivät eksplisiitista käsittele ihmisten ja luonnon välistä yhteyttä, hyvinvointiteorioissa on kiinnitetty toistaiseksi verraten vähän huomiota ihmisen olemassaolon biologiseen perustaan ja hyvän elämän tavoittelun ekologiin rajoihin (Kjell 2011; Ferraro ja Reid 2013). Tämä näkyy myös hyvinvointitutkimuksen *human ecology* -perinteessä, jossa ympäristöllä tarkoitetaan lähinnä ihmisen käyttäytymiseen vaikuttavaa sosiaalista tai kulttuurista ympäristöä eikä biologista tai aineellista ympäristöä (ks. Närhi ja Matthies 2001). Ihmiskeskeinen paradigma suuntaa hyvinvointitutkimukseen, jossa resurssit pelkistetään sosiaalisiksi tai taloudellisiksi resursseiksi eikä tunnisteta ihmistoiminnan haitallisia ympäristövaikutuksia.

Ekologinen kriisi ja sen ihmisten hyvinvointia heikentävät seuraukset voidaan kuitenkin perustellusti ymmärtää yhteiskuntatieteellistä hyvinvointitutkimusta haastavaksi anomaliaksi, joka suuntaa kyseenalaistamaan laajemmin ihmiskeskeisen paradigman olettamuksia ja ihmiskäsityksiä (Dunlap 1980; Bandarage 2013). Yhä useammat tahot esittävät, että kestävän hyvinvoinnin nykyistä syvempi ymmärtäminen ja sen saavuttaminen edellyttävät vähemmän antroposentristä paradigmaa sekä tieteenalan kehityksen että politiikkaa suuntaavien politiikkaparadigmojen tasolla³ (esim. Catton ja Dunlap 1978 ja 1980; Milbrath 1989; Assadourian 2012; osajulkaisu I). Kestävää kehitystä koskevassa kirjallisuudessa on pyritty myös laajentamaan ihmiskäsitystä niin, että siinä korostuisivat nykyistä paremmin ihmisen ja luonnon väliset suhteet (esim. Ferraro ja Reid 2013; ks. myös Kuusi 1982). Christian Becker (2006) on hahmotellut *homo ecologicus* -ihmiskäsitystä, jossa ihmisten suhde luontoon perustuu sympatiaan

3 Osajulkaisussa I käsitämme paradigman tieteenalan paradigmaa laajemmaksi ajattelutavaksi, lähes maailmankuvaan verrattavissa olevaksi olettamusten joukoksi, joka suuntaa sekä tutkimusta että eriytyneempiä politiikkaparadigmoja (ks. osajulkaisu I; Milbrath 1989; Hall 1993; Meadows 1998). Tässä kestävän hyvinvoinnin teoriaa kehittävässä yhteenvedossa tarkastelen paradigmanmuutosta erityisesti tieteenalan ja hyvinvointitutkimuksen tasolla.

ja kunnioitukseen. Relationaalisuus on yksi avainkäsite, jolla on kuvattu ihmisen ja luonnon yhteen kietoutuneisuutta ihmiskäsityksen tasolla (Hoggett 2002). Koska ihmiskäsitys ohjaa hyvinvointitutkimuksen tutkimusasetelmien muodostamista ja tulosten tulkintaa, kestävä hyvinvoinnin teorian muodostamisessa on kehitettävä ekologista tietoa sisältävää, relationaalista ihmiskäsitystä (ks. luku 5.1). Kestävän hyvinvoinnin teoria merkitsee paradigman muutosta ja uudenlaista ymmärrystä sekä hyvinvoinnin sisällöstä että hyvinvoinnin tavoittelun välineistä.

2.2 Toimintamahdollisuudet hyvinvoinnin kuvaajana

Hyvinvointitutkimuksessa vallalla olevissa utilitaristisissa ja resurssihin perustuvissa suuntauksissa hyvinvointi rinnastetaan yksilön saamaan hyötyyn. Resurssien määrä samaistetaan usein yksioikoisesti hyvinvoinniksi ja hyöty pelkistetään taloudelliseksi hyvinvoinniksi. Taloustieteilijä Amartya Sen (1999 ja 2009) on kritisoinut tällaista hyvinvointitutkimusta hyvinvoinnin välineiden ja päämäärien sekoittamisesta. Hän väittää, että vaurastuminen tai taloudellinen hyvinvointi ei ole itsessään hyvän elämän päämäärä vaan tulojen – kuten muidenkin resurssien – hyöty on ainoastaan siinä, mitä ne mahdollistavat ja mitä niiden avulla voidaan tehdä. Tämän vuoksi hyvinvointitutkimuksen näkökulmaa tulee Senin mukaan laajentaa resurssien kasautumisesta hyvin elämisen mahdollisuuksiin.

Amartya Senin ja filosofi Martha Nussbaumin alun perin kehittämä *capability approach* on laaja, normatiivinen viitekehys, josta käsin voidaan arvioida yksilöiden hyvinvointia, poliittisia järjestelmiä ja yhteiskunnassa tapahtuvia sosiaalisia muutoksia. Näin tulkittuna se ei ole varsinaisesti teoria, joka määrittelee esimerkiksi köyhyyden tai hyvinvoinnin sisältöä vaan se on nähty laajana viitekehysenä, jonka avulla voidaan arvioida ja käsitteellistää erilaisia ilmiöitä (Robeyns 2005, 94 ja 2006, 353). Omassa tutkimuksessani asemoin kuitenkin toimintamahdollisuuksia tarkastelevan viitekehysten hyvinvointiteorian yhdeksi suuntaukseksi, kuten hyvinvointitutkimuksessa varsin yleisesti on tapana (esim. Gough ym. 2007; Niemelä 2010; Lagerspetz 2011; Aaltio 2013; Kainu ja Niemelä 2014). *Capability approach* on aiemmin suomennettu esimerkiksi toimintakykyteoriaksi (Saari 2011; Aaltio 2013) tai toimintakykylähestymistavaksi (Lagerspetz 2011; Raijas 2011). Itse käytän käsitettä *toimintamahdollisuuksien teoria*⁴.

Toimintamahdollisuuksien teoriassa ihmisen hyvinvointi ymmärretään erilaisten tekemisten ja olemisten (*doings and beings*) kokonaisuudeksi. Yksilön hyvinvointiin

4 *Capabilities* on suomennettu kyvyiksi (esim. Riihinen 2002), toimintakyvyiksi (esim. Saari 2011; Simpura ja Uusitalo 2011; Aaltio 2013) tai toimintavalmiiksi (Björklund ja Sarlio-Siintola 2010). Vakiintuneen suomennoksen puuttuessa käytän esimerkiksi Markus Kainun ja Mikko Niemelän (2014, 9) sekä Jouko Kajanojan (1996, 57) tavoin toimintamahdollisuuksien käsitettä, koska se tavoittaa mielestäni parhaiten Senin kirjoitukset, joissa käsite tarkoittaa sellaista merkittävää vapautta, joka mahdollistaa yksilön toiminnan ja valinnat. Senillä '*capability*' ei tarkoita yksipuolisesti yksilön henkilökohtaista ominaisuutta tai kykyä, joihin esimerkiksi toimintakyvyn käsite ongelmallisesti viittaa, vaan hän korostaa, että yksilön toimintamahdollisuudet riippuvat taloudellisista, sosiaalisista ja poliittisista järjestelmistä (Sen 1999, 53).

vaikuttaa se, kuinka paljon hän voi tehdä niitä asioita, joita hänellä on syytä arvostaa. (Sen 2009, 231; Leßmann 2011, 43–44.) Keskeisiä käsitteitä ovat toimintamahdollisuudet (*capabilities*) ja toiminnot (*functionings*). Toimintamahdollisuuksilla Sen (1987, 16 ja 1993, 31) tarkoittaa tosiasiallisia vapauksia ja mahdollisuuksia saavuttaa erilaisia yksilön arvostamia, usein hyvinvoinnin kannalta keskeisiä toimintoja. Toiminnot ovat sen sijaan erilaisia valinnan seurauksena saavutettuja asioita ja elinolosuhteita, joita ihminen onnistuu tekemään (Sen 1987, 16 ja 1993, 31). Toimintamahdollisuuksien määritelmä ei itsessään viittaa mihinkään tiettyyn tärkeysjärjestykseen tai hyvinvoinnin arvoihin vaan toimintamahdollisuuksilla voidaan tarkoittaa laajasti joko selviämisen kannalta keskeisiä tai yksilöllisten arvovalintojen myötä vaihtelevia, vähemmän keskeisiä asioita. Näin ollen toimintamahdollisuuksien kirjo ylettyy puhtaan veden saatavuudesta esimerkiksi mahdollisuuteen opiskella antiikin historiaa. (Alkire 2005; Niemelä 2010.) Erilaisista toimintamahdollisuuksista koostuvaa ”tarjontaa” Sen (2009, 236) nimittää toimintamahdollisuuksien kokonaisuudeksi (*capability set*).

Toimintamahdollisuuksien teoria eroaa muista hyvinvointiteorioista siinä, että huomio kohdistetaan toteutuneiden toimintojen lisäksi ihmisten vapauksiin eli siihen, mitä ihminen voisi tehdä (Sen 2009, 235). Toimintamahdollisuuksia kuvastaa se, että ihminen on esimerkiksi ”vapaa nälästä” tai ”vapaa lukutaidottomuudesta” ja että hänellä on riittävät voimavarat vapauden toteuttamiseen (Sen 2013, 10). Voisi-kin ajatella, että toimintamahdollisuuksia tarkastelevan lähestymistavan etuna on siinä esitetty prosessinomainen käsitys hyvinvoinnista: hyvinvointia ei ymmärretä saatavilla olevien resurssien tai tyytyväisyyden staattiseksi määräksi vaan yhteisistä ja yksilöllisistä toimintamahdollisuuksista, valinnoista ja toteutuneista toiminnoista muodostuvaksi ja jatkuvasti liikkeessä olevaksi kokonaisuudeksi (Rauschmayer ym. 2011; Spillemaeckers 2011; ks. myös Ringen 2006, 17). Tätä prosessia, jossa yksilöt pyrkivät aktiivisesti saavuttamaan heidän hyvinvointiaan edistäviä toimintoja, voidaan kutsua hyvinvoinnin tavoitteluksi.

Toimintamahdollisuuksia koskevassa kirjallisuudessa korostetaan eroa välineiden, kuten hyödykkeiden ja palveluiden, sekä toimintojen ja toimintamahdollisuuksien välillä kestävän hyvinvoinnin näkökulmasta kiinnostavalla tavalla. Erottelu selventää, miksi kulutushyödykkeiden määrää ei voi samaistaa hyvinvointiin. Hyödykkeillä nähdään olevan tiettyjä piirteitä, jotka mahdollistavat toimintoja. Siihen, miten yksilö voi muuntaa tavaroiden tai resurssien mahdollisen hyödyn haluamakseen toiminnoksi, vaikuttaa Senin mukaan kolme erilaista, niin sanottua ”erottelevaa tekijää” (*conversion factors*): henkilökohtaiset tekijät (kuten lukutaito, fyysinen kunto, älykkyys), sosiaaliset tekijät (kuten poliittinen järjestelmä, sosiaaliset normit, sukupuoliroolit) ja ympäristöön liittyvät tekijät (kuten ilmasto, maantieteellinen sijainti). (Sen 1999, 70–71 ja 2009, 254–256; ks. myös Hirvilampi ja Mäki 2013.) Tästä syystä sama resurssien määrä voi eri ihmisillä merkitä hyvin erilaista hyvinvointia.

Senin ajattelun lähtökohtana on se, että toimintamahdollisuuksien lisääntyminen on yksilöiden hyvinvoinnin kannalta merkittävää. Hän tunnistaa kuitenkin, että toimintamahdollisuuksien laajeneminen ei aina lisää hyvinvointia, koska yksilön

toimijuus (*agency*) voi suuntautua myös sellaisiin tavoitteisiin, jotka eivät edistä hänen hyvinvointiaan. Yleensä hyvinvoinnin lisääntyminen vahvistaa myös toimijuutta, mutta yhteys ei ole aina samansuuntainen. Hyvinvointia edistävien toimintojen ja yleisemmän toimijuuden erottamiseksi Sen määrittää neljä erilaista saavutusta tai tavoitetta: hyvinvointi, toimijuus, vapaus hyvinvointiin (yksilön vapaus edistää omaa hyvinvointiaan) ja vapaus toimijuuteen (yksilön vapaus edistää mitä tahansa tavoitetta tai arvoa, jota henkilöllä on syytä edistää). (Sen 2009, 287–288.) Kestävään kehitykseen ja tutkimukseni lähtökohtiin liittyen on tärkeää tunnistaa, että toimijuus voi suuntautua oman hyvinvoinnin sijaan myös toisten hyvinvoinnin edistämiseen (Ibrahim 2006; Sen 2009; Spillemackers 2011).

Toimintamahdollisuuksien teoriassa esitetään, että yksilön vapauksien lisäksi hyvän elämän mahdollisuuksiin vaikuttavat joko suoraan tai epäsuorasti välineelliset vapaudet (*instrumental freedoms*). Näitä yhteiskunnallisen tason hyvinvointia edistäviä tekijöitä ovat Senin (1999, 38) mukaan poliittiset vapaudet, kuten kansalaisoikeudet sekä taloudelliset mahdollisuudet, kuten resurssien omistussuhteet ja markkinoiden toiminta. Kolmantena vapautena Sen mainitsee sosiaaliset olosuhteet, joilla hän tarkoittaa esimerkiksi koulutukseen ja terveydenhuoltoon liittyviä yhteiskunnallisia rakenteita, jotka vaikuttavat ihmisten riippumattomaan vapauteen elää paremmin. Neljänneksi yhteiskunnassa vallitseva luottamus, ja läpinäkyvyyttä koskevat käytännöt vaikuttavat siihen, mitä ihmiset voivat odottaa saavansa ja minkälaisessa yhteiskunnassa he toimivat. Lisäksi yhteiskunnan turvaverkko, kuten sosiaaliturvajärjestelmä, on yksilöiden hyvinvoinnille merkittävä ja se vaikuttaa erityisesti haavoittuvassa asemassa olevien yksilöiden toimintamahdollisuuksiin. (Sen 1999, 39–41.) Erilaisten yhteiskunnallisten olosuhteiden merkityksen tunnistaminen on oleellista myös kestävän hyvinvoinnin tutkimuksessa, kuten esitän luvussa 5.3 (ks. myös osajulkaisu II, kuvio 1).

Hyvinvoinnin empiirinen arvioiminen edellyttää käsitystä siitä, minkälaisista toimintamahdollisuuksista hyvinvointi muodostuu. Koska Sen (2005 ja 2009) korostaa paikallisia eroja, demokraattisen päätöksenteon roolia ja ihmisten vapautta määritellä hyvän elämänsä sisältöä, hän ei ole halunnut laatia objektivistista ja universaalia listaa keskeisistä toimintamahdollisuuksista tai toiminnoista. Sen (1993, 31 ja 1999, 75) on ainoastaan – ikään kuin ohimennen – erotellut perustavanlaatuisia toimintoja ”kompleksisemmista” toiminnoista. Keskeisinä toimintoina Sen (1999, 75) mainitsee esimerkiksi sen, että ihminen on riittävän ravittu, elää terveenä, kunnioittaa itseään tai osallistuu yhteisön elämään.

Martha Nussbaum (2000) sen sijaan puolustaa universaalia ja objektivistisempaa lähestymistapaa. Hän kannattaa yhteisesti määriteltyä käsitystä siitä, mitä toimintamahdollisuuksia ihmisen hyvään elämään kuuluu ja minkälaiset toiminnot ovat juuri ihmisen elämässä keskeisiä, koska vain sitä kautta voidaan arvioida ihmisten kohtuullista elämänlaatua (tai yhteiskuntien oikeudenmukaisuutta). Nussbaum (2000, 78–80 ja 2011, 33–34) erittelee kymmenen universaalia, kaikkia ihmisiä yhdistävää

keskeistä toimintamahdollisuutta. Listaan sisältyy esimerkiksi mahdollisuus ruumiilliseen terveyteen ja koskemattomuuteen, mahdollisuus kouluttautua ja etsiä omalla tavallaan elämän tarkoitusta, mahdollisuus tuntea tunteita muita kohtaan, mahdollisuus elää muiden ihmisten kanssa sekä mahdollisuus elää suhteessa eläinten, kasvien ja luonnonympäristön kanssa ja huolehtia niistä.

Sen ja Nussbaum eivät määrittele kovin eksplisiittisesti lopullista hyvinvoinnin päämäärää tai elämän tarkoitusta. Molemmat korostavat vapautta ja toimijuutta. Toimijakeskeinen ajattelu nostaa erityisesti autonomian keskeiseen asemaan (Niemelä 2010; Lagerspetz 2011). Senille (2009, 230) vapaus on arvokasta siksi, että se antaa yksilöille mahdollisuuden saavuttaa omat tavoitteensa ja päättää omasta elämästään. Vapaus merkitsee kuitenkin myös vastuuta ja velvollisuuksia. Oikeudenmukaisuusteoriassa Sen (2009) esimerkiksi toteaa selvästi, että parempiosaisilla ihmisillä on velvollisuus auttaa huonompiosaisia ja että ihminen ei saa ajaa muita lajeja sukupuuton partaalle omaa elintason nousua tavoitellessaan.

Alun perin kolmansien maiden kysymyksiin suuntautunutta toimintamahdollisuuksien teoriaa on sovellettu yhä enemmän läntisten hyvinvointivaltioiden hyvinvointitutkimuksessa erityisesti 2000-luvulla (esim. Anand ym. 2005; Grewal ym. 2006; Björklund ja Sarlio-Siintola 2010; Van Ootegem ja Spillemaeckers 2010). Teorian ansiona pidetään sitä, että se ylittää hyvinvointiteorioiden perinteisen kiistakysymyksen subjektivismin ja objektivismin välillä. Subjektiiivisissa arvioissa hyvinvoinnin katsotaan riippuvan henkilöiden mielen sisällöistä ja kokemuksista, kun taas objektivismissa hyvinvointia arvioidaan sen mukaan, minkälaisia olentoja ihmiset ovat ja onko heillä tiettyjä, ulkopuolelta määriteltyjä hyvinvointia edistäviä tekijöitä. Toimintamahdollisuuksien teoriassa ei pyritä kaiken kattavaan ”objektiiiviseen listaan”, jonka vaarana voi olla erilaisuuden sivuuttaminen, mutta siinä ei toisaalta oleteta, että kaikki subjektiiivisesti hyvinvoinniksi määrittyvät kokemukset voisivat olla yhtä lailla merkittäviä hyvinvoinnin kannalta. (Lagerspetz 2011, 84–85, 100.) Teorian ansiona on pidetty myös sitä, että se tuo vahvasti esiin yksilön toimijuuden ja tunnistaa yhteiskunnallisten toimintamahdollisuuksien merkityksen (esim. Saari 2011). Lisäksi toimintamahdollisuuksien ja toimintojen käsitteellinen erotteleminen auttaa laajentamaan hyvinvointitutkimuksen kenttää (Ringin 1995⁵).

Toimintamahdollisuuksien teorian empiirinen soveltaminen ja sen keskeisten käsitteiden operationalisointi on todettu kuitenkin vaikeaksi (Alkire 2005; Robeyns 2006). Teoriaa on myös arvosteltu liiasta yksilökeskeisyydestä ja siitä, että liberaaliin traditioon perustuva lähestymistapa ei riittävän syvällisellä tasolla tunnista sosiaalisten yhteisöjen ja instituutioiden merkittävää roolia yksilöiden toimintamahdollisuuksien muotoutumisessa sekä yksilöiden valintojen suuntaamisessa (esim. Zimmermann 2006; Deneulin 2008; Gronow 2010).

5 Ringin (1995) on tähdentänyt epäsuorien ja suorien hyvinvoinnin indikaattoreiden välistä eroa soveltaen toimintamahdollisuuksien teoriasta tuttua jaottelua mahdollisuuksien ja toteutuneen hyvinvoinnin välillä. Epäsuorat hyvinvoinnin mittarit tarkastelevat hyvinvoinnin tavoittelun mahdollisuuksia (tuloja, resurssien määrää tai toimintamahdollisuuksia), kun taas suorat mittarit arvioivat hyvinvoinnin toteutunutta tasoa (menoja, kulutustasoa ja elämäntapaa).

Kestävän kehityksen näkökulmasta teorian heikkoutena on ihmiskeskeisyys: siinä ei oteta huomioon, että ihmisten hyvinvoinnilla on ympäristövaikutuksia ja että nykyisen sukupolven tulisi rajoittaa toimintamahdollisuuksiaan säilyttääkseen tuleville sukupolville hyvät elämän edellytykset (Holland 2008; Leßmann 2011; Schultz ym. 2013). Teorian haasteeksi on koettu myös se, että hyvinvoinnin sisältö jää liian kontekstisidonnaiseksi, mikä estää lopulta muodostamasta yhteisesti jaettua käsitystä hyvinvoinnin sisällöstä ja hyvän elämän edellytyksistä. Teoriassa ei myöskään täsmennetä riittävän hyvinvoinnin rajoja, minkä vuoksi teoria ei tässä tutkimuksessa lopulta tuntunut tarjoavan soveltamiskelpoisia aineksia kestävän elintason empiiriseen arviointiin. Näiden rajoitteiden vuoksi koin tarpeelliseksi tarkastella kestävän hyvinvoinnin kokonaisuutta myös tarveteorioiden avulla (ks. myös Rauschmayer ym. 2011).

2.3 Hyvinvointi tarveteorioiden näkökulmasta

Hyvinvointitutkimuksessa tunnetaan lukuisia tarveteorioita, joista tutkimukseni kannalta olennaisimpia ovat Erik Allardtin (1976a) tarvetarkasteluun pohjautuva hyvinvointiteoria ja Len Doyalin ja Ian Goughin (1991) tarveteoria. Erik Allardtin subjektivistista ja objektivistista näkökulmaa yhdistävä hyvinvointiteoria korostaa hyvinvoinnin arvoperusteisuutta ja kuvaa havainnollisella tavalla moniulotteisen hyvinvoinnin sisältöä. Doyalin ja Goughin teoria puolestaan on 1990-luvun merkittävä hyvinvointiteoreettinen avaus, jossa yhdistetään toisiinsa hyvinvoinnin käsitteen filosofis-teoreettista pohdintaa, konkreettisen hyvinvointi-indikaattorin kehittämistä ja moraaliseettisiä suuntaviivoja yhteiskuntapolitiikalle (Kajanoja 2005). Ammannan kestävän hyvinvoinnin teorian aineksia myös Abraham Maslow'n (1954 ja 2011 [1962]) ja Manfred Max-Neefin ym. (1991) tarveteorioista.

Tarveteorioita yhdistää ymmärrys hyvinvoinnista tilana, jossa ihmisen on mahdollista saada keskeiset tarpeensa tyydyttyä. Monimutkaisempi kysymys liittyy sen sijaan siihen, mitä tarpeet ovat, ovatko tarpeet yhteisiä ja mitkä tarpeet ovat hyvinvoinnin kannalta keskeisiä. Des Gasper (2007, 55) jaottelee kolme erilaista tapaa ymmärtää tarpeet. Ensinnäkin tarpeen käsitettä käytetään neutraalisti hyvinvoinnin arvioinnissa silloin, kun viitataan toimintaa selittävään voimaan tai potentiaaliin. Tarpeet ovatkin motiivi: jotain minkä täytyminen ohjaa ja ajaa ihmisiä toimimaan (ks. esim. Allardt 1976a, 23; Doyal ja Gough 1991, 35). Toiseksi tarpeet käsitetään välttämättömyytenä jonkin asian saavuttamiseksi eli ne ovat sellaisia ihmisen perusolemuksen elementtejä, joiden toteutumatta jättämisestä aiheutuisi vakavaa haittaa (ks. Doyal ja Gough 1991, 40). Kolmanneksi tarve on se, mikä asettaa vahvan normatiivisen vaatimuksen saavuttaa välttämätön päämäärä. Tällöin ihmisellä on ”tarve saada jotakin vain, koska tämän tarpeen tyydyttäminen vaikuttaa jonkin päämäärän saavuttamiseen” (Lagerspetz 2011, 95). Hyvinvointitutkimuksessa ja sosiaalipoliittisissa ohjelmissa tarve-käsitettä käytetään kaikissa näissä merkityksissä (Gasper 2007). Tässä tutkimuksessa ymmärrän tarpeet välttämättömyyteen liittyviksi ihmisen perusolemuk-

sen elementeiksi ja toiminnan motiiveiksi; tarpeet saavat ihmiset toimimaan, koska ihmisen olemassaolo ja hyvinvointi edellyttävät tarpeiden tyydyttämistä.

Tarpeet eroavat haluista tai mieltymyksiä kuvaavista preferensseistä siinä, että ihminen ei voi olla tarvitsematta sitä, mikä on hänelle välttämätöntä – riippumatta siitä, mitä yksilö itse haluaa. Tämä tulee selvimmän esiin fysiologisten tarpeiden kohdalla. (Doyal ja Gough 1991, 40–42; Soper 2006, 358.) Tarpeita subjektiivisemmat halut vaihtelevat eri kulttuureissa ja eri yksilöiden välillä ja ilmentyvät erilaisina käyttäytymistäipumuksina (Doyal ja Gough 1991, 39; Riihinen 2002, 182, 184). Käytännössä tarpeiden ja halujen tai valintoja ohjaavien preferenssien erottaminen on useissa tapauksessa vaikeaa, koska haluja ruokkivassa kulttuurissa ei ole aina selvää, mikä osa ihmisen käyttäytymisessä ilmentää haluja ja mikä tarpeita (esim. Riihinen 2002 ja 2012). Sekaannusta lisää myös yleinen puhe siitä, kuinka kulutustason nousu lisää kulutustarpeita – vaikka täsmällisempää olisi puhua halujen tai tarpeiden tyydyttäjien määrällisestä kasvusta.

Sekä Doyal ja Gough (1991) että Max-Neef ym. (1991) erottavat tarveteorioissaan selvästi toisistaan tarpeet ja tarpeiden tyydyttäjät (*satisfiers*). Erottelu korostaa, että hyödykkeet eivät ole tarpeita itsessään vaan tarpeiden tyydytyksen mahdollistavia välineitä, joilla on erilaisia ominaisuuksia. Esimerkiksi ruoka ja asuminen ovat tarpeiden sijaan ”hengissä säilymisen tarpeen” tyydyttäjiä (Max-Neef ym. 1991, 17). Tämä jaottelu hämärtyy usein esimerkiksi ympäristökirjallisuudessa, jossa ravinto, vaatetus tai energia käsitetään nimenomaan perustarpeiksi (esim. WCED 1987, 54–55; Lähde 2013, 97). Tarpeiden ja tarpeiden tyydyttäjien välinen erottelu on kuitenkin keskeistä kestävän kehityksen kontekstissa, koska se havainnollistaa, että suhteellisen pysyviä ja yhteisiä tarpeita voidaan tyydyttää eri kulttuureissa eri tavoin ja erilaisilla välineillä. Kulttuurinen muutos ei toisin sanoen merkitse niinkään perustavanlaatuisen tarpeiden muuttumista kuin sitä, että nykyiset tarpeiden tyydyttäjät korvataan kestävämmillä tarpeiden tyydyttäjillä. (Jackson ja Marks 1999, 428; Cruz 2011, 115.)

Hyvinvointitutkimuksessa tarpeet liitetään selvästi ihmisen hyvinvoinnin päämäärään. Tarpeiden tyydytyksen päämääränä – tai vielä laueammin muotoiltuna elämän tarkoituksena – on tarveteorioissa nähty terveys, autonomia, osallisuus, vapaus tai itsensä toteuttaminen (esim. Doyal ja Gough 1991; Max-Neef ym. 1991). Maslow’n (2011, 118) tavoin voidaan ajatella, että ihmisen elämän päämäärä on itsensä toteuttaminen eli se, että ihminen voi elää täyttä elämää ja hänestä voi tulla kaikkea sitä, mikä on hänelle mahdollista. Tällainen ihmisen omien potentiaalien ja kykyjen toteuttaminen tulee myös lähelle Senin (2009) ja Nussbaumin (2011) hyvinvointikäsitystä, jossa toimintamahdollisuudet ovat positiivisia vapauksia kunkin ihmisen omien potentiaalien toteuttamiseksi. Sen (esim. 2013) on kuitenkin tähdentänyt vapauden merkitystä tarpeiden sijaan, koska tarveteorioissa ei hänen mukaansa tunnisteta ihmisen toimijuutta ja autonomiaa vaan lähdetään siitä, että ihmisten osana on vastata passiivisesti niihin tarpeisiin, jotka vaativat tyydyttämistä. Toisaalta, vaikka ihmislajin tarpeet perustuvat biologisiin ja geneettisiin tekijöihin, tarpeita ei ole syytä käsittää ennalta määritellyyn käyttäytymiseen ohjaavina ärsykkeinä. Ne ovat pikemminkin kaikkia

yhdistäviä universaaleja tavoitteita, joiden täyttymiseen ihmiset voivat monin tavoin vaikuttaa. (Gough 2014.)

Senin esittämään tarvekritiikkiin voisi vastata myös Abraham Maslow'n (2011, 30) esittämä jaottelu vajetarpeiden (*deficiency-needs*) ja kasvutarpeiden (*growth-needs*) välillä. Puutteen kokemuksiin perustuvat vajetarpeet tulee tyydyttää, jotta ihmisellä on edellytyksiä voida hyvin. Biologisena olentona ihmisen tarpeentyydytys on vajeesta alkava prosessi, ”joka saa aikaan virittäytymisen ja jännittymisen, kunnes tarve tulee toiminnan avulla tyydytetyksi ja jännitystila laukeaa” (Niemelä 2006, 71). Maslow'n (2011) tunnistamat kasvutarpeet, kuten kykyjen toteuttamisen ja luovuuden tarpeet, suuntaavat sen sijaan ihmisen toimintaa vajetarpeiden yli kohti aktiivista itsensä toteuttamista. Ihmisen hyvinvoinnin tavoittelu ja ihmisenä kasvamisen tavoittelu eivät pääty vajeeseen perustuvien tarpeiden tyydyttämiseen vaan ne voivat jatkuu loputtomasti silloin, kun ihminen tyydyttää kasvutarpeitaan (ks. myös Riihinen 1978, 6). Tämä osoittaa, että Maslow'n (1954 ja 2011) esittämän tarpeiden hierarkian keskeinen ajatus ei ole niinkään se, että ihminen tyydyttää korkeamman asteen tarpeitaan vasta perustarpeiden täytyessä, vaan se, että viimeistään perustarpeiden tyydyttämisen jälkeen ihmisessä syntyy tilaa aina olemassa oleville itsensä toteuttamisen tarpeille.

Tarveteoriat ovat objektivistisia siinä mielessä, että niissä pyritään määrittelemään tietyt ihmisille yhteiset perustarpeet. Maslow (1954, 80–92) on luokitellut ihmisten perustarpeiksi fysiologiset tarpeet, turvallisuuden tarpeet, yhteenkuuluvuuden ja rakkauden tarpeet, arvonannon tarpeet ja itsensä toteuttamisen tarpeet. Maslow'n (1954, 102) mukaan perustarpeet yhdistävät ihmisiä kulttuurisista eroista riippumatta, vaikka hän ei väitäkään universaalien tarveteorioiden tavoin, että hänen tarvelistauksensa ulottuisi yhtäläisesti kaikkiin ihmisiin.

Doyal ja Gough (1991, 53–59) nimeävät sen sijaan kaksi universaalia ihmisten perustarvetta: hengissä säilymistä ylläpitävän fyysisen terveyden ja henkilökohtaisen autonomian. Fyysinen terveys tarkoittaa tarvetta välttää sairauksia ja pidentää elinikää, kun taas autonomian tarve merkitsee itsenäistä toimijuutta ja kykyä tehdä tietoisia valintoja. Näiden lisäksi Doyal ja Gough (1991, 157–158) määrittelevät tiettyjä perustarpeisiin positiivisesti vaikuttavia välittäviä tarpeita (*intermediate needs*), jotka ovat välttämättömiä kaikissa kulttuureissa. Välittäviin tarpeisiin sisältyy heidän mukaansa ravitseva ruoka ja puhdas vesi, suojaava asuminen sekä turvallinen työympäristö ja fyysinen ympäristö. Lisäksi kaikki ihmiset tarvitsevat tyydyttävän tasoista terveydenhoitoa, turvallisen lapsuuden, merkittäviä läheissuhteita sekä fyysistä ja taloudellista turvallisuutta. Välittäviin tarpeisiin lukeutuvat myös peruskoulutus sekä turvallinen syntyvyyden säännöstely ja raskaus. Näiden tyydyttämisessä on pyrittävä sellaiseen riittävään, optimaaliseen tasoon, joka mahdollistaa sekä perustarpeiden täyttymisen että saman tarpeiden tyydytyksen myös muille ihmisille. Doyalin ja Goughin (1991) teorian keskeinen ajatus on se, että välittäviä tarpeita nimeämällä voidaan kehittää tarpeita turvaavaa yhteiskuntapolitiikkaa ja tarpeiden toteutumista mittaavia sosiaaliindikaattoreita. Universaaleihin perustarpeisiin pohjautuva hyvinvointikäsitys voi lisäksi muodostaa perustellun pohjan kestäväälle hyvinvoinnille (Gough 2014).

Tutkimuksessa jäsenän erilaisia tarpeita myös Allardtin esittämien hyvinvoinnin ulottuvuuksien kautta. Hyvinvointiteoriassaan Allardt (esim. 1976a, 37–38) on määritellyt empiiriseen tutkimukseen perustuvia yleisiä hyvinvoinnin arvoja, jotka vastaavat erilaisten tarpeiden tyydytystä: 1) tarpeet, joiden tyydytys määrittyy ”yksilön omistamien tai hallitsemien resurssien kautta” (*Having*), 2) tarpeet, joiden tyydytys määrittyy suhteessa siihen, ”kuinka ihminen käyttäytyy suhteessa muihin ihmisiin” (*Loving*) ja 3) tarpeet, joiden tyydytys määrittyy sen perusteella, ”mitä ihminen on suhteessa yhteiskuntaan” (*Being*). Eri ulottuvuudet määrittävät sitä, mitä ihmisellä on, miten hän käyttäytyy suhteessa muihin ja miten hän on suhteessa muihin. (Allardt 1976a; ks. myös Allardt ja Uusitalo 1972, 12.)

Allardtin teoriassa *Having* eli elintaso liittyy yksilön resursseihin ja fysiologisiin tarpeisiin. Se ilmenee aineellisina ja persoonattomina resursseina, ”joiden avulla yksilö voi ohjailta elinehtojaan” (Allardt 1976a, 32). Käytännössä elintason toteutumista on tulkittu ruotsalaisen resurssiperusteisen perinteen tavoin tulojen, asumistason, työllisyyden, koulutuksen ja terveyden kaltaisten muuttujien avulla (Allardt 1976a, 206 ja 1976b, 232; ks. Johansson 1970). Allardtin hyvinvointiteoriaa soveltanut Marjatta Bardy (2010, 42) on määritellyt *Having*-ulottuvuuden elinoloiksi ja elannon hankkimisen tavoiksi, jotka tapahtuvat ”kaikissa kulttuureissa vuorovaikutuksessa luonnonvarojen kanssa”. Myös Allardt (1990, 1993 ja 1998) itse on tähdentänyt myöhemmässä vaiheessa, että *Having*-ulottuvuuteen tulisi sisällyttää indikaattoreita, jotka kuvaavat biologisen ja fyysisen ympäristön tilaa.

Loving-ulottuvuus liittyy hyvinvoinnin arvoon, jota voitaisiin määritellä esimerkiksi kumppanuuden, tunteiden, yhteenkuuluvuuden ja solidaarisuuden käsitteillä. Ulottuvuus toteutuu, jos ihminen voi olla suhteessa läheisiin yksilöihin ja yhteisöihin eli hän on ”sosiaalisesti ankkuroitunut”. (Allardt ja Uusitalo 1972, 12.) Empiirisessä hyvinvointitutkimuksessa *Loving*-ulottuvuuden kuvaajina ovat erilaiset yhteisyyssuhteet, kuten paikallis- ja perheyhteisyys, ystävyyssuhteet ja työyhteisöön kuuluminen (Allardt 1976a, 50 ja 1993, 91).

Being-ulottuvuuden Allardt (1976a, 46) käsittää itsensä toteuttamisen tarpeiden tyydyttämiseksi ja persoonallisuuden kehittämiseksi, jonka vastakohtana on vieraantuminen. Hän on liittänyt ulottuvuuden myös kasvutarpeiden tyydyttämiseen (Allardt ja Uusitalo 1972, 12). Empiirisessä hyvinvointitutkimuksessa *Being*-ulottuvuus on jaettu neljään osatekijään: arvonanto, korvaamattomuus, poliittiset resurssit ja ”tekeminen” eli sellainen työ, jossa ihminen voi nauttia oman toimintansa lopputuloksesta ja tehdä ”kiinnostavia asioita”. (Allardt 1976a, 160 ja 1976b, 232.) Allardtin (1989, 7) *Being*-ulottuvuudessa siis nousevat esiin myös tekemisen (*Doing*) mahdollisuudet. Lisäksi se tuo osuvasti esiin nykyisin keskeiseen rooliin nousseen psykologisen tai henkisen hyvinvoinnin ulottuvuuden (ks. Ryan ja Sapp 2007; Kasser 2009; Hämäläinen 2014; Kajanoja 2014).

Allardtin esittämä hyvinvoinnin kolmijako heijastelee monopluralistista ihmiskäsitystä eli moniulotteista käsitystä ihmisen eri olemismuodoista. Hyvinvointiteorioissa

ihminen nähdään usein nimenomaan kolmen eri olemismuodon kautta; aineellisena, sosiaalisena ja henkisenä olentona. (Niemelä 2006 ja 2014; Bardy 2010.) Teorian ansiona onkin nähdäkseni laaja hyvinvointikäsitys, jossa tunnistetaan tämän päivän hyvinvointitutkimuksessa yleisesti jaettu ymmärrys hyvinvoinnista moniulotteisena, kaikki ihmisen elämän ulottuvuudet sisältävänä ilmiönä (esim. Saari 2011, 9; Rogers ym. 2012, 66; Kajanoja 2014). Allardtin teoria soveltuu hyvin tutkimukseni viitekehukseen, koska teoria kattaa ihmisen olemassaolon ja inhimillisen toiminnan eri ulottuvuudet ja tähdentää niiden keskinäistä yhteyttä toisiinsa.

2.4 Hyvinvointitutkimuksen perinteisiä käsitteitä

Hyvinvointiteoreettiset lähestymistavat määrittelevät ja tarkastelevat hyvinvointia erilaisista suunnista riippuen siitä, mistä hyvinvoinnin ajatellaan muodostuvan ja miten sen ajatellaan ilmenevän. Tutkimuksen viitekehystä selventääkseni suuntaan tässä luvussa vielä katseeni kahteen keskeiseen hyvinvointitutkimuksen perinteeseen sekä elämänlaadun ja elintason käsitteisiin.

Hyvinvointiteoriat jaetaan usein kahteen vastakkaiseen tutkimusperinteeseen. Hedonistisessa hyvinvointitutkimuksessa hyvinvointi käsitetään hedonistisena nautintona, elämään tyytyväisyytenä tai onnellisuutena. Elämään tyytyväisyys on yhteydessä siihen, että ihminen voi tyydyttää preferenssejään ja halujaan. Hyvinvoinnin ajatellaan ilmenevän subjektiivisena onnellisuuden tunteena ja positiivisena mielialana. (Esim. Ryan ja Deci 2001.) Hedonistinen käsitys hyvinvoinnista on ongelmallinen kestävän hyvinvoinnin näkökulmasta, koska siinä keskeisessä asemassa olevat yksilölliset preferenssit voivat kohdistua mihin tahansa halun kohteeseen, jonka tyydyttämisestä ihmiselle tulee hyvä mieli. Taustaoletus on se, että mitä enemmän ihminen voi tehdä preferenssiensä mukaisia valintoja, sitä suurempi on hänen saamansa hyöty. Valintojen myötä kasvavat kuitenkin usein myös ympäristövaikutukset. (Ks. Gough 2014.)

Tämän vuoksi useat kestävästä hyvinvoinnista kirjoittaneet tutkijat (esim. Jackson 2011; Kjell 2011; Spillemaeckers ym. 2011; Gough 2014) ovat kääntäneet katseensa historiallisesti varhaiseen, niin sanottuun eudaimoniseen perinteeseen. Eudaimoninen hyvinvointitutkimus kyseenalaistaa hedonistisen tutkimuksen tavan rinnastaa onnellisuus hyvinvointiin. Perusteluna on se, että ihmisten kaikkien toiveiden ja nautintojen toteutuminen ei lisää hyvinvointia vaan se voi olla jopa hyvinvoinnille haitallista. Hyvinvointi ei myöskään edellytä jatkuvaa onnellisuuden kokemusta. Päinvastoin, itsensä toteuttamisen tarpeen tyydyttäminen voi edellyttää fyysistä tai psyykkistä ponnistelua ja joskus jopa suoranaista kärsimystä. Tästä huolimatta yksilö saattaa voida hyvin.

Antiikin kreikasta tuleva eudaimonian käsite voidaan vapaasti suomentaa hyvin elämiseksi tai ”kukoistamiseksi”. Eudaimonisessa perinteessä hyvinvointi ymmärretään hyveiden ja ihmisen sisäisen potentiaalin toteutumiseksi. Eudaimoniaa kuvaa se, että ihmisen toiminta on harmoniassa hänen perustavanlaatuisten arvojensa kanssa ja hän

on kokonaisvaltaisesti toimintakykyinen. Eudaimoninen hyvinvointitutkimus korostaa psykologista hyvinvointia, ihmisen kasvua ja suhteellisen pysyvien tarpeiden tyydyttämistä (Ryan ja Deci 2001; Fromm 2012 [1976].) Sekä toimintamahdollisuuksien teorian että esittämieni tarveteorioiden voidaan nähdä kiinnittyvän pikemminkin eudaimoniseen kuin hedonistiseen hyvinvointikäsitteeseen. Tutkimuksessani lähestynkin hyvinvointia eudaimonisen hyvinvointitutkimuksen näkökulmasta, koska se luo hedonistisia teorioita kestävämmän pohjan hyvinvoinnin tarkastelulle.

Toinen tutkimukseni kannalta oleellinen hyvinvointitutkimuksen jaottelu koskee elämänlaadun ja elintason käsitteitä. Hyvinvoinnin kattokäsitteen alla tutkitaan usein erikseen elämänlaatua ja elintaso sen mukaan, painotetaanko tutkimuksissa hyvinvoinnin laadullista vai aineellista ulottuvuutta.

Elämänlaadun tutkimuksessa pyritään selvittämään ei-aineellisten tekijöiden osuutta ihmisen hyvinvoinnin kokonaisuudessa. Kyösti Raunion (1981, 20) esittämän määritelmän mukaan elämänlaatua eli ”ei-aineellisten tarpeiden tyydytystä” arvioidaan ”ihmisten välisten, ihmisten ja yhteiskunnan välisten sekä ihmisten ja luonnon välisten” laatuksien perusteella. Elämänlaatua on yhteisyys (esim. perhesuhteet) ja itsensä toteuttaminen (esim. arvonanto) – jolloin käsite tuo mieleen Allardtin hyvinvoinnin ulottuvuudet. Elämänlaadun sisällöstä ja sen tutkimisen mahdollisuuksista on käyty laajaa keskustelua esimerkiksi Nussbaumin ja Senin (1993) toimittamassa kokoelmassa *Quality of life*. Nykyisin elämänlaadun käsitettä käytetään erityisesti terveystutkimuksessa. Käsite esiintyy kuitenkin myös kestävästä hyvinvointia koskevassa kirjallisuudessa joko hyvinvoinnin synonyymina tai hyvinvoinnin yhtenä osana (esim. Robeyns ja van der Veen 2007; Rauschmayer ym. 2011). Omassa tutkimuksessani en koe tarvetta käyttää erillistä elämänlaadun käsitettä, koska esittämässäni moniulotteisessa hyvinvoinnissa tulevat vahvasti esiin myös hyvinvoinnin ei-aineelliset ulottuvuudet.

Elintaso on määritelty eri hyvinvointiteoreettisista lähestymistavoista riippuen joko käytettävissä olevien resurssin määräksi, tarpeiden tyydytyksen tasoksi tai toimintamahdollisuuksien kokonaisuudeksi (Johansson 1970; Allardt 1976a; Sen 1987). Tarvelähtöisessä ajattelussa elintaso ymmärretään useimmiten sellaiseksi väestön tarpeidentyydytyksen tasoksi, joka on saavutettu kuluttamalla tietyssä ajassa tietty määrä hyödykkeitä ja palveluja. Elintaso tutkittaessa keskitytään mitattaviin tarpeisiin, minkä vuoksi elintaso samaistuu usein aineellisten hyödykkeiden ja palvelujen kuluttamiseen. (Salavuo 1969, 5; Raunio 1981, 5.) Elintaso ei voi kuitenkaan rinnastaa täysin kulutustasoon, koska elintason tutkimus on vahvasti ankkuroitunut tarveteorioihin, toisin kuin kulutustutkimus. Hyvinvointitutkimuksen perinteessä väestötason elintasoä tutkittiin vilkkaasti erityisesti 1960–1970-luvuilla, minkä jälkeen tutkimuksen painopiste on siirtynyt elämänlaadun ja elämäntavan tarkasteluun tai kokonaisvaltaisemman hyvinvoinnin mittaamiseen. (Ks. Simpura ja Uusitalo 2011; osajulkaisu III, luku 2.1.)

Elintason tutkiminen liittyy kuitenkin vahvasti kestävän hyvinvoinnin kysymyksiin, minkä vuoksi olen palauttamassa käsitettä takaisin hyvinvointitutkimuksen keskiöön. Elintason tarkasteleminen hyvinvoinnin kokonaisuudesta erillään on oleellista kestävän hyvinvoinnin teoriassa, koska ekologinen kriisi on ensisijaisesti yhteydessä yleiseen elintason nousuun ja siihen liittyvään kulutuksen kasvuun. Tutkimuksessani lähestyn elintasoja Doyalin ja Goughin (1991) tarveteorian näkökulmasta. Elintasolla tarkoitan perustarpeiden ja välittävien tarpeiden tyydytyksen tasoa, joka on saatu aikaan kuluttamalla tietyssä ajassa tietty määrä luonnonvaroja sekä erilaisia tarpeen tyydytyksen välineitä (kuten taloudellisia resursseja, aineellisia hyödykkeitä ja julkisia palveluja) (ks. osajulkaisu III, luku 3.2). Elintaso on mielekäs tutkimuskohde myös siitä syystä, että empiirisessä elintason tutkimuksessa on mahdollista määrittellä yksiselitteisempiä kestävyysrajoja kuin moniulotteisen hyvinvoinnin tutkimuksessa.

3 HYVINVOINNIN KESTÄVYYS TUTKIMUSKOHTENA

Arkijärjellä ymmärrämme, että jos ihmisen toiminta tai instituutio vaarantaa oman olemassaolonsa edellytykset, se ei ole kestävällä pohjalla. Tässä luvussa pohdin tarkemmin, mitä kestävyydellä tarkoitetaan ja minkälaisia periaatteita sekä rajoja kestäväan kehitykseen ja sen tavoitteena olevaan kestäväan hyvinvointiin liitetään. Tutkimuksen viitekehysten täsmentämiseksi kuvaan aiempaa hyvinvointia, luontoa ja ympäristövaikutuksia yhdistävää tutkimusta.

3.1 Kestävyyden idea

Kestävän elämän ihanne esiintyy vahvasti jo antiikin aikaisissa kirjoituksissa. Luonnonsuojelun pyrkimyksiin kestävyuden (*sustainability*) käsite on liitetty 1800-luvulta alkaen, kun taas kestäväan kehityksen (*sustainable development*) käsite otettiin yleisemmin käyttöön ympäristötutkimuksessa ja kansainvälisissä raporteissa 1980-luvulla. Kestäväan kehityksen kritiikistä (esim. Silvasti 2003; Redclift 2005) huolimatta voidaan väittää, että viimeisten vuosikymmenten aikana kestävydestä on muodostunut demokratian ja ihmisoikeuksien kaltainen arvo, jonka tärkeydestä maailman kansalaiset ovat periaatteellisella tasolla varsin yksimielisiä. (Thiele 2013.) Laajassa merkityksessään kestävyys on tulkittavissa yhteiskunnallisten tavoitteiden kokonaisuutena, arvojärjestelmänä ja lähestymistapana, jonka avulla ratkotaan tosimaailman ongelmia (Larsen 2009, 45). Poliitiikan tutkimuksen näkökulmasta voisi ajatella, että kestävyys on yleisen tason idea, joka määrittää eriytyneempiä poliitiikan paradigmoja ja sitä, miten erilaisia kestäväan kehityksen poliitiikkakysymyksiä kehystetään (ks. Mehta 2011).

Kestäväan kehityksen poliitiikan tarkoituksena on ollut lähentää toisiinsa ympäristön tilaan liittyviä huolia ja ihmiskunnan inhimillistä kehitystä koskevia tavoitteita. Samalla on pyritty ratkaisemaan ristiriitoja ekologisen kestävyuden ja köyhyyden poistamisen väliltä. (Robinson 2004.) Lähentämistä ja ratkaisuja ovat kuitenkin vaikeuttaneet ihmiskeskeiseen paradigmaan liittyvät ajattelutavat, jotka pitävät yllä utilitaristista suhtautumista luontoon, uskovat ekosysteemien korvattavuuteen ja esittävät pääasiassa uuteen teknologiaan perustuvia muutoksia. Eko- tai biosentrisemmät tutkimuskeskustelut näkevät tällaiset ”heikon kestävyuden” ratkaisut riittämättömänä, minkä vuoksi niissä kaivataan ekosysteemien suojelua ja ”vahvaa kestävyttä”: laajaa sivilisaatiokritiikkiä ja paradigman muutosta. Samalla suositaan kestäväan kehityksen sijaan yleisempää kestävyuden käsitettä. (Ks. jaottelusta esim. Massa 2009; Larsen 2009; Clifton 2010; Heikkurinen 2014.) Omassa tutkimuksessani kiinnityn vahvan kestävyuden tavoitteeseen, koska se soveltuu heikkoa kestävyuden tulkintaa osuvammin kestäväan hyvinvoinnin teorian ihmiskeskeistä paradigmaa haastaviin lähtökohtiin.

Kestävyys ymmärretään usein moraaliseettiseksi arvoksi. Kestävyttä tavoittelevassa poliitiikassa ja tutkimuksessa haetaan vastauksia siihen, ”miten voimme tarjota riittä-

vyyttä, turvaa ja hyvää elämää kaikille ihmisille”. (Meadows 1998, 11.) Moraaliseen ulottuvuuteen liittyvä kestävyys tavoittelu on aktiivista ihmiskunnan kehityksen hallintaa ja hyvinvoinnin jakautumista koskevaa politiikkaa, minkä takia vastaukset ovat väistämättä monitahoisia (ks. esim. Häikiö 2005). Ihmisten hyvinvointiin liitetynä kestävyys on kuitenkin mielekästä ymmärtää ensisijaisesti niin, että ihmisten tavoitteena on ”elää biofysikaalisen ympäristön asettamissa säännöissä ja rajoissa” (Meadows 1998, 11). Kun tavoite suuntaa tulkitsemaan kestävyys ekosysteemien ja sosiaalisten systeemien jatkuvuudeksi, kestävyys rajojen etsimisestä tulee moraaliseettisiä pohdintoja yksiselitteisempää.

Systeemitieteellisessä tarkastelussa kestävyys on systeemin toiminnallisuuden säilymistä tiettyjen erillisten muuttujien rajoissa. Elävät biologiset ja sosiaaliset systeemit ovat kestäviä niin kauan, kun ne voivat hallita muutoksia ja sopeutua niihin. Kestävyys viittaa tällöin systeemin kykyyn vastata omiin tarpeisiinsa niin, että se voi säilyä elinvoimaisena jatkuvasti ja kauaskantoisesti. (Taylor ja Taylor 2007.) Kestävyys edellyttää riittävien varantojen ylläpitämistä sekä ekosysteemien lähteiden hyödyntämisen ja nielujen toimivuuden tasapainoa. Esimerkiksi metsähakkuut ja metsien kasvu kuvastavat systeemistä virtaa, joka joko vähentää tai lisää varantoja. Tuotannon ja kulutuksen aiheuttamat materiaalivirrat vähentävät aina enemmän tai vähemmän varantoja (biokapasiteettia) ja aiheuttavat lähteiden niukkuutta. Nielujen niukkuudesta puhutaan taas silloin, jos luonnonjärjestelmien kyky käsitellä ja ottaa vastaan ihmistoiminnan haitallisia seurauksia on ylitetty. (Ks. Meadows 1998; Lähde 2013, 107–108.)

Avoimet systeemit voivat säilyttää elinvoimansa joko sopeutumalla nykyisiin olosuhteisiin niin, että systeemien toimivuus voi jatkua, tai muuttamalla niin, että ne voivat toimia uusissa olosuhteissa (Meadows 1998; Marten 2001; Taylor ja Taylor 2007). Tätä systeemien kykyä sopeutua muutoksiin kuvataan resilienssin käsitteellä. Se ymmärretään usein systeemin kyvyksi vastata ulkopuolelta tuleviin shokkeihin ja palauttaa toimintakyky häiriöiden jälkeen. Etenkin kompleksisempien sosiaalis-ekologisten systeemien kohdalla resilienssi merkitsee kuitenkin myös systeemien itseorganisointunutta kykyä uudistua, uudelleenorganisointua ja kehittyä. Se mahdollistaa dynaamisen, sopeutumiseen pyrkivän vaikutusyhteyden systeemin säilyvyyden ja uutta luovan kehittymisen välillä. (Folke 2006; Clifton 2010.) Lyhyen aikavälin resilienssi – eli sopeutuminen ja uudistuminen – riippuu toimivista palautejärjestelmistä, jotka valvovat ja auttavat systeemiä pysymään tasapainossa. Pidemmällä aikavälillä resilienssiin vaikuttaa systeemin muutosvalmius; ihmisyhteisöjen kohdalla esimerkiksi ihmisten kyky oppia uusia asioita tai kehittää uutta teknologiaa. (Meadows 1998.) Resilienssin heikentymistä kuvaa Donella Meadowsin (1998, 34) mukaan esimerkiksi se, että yksittäinen valtio tulee riippuvaiseksi yhdestä energialähteestä, ranta-alueelta hävitetään tulvavesiä imevät kosteikot tai perheenjäsenet asuvat maantieteellisesti kaukana toisistaan.

Resilienssi-näkökulma tuo selvästi esiin sen, että kestävyys on sopeutumista ja muutoksen hallintaa. Vaikka kestävyys juontaa juurensa latinankielisestä säilymistä mer-

kitsevästä sanasta *sustinere*, kestävä ei tarkoita nykytilan staattista säilymistä (Taylor ja Taylor 2007, 10; Thiele 2013, 7; Bandarage 2013, 3). Avoimet systeemit ovat jatkuvassa muutoksessa suhteessa ympäristöönsä. Systeemien kyky vastata tarpeisiinsa mahdollistaa sen, että ne voivat säilyttää riittävän resilienssin ja kohdata jatkossakin ympäristön muutoksia. Vastaavasti systeemi ajautuu kestävämpään tilaan silloin, kun se ei pysty sopeutumaan muutoksiin ja sen kohtaamat muutokset aiheuttavat häiriöitä systeemin toimivuudessa. Kestävämpään tilanteeseen jatkuessa systeemi voi ylittää resilienssin kannalta oleelliset kynnyksarvot (*boundaries, thresholds*) tai käännekohtat (*turning points*), minkä jälkeen systeemin toiminta muuttuu radikaalisti. Kestävämmät systeemit voivat romahtaa äkillisesti ja peruuttamattomalla tavalla. (Esim. Meadows 1998 ja 1999; Taylor ja Taylor 2007.)

Tutkimuksessani liitän kestävyuden idean systeemitieteeseen käsitykseen jatkuvasta vuorovaikutuksesta yksittäisen ihmisen hyvinvoinnin ja sosiaalisten systeemien sekä ekosysteemien välillä. Koska ihmisten tarpeita ei voida tyydyttää saastuneissa tai tuhoutuneissa ekosysteemeissä, ihmistarpeiden kestävä turvaaminen edellyttää väistämättä maapallon ekosysteemien toimivuutta (Taylor ja Taylor 2007). Yksilön tarpeiden tyydytys vaatii myös sosiaalisia yhteisöjä ja toimivia sosiaalisia instituutioita. Kestävän hyvinvoinnin lähtökohtana onkin käsitys siitä, että sekä yksilöiden että sosiaalisten ja ekologisten systeemien on säilyttävä elinvoimaisina. Tämän vuoksi kestävä hyvinvoinnin tutkimuksessa on oleellista tiedostaa sellaiset systeemin kannalta oleelliset kynnyksarvot, joiden rajoissa nykyisten sukupolvien hyvinvoinnin tavoittelun tulee pysytellä. Kestävyttä kuvastaa siis esimerkiksi se, että ihmistarpeiden turvaaminen ei vaaranna ekosysteemien resilienssiä tai tietyn ihmisryhmän korkea elintaso ei heikennä muiden ihmisten mahdollisuuksia varantojen hyödyntämiseen. Kestävyuden tarkempia määritelmiä ja systeemien kynnyksarvoja hahmotellaan kestävä kehityksen kirjallisuudessa usein erilaisten kestävyuden ulottuvuuksien kautta.

3.2 Kestävien rajojen etsiminen

Kansainvälisessä politiikassa ja tieteellisessä keskustelussa kestävä kehitystä lähestytään usein eri näkökulmista ja erilaisia kestävyuden rajoja etsien. Kestävän kehityksen käsite jaotellaan tyypillisesti ekologiseen, taloudelliseen ja sosiaaliseen kestävyuteen. Vaihtoehtoisesti on esitetty, että kestävä kehitys koostuu kolmesta pilarista: ekologia-
sta, taloudesta ja yhteiskunnasta, tai kolmesta e:stä: *environment, economy ja equity* (Thiele 2013, 5; Dillard ym. 2009, 3). Näiden lisäksi kestäväan kehitykseen liitetään usein kulttuurinen ulottuvuus (esim. Järvelä ym. 2013, 279).

Taloudellisen kestävyuden tavoite on yksinkertaisimmillaan ylläpitää pääoman määrää tulevaisuutta varten (Goodland ja Daly 1996, 1003). Kansantalouden kestävä kehitystä kuvastaa se, että erilaisten varallisuuksien – kuten henkisen pääoman ja luonnonvarojen määrän – varannot säilyvät ja ”kattavasti mitatun varallisuuden yhteiskunnallinen arvo ei vähene ajan kuluessa” (Pohjola 2011, 24–25). Yhtenä taloudellisen kestävyuden mittarina voidaan pitää myös julkisen velan suhdetta

bruttokansantuotteeseen. Taloudellisen kestävyuden vaihtoehtona on käytetty kokonaisvaltaisempaa käsitettä kestävä talous, joka sisältää myös sosiaalisen ja ekologisen kestävyuden. Esimerkiksi Sitran julkaisussa kestävä talous määritellään taloudeksi, joka perustuu maapallon kantokykyyn ja jonka tehtävänä on tuottaa hyvinvointia oikeudenmukaisella tavalla (Sitra 2013, 8).

Ekologisella kestävyydellä tarkoitetaan sitä, että ihmisen toiminnan tulisi pysyä luonnon kantokyvyn rajoissa. Jotta ihmiselämä olisi kestävä, tarvitaan resurssien käyttöä sekä jätteiden ja ympäristövaikutusten määrää koskevia kriteereitä ja periaatteita (ks. Hoekstra ja Wiedmann 2014). Ekologisen kestävyuden tarkempaa sisältöä ja tavoitteita on kirjallisuudessa kuvattu erilaisten periaatteiden kautta. Kestäviin periaatteisiin sisältyy muun muassa tärkeiden ekosysteemien suojeleminen biologisen monimuotoisuuden säilyttämiseksi ja päästöjen sopeuttaminen sille tasolle, että ekosysteemit kykenevät käsittelemään niitä. Uusiutuvien luonnonvarojen käytön tulisi pysytellä niitä tuottavien luonnonjärjestelmien uusiutumiskyvyn rajoissa ja uusiutumattomia luonnonvaroja tulisi käyttää niin intensiivisesti kuin mahdollista ja vain sitä mukaa kuin ihmiskunta onnistuu kehittämään niille korvaajia. Ekologisen kestävyuden periaatteisiin kuuluu oleellisesti myös riskien minimointi eli esimerkiksi varovaisuusperiaatteen noudattaminen kaikessa päätöksenteossa. (Ekins 1995, 93–94; Goodland ja Daly 1996, 1008; Sachs ym. 2000, 12–13.)

Ekologista kestävyyttä arvioidaan sekä suhteessa luonnon kantokykyyn – ja tätä kautta tulevien sukupolvien tarpeisiin – että nykyisiin globaalin oikeudenmukaisuuden vaatimuksiin. Kynnysarvojen tunnistamiseen liittyvistä haasteista huolimatta ympäristötutkimuksessa pyritään parhaillaan aktiivisesti selvittämään yksiselitteisiä planeetanlaajuisia kestäviä rajoja sekä luonnonvarojen kulutusta ja esimerkiksi viljeltyä pinta-alaa koskevia kestävyuden tavoitteita (ks. Bringezu 2011; Steffen ym. 2013; Hoekstra ja Wiedmann 2014). Konkreettisesti kestävyuden rajoja kuvataan esimerkiksi ekologisen jalanjäljen laskelmilla, joiden mukaan maapallon uusiutuvia luonnonvaroja hyödynnetään kestävällä tavalla, jos yksittäisen maapallon asukkaan luonnonvarojen kulutus ei ylitä maapallolla käytettävissä olevaa 1,8 globaalihehtaaria henkeä kohti (Global Footprint Network 2010). Luonnonvarojen kulutusta mittaavissa materiaalijalanjälkilaskelmissa⁶ on puolestaan arvioitu, että kotitalouksien kestävä kulutuksen taso on enintään kahdeksan tonnia henkeä kohden vuodessa (Lettenmeier ym. 2012; Lettenmeier ym. 2014a; osajulkaisut II ja III; ks. myös Dittrich ym. 2012, 70).

Sosiaalisen kestävyuden tavoittelu pyrkii ylläpitämään sosiaalisten yhteisöjen resilienssiä. Sosiaalisella kestävyydellä on monia määritelmiä eikä sen sisällöstä ole vakiintunutta yhteisymmärrystä. Kirjallisuudessa sosiaaliseen kestävyYTEEN liitetään kuitenkin toistuvasti sosiaaliseen osallistumiseen ja hyvinvointiin liittyviä tavoitteita, kuten tasa-arvoisen yhteiskunnan vahvistaminen, terveyden ja koulutuksen edistäminen, köyhyyden poistaminen, vaikutus- ja osallistumismahdollisuuksien kasvattaminen, sosiaalisen koheesion lisääntyminen sekä yhteisöllisen identiteetin

6 Materiaalijalanjäljen laskemisesta ks. luku 4.2; osajulkaisut II ja III.

ylläpitäminen. (Kautto ja Metso 2008; Magis ja Shinn 2009; Dillard ym. 2009; Ali-la ym. 2011; Särkelä ja Pohjola 2011; Murphy 2012; Vaarama 2014.) YK:n kestävän kehityksen raporttien perusteella Littig ja Grießler (2005, 75) jäsentävät sosiaalisen kestävyuden periaatteiksi kaikkien ihmisten oikeuden säälliseen (*decent*) elämään, yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden ja ihmisten osallisuuden sekä kiinnittymisen yhteiskuntaan.

Toisin kuin varantoajatteluun perustuvia taloudellisen ja ekologisen kestävyuden rajoja, sosiaalisen kestävyuden kynnsarvoja on vaikea tavoittaa yhdellä numeerisella indikaattorilla (Ali-la ym. 2011). Sosiaalisen kestävyuden mittareina voidaan käyttää erilaisia hyvinvointitutkimuksen mittareita, kuten inhimillisen kehityksen indeksiä ja Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksessa kehitettyä Hyvinvointikompassia, tai köyhyys-tutkimuksessa määriteltyjä köyhyysrajoja (esim. Living planet report 2012; Raworth 2012; Vaarama 2014). Myös tuloeroja kuvaavat mittarit voisivat toimia sosiaalisen kestävyuden kuvaajana (Hiilamo 2014b). Sosiaalisen kestävyuden indikaattorit ovat usein nykytilaa kuvailevia eikä niissä aina täsmennetä resilienssin kannalta kriittisiä kynnsarvoja. Kuitenkin esimerkiksi eriarvoisuuden kärjistyminen, köyhyyden syntyminen tai kaupungistuminen voivat ylittää sosiaalisten yhteisöjen sietokyvyn kannalta oleellisia rajakohtia, mikä horjuttaa sosiaalisen systeemin tasapainoa (esim. Taylor ja Taylor 2007; Rogers ym. 2012).

Kestävän kehityksen jäsentäminen eri ulottuvuuksien näkökulmasta on oleellista esimerkiksi kestävyyttä mittaavien sosiaali-indikaattoreiden ja planeetanlaajuisten kynnsarvojen kehittämiseksi. Kestävän hyvinvoinnin kokonaiskuvan kannalta kolmen ulottuvuuden erotteleminen on kuitenkin ongelmallista. Ensinnäkin kestävän kehityksen jakaminen kolmeen toisistaan erilliseen ulottuvuuteen ei tunnista eri ulottuvuuksien välistä hierarkiaa eli sitä, että luonnonympäristö on kaiken kestävyuden perusta. Erilliset ulottuvuudet hajottavat ymmärrystä siitä, että yhteiskunnat ovat riippuvaisia luonnonympäristöstä ja talous on riippuvainen yhteiskunnasta, kun taas luonnonympäristö tulee hyvin toimeen ilman yhteiskuntia ja taloutta (esim. Giddings ym. 2002). Ekologinen kestävyys on ensisijaista; perustuuhan kestävyys vastuuseen säilyttää sen systeemin toimivuus, joka viime sijassa mahdollistaa elämämme (Thiele 2013, 65).

Toiseksi omilla pilareillaan seisovat kestävyuden ulottuvuudet eivät tavoita kokonais-kuvaa siitä, miten eri ulottuvuuksien tavoitteet ja rajat ovat toisistaan riippuvaisia ja myös jännitteisessä suhteessa toistensa kanssa. Systeemitheoriaan perustuvan kestävän hyvinvoinnin teorian tulisi tunnistaa, että sosiaalinen, ekologinen ja taloudellinen kestävyys ovat toisiinsa vaikuttavia saman systeemin eri osia, joista muodostuva kokonaisuus on enemmän kuin osiensa summa (ks. Niemelä 2014). Toisaalta systeemin eri osien tunnistaminen on jo itsessään haaste, koska luonto, yhteiskunta ja talous ovat kaikki moniulotteisia ja monikerroksisia ilmiöitä, joiden väliset rajat ovat hyvin abstraktit ja jatkuvasti muuttuvat (Giddings ym. 2002; Haila ja Lähde 2003).

Ulottuvuuksien erillisyyttä toistavien ajattelutapojen sijaan kestävän hyvinvoinnin tutkimuksessa tulisi omaksua holistinen näkemys, jossa ymmärretään ihmiselämän ja luonnon yhteenkietoutuneisuus (Giddings ym. 2002; Murphy 2012; Helne ja Silvasti 2012; Bandarage 2013). Holistinen ajattelutapa tunnistaa kestävyuden ja hyvinvoinnin ”kaksoiskäsitteeksi”: kestävää on se, että maapallon ekosysteemit voivat hyvin ja ihmiset voivat tavoitella hyvää elämää (Bandarage 2013, 3). Nykyisten sukupolvien tarpeet tulee määritellä suhteessa sekä ekologiseen kestävyYTEEN että kaikkien muiden lajien ja nykyihmistEN hyvinvointiin ihmisten taustasta riippumatta (Giddings ym. 2002, 194; Bandarage 2013, 3).

Kokonaisuutta ja eri ulottuvuuksien välisiä suhteita painottavasta lähestymistavasta käsin on mahdollista määritellä myös yleisempiä, kestävän kehityksen ulottuvuudet ylittäviä kestävyuden periaatteita. Esimerkiksi Bob Giddings ym. (2002, 194) ovat listanneet neljä yleistä oikeudenmukaisuutta lisäävää ihmistoiminnan periaatetta: 1) tulevien sukupolvien tarpeiden huomioiminen, 2) yhdenvertaisuus ja sosiaalinen oikeudenmukaisuus, 3) osallisuus ja ihmisten mahdollisuus vaikuttaa omaan tulevaisuuteensa sekä 4) biodiversiteetin ja ekosysteemien eheys. Periaatteiden noudattaminen voisi auttaa ylittämään sosiaalisen ja ekologisen kestävyuden välisen kuilun myös politiikkatasolla, koska kaikkia toimia voitaisiin arvioida sen mukaan, jaetaanko kehityksen hyödyt ja menetykset oikeudenmukaisesti nyt ja tulevaisuudessa, lisääntyykö elämänlaatu tasa-arvoisella tavalla ja suojeleeko kyseinen toimi biodiversiteettiä (Giddings ym. 2002, 194; ks. myös osajulkaisu I).

Kestävyuden periaatteiden omaksuminen merkitsee ihmisen hyvinvoinnin tavoitteluun liittyvän vastuun laajenemista ajallisesti ja maantieteellisesti. Ajallinen vastuu tarkoittaa, että kaikessa päätöksenteossa – esimerkiksi tarpeiden ja halujen tyydyttämiseen liittyvissä valinnoissa – tulisi arvioida tehtyjen toimien vaikutuksia tulevien sukupolvien tarpeen tyydytykseen. (Giddings ym. 2002; Thiele 2013.) Ylisukupolvista tasa-arvoa tavoiteltaessa tuleville sukupolville tulisi turvata yhtäläiset mahdollisuudet hyvän elämän tavoitteluun eikä heidän huolekseen tulisi jättää nykyisestä ylikulutuksesta aiheutuvaa ekologista velkaa. Robert Goodland ja Herman Daly (1996, 1005) korostavat kuitenkin, että tulevaisuuteen keskittyminen ei saa viedä huomiota pois nykysukupolvista, koska nykyisin elossa olevien sukupolvien välinen oikeudenmukaisuus on edellytys tulevaisuuden hyvinvoinnille: tulevaisuuden hyvinvointia ei voida saavuttaa ilman hyvinvoivia nykysukupolvia. Ylisukupolvisen ja sukupolvien välisen hyvinvoinnin kysymykset kytkeytyvät toisiinsa. Esimerkiksi köyhyyden vähentäminen vahvistaa nyt elossa olevien yhteisöjen sosiaalista resilienssiä, mikä voi parantaa tulevien sukupolvien kykyä sopeutua ekologisen kriisin aiheuttamiin muutoksiin. (WCED 1987; Rees ja Westra 2003; UNDP 2011.)

Maantieteellisesti kestävyuden tavoitteet ulottuvat paikalliselle ja planeetanlaajuiselle tasolle. Lähtökohtana on ymmärrys siitä, että kaikella ihmistoiminnalla on sekä paikallisia että kaukaisia vaikutuksia. Vastaavasti kaikessa hyvinvointia edistävässä toiminnassa tulisi tiedostaa paikallisten ja maapallonlaajuisen seurausten väliset yhteydet. Vastuu ulottuu myös niihin, jotka eivät ole suoraan osallisina toiminnassa,

koska yhdistyneessä maailmassa yhteydet ovat monitahoisia ja jatkuvasti läsnä. (Thiele 2013, 2–3.) Käytännössä esimerkiksi paikalliset metsäkadot tuhoavat hiilinieluja, jotka ovat oleellisia globaalin ilmastonmuutoksen hillitsemiseksi, ja muiden maiden markkinoille kuljetettavien metallien louhinta saastuttaa paikallisia pohjavesiä. Tietoisuus yhteisestä maapallosta tarkoittaa planeetanlaajuisen oikeudenmukaisuusyhteisön tunnistamista ja universalistista ajatusta kaikkien ihmisten yhtäläisistä oikeuksista (Salonen 2010; Burger ja Christen 2011). Kestävästä tulevaisuudesta huolehtiminen edellyttää, että globaali yhteisvauraus jaetaan oikeudenmukaisella tavalla sekä nykyisten ihmiskupolvien että eliölajien kesken.

Kestävyiden rajojen etsimisessä kannetaan vastuu siitä, että yksilö tai instituutio ei haali rajattomasti resursseja itselleen. Voisikin ajatella, että kestävyiden idea lähenee näin oikeudenmukaisuuden kysymyksiä ja kohtuuden ihannetta. Aristoteles (1989) on Nikomakhoksen etiikassaan määritellyt halujen hillitsemiseen liittyvän kohtuuden yhdeksi keskeiseksi ihmiselämän hyveeksi. Nykyisin ymmärrämme kohtuuden merkitsevän riittävää ja sopivaa – oikeaa kohtaa yltäkylläisyyden ja puutteen välillä. Tällöin se on vahvasti sidoksissa siihen, mitä kulloinkin ja kussakin sosiaalisessa ympäristössä pidetään puutteellisenä, kohtuullisena ja yltäkylläisenä. (Ks. Aatola 2004.)

Sosiaalipoliittisessa keskustelussa kohtuullisen elintason käsitettä käytetään usein sosiaalipolitiikan, perusturvaetuksien tai vähimmäistoimeentulon tavoitteiden yhteydessä (esim. Nieminen 1984 [1955], 16; Sosiaaliturvan uudistamiskomitean ehdotukset ... 2009, 32; Kuivalainen 2010, 382). Tässä yhteydessä 'kohtuullinen' viittaa sellaiseen minimin ylittävään elintason, joka on hieman enemmän kuin riittävä ja välttämätön elintaso. Kohtuudella on myös oikeudenmukaiseen jakoon viittaava merkitys. Toisaalta ympäristökeskustelussa käytetään kohtuuden käsitettä silloin, kun korostetaan siirtymää ekologisesti kestäväan, kohtuullisen elämäntapaan (esim. Hukkinen 2012). Tällöin kohtuuteen pyrkiminen viittaa kohtuuttomuuksista eli yltäkylläisyydestä luopumiseen. Kohtuus onkin nähdäkseni käsite, joka auttaa rakentamaan siltaa hyvinvointitutkimuksen ja ekologisen kestävyiden välille.

Kohtuuden rajat tulevat esiin myös Eero Ojasen (2004) ajattelussa, jossa kohtuus ymmärretään sekä ihmisen ”oikeaksi” suhteeksi luontoon että ihmisen sosiaalisesti oikeudenmukaiseksi osaksi yhteisistä resursseista. Näin tulkittuna kohtuuden käsite on nähtävissä osana laajaa kestävyiden ideaa. Edellä kuvatut kestävyiden rajat asettavat puolestaan normeja sille, mikä on kohtuullista eli ihmisen ekologisesti kestävä ja oikeudenmukainen osuus yhteisistä resursseista. Tutkimuksessani päädynkin esittämään, että ainakin elintason tai kulutustason liitettynä kohtuullisen käsite yhdistää ekologisen ja sosiaalisen kestävyiden tavoitteet yhden käsitteen alle: kohtuullisen elintason tulee olla sekä ekologisesti että sosiaalisesti kestävä (ks. luku 5.4; osajulkaisu III).

3.3 Hyvinvoinnin, luonnon ja kestävyden yhteydet

Ekologinen kriisi on lisännyt sellaisia tutkimusasetelmia, joissa pyritään yhdistämään toisiinsa hyvinvointitutkimuksen ja kestävä kehityksen tutkimuksen tai ympäristötutkimuksen lähestymistapoja. Aiempi hyvinvointia ja luonnonympäristöä yhdistävä tutkimus voidaan nähdäkseni jakaa kahteen lähestymistapaan sen mukaan, tarkastellaanko niissä antroposentrisemmin luonnon merkitystä ihmisten hyvinvoinnille vai ekosentrisemmin ihmistoiminnan aiheuttamia ympäristövaikutuksia. Ensimmäinen lähestymistapa on vahvemmin läsnä yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa, kuten psykologiassa, terveystieteissä ja hyvinvointitutkimuksessa, kun taas jälkimmäistä ovat harjoittaneet pääasiassa luonnontieteilijät ja ympäristötutkijat.

Yhteiskuntatieteellisessä hyvinvointitutkimuksessa tunnistetaan laajasti luonnon positiiviset vaikutukset ihmisten hyvinvointiin. OECD:n julkaisemassa *How's life?*-raportissa todetaan esimerkiksi, että ympäristön laatu on hyvinvoinnin keskeinen ulottuvuus, koska se vaikuttaa selvästi elämisen laatuun (OECD 2011, 212). Luonnon ja hyvinvoinnin yhteyttä selvittäneet tutkimustulokset osoittavatkin selviä hyvinvointia lisääviä vaikutuksia. Niissä on todettu, että viheralueille pääsy lisää fyysistä hyvinvointia ja luonnossa oleminen vahvistaa itseluottamusta sekä vähentää masentuneisuutta. Kaupunkeihin sijoittuvat luonnonympäristöt, kuten puistot ja lähimetsät, kokoavat ihmisiä yhteen, mikä vahvistaa sosiaalista hyvinvointia. Lisäksi luonnonympäristön on havaittu lieventävän esimerkiksi köyhyydestä aiheutuvia mielenterveysongelmia. (Newton 2007; OECD 2011.) Myös ekopsykologian alaan kuuluvassa tutkimuksessa on tuotu vahvasti esiin luonnon hyvinvointia edistäviä vaikutuksia (Hinds ja Sparks 2009; Kasser 2009; ks. Salonen 2012; Valli 2012).

Ekosysteemipalvelut on yksi kirjallisuudessa käytetty käsite, jonka avulla konkretisoidaan ihmisten hyvinvoinnin ja luonnon yhteyttä. Millennium ecosystem assessment -tutkimushankkeen esittämässä viitekehityksessä tunnistetaan ihmisen ja luonnon vastavuoroinen suhde: lähtökohtana on, että ihmisten hyvinvointi on riippuvaista ekosysteemeistä ja että ihmisten toiminta vaikuttaa ekosysteemeihin (Alcamo ym. 2003, 26–27). Ekosysteemipalveluiksi määritellään ne hyödyt, joita ihmiset saavat tai hankkivat ekosysteemeiltä. Ekosysteemien moninaista toimintaa kuvataan siitä näkökulmasta, minkälaisia tuotantopalveluja (esim. ravinto), säätelypalveluja (esim. ilmaston säätely), kulttuuripalveluja (esim. virkistäytyminen) ja muita perustavanlaatuisempia ylläpitopalveluja (esim. primäärituotanto) ekosysteemit tarjoavat ihmisten hyvinvoinnille. Hyvinvointi hahmotetaan kokonaisuutena, joka koostuu turvallisuudesta, hyvän elämän kannalta välttämättömistä materiaalisista olosuhteista, terveydestä, hyvistä sosiaalisista suhteista sekä vapaudesta ja valinnoista. (Alcamo ym. 2003, 78; Millennium ecosystem assessment 2005, 50; ks. myös esim. Furman ja Hanski 2012; Fisher ym. 2014.) Kriittisesti tarkasteltuna ekosysteemipalveluiden käsite on edelleen ihmiskeskeinen, koska viitekehityksen tarkoitus on havainnollistaa erityisesti sitä, mikä on ekosysteemien arvo ihmisten hyvinvoinnille. Sitä on kritisoitu myös liiallisen utilitaristisesta lähestymistavasta, jossa nähdään vain kapeasti luonnon hyödyt

sekä pyritään liiksi inhimillistämään ja markkinoistamaan ekosysteemien arvoa⁷. (Esim. Jokinen 2012; Polishchuk ja Rauschmayer 2012; Lähde 2013; Fisher ym. 2014.)

Yhteiskuntatieteilijöiden ymmärrys ekosysteemien merkityksistä on kuitenkin vahvistunut, minkä seurauksena kestävää hyvinvointia hahmottelevissa avauksissa korostetaan nykyisin vahvasti ihmisen hyvinvoinnin ja ekosysteemien keskinäisriippuvuuksia. Esimerkiksi Deborah Rogers ym. (2012, 63) ovat kuvanneet kahdensuuntaisia syy- ja seuraussuhteita ihmisten hyvinvoinnin ja ekosysteemien välillä: terveet ekosysteemit mahdollistavat ihmisten hyvinvoinnin ja toisaalta toimivat ja terveet ihmisyhteisöt lisäävät ekosysteemien toimivuutta. Heidän teoreettisessa tarkastelussaan ei kuitenkaan tuoda esiin sitä, miten hyvinvointiin liittyvän materiaalisen elintason nousu voi heikentää – ja on jo heikentänyt – ekosysteemien toimintaa. Lisäksi heidän tarkastelustaan puuttuu käsitys siitä, että ihmisyhteisöjen on oltava tietoisia vuorovaikutussuhteeseen liittyvistä rajoista, koska tietyn kynnsarvon ylittyttyään ekosysteemipalveluiden kyky ylläpitää ihmisten hyvinvointia saattaa vähentyä merkittävästi (esim. Millennium ecosystem assessment 2005; Barnosky ym. 2012; Steffen ym. 2013). Tämän vuoksi hyvinvointitutkimuksen on syytä kääntää katseensa myös niihin tutkimuksiin, jotka kuvaavat ihmistoiminnan ympäristövaikutuksia.

Ympäristötutkimuksessa on kehitetty runsaasti erilaisia ihmisen toiminnan ympäristövaikutuksia kuvaavia menetelmiä. Ympäristövaikutusten lähtökohtana pidetään usein niin sanottua IPAT-yhtälöä, jonka mukaan ympäristövaikutukset (I) riippuvat väestön määrästä (P), siitä kuinka vaurasta väestö on (A) ja siitä, minkälaista teknologiaa on käytettävissä (T) (Ehrlich ja Holdren 1971; ks. myös esim. Goodland ja Daly 1996, 1010; Eriksson ja Andersson 2010, 9–10; Jackson 2011, 99). Yhtälö havainnollistaa, että ympäristövaikutukset kasvavat niin kauan, kuin väestön määrä ja vauraus kasvavat ja tuotannossa käytettävä teknologia kuluttaa kestävästi luonnonvaroja tai aiheuttaa päästöjä.

Erilaiset ympäristövaikutusten panos-tuotosmallit kuvaavat sitä, kuinka paljon ihmisyhteisöt tarvitsevat luonnonmateriaaleja ja kuinka paljon päästöjä ihmisten toiminnasta aiheutuu (Bringezu 2011). Materiaalivirta-analyysit, vesijalanjälki ja maa-alaa kuvaavat indikaattorit tarkastelevat tuotantopanoksia (*input*), kun taas esimerkiksi ekologinen jalanjälki ja hiilijalanjälki kuvaavat tuotoksia (*output*) (Giljum ym. 2011). Materiaalijalanjälki mittaa ekotehokkuutta eli luonnonvarojen kulutusta suhteessa luonnonvaroista saatavaan hyötyyn (esim. Lettenmeier ym. 2014a). Ekotehokkuuden mittaamisessa tarkastellaan tuotosten ja panosten välisiä suhdelukuja ja ekotehokkuuden tavoitteissa pyritään siihen, että nykyistä pienemmällä ympäristön kuormituksella tulisi saada aikaan nykyistä enemmän hyötyä (Kotakorpi ym. 2008, 11). Ihmisten hyvinvointiin liitettynä ekotehokkuuden mittareiden voi ajatella kuvaavan tarpeiden tyydyttämisen prosessia, jossa ihminen muuttaa luonnon tarjoa-

7 Tämän vuoksi Politschuk ja Rauschmayer (2012) ovat kehittäneet toimintamahdollisuuksien teoriaa ja ekosysteemi-palveluita integroivan viitekehityksen, jossa laajennetaan ”hyödyn” käsitettä ja osoitetaan, miten moninaisella tavalla ekosysteemit vaikuttavat toimintamahdollisuuksiin.

mia panoksia hyvinvoinnikseen. Tavoitteena on mahdollisimman kattava tarpeiden tyydytys mahdollisimman vähäisillä materiaalipanoksilla. Se, miten ekotehokkaasti ihmiset voivat annetuilla resursseilla täyttää tarpeitaan, riippuu tuotannon ja kulutuksen tavoista sekä resurssien jakautumisesta. (Doyal ja Gough 1991, 234–235; Dietz ym. 2009.)

Aiemmassa empiirisessä tutkimuksessa on kuvattu runsaasti ihmistoiminnassa käytettyjen materiaalipanosten, kuten luonnonvarojen tai energiankulutuksen, määriä sekä kansallisvaltioiden että kotitalouksien tasolla (esim. Weber ja Perrels 2000; Nurmela ja Mäenpää 2009; Wiedenhofer 2011; Dittrich ym. 2012; Wiedmann ym. 2013). Samoin on tutkittu tuotoksia eli esimerkiksi kasvihuonekaasu- tai hiilidioksidipäästöjen määriä (esim. Druckman ja Jackson 2009; Baiocchi ym. 2010; Davis ja Caldeira 2010; Gough ym. 2011). Tutkimukset osoittavat yleisesti, että tulotason nousu lisää luonnonvarojen kulutusta, minkä seurauksena rikkaiden maiden aiheuttamat päästöt ovat alhaisemman tulotason maita suuremmat. Suuri osa köyhien maiden luonnonvarojen kulutuksesta ja hiilidioksidipäästöistä suuntautuu vientiin, mikä kasvattaa vauraiden maiden ekologista velkaa köyhemmille maille. (Rice 2007; Srinivasan ym. 2008; UNDP 2011; Living planet report 2012; Wiedmann ym. 2013.) Ekologista velkaa kuvastaa myös se, että kulutuskysyntä aiheuttaa OECD-maissa enemmän hiilidioksidipäästöjä kuin tuotanto, kun taas muissa suurissa talouksissa suhde on päinvastainen (OECD 2011, 235).

Ihmistoiminnan ympäristövaikutusten ja hyvinvoinnin yhteyttä on pyritty arvioimaan myös kestävän hyvinvoinnin mittareilla (ks. esim. Robeyns ja van der Veen 2007; Stiglitz ym. 2009; Hoffrén ja Rättö 2011; OECD 2011). Yleisimmin tunnettuja kestävän hyvinvoinnin mittareita ovat Kestävän taloudellisen hyvinvoinnin indeksi (*Index of Sustainable Economic Welfare*, ISEW) ja Aidon kehityksen mittari (*Genuine Progress Indicator*, GPI), joissa on mukana tuotannon pitkäaikaiset ympäristövaikutukset ja luonnon pääoman kuluminen (Hoffrén ja Rättö 2011, 225). Vaikka kestävän hyvinvoinnin mittareiden kehittäminen koetaan yleisesti tärkeäksi, hyvinvoinnin kestävyuden mittaaminen on vaikeaa tulevaisuuteen liittyvien epävarmuustekijöiden ja sopivien indikaattoreiden puutteen vuoksi (Stiglitz ym. 2009).

Käytännössä kestävän hyvinvoinnin mittaamisessa keskitytäänkin usein arvioimaan erilaisten varantojen kestävyyttä. Esimerkiksi Stiglitzin komitean raportissa (2009, 11) kannatetaan varantoperusteista lähestymistapaa, jossa hyvinvoinnin kestävyys määrittyy sen perusteella, miten luonnon pääomaa, fyysistä pääomaa, inhimillistä pääomaa ja sosiaalista pääomaa kuvaavat varannot voidaan siirtää tuleville sukupolville. (Ks. myös OECD 2011, 19; Pohjola 2011, 19.) Kuten edellä totesin, tällainen varantonäkökulma ei kuitenkaan luontevasti sovellu sosiaalisen kestävyuden ja moniulotteisen hyvinvoinnin arviointiin. Ensinnäkään ihmisten hyvinvoinnin kokonaisuutta ei ole mielekästä pelkistää inhimilliseksi tai sosiaaliseksi pääomaksi. Toiseksi taloudellisen pääoman säilyminen ei kuvaa osuvalla tavalla tulevan hyvinvoinnin edellytyksiä vaan saattaa olla jopa ristiriidassa kestävyuden kanssa (esim. Jackson 2011).

Varantojen säilymisen sijaan kestävä hyvinvoinnin tutkimuksessa on oleellista määritellä hyvinvoinnin tavoittelun inhimillisiä ja ekologisia rajoja ja niiden välistä kestävä elintilaa. Tutkimuksessani sovellan ympäristövaran (*environmental space*) käsitettä, jolla on pyritty yhdistämään ekologisen ja sosiaalisen kestävyuden rajoja (ks. osajulkaisu III). Kuten Duncan McLaren (2003, 22) kirjoittaa, ympäristövaran idea on yksinkertainen: jokaiselle yksilölle on mahdollista laskea luonnonresurssien reilu ja maailmanlaajuisesti kestävä maksimikulutuksen määrä samalla, kun määritellään jokaisen yksilön ihmisarvon ja tarpeiden tyydytyksen minimi. Konkretisointi on toki haastavampaa, mutta viime aikoina on ilmestynyt useita ympäristöjärjestöjen tai tutkimuslaitosten julkaisuja, joissa on sovellettu ympäristövaraansa rinnastuvaa lähestymistapaa. Julkaisuissa on tarkasteltu makrotasolla eri valtioiden kestävyyttä sekä suhteessa ekologiseen jalanjälkeen että inhimilliseen kehitykseen (Global Footprint Network 2010; Living planet report 2010, 2012 ja 2014; Dittrich ym. 2012). Tarkasteluissa on käytetty sosiaalisen kestävyuden mittarina UNDP:n kehittämää inhimillisen kehityksen indeksia (*Human Development Index*), joka mittaa maiden bruttokansantuotetta henkeä kohden, eliniän odotetta ja koulutustasoa. Sosiaalisen kestävyuden alarajana käytetään korkeaa inhimillisen kehityksen tasoa, joka vastaa inhimillisen kehityksen indeksissä arvoa 0,78 (Living planet report 2012, 60). Ekologisen kestävyuden ylärajaksi on määritelty 1,8 globaalihehtaarin⁸ suuruinen ekologinen jalanjälki, joka vastaa maapallon biokapasiteettia henkeä kohden (Global Footprint Network 2010, 21). Raporteissa todetaan, että maailmanlaajuisen kestävä kehityksen saavuttaminen edellyttää näissä sosiaalisen ja ekologisen kestävyuden välisissä rajoissa pysyttelevää kehitystä. (Ks. osajulkaisu III, kuvio 2.)

Kansalaisjärjestö Oxfamin raportissa on hahmoteltu kestävä elintilaa ympäristövara vastaavalla mallilla, jossa kestävä ylä- ja alarajat muodostuvat maapallon ekologisista ja sosiaalisista kynnsarvoista. (Raworth 2012; osajulkaisu III, kuvio 3; ks. myös Gerst ym. 2014.) Mallin tarkoitus on tehdä näkyväksi sellainen turvallinen ja kestävä elintila, jossa kaikki ihmiset saavat tarpeensa tyydytettyä maailmanlaajuisen biofyysisten kynnsarvojen puitteissa. Mallissa määritellään sosiaalisen kestävyuden raja eli ”sosiaalinen perusta” (*social foundation*) ruuan ja koulutuksen kaltaisilla kriittisillä tekijöillä, joiden saavuttaminen vapauttaa ihmiset köyhyydestä ja puutteesta. (Raworth 2012.) Sosiaalisen perustan sisältöä ei johdeta selkeästi hyvinvointiteorioista, mitä voi nähdäkseni pitää mallin heikkoutena.

Oxfamin mallissa käytettävät ekologisen kestävyuden rajat perustuvat Rockströmin ym. (2009) tunnetuksi tekemiin planetaariisiin kynnsarvoihin (*planetary boundaries*). Ekosysteemien toimintaan liittyvät kynnsarvot kuvaavat sellaisia biofyysisiä rajoja, joiden puitteissa ihmisten on mahdollista selviytyä ja elää maapallolla. Tutkimuksissa on määritelty yhdeksän keskeistä kynnsarvoa: 1) ilmastonmuutos, 2) luonnon monimuotoisuuden heikkeneminen, 3) maaperää ja vesistöjä saastuttavien typen ja fosforin ylituotanto 4) stratosfäärisen otsonin väheneminen, 5) valtamerten

8 Globaalihehtaari tarkoittaa hehtaarin kokoista maa-alaa, jonka tuottavuus vastaa maapallon keskiarvoa (Living planet report 2012, 38).

happamoituminen, 6) globaali makean veden käyttö, 7) maankäytön muutokset, 8) ilman saastuminen ja 9) kemiallinen saastuminen. (Rockström ym. 2009; Steffen ym. 2013; ks. myös Steffen ym. 2015.) Kynnysarvojen ylittäminen kasvattaa ekosysteemien romahtamisen riskejä niin, että pitkällä aikavälillä se heikentää ihmiselämän edellytyksiä maapallolla ja heikentää lopulta kaikkien ihmisten elämisen laatua (Steffen ym. 2013).

Ympäristövaraa vastaavaa ideaa on sovellettu myös Angela Druckmanin ja Tim Jacksonin (2010) tutkimuksessa, jossa määritellään ”kohtuullinen elämä” (*decent life*) sekä vähimmäismääräistä kulutustasoa kuvaavien viitebudjettien (ks. luku 5.4; osajulkaisu III, luku 2.2) että hiilidioksidipäästöjen näkökulmasta. Tutkimuksessa viitebudjetin ymmärretään kuvastavan sellaista sosiaalisesti kestävästä kulutustasoa, josta ei voida tinkiä, vaikka ilmastopoliittisissa tavoitteissa pyrittäisiin vähentämään kulutuksen hiilidioksidipäästöjä. Toisaalta viitebudjetin on ajateltu turvaavan perustarpeet ja yhteiskunnallisen osallistumisen, jolloin on kiinnostavaa selvittää, miten paljon hiilidioksidipäästöjä tällaisesta kohtuullisesta elintasosta aiheutuu. Artikkelissa todetaan, että viitebudjetteja vastaava kulutus leikkaisi päästöjä yli kolmanneksella. (Druckman ja Jackson 2010.) Tutkimus on motivoinut tutkimusryhmäämme selvittämään, kuinka paljon Suomessa vuonna 2010 määriteltyjen kohtuullisen minimin viitebudjettien (Lehtinen ym. 2010) mukainen kulutustaso vaatii luonnonvaroja. Tulosten mukaan viitebudjettien mukainen materiaalijalanjälki henkeä kohden on noin puolet keski-vertosuomalaisen materiaalijalanjäljestä (ks. Laakso 2011, 34; Lettenmeier ym. 2012; osajulkaisu III). Toisin sanoen: vaikka luonnonvarojen kulutusta vähennettäisiin puolella, meillä olisi mahdollisuus kohtuullisen minimin mukaiseen kulutustasoon.

3.4 Kotitaloudet, ympäristövaikutukset ja luonnonvarojen kulutus

Tutkimukseni empiiristen tulosten taustoittamiseksi esittelen seuraavaksi tarkemmin aiempia tietoja kotitalouksien ympäristövaikutuksista. Kotitalouksien, yksittäisten tuotteiden ja eri kulutuksen osa-alueiden ympäristövaikutuksia, kuten elinkaariperusteista materiaalikulutusta tai päästömääriä, on selvitetty aiemmin erityisesti kestävään kulutukseen liittyvissä tutkimuksissa – ei niinkään hyvinvointitutkimuksessa.

Aiempien tutkimusten mukaan liikenne, ruoka ja asuminen aiheuttavat suurimman osan kotitalouksien kulutusperusteisista ympäristövaikutuksista. Teollisuusmaissa niiden osuus kokonaisvaikutuksista on yhteensä noin 70–80 prosenttia. (Esim. Kotakorpi ym. 2008; Druckman ja Jackson 2009; Tukker ym. 2010; Gough ym. 2011; Nurmela ja Mäenpää 2014a; Lettenmeier ym. 2014a.) Muilta osin kotitalouksien ympäristövaikutuksissa on kuitenkin nähtävissä selvää hajontaa. Aiemmissa tutkimuksissa onkin pyritty selvittämään erilaisia tekijöitä, jotka selittävät ympäristövaikutusten eroja eri yksilöiden ja kotitalouksien välillä.

Ensinnäkin suurituloiset kotitaloudet kuluttavat enemmän luonnonvaroja ja aiheuttavat enemmän hiilidioksidipäästöjä kuin pienituloiset kotitaloudet eli tulotason ja

ympäristövaikutusten välinen yhteys on selvästi positiivinen (esim. Wadeskog ja Larsson 2003; Kotakorpi ym. 2008; Tukker ym. 2010; Gough ym. 2011). Suomessa suurituloisimmat kotitaloudet kuluttavat lähes kolme kertaa enemmän luonnonvaroja ja aiheuttavat yli kaksi kertaa enemmän kasvihuonekaasupäästöjä kuin kaikkein pienituloisimmat kotitaloudet. Tuloryhmien väliset erot ovat kuitenkin pienempiä kuin euromääräisessä kulutuksessa. (Nurmela ja Mäenpää 2014b.) Tätä voi selittää sillä, että ylellisyshyödykkeiden ympäristövaikutukset kulutettua rahayksikköä kohden ovat pienemmät kuin perustarpeiden tyydyttämistä varten tarkoitettujen hyödykkeiden ympäristövaikutukset (Tukker ym. 2010, 17).

Henkeä kohden lasketut ympäristövaikutukset vaihtelevat myös kotitalouden koon mukaan, koska esimerkiksi energiankulutus jakautuu isommissa kotitalouksissa useamman hengen kesken. Arnold Tukkerin ym. (2010, 17) aiempaa tutkimusta kokoavan yhteenvedon mukaan kotitalouden koko vaikuttaa selvästi ympäristövaikutuksiin. Yhden hengen kotitalouksissa on suhteellisesti suuremmat ympäristövaikutukset henkeä kohden (esim. Gough ym. 2011, 13). Ympäristövaikutusten eroja selittävät myös maantieteellinen sijainti ja asumisen taso, koska äärimmäisissä ilmasto-oloissa ja huonosti eristetyissä kodeissa asuminen lisää ympäristövaikutuksia.

Asuinpaikan ja ympäristövaikutusten väliset yhteydet ovat aiemman tutkimuksen mukaan ristiriitaisia. Esimerkiksi Arnold Tukker ym. (2010, 17) ovat esittäneet, että kaupungeissa asuvilla henkilöillä on yleisesti pienemmät ympäristövaikutukset kuin lähiöissä ja maalla asuvilla henkilöillä – pääosin siksi, että kaupungeissa asutaan pienemmissä asunnoissa. Toisaalta esimerkiksi Jukka Heinosen ja Seppo Junnilan (2012) tekemät kulutukseen perustuvat hiilijalanjälkilaskelmat osoittavat, että sekä asumisen että muun kulutuksen aiheuttamat päästöt ovat kaupunkimaisilla asuinalueilla suurempia kuin maaseutumaisilla alueilla. Kulutustutkimusaineiston perusteella näyttää taas siltä, että maaseudulla ja kaupungissa asuvien kotitalouksien kasvihuonekaasupäästöjen väliset erot ovat suhteellisen pieniä. Eniten päästöjä aiheuttavat kaupungin kehysalueella asuvat kotitaloudet. (Nurmela ja Mäenpää 2014a.)

Tutkimusten mukaan myös liikkumismuodoilla ja yksityisauton omistamisella on merkitystä: julkista liikennettä käyttävillä henkilöillä on yleisesti pienemmät ympäristövaikutukset. Ruokavalio taas vaikuttaa siten, että kasvissyöjillä ja lähiruokaa, kausiruokaa tai luomuruokaa syöville ihmisillä on yleisesti pienemmät henkeä kohden lasketut ympäristövaikutukset kuin tavanomaista ruokavaliota noudattavilla. Lopuksi saman tulotason maissa elävien kotitalouksien erilaiset päästömäärät viittaavat siihen, että yhteiskuntien sosiaaliset ja kulttuuriset erot sekä erilaiset elämäntavat selittävät kotitalouksien välisiä ympäristövaikutusten eroja. (Tukker ym. 2010, 17–18; ks. myös Kotakorpi ym. 2008, 60–65). Tällaisia elinympäristöön sidoksissa olevia ympäristövaikutuksia kutsutaan kirjallisuudessa ”perityiksi ympäristövaikutuksiksi” (Living planet report 2012, 44; ks. myös Lähde 2013).

Suomalaisten kotitalouksien materiaalivirtojen ympäristövaikutuksia on selvitetty perusteellisesti ENVIMAT-hankkeessa, jossa kehitetyllä panos-tuotosmallilla voidaan

arvioida Suomen luonnosta otettujen ja Suomeen tuotujen materiaalien käsittelystä aiheutuvia ympäristövaikutuksia. Materiaalivirtoihin sisällytetään sekä suorat materiaalipanokset että talouden ulkopuolelle jäävät piilovirrat (kuten hakkuujätteet). Ympäristövaikutusluokkina mallissa ovat mukana esimerkiksi ilmastonmuutos, happamoituminen, yläilmakehän otsonin tuhoutuminen ja rehevöityminen. (Seppälä ym. 2009, 11, 18, 60.)

ENVIMAT-hankkeessa on tutkittu kulutusryhmien luonnonvarojen kulutusta ja ympäristövaikutuksia kotitalouksien ”todellista yksilöllistä kulutusta” kuvaavien menojen perusteella. Tulokset osoittavat, että asunto, ruoka ja autoilu ovat suurimmat ”ympäristön kuormittajat” eli niiden osuus on suurin niin kasvihuonekaasupäästöistä ja luonnonvarojen kokonaiskulutuksesta kuin myös useita ympäristövaikutuksia huomioivasta ”ekoindeksistäkin”. (Seppälä ym. 2009, 51–53.) Seppälä ym. (2009, 54) jaottelevat kulutusryhmiä myös tämän tutkimuksen kannalta kiinnostavasti ”laajempiin eri tarveryhmiä palveleviin funktionaalsiin kokonaisuuksiin”. Heidän jäsentelyssään esimerkiksi luokka ”ravinto” sisältää elintarvikkeiden ja juomien lisäksi myös kauppamatkoihin, ruoan säilyttämiseen kuluvaan sähköön ja kodin ulkopuoliseen syömiseen liittyviä menoja. Hyvinvointitutkimuksen näkökulmasta Seppälän ym. (2009) luokittelu on kuitenkin erikoinen siinä mielessä, että he ovat nimenneet yhden alaluokan ”hyvinvoinniksi” ja sisällyttäneet siihen terveyteen, hygieniaan ja sosiaaliturvaan liittyvän kulutuksen – aivan kuin asuminen, ravinto ja vaatetus eivät olisi hyvinvointiin sisältyviä tarpeiden tyydyttäjiä. Tutkimuksen voisikin ajatella ilmentävän tarvetta tieteidenväliselle tutkimukselle, joka yhdistää ympäristötutkimuksen menetelmiä ja hyvinvointitutkimusta.

Suomalaisten kotitalouksien luonnonvarojen kulutusta on tutkittu myös tässä tutkimuksessa käytettävällä MIPS-menetelmällä. MIPSissä lasketaan, kuinka paljon luonnonvaroja on kulunut tuotteen tai palvelun koko elinkaaren aikana (Saurat ja Rithoff 2013; ks. menetelmästä luku 4.2; osajulkaisut II ja III). MIPS perustuu ekotehokkuusajatteluun, jossa ihmisten käyttämiä tuotteita ”lähestytään siitä näkökulmasta, mitä palveluja ne ihmisille tuottavat” (Kotakorpi ym. 2008, 12). Samalla pyritään erottamaan se, että ihmiset eivät tarvitse esimerkiksi autoa sinänsä vaan he tarvitsevat auton tarjoamaa ”palvelua” eli mahdollisuutta liikkua paikasta toiseen ja kuljettaa tavaroita (ks. Schmidt-Bleek 2000, 201). Tällainen lähtökohta liittyy luontevasti sekä tarveteorioiden että toimintamahdollisuuksien teorian sisältämään erotteluun resurssien (välineiden) ja hyvinvoinnin tavoittelun (päämäärän) välillä. MIPS-laskennassa tuotteiden vaatima materiaalipanos jaetaan palvelusuoritteiden määrällä, mikä tähdentää tuotteiden ominaisuuksien lisäksi yksilöllisten valintojen ja hyvinvointia edistävän toiminnan merkitystä.

FIN-MIPS-tutkimushankkeessa selvitettiin 27 kotitalouden luonnonvarojen kokonaiskulutusta kuusi viikkoa kestäneen kulutusseurannan ja ryhmähaastattelujen avulla. Tulokset raportoitiin luonnonvarojen kokonaiskäyttöä kuvaavina massamääräisinä, luonnonvarojen kokonaiskulutusta kuvaavina TMR- eli *Total Material*

Requirements -lukuina⁹. Tutkimukseen osallistuneiden kotitalouksien keskimääräinen vuosittainen luonnonvarojen kulutus oli 38 500 kiloa, mikä on hieman vähemmän kuin rekisteriaineistoista laskettu keskivertosuomalaisen luonnonvarojen kulutus (40 100 kg/v). Kulutuksen osa-alueiden tarkastelu osoitti, että kotitaloudet käyttivät eniten luonnonvaroja liikenteeseen (9 900 kg/v), matkailuun (9 800 kg/v) ja asumiseen (9 400 kg/v), kun taas elintarvikkeiden (4 400 kg/v), harrastusten (2 900 kg/v) ja kodin tavaroiden (2 400 kg/v) osuudet olivat selvästi pienempiä. (Kotakorpi ym. 2008, 38–39, 87.) Kulutusseurantaan sisältyneiden pakkausten ja jätehuollon vaatima luonnonvarojen kulutus osoittautui hyvin pieneksi. Liikenteen luonnonvarojen kulutusta lisäsi runsas henkilöauton käyttö ja matkailun TMR:ää nosti erityisesti mökkeily. Asumisen TMR-lukua kasvatti omakotitaloihin kuuluvien pihojen ja yksityisteiden lisäksi asuineliöiden suuri määrä henkeä kohden. (Kotakorpi ym. 2008.)

Kirjallisuuskatsausta tehdessäni en löytänyt aiempia empiirisiä tutkimuksia, joissa olisi yhdistetty toisiinsa hyvinvointiteoreettisesti perusteltua hyvinvointitutkimusta ja luonnonvarojen kulutusta mittaavaa ympäristötutkimusta. Kotitalouksien kulutuksen ympäristövaikutuksia on tutkittu pääosin rekisteriaineistojen avulla (esim. Perrels 2008; Druckman ja Jackson 2009). Kotitalouksien kestävää kulutuskäyttäytymistä on selvitetty myös muun muassa käytäntöteoriaa soveltaen (esim. Bartiaux ja Salmón 2014). Hyvinvointia ei kuitenkaan voi pelkistää kulutukseksi eikä käytäntöteoriassa avata riittävästi ihmisen toiminnan ja hyvinvoinnin välisiä yhteyksiä. Siksi on tarpeen kehittää hyvinvointitutkimukseen kiinnittyviä tutkimusasetelmia, joilla voidaan selvittää hyvinvoinnin tavoittelun, elintason osatekijöiden ja ympäristövaikutusten välistä yhteyttä.

9 TMR-luku (*Total Material Requirement*) sisältää kaikki luonnonvaraluokat; abioottiset ja bioottiset luonnonvarat sekä maa- ja metsätalouden eroosion (ks. osajulkaisu III, 23). Tässä tutkimuksessa käytettävä materiaalijalanjälki ilmaisee TMR-lukuja.

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

Väitöstutkimukseni sisältää yhteenvedon lisäksi kolme osajulkaisua, joissa haen vastauksia tutkimuskysymyksiini sekä teoreettisen lähestymistavan että empiirisen analyysin kautta. Esittelen tässä luvussa lyhyesti osajulkaisujen sisällöt, minkä jälkeen kuvaan luvussa 4.2 metodologista lähestymistapaani. Luvuissa 4.3 ja 4.4 esittelen empiirisessä tutkimushankkeessa kerätyn aineiston ja osajulkaisuissa käytetyt analyysimenetelmät.

4.1 Tutkimuksen osajulkaisut

Osajulkaisu I on teoreettinen artikkeli, jossa syvennämme vuonna 2012 julkaistussa *Sosiaalipolitiikka rajallisella maapallolla* -kirjassa (Helne ym. 2012) esittämäämme ideaa, jonka mukaan ekososiaaliseen kriisiin vastaaminen edellyttää vallitsevan paradigman muutosta ja sen pohjalta muotoutuvaa, nykyistä laajempaa käsitystä hyvinvoinnista. Artikkelissa pyrimme kehittämään ihmisten ja luonnon välisen keskinäisriippuvuuden tunnistavaa relationaalista paradigmaa ja siihen perustuvaa hyvinvointikäsitystä. Esittelemme Allardtin (1976) hyvinvointiteoriaan perustuvan moniulotteisen hyvinvoinnin mallin. Lisäämme Allardtin esittämiin Having-, Loving- ja Being-ulottuvuuksiin neljännen hyvinvoinnin ulottuvuuden Doing ja täsmennämme eri ulottuvuuksiin liittyviä osatekijöitä. Lopuksi pohdimme tutkimuskirjallisuuteen perustuen, minkälaiset (eko)sosiaalipoliittiset käytännöt voisivat edistää moniulotteista hyvinvointia.

Osajulkaisu II on empiiriseen osatutkimukseen perustuva yhteisartikkeli, jossa kehitämme sellaista tieteidenvälistä hyvinvointitutkimusta, jossa yhdistetään toimintamahdollisuuksien teoriaa ja ympäristövaikutusten arviointia. Selvitämme artikkelissa perusturvan saajien hyvinvointia terveydenhoitoon, asumiseen, ravintoon, osallistumiseen ja virkistytymiseen liittyvien keskeisten toimintojen sekä toimintamahdollisuuksien näkökulmasta. Pyrimme selittämään materiaalijalanjälkien vaihtelua eri yksilöiden välillä ja tunnistamaan toimintojen, toimintamahdollisuuksien ja luonnonvarojen kulutuksen välisiä yhteyksiä. Analyysissa kuvaamme, kuinka paljon luonnonvaroja eri henkilöt kuluttavat eri toimintoihin, ja selitämme, mistä materiaalijalanjälkien erot johtuvat. Lisäksi analysoimme haastattelupuheesta toimintamahdollisuuksien puutteita ja vertaamme perusturvan saajien materiaalijalanjälkiä kirjallisuudessa esitettyihin arvioihin ekologisesti kestävästä luonnonvarojen kulutuksen tasosta.

Osajulkaisu III on artikkeleita laajempi tutkimusraportti, jossa esittelemme perusteellisesti empiirisen tutkimuksemme teoreettiset-metodologiset lähtökohdat ja syvennämme keräämämme haastatteluaineiston analyysia (vrt. Lettenmeier ym. 2012 ja 2014b; osajulkaisu II). Tutkimusraportin tarkoitus on selvittää, miten erilaiset elintason osatekijät ovat yhteydessä luonnonvarojen kulutukseen, minkälaisen elintason perusturvan saajat kokevat kohtuulliseksi ja miten heidän elintasonsa

suhteutuu aiemman tutkimuksen hahmottamiin sosiaalisesti ja ekologisesti kestävä elintason rajoihin. Tarkastelemme perusturvan saajien elintasoja Len Doyalin ja Ian Goughin (1991) tarveteorian näkökulmasta. Tutkimuksen tuloksina kuvaamme ruokaan, asumiseen, arkiliikenteeseen, matkailuun ja mökkeilyyn, harrastuksiin ja osallistumiseen, vaatetukseen ja kodintarvikkeisiin sekä terveydenhoitoon liittyviä kulutusmenoja. Lisäksi esitämme kunkin elintason osatekijän materiaalijalanjäljet ja vertaamme materiaalijalanjälkiä aiempien tutkimusten tuloksiin. Analysoimme haastatteluaineistossa ilmeneviä riittävyden tai puutteiden kokemuksia. Kohtuullisen elintason arvioinnissa sovellamme ympäristövaran ideaa (ks. luku 3.2) ja köyhyyttutkimuksen menetelmiä.

4.2 Metodologinen lähestymistapa

Tutkimukseni pyrkimys integroida ekologisten kysymysten tarkastelua hyvinvointitutkimukseen suuntaa tieteidenväliseen tutkimusotteeseen, jossa tutkimusongelmaa lähestytään eri tieteenaloidella kehitetyn tiedon ja menetelmien näkökulmasta. Tarkemmin tieteidenvälistä tutkimusotetta voidaan määritellä niin, että se jaetaan monitieteiseen lähestymistapaan ja tieteidenväliseen tutkimusotteeseen (Huutoniemi ym. 2010). Monitieteisessä tutkimuksessa tuodaan yhteen eri aloilla tuotettua tietoa. Samaa ilmiötä tutkitaan erillisissä tieteenalakohtaisissa tutkimuksissa, jotka yhdistetään toisiinsa usein vasta tulosten raportointivaiheessa. Tieteidenvälisessä tutkimuksessa pyritään sen sijaan vahvempaan integraatioon koko tutkimusprosessin aikana. Usein eri tieteenalojen tutkijoista koostuvassa tutkimusprosessissa hyödynnetään monien tieteenalojen tuottamaa tietoa ja teorioita sekä näkökulmia ja menetelmiä. Tieteidenvälisessä tutkimusprosessissa eri ainekset on tarkoitus sulauttaa yhteen niin, että ne yhdessä muodostavat uuden kokonaisuuden. (Mikkeli ja Pakkasvirta 2007; Huutoniemi ym. 2010.) Näiden lisäksi voidaan puhua poikkitieteisestä tutkimuksesta, joka edellyttää metodien ja käsitteiden yhtenäisyyttä ja sellaista kysymyksenasettelua, jossa ”tutkimuksellinen integraatio on viety niin pitkälle, että tieteiden väliset rajat katoavat” (Mikkeli ja Pakkasvirta 2007, 66; ks. Willamo 2005, 58–59). Tällaisessa tutkimuksessa ei tarvitse olla mukana eri tieteenalojen tutkijoita vaan myös yksittäinen tutkija voi tehdä poikkitieteellistä tutkimusta.

Oma tutkimukseni on lähtökohdiltaan tieteidenvälinen, koska siinä pyritään integraatioon koko tutkimusprosessin aikana. Tutkimuksessa näkyy poikkitieteellinen tutkimusote, koska sen tarkoitus on kehittää uutta, ympäristö- ja hyvinvointitutkimusta yhdistävää teoreettista viitekehystä. Yhdessä toisen sosiaalipolitiikan tutkijan kanssa kirjoittamani osajulkaisu I on myös luonteeltaan poikkitieteellinen, käsitteellistä synteisiä rakentava tutkimus. Empiiriseen tutkimushankkeeseen perustuvat osajulkaisut II ja III ovat taas perinteisempää tieteidenvälistä tutkimusta, jossa saman ilmiön tarkasteluun yhdistetään eri tieteenalojen käsitteitä ja tutkimusmenetelmiä.

Tutkimuskysymyksiin vastaaminen on suunnannut sellaisiin tutkimusasetelmiin, joissa olen voinut tarkastella ihmisen ja luonnon yhteyttä sekä käsitteellisellä että

empiirisellä tasolla. Vastausten hahmottamiseksi minun oli herkistyttävä erilaisille teoreettisen kirjallisuuden ja empiirisen aineiston esiin tuomille yhteyksille. Olen kaivannut lisäksi erilaisia teoreettisia kehyksiä ja linssejä, joiden läpi voin hahmotella kestävän hyvinvoinnin käsitettä. Toisin sanoen olen tarvinnut triangulaatiota, jolla tarkoitetaan saman tutkimuskohteen tutkimista eri näkökulmista ja erilaisia tutkimusmenetelmiä hyödyntäen, jotta tutkimuskohteesta voidaan saavuttaa mahdollisimman perusteellinen ymmärrys (Denzin 2012). Triangulaatio eli ”menetelmällinen kolmiomittaus” soveltuu hyvin tieteidenväliseen tutkimukseen, jossa tarvitaan uudenlaisia, vakiintuneiden tieteenalojen valintoja rikkovia lähestymistapoja (Hukkinen 2014). Moninaisille havainnoille herkistyminen ja näkökulmien vaihtaminen on erityisen merkittävää myös teorianmuodostukseen suuntaavissa tutkimuksissa (Denzin 1970, 74–75; Moran-Ellis ym. 2006, 49).

Tieteidenvälisessä tutkimuksessa integraation on tarkoitus näkyä siinä, että tutkimuksessa käytetään useita erilaisia tutkimusasetelmia, lähestymistapoja ja aineistoja (Huutoniemi ym. 2010, 84). Tämän innostamana sovellan kestävän hyvinvoinnin teorian jäljittämässä Norman K. Denzinin (1970) nimeämää moniaineksista triangulaatiota (*multiple triangulation*). Sen idea on, että samassa tutkimuksessa 1) hyödynnetään erilaisia aineistoja (aineistotriangulaatio), 2) tehdään yhteistyötä monien tutkijoiden kesken (tutkijatriangulaatio), 3) sovelletaan useita teoreettisia lähestymistapoja (teoriatriangulaatio) ja 4) käytetään erilaisia tutkimusmenetelmiä (menetelmätriangulaatio). Moniaineksista triangulaatiosta voidaan puhua, kun nämä kaikki tasot yhdistetään samanaikaisesti saman tutkimuskohteen analyysissä. (Denzin 1970, 301, 310.)

Tässä tutkimuksessa moniaineksisuus näkyy kaikilla mainituilla tasoilla. Ensinnäkin aineistotriangulaatio näkyy siinä, että olen käyttänyt osajulkaisujen aineistoina sekä perusturvan saajien hyvinvointia ja luonnonvarojen kulutusta tarkastelevia empiirisiä havaintoja että teoreettista kirjallisuutta. Kirjallisuuden tehtävänä empiirisessä hyvinvointitutkimuksessa on yleensä toimia taustoittavana teoreettisena viitekehyksenä, johon empiirisiä tuloksia peilataan. Teoreettisessa osajulkaisussa I kirjallisuus toimii kuitenkin aineistona eli tiedonmuodostuksen lähteenä. Kirjallisina aineksina käytämme artikkelissa ympäristötutkimukseen, kestävän kehityksen tutkimukseen ja institutionaalisen politiikan tutkimukseen kiinnittyviä julkaisuja sekä tarveperusteisiin hyvinvointiteorioihin, ”vihreän” tai ekososiaalisen sosiaalipolitiikan tutkimukseen ja *degrowth*-keskusteluun liittyvää kirjallisuutta. Osajulkaisuisissa II ja III käytämme aineistona empiirisessä tutkimuksessa kerättyä haastatteluaineistoa ja aineistonkeruulomakkeilla kerättyjä tietoja luonnonvarojen ja taloudellisten resurssien kulutuksesta. Laadullinen haastatteluaineisto ja luonnonvarojen kulutuksen laskemista varten kerätty määrällinen aineisto on mahdollista yhdistää, koska yhdistävänä empiirisenä yksikkönä on yksittäinen perusturvan saaja.

Toiseksi tutkimusta leimaa tutkijatriangulaatio. Denzin (1970, 303) mainitsee tutkijatriangulaation eduksi sen, että tutkimuskohteesta muodostuu rikkaampi kuva, kun useat tutkijat tarkastelevat samaa kohdetta. Kestävän hyvinvoinnin tutkimuksessa

tutkijatriangulaation tarpeen voi liittää myös ympäristöongelmien, ”pirullisuuteen” (*wicked problem*) eli monimutkaisuuteen ja vaikeaselkoisuuteen ja siihen, että kokonaisuuden hahmottamisen haaste on liian suuri tehtävä yhdelle yksittäiselle tutkijalle (ks. Oksanen 2012). Yhteiskirjoittaminen mahdollistaa jatkuvan dialogin, jossa toisten esittämät näkökulmat rikastuttavat omaa ymmärrystä aiheesta. Tutkimukseni osajulkaisuissa II ja III tutkijatriangulaatiolla on myös käytännöllinen selitys: tarvitsin yhteistyötä, koska en olisi itse osannut tehdä MIPS-laskelmia.

Teoriatriangulaatio tulee esiin siinä, että sovellan kestävän hyvinvoinnin tutkimiseen eri hyvinvointiteoreettisia näkökulmia. En kuitenkaan pyri yhdistämään eri teorioista yhtä yhteistä selittäjää hypoteesien muodostamiseksi, kuten Denzin (1970, 303–307) kuvailee. Pikemminkin teoriatriangulaatio on välttämätöntä hyvinvoinnin moniulotteisuuden ja vaikeasti käsitteellistyvän luonteen vuoksi (ks. Moran-Ellis 2006, 48). Koen, että kestävää hyvinvointia olisi liian rajoittavaa tarkastella vain esimerkiksi toimintamahdollisuuksien tai resurssien kulutuksen näkökulmasta. Käytännössä käytän erilaisia hyvinvointiteorioita ikään kuin eri vahvaisina linssinä saman ilmiön katsomisessa. Allardt-linssillä näen kirkkaasti hyvinvoinnin kokonaisuuden, kun taas toimintamahdollisuuksien teoria tarkentaa katseen hyvinvoinnin tavoitteluun ja siihen vaikuttaviin tekijöihin. Elintason tutkimisessa rajaan näkökenttään elintason osatekijöihin liittyvän resurssien kulutuksen ja kohdennan katsetta Doyalin ja Goughin tarveteorian innostamana erityisesti resurssien riittävyteen ja kohtuulliseen tasoon. Teoriatriangulaation tarkoitus on myös välttää sitä, että kestävän hyvinvoinnin teorian ainekset kiinnitettäisiin vain yhteen tiettyyn hyvinvoinnin tutkimusalaan. Tätä pyrkimystä voisi kuvailla siirtymisenä teoriaspesifisestä tutkimuksesta yleistettyjen teorioiden tutkimukseen (Denzin 1970, 306).

Tutkimusmenetelmien triangulaatiolla Denzin (1970, 308) tarkoittaa kahden tai useamman tutkimustavan yhdistämistä saman tutkimuskohteen tarkastelussa. Tutkimukseni osajulkaisuissa sovelletaan teoreettisia, laadullisia ja määrällisiä tutkimusmetodeja tutkimuskysymyksiin vastaamisen kannalta tarkoituksenmukaisella tavalla. Tällainen Denzinin esiin nostama eri metodien yhdistäminen on toiminut ponnistuslautana yhteiskuntatieteissä 1970-luvulta alkaen yhä enemmän kiinnostusta herättäneelle monimenetelmä tutkimukselle (*mixed methods research*). Perinteisen ja yleisesti käytetyn määritelmän mukaan monimenetelmä tutkimuksella tarkoitetaan kvalitatiivisen ja kvantitatiivisen tutkimusotteen yhdistämistä samassa tutkimuksessa (Johnson ym. 2007). Toisaalta sillä viitataan laajemmin – ja triangulaation käsitteen tavoin – erilaisia tulokulmia, aineistoja, kulttuurisia oletuksia ja metodeja yhdistävään tutkimusotteeseen, jolloin voidaan puhua integroivasta tutkimuksesta (Moran-Ellis 2006; Johnson ym. 2007, 118; Hesse-Biber ja Johnson 2013, 103). Monimenetelmä tutkimus on erityisen tärkeää silloin, kun pyritään vastaamaan tieteenalojen rajat ylittäviin kompleksisiin tutkimuskysymyksiin (Hesse-Biber ja Johnson 2013, 104).

Denzinin (1970, 308) mukaan menetelmätriangulaation pyrkimyksenä on ylittää kuhunkin yksittäiseen menetelmään liittyvät rajoitteet. Omassa tutkimuksessani määrällisten ja laadullisten tutkimusmenetelmien käyttöä perustelee osittain myös

tieteidenvälinen, ekologista ja sosiaalista näkökulmaa yhdistävä tutkimusasetelma (ks. myös Larsen 2009, 50). Ympäristötutkimus pohjautuu positivistiseen tieteen-tutkimuksen paradigmaan, joka edellyttää (ainakin perinteisesti) objektiivisuutta ja suuntaa hahmottamaan tutkimuskohdetta mitattavissa olevina määreinä. Tämä onkin tarpeen ympäristövaikutusten arvioinneissa, joissa mitataan luonnonvarojen kulutusta tai esitetään määrällisiä arvioita ekologisesta kestävydestä. Toisaalta tutkimukseni sisältämä kvantitatiivinen lähestymistapa ei pyri yleistettäviin selityksiin pienen otoskoon vuoksi eikä se sisällä varsinaisia tilastollisia analyyseja. Lisäksi määrällisinä esittämämme kestävyuden arviot sisältävät tulkintaa, jolloin on syytä kyseenalaistaa niiden objektiivinen luonne.

Tutkimuksestani tekee perinteisessä mielessä laadullisen se, että empiiriset tulokset perustuvat määrällisten tietojen lisäksi haastatteluaineiston analyysiin. Suhteeni haastatteluaineistoon ei kuitenkaan ole konstruktionistinen, kielellisiä merkityksiä korostava. Onkin selvää, että metodologinen lähestymistapani ei voi perustua positivistiseen eikä konstruktionistiseen tutkimusparadigmaan. Koska menetelmien triangulaatio liittyy väistämättä myös epistemologisiin kysymyksiin, monimenetelmätutkimus merkitsee useiden tutkijoiden mukaan erillistä, kolmatta tutkimusparadigmaa (ks. Johnson ym. 2007; Feilzer 2010).

Monet monimenetelmätutkimuksesta kirjoittaneet tutkijat pitävät pragmatismia kaikkein hyödyllisimpänä menetelmien yhdistämistä tukevana tieteenfilosofisena traditiona (Johnson ym. 2007, 125¹⁰). Pragmatismi ylittää positivismin ja konstruktionismin väliset paradigmatiridiitit, koska siihen liittyvässä ajattelussa tunnustetaan sekä se, että on olemassa havaintojen ulkopuolella oleva maailma että se, että jokaisella ihmisellä on siitä ainutlaatuinen tulkintansa (Morgan 2007, 72). Pragmatismi soveltuu hyvin triangulaatiota soveltavan monimenetelmätutkimuksen tieto-opiksi myös siksi, että siinä ei nähdä selkeää eroa rationalistisen päättelyn, empiiristen havaintojen ja tutkijan oman toiminnan välillä (ks. Morgan 2007; Paavola ja Hakkarainen 2008; Alhanen 2013). Pragmatistinen epistemologia perustuu interaktionistiseen malliin, jossa tutkijan havainnot ja tutkimusprosessissa vastaan tulevat yllättävät ilmiöt antavat vihjeitä uusista käsitteellistyksistä, minkä seurauksena teorit ovat ”havaintopitoisia”. Toisaalta taas käsitteellistyksen ohjaavat havainnot ja toimintaa, jolloin havainnot ovat ”teoriapitoisia” (Paavola ja Hakkarainen 2008, 183). Tämä kuvastaa hyvin myös omaa tutkimusprosessiani, jossa pyrin vastaamaan ympäristö-tutkimuksessa esitettyihin havaintoihin uusien käsitteiden avulla ja tarkastelen havainnot teoriapitoisesti erilaisten hyvinvointiteoreettisten linssien läpi.

Sosiologi David Morgan (2007) on määritellyt kuvaavalla tavalla pragmatistista monimenetelmätutkimusta suhteessa kvantitatiiviseen ja kvalitatiiviseen tutkimukseen. Ensinnäkin hän pohtii tutkimustapojen välisiä eroja sen suhteen, miten tutkija

10 Triangulaation ”kantaisä” Norman Denzin (2012, 82–83) tosin pitää monimenetelmätutkimuksen ja pragmatismia yhdistämistä ongelmallisena, koska keskustelussa ei hänen mielestään riittävästi tunnusteta sitä, että pragmatismi on laajempi merkitysten ja käytännön seurausten välistä suhdetta korostava tietoteoria eikä menetelmä itsessään.

suhtautuu tutkimusprosessiin. Pragmatismi kyseenalaistaa kvantitatiivisissa tutkimuksissa tavoitellun objektiivisuuden ja toisaalta kvalitatiivisissa tutkimuksissa koostuvan subjektiivisuuden ja painottaa sen sijaan intersubjektiivisuutta sekä jaettua ymmärrystä. Tieto muodostuu jaetuissa käytännöissä ja yhteisissä projekteissa. Käytännössä intersubjektiivisuus näkyy myös siinä, miten tutkijan on koeteltava tietoa ja pyrittävä tekemään sitä ymmärrettäväksi sekä tutkimuskohteelle että tiedeyhteisölle. Pragmatistinen tieteenfilosofia korostaa, että tutkimus perustuu aina tiettyihin arvoihin ja tutkijan tekemiin arvovalintoihin. Tutkimustuloksen luotettavuutta lisää se, että tutkija tekee arvovalinnat näkyviksi. (Morgan 2007, 69.) Itse tunnistan, kuinka vahvan kestävyuden mukaiset arvoni ovat ohjanneet tutkimusprosessia; sitä, miten olen valinnut tutkimusaiheeni, valikoinut kirjallisuutta ja painottanut tutkimuksen johtopäätöksiä.

Toiseksi Morgan (2007, 72) nostaa esiin kysymyksen aineistosta tehtävistä johtopäätöksistä: ovatko ne kontekstiin sidottuja, kuten kvalitatiivisessa tutkimuksessa, yleistettäviä, kuten kvantitatiivisessa tutkimuksessa, vai jotain muuta? Pragmatismiin nojaavassa monimenetelmätutkimuksessa hylätään kahtiajako ja korostetaan sen sijaan tutkimuksessa muodostetun tiedon siirrettävyyttä. Voidaankin kysyä, missä määrin tiettyä tilannetta koskevaa tietoa voidaan hyödyntää muissa tilanteissa. Vastaus edellyttää tutkimusprosessia, jossa päättelyssä liikutaan ikään kuin edestakaisin yksittäisten havaintojen ja niiden yleisempien vaikutusten välillä. (Morgan 2007, 72.) Kestävän hyvinvoinnin teorianmuodostuksessa tämä näkyy niin, etten väitä empiirisen osatutkimuksen tuloksia yleistettäväksi, mutta olen pyrkinyt muodostamaan empiiristen havaintojen avulla malleja ja tutkimusasetelmia, joita voitaisiin hyödyntää myös muissa tutkimuksissa.

Kolmanneksi Morgan (2007) selventää teorian ja empirian välistä suhdetta ja sitä, minkälaiseen päättelyyn monimenetelmätutkimuksen tulokset perustuvat. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa tutkimuksen tulokset johdetaan induktiivisesti yksittäisestä havainnosta yleisen teorian suuntaan ja kvantitatiivisessa tutkimuksessa deduktiivisesti eli johtamalla yleisestä teoriasta yksittäistapauksia koskevia havaintoja. Monimenetelmätutkimusta luonnehtii Morganin mukaan abduktiivinen päättely, jossa pyritään hakemaan selittäviä hypoteeseja eli löytämään todennäköisiä tai parhaita mahdollisia selityksiä tutkittaville ilmiöille. Tällöin tuloksia haetaan ikään kuin ”taaksepäin” päättelemällä. (Kilpinen ym. 2008, 15; Paavola ja Hakkarainen 2008, 165.) Charles S. Peircen pragmatistiseen tieto-oppiin pohjautuvassa abduktiivisessa päättelyssä havainnot ja päättely sulautuvat toisiinsa. Tiedon muodostuksessa tunnustetaan tutkijan ”abduktiiviseen arvaamisvaistoon” liittyvät tekijät, jolloin päättely kuvastaa myös tutkijan ”intuitiivista kykyä löytää hyviä hypoteeseja silloinkin, kun ihminen itse ei tiedosta, mihin nämä hypoteesit perustuvat” (Paavola ja Hakkarainen 2008, 177). Abduktiivisessa päättelyssä intuitiiviset ennako-oletukset toimivat usein johtoaatuksina (Willamo 2005, 32). Pragmatistisessa tieto-opissa tunnustetaan, että vaativaa ongelmanratkaisua edellyttävät tutkimusprosessit eivät etene aina suoraviivaisesti ja niin, että yksittäiset tutkijat kehittelisivät päättelyä oman mielensä sisäisenä prosessina. Pikemminkin nähdään, että alustavat ratkaisuyritykset ohjaavat

jatkuvasti uusien ideoiden kehittämistä ja päättely kehittyi suhteessa muiden tutkijoiden esittämiin käsityksiin. (Morgan 2007; Paavola ja Hakkarainen 2008.) Tämä kuvastaa myös omaa tutkimusentekotapaani: esitän tutkimuksen tuloksina kestävän hyvinvoinnin teoriaan liittyviä käsitteellisiä yhteyksiä yhdistäen tuloksissa erilaisia havaintoja, käsitteitä ja intuitiivisia oivalluksiani. Tämän pohjalta pyrin etsimään havainnoille parhaita mahdollisia selityksiä ja kehittämään niiden pohjalta yleisempiä selitysmalleja.

Pragmatismi toimii tutkimuksessani lähinnä tieto-opillisena viitekehyksenä. Toisaalta se soveltuu hyvin tutkimuksen lähtökohtiini myös siksi, että tieteenfilosofiana pragmatismi suuntaa tavoittelemaan sellaista tutkimustietoa, jota voidaan soveltaa käytäntöön. Arvona ei ole tieto sinänsä vaan pyrkimys ymmärtää paremmin tavoiteltavien päämäärien luonnetta – kuten tässä tapauksessa kestävän kehityksen politiikkatavoitteena olevan kestävän hyvinvoinnin sisältöä. Kaikkiaan voisi ajatella, että globaali ekososiaalinen kriisi on tämän tutkimuksen taustalla oleva ilmiö, johon pyrin löytämään käytäntöä palvelevia kestävän hyvinvoinnin käsitteellistyksiä. Taulukossa 1 esitän vielä tiiviisti metodologista lähestymistapaani koskevat valinnat ja niiden väliset suhteet.

Taulukko 1. Tutkimuksen metodologisen lähestymistavan valinnat.

Epistemologia: miten tiedetään	Metodologia: miten tutkitaan	Tutkimusmenetelmät: millä keinoilla tutkitaan
Pragmatismi	Triangulaatio	Poikkitieteellinen ja tieteidenvälinen monimenetelmätutkimus
Tiedonmuodostuksessa havaitsemisen, toiminta ja päättely nähdään sidoksissa toisiinsa	Tutkimuksen teon tapana moniaineksinen triangulaatio	Hyvinvointitutkimuksen ja ympäristötutkimuksen menetelmien yhdistäminen

4.3 Empiirisen tutkimuskohteen ja aineiston kuvaus

Tutkimuksessani johdetaan empiirisiä havaintoja hyvinvoinnin tavoittelun ja luonnonvarojen kulutuksen välisistä yhteyksistä perusturvaetuuksien saajia koskettavasta aineistosta. Vähimmäismääräisten sosiaalietuuksien varassa elävät perusturvan saajat ovat kestävän hyvinvoinnin näkökulmasta kiinnostava tutkimuksen kohderyhmä ainakin kahdesta syystä. Ensinnäkin se, mitkä asiat perusturvan saajat kokevat välttämättömiksi ja riittäviksi, on hyödyllistä tietoa tutkimukselle, jossa pyritään tarkentamaan kohtuullista elintasoja ja erityisesti välttämättömyyskulutuksen mahdollistavia sosiaalisen kestävyuden rajoja. Köyhyysrajan alapuolella elävien perusturvan saajien elintaso on luontevaa arvioida köyhyystutkimuksen menetelmillä, koska aiempien tutkimusten mukaan perusturvan saajilla on vaikeuksia saavuttaa riittäväksi katsottu elintaso (esim. Moisio 2010; Perusturvan riittävyyden arviointiraportti 2011). Perusturvan saajien kokema köyhyys on jatkuvaa kuluista tinkimistä, leipäjonoissa seisomista, pakotettua vaatimattomuutta ja häpeän kokemuksia (esim. Roivainen

ym. 2011; Mäki 2011; Hakkarainen 2012; Hirvilammi ja Mäki 2013). Tutkimusten perusteella perusturvan saajat eivät toisin sanoen näytä voivan hyvin.

Pienituloiset perusturvan saajat muodostavat kiinnostavan tutkimuskohteen myös ekologisen kestävyuden näkökulmasta, sillä pienituloiset käyttävät vähemmän luonnonvaroja kuin suurituloiset (Living planet report 2012). Hypoteesinamme olikin, että köyhien ihmisten elintaso tulee lähelle ekologisesti kestävää tasoa (ks. myös Matthies 2001, 143). Hypoteesiin vastaamiseksi on kiinnostavaa tarkastella pienemmän materiaalijalanjäljen ja hyvinvoinnin yhteyttä ja selvittää, millaisin keinoin ihmiset tulevat toimeen keskivertoa vähäisemmällä luonnonvarojen kulutuksella.

Empiirisen tutkimushankkeen kohderyhmäksi rajattiin 25–65-vuotiaat työmarkkinatuen tai takuueläkkeen saajat Etelä-Suomen alueella. Tutkimuskohdetta rajattiin myös niin, että haastateltaviksi valikoitiin vain yksin asuvia perusturvan saajia. Yhden hengen kotitaloudet valittiin tutkimuskohteeksi useasta syystä. Ensinnäkin yksin asujat ovat Suomessa yleisin kotitaloustyyppi, jonka määrä on voimakkaassa kasvussa (Tilastokeskus 2011). Toiseksi yksin asuvien suhteellinen köyhyysaste on selvästi korkeampi kuin pariskunnilla tai lapsiperheillä (Kärkkäinen 2010, 191). Kolmanneksi yhden hengen kotitalouksien yleistyminen on aiempien tutkimusten mukaan kasvattanut ympäristövaikutuksia (Hoffrén ja Hellman 2007, 466; Tukker ym. 2010, 17). Yhden hengen kotitaloudet valikoituivat tutkimuskohteeksi myös käytännöllisistä syistä eli siksi, että tutkimus oli helpompi rajata tulonsiirtojen varassa eläviin kotitalouksiin ja materiaalijalanjälkilaskelmissa ei tarvinnut selvittää luonnonvarojen kulutuksen jakautumista kotitalouden sisällä.

MIPS-menetelmän asiantuntijat Michael Lettenmeier, Satu Lähteenoja ja Senja Laakso vastasivat pitkälti empiirisessä osatutkimuksessa käytettyjen aineistonkeruulomakkeiden valmistelusta, koska niiden muodostamisessa hyödynnettiin aiemmasta tutkimuksesta kertyneitä kokemuksia (Kotakorpi ym. 2008). Itse olin enemmän vastuussa haastattelurungon muotoilusta yhdessä Senja Laakson kanssa. Koska aineistonkeruussa hyödynnettiin Kelan rekistereitä, tutkimussuunnitelma tuli hyväksyttäväksi Kelan tutkimusosaston eettisessä toimikunnassa. Tutkimusluvan saamisen jälkeen haastateltavia etsittiin Kelan rekistereistä satunnaisotannalla. Lähetimme haastattelukutsun 171 henkilölle. Tutkimukseen ilmoittautui 18 henkilöä, mikä vastasi riittävän hyvin tutkimussuunnitelmaamme kirjattua tavoitetta haastatella 20 henkilöä. Tilastollisesti edustavan tarkastelun sijaan tarkoituksemme oli kehittää tiedeidenvälistä tutkimusmenetelmää ja tarkastella laadullisesti hyvinvointia ja eroja eri kotitalouksien luonnonvarojen kulutuksessa.

Haastateltujen perusturvan saajien joukossa oli yksitoista miestä ja seitsemän naista ja heidän ikänsä vaihteli 28 ja 65 ikävuoden välillä. Tutkimukseen valikoitui sattumalta sellaisia perusturvan saajia, jotka olivat eläneet useita vuosia perusturvan varassa, vaikka ikäjakauman vuoksi heidän elämäntilanteensa olivatkin hyvin erilaisia. Kymmenellä haastateltavalla oli pääasiallisena tulonlähteenä työmarkkinatuki ja kahdeksalla kansaneläke sekä takuueläke. Ensisijaisten etuuksien lisäksi haastateltavat saivat

vaihtelevasti asumismenoihin suhteutettua yleistä asumistukea tai eläkkeensaajan asumistukea, toimeentulotukea, eläkkeensaajan hoitotukea tai vammaistukea. Haastateltavat kuuluivat pienituloisimpiin suomalaisiin, sillä heidän vuositulonsa jäivät selvästi köyhyysriskiä kuvaavan pienituloisuusrajan alapuolelle.

Empiirisen tutkimushankkeen aineisto koostuu haastatteluista ja aineistonkeruulomakkeista. Haastattelimme tutkimukseen osallistuneita kahdesti ja pyysimme heitä täyttämään kaksi aineistonkeruulomaketta. Teimme suurimman osan haastatteluista yhdessä Senja Laakson kanssa perusturvan saajien kodeissa. Ensimmäisellä haastattelukerralla keskustelimme esitätetyn aineistonkeruulomakkeen pohjalta perusturvan saajien tuloista ja menoista sekä laajemmin toimeen tulemisen tavoista. Tarkoitus oli arvioida, kokivatko haastateltavat resurssinsa ja elintonsa riittäviksi. Jätimme haastateltaville täytettäväksi toisen aineistonkeruulomakkeen ja sovimme toisen haastattelukerran 1–2 viikon päähän. Toinen aineistonkeruulomake keskittyi luonnonvarojen kulutuksen laskemisessa tarvittaviin tietoihin. Haastateltavaa pyydettiin kirjaamaan syömisensä ja liikkumisensa viikon ajalta, lomamatkansa viimeisen vuoden ajalta sekä vastaamaan mökkeilyyn, lemmikkeihin ja harrastuksiin sekä kodin irtaimistoon liittyviin kysymyksiin. Toisella haastattelukerralla keskustelimme laajasti haastateltavien hyvinvointiin liittyvistä tekijöistä, kuten ajankäytöstä, sosiaalisista suhteista, kodin tavaroista ja kulutuksesta sekä ympäristökysymyksistä. (Aineistonkeruulomakkeet ja haastattelurunko ovat osajulkaisun III liitteinä 2 ja 3.)

4.4 Empiirisen aineiston analyysi

Tieteidenvälisessä tutkimusasetelmassamme aineiston analyysi jakautui luontevasti eri henkilöille heidän asiantuntijuutensa mukaisesti niin, että itse vastasin hyvinvointitutkimuksen menetelmistä. Käytännössä analyysi tapahtui kolmessa, ajallisesti toisiinsa limittyneessä vaiheessa. Ensimmäisessä vaiheessa Senja Laakso laski osallistuneiden materiaalijalanjäljet MIPS-menetelmällä (ks. Laakso 2011). Saksassa 1990-luvulla kehitetty MIPS perustuu materiaalivirtatarkasteluihin ja se kuvastaa tuotteiden koko elinkaaren aikaisia materiaalipanoksia (esim. Spangenberg ym. 1999). Menetelmän avulla selvitetään, kuinka paljon luonnonvaroja on kulunut jonkin tuotteen tai palvelun koko elinkaaren aikana. Tätä kokonaiskulutusta voidaan kutsua materiaalijalanjäljeksi. (Saurat ja Ritthoff 2013, 583, 581; Lettenmeier ym. 2014a, 490–491.)

MIPS-luku lasketaan jakamalla tuotteen tai palvelun vaatima materiaalipanos (*MI*) sen tarjoamilla palvelusuoritteilla (*S*). Materiaalipanos kuvaa tuotteeseen (esimerkiksi jääkaappi) tai toimintoon (bussilla matkustaminen) käytettyjen luonnonvarojen yhteismäärää massamääräisesti. Tässä tutkimuksessa ne on laskettu kolmessa eri luokassa: uusiutumattomat luonnonvarat, uusiutuvat luonnonvarat ja maa- ja metsätaloudessa siirretty maaperä tai eroosio. *MI-lukuja* laskiessa hyödynnetään materiaaliintensiteettiä kuvaavia *MI-kertoimia*, jotka kertovat kuinka monta kilogrammaa tai muuta massayksikköä luonnonvarojen tuotantopanoksen valmistamiseen on kulunut

koko elinkaaren aikana. Kun tämä summa jaetaan hyödykkeestä saatavien *palvelusuoritteiden summalla* (S), tulokseksi on saatu hyödykkeen MIPS-luku, joka ilmaistaan kilogrammoissa tiettyä hyötyä kohden. (Schmidt-Bleek 2000; Saurat ja Ritthoff 2013; Lettenmeier ym. 2014a.) Näin voidaan laskea esimerkiksi se, kuinka monta kiloa luonnonvaroja on kulunut yhden puhtaan pyykkikilon pesemiseen, linja-automatkaan tai ateriaan. Kotitalouksien materiaalijalanjälkilaskelmissa palvelusuoritteeksi (S) on valittu aiempien tutkimusten tapaan yksittäinen henkilö yhden vuoden ajalta, jolloin MIPS-arvojen yksiköksi muodostuu kg/henkilö/vuosi. Tässä tutkimuksessa käytettyjen MI-kertoimien lähteinä ovat pääosin aiemmat suomalaiset MIPS-menetelmää soveltaneet tutkimukset, joissa on laskettu esimerkiksi erilaisten ruoka-aineiden, kulkuvälineiden, kodin tarvikkeiden ja harrastusten MI-kertoimia (ks. tarkemmin Laakso 2011). Lista käytetyistä MI-kertoimista on osajulkaisun III liitteessä 4.

Analyysin seuraavassa vaiheessa luokittelin ulkopuolisen litteroijan tekemät haastattelulitteraatit käyttäen avuksi NVivo 9 -ohjelmaa. Tulkitsin haastattelupuheen realistiseksi, verbaaliseksi kuvaukseksi perusturvan saajien menneestä ja nykyhetken elämästä (ks. Silverman 1993, 92). Oletukseni oli, että haastattelupuheesta voi analysoida perusturvan saajien kokemuksia, arkielämään liittyviä kuvauksia ja heidän arvioitaan omasta elämäntilanteestaan. Käytännössä luokittelin haastatteluaineiston teorialähtöisesti niin, että luokittelun runkona toimi aiempien tutkimusten perusteella muodostettu jäsenitys hyvinvoinnin kannalta keskeisistä toiminnoista (osajulkaisu II) tai elintason osatekijöistä (osajulkaisu III). Teorialähtöisessä sisällysanalyysissä haastatteluaineisto voidaan luokitella ensin osatekijöiden mukaisesti teemoihin ja aineistolähtöisemmin alateemoihin (Tuomi ja Sarajärvi 2004, 116–117).

Luokittelun alateemoiksi muodostuivat haastattelupuheesta poimitut täsmällisemmät luokat, kuten ”asumisen puutteet”, ”terveyspalveluiden saatavuus” ja ”osallistumisen rajoitteet”. Luokittelun näkökulmana oli yhtäältä hyvinvointiin ja elintason kuuluvien olosuhteiden kuvaaminen ja toisaalta omakohtaisten kokemusten tunnistaminen. Analysoin luokkia sekä teemoittain että yksilökeskeisesti eli niin, että pyrin muodostamaan mahdollisimman kokonaisvaltaisen kuvan kustakin tutkimukseen osallistuneesta henkilöstä. Analyysiin sisältyi myös kvantifioivaa sisällön erittelyä (Eskola ja Suoranta 1998, 186) erityisesti siinä vaiheessa, kun keräsin tietoja osajulkaisussa III käytettyä välttämättömyysindeksiä varten. Aineistolähtöisemmässä haastattelupuheen analyysissä (ks. osajulkaisu III, luku 6.4) teemoittelin haastattelupuhetta sisällönanalyysin keinoin niin, että etsin aineistona olevasta puheesta erityisesti haastateltavien esittämiä väitteitä ja niiden perusteluja. Pyrin ymmärtämään sitä, mikä selittää haastatteluissa esitettyjä tulkintoja ja minkälaisia oletuksia niistä voidaan johtaa. Tällainen analyysiote soveltaa abduktiivista ”taaksepäin” päättelyä, jossa yritetään etsiä parhaita mahdollisia selityksiä tarkasteltaville havainnoille (ks. Kilpinen ym. 2008, 15).

Aineiston kolmannessa analyysivaiheessa yhdistimme aineistot ja eri henkilöiden tekemät analyysit. Tarkastelimme rinnakkain sekä eri toimintoihin tai elintason osatekijöihin liittyvien materiaalijalanjälkien suuruutta että haastattelupuhetta. Haas-

tattelupuheen ja materiaalijalanjälkien yhdistäminen toisiinsa tapahtui niin, että tarkastelimme samanaikaisesti haastateltavien elämäntilanteita ja materiaalijalanjälkiä ja suhteutimme tietoja toisiinsa. Lisäksi vertasimme toisiinsa eri toimintojen tai elintason osatekijöiden aiheuttamia materiaalijalanjälkiä. Tässä analyysin vaiheessa kysyimme esimerkiksi, minkälaiset elintason osatekijät tai hyvinvointia kuvaavat toiminnot vaativat enemmän luonnonvaroja ja minkälaiset hyvinvoinnin puutteet pienentävät materiaalijalanjälkiä. Aineistoja yhdistäen selvitimme myös niitä tekijöitä, jotka selittävät eri yksilöiden välisiä materiaalijalanjälkien eroja.

Monimenetelmätutkimuksessa pystyimme syventämään määrällisiä tulo- ja menotietoja sekä luonnonvarojen kulutusta kuvaavia laskelmia laadullisen haastatteluaineiston avulla. Haastatteluaineiston yhdistäminen MIPS-laskelmiin rikastutti materiaalijalanjälkilaskelmien analyysia, koska pystyimme tarkastelemaan haastatteluaineistosta luonnonvarojen kulutuksen syitä ja katsomaan esimerkiksi sitä, miksi tietyillä haastateltavilla oli muita suurempi arkiliikenteen tai harrastusten materiaalijalanjälki. Käytännössä analysoimme haastatteluaineistosta erilaisten toimintojen tarkoituksia, esimerkiksi sitä, miten ja miksi haastateltavat käyttivät julkista liikennettä, minkälaisia matkoja he tarvitsivat ja mihin valinnat liittyivät. Haastattelupuhe havainnollistaa ja konkretisoi ympäristövaikutuksia, koska se selittää, minkälaisista asioista haastateltavien materiaalijalanjäljet muodostuvat. Lisäksi haastatteluaineiston laadullinen analyysi tuo esiin perusturvan saajien omia kokemuksia ja tulkintoja elintason kohtuullisuudesta.

5 KESTÄVÄN HYVINVOINNIN TEORIAN AINEKSIA

Tässä osajulkaisujen tuloksia kokoavassa luvussa kuvaan tutkimuskysymysteni mukaisesti kestävän hyvinvoinnin teorian aineksia: relationaalista ihmiskäsitystä, hyvinvoinnin ulottuvuuksia, hyvinvoinnin tavoittelun ja luonnonvarojen kulutuksen yhteyttä sekä sosiaalisesti ja ekologisesti kestävän elintason tutkimusta.

Lukujen 5.1 ja 5.2 teoreettisten ja yleisellä tasolla liikkuvien hahmotelmien jälkeen kuvaan luvuissa 5.3 ja 5.4 perusturvan saajien hyvinvointia, elintasoja ja materiaalijalanjälkiä koskevia empiirisiä havaintoja ja niistä johdettuja teoreettis-metodologisia tuloksia. Osajulkaisujen idea on se, että teoreettiset ja empiiriset tarkastelut täydentävät toisiaan. Luonnonvarojen kulutusta mittaavat tulokset konkretisoivat ihmisen ja luonnon relationaalista yhteyttä ja havainnollistavat, miten erilaiset hyvinvointia edistävät tekijät liittyvät materiaalijalanjälkiin. Empiiriset tulokset selventävät myös sosiaalisesti ja ekologisesti kestävän, kohtuullisen elintason rajoja.

5.1 Relationaalisen paradigman ihmiskäsitys

Ensimmäinen osajulkaisu on teoreettinen artikkeli, jossa esitämme siirtymistä ihmisen erivapauden paradigmasta relationaaliseen paradigmaan ja siihen pohjautuvaan relationaaliseen hyvinvointikäsitteeseen. Artikkelissa väitämme, että kestävän hyvinvoinnin ymmärryksen tulisi perustua relationaaliin eli yhteyksiä ja keskinäisriippuvuuksia korostaviin ajattelutapoihin. Muotoilemme eräänlaisena ihmisen erivapauden paradigman antiteesinä heuristisen listan relationaalisista ajattelutavoista. Relationaalisen paradigman hahmottamisessa olemme nojautuneet muun muassa Gregory Batesonin (1985, 492–493), William Cattonin ja Riley Dunlapin (1978, 42–43; 1980, 33–35), Lester Milbrathin (1989, 119) ja Donella Meadowsin (esim. 1991 ja 1999) esittämiin ajatuksiin ekologisesti kestävämmän paradigman sisällöstä.

Väitöstutkimukseni tuloksina esittelen erityisesti niitä osajulkaisussa I lueteltuja relationaalisia ajattelutapoja, jotka koskettavat ihmisen ja luonnon suhdetta, koska ne auttavat vastaamaan kestävän hyvinvoinnin teorian ihmiskäsitystä koskevaan tutkimuskysymykseeni.

Tutkimuksessa kutsun ihmiskäsitystä relationaaliseksi. Sosiologiassa relationaalisuuden idealla on pitkät perinteet, jotka tulevat esiin erityisesti pragmatistisessa yhteiskuntateoriassa. Relationaalisen sosiologian tutkimussuuntauksessa kyseenalaistetaan ihmisyksilöiden erillisyyden ja korostetaan sen sijaan vuorovaikutuksen ja verkostojen keskeistä merkitystä ihmisen kehitykselle, tietoisuudelle ja toiminnalle. Samalla keskustelussa otetaan kantaa individualismia ja holismia, rakenteita ja toimijoita sekä mikro- ja makrotasojen koskeviin vastakkainasetteluihin ja argumentoidaan, että näiden vastakohtien sijaan ihmiselämä muodostuu eri tasojen välisissä suhteissa ja verkostoissa. Sosiologiassa relationaalisuudella tarkoitetaan enemmän kuin vuorovaikutusta kahden pysyvän ilmiön tai asian välillä: se on dynaamista yhteyttä, jossa

suhteet muovaavat toimijoiden kokemusta, merkityksiä ja identiteettejä. Relationaalisilla suhteilla alleviivataan myös ihmisyyhteisöissä ilmenevää vastavuoroisuutta ja keskinäisriippuvuutta. (Esim. Ketokivi 2010; Crossley 2011.)

Sosiologisen keskustelun puute on se, että keskustelussa keskitytään sosiaalisiin suhteisiin eikä relationaalisuuden ideaa juuri uloteta ihmisen ja luonnon suhteiden tarkasteluun. Tällöin ihmisen nähdään kyllä olevan suhteessa itseensä ja muihin ihmisiin, mutta edelleen luonnosta irrallaan (ks. Becker 2006, 17–18). Kestävän hyvinvoinnin ihmiskäsityksen tulisi kuitenkin kuvastaa ihmisen yhteyttä sekä ympärillä oleviin ihmisiin että fyysiseen luontoon (Hoggett 2002). Ekologisia kysymyksiä korostavassa kestävän hyvinvoinnin tutkimuksessa rakennankin ihmiskäsitystä edellä kuvatun relationaalisuuden idean varaan mutta niin, että keskityn ihmisen ja luonnon väliseen yhteyteen. Systemaattisen ja kokonaisvaltaisen ihmiskäsitysanalyysin sijaan tarkennan katseeni siihen, miten ihmisen nähdään olevan suhteessa luontoon ja muihin lajeihin.

Esitän, että relationaalisen paradigman ja sen ihmiskäsityksen tulisi olla kestävän hyvinvoinnin tutkimuksen näkökulma ihmisen ja luonnon suhteeseen. Täsmen tässä relationaalista ihmiskäsitystä kiinnityn erityisesti ekologiseen yhteiskuntateoriaan ja ekososiaalisen hyvinvoinnin teoriaperinteeseen (esim. Haila 2009a; Bandarage 2013), koska niissä on jo luotu käsitteellisiä yhteyksiä ihmisen hyvinvoinnin ja luonnon välille. Seuraavaksi esitän osajulkaisua I mukaillen ja sen sisältöä tarkentaen neljä relationaalista ihmiskäsitystä kuvaavaa ajattelutapaa.

1) Ihmiset ovat osa luontoa.

Relationaalisessa ajattelutavassa ihminen ja luonto ovat ontologisella tasolla yhtä. Ihmisten materiaallinen ja kulttuurinen hyvinvointi ymmärretään luonnon kanssa yhteenkietoutuneeksi. (Haila ja Levins 1992, x; Haila 2009a ja 2009b, 167–168; Willamo 2012b.) Eläinkuntaan kuuluvan ihmisen hyvinvointia ei voi tarkastella luonnosta irrallaan, koska ihmiset ovat luonnon olentoja (Haila ja Levins 1992, x; Haila ja Lähde 2003, 16; Lummaa ym. 2012, 15). Kuten Yrjö Haila (2009a, 262) on kirjoittanut, luonto on ”läpikäyvästi läsnä kaikissa inhimillisissä toimissa”. Ihminen on konkreettisesti osa luontoa siten, että ihmistoiminnan ja luonnon välillä virtaa jatkuvasti materiaa ja energiaa. Luonnon ja ihmisen materiaalista yhteyttä kuvastaa hyvin esimerkiksi se, että luonto on läsnä myös silloin, kun ihminen kirjoittaa tekstiä kivitalon seinien sisällä, metalleja ja mineraaleja sisältävällä tietokoneella.

Luonnon ja ihmistoiminnan välille ei voi vetää selväpiirteistä rajaa, koska ihmiskeho on aineenvaihdunnan kautta kehämäisessä suhteessa ulkopuolisen ympäristön kanssa. (Giddings ym. 2002, 193; Haila ja Lähde 2003, 17; Haila 2009; Haberl ym. 2011.) Relationaalisuuden perusidea ihmisten jatkuvasta aineenvaihdunnasta, vuorovaikutuksesta ja kokemuksen yhteydestä kaikkien elollisten olentojen kanssa esiintyy vahvasti myös pragmatistista filosofiaa kehittäneen John Deweyn ”ekologisessa

kokemuskäsityksessä”. Kun ihmisen katsotaan olevan osa luonnon kokonaisuutta ja kokeminen on jatkuvaa vuorovaikutusta ympäristön kanssa, ihmisen kokemusta ei Deweyn mukaan ole mahdollista erottaa luonnosta. (Alhanen 2013, 52–58.)

Antroposentrisessä paradigmassa ihmisen on nähty olevan ensi sijassa sosiaalinen olento, joka on irti luonnosta ja ympäristön rajoitteista. Relationaalinen ihmiskäsitys sen sijaan tunnistaa sen, että ihminen on ”substantiltaan luonnon materia-, energia- ja informaatiovirtoihin perustuva biologis-fyysinen olento” (ks. Niemelä 2014, 32). Tällainen painotus viittaa naturalistiseen ihmiskäsitykseen, jossa on olennaista ihmisen ekologisuus, hänen ”ympäristöllisyytensä” (Niemelä 2014, 180). Ihmisen näkeminen luonnon olentona relationaalisen ihmiskäsityksen tapaan ei kuitenkaan sulje pois ihmiselämän sosiaalisia ja henkisiä ulottuvuuksia. Kuten Christian Becker (2006, 20) on kirjoittanut, ihmistä ei tule ymmärtää vain biologisena olentona vaan myös moraalisenä ja vastuullisena toimijana, joka pyrkii hyvään elämään.

2) Ihminen on riippuvainen luonnon tarjoamista elämän edellytyksistä. Tämän vuoksi kunnioitamme ekosysteemien uusiutumiskyvyn rajoja.

Relationaalinen ihmiskäsitys tunnistaa ihmisyhteisöjen perustavanlaatuisen riippuvuuden ekosysteemeistä ja niiden tarjoamista elämisen eväistä. Ville Lähde (2013, 86–87) kuvaa ihmisten ja luonnon yhteyttä kirjoittamalla ”ympäristön yhteishyvästä”; siitä, miten luonnon merkitystä ei voi tyypistää hyötykeskeiseksi vuorovaikutukseksi tai pelkistää resursseiksi vaan se on ymmärrettävä laajemmin inhimillisen toiminnan mahdollistajana. Ympäristön yhteishyvän käsite tuo esiin erilaisten ekologisten prosessien, kuten pieneliöiden toiminnan tai veden kiertokulun, korvaamattoman merkityksen ihmiselämälle. Ekosysteemit ovat erottamaton osa myös ihmisluontoa. Tämä tulee selvästi esiin siinä, miten meistä ihmisistä ja kehossamme elävistä mikrobeista muodostuu toimiva ekosysteemi, jossa elää ihmisen hyvinvoinnin kannalta kriittisiä lajeja (Furman ja Hanski 2012, 13).

Ihmiskeskeiselle paradigmalle ominaisen parasiittisen eli luontoa yksipuolisesti hyödyntävän luontosuhteen sijaan relationaalisissa ajattelutavoissa tunnistetaan luonnon ja ihmisen tiivis, symbioottinen suhde (ks. Serres 1994; Barry 2002). Relationaalisessa ihmiskäsityksessä tiedostetaan, miten biofyysinen ympäristö vaikuttaa ihmisyhteisöjen elämään ja asettaa sille rajoja. Ihmisten olemassaolo on esimerkiksi mahdollista vain sellaisella planeetalla, jonka ilmakehän happipitoisuus on riittävä ja jonka otsonikerros suojelee ihmisiä auringon haitalliselta säteilyltä. Ihmisten keksinnöt ja teknologia eivät myöskään voi kumota termodynamiikan lakeja ja ekologisia periaatteita, mikä asettaa lopulta rajat ihmisyhteisöjen kasvulle. Tämän vuoksi ihmistoiminnan ja ihmisten luonnonvarojen kulutuksen on sopeuduttava ekosysteemien uusiutumiskyvyn rajoihin. (Esim. Daly ja Farley 2010.)

3) Ihmiset ovat riippuvaisia toisistaan ja muista luonnonolioista. Ymmärrämme, että kaikki lajit ovat itsessään arvokkaita.

Relationaalinen ihmiskäsitys korostaa ihmisten riippuvuutta toisistaan, koska ihminen ei voi kehittyä ilman jatkuvaa vuorovaikutusta muiden kanssa. Pragmatismista ammentavassa relationaalisessa sosiologiassa tuodaan esiin, miten minä rakentuu jatkuvassa vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa, minkä vuoksi yksilön minää on mahdoton erottaa muista (Crossley 2011; ks. myös Gronow 2010). Tämän seurauksena minä on relationaalinen (*relational self*) (Ketokivi 2010) ja yksilöt ovat relationaalisia (*relational being*) (Gergen 2009). Kestävästä hyvinvoinnista kirjottanut Asoka Bandarage (2013, 76) on vastaavasti käyttänyt käsitettä ”*interbeing*” kuvatesaan itsen laajentamista yhteyksiä ymmärtävään suuntaan (Bandarage 2013, 76). Relationaalisessa ihmiskäsityksessä onkin keskeistä yksilöiden ja muiden ihmisten välisten rajojen hämärtyminen: yksilöiden hyvinvoinnista puhuminen sisältää aina myös toiset.

Ihmisten välisen intersubjektiivisuuden lisäksi relationaalinen ihmiskäsitys laajentaa käsitystä minästä luonnonympäristön suuntaan. Tätä kuvastaa Arne Næssin (2008, 83) käyttämä käsite ”ekologinen minä” (*ecological self*). Koska ihminen tunnistaa riippuvuutensa luonnosta, ihminen identifioituu empaattisesti luonnonympäristöön. Tämän identifikaation kautta ihmisen on mahdollista ymmärtää, että luonnon suojeleminen palvelee luonnon ja muiden lajien lisäksi ihmisen omia intressejä. Luonnon vaaliminen on ihmisten itsensä hoitamista ja suojelemista: se on ”itsensä rakastamisen teko” (Næss 2008, 85).

Relationaalisissa ajattelutavoissa ihmislaji nähdään yhtenä lajina toisistaan riippuvien lajien joukossa, ei muita lajeja ylempiä. Vaikka ihmisellä on erityislaatuisia kulttuurin ja teknologian kaltaisia ominaisuuksia, se on yksi laji muiden toisistaan riippuvien lajien joukossa, osana globaalia ekosysteemiä (Catton ja Dunlap 1980, 34). Tämä ei kuitenkaan tarkoita ihmisen kulttuuriperinnön tai geneettisen ainutkertaisuuden kieltämistä.

Luonnon itseisarvon tunnistaminen on keskeistä kaikessa ihmisen ja luonnon välisessä vuorovaikutuksessa (Haila ja Levins 1992, 11). Joissain ekosentrisimmissä ideologioissa, kuten Næssin (esim. 2008) kehittämässä syväekologiassa, luonnon itseisarvo nähdään tärkeämpänä kuin ihmisten hyvinvointi. Tällainen näkemys korostaa osuvasti ihmisen ja luonnon välistä hierarkkista suhdetta: ihminen ei voi selviytyä ilman luontoa mutta luonto tulee toimeen ilman ihmistä (esim. Giddings ym. 2002, 191). Luonnon itseisarvon korostaminen ei kuitenkaan kestävästä hyvinvoinnin kontekstissa merkitse sitä, ettei ihminen saisi käyttää luontoa hyväkseen tyydyttääkseen tarpeitaan. Oleellista on sen sijaan tiedostaa se, mitä tarkoitusta varten ihminen käyttää luonnonvaroja, ja tarkastella kriittisesti sitä, tuhoako luonnon hyödyntäminen ekosysteemien resilienssin tai ihmisten hyvinvoinnin kannalta oleellisia luonnon prosesseja. (Haila ja Levins 1992, 11, 217; Lähde 2013, 88.)

4) Ihminen on osa suhteiden verkostoa. Huolenpitoimme kohdistuu verkostojen hyvinvointiin.

Relationaalisessa ihmiskäsityksessä ihmiset nähdään systemien ja verkostojen osina. Ihmisten hyvinvointiin liittyviä suhteita kuvastavat erilaiset verkostot ja niissä muotoutuvat systeemiset palauteketjut, jotka säätelevät eri systeemien osissa tapahtuneiden muutosten välisiä syy- ja seuraussuhteita. Relationaalista ihmiskäsitystä leimaakin ymmärrys siitä, mikä on kunkin ihmisen tai ihmisyhteisön paikka tällaisissa systeemisissä palauteketjuissa; lujittaako ihmisen toiminta systeemiä korjaavia vai systeemin muutosta kiihdyttäviä palauteketjuja. Palauteketjujen näkyväksi tekeminen edellyttää kokonaisuuksien hahmottamista ja systeemiteoreettista ajattelua. (Ks. esim. Bohm ja Peat 1992; Meadows 1999; Marten 2001.)

Relationaalisessa sosiologiassa ihmistä tarkastellaan osana kokonaisuuksia ja sosiaalisten suhteiden verkkoja (Crossley 2011). Tuula Helne ja Tiina Silvasti (2012, 11) ovat kirjoittaneet ”yhteyksien verkosta”, joka punoo keskinäisriippuvuuden lankoja myös ihmisten ja luonnon välille. Näiden lankojen seuraaminen havainnollistaa yksittäisten tapahtumien tai paikallisella tasolla tehtyjen muutosten seurauksia. Maailmanlaajuisessa verkossa ekosysteemit ja luonnonoliot elävät toisiinsa linkittyneinä niin, että esimerkiksi joen patoamisen tai pienhiukkaspäästöjen laajalle säteilevät vaikutukset heikentävät sekä ihmisten että muiden lajien hyvinvoinnin edellytyksiä. Toisaalta yhteyksien verkossa leviävät myös hyvinvointia edistävät asiat, kuten ystävyys tai eläinten oikeuksista huolehtiminen.

Yhteyksien verkon oivaltaminen auttaa ihmisiä ulottamaan moraalista vastuuta ja huolenpitoa kaukana asuviin toisiin ihmisiin ja muihin eliölajeihin (ks. Becker 2006). Relationaalisissa ajattelutavoissa tiedostamme, että olemme suhteessa myös menneiden ja tulevien sukupolvien kanssa (ks. Helne ja Silvasti 2012, 13). Systeemisten vaikutusten kautta tarkasteltuna voisimme lisäksi ymmärtää nykyistä paremmin, miten yksittäisen elollisen olion menetys koskettaa väistämättä myös muita.

Kaikkiaan relationaalinen ihmiskäsitys näkee ihmisen selvästi osana luontoa. Se korostaa keskinäisriippuvuuksia ja tunnistaa ihmiselämän kokonaisuuteen kuuluvien suhteiden merkityksen. Relationaalinen ihmiskäsitys muuttaa käsitystämme yksilöiden hyvinvoinnista: hyvinvointi on riippuvaista ihmisen ja luonnon sekä ihmisten välisten suhteiden laadusta.

5.2 Moniulotteinen hyvinvointi

Ensimmäisessä osajulkaisussa kehitämme myös relationaaliseen paradigmaan perustuvaa jäsenystä moniulotteisen hyvinvoinnin sisällöstä. Esittämämme hyvinvointikäsitys vastaa hyvinvoinnin sisältöä ja ulottuvuuksia koskevaan tutkimuskysymykseeni. Relationaaliseen ihmiskäsitykseen perustuva ymmärrys hyvinvoinnista tunnistaa hyvinvoinnin tavoittelun ekologiset reunaehdot ja näkee tarpeiden tyydy-

tyksen kaikkia lajeja yhdistävänä kokemuksena; ”kuten puut tarvitsevat aurinkoa, vettä ja ravintoa ympäristöltään, tarvitsevat kaikki ihmiset turvallisuutta, rakkautta ja arvostusta heidän ympäristöltään” (Maslow 2011, 36). Kaikki elolliset olennot pyrkivät turvaamaan olemassaolonsa edellytyksiä ja toteuttamaan suotuisissa olosuhteissa sisäistä potentiaaliaan.

Eudaimonista hyvinvointitutkimuksen perinnettä (ks. luku 2.4) mukaillen esitämme, että hyvinvoinnin päämääränä on ihmisen kasvu sellaiseksi, mikä hän potentiaalisesti on¹¹ (Fromm 1960, 91; Maslow 2011, 30, 118). Hyvinvointi voidaan laajimmassa merkityksessään – ihmisen elämän päämäärään tai olemassaolon peruskysymykseen liittyvänä – käsittää ihmisen tarpeeksi ”kasvaa mittoihinsa” (Niemelä 2006, 72). Kun hyvinvointi ymmärretään ihmisen itsekseen tulemiseksi, se ei ole vain staattinen tarpeiden tyydytystä tai subjektiivista tyytyväisyyttä kuvaava tila vaan pikemminkin jatkuvaa (kasvu)tarpeiden tyydyttämiseen pyrkivää toimintaa (ks. Max-Neef ym. 1991, 24; Maslow 2011, 33). Hyvinvointia tavoitellessaan ihminen on samaan aikaan sitä, mitä hän on, ja sitä, miksi hän kaipaa tulevansa. Tätä aktiivista prosessia ja inhimillistä kasvua Maslow (2011, 123) kuvaa käsitteellä ”*well-becoming*”.

Nykyisessä hyvinvointitutkimuksessa korostetaan laajasti hyvinvoinnin moniulotteisuutta (esim. McGillivray ja Clarke 2006; Gough ym. 2007; OECD 2011; Rogers ym. 2012), mikä sopii hyvin yhteen myös relationaalisen, suhteita ja niiden muodostamia kokonaisuuksia korostavan ihmiskäsityksen kanssa. Moniulotteisen hyvinvoinnin ajatellaan muodostuvan erilaisten tarpeiden kokonaisuudesta, systemistä, jossa kaikki ulottuvuudet ovat tarpeellisia, korvaamattomia ja jatkuvassa yhteydessä toisiinsa (esim. Allardt 1976a; Max-Neef ym. 1991). Vaikka fysiologiset, elämän säilymistä ylläpitävät tarpeet ovat ensiarvoisia, tarpeiden välillä ei ole muuttumatonta ja kaikille ihmisille yhtäläistä tärkeysjärjestystä (Maslow 1954, 98; Max-Neef ym. 1991, 17). Sen sijaan hyvinvointia lisäävät ulottuvuuksien integraatio ja synergia eli erilaisten tarpeiden yhdistäminen toisiinsa tasapainoisella tavalla (ks. Maslow 2011). Koska ihmisen eri olemispuolet edellyttävät toisiaan, ihmisen kokonaisuutta ei voida jakaa erillisiin osiin (ks. Niemelä 2014, 11). Hyvinvoinnin kokonaisuutta voidaan kuitenkin käsitteellistää eri näkökulmien kautta, mikä perustelee myös esittämäämme hyvinvoinnin jäsennyttä.

Osajulkaisussa I hahmotamme hyvinvoinnin sisältöä Allardtın tarveteorian pohjalta. Koimme tarpeelliseksi lisätä hänen esittämänsä Having, Loving ja Being-jaotteluun Doing-ulottuvuuden, koska erillisenä ulottuvuutena Doing huomioi selvemmin ihmisten aktiivisen toiminnan hyvinvoinnin lähteenä ja toisaalta erottelu korostaa Being-ulottuvuuden omaa keskeistä merkitystä (ks. myös Helne 2010, 2014a

11 Maslow (2011, 123) havainnollistaa asiaa relationaaliseen ihmiskäsitykseen liittyen osuvalla tavalla. Hänen mukaansa ihminen osoittaa olemuksessaan samankaltaista pyrkimystä yhä täydempään olemiseen kuin tammenterho tullessaan tammeksi tai tiikerinpentu tullessaan tiikeriksi.

ja 2014b; Helne ym. 2011 ja 2012). Kutsumme hyvinvointikäsitystä HDLB-malliksi¹². Siinä pyrimme kehittämään Allardtin hyvinvointiteoriaa liittämällä hyvinvoinnin ulottuvuudet ja niihin sisältyvät osatekijät relationaalisen paradigman kontekstiin ja kestävän hyvinvoinnin tavoitteluun. Ulottuvuudet kuvaavat sitä kokonaisuutta, jonka ihminen tarvitsee voidakseen hyvin. Kunkin ulottuvuuden perässä olevat ulottuvuuksien määritteet selventävät kestävään hyvinvointiin ja relationaalisiin ajattelutapoihin liittyviä tavoitteita. Ne kuvaavat, minkälaiseen kestävään hyvinvoinnin sisältöön eri hyvinvoinnin ulottuvuuksien kohdalla tulisi pyrkiä. Seuraavaksi määrittelen tarkemmin hyvinvoinnin ulottuvuuksia.

Having: kohtuullinen elintaso

Having-ulottuvuus rinnastuu elintason käsitteeseen, koska se sisältää sellaisten fysiologisten tarpeiden tyydytyksen, jotka turvataan persoonattomien resurssien avulla. Allardt (1989, 3–4) tarkoittaa elintasolla materiaalisia olosuhteita, jotka ovat välttämättömiä ihmisen selviytymiselle. Tällöin elintason liittyvät esimerkiksi ilmastolta ja sairauksilta suojautumisen tarpeet sekä ravinnon, ilman ja veden kaltaiset välttämättömyydet. Osajulkaisussa I määrittelemme välttämättömiksi Having-ulottuvuuteen liittyviksi resursseiksi taloudellisen toimeentulon, asunnon, energian ja peruskulutushyödykkeet.

Kestävän hyvinvoinnin normatiivinen tavoite on kohtuullinen ja reilu elintaso, mikä merkitsee Having-tarpeiden sopeuttamista ekologisen ja sosiaalisen kestävyuden rajoihin (ks. luku 5.4). Perinteisessä, ihmiskeskeiseen paradigmaan kiinnittyvässä resurssiperusteisessa hyvinvointitutkimuksessa ei juuri tarkastella luonnonvarojen omaa resurssiluokkanaaan vaan niissä keskitytään taloudellisten resurssien tai kulutushyödykkeiden tason mittaamiseen. ”Ekologiset osatekijät ovat perinteisesti puuttuneet pohjoismaisista elintason selvityksistä”, kuten Allardt (1998, 41) kirjoittaa. Tämä on ongelmallista, koska luonnonvarojen tai laajemmin ympäristön yhteishyvän merkitystä hyvinvoinnin edellytyksenä on vaikea hahmottaa, jos niitä tarkastellaan vain taloudellisten resurssien välityksellä. Yksilö ei esimerkiksi joudu aina maksamaan puhtaasta juomavedestä, eikä asumisen hintaan sisälly kaikki asumiseen liittyvä luonnonvarojen kulutus, kuten rakentamisen aikaiset materiaalin kulutuksen piilovirrat. Tämän vuoksi elintason toteutumista ja sen kestävää tasoa tulisi selvittää myös luonnonvarojen kulutuksen näkökulmasta. Kuten osajulkaisussa III ja luvussa 5.4 tulee esiin, erilaisten elintason osatekijöiden luonnonvarojen kulutusta voidaan konkretisoida materiaalityökalujen jälkilaskelmilla.

12 Allardtin alkuperäistä jaottelua noudattaen kutsuisimme jäsenystä HLBD-malliksi. Doing-ulottuvuus liittyy kuitenkin kiinteästi toimeentulon tapoihin, minkä vuoksi se on luontevaa mainita Having-ulottuvuuden jälkeen. Mallilla tarkoitamme tässä yhteydessä hyvinvoinnin sisällön käsitteellistämistä niin, että hyvinvoinnin kokonaisuus voidaan jäsentää mahdollisimman selvärajaiseksi tutkimuskohteeksi.

Doing: mielekäs ja vastuullinen toiminta

Doing-ulottuvuus korostaa sitä, että ihminen on ”läpikotaisin toiminnallinen olento”, joka toteuttaa tekemisen kautta itseään ja hyvinvointiin liittyviä tarpeitaan. Toimiva ihminen ilmentää ”tehtäväänsä ihmisenä” eli tekeminen heijastaa hänen omaksumiaan arvoja ja tavoitteita. (Niemelä 2006, 74.) Käsitys ihmisten aktiivisesta toimijuudesta (*agency*) tarkoittaa sitä, että ihmiset pystyvät refleктоimaan ja muuttamaan toimintaansa sekä kantamaan vastuuta, jolloin he voivat myös suunnata toimintaansa omaa hyvinvointiaan ja muiden ihmisten hyvinvointia edistävään suuntaan (Sen 2009). Hyvinvointi riippuu toiminnan laadusta, koska erilaiset toiminnan tavat voivat joko vähentää tai lisätä hyvinvointia sekä yksilön että yhteisöjen tasolla. Tietoinen toiminnan muuttaminen voikin vahvistaa yksilön onnellisuutta pitkäkestoisemmin kuin elinolosuhteiden muuttaminen (Lyubomirsky ym. 2005).

HDLB-mallissa Doing-ulottuvuudella tarkoitetaan mielekästä ja vastuullista hyvinvointia edistävää toimintaa. Siinä on kysymys ”osallistuvan toiminnan mukanaan tuomasta hyvinvoinnista” (Niemelä 2006, 68). Toiminnan mielekkyys määrittyy toimeentulemisen, ihmisen itsensä toteuttamisen ja yhteisyyden tarpeiden näkökulmasta. Samalla tunnistetaan, että ihmiset voivat tyydyttää Doing-ulottuvuuteen liittyviä tarpeitaan hyvin erilaisen toiminnan ja tekemisen avulla niin, että toiminta tukee heidän yksilöllisiä kykyjään ja arvostuksiaan (ks. Maslow 2011, 117). Käytännössä valinnat näkyvät arjen hyvinvoinnissa siinä, miten yksilöiden toiminnallinen ajankäyttö jakautuu esimerkiksi ansiotyön, kotityön ja vapaa-ajan ”toiminta-areenoille” (Raijas 2011, 251).

Moniulotteisen hyvinvoinnin konkretisoimiseksi ja hyvinvoinnin operationalisoinniseksi määrittelemme artikkelissa kuusi keskeistä – mutta ei arvojärjestyksessä olevaa – toiminnan muotoa. Ensinnäkin nimeämme Doing-ulottuvuuden kuvaajaksi mielekkäältä tuntuvan ansiotyön, joka takaa ihmisille toimeentulon ja lisää merkityksellisuuden kokemusta (ks. Niemelä 2006). Kestävän hyvinvoinnin kannalta tärkeintä on työn sovittaminen ekologisesti kestäviin rajoihin, samalla kun työn tekeminen on myös sosiaalisesti, taloudellisesti ja inhimillisesti kestävä (Kasvio 2014). Toiseksi tunnistamme vaikuttamiseen pyrkivän toiminnan merkityksen eli sellaisen sosiaalisen ja poliittisen toiminnan, joka ulottuu yksilöllisen hyvinvoinnin tuolle puolen. Hyvinvointia edistävät myös kotityöt ja se, että ihmisellä on harrastuksia, erilaista mieltä virkistävää ja vapaaehtoisuuteen perustuvaa toimintaa. Koulutus ja oppiminen on tärkeää, hyvinvointia edistävää ja toimintamahdollisuuksia kasvattavaa toimintaa. Lisäksi HDLB-mallissa tunnistetaan erilaisten ”luonnossa tapahtuvien toimintamuotojen”, kuten puutarhanhoidon, hiihtämisen ja patikoinnin hyvinvointia lisäävä merkitys (ks. Allardt 1998, 45).

Toiminnan vastuullisuus merkitsee kestäväen hyvinvoinnin kehityksessä paitsi oikeudenmukaista toimintaa myös tietoisuutta toiminnan ympäristövaikutuksista. Kestävyys edellyttää tietoa siitä, miten paljon erilaiset hyvinvointia edistävät toiminnot ja tarpeen tyydytyksen muodot kuluttavat luonnonvaroja (ks. luvut 5.3 ja 5.4).

Loving: merkitykselliset suhteet

Loving-ulottuvuus viittaa vuorovaikutukseen ja yhteenkuuluvuuden tarpeisiin. Ihmisillä on tarve muodostaa sosiaalisia identiteettejä ja ankkuroitua yhteisöihin (Allardt 1998). Ihminen on lähtökohtaisesti sosiaalinen, ”toisen ihmisen yhteyteen hakeutuva olento”, jonka kasvu edellyttää tiiviitä vuorovaikutussuhteita (Niemelä 2006, 72). Relationaaliseen ihmiskäsitykseen kiinnittyvä hyvinvointikäsitelmä tunnistaa yhteisyyssuhteet paitsi ihmisten myös ihmisten ja luonnon sekä muiden lajien välillä.

Hyvinvointi riippuu yhteyksien laadusta ja tiivyydestä. Määrittelemme Loving-ulottuvuuden kuvaajaksi merkitykselliset suhteet, koska hyvinvointia edistää yksilön kuuluminen yhteisöihin ja erityisesti sellaiseen ”sosiaaliseen yhteyteen, jossa ihmiset ovat keskenään solidaarisia ja jossa yksityinen ihminen voi tuntea kiitollisuutta ja arvontoa” (Allardt 1976a, 38). Merkitykselliset suhteet viittaavat myös rakkauden tarpeiden tyydyttämiseen. Rakkaus nähdään kaksisuuntaisena suhteena: ihmisillä on tarve antaa ja saada rakkautta (Maslow 1954, 90). Olemassa olevat sosiaaliset suhteet ovat merkittäviä hyvinvoinnille, koska vilkas yhteisöllinen elämä edistää terveyttä. Yhteisöt lisäävät myös turvallisuuden kokemuksia ja mahdollistavat avun vaikeissa elämänvaiheissa. (esim. Hyyppä 2002; Ketokivi 2010.)

HDLB-mallissa tunnistamme seuraavia hyvinvoinnin kannalta keskeisiä yhteyksien muotoja: perhe ja suku, ystävyysuhteet, paikallisyhteisöt ja yhteiskunta, globaali yhteisö ja tulevat sukupolvet sekä luonto ja muut eläinlajit. Kestävän hyvinvoinnin teoriassa yhteyssuhteisiin on oleellista liittää perinteisten lähiyhteisöjen lisäksi kaikki muut maapallon ihmiset, eliölajit ja tulevat sukupolvet, vaikka niitä voikin olla vaikea käsittää ihmisten identiteettiä ja omakuvaa määrittäviksi yhteisöiksi (ks. Allardt 1998, 43). Yhteydet voi kuitenkin ajatuksellisesti käsittää keskinäisriippuvuuksiksi, koska globaalissa taloudessa ja maailmanlaajuisessa ekosysteemissä ihmiset ovat myös konkreettisesti yhteydessä kaukana asuviin toisiin tai toisella puolella maapalloa tapahtuviin ilmiöihin (ks. Steffen ym. 2013).

Being: elävä läsnäolo

Hyvinvointi Being-ulottuvuudella merkitsee sitä, että ihminen elää mahdollisimman harmonisessa suhteessa sekä muiden ihmisten että luonnon kanssa (Allardt 1989, 7). Being-ulottuvuutta voi määritellä monin tavoin, mutta esittämässäni kestävän hyvinvoinnin teoriassa sitä kuvataan elävänä läsnäolona, jonka vastakohta on vieraantuminen. Vieraantunut yksilö on erillään itsensä toteuttamisen tarpeiden tyydyttämisestä ja häntä ohjaavat ulkoa annetut tavoitteet, kun taas elävä läsnäolo merkitsee tilaa, jossa yksilö on yhteydessä omiin tarpeisiinsa ja kokemuksiinsa (ks. Allardt ja Uusitalo 1972, 12). Being-ulottuvuus korostaa inhimillistä kasvua ja itsensä toteuttamista eli Maslow’n kasvutarpeiden täyttymistä (Allardt ja Uusitalo 1972, 12). Maslow’n (2011) mukaan kasvutarpeiden toteuttaminen tuo ihmiselämään elämäniloa, olemisen tyyneyttä sekä epäitsekästä käyttäytymistä.

Allardt (1998, 45) on kokenut Being-ulottuvuuden määrittelyn vaikeaksi, koska itsensä toteuttaminen on liian kapea ja ihmisenä olemisen liian laava kuvaus ulottuvuudelle. Vaikeus saattaa heijastaa sopivien käsitteiden puutteiden lisäksi sitä, kuinka lopulta on mahdoton sanoin kuvailla sitä tunnetta, kun ihminen ”kokee olevansa” (ks. Fromm 1960, 92). Allardt (1998) onkin kehottanut kehittämään Being-ulottuvuuden sisältöä edelleen. HDLB-mallissa käsitämme Being-ulottuvuuden henkisen hyvinvoinnin ja henkisen kasvun ulottuvuutena. Tämä osa ihmisen hyvinvoinnista on pitkälti sivuutettu hyvinvointitutkimuksessa, vaikka esimerkiksi Maslow (2011) ja Fromm (1976) pitävät sitä hyvin merkityksellisenä hyvinvoinnin osana (ks. myös Niemelä 2006; Costanza ym. 2007; Hämäläinen 2014). Hyvinvointia edistää mahdollisimman eheä kokemus olemisesta (Hämäläinen 2014).

HDLB-mallissa sisällytämme myös fyysisen ja psyykkisen terveyden Being-ulottuvuuteen, koska terveillä ihmisillä on parhaat lähtökohdat itsensä toteuttamisen tarpeiden tyydyttämiseen ja toisaalta henkinen hyvinvointi on yksi keskeinen terveyttä edistävä tekijä (Maslow 2011). Terveys on tällöin käsitettävä pikemminkin hyvinvoinnin positiiviseksi ominaisuudeksi kuin sairauden tai vammaisuuden puuttumiseksi (ks. Riihinen 2002, 196). Sekä kehon että mielen terveys määrittää ihmisen olemista merkittävällä tavalla ja vaikuttaa samalla kaikkien muiden ulottuvuuksien toteutumiseen.

Kestävän hyvinvoinnin HDLB-malli kuvaa hyvinvoinnin kohtuullisen elintason, mielekkään tekemisen, merkityksellisten suhteiden ja elävän läsnäolon kokonaisuutena. Lisäksi kuhunkin ulottuvuuteen voidaan liittää erilaisia kulttuurisidonnaisia osatekijöitä (ks. Allardt 1998). Nämä ulottuvuuksien osatekijät kuvaavat erilaisia tarpeiden tyydyttämisen keinoja, hyvinvointia lisääviä välineitä ja erilaisia toiminnan tai olemisen muotoja (ks. myös Max-Neef ym. 1991¹³; Niemelä 2006, 73). Taulukossa 2 jäsenän osajulkaisussa I kuvaamme kestävän hyvinvoinnin kannalta tarpeelliset osatekijät erilaisiksi resursseiksi, toiminnan muodoiksi, yhteyksiksi ja olemisen muodoiksi.

Taulukko 2. Esimerkkejä kestävän hyvinvoinnin kannalta tarpeellisista resursseista, toiminnan muodoista, yhteyksistä ja olemisen muodoista.

Having: resurssit	Doing: toiminnan muodot	Loving: yhteydet	Being: olemisen muodot
Luonnonvarat: vesi, ruoka, materiaalit vaatetukseen, rakentamiseen jne. Taloudelliset resurssit: tulot ja vauraus Asunto Energia Peruskulutushyödykkeet	Ansiotyö Kotityö Sosiaalinen ja poliittinen toiminta Koulutus ja oppiminen Harrastustoiminta Luonnossa toimiminen	Perhe ja suku Ystävyysuhteet Paikallisyhteisöt ja yhteiskunta Globaali yhteisö ja tulevat sukupolvet Luonto ja muut eläinlajit	Läsnäolo Mahdollisuus itsensä toteuttamiseen Eheä kokemus olemisesta Fyysinen ja psyykkinen terveys

13 Max-Neef ym. (1991, 30–31) käyttävät tarveteoriassaan käsitteitä Being, Having, Doing ja Interacting eri merkityksessä kuin Allardt. Kun Allardilla ulottuvuudet kuvaavat tarpeita, Max-Neef ym. määrittelevät erikseen yhdeksän keskeistä, arvopohjaista tarvetta (esimerkiksi turvallisuus, kiintyminen ja osallistuminen). Käsitteillä Being, Having, Doing ja Interacting he kuvaavat sen sijaan tarpeiden tyydytyksen ilmenemistä, tarpeiden tyydyttäjiä ja institutionaalisia olosuhteita, toiminnan tapoja sekä tarpeen tyydytyksen suhdetta aikaan ja paikkaan.

5.3 Hyvinvoinnin tavoittelu ja luonnonvarojen kulutus

Teoreettisten, ihmiskäsitystä ja hyvinvoinnin ulottuvuuksia hahmottelevien tulosten jälkeen ammennan kestävästä hyvinvoinnin teorian aineksia empiirisestä tutkimushankkeestamme. Osajulkaisussa II selvitimme, miten tutkimukseen osallistuneiden perusturvan saajien hyvinvointia edistävät toiminnot ja toimintamahdollisuudet liittyvät luonnonvarojen kulutukseen. Empiiriset tulokset konkretisoivat luvussa 5.1 todettua ihmisen hyvinvoinnin ja luonnon välistä yhteyttä ja etsivät vastausta kolmanteen tutkimuskysymykseen eli siihen, mitkä tekijät vaikuttavat hyvinvoinnin tavoittelun ja luonnonvarojen kulutuksen välisiin yhteyksiin.

Kuvaamme artikkelissa perusturvan saajien toimintoja ja niihin liittyvien materiaalijalanjälkien suuruutta sekä selitämme materiaalijalanjälkien välisiä eroja. Selitämme eroja päätelemällä abduktiivisesti taaksepäin eli niin, että etsimme haastatteluaineistosta materiaalijalanjälkien suuruuteen vaikuttavia parhaita mahdollisia selityksiä (ks. Kilpinen ym. 2008, 15). Artikkelissa tarkastelemme yksilöiden toimintamahdollisuuksia ja toteutuneita toimintoja. Analyysissa tunnistetaan kuitenkin myös hyvinvointivaltion etuus- ja palvelujärjestelmään liittyvien tekijöiden – eli toimintamahdollisuuksien teorian kielellä välineellisten vapauksien – keskeinen merkitys yksilöllisten toimintamahdollisuuksien lisääjänä (ks. osajulkaisu II, kuvio 1). Tässä luvussa esittelen artikkelin tutkimusasetelman ja tulosten pohjalta muodostuneen dynaamisen viitekehysten, jonka avulla jäsenän hyvinvoinnin tavoittelun ja luonnonvarojen kulutuksen välisiä vaikutussuhteita.

Osajulkaisussa II määrittelemme viisi keskeistä perusturvan saajien hyvinvointia edistävää toimintoa¹⁴: pääsy terveydenhoitoon (*access to health care*), asuminen (*being sheltered*), ravinto (*being nourished*), osallistuminen (*participating in community life*) ja virkistäytyminen (*having recreational activities*). Toimintojen operationalisoinnissa rajauduimme erityisesti sellaisiin toimintoihin, joilla on aiempien tutkimusten mukaan yhteys luonnonvarojen kulutukseen ja joiden materiaalijalanjäljen tutkiminen on mahdollista MIPS-menetelmällä. Tällöin toimintojen lista jättää ulkopuolelle monia hyvinvoinnin kannalta keskeisiä tekijöitä, kuten työnteon ja mahdollisuudet läheisiin ihmissuhteisiin tai poliittiseen vaikuttamiseen. Toisaalta voidaan ajatella, että toiminnot koskettavat joiltain osin kaikkia edellisessä luvussa kuvattuja hyvinvoinnin ulottuvuuksia (ks. taulukko 3, s. 72). Taulukossa 3 avaan materiaalijalanjälkien ”koostumusta” eli sitä, mitä tekijöitä MIPS-laskelmiin on sisällytetty kunkin toiminnon kohdalla.

Materiaalijalanjälkilaskelmat osoittivat, että keskimäärin perusturvan saajat tarvitsivat eniten luonnonvaroja asumiseen ja ravintoon, kun taas muiden toimintojen osuus oli selvästi pienempi (ks. osajulkaisu II, kuvio 2). Kaikki toiminnot yhteenlaskettuina perusturvan saajien materiaalijalanjäljet vaihtelivat huomattavasti tutkimukseen osallistuneiden henkilöiden kesken: vaihteluväli oli 7 400–35 400 kiloa. Eroja kasvattivat

¹⁴ Toimintamahdollisuuksien teoriassa toiminnot kuvataan verbeinä. Koska vastaavia ilmaisuja on vaikea kääntää suomeksi, tekstissä esitetään myös alkuperäinen englanninkielinen ilmaus.

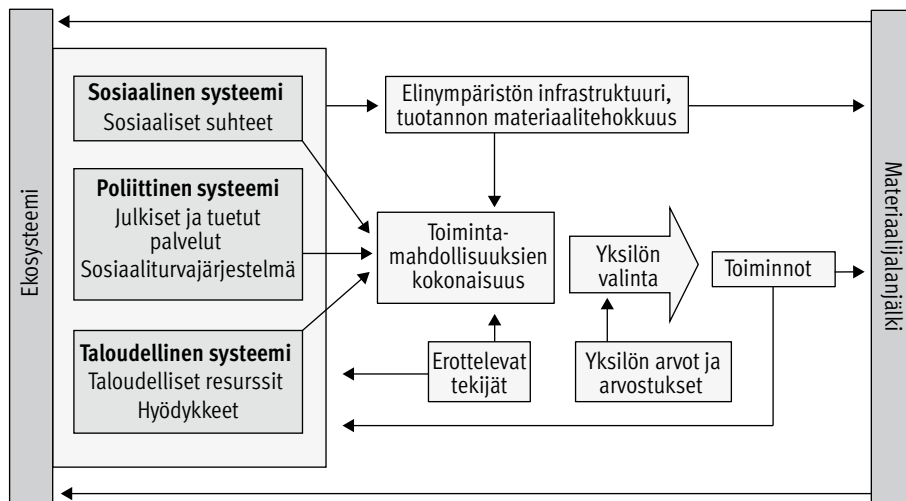
Taulukko 3. Tutkimuksessa tarkastellut toiminnot, materiaalijalanjälkilaskelmiin sisältyvät tekijät sekä toimintoihin liittyvät hyvinvoinnin ulottuvuudet.

Toiminto	Materiaalijalanjälkilaskelmiin sisältyvät tekijät	Yhteys hyvinvoinnin ulottuvuuksiin
Pääsy terveydenhoitoon	Terveydenhoito, lääkitys, kuntoutus	Being
Asuminen	Asunnon- tai asuinpinta-alan koko, lämmitys, sähkönkulutus, vedenkulutus, kodin-tarvikkeet, päivittäistavarat	Having
Ravinto	Käytettyjen ruoka-aineiden määrä	Having
Osallistuminen	Arkiliikenne, vaatteet, henkilökohtainen hygienia, kampaamo- ja parturikäynnit, kirjaston käyttö	Loving
Virkistäytyminen	Kotikaupungin ulkopuolelle suuntautuneet matkat, mökkeily, lemmikkieläimet, liikunta-palveluiden käyttö	Doing

ääripäihin sijoittuneet perusturvan saajat, koska kahdella kolmasosalla materiaalijalanjälki asettui 11 000 ja 21 000 kilon välille. Pienin materiaalijalanjälki oli perusturvan saajalla, joka oli asunnoton, kun taas suurinta materiaalijalanjälkeä selittää se, että henkilö asui yksin yli 70 neliön asunnossa, käytti liikuntarajoitteiden vuoksi taksia ja matkusti enemmän kuin muut tutkimukseen osallistuneet perusturvan saajat.

Artikkelissa selitämme materiaalijalanjälkien koossa havaittuja eroja toimintamahdollisuuksien kokonaisuuteen vaikuttavilla tekijöillä, yksilöiden toimintamahdollisuuksien ja resurssien eroilla sekä arvostuksiin liittyvillä toteutuneiden toimintojen eroilla. Esitän, että analyysissä esiin nousseita materiaalijalanjälkien eroja selittäviä tekijöitä sekä hyvinvoinnin tavoittelun ja materiaalijalanjälkien välisiä vaikutussuhteita voidaan kuvata dynaamisen viitekehyksen avulla (ks. kuvio 1). Dynaamisen viitekehyksen tarkoitus on havainnollistaa, mitkä tekijät vaikuttavat hyvinvoinnin tavoittelun ja luonnonvarojen kulutuksen välisiin yhteyksiin. Hyvinvoinnin ekologista kestävyyttä havainnollistaa kuviossa oleva nuoli materiaalijalanjäljistä ekosysteemiin. Se kuvaa systeemistä takaisinkytkentää eli sitä, miten toimintojen materiaalijalanjäljet vaikuttavat ekosysteemien tilaan. Kuviossa olevilla erottelevilla tekijöillä tarkoitetaan ikään, asuinpaikkaan sekä terveyteen ja toimintakykyyn liittyviä asioita, jotka vaikuttavat siihen, miten yksilö voi muuntaa käytettävissä olevat resurssit hyvinvoinniksi (Sen 2009, 254–256). Viitekehyyksessä tulee esiin myös se, miten julkiset palvelut ja sosiaaliturva sekä laajempi yhteiskunnallinen infrastruktuuri vaikuttavat yksilöiden toimintamahdollisuuksien kokonaisuuteen ja yksilöiden materiaalijalanjälkien muodostumiseen. Viitekehys tekee näkyväksi sen, miten ”yksilölliset” materiaalijalanjäljet ovat aina ympäristön muovaamia – relationaalisen ihmiskäsityksen perusolettamuksia mukailten.

Kuvio 1. Dynaaminen viitekehys hyvinvoinnin tavoittelun ja luonnonvarojen kulutuksen välisten yhteyksien tutkimiseen.

Dynaamisessa viitekehyksessä näkyvät vaikutussuhteet tulivat analyysissä esiin, kun yhdistimme MIPS-laskelmia ja haastatteluaineistoa toisiinsa ja selitimme eroja luonnonvarojen kulutuksen tasossa (eli kilogrammojen määrässä) yksittäisten perusturvan saajien hyvinvoinnin tavoitteluun liittyvillä tekijöillä. Yhteydet ovat siis hyvin konkreettisia, ja siksi selitän kuviota aineistosta nousevien esimerkkien avulla. Ensinnäkin analyysi viittaa siihen, että erilaiset välineelliset vapaudet, kuten julkiset palvelut tai muuten saatavilla olevat palvelut, lisäävät yksilöllisiä toimintamahdollisuuksia, mikä vastaavasti kasvattaa materiaalijalanjälkiä. Esimerkiksi vammaispuolustuksen mukainen kuljetuspalvelu lisäsi toimintakyvyltään rajoittuneiden henkilöiden toimintamahdollisuuksia. Kun he saivat käyttää taksimatkoja, heidän osallistumiseen liittyvä materiaalijalanjälkensä kasvoi. Kuvattu yhteys voisi suunnata myös varovaiseen tulkintaan, jonka mukaan toimintakyvyn heikkeneminen pienentää yksilöiden materiaalijalanjälkiä, jos toimintamahdollisuuksia ei vastaavasti lisätä erilaisilla tuki- ja palvelujärjestelmillä.

Toimintakyvyn eroissa tulee selvästi esiin myös se, miten erottelevat tekijät vaikuttavat toimintoihin ja sitä kautta materiaalijalanjälkiin. Aineistossa kuvataan esimerkiksi, kuinka terveydelliset ongelmat rajoittavat kävelyä, mikä taas lisää autoiluun tai julkiseen liikenteeseen suunnattua luonnonvarojen kulutusta. Materiaalijalanjälkeen vaikuttaa myös asuinpaikka, koska kaupungin ulkopuolella asuvan henkilön on käytettävä asiointimatkoilla julkista liikennettä kävelemisen sijaan. Toisaalta, kuten kuviossa 1 esitetään, erottelevat tekijät vaikuttavat toimintojen lisäksi myös saatavilla oleviin taloudellisiin resursseihin: vammautuneella henkilöllä on esimerkiksi oikeus vammaistukeen ja eläkkeensaajan tuloja täydentää tarpeen mukaan eläkkeensaajan hoitotuki.

Analyysi osoittaa selvästi, että henkilöiden käytettävissä olevien taloudellisten resurssien määrä vaikuttaa materiaalijalanjälkiin. Pienessä aineistossa ei tullut esiin selkeitä eroja tulojen välillä, mutta analyysissa voi havaita sekä etuusjärjestelmien että läheisiltä saadun taloudellisen tuen merkityksen. Esimerkiksi asumistuki mahdollistaa sen, että pienituloiset perusturvan saajat voivat asua yksin suhteellisen suurissa asunnoissa, mikä kasvattaa asumisen materiaalijalanjälkiä. Aineistossa näkyy myös, että niillä henkilöillä, jotka saivat säännöllisesti taloudellista apua läheisiltään, oli suuremmat materiaalijalanjäljet. Käytännössä se johtui pitkälti siitä, että läheisten avulla heillä oli muita paremmat mahdollisuudet käydä lomamatkoilla. Myös sosiaaliset suhteet voivat siis vaikuttaa taloudellisten resurssien määrään ja tätä kautta materiaalijalanjälkien kokoon.

Senin (esim. 2009, 231) mukaan toiminnot heijastavat yksilöiden arvoja, koska ihminen valitsee niitä asioita, joita hänellä on ”syytä arvostaa”. Toimintamahdollisuudet, persoonallisuus ja arvot yhdessä määrittävät yksilöiden valintoja (Spillemaeckers ym. 2011, 67). Kolmantena yhteytenä aineistosta voidaankin havaita arvostukseen liittyvien yksilöllisten valintojen vaikutus. Esimerkiksi ruokailuun liittyvä materiaalijalanjälki oli selvästi pienempi vegaaniruokavaliota noudattavalla henkilöllä, joka oli valinnut arvojen mukaisesti sellaisen ruokavalion, joka ei sisältänyt lainkaan runsaasti luonnonvaroja kuluttavia eläinkunnan tuotteita. Vastaavasti paljon lihaa syöville henkilöille oli suurimmat ravintoon liittyvät materiaalijalanjäljet. Valintojen merkitys näkyy myös siinä, miten pienituloiset henkilöt suuntasivat kulutusmenojaan. Jotkut haastatelluista kertoivat arvostavansa matkustamista niin paljon, että he tinkivät ruokamenoistaan tai muista harrastuksistaan. Ulkomaan matkat kasvattivat vastaavasti heidän materiaalijalanjälkiään. Perusturvan saajien valitsemat erilaiset toiminnot selittävät myös virkistäytymiseen liittyvien materiaalijalanjälkien eroja. Materiaalijalanjäljet olivat selvästi muita tutkimukseen osallistuneita suuremmat niillä henkilöillä, jotka kävivät monta kertaa viikossa uimahallissa tai kuntosalilla.

Yksilöiden materiaalijalanjälkien tarkastelussa on olennaista tunnistaa elinympäristön infrastruktuuriin ja tuotantojärjestelmien tehokkuuteen liittyvät tekijät. Kuviossa kuvaan yhteyttä nuolella, joka suuntaa infrastruktuurista ja tuotantojärjestelmien materiaalitehokkuudesta sekä toimintamahdollisuuksien kokonaisuuteen että suoraan materiaalijalanjälkiin. Yhteyden tarkoitus on korostaa analyysissa esiin nousseita yksilöllisten valintojen rajoja. Esimerkiksi perusturvan saajien asumiseen liittyvät materiaalijalanjäljet ovat suuret, koska he eivät voi valita sitä, miten materiaali-intensiivisesti heidän asuintalonsa on valmistettu ja minkälaista energiaa heidän asuintalojensa lämmittämiseen käytetään. MIPS-laskelmissa käytetyt MI-kertoimet heijastavat myös sitä, miten paljon piilovirtoja liikenteen infrastruktuurin rakentaminen ja ylläpitäminen aiheuttaa ja kuinka paljon luonnonvaroja nykyinen tehomaa-talouteen perustuva ruoantuotanto kuluttaa. Tällaiset infrastruktuurisidonnaiset, ”perityt” ympäristövaikutukset (ks. Living planet report 2012, 44) kaventavat yksilön valintoja, mikä selittää osittain myös sitä, miksi pienituloisten perusturvan saajien asumisen ja syömisestä materiaalijalanjäljet ovat suhteellisen samansuuruiset kuin keskivertosuomalaisella (ks. luku 5.4).

Toimintamahdollisuuksien lähestymistavan lähtökohta on se, että toimintamahdollisuuksien laajeneminen ja saavutettujen hyvinvointia edistävien toimintojen määrän kasvu lisää yksilöiden hyvinvointia (esim. Spillemaeckers ym. 2011, 66). Vastaavasti osajulkaisun II tuloksista voi lähinnä havaita, että toimintojen lisääntyminen kasvattaa materiaalijalanjälkiä. Toisaalta aineistossa nousee esiin myös hyvinvointia edistävää aktiivista toimijuutta (ks. luku 2.2) ja sellaisia keinoja, joilla henkilöt pyrkivät parantamaan hyvinvointiaan ilman, että toimintojen lisääntyminen kasvattaisi materiaalijalanjälkiä. Esimerkiksi eräs henkilö kuvasi itse lisäävänsä valinnanvapauttaan hakemalla välttämättömät elintarvikkeet leipäjonosta. Tällöin hänellä oli varaa vapaavalintaiseen kulutukseen ja enemmän mahdollisuuksia muihin toimintoihin, kuten virkistäytymiseen. Lisäksi aineistossa tuli esiin, kuinka perusturvan saajat hankkivat tavaransa käytettyinä kirpputoreilta tai roskalavoilta ja käyttivät kimpapakyytejä, mikä lisäsi heidän hyvinvointiaan materiaalijalanjälkiä kasvattamatta¹⁵. Esimerkit eivät kuitenkaan vielä tarjoa riittäviä vastauksia kestävän hyvinvoinnin suureen kysymykseen: miten yhteiskuntapolitiikassa voidaan laajentaa toimintamahdollisuuksia ja samalla vähentää luonnonvarojen kulutusta. Palaan tähän kysymykseen johtopäätösten yhteydessä luvussa 6.4.

5.4 Kohtuullinen eli sosiaalisesti ja ekologisesti kestävä elintaso

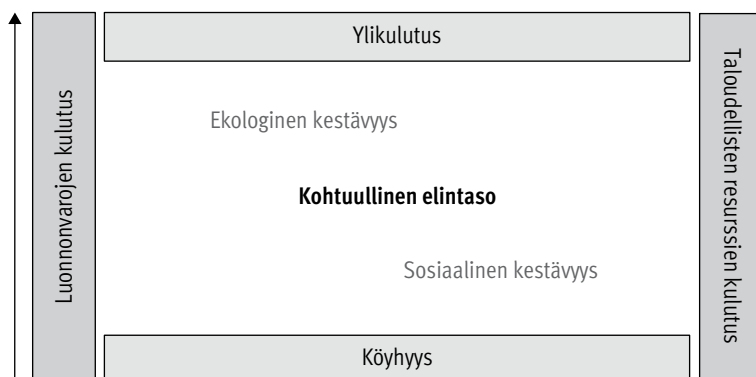
Osajulkaisussa III tarkastelemme empiiristä aineistoa Doyalin ja Goughin (1991) tarveteoriaan kiinnittyvän elintasotutkimuksen näkökulmasta. Keskitymme hyvinvoinnin Having-ulottuvuuteen (ks. luku 5.2), koska kestävän kehityksen näkökulmasta ei ole tarpeellista eikä mielekästä asettaa kohtuullisia rajoja kaikille hyvinvoinnin ulottuvuuksille. Kuten Marjatta Bardy (2010, 43) on kirjoittanut, Loving- ja Being-ulottuvuuksilla ei ole syytä pihtailla. Ekologisen kestävyuden tavoitteet liittyvät konkreettisimmin nimenomaan elintason kohtuullistamiseen eli resurssien kulutuksen määrän vähentämiseen sosiaalisesti kestäväällä tavalla.

Elintaso määritellään osajulkaisussa III seitsemän osatekijän kokonaisuudeksi: asuminen, ruoka, arkiliikenne, matkailu ja mökkeily, harrastukset ja osallistuminen, kodintarvikkeet ja vaatetus sekä terveydenhoito. Elintason osatekijät pohjautuvat väljästi Doyalin ja Goughin (1991) tarveteoriaan ja aiempaan elintasotutkimukseen (esim. Johansson 1970; Saunders ym. 2006). Koska tutkimusasetelmassa verrataan perusturvan saajien elintasoja ja materiaalijalanjälkiä aiempien tutkimusten tuloksiin, osatekijöissä on pyritty mahdollisimman yhdenmukaiseen luokitteluun myös viimeaikaisten kulutustasoa tarkastelevien tutkimusten kanssa (Kotakorpi ym. 2008; Lehtinen ym. 2010).

15 MIPS-menetelmässä luonnonvarojen kulutus kohdennetaan ensimmäiselle käyttäjälle, minkä seurauksena käytettynä hankittujen tai saatujen tavaroiden ja muiden kyydissä matkustamisen materiaalijalanjälki laskettiin tässä tutkimuksessa nolaksi (ks. osajulkaisu III, 41).

Osajulkaisussa III kehitämme tutkimusasetelmaa, joka vastaa tutkimuskysymykseen siitä, miten sosiaalisen ja ekologisen kestävyuden tavoitteet yhdistyvät elintason tutkimuksessa. Julkaisun analyysissä selvitämme, miten erilaiset elintason osatekijät ovat yhteydessä luonnonvarojen kulutukseen, minkälaisen elintason haastateltavat kokevat kohtuulliseksi ja miten perusturvan saajien elintaso suhteutuu aiemman tutkimuksen hahmottamiin sosiaalisesti ja ekologisesti kestävä elintason rajoihin. Tutkimuksen metodologisen haasteen muodostaa se, minkälaisilla menetelmillä sekä sosiaalisesti että ekologisesti kestävä elintason rajoja voidaan tutkia. Kehitämme tarve teoriaan pohjautuvaa ja köyhyystutkimuksen sekä ympäristötutkimuksen menetelmiä soveltavaa kestävä elintason arviointia. Tavoitteena on tunnistaa ympäristövaran ideaa mukaillen sosiaalisesti kestävä köyhyys ja ekologisesti kestävä köyhyys välinen kestävä resurssien kulutuksen taso, jota tässä tutkimuksessa kutsutaan kohtuulliseksi elintasoksi (ks. kuvio 2).

Kuvio 2. Köyhyys ja ylikulutuksen välissä oleva sosiaalisesti ja ekologisesti kestävä resurssien kulutuksen taso eli kohtuullinen elintaso.

Ensinnäkin kohtuullisen elintason rajojen määrittelyssä on tarpeen verrata yksilötason materiaalijalanjälkien tuloksia aiempien tutkimusten tuloksiin. Näin voidaan sekä havaita, miten luonnonvarojen kulutus vaihtelee erilaisten ihmisryhmien välillä, että osallistua keskusteluun siitä, miten ympäristövaikutukset ovat yhteydessä sosiaalisen eriarvoisuuden kysymyksiin. Osajulkaisussa III vertaamme perusturvan saajien materiaalijalanjälkiä aiempien tutkimusten tuloksiin suomalaisten kotitalouksien luonnonvarojen kulutuksesta (ks. osajulkaisu III, kuvio 6). Vertailu osoittaa, että pienituloisten perusturvan saajien materiaalijalanjäljet ovat vertailukohteiden joukossa kaikkein pienimmät kaikissa elintason osatekijöissä, arkiliikennettä lukuun ottamatta. Pienituloisten perusturvan saajien materiaalijalanjälki on reilusti puolet pienempi kuin keskivertosuomalaisen materiaalijalanjälki, mikä tukee myös muissa tutkimuksissa havaittua tulotason ja ympäristövaikutusten välistä yhteyttä (ks. luku 3.3; esim. Tukker ym. 2010; Gough ym. 2011; Nurmela ja Mäenpää 2014b).

Kohtuullisen elintason arvioinnissa määrittelimme erikseen sosiaalisesti ja ekologisesti kestävä elintason rajat, jotta pystyimme näiden pohjalta muodostamaan

sosiaalisesti kestävä vähimmäiselintason ja ekologisesti kestävä ylikulutuksen väliin jäävän ympäristövaran (ks. luku 3.2). Sosiaalisen kestävyuden rajojen hahmottamisessa on mahdollista soveltaa köyhyystutkimuksen menetelmiä, kuten viitebudjetteja ja aineellisen huono-osaisuuden tutkimusta.

Viitebudjetti on menetelmä, jossa määritellään kotitalouksille sellainen viitteellinen budjetti, joka turvaa välttämättömät tarpeet ja mahdollistaa yhteiskunnallisen osallistumisen (Bradshaw ym. 2008). Käytännössä viitebudjetit voidaan laatia esimerkiksi konsensusmenetelmällä eli niin, että budjettien laatimiseen osallistuu kuluttajia, asiantuntijoita ja tutkijoita. Ryhmät määrittelevät, mitkä hyödykkeet ovat välttämättömiä perustarpeiden tyydyttämiseksi. Tämän jälkeen lasketaan näiden hyödykkeiden ja palveluiden hinta kotitaloudelle. Konsensusmenetelmällä laadittujen viitebudjettien taso ei perustu objektiivisiin tarveteorioihin vaan ryhmien jäsenten omakohtaisiin arvioihin välttämättömäksi tai kohtuulliseksi katsotun kulutuksen sisällöstä. (Lehtinen ym. 2010.) Aineellisen huono-osaisuuden tutkimus perustuu puolestaan suhteellisen köyhyyden määritelmään, jolloin välttämättömyshyödykkeet suhteutetaan siihen, mitä väestön enemmistö pitää välttämättömänä ja tavanomaiseen elämään kuuluvana. Arviot välttämättömiksi katsotuista hyödykkeistä, palveluista tai laajemmin toimintamahdollisuuksista perustuvat kyselyaineistoihin, joissa kansalaisilta kysytään, mitkä tutkijoiden listaamat asiat katsotaan välttämättömiksi. Köyhyyden arvioimiseksi selvitetään, onko henkilöillä tiettyjä välttämättömyshyödykkeitä ja kokevatko he tarvitsevansa niitä. (Esim. Townsend 1987; Saunders 2008.)

Osajulkaisussa III käytimme sosiaalisesti kestävä elintason rajana Kuluttajatutkimuskeskuksessa vuonna 2010 laadittuja kohtuullisen minimin viitebudjetteja. Niiden mukaan yhden hengen kotitalouden viitteellinen budjetti on asuinpaikasta riippuen 991–1 280 euroa kuukaudessa (Lehtinen ym. 2010). Lisäksi muodostimme eräänlaisen ”välttämättömyysindeksin”, jonka avulla tarkastelimme, minkälaisia mahdollisuuksia yksin asuvilla perusturvan saajilla oli saavuttaa erilaisia elämässä välttämättömiä asioita. Muodostimme indeksin aiemman tutkimuksen (esim. Kangas ja Ritakallio 1996; Saunders 2008; Guio ym. 2012) pohjalta niin, että välttämättömyyksiksi määrittyivät esimerkiksi vakituinen asunto, pesukone, lämmin ruoka vähintään kerran päivässä, säästöt hätätapausta varten ja lomamatka kodin ulkopuolella viimeisen vuoden aikana (ks. osajulkaisu III, taulukko 7). Aiemmissa köyhyystutkimuksissa köyhyysrajana on pidetty vähintään kolmen välttämättömyystekijän puutetta (esim. Kangas ja Ritakallio 1996, 23). Osajulkaisun III tulokset osoittavat, että perusturvan saajien elintaso ei ollut sosiaalisesti kestävä köyhyystutkimuksen menetelmällä arvioituna, koska heidän tulonsa jäivät viitebudjettia pienemmiksi ja lähes kaikilta puuttui vähintään kolme välttämättömyystekijää.

Ekologisesti kestävä elintason rajan määrittelimme ympäristötutkimuksessa esitettyjen arvioiden perusteella. Stefan Bringezu (2009) on arvioinut kestävä luonnonvarojen käytön tasoa niin, että hän on suhteuttanut käytettävissä olevan luonnonvarojen määrän maapallon tulevan väestön määrään (yhdeksän miljardia vuonna 2050). Kestävä luonnonvarojen kulutuksen taso lasketaan globaalissa mittakaavassa, koska

kaikilla ihmisillä on lähtökohtainen oikeus kuluttaa yhteisiä luonnonvaroja (esim. WCED 1987, 44). Bringezun (2009) arvioiden mukaan Euroopassa voidaan kuluttaa kestävästi enintään 10 tonnia luonnonvaroja henkeä kohti vuodessa. Kun tästä vähennetään julkisen kulutuksen osuus, arvioidaan, että yksityisten kotitalouksien osuus on enintään kahdeksan tonnia henkeä kohden vuodessa (ks. Lettenmeier ym. 2012 ja 2014a; ks. myös Dittrich ym. 2012, 70; Hoekstra ja Wiedmann 2014, 1115). Perusturvan saajien materiaalijalanjäljen laskelmat osoittivat, että asunnotonta perusturvan saajaa lukuun ottamatta kaikkien tutkimukseen osallistuneiden henkilöiden luonnonvarojen kulutus ylitti tämän ekologisesti kestävä tason.

Sosiaalisen ja ekologisen kestävyuden rajojen yhdistäminen on tärkeää kestävä hyvinvoinnin tavoittelun näkökulmasta, koska vain sen kautta voidaan määritellä kohtuullisen elintason rajat: ensinnäkin se, mihin asti kulutustaso voi kohota ekologisesti kestävällä tavalla, ja toisaalta se, mihin asti luonnonvarojen kulutusta voidaan vähentää vaarantamatta jokaisen henkilön mahdollisuuksia välttämättömäksi katsottujen tarpeiden tyydyttämiseen. Osajulkaisun III tulokset osoittavat, että kenenkään tutkimukseen osallistuneen perusturvan saajan elintaso ei sijoittunut ympäristövaraansa eli se ei ollut sekä ekologisesti että sosiaalisesti kestävä (ks. osajulkaisu III, kuvat 15 ja 16).

Kohtuullisen elintason rajoja voidaan arvioida myös subjektiivisten tulkintojen avulla eli kysymällä tutkittavilta itseltään, minkälaista elintaso he pitävät kohtuullisena. Haastatteluaineistoon perustuva analyysi on tarpeen erityisesti sosiaalista ja ekologista kestävyyttä yhdistävien rajojen määrittelyvaiheessa, koska laadullinen aineistolähtöinen analyysi voi tuoda esiin uusia näkökulmia siihen, mitä kestävyuden arvioinnissa tulisi ylipäätään huomioida. Lisäksi tulokset voivat johtaa nykyisen köyhyyttutkimuksen haastavaan, uudenlaiseen ymmärrykseen välttämättömyyksistä, vertailukohteista ja riittävyyden kokemuksista.

Perusturvan saajat määrittivät kohtuuden ensinnäkin suhteessa tarpeisiin ja välttämättömyyksiin. He mainitsivat välttämättömyyksiä usein vain asunnon, ruoan ja terveydenhoidon. Osa koki puhelimen ja internetyhteyden välttämättömyyksiksi, mutta muita kulutushyödykkeitä ei juuri mainittu, ja välttämättömyyksien määrä oli selvästi pienempi kuin aiempien tutkimusten esittämät jäsenyykset (esim. Guio ym. 2012). Perusturvan saajat eivät kokeneet puutteita välttämättömistä päivittäis- ja kodintarvikkeista, koska niitä saa kierrätettynä halvalla tai ilmaiseksi. Tämän vuoksi korkean kulutustason yhteiskunnissa ei ole välttämättä perusteltua tarkastella köyhyyttä tai sosiaalista kestävyyttä kestokulutushyödykkeiden omistamisella (esim. Kangas ja Ritakallio 1996) tai niihin suuntautuneiden kulutusmenojen määrällä (esim. Niemelä ja Raijas 2012).

Toiseksi kohtuus ymmärretään haastatteluissa suhteelliseksi, jolloin kohtuuden tulkintoja haetaan monesta suunnasta: suhteena köyhyyteen, riittävyyden kokemuksiin ja yltykkylläisyyteen. Perusturvan saajien kohtuullisen elintason tulokset ovat tasapainoivia sen suhteen, verrataanko omaa elintasoja suomalaisten suurituloisten elintasoon vai köyhemmissä maissa asuvien elintasoon. Haastatteluissa he vertaavat oman elinta-

sonsa kohtuullisuutta myös kaukasiin toisiin, kun he viittaavat maailman katastrofeihin ja intialaisiin köyhiin. Tämän voi nähdä kyseenalaistavan köyhyystutkimukseen sisältyvän oletuksen, jonka mukaan yksilöiden elintasoja tulee suhteuttaa vallitsevan yhteiskunnan elintasoon – joka on taas Suomen kaltaisessa vauraassa hyvinvointivaltiossa auttamatta ekologisesti kestämaton. Kestävämpää olisikin ymmärtää kaikkia yksilöitä koskevat kohtuullisen elintason rajat riittävän tasa-arvoiseksi koettuna suhteena sekä lähiyhteisöön että planeetanlaajuiseen yhteisöön. Tämä viittaa myös siihen, että elintason kohtuullisuutta arvioitaessa tulisi soveltaa universaaleja tarveeteorioita tai toimintamahdollisuuksien listoja, eikä niinkään kohtuullisuuden suhteellisuutta ja tilannesidonnaisuutta korostavia viitebudjetteja ja välttämättömyysindeksejä. Näin muodostetun kohtuuskäsityksen etuna olisi se, että se pohjautuisi suhteellisen pysyvien tarpeiden tyydyttämiseen tai ihmisarvon tunnistaviin toimintamahdollisuuksiin eikä preferenssipohjaisiin, kulutuskulttuurin myötä lisääntyviin haluihin.

Kohtuuden tulkinnat osoittavat lisäksi, että yksilöiden subjektiiviset kokemukset voivat olla ristiriidassa sosiaalisen kestävyuden rajoina käytettyjen objektiivisten mittareiden kanssa. Osa niistä perusturvan saajista, joiden tulotasot jäävät alle kohtuullisen minimin viitebudjettien, määrittelevät haastatteluissa oman elintasonsa kohtuulliseksi, koska he eivät tarvitse enempää ja ovat jo saaneet kaiken, minkä haluavat. Tällöin herää kysymys siitä, kuka voi määrittää kohtuullisen elintason rajat: tutkija vai tutkittava? Haastateltavan arvioon luottaminen tuntuisi luontevalta subjektiivisen hyvinvointitutkimuksen viitekehityksessä, jossa koettu hyvinvointi katsotaan hyvinvoinnin mitaksi (esim. Simpura 2012). Tulkinnat voivat heijastella myös arvoihin perustuvaa vapaaehtoista vaatimattomuutta ja tietoista turhan kulutuksen välttämistä – mikä on sinänsä arvokas havainto kestävästä hyvinvoinnin näkökulmasta.

Subjektiivisia arviointeja on kuitenkin kritisoitu siitä, että köyhät ovat usein sopeutuneet elämään jatkuvassa puutteessa, minkä seurauksena he ovat tyytyväisiä sellaisiinkin olosuhteisiin, jotka eivät täytä heidän perustarpeitaan tai turvaa heidän ihmisoikeuksiaan (Ringén 2006, 145; Sen 2009, 282). Subjektiiviset arviot riippuvat yksilöiden elämäntilanteista, arvoista ja odotuksista eivätkä niinkään tulotasosta. Toisin sanoen on myös täysin mahdollista, että suurituloiset tulkitsevat oman elintasonsa yhtä huonoksi kuin pienituloiset. (Karlsson ym. 2004; Aro ja Wilska 2011). Pelkästään subjektiivisiin arvioihin luottaminen voikin johtaa ekologisesti kestävämpään kohtuullisen määritelmään. Kohtuullista elintasoja tulisi näiden tekijöiden vuoksi analysoida subjektiivisten ja objektiivisten tekijöiden kokonaisuutena (ks. myös Aro ja Wilska 2011, 81).

6 PÄÄTELMIÄ KESTÄVÄSTÄ HYVINVOINNISTA

Seuraavaksi vastaan kootusti tutkimuskysymyksiini ja tiivistän tuloksista kestävän hyvinvoinnin määritelmän. Luvussa 6.2 pohdin kestävän hyvinvoinnin teorian suhdetta aiemmin esittämiini hyvinvointiteorioihin (ks. luku 2.2 ja 2.3). Tarkoitukseni on selvittää, miten hyvinvointia jäsennetään ja tulkitaan tutkimukseni hahmottamassa kestävän hyvinvoinnin teoriassa. Luvussa 6.3 teen päätelmiä tutkimuksen metodologisesta annista eli pohdin tieteidenvälisen hyvinvointitutkimuksen kehittämistä. Lopuksi kuvaan luvussa 6.4 lyhyesti tulosten yhteiskuntapolitiittista merkitystä ja avaen kysymyksen siitä, miten sosiaalipolitiikassa ja laajemmin yhteiskuntapolitiikassa voitaisiin edistää tässä tutkimuksessa kuvattua kestävää hyvinvointia.

6.1 Kiteytys tutkimuksen tuloksista

Hyvinvointiteoriat perustuvat väistämättä tietynlaisiin ihmiskäsityksiin. Lisäksi ne ottavat kantaa siihen, minkä suhteen hyvinvointia arvioidaan, ja siihen, minkälaisilla menetelmillä hyvinvointia tutkitaan. Kestävän hyvinvoinnin teoriaa kehittävässä tutkimuksessani lähestyn näitä tulokulmia neljän tutkimuskysymyksen kautta.

Ensimmäinen tutkimuskysymys koski sitä, *minkälaiseen ihmiskäsitykseen kestävän hyvinvoinnin teoria perustuu*. Kestävä kehitys on itsessään suhteita korostava käsite, koska siihen sisältyy vahvasti ajatus muiden huomioon ottamisesta. Kestävyys tavoitteisiin liittyvät oikeudenmukaisuus ja tietoisuus tulevien sukupolvien tarpeista. (esim. Burger ja Christen 2010; Thiele 2013.) Kestävän kehityksen tavoitteissa korostuvat myös ihmiselämän eri ulottuvuuksien, kuten kulttuurin, sosiaalisen yhteistoinnin, luontosuhteen ja taloudellisen järjestelmän, väliset keskinäisriippuvuudet. Tämän vuoksi on välttämätöntä, että kestävän hyvinvoinnin ymmärryksemme perustuu yhteyksiä tunnistaviin ajattelutapoihin ja keskinäisriippuvuuksia korostavaan relationaaliseen ihmiskäsitykseen.

Tutkimuksessa esitän, että kehittämäni kestävän hyvinvoinnin teoria perustuu relationaaliseen ihmiskäsitykseen, jossa ihminen nähdään osana luontoa. Relationaalisen ihmiskäsityksen mukaisesti meitä ei voi erottaa ekosysteemeistä, koska olemme perustavanlaatuisesti yhtä ekosysteemien aineenvaihdunnan kanssa. Ihmiskäsitykseen sisältyy ymmärrys siitä, että luonto mahdollistaa ihmisille elämisen edellytykset ja hyvinvoinnin eväät. Tämän vuoksi kunnioitamme kaikessa toiminnassa myös ekosysteemien uusiutumiskyvyn rajoja. Keskinäisriippuvuuksien ymmärtäminen johdattaa näkemään kaikki olennot itsessään arvokkaina: kaikilla lajeilla on oikeus tavoitella hyvinvointia. Yksilöllisyyden ja erillisyyden sijaan relationaalisessa ihmiskäsityksessä tunnistetaan suhteiden verkostoja. Huolenpito ulottuu lähiympäristöä laajemmalle, kaukana asuviin muihin luonnonolioihin ja tuleviin sukupolviin.

Toinen tutkimuskysymys etsi vastausta siihen, *minkälaisia ulottuvuuksia hyvinvoinnin sisältöön kuuluu*. Hyvinvointi on tunnetusti vaikeasti hahmotettava ja montaa

asiaa tarkoittava käsite, jolle on annettu hyvinvointitutkimuksessa lukuisia erilaisia merkityksiä. Hyvinvoinnin sisältöä on pyritty käsitteellistämään määrittämällä hyvinvointia erilaisten, tieteenala- tai tutkimusalakohtaisten, näkökulmien kautta. Tällöin on tutkittu esimerkiksi subjektiivisen hyvinvoinnin, psykologisen hyvinvoinnin ja työhyvinvoinnin sisältöä. Näkökulmien ongelma on hyvinvoinnin pirstominen erilliskohteiksi tai hyvinvoinnin moniulotteisuuden sivuuttaminen. Viime aikoina hyvinvointitutkimuksessa on määritelty moniulotteisen hyvinvoinnin sisältöä sekä teoreettisesti että empiirisessä tutkimuksessa (esim. Gough ym. 2007; Costanza ym. 2007; Van Ootegem ja Spillemaeckers 2010; OECD 2011; Rogers ym. 2012). Näiden sinänsä merkittävien jäsennysten puute on kuitenkin usein se, että hyvinvointiin kuuluvien ulottuvuuksien tai osatekijöiden lista on niin pitkä, että sen kautta on vaikea tavoittaa oleellisia tekijöitä, tai se, että hyvinvoinnin kokonaisuudesta puuttuu selvästi esimerkiksi henkiseen hyvinvointiin liittyvä ulottuvuus. Katsonkin, että Allardtin hyvinvointiteoriaan perustuva Having-Doing-Loving-Being-jaottelu on mielekäs malli moniulotteisen hyvinvoinnin sisällön kuvaamiseen.

Tutkimuksen tuloksena esitän, että relationaaliseen ihmiskäsitykseen perustuva kestävä hyvinvointi voidaan ymmärtää Having-ulottuvuuden (elintason), Doing-ulottuvuuden (toiminnan), Loving-ulottuvuuden (suhteiden) ja Being-ulottuvuuden (läsnäolon) muodostamana kokonaisuudeksi. Tällöin kestävää hyvinvointia edistävät kohtuullinen elintaso, mielekäs tekeminen, merkitykselliset suhteet ja elävä läsnäolo. Eri ulottuvuuksiin sisältyy kulttuurisesti vaihtelevia osatekijöitä, jotka kuvaavat konkreettisemmin sitä, minkälaiset resurssit, yhteydet sekä toiminnan ja olemisen muodot edistävät hyvinvointia kestäväällä tavalla.

Kolmantena tutkimuskysymyksenä tarkastelin sitä, *mitkä tekijät vaikuttavat hyvinvoinnin tavoittelun ja luonnonvarojen kulutuksen välisiin yhteyksiin*. Ihmiskeskeiseen paradigmaan kiinnittyvässä hyvinvointitutkimuksessa ihmisen ja luonnon välisen yhteyden tarkastelu on pitkälti sivuutettu (Kjell 2011). Jos yhteyttä on tutkittu, kysymyksenä on ollut se, miten luonnonympäristö voi hyödyttää ihmisten hyvinvointia, sen sijaan että olisi tarkasteltu kriittisesti hyvinvoinnin tavoittelun ympäristökuormaa. Ympäristötutkimuksista, joissa on tarkasteltu erilaisten makrotason ympäristövaikutusten yhteyttä väestömäärään, bruttokansantuotteeseen ja tuotannon tehokkuuteen, puuttuu syvälinen käsitys ihmisten hyvinvoinnista ja siihen vaikuttavista tekijöistä. Sama koskee aiempaa tutkimusta kotitalouksien kulutuksen ympäristövaikutuksista (esim. Kotakorpi ym. 2008; Seppälä ym. 2009). Siksi tässä tutkimuksessa on kehitetty hyvinvointitutkimukseen kiinnittyvää tutkimusasetelmaa, jossa pyritään kuvaamaan ja selittämään hyvinvoinnin tavoittelun ja luonnonvarojen kulutuksen välisiä yhteyksiä.

Tuloksena on dynaaminen viitekehys, jonka avulla voidaan havaita vaikutussuhteita ihmisten toiminnan ja luonnonvarojen kulutuksen välillä ja jäljittää materiaali-jalanjälkiin vaikuttaneita tekijöitä. Toimintamahdollisuuksien teoriaan perustuvassa viitekehyksessä tunnistetaan ekosysteemien sekä sosiaalisten, taloudellisten ja poliittisten järjestelmien merkitys. Lisäksi siinä tunnistetaan eriytyneemmin sosiaa-

listen suhteiden, julkisten palvelujen ja sosiaaliturvajärjestelmän sekä taloudellisten resurssien vaikutus toimintamahdollisuuksien kokonaisuuteen. Viitekehys havainnollistaa, kuinka erilaiset terveyteen ja toimintakykyyn sekä ikään ja asuinpaikkaan liittyvät erottelevat tekijät, kuten myös yksilölliset arvot ja arvostukset, vaikuttavat yksilöiden toteutuneisiin toimintoihin. Materiaalijalanjälkien kokoon vaikuttavat oleellisesti myös elinympäristön infrastruktuuri ja tuotannon materiaalihokkuus, minkä vuoksi on osin harhaanjohtavaa puhua ”yksilöllisistä” materiaalijalanjäljistä. Dynaaminen viitekehys tuo esiin useita materiaalijalanjälkiin vaikuttavia tekijöitä, minkä vuoksi uskon, että se voi inspiroida jatkotutkimuksia ja auttaa johtamaan hypoteeseja tuleville tutkimuksille.

Neljännessä tutkimuskysymyksessä pyrin selvittämään, *miten sosiaalisen ja ekologisen kestävyuden tavoitteet yhdistetään elintason tutkimuksessa*. Aikaisemmat sosiaalisen ja ekologisen kestävyuden tutkimukset ovat kulkeneet pitkälti omilla tieteenala-kohtaisilla poluillaan. Sen seurauksena vauraiden maiden hyvinvointitutkimuksessa on jäänyt huomaamatta kohtuulliseksi katsotun (*decent*) elintason nousun yhteys ekologisesti kestävämmään ylikulutukseen. Sosiaalista kestävyttä ei kuitenkaan voi tavoitella ottamatta huomioon sen ekologisia vaikutuksia. Kuten Brundtlandin komission raportissa todetaan, ”minimitason ylittävä elintaso voi olla aidosti kestävä vain, jos se täyttää ekologisen kestävyuden kriteerit” (WCED 1987, 44). Toisaalta myös ekologisen kestävyuden tavoittelussa on huolehdittava siitä, että kaikille ihmisille turvataan vähintään kohtuullinen elintaso (Druckman ja Jackson 2010; ks. Rogers ym. 2012). Yhteenkietoutuneiden haasteiden vuoksi on kehitettävä sellaista elintason tutkimusta, jossa yhdistetään sosiaalisen ja ekologisen kestävyuden arviointia.

Vastauksena tutkimuskysymykseen esittelen tutkimusasetelman, jossa sovelletaan köyhyystutkimuksessa käytettäviä viitebudjetteja ja aineellisen huono-osaisuuden mittareita sosiaalisen kestävyuden arvioinnissa. Tämän lisäksi siinä lasketaan tutkimuksen kohteena olevien henkilöiden materiaalijalanjälkien suuruudet MIPS-menetelmällä, minkä jälkeen materiaalijalanjälkiä suhteutetaan ekologisesti kestävää luonnonvarojen kulutuksen tasoa koskeviin arvioihin. Tutkimuksessa kohtuullisuus osoittautui hyödylliseksi sosiaalisen ja ekologisen kestävyuden välistä siltaa rakentavaksi käsitteeksi, koska se suuntaa katseen sosiaalisesti kestävämmän köyhyyden ja ekologisesti kestävämmän ylikulutuksen väliseen resurssien kulutuksen tasoon (ks. kuvio 2). Ympäristövaran ideaa soveltavan tutkimusasetelman ansio on se, että sen avulla voidaan konkretisoida kohtuullista elintasoja sekä sosiaalisen että ekologisen kestävyuden näkökulmasta.

Tutkimuksen tulosten avulla on mahdollista määritellä johdannossa esittämäni kuvausta tarkemmin, mitä kestäväällä hyvinvoinnilla lopulta tarkoitetaan ja miten ymmärrys kestävästä hyvinvoinnista eroaa yleisestä hyvinvointikäsitteestä. Pirkko-Liisa Rauhala ym. (2000, 192) ovat esittäneet, että hyvinvointitutkimuksessa olisi aina syytä ilmaista, ”millaisista tekijöistä se katsoo hyvän elämän koostuvan”. Myös kestävä kehityksen kirjallisuudessa on kaivattu sellaista hyvinvointitutkimusta, jossa täsmennettäisiin kestävä hyvinvoinnin sisältöä ja kestävyuden ehtoja (esim. Kjell

2011). Tähän pyyntöön vastatakseni muodostan tutkimuksen tuloksista seuraavanlaisen kestävän hyvinvoinnin kuvauksen:

Kestävä hyvinvointi on ihmisen hyvinvointia osana luontoa. Tähän yhteyteen perustuvaan, kestävän hyvinvoinnin kokonaisuuteen kuuluu kohtuullinen elintaso, mielekäs ja vastuullinen toiminta, merkitykselliset suhteet ja elävä läsnäolo. Kohtuullinen elintaso on sekä sosiaalisesti että ekologisesti kestävä, mikä mahdollistaa kaikille ihmisille välttämättömät resurssit luonnon kantokyvyn rajoissa. Kestävän hyvinvoinnin tavoittelussa pyritään ekotehokkuuteen eli riittävään tarpeiden tyydytykseen mahdollisimman vähäisillä ympäristövaikutuksilla.

6.2 Hyvinvointiteoreettisia päätelmiä

Hyvinvointiteoreettinen keskustelu on vilkasta ja eri suuntiin rönsyävää, kuten luvussa 2 tuli esiin. Hyvinvointitutkimukseen liittyikin monia avoimia kysymyksiä ja ”hedelmällisiä ristiriitoja” (Kainulainen 2011, 163), joihin hyvinvointitutkijat hakevat vastauksia eri näkökulmista. Seuraavaksi kuvaan hahmottamani kestävän hyvinvoinnin tutkimuksen suhdetta näihin ristiriitoihin ja pohdin eri hyvinvointiteorioiden keskeisten käsitteiden yhteyksiä. Samalla asemoin kestävän hyvinvoinnin tutkimuksen paikkaa hyvinvointitutkimuksen kentässä (ks. Saari 2011).

Teoriatriangulaatiota soveltaneessa tutkimuksessani olen kohdannut eri teoriaperinteistä kumpuavien käsitteiden määrittelyyn ja niiden välisten suhteiden jäsentämiseen liittyviä vaikeuksia. Toimintamahdollisuuksien teoriassa ja tarveteorioissa käytetään useita eri käsitteitä hyvinvoinnin kuvaamisessa, minkä lisäksi hyvinvointitutkimuksessa eri käsitteitä näkyy käytettävän myös ristiriitaisesti tai toisiaan vastaavilla tavoilla. Käsitteiden päällekkäisyys kuvastaa luonnollisesti sitä, että niillä kuvataan lopulta samaa ilmiötä, mutta myös hyvinvoinnin, tarpeiden ja toimintamahdollisuuksien kaltaisten käsitteiden liukkautta; niistä on vaikea saada kiinni, koska ne sisältävät niin monia merkityksiä. Monet tulkintasuunnat herättävätkin kysymyksiä siitä, mikä on toimintamahdollisuuksien ja tarpeiden välinen suhde ja miten eri lähestymistapojen käsitteet liittyvät toisiinsa.

Toimintamahdollisuuksien käsite on koettu usein vaikeaksi, mikä johtuu varmasti ainakin osittain siitä, että Sen viittaa tällä yhdellä käsitteellä yksilön valintoihin liittyviin arvoihin, yksilöiden henkilökohtaisiin kykyihin, yhteiskunnallisiin olosuhteisiin ja hyvinvoinnin tavoittelun vaihtoehtoihin (ks. Niemelä 2010, 20). Näiden kaikkien liittäminen vapautteen on myös ongelmallista, sillä teoriassa ei oteta vahvemmin kantaa hyvinvoinnin lopulliseen päämäärään tai perusarvoihin. Eikö nimittäin toiminnan mahdollisuutta kuvaava vapaus ole lopulta vain keino hyvinvoinnin saavuttamiseksi, ei päämäärä sinänsä? Vapaus on arvokasta, jotta ihminen voi ilmaista kykyjään ja toteuttaa lajityypillisiä tarpeitaan (ks. Maslow 2011). Sanan- ja ilmaisunvapaus tai vapaus äärimmäisestä köyhyydestä on ihmisten hyvinvoinnin kannalta merkittävä samalla tavalla kuin vapaus on arvokasta kesälaitumille pääseville lehmille

tai lattiakanaloissa asuville kanoille. Vapaudet lisäävät edellytyksiä perustarpeiden tyydyttämiselle, minkä vuoksi niillä on keskeinen rooli ihmisten hyvinvoinnissa (Maslow 1954, 92). Maslow kuitenkin jatkaa, että vapaudet eivät ole hyvinvoinnin päämääriä.

Voisi siis väittää, että kritisoidessaan utilitarismia päämäärien ja välineiden sekoittamisesta Sen lankeaa itse samaan ansaan silloin, kun hän korostaa vapauksien itseisarvoa (esim. Sen 1999, xii ja 2009, 227). Sen liittyy vapauden yksilön kykyjen toteuttamiseen muttei riittävästi perustele vapauden arvoa eikä täsmennä sitä, mihin kaikkeen ihmisellä pitäisi olla vapaus. Hän tunnistaa hyvinvointiin liittyvien arvojen merkityksen ja korostaa, että yksilöllä pitää olla vapaus valita se, mitä hänellä on syytä arvostaa. Tällöin hän ei kuitenkaan riittävästi pohdi hyvinvoinnin päämääriä eikä jännitteitä yksilön vapauksien ja muiden arvojen välillä (ks. esim. Schultz ym. 2013). Liberalismiin pohjautuvaa vapauden arvostamista voi kritisoida myös siitä näkökulmasta, että nykyisissä kompleksisissa yhteiskunnissa yksilöllisen valinnanvapauden lisääminen saattaa pikemminkin heikentää kuin lisätä hyvinvointia (Hämäläinen 2014). Relationaalisen ihmiskäsityksen näkökulmasta on lisäksi kysyttävä, mitä on ylipäätään yksilön vapaus keskinäisriippuvuuksien maailmassa. Kun yhden ihmisen vapaus vaikuttaa väistämättä muiden vapauksiin, vapaudet ovat yhteisiä ja yhdessä luotuja mahdollisuuksia hyvinvoinnin tavoitteluun.

Aiemmassa tutkimuksessa tarveteorioita ja toimintamahdollisuuksien teoriaa on yhdistetty esimerkiksi niin, että niissä on erotettu käsitteellisellä tasolla toisistaan hyödykkeet, tarpeiden tyydyttämisen strategiat ja valintojen vapautta korostavat toimintamahdollisuudet. Usein ne kaikki on määritelty hyvinvoinnin osatekijöiksi. (Doyal ja Gough 1991, 155–156; Rauschmayer ym. 2011, 10–11; Spillemaeckers ym. 2011, 68.) Myös Ian Gough (2003) määrittelee tarpeet ja toimintamahdollisuudet toistensa synonyymeiksi, koska hän näkee Doyalin ja Goughin tarveteoriassa ja Nussbaumin toimintamahdollisuuksien listassa paljon yhtymäkohtia. Tavallaan voisi ajatella, että Senin (1999, 75) listaamat yksilöiden arvostamat ja välttämättömät toiminnot, kuten sairauksilta välttyminen tai yhteisölliseen elämään kuuluminen, kuvaavat ihmisten tarpeita terveyteen ja yhteenkuuluvuuteen (ks. myös Laderchi ym. 2006, 33). Nussbaumin (esim. 2011) esittämät välttämättömät perustoimintamahdollisuudet muistuttavat myös universaaleja tarvelistauksia tai ihmisoikeuksia, koska hän ottaa selkeästi kantaa ihmisen riittävän hyvän elämän edellytyksiin.

Oma tutkimuksenteon aikana muodostunut ymmärrykseni suuntaa kuitenkin erottelemaan tarpeet ja toimintamahdollisuudet selkeästi toisistaan. Myös Olavi Riihinen on yhdistänyt kehittämässään moniulotteisessa hyvinvointiteoriassa seniläiset toimintamahdollisuudet eli ”kyvyt” tarpeiden, halujen ja elämänlaadun käsitteisiin niin, että hän näkee kykyjen olevan ”mahdollisuuksia, jotka realisoivat tarpeita ja haluja” (Riihinen 2002, 187). Toimintamahdollisuudet ovat tarpeiden tyydyttämisen mahdollistajia ja tarpeet ovat toiminnan perimmäisiä motiiveja. Tarpeet ovat toiminnan syytä, jotka eivät tarvitse selityksiä: ”jos ihmistä pyydetään selittämään toimintaansa, hän ei pysty muuta kuin viittamaan hyvään elämäänsä” (Rauschmayer ym. 2011, 3).

Toiminnot voidaan käsittää tyydytettyjen tarpeiden vastinparina, koska ne kuvastavat sitä, mitä yksilö on saavuttanut.

Tiivistetysti päättelen siis näin: esittämässäni kestävän hyvinvoinnin teoriassa toimintamahdollisuuksilla tarkoitetaan ihmisten tosiasiallista vapautta, kykyä tai pystyvyyttä tyydyttää tarpeitaan kaikilla hyvinvoinnin ulottuvuuksilla. Näin ymmärrettynä toimintamahdollisuudet voidaan rinnastaa resursseihin, koska ne kuvaavat yhtä lailla tarpeiden tyydytyksen keinoja. Toimintamahdollisuudet ovat sananmukaisesti toiminnan mahdollistajia, kuten esimerkiksi sosiaalisia suhteita tai julkisia palveluita, siinä missä resurssit ovat tarpeiden tyydyttäjiä eli hyödykkeiden tai taloudellisten resurssien kaltaisia välineitä. Itse katson, että toimintamahdollisuuksien käsite on hyödyllinen lisä kestävän hyvinvoinnin tutkimukseen, koska resurssit tulkitaan usein suppeasti aineellisiksi resursseiksi, jolloin ei huomioida esimerkiksi julkisten palvelujen merkitystä hyvinvoinnille¹⁶. Toimintamahdollisuuksien kokonaisuus on myös yhteiskuntapoliittisesti kiinnostava käsite, koska se tuo esiin, miten merkittävällä tavalla yhteiskunnalliset rakenteet määrittävät yksilöiden hyvinvointiin liittyviä valintoja ja miten yksilön ”vapauksiin” voidaan vaikuttaa muuttamalla sitä kokonaisuutta, josta yksilö voi valita (ks. Sen 1999, 75).

Tarpeiden ja toimintamahdollisuuksien erottaminen vaikuttaa myös tutkimukseni tulosten tulkintaan. On nimittäin tarkennettava, että esittämäni dynaaminen viitekehys hyvinvoinnin tavoittelun ja luonnonvarojen kulutuksen välillä pystyy selittämään yhteyksiä ja vaikutussuhteita muttei lopulta sitä, miksi ihminen toimii. Se ei myöskään selitä, miksi ihmiset valitsevat tietynlaisia toimintoja – paitsi arvostusten osalta. Toimintojen selittäminen edellyttäisi, että viitekehyksessä tarkasteltaisiin myös tarpeita tai tarveperusteisia hyvinvoinnin ulottuvuuksia.

Allardtin hyvinvointiteoriaa soveltaessani olen joutunut pohtimaan myös sitä, miten hänen käyttämänsä käsitteet ja HDLB-mallissa kuvatut hyvinvoinnin ulottuvuudet liittyvät hyvinvointiteoreettiseen käsiterunsauteen. Allardt (esim. 1976a) kiinnittää teoriansa tarveteorioihin ja kuvaa hyvinvoinnin ulottuvuudet hyvinvoinnin arvoina. Hän liittää toisiinsa tarve- ja resurssiperusteisen hyvinvointitutkimuksen esimerkiksi niin, että hän määrittelee tyydytetyt tarpeet resursseiksi, jotka auttavat tyydyttämään muita tarpeita (Allardt 1976a, 36). Toisaalta hänen esittämänsä määritelmä hyvinvoinnin ulottuvuuksista ihmisen kehityksen ja olemassaolon keskeisinä ja välttämättöminä edellytyksinä muistuttaa Nussbaumin määritelmää perustavanlaatuisista toimintamahdollisuuksista (Allardt 1993, 89¹⁷). Allardtin teoriaa voisikin pitää eräänlaisena linkkinä toimintamahdollisuuksien teorian ja tarveteorioiden välillä. Tähän viittaa jo sekin, että hän kuvaa hyvinvoinnin ulottuvuuksia eräänlaisina olemisen tapoina;

16 Resurssiperusteisessa hyvinvointitutkimuksessa resurssit on kuitenkin perinteisesti ymmärretty laajemmin myös esimerkiksi sosiaalisiksi ja poliittisiksi resursseiksi (esim. Johansson 1970). Myös resurssiperusteiseen tutkimukseen voidaan liittää toimintamahdollisuuksia vahvistavien palveluiden tarkastelua. Esimerkiksi tulonjakotutkimuksessa on kehitetty laajempaa tulokäsitettä, joka huomioi julkisten palvelujen tuoman taloudellisen hyödyn kotitalouksille (Vaalavuo 2014).

17 Sanavalinnat saattavat johtua myös esitysyhteydestä, koska Allardt (1993) määritteli ulottuvuuksia näin kirjoittaessaan Nussbaumin ja Senin toimittamaan teokseen *Quality of Life* (1993).

verbeillä, joiden kautta hyvinvointia määritellään vastaavasti kuin toimintamahdollisuuksien teoriassa, jossa tarkastelun kohteena ovat erilaiset ”doings” ja ”beings” (Sen 1987). Allardtin hyvinvointiteoria ja siihen pohjautuva HDLB-malli tavoittavat näin sekä sen, mitä ihminen tarvitsee, että sen, miten erilainen oleminen, toiminta ja erilaiset suhteet vaikuttavat hyvinvointiin (ks. myös Niemelä 2006). Relationaalista ihmiskäsitystä mukaillen hyvinvoinnin ulottuvuudet voidaankin ymmärtää myös kaikkien ihmisten hyvinvointiin liittyvinä välttämättöminä suhteina: suhteina aineellisen hyvinvoinnin ja ympäristön välillä, suhteina toiminnan laatuun, suhteina toisiin ja suhteina itseen.

Keskeisten käsitteiden määrittelyn lisäksi kestävän hyvinvoinnin teoria osallistuu keskusteluun hyvinvointitutkimuksen kohteesta. Yksi hyvinvointitutkimuksen ristiriidoista koskee sitä, pitääkö hyvinvointia tutkittaessa tarkastella tarpeita vai resursseja (Kainulainen 2011, 163; myös Rauhala ym. 2000, 194). Vastaukseni on, että kestävän hyvinvoinnin tutkimuksessa on tarkasteltava molempia. Kestävän hyvinvoinnin moniolotteinen sisältö ei hahmotu kokonaisuudessaan, jos hyvinvointia mitataan vain käytettävissä olevien resurssien määrällä, koska esimerkiksi Being-ulottuvuuden toteutuminen ei välttämättä vaadi mitattavissa olevia resursseja eikä näin ollen vaikuta resurssien kulutuksen määrään. Tarpeiden päättely resurssien kulutusta tutkimalla on myös hankalaa, koska ihmiset tyydyttävät materiaalisen kulutuksen kautta hyvin moninaisia, esimerkiksi itsensä kunnioittamiseen tai sosiaaliseen arvostukseen liittyviä tarpeitaan¹⁸ (ks. Jackson ja Marks 1999). Tästä syystä kestävän hyvinvoinnin tutkimuksessa olisi hyvä selvittää ihmisten näkemyksiä keskeisistä tarpeista ja niihin liittyvistä tarpeiden tyydyttäjistä, kuten esimerkiksi Monica Guillen-Royo (2010) on tehnyt ryhmähaastatteluja sisältäneessä tutkimuksessaan.

Taloudellisten resurssien ja hyödykkeiden tason tutkiminen on edelleen perusteltua silloin, kun niiden avulla pyritään arvioimaan esimerkiksi köyhyyttä, yhteiskunnan eriarvoisuutta, kohtuullisen elintason toteutumista tai tiettyjen sosiaalietuuksien riittävyttä. Kestävän hyvinvoinnin arvioinnissa tulotason tarkastelu voitaisiin yhdistää myös suoremmin tarpeiden tyydytystä kuvaaviin indikaattoreihin, vähintään esimerkiksi kulutusmenoihin (ks. Ringen 1995). Elintason yhteydessä on oleellista laajentaa resurssiluokkia tuloista kulutushyödykkeisiin ja asunnon sekä energian kaltaisten tarpeiden tyydyttäjien tarkasteluun. Tällöin hyvinvointitutkimuksissa voidaan tunnistaa nykyistä kokonaisvaltaisemmalla tavalla se, miten moninaiset resurssit vaikuttavat hyvinvointiin ja millä tavoin yhteiskunnalliset rakenteet vaikuttavat siihen, miten ihmiset voivat muuntaa käytettävissä olevat resurssinsa hyvinvoinniksi.

Kestävän hyvinvoinnin tutkimus laajentaa perinteisen hyvinvointitutkimuksen resurssien tutkimuksen alaa, koska resursseihin luetaan myös luonnonvarat. Tässä yhteydessä on kuitenkin syytä korostaa, että kestävän hyvinvoinnin tutkimuksessa luontoa ja ympäristön yhteishyvää ei tule supistaa tai pelkistää resursseiksi. Luo-

18 Voisikin täsmentää, että osajulkaisu III ei ole varsinaisesti elintason kuuluvien tarpeiden tutkimusta vaan siinä tarkastellaan tarveperusteisesti perusturvan saajien resurssien kulutusta.

kiteltävissä ja omistettavissa olevien resurssien sijaan luonto on mielekästä nähdä ”luontoyhteisenä”, kaikkia ympäröivänä yhteisvaurautena (*commons*) (ks. Toivanen ja Venäläinen 2015). Myöskään kaikkia ekosysteemipalveluja, esimerkiksi luonnossa olemisen merkitystä henkiselle hyvinvoinnille, ei ole mielekästä määritellä resursseina, minkä takia on tarkasteltava myös sitä, miten laajasti ekosysteemit vaikuttavat erilaisiin toimintamahdollisuuksiin (Politschuk ja Rauschmayer 2012), tai esimerkiksi sitä, miten luontokokemukset liittyvät hyvinvoinnin eri ulottuvuuksiin.

Koska kestävän hyvinvoinnin tutkimuksen lähtökohtana on globaali ekososiaalinen kriisi, tutkimuksessa joudutaan ottamaan kantaa myös hyvinvointitutkimuksessa käytävään keskusteluun tarpeiden universaalisuudesta ja relativismista; ovatko tarpeet kaikille yhteisiä vai kulttuurisidonnaisia? Kuten aiemmin totesin, sosiaalisen kestävyuden arvioinnin tulisi perustua pikemminkin universaalien, suhteellisen pysyväksi ymmärrettyjen tarpeiden tyydytyksen arviointiin kuin kulutuskulttuurin mukana vaihteleviin käsityksiin välttämättömästä kulutustasosta. Argumentin taustalla on käsitys siitä, että kohtuullisen elintason turvaaminen kaikille maailman ihmisille ekologisesti kestäväällä tavalla ei ole mahdollista, jos vauraiden maiden kulutuskulttuuri leviää maailmanlaajuisesti ja vauraat maat eivät vähennä kulutustaan (esim. Martinez Alier 2009). Siksi on oleellista tiedostaa nykyistä selvemmin perustarpeisiin liittyvä kulutus ja pyrkiä hillitsemään niin sanottujen kulutustarpeiden lisääntymistä. Kulttuurisidonnaisesti ja markkinaehtoisesti leviävä käsitys tarpeista johtaa tarpeiden lisääntymiseen eli ”paksuihin” tarpeisiin, kun taas tiukka universalismi ohjaa määrittämään ”ohuesti” vain aivan välttämättömät, biologiseen minimiin liittyvät tarpeet. (Soper 2006; ks. myös Gough 2014.)

Esitän Doyalin ja Goughin (1991) tavoin, että kestävän hyvinvoinnin teoriaan sisältyvässä tarvekäsityksessä tulisi pyrkiä universalismin ja relativismin väliseen kompromissiin. Ensinnäkin kestävän hyvinvoinnin teoriassa on luontevaa ottaa lähtökohdaksi universaalit, kaikkia maailman ihmisiä yhdistävät perustarpeet, koska hyvinvoinnin kestävyyttä arvioidaan maailmanlaajuisessa kehyksessä. Universaalit perustarpeet tiedostamalla voidaan edistää globaalia hyvinvointia ja vastata köyhyydessä elävien ihmisryhmien tarvevaatimuksiin (ks. Soper 2006). Universaali tarvekäsitys voi osoittaa myös vääräksi relativistisen tulkinnan tulevien sukupolvien tarpeiden määrittelystä. Kestävän kehityksen tavoitteita on kritisoiu sillä perusteella, että tarpeet ovat muuttuvia, minkä vuoksi nykysukupolvet eivät voi tietää tulevien sukupolvien tarpeita (ks. Redclift 2005). Universaalien tarveteorioiden pohjalta voimme kuitenkin ajatella, että perustarpeet säilyvät yli ajan hyvin pitkälle samanlaisina. Vain tarpeiden tyydytyksen välineet sopeutuvat elinympäristöön ja kulttuuriseen vaihteluun. Kestävän hyvinvoinnin teoriassa on tunnistettava jossain määrin myös se, että nykyisten sukupolvien kokemat tarpeet ovat aikaan ja paikkaan sidottuja. Sosiaalipolitiikan tavoitteena olevan kohtuullisen elintason määrittelyssä on otettava huomioon kulttuurisidonnaisia kulutustarpeita tai täsmällisemmin kulutushaluja, jotta voidaan hillitä eriarvoistumista ja estää pienituloisten elintason eriytyminen yleisestä elintason noususta (ks. Hirvilampi 2013).

Tarveteorioissa esitettyjen universaalien tarvelistausten tavoin myös moniulotteisen HDLB-mallin ulottuvuudet voisivat kuvata yhteisen hyvinvoinnin sisältöä: kaikkien maailman ihmisten hyvinvointia edistää kohtuullinen elintaso, mielekäs toiminta, merkitykselliset suhteet ja elävä läsnäolo. Ulottuvuuksien osatekijät ja tarpeiden tyydyttämisen keinot ovat sen sijaan kulttuurisidonnaisia ja yksilöllisesti vaihtelevia. Kulttuurisidonnaisuutta rajoittaa kuitenkin se, että kestävässä hyvinvoinnissa on erityisesti kohtuullisen elintason kohdalla tunnistettava maailmanlaajuisesti määrittävä ”rajoitettu optimi” (Doyal ja Gough 1991, 164) tai ”rajoitetut toiminnot” (Peeters ym. 2013, 70). Muiden ulottuvuuksien kohdalla hyvinvoinnin kasvu liittyy enemmän kasvutarpeiden tyydyttämiseen, jolloin kasvu voi – ainakin periaatteessa – jatkua loputtomasti (ks. Maslow 2011). Edellytyksenä on kuitenkin se, että tarpeiden tyydytyksen tavat muuttuvat vähemmän materiaakeskeisiksi niin, että esimerkiksi Loving-tarpeita ei tyydytetä matkustamalla jatkuvasti pitkien matkojen päähän tai Doing-tarpeisiin ei vastata golfin kaltaisilla suuren materiaalijalanjäljen harrastuksilla (ks. Jackson ja Marks 1999; Kotakorpi ym. 2008, 141).

Tulokset johdattavat pohtimaan myös individualistisen ja relationaalisen ihmiskäsityksen suhdetta ja niiden välistä mahdollista jännitettä. Oscar E. Kjell (2011) pitää nykyisen hyvinvointitutkimuksen individualismia kestävässä hyvinvoinnin kannalta ongelmallisena ja toteaa, että individualismi on vallalla sekä hedonistiseen että eudaimoniseen perinteeseen liittyvässä tutkimuksessa (ks. luku 2). Kun hyvinvointitutkimuksessa tarkastellaan yksilön tyytyväisyyttä tai itsensä toteuttamista, katse kiinnittyy vahvasti yksilöihin. Samoin toimintamahdollisuuksien teoria perustuu metodologiseen individualismiin, jonka mukaan analyysiyksikkönä on aina yksilö (esim. Deneulin 2008; ks. myös Crossley 2011, 11)¹⁹.

Esittämäni relationaalinen ihmiskäsitys haastaa individualismin, koska se hälventää ihmiskeskeisen paradigman vetämää rajaa ihmisen ja luonnon väliltä ja näkee yksilön suhteessa ympäristöönsä. Vaikka relationaalisuus merkitsee sosiaalisesti sidottua ymmärrystä yksilöstä, se ei kuitenkaan merkitse yksilön käsitteestä luopumista (Ketokivi 2010, 123). Kestävän hyvinvoinnin tutkimuksessa on edelleen mielekästä erotella yksilöt toisistaan, ja toisaalta on usein välttämätöntä erottaa käsitteellisesti toisistaan ihminen ja luonto. Yksilön käyttäminen analyysiyksikkönä voi olla mielekästä esimerkiksi hyvinvoinnin jakautumiseen liittyvissä tutkimuksissa, joissa on tarpeellista erotella eri yksilöiden tai yksilö- ja yhteiskunnan tason hyvinvointia. Oleellista on kuitenkin tutkimuksen lähtökohtana oleva ymmärrys keskinäisriippuvuuksista ja siitä, että yksilöiden hyvinvointi sisältää aina myös luonnon ja toiset ihmiset. Erottelevien kategorioiden sijaan tutkimusasetelmissa tarkennetaan katse suhteiden verkostoihin (Crossley 2011). Käytännön hyvinvointitutkimukseen sovellettuna relationaalisuus suuntaisikin tutkimusasetelmiin, joissa tarkasteltaisiin hyvinvointia esimerkiksi tietyn alueen sisällä tai sellaisena sosiaalis-ekologisena systeeminä, jossa havainnoidaan eri osajärjestelmien hyvinvointia ja niiden yhteyttä

¹⁹ Toimintamahdollisuuksien teorian piirissä on kuitenkin haastettu individualismia korostamalla kollektiivisia toimintamahdollisuuksia (Ibrahim 2006) ja kestävää kehitystä edistävää kollektiivista toimijuutta (Pelenc ym. 2013).

toisiinsa. Relationaalinen ymmärrys hyvinvoinnista näkee hyvinvoinnin yhteisenä kysymyksenä: yhden ihmisen hyvinvointi riippuu muista ja vaikuttaa muihin.

6.3 Tieteidenvälisen hyvinvointitutkimuksen kehittäminen

Tutkimukseni metodologinen tavoite oli kehittää sellaisia tieteidenvälisiä kestävän hyvinvoinnin tutkimusasetelmia, joiden avulla voidaan selvittää hyvinvoinnin tavoittelun ympäristövaikutuksia kotitalouksien tasolla ja arvioida elintason kestävyyttä. Empiirisissä osajulkaisuissa tarkastelimme ihmisen hyvinvointia edistävän toiminnan ja elintason osatekijöiden luonnonvarojen kulutusta. Luonnonvarat ymmärretään sekä ihmisen hyvinvoinnin edellytyksiksi että ihmisen toiminnan ympäristövaikutuksiksi. Vaikka materiaalivirta-analyyseihin perustuva MIPS-menetelmä nähdään lähtökohtaisesti panoksia (*input*) kuvaavana mittarina, sen avulla laskettua materiaalijalanjälkeä voidaan käyttää myös karkeana ympäristövaikutusten mittarina. Tällöin se kuvastaa panosten sijaan pikemminkin hyvinvoinnista aiheutuvia systeemisiä tuotoksia (*output*). (Giljum ym. 2011; Lettenmeier ym. 2014a; osajulkaisu II.) Materiaalijalanjälki mittaa, kuinka paljon ihminen käyttää luonnonvaroja hyvinvoinnin tavoitteluun ja elintonsa ylläpitämiseen. Samalla se osoittaa, miten hyvinvoinnin tavoittelu vaikuttaa luonnonympäristön kestävyYTEEN. Väitänkin, että materiaalijalanjäljen mittaaminen on yksi tapa suunnata usein staattisia hyvinvointitutkimuksen tutkimusasetelmia dynaamiseen suuntaan.

Staattiset, yksisuuntaisia vaikutussuhteita kuvaavat tutkimusasetelmat ovat puutteellisia kestävän hyvinvoinnin tutkimuksessa, koska niissä ei tunnisteta nykyisten sukupolvien hyvinvoinnin tavoittelun vaikutuksia tulevien sukupolvien hyvinvoinnin edellytyksiin (Schultz ym. 2013). Miten hyvinvointitutkimuksessa voidaan tiedostaa tulevien sukupolvien tarpeet? Ensinnäkin lähtökohdaksi tulee ymmärtää se, että nykyisen hyvinvoinnin tavoittelun tulee olla ekologisesti kestävä. Vain elinvoimaiset ekosysteemit voivat turvata tulevien sukupolvien mahdollisuudet tarpeiden tyydyttämiseen – tai toimintamahdollisuuksien laajentamiseen. (Ks. Thiele 2013, 66.)

Materiaalijalanjälkilaskelmat – tai muut ympäristövaikutusindikaattorit, kuten hiilijalanjäljet ja vesijalanjäljet – ovat keskeisellä sijalla kestävän hyvinvoinnin tutkimuksessa. Tässä tutkimuksessa käytetty materiaalijalanjälki konkretisoi materiaalivirtojen ja ihmisen toiminnan välisiä yhteyksiä ja havainnollistaa relationaalisuuden ideaa ihmisten hyvinvoinnin jatkuvasta aineenvaihdunnasta luonnon kanssa. Lisäksi se tuottaa kestävyuden arvioinnin kannalta tärkeää tietoa siitä, kuinka paljon luonnonvarojen nykyisten sukupolvien hyvinvoinnin tavoittelu vaatii.

Materiaalijalanjälki toimiikin hyvinvoinnin kestävyuden mittarina. Kun materiaalijalanjälkiä verrataan ympäristötutkimuksessa laskettuihin arvioihin kestävästä materiaalin kulutuksen tasosta, voidaan tutkimuksessa selvittää, miten kulutettujen luonnonvarojen määrän ennakoidaan vaikuttavan ekosysteemien kantokykyyn. Materiaalijalanjälki voidaan tulkita ”palauteketjuna” (*feedback loop*), joka kuvaa

dynaamisia vaikutuksia yksilöiden hyvinvoinnin tavoittelun ja ekosysteemien välillä (ks. esim. Meadows 1999, 4; Marten 2001, 17). Luvussa 5.3 esittämässäni dynaamisessa viitekehityksessä palauteketjuja kuvastavat nuolet, jotka suuntaavat systeemeistä yksilöiden toimintoihin ja materiaalijalanjälkiin ja vastaavasti toiminnoista takaisin ekosysteemiin ja sosiaalisiin systeemeihin (ks. kuvio 1). Vastaavalla tavalla myös ekologisen jalanjäljen laskelmia tai ekosysteemipalveluiden tilaa voitaisiin tarkastella systeemin kestävyysvaikutuksina (Schultz ym. 2013).

Systeemitieteessä palautteella tarkoitetaan yhdessä ekosysteemin tai sosiaalisen systeemin osassa tapahtuneen muutoksen vaikutuksia tähän samaiseen systeemin osaan sen jälkeen, kun systeemin toisissa osissa on tapahtunut muutoksia (Marten 2001, 14). Teoriaa soveltaen voisi ajatella, että jos hyvinvoinnin tavoittelun materiaalijalanjäljet ovat alle kestävä tason, palaute on negatiivinen: luonnonvarojen kulutus ylläpitää tasapainoa ja mahdollistaa ekosysteemien ja sosiaalisten systeemien välisen sopeutumisen. Jos materiaalijalanjälki ylittää kestävä tason, palaute on positiivinen: se kiihdyttää ekosysteemien ja sosiaalisten systeemien muutosta. Positiivinen palauteketju kuvastaa, miten hyvinvoinnin tavoitteluun liittyvien toimintojen tai tarpeiden tyydyttäjien määrän lisääntyminen kasvattaa luonnonvarojen kulutusta kestävä tasolle. (Ks. Meadows 1999; Marten 2001, 17–24.) Ekologisesti kestävästä kulutuksesta seuraa muutoksia myös sosiaalisissa systeemeissä. Sosiaalista kestävyttä heikentävät muutokset liittyvät esimerkiksi kärjistyvään eriarvoistumiseen tai toisten ihmisten hyvinvoinnin tavoittelusta aiheutuvan köyhyyden syventymiseen (Rogers ym. 2012).

Materiaalijalanjäljen liittäminen hyvinvointitutkimukseen mahdollistaa sen, että nykyhetkeä kuvaavissa tutkimusasetelmissa voidaan tiedostaa sekä globaalin oikeudenmukaisuuden vaatimukset että tulevien sukupolvien hyvinvoinnin edellytykset. Kestävän kehityksen kirjallisuudessa kuvataan usein sukupolvien sisäisiä ja sukupolvien välisiä vastakkainasetteluja (*trade-offs*). Ristiriitoja ilmenee esimerkiksi silloin, jos suomalaisten kuluttamien tuotteiden valmistus saastuttaa toisille ihmisille välttämättömiä pohjavesiä ja viljelymaita tai sademetsien raivaaminen karjankasvatuksen tieltä heikentää luonnon monimuotoisuudesta riippuvaisten alkuperäisasukkaiden hyvinvoinnin edellytyksiä. Vaikka tällaisia jännitteitä tuodaan esiin (esim. Holland 2008; Omann ja Rauschmayer 2011), tutkimuksissa ei juurikaan hyödynnetä tieteidenvälisen tutkimuksen tarjoamia keinoja jännitteiden konkretisoimiseksi ja purkamiseksi. Materiaalivirtalaskelmissa määritellyt arviot kestävästä luonnonvarojen kulutuksen tasosta asettavat hyvinvoinnin tavoittelulle rajan, joka perustuu globaaliin oikeudenmukaisuuteen ja ekologiseen kestävyysvaikutukseen. Arviot perustuvat siihen, että maapallon käytettävissä oleva biokapasiteetti tai materiaallinen varanto jaetaan tulevilla väestömäärällä (esim. Bringezu 2009; Global Footprint Network 2010; Dittrich ym. 2012). Kun nykyisten sukupolvien ympäristövaikutuksia arvioidaan suhteessa näihin kestävyysrajoihin, voidaan tarkastella tämän hetken hyvinvoinnin edellytysten jakautumista sekä kaukaisten toisten ihmisten että tulevien sukupolvien kesken.

Ekososiaalisen kriisin aiheuttamat kestäväen hyvinvoinnin haasteet ovat kuitenkin pirullisia ongelmia, joihin ei ole yksinkertaisia ratkaisuja. Ratkaisujen etsimistä hidastavat esimerkiksi ajallisiin vaikutuksiin liittyvät epävarmuudet, globaalitason tarkastelun laajuus sekä yksilöiden vaikeus havaita ympäristövaikutuksia. Maailmanlaajuisten riskien arvioiminen ja kynnsarvojen asettaminen on haastavaa, koska arvioihin liittyy aina epävarmuutta sen suhteen, miten ja milloin kynnsarvojen ylittäminen vaikuttaa ekosysteemeihin ja missä vaikutukset näkyvät. Myös ekologisten, taloudellisten ja sosiaalisten tekijöiden yhteenkietoutuminen tekee ympäristöongelmista erityislaatuista ja hankalia tutkittavia. (Ks. Oksanen 2012; Jokinen 2012; Steffen ym. 2015.)

Tämän vuoksi tarvitaan kestäväen hyvinvoinnin kaltaisia ”integratiivisia käsitteitä”, jotka voivat edistää monitieteistä ympäristötutkimusta (ks. Jokinen 2012, 215). Kestäväen hyvinvoinnin tutkimuksessa tarvitaan myös rohkeita tieteidenvälisiä rajoja ylittäviä askeleita. Tutkimukseeni sisältyvä tieteidenvälinen tutkimusasetelma on yksi rajanylitys. Moniaineksinen triangulaatio ja pragmatistinen lähestymistapa näyttävät tietä sellaiselle hyvinvointitutkimukselle, jossa vastauksia ammennetaan erilaisin tiedonmuodostuksen keinoin ja käytäntöjä palvelevalla tavalla. Keskeisintä on kehittää innovatiivisia tutkimusmenetelmiä sen mukaan, mikä toimii parhaiten (ks. Morgan 2007). Monitieteistä yhteiskuntatieteellistä ympäristötutkimusta tarvitaan myös silloin, kun tutkitaan erilaisia hyvinvointimalleja ja kestäväen hyvinvoinnin mittareita (Massa 2012, 223).

6.4 Kestävä hyvinvointi yhteiskuntapolitiikan tavoitteena

Tutkimuksen tavoitteiden yhteydessä kirjoitin, että tarkoitukseni ei ole kuvata sitä, miten kestävä hyvinvointi saavutetaan. Hyvinvointitutkimuksessa tuotettu ymmärrys hyvinvoinnista vaikuttaa kuitenkin hyvinvointipolitiikan muotoutumiseen ja yleisesti kaikkeen sellaiseen politiikkaan, jossa pyritään parantamaan ihmisten elämää (esim. Rauhala ym. 2000; Ryan ja Deci 2001; Niemelä 2010). Johtopäätöksinä pohdinkin lyhyesti sitä, minkälaiset sosiaalipoliittiset – tai laajemmin yhteiskuntapoliittiset – toimet voisivat edistää tässä tutkimuksessa hahmoteltua kestäväen hyvinvointia. Kestäväen hyvinvoinnin kuvaus (ks. luku 6.1) viittaa erityisesti sellaisiin politiikkatoimiin, jotka koskevat moniulotteista hyvinvointia, hyvinvoinnin ekotehokkuutta ja kohtuullista elintaso.

Osajulkaisussa I kuvaamme relationaalisten ajattelutapojen ja moniulotteisen hyvinvointikäsitteiden lisäksi hyvinvoinnin eri ulottuvuuksia edistäviä yhteiskuntapoliittisia käytäntöjä (ks. myös Helne ym. 2012, 87). Poliittikkatoimet ovat esimerkkejä yhteiskuntapoliittisista ratkaisuista, joiden avulla voitaisiin tukea kestäväen hyvinvoinnin eri ulottuvuuksia. Olemme saaneet inspiraatiota artikkelissa esitettyihin politiikkatoimiin ekososiaalista hyvinvointia, vihreää sosiaalipolitiikkaa, kestäväen kehitystä ja *degrowth*-tavoitteita käsittelevästä kirjallisuudesta. Koska toimenpiteitä kuvataan tarkemmin osajulkaisussa I ja osittain myös *Sosiaalipolitiikka rajallisella*

maapallolla -kirjassa (Helne ym. 2012), nostan tässä yhteydessä tarkempaan tarkasteluun vain kaksi yhteiskuntapoliittista uudistusta, joilla olisi synergiaetuja eli niillä voitaisiin edistää hyvinvointia usealla ulottuvuudella samanaikaisesti.

”Aikavaurauden” kasvattaminen on ensimmäinen esimerkki, jolla voitaisiin lisätä hyvinvointia kaikilla ulottuvuuksilla samanaikaisesti (ks. Hayden ja Shandra 2009). Kiireinen elämäntapa ja pitkät työpäivät aiheuttavat usein aikaköyhyyttä, joka heikentää elämään tyytyväisyyttä. Kiireisillä ihmisillä ei ole aikaa huolehtia terveydestään ja läheisistä ihmissuhteistaan. Vastaavasti niillä ihmisillä, joiden elämäntapa on kiireetön, on usein enemmän mahdollisuuksia ekologisesti kestäviin valintoihin, koska he voivat esimerkiksi matkustaa hitaammin tai käyttää peruselintarvikkeita valmisruokien sijaan. (Kasser 2009; Hayden ja Shandra 2009; Hämäläinen 2014.) Käytännössä heillä on myös usein vähemmän taloudellisia resursseja eli heidän ympäristövaikutuksensa ovat pienemmät (esim. Gough ym. 2011).

Ajankäyttöön voitaisiin yhteiskuntapolitiikassa vaikuttaa esimerkiksi työaika lyhentämällä sekä erilaisilla loma-aikaa, hoitovapaita ja osa-aikatyötä koskevilla säädöksillä. Työajan lyhentäminen vaikuttaisi sekä Having- että Doing-ulottuvuuksiin, koska työn jatkuminen turvaisi toimeentulon mutta työajan lyhentämisestä seuraava tulotason alentuminen heikentäisi ansaitsemisen ja kuluttamisen oravanpyörää ja pienentäisi ympäristövaikutuksia. Ansiotyön määrän vähentäminen parantaisi hyvinvointia myös Loving-ulottuvuudella, koska ihmisille jäisi enemmän aikaa hoivalle ja kansalaistoiminnalle (Coote ym. 2010). Aikaköyhyyden lievittäminen on kaikkein oleellisinta Being-ulottuvuuden kukoistamiselle, koska elävä läsnäolo voimistuu kiiheen vähentyessä ja koherenssin tunteen kasvaessa (ks. Hämäläinen 2014).

Toinen moneen hyvinvoinnin ulottuvuuteen samalla kertaa vaikuttava yhteiskuntapoliittinen uudistus olisi luontosuhteen vahvistaminen. Kun kulutuskulttuuriin perustuvassa hyvinvointivaltiossa hyvinvoinnin on ajateltu lisääntyvän yksityisen ja julkisen kulutuksen määrää kasvattamalla, ”ekohyvinvointivaltiossa hyvinvointi asustaa ihmisten sekä ihmisten ja luonnon välisten suhteiden laadussa” (Hoggett 2002, 146). Luontosuhteen vahvistaminen – ja tätä kautta relationaalisen paradigman ja ihmiskäsityksen omaksuminen – vähentäisi oletettavasti resurssien kulutusta ja lisäisi ekologisesti vastuullista toimintaa. Aiempi tutkimus viittaa nimittäin siihen, että luonnossa oleminen ja luontosuhteen vahvistuminen edistää hyvinvointia ja tukee ympäristöystävällisyyttä myös käyttäytymisen tasolla (Hinds ja Sparks 2009).

Käytännössä relationaalisemmin ymmärrettyä luontosuhdetta voitaisiin vahvistaa esimerkiksi ekologisesti kestävästä asuntopolitiikan avulla. Tämä tarkoittaisi esimerkiksi resurssiviisaan asuntotuotannon sekä hiilineutraalien kaupunkien ja kuntien kehittämistä ja henkilökohtaisen asuinpinta-alan pienentämistä (ks. Lettenmeier ym. 2014a, 497–498). Vahvempaa luontosuhdetta voitaisiin rakentaa myös suosimalla ravinnon tuottajia ja kuluttajia yhdistävää kumppanuusmaataloutta sekä luomuruokaosuuskuntia, jotka tarjoavat ihmisille mahdollisuuden osallistua ravinnon kasvattamiseen nykyistä kestävämmällä tavalla (ks. White 2013). Tuotantoon ja

kulutukseen liittyvien materiaalien kiertokulkujen näkyväksi tekeminen vahvistaisi myös luontosuhdetta, koska silloin voisimme ymmärtää aiempaa paremmin, mistä kuluttamamme tuotteet on tehty ja miten luonnonympäristö liittyy hyvinvointiin (Helne ym. 2014, 193–203). Muita ihmisten luontosuhdetta vahvistavia konkreettisia keinoja ovat esimerkiksi ympäristökasvatus, ekososiaalinen sosiaalityö ja hoivamaatalouden tai ratsastusterapian kaltaiset *green care* -palvelut (ks. Närhi ja Matthies 2001; Soini ym. 2011).

Kestävää hyvinvointia tavoittelevassa yhteiskuntapolitiikassa tulee pyrkiä ekotehokkuuden tai tarkemmin materiaalitehokkuuden lisäämiseen niin, että parannetaan hyvinvoinnin ja hyvinvoinnin tavoittelussa tarvittavien luonnonmateriaalien välistä hyötysuhdetta (ks. Doyal ja Gough 1991; Schmidt-Bleek 2000; Dietz ym. 2009). Osajulkaisun III tulokset viittaavat siihen, että nykyisessä suomalaisessa hyvinvointivaltiossa kotitaloudet voivat saavuttaa luonnonvarojen kulutuksen kestävän tason (8 tonnia/vuosi), jos taloudellis-tuotannollisissa järjestelmissä lisätään materiaalitehokkuutta. Kuten dynaaminen viitekehys esittää, yksilöiden luonnonvarojen kulutukseen voidaan vaikuttaa toimintamahdollisuuksien kokonaisuuden kautta. Jos tarjolla on vain kestävämpiä vaihtoehtoja, yksilön materiaalijalanjälki on väistämättä infrastruktuurisidonnainen ja polkuriippuvainen eli se riippuu aiemmin tehdyistä päätöksistä. Jos välttämättömiä tarpeiden tyydyttäjiä, kuten ruokaa, asuntoja ja energiaa, tuotetaan kestävämmällä tavalla, yksilö ei voi riittävästi vähentää omaa luonnonvarojen kulutustaan. Materiaalijalanjälkien pienentäminen edellyttääkin institutionaalisia muutoksia energiajärjestelmissä, yhteiskunnan infrastruktuurissa, tuotantotavoissa ja yhteiskunnallisissa palveluissa, koska yksilöiden tarpeiden tyydytyksen tavat ja ympäristövaikutukset ovat niihin sidottuja (ks. myös Laakso 2012, 34; Lettenmeier ym. 2014a, 496–501).

Tuotannon ja kulutuksen materiaalitehokkuuden lisääminen pienentää aina materiaalijalanjälkiä. Hyvinvoinnin materiaalitehokkuutta voidaan lisätä sitä kautta, että kaikkien tarpeiden tyydyttäjien tuotannossa siirrytään sellaisiin raaka-aineisiin ja energianlähteisiin, joiden materiaali-intensiteetti on mahdollisimman pieni. Myös uusiomateriaalien käyttö, pitkäkestoisten tuotteiden suunnitteleminen, tuotantoprosessien tehostaminen ja elinkaariaikaisten materiaalivirtojen vähentäminen ovat esimerkkejä tuotannon muutoksista, jotka pienentäisivät hyvinvoinnin tavoittelun materiaalijalanjälkiä. Vastaavasti kulutuksen materiaali-intensiteettiä voidaan lisätä, kun käytetään tuotteita ja palveluja, joiden koko tuotantoketjun aikainen materiaali-panos on pieni, joiden käyttö edellyttää vähän materiaalia ja energiaa tai joilla on esimerkiksi uusiokäytön tai lainaamisen vuoksi pieni materiaali-panos suhteessa niistä saatavaan hyötyyn. (Ks. osajulkaisu III; myös esim. Schmidt-Bleek 2000; Hoekstra ja Wiedmann 2014; Lettenmeier ym. 2014a.) Ekotehokkaan hyvinvoinnin tavoittelu ei siis suinkaan riipu pelkästään teknologis-taloudellisesta kehityksestä vaan myös uudenlaisista ajattelu- ja toimintatavoista.

Luvussa 5.3 nostin esiin kysymyksen siitä, miten yhteiskuntapolitiikassa voidaan laajentaa yksilöiden toimintamahdollisuuksia ja samalla vähentää luonnonvarojen kulu-

tusta. Kysymys viittaa vilkkaan tutkimuskeskustelun kohteena olevaan irtikytken haasteeseen (esim. Hueting 2010; UNEP 2011; Jackson 2011; Bithas ja Kalimeris 2013). Irtikytkenällä tarkoitetaan yleisimmin tuotantopanosten eli tuotannossa tarvittavien resurssien vähentymistä tuotantoyksikköä kohti. Tuotannon ja haitallisten ympäristövaikutusten välinen irtikytkenä edellyttäisi entistä parempaa tehokkuutta eli sitä, että tuotantoon tarvittavien resurssien määrä ei kasvaisi tuotannon kasvun, tai laajemmin talouskasvun, myötä²⁰ (Jackson 2011, 89–98).

Koska suomalaisten materiaalijalanjäljet ovat nykyisellään liian suuria, kestävää hyvinvointia edistävässä yhteiskuntapolitiikassa tulisi pyrkiä hyvinvoinnin tavoittelun ja materiaalipanosten kulutuksesta aiheutuvien ympäristövaikutusten irtikytkenään: hyvinvointia tulisi kasvattaa ilman ympäristövaikutusten kasvua. Kirjallisuudessa ja julkisessa keskustelussa esitetään usein, että ekologinen kestävyys merkitsee joko uhrautumista ja hyvinvoinnin vähentymistä tai sellaista yhteiskuntamallia, joka on täynnä elämän nautintoja rajoittavia kieltoja ja säädöksiä (ks. esim. Jackson 2005). Tämän vasta-argumentiksi kestävää hyvinvointia koskevassa kirjallisuudessa on ryhdytty etsimään entistä vahvemmin eri yhteiskuntapolitiikan lohkoja ylittäviä synergiaetuja ja ”kaikki voittavat” -tyyppisiä ratkaisuja (esim. Gough ym. 2008; UNDP 2011; Assadourian 2012; Bandarage 2013²¹). Irtikytkenästä hyötyisivät sekä luonto että ihmiset.

Hyvinvoinnin ja ympäristövaikutusten irtikytkenä mahdollisuuksia tukee usein hyvinvointitutkimuksessa esitetty väite, jonka mukaan subjektiivinen hyvinvointi ei lisäännä lineaarisesti kulutustason nousun kanssa (esim. Riihinen 1978, 3–4). Kulutusmahdollisuuksilla on toki merkitystä erityisesti pienissä tuloluokissa, koska taloudelliset ongelmat heikentävät elämään tyytyväisyyttä (ks. Kangas 2014). Toisaalta empiiriset tutkimukset osoittavat, että kestävämpään kulutukseen vähentäminen ja ekologisesti kestävä elämäntavan omaksuminen voivat pikemminkin lisätä kuin vähentää hyvinvointia (esim. Jackson 2008; Kasser 2009). Tätä selittää esimerkiksi se, että korkean elintason maissa ihmisten materiaaliset tarpeet ovat yleisen käsityksen vastaisesti vaatimattomia eivätkä uudet kulutustuotteet enää lisää ihmisten hyvinvointia (ks. Hiilamo 2011, 11). Lisäksi materialistiset arvot heikentävät tutkimusten mukaan sosiaalisia suhteita, jolloin kulutuksesta tinkiminen voi jopa parantaa hyvinvointia Loving-ulottuvuudella (ks. Bartolini 2014). Onkin täysin mahdollista, että moniulotteisesti ymmärretty hyvinvointi voi kasvaa irtikytkenä ansiosta. Kuten Janne Hukkinen (2012, 219) on kirjoittanut, luonnonvarojen säästäminen ”ei tarkoita niukkuutta ja kurjuutta, vaan riittävyttä ja hyvinvointia”.

20 Absoluuttinen irtikytkenä edellyttäisi, että resurssien käyttö vähenisi tuotannon kasvusta riippumatta, kun taas suhteellinen irtikytkenä tarkoittaisi sitä, että ympäristövaikutukset lisääntyisivät tuotannon kasvua hitaammassa tahdissa (ks. UNEP 2011, xi; Jackson 2011, 89).

21 Laajasti kestävyttä edistäviin ratkaisuihin ja eri tavoitteiden väliseen synergiaan pyritään myös Kestävän kehityksen toimikunnan laatimassa Kestävän kehityksen yhteiskuntasitoumuksessa. *Suomi jonka haluamme 2050* (2013) esittää vision luonnon kantokyvyn rajoissa hyvinvoivasta Suomesta ja haastaa kaikki yhteiskunnalliset toimijat sitoutumaan hyvinvointia, työtä, vaikutusmahdollisuuksia ja ympäristövaikutuksia koskeviin tavoitteisiin.

Käytännössä suomalaisessa yhteiskuntapolitiikassa voitaisiin edistää resurssien kulutuksen ja hyvinvoinnin tavoittelun irtikytkentää esimerkiksi tukemalla julkisia palveluita ja julkista kulutusta (ks. Jackson 2002, 116). Julkiset palvelut – kuten sosiaali- ja terveyspalvelut, kirjastot, joukkoliikenne, kouluruokailu ja laajakaistaverkko – kasvattavat yksilöiden toimintamahdollisuuksien kokonaisuutta. Julkiset palvelut lisäävät pienituloisille tarjolla olevia vaihtoehtoja, mikä vahvistaa sosiaalista kestävyttä. Samalla yhteiset palvelut voivat edistää resurssien yhteiskäyttöä sekä vähentää kotitalouskohtaista luonnonvarojen kulutusta (kuten yksityisautoilun määrää). Myös paikallisrahat tai aikapankit voisivat turvata yksilöiden toiminta- ja kulutusmahdollisuuksia ilman nykyiseen talousjärjestelmään liittyvää tuotannon ja resurssien kulutuksen kasvua (esim. Seyfang 2006).

Kestävää hyvinvointia edistävä yhteiskuntapolitiikka pyrkii jakamaan resursseja uudelleen sosiaalisen eriarvoisuuden vähentämiseksi. Osajulkaisun III tulokset tekevät näkyväksi yhteiskuntapoliittisesti vaikean paradoksin: yhtäaikaisen köyhyyden ja luonnonvarojen ylikulutuksen. Pienituloisten perusturvan saajien materiaalityöjälki ylittää ekologisesti kestävä tason ja kuitenkin heidän elintonsa on sosiaalisesti kestävä, koska se jää köyhyystutkimuksessa käytettyjen köyhyysrajojen alapuolelle. Yhtälön ratkaiseminen ekologisesti kestävä tavalla on lähes mahdotonta, jos suhteellisen köyhyyden lieventäminen edellyttää haitallisia ympäristövaikutuksia lisäävää talouskasvua (ks. Helne ym. 2012, 56; Wiedmann ym. 2013). Jos jopa pienituloisten perusturvan saajien materiaalityöjäljet ovat ekologisesti kestävämiä, kohtuullisen elintason turvaaminen globaalisti kestävä tavalla vaatii kaikkien suomalaisten materiaalityöjälkien pienentämistä ja yleisen elintason kohtuullistamista.

Sosiaalipolitiikan perinteisissä määritelmässä sosiaalipolitiikan tavoitteeksi on asetettu kohtuullisen elintason turvaaminen kaikille kansalaisille erityisesti vähäosaisten asemaa parantamalla (Waris 1978, 38; Nieminen 1984, 16). Ekologisen kestävyuden tavoitteet suuntaavat kuitenkin katseen keski- ja suurituloisten materiaalityöjälkiin ja niiden pienentämiseen. Kohtuullisen elintason saavuttaminen edellyttää suurituloisten ylikulutuksen vähentämistä sekä kokonaisvaltaista taloudellisten resurssien ja luonnonvarojen kulutuksen uudelleenjakoa. Tässä mielessä kestävä hyvinvoinnin edistäminen on perinteistä sosiaalipolitiikkaa: taloudellisen eriarvoisuuden vähentäminen on edelleen tavoittelemisen arvoista.

7 LOPUKSI

Tunnistan ja tunnustan, että olen paininut väitöstutkimuksessani kestävyysmoinaisten haasteiden ja tutkimusteorian vaikeiden kysymysten kanssa. Eri osajulkaisuja kokoavat tutkimuskysymykset ja tulokset koskettavat laajasti hyvinvoinnin ihmiskäsitystä, sisältöä ja tutkimusmenetelmiä, mikä on iso pala yhdelle tutkimukselle – varsinkin, kun empiiriset havainnot perustuvat pieneen otokseen. Kuten kaikissa tutkimuksissa, myös omassa tutkimuksessani on puutteita ja rajoituksia. Lopuksi onkin syytä reflektoida tutkimuksen tulosten pätevyyttä ja luotettavuutta sekä pohtia mahdollisia jatkotutkimuksen aiheita.

Tutkimus tarjoaa vastauksia siihen, miten ekologisen ja sosiaalisen kestävyys tavoite voidaan integroida hyvinvointitutkimukseen ja hyvinvointiteoriaan hyödyntäen sekä tieteidenvälisen tutkimushankkeen tuloksia että teoreettista kirjallisuutta. Erilaisella aineistolla ja toisenlaisia lähestymistapoja soveltaen kestävä hyvinvoinnin teoria ja käsitys moniulotteisesta hyvinvoinnista olisi eittämättä erilainen. Esimerkiksi Timo Hämäläisen (2014) esittämä kestävä hyvinvoinnin teoria pohjautuu muun muassa Aaron Antonovskyn hyvinvointiteoriaan ja korostaa siten koherenssin merkitystä. Toisaalta myös Hämäläinen ottaa lähtökohdakseen kirjallisuudessa ja omassa tutkimuksessani esiintyvän tarpeen muodostaa nykyistä kokonaisvaltaisempi hyvinvointikäsitys, joka yhdistää hyvinvoinnin fyysisiä ja psykologisia puolia. Erilaisista teoreettisista lähtökohdista ja empiirisistä havainnoista huolimatta koen, että tutkimukseni tulokset resonoivat selvästi ajankohtaisen kirjallisuuden ja siinä esitettyjen kestävä hyvinvoinnin teemojen kanssa. Sama koskee myös kestävä hyvinvoinnin teoriaan sisältyvää ajatusta paradigman muutoksesta. Vastaava, normaalitiedettä haastava tarve esiintyy usein kestävä hyvinvointia koskevassa kirjallisuudessa (esim. Bandarage 2013; Hämäläinen 2014).

Tieteidenvälisestä ja uutta kokeilevasta tutkimusasetelmasta huolimatta empiirisissä osajulkaisuissa II ja III on pyritty noudattamaan sekä ympäristötutkimuksen että yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen aineiston ja menetelmien kuvaamiseen sekä tulosten raportoinnin tarkkuuteen liittyviä konventioita. Osajulkaisun III lopussa arvioidaan tutkimusmenetelmien ja tulosten luotettavuutta ja tuodaan esiin esimerkiksi määrällisen ja laadullisen aineiston yhdistämiseen ja välttämättömyysindeksin muodostamiseen sisältyneitä haasteita. Lisäksi kuvataan yksityiskohtaisesti MIPS-menetelmään ja materiaalijalanjälkien laskelmissa käytettyihin MI-kertoimiin liittyviä rajoituksia. Saatavilla olevien taustatietojen puutteiden vuoksi materiaalijalanjäljet ovat suuntaa-antavia arvioita perusturvan saajien luonnonvarojen kulutuksesta. Toisaalta MIPS on käytettävissä olevista materiaaliavirtalaskelmista ainoa, jonka avulla voidaan laskea luonnonvarojen kulutusta kattavalla tavalla kotitalouksien tasolla. Aiemmat tutkimukset osoittavat myös, että menetelmällä saadut tulokset ovat suuruusluokaltaan oikeita. (Ks. Kotakorpi ym. 2008; Lettenmeier ym. 2014a; osajulkaisu III, 91.)

Tulosten yleistämistä ajatellen tutkimuksen puutteena on pieni empiirinen aineisto, jonka perusteella ei voida esimerkiksi väittää, että tulotason ja luonnonvarojen kuluksen nousun välillä olisi tilastollisesti pätevä yhteys. Laadullisen tutkimuksen kohdalla ei kuitenkaan ole edes mielekäästä tavoitella yleistämistä vaan oleellista on paikallinen selittäminen (Alasuutari 1994, 215). Osajulkaisujen II ja III analyysseissa olemme pyrkineet esittämään selitysmalleja, jotka ovat mahdollisimman päteviä suhteessa aineistoon. Käytännössä tämä näkyy siinä, että analyysin aineistoesimerkit ja tulokset ovat hyvin konkreettisia ja perusturvan saajien arkipäivään liittyviä. Yhteenvedossa olen pyrkinyt nostamaan analyysia yleisemmälle tasolle eli suhteuttamaan empiirisiä havaintoja laajempaan tutkimuskohteeseen (ks. Alasuutari 1994, 222). Pragmatismiin pohjautuvan monimenetelmätutkimuksen mukaisesti tutkimuksen tuloksina esittämäni dynaaminen viitekehys ja kohtuullisen elintason arvioinnin tutkimusmenetelmä pyrkivät yleistämisen sijaan siirrettävyyteen: tarkoituksena on, että tutkimuksen havaintoja voitaisiin hyödyntää uusissa olosuhteissa (ks. Morgan 2007, 72).

Tutkimuksen puutteet johtuvat osittain tiedon lisääntymisestä tutkimusprosessin aikana. Jälkeenpäin näen nimittäin selvästi, mitä en alussa ymmärtänyt. Vankemman hyvinvointiteoreettisen ymmärryksen seurauksena kysyisin nyt esimerkiksi perusturvan saajien haastatteluissa monipuolisemmin eri hyvinvoinnin ulottuvuuksiin liittyviä kysymyksiä ja pohtisin eri julkaisuissa käytettyjä hyvinvoinnin osatekijöiden luokitteluja syvällisemmin ja teoreettisemmin jo ennen aineiston keräämistä. Samoin harkitsisin tutkimuksen tekemistä vain tarveteoreettisia hyvinvointiteorioita soveltaen, sillä teoriatriangulaatio ja eri käsitteiden yhdistäminen osoittautui ajoittain hankalaksi. Myös aikaa olisi säästynyt, jos olisin haukannut hyvinvointiteorioista kapeamman siivun.

Tutkimukseni puutteet liittyvät sen tietä raivaavaan luonteeseen. Koska tutkimusaiheeni on sattunut osumaan vasta kehittyasteella olevaan kestävän hyvinvoinnin tutkimuksen alaan, edessä ei ole ollut valaistuja polkuja kuljettavaksi. Tällöin on ollut pakko kokeilla ja erehtyä, eksyä ja löytää uudestaan ja lopuksi ihmetellä oivalluksiaan – moniaineeksisen triangulaation tai ”virtaavan prosessin” hengessä. (Ks. Helne ym. 2014, 33–39; Hukkinen 2014).

Tutkimusalaani liittyviä uusia tutkimuksia ja teoreettisia avauksia on julkaistu vilkkaasti tutkimusprosessin aikana, minkä vuoksi oma tietoni ja ymmärrykseni tutkimuksen aiheesta on jatkuvasti muuttunut. Kestävyyden haasteita ja hyvinvointia käsittelevään kirjallisuuteen tutustuminen on myös avartanut ymmärrystäni teoreettisen ajattelun kehittymisestä ja teorian muodostuksesta. Olen lukenut yhtäältä kiinnostavia, sosiaalisen ja ekologisen integraatiota vankasti rakentavia teoreettisia artikkeleita ja toisaalta hyvinkin keskeneräisiltä vaikuttavia jäsennyksiä, joissa esimerkiksi hyvinvointiteorioiden keskeisiä käsitteitä on pyritty hahmottamaan vielä hyvin sekavan tuntuisesti. Nämä oppimisprosessia kuvastavat tekstit ovat kuitenkin rohkaisseet minua tarttumaan tähän tutkimusaiheeseen: tuntuu, että kestävän hy-

vinvoinnin tutkimuksen kentällä on tilaa esittää uusia ideoita, ja tuntuu, että siellä on minulle paikka.

Tutkimukseni on oven avaamista, itselleni ja muille tutkijoille. Toivottavasti tämä kirja kannustaa tarttumaan kestäväen kehityksen ongelmavyöhyteen erityisesti hyvinvointitutkimuksen ja sosiaalipoliittisen tutkimuksen näkökulmasta. Koen, että olen avannut vasta yhden oven kestäväen hyvinvoinnin talosta. Muita ovia voisivat olla esimerkiksi kestäväen hyvinvoinnin tarkasteleminen vahvemmin resilienssiteorian näkökulmasta tai sosiaalisten ja ekologisten kynnyksarvojen yhdistäminen eriarvoisuuden tutkimukseen. Kestävää hyvinvointia voisi jäsentää myös Pauli Niemelän (2010) esittämän toiminnan teorian ja siihen perustuvan hyvinvointikäsitteilyn valossa. Kiinnostavaa olisi myös kurkistaa siihen, miltä kestävä hyvinvointi näyttäisi, jos tutkimuksessa kerättäisiin aineistolähtöisesti ihmisten näkemyksiä heidän keskeisistä hyvinvointiin liittyvistä tarpeistaan ja selvitetäisiin, mitkä tekijät mahdollistavat tai toisaalta estävät hyvinvoinnin saavuttamista (ks. Guillen-Royo 2010; Van Ootegem ja Spillemaeckers 2010).

Tässä tutkimuksessa käsiteltyjen pienten empiiristen aineistojen lisäksi olisi kiinnostavaa tarkastella kysely- tai rekisteriaineistojen avulla materiaalijalanjälkien yhteyttä esimerkiksi tulotasoon, asuinpaikkaan, työmarkkina-asemaan tai sosiaalisten suhteiden laatuun. Suomalaisten hyvinvointia voisi tutkia empiirisesti moniulotteisen hyvinvoinnin näkökulmasta ja selvittää, miten eri hyvinvoinnin ulottuvuudet ovat suhteessa toisiinsa eli minkälaisia ”hyvinvointiprofiileja” väestöstä löytyy (ks. Riihinen 1981, 170). Kiinnostavaa olisi tutkia myös arvojen ja hyvinvoinnin välistä yhteyttä (ks. Sorthaix 2014) ekologisen kestävyuden näkökulmasta. Tällöin voisi esimerkiksi selvittää, miten erilaiset arvot vaikuttavat hyvinvoinnin kokemuksiin ja toisaalta materiaali- tai hiilijalanjälkeen. Hyvinvoinnin ulottuvuuksia kuvaavan HDLB-mallin yhdistäminen ekosysteemipalveluja koskevaan tutkimukseen saattaisi myös tuoda kiinnostavaa uutta tietoa hyvinvoinnin aineellisista ja aineettomista puolia käytävään keskusteluun (esim. Soper 2006). Kestäväen hyvinvoinnin tutkimusta voisi jatkaa myös itsemääräämisteoriaan kiinnittyen ja selvittää, miten sisäinen ja ulkoinen motivaatio tai autonomian kokemukset liittyvät ympäristövaikutuksiin (esim. Ryan ja Sapp 2007; Kasser 2009). Kaikkiaan toivon, että hyvinvointitutkimusta ja MIPS-laskelmia yhdistänyt tutkimusasetelmamme rohkaisee myös muita tutkijoita kokeilemaan monitieteistä ja monimenetelmäistä hyvinvointitutkimusta.

Mitä pidemmälle olen tutkimuspolullani edennyt, sitä merkittävämmäksi koen relationaalisuuden idean. Monet nykymailman kestävämmästä käytännöistä palautuvat siihen, että käytämme luontoa välineenä oman itsekkään hyödyn tavoittelussa ja olemme luoneet talousjärjestelmän, jossa ihminen nähdään muista irrallisena, rationaalisia valintoja tekeväenä yksilönä. Kuinka yksinkertaista on kirjoittaa, että ihminen ja luonto ovat yhtä, ja kuinka vallankumouksellista se samalla on. Väitän, että jos oikeasti ymmärtäisimme ja kokisimme keskinäisriippuvuudet, näkisimme kirkkaasti kestäväen hyvinvoinnin kuvan ja samalla pyrkisimme sitä kohti.

Se, miten relationaalinen paradigma omaksuttaisiin ja miten ajattelutavat muuttuvat, on kuitenkin tässä tutkimuksessa vähälle huomiolle jäänyt kysymys. Paradigmanmuutos yhdistetään usein oppimisprosessiin ja uusia näkökulmia avaavien anomalioiden lisääntymiseen. Tällöin muutos on väistämättä hidas. Ihmiskeskeistä paradigmaa on kritisoitu ja uuden paradigman merkkejä on ennakoitu kiihtyvässä tahdissa viimeisten vuosikymmenten aikana. Esimerkiksi Pekka Kuusi (1982, 107) kirjoitti yli kolmekymmentä vuotta sitten, että tarvitsemme uuden maailmankäsityksen ihmiskeskeisen, ”harhaisen maailmankäsityksen” tilalle. Muutos on kuitenkin vaikea, koska nykyinen – sekä tiedettä että yhteiskuntapolitiikkaa koskettava – ihmiskeskeinen paradigma on juurtunut syvälle yhteiskunnan instituutioihin (ks. Helenius 2012; Hämäläinen 2014). Toisaalta on selvästi nähtävissä, että käynnissä oleva paradigman muutos on yhteydessä uusiin toimimisen tapoihin ja kestäviä instituutioita kuten talousjärjestelmää (esim. Hahnel 2012) tai työelämää (esim. Kasvio 2014) hahmotteleviin avauksiin. Kuten pragmatistisessa yhteiskuntateoriassa korostetaan, ajattelutavat voivat muuttua myös tapojen ja instituutioiden muutoksen myötä (Kilpinen 2012).

Tutkijana haluan uskoa tieteellisen tutkimuksen keskeiseen rooliin paradigman muutoksen ja kestäväen hyvinvoinnin tiennäyttäjänä. Lopuksi uskallankin nöyrästi ja sydämestäni toivoa, että esittämälläni kestäväen hyvinvoinnin teorialla olisi käytännön vaikutuksia. Toivon, että pienentäisimme materiaalijalanjalkia, leikkaisimme päästöjä ja säilyttäisimme elinvoimaisia ekosysteemejä yhtä lailla meidän lastemme kuin eteläisellä pallonpuoliskolla syntyneiden lasten vanhuuden varalle. Itse löydän myös entistä vähemmän syytä ekologisesti kestävämmään hyvinvointivaltioon riipustautumiselle. Pidän kestäväää hyvinvointia tavoittelevaa yhteiskuntaa paremman ja kokonaisvaltaisemman hyvinvoinnin yhteiskuntana. Paul Hoggettia (2002, 155) mukailen: juuri niiden, jotka haluavat elämältä enemmän, olisi syytä olla kiinnostuneita kestäväen hyvinvoinnin tarjoamasta vaihtoehdosta.

LÄHTEET

Aaltio Elina. Hyvinvoinnin uusi järjestys. Helsinki: Gaudeamus, 2013.

Aatola Leena. Näkökulmia kohtuulliseen kulutukseen. Julkaisussa: Ahlqvist Kirsti, Raijas Anu, toim. Erilaisia kulutusuria Suomessa. Helsinki: Tilastokeskus, 2004: 25–40.

Agyeman Julian, Bullard Robert D, Evans Bob. Introduction. Joined-up thinking. Bringing together sustainability, environmental justice and equity. Julkaisussa: Agyeman Bullard, Evans Bob, toim. Just sustainabilities. Development in an unequal world. London: Earthscan, 2003: 1–16.

Alasuutari Pertti. Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino, 1994.

Alcamo Joseph ym. Ecosystems and human well-being. A framework for assessment. Washington, DC: Island Press, 2003.

Alhanen Kai. John Dewey'n kokemusfilosofia. Helsinki: Gaudeamus, 2013.

Alila Antti, Gröhn Kari, Keso Ilari, Volk Raija. Sosiaalisen kestävyuden käsite ja mallintaminen. Helsinki: STM, Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistiota 1, 2011.

Alkire Sabina. Why the capability approach? *Journal of Human Development* 2005; 6 (1): 115–133.

Allardt Erik. Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Helsinki: WSOY, 1976a.

Allardt Erik. Dimensions of welfare in a comparative Scandinavian study. *Acta Sociologica* 1976b; 19 (3): 227–239.

Allardt Erik. An updated indicator system. Having, Loving, Being. Helsinki: Helsingin yliopiston sosiologian laitos, Työselostuksia 48, 1989.

Allardt Erik. Human welfare and non-waste technology. Julkaisussa: Johansson Allan, toim. Technology and environment. Facing the future. Helsinki: Finnish Academies of Technology, 1990: 9–22.

Allardt Erik. Having, Loving, Being. An alternative to the Swedish model of welfare research. Julkaisussa: Nussbaum Martha C, Sen Amartya, toim. The quality of life. Oxford: Clarendon Press, 1993: 88–94.

Allardt Erik. Hyvinvointitutkimus ja elämänpolitiikka. Julkaisussa: Roos JP, Hoikkala Tommi, toim. Elämänpolitiikka. Helsinki: Gaudeamus, 1998: 34–53.

Allardt Erik, Uusitalo Hannu. Dimensions of welfare in a comparative study with the Scandinavian societies. *Scandinavian Political Studies* 1972; 7: 9–26.

Anand Paul, Hunter Graham, Smith Ron. Capabilities and well-being. Evidence based on the Sen-Nussbaum approach to welfare. *Social Indicators Research* 2005; 74: 9–55.

Aristoteles. Nikomakhoksen etiikka. Suom. Simo Knuuttila. Helsinki: Gaudeamus, 1989.

Aro Riikka, Wilska Terhi-Anna. Kun mikään ei riitä – vai riittäisikö jo? *Hyvinvointikatsaus* 2011; (1): 80–84.

Assadourian Erik. Ylikehittyneet maat ja kohtuutus. Julkaisussa: *Maailman tila 2012. Kohti kestävää hyvinvointia*. Suom. Eeva-Liisa Hallanaro ja Kati Pitkänen. Helsinki: Gaudeamus, 2012: 49–65.

Baiocchi Giovanni, Minx Jan, Hubacek Klaus. The impact of social factors and consumer behavior on carbon dioxide emissions in the United Kingdom. *Journal of Industrial Ecology* 2010; 14 (1): 50–72.

Bandarage Asoka. Sustainability and wellbeing. The middle path to environment, society, and the economy. New York, NY: Palgrave Macmillan, 2013.

Bardy Marjatta. Hiiliepökin jälkeinen sivilisaatio? Julkaisussa: Bardy Marjatta, Parrukoski Sanna, toim. Hyvinvointi ilmastonmuutoksen oloissa? Keskustelunavauksia tulevaisuusvaliokunnalle. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 2010: 40–45.

Barnosky Anthony D, Hadley Elisabeth A, Bascompte Jordi ym. Approaching a state shift in Earth's biosphere. *Nature* 2012; 486: 52–58.

Barry John. The ethical foundations of sustainable society. Julkaisussa: Fitzpatrick Tony, Cahill Michael, toim. *Environment and welfare*. New York, NY: Palgrave Macmillan, 2002: 21–42.

Barry John, Doherty Brian. The Greens and social policy. Movements, politics and practice? Julkaisussa: Cahill Michael, Fitzpatrick Tony, toim. *Environmental issues and social welfare*. Oxford: Blackwell, 2002: 119–139.

Bartiaux Françoise, Salmón Luis Reátegui. Family dynamics and social practice theories. An investigation of daily practices related to food, mobility, energy consumption, and tourism. *Nature & Culture* 2014; 9 (2): 204–224.

Bartolini Stefano. Buying alone. How the decreasing American happiness turned into the current economic crisis. Julkaisussa: Hämäläinen Timo J, Michaelson Juliet, toim. *Well-being and beyond. Broadening the public and policy discourse*. Cheltenham: Elgar, 2014: 144–181.

Bateson Gregory. Steps to an ecology of mind. New York, NY: Ballantine Books, 1985.

Becker Christian. The human actor in ecological economics. Philosophical approach and research perspectives. *Ecological Economics* 2006; 60 (1): 17–23.

Bithas K, Kalimeris P. Re-estimating the decoupling effect. Is there an actual transition towards a less energy-intensive economy? *Energy* 2013; 51: 78–84.

Björklund Liisa, Sarlio-Siintola Sari. Inhimilliset toimintavalmiudet suomalaisessa hyvinvointipolitiikassa. Julkaisussa: Hiilamo Heikki, Saari Juho, toim. Hyvinvoinnin uusi politiikka. Johdatus sosiaalisiin mahdollisuuksiin. Helsinki: Diak, Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja A:27, 2010: 37–70.

Bohm David, Peat David F. Tiede, järjestys ja luovuus. Suom. Tiina Seppälä, Jukka Jääskeläinen ja Paavo Pylkkänen. Helsinki: Gaudeamus, 1992.

Bradshaw Jonathan, Middleton Sue, Davis Abigail ym. A minimum income standard for Britain. What people think. York: Rowntree Foundation, 2008.

Bringezu Stefan. Visions of a sustainable resource use. Julkaisussa: Bringezu Stefan, Bleischwitz Raimund, toim. Sustainable resource management. Global trends, visions and policies. Sheffield: Greenleaf, 2009: 155–215.

Bringezu Stefan. Key elements for economy-wide sustainable resource management. *Responsabilité & Environnement* 2011; 61 (1): 78–86.

Burger Paul, Christen Marius. Towards a capability approach of sustainability. *Journal of Cleaner Production* 2011; 19 (8): 787–795.

Catton William R, Dunlap Riley E. Environmental sociology. A new paradigm. *The American Sociologist* 1978; 13 (1): 41–49.

Catton William R, Dunlap Riley E. A new ecological paradigm for post-exuberant sociology. *American Behavioral Scientist* 1980; 24 (1): 15–47.

Clifton Don. Progressing a sustainable-world. A socio-ecological resilience perspective. *Journal of Sustainable Development* 2010; 3 (4): 74–96.

Coote Anna, Franklin Jane, Simms Andrew. 21 hours. Why a shorter working week can help us all to flourish in the 21st century. London: nef, 2010. Saatavissa: <http://www.neweconomics.org/sites/neweconomics.org/files/21_Hours.pdf>. Viitattu 26.3.2010.

Costanza Robert, Fishera Brendan, Alib Saleem ym. Quality of life. An approach integrating opportunities, human needs, and subjective well-being. *Ecological Economics* 2007; 61: 267–276.

Crossley Nick. Towards relational sociology. New York, NY: Routledge, 2011.

Cruz Ivonne. Human needs frameworks and their contribution as analytical instruments in sustainable development policymaking. Julkaisussa: Rauschmayer Felix, Omann Ines, Frühmann Johannes, toim. Sustainable development. Capabilities, needs, and well-being. New York, NY: Routledge, 2011: 104–120.

Daly Herman E, Farley Joshua. Ecological economics. Principles and applications. Washington, DC: Island Press, 2010.

Davis Steven, Caldeira Ken. Consumption-based accounting of CO₂-emissions. PNAS 2010; 107 (12): 5687–5692.

Deneulin Séverine. Beyond individual freedom and agency. Structures of living together in the capability approach. Julkaisussa: Flavio Comim, Qizilbash Mozaffar, Alkire Sabina, toim. The capability approach. Concepts, measures and applications. Cambridge: Cambridge University Press, 2008: 105–123.

Denzin Norman K. The research act in sociology. A theoretical introduction to sociological methods. London: Butterworths, 1970.

Denzin Norman K. Triangulation 2.0. Journal of Mixed Methods Research 2012; 6 (2): 80–88.

Dietz Thomas, Rosa Eugene A, York Richard. Environmentally efficient well-being. Rethinking sustainability as the relationship between human well-being and environmental impacts. Human Ecology Review 2009; 16 (1): 114–123.

Dillard Jesse, Dujon Veronica, King Mary C. Introduction. Julkaisussa: Dillard Jesse, Dujon Veronica, King Mary C, toim. Understanding the social dimension of sustainability. New York, NY: Routledge, 2009: 1–12.

Dittrich M, Giljum S, Lutter S, Polzin C. Green economies around the world? Implications of resource use for development and the environment. Wien: Sustainable Europe Research Institute (SERI), 2012. Saatavissa: <http://www.boell.de/downloads/201207_green_economies_around_the_world.pdf>. Viitattu 25.10.2012.

Dolan Paul, Peasgood Tessa. Research on the relationship between well-being and sustainable development. Final Report for Defra, 2006. Saatavissa: <http://www.stopstanstedexpansion.com/documents/SSE18_Appendix_11.pdf>. Viitattu 21.2.2014.

Doyal Len, Gough Ian. A theory of human need. Basingstoke: Macmillan, 1991.

Druckman Angela, Jackson Tim. The carbon footprint of UK households 1990–2004. A socio-economically disaggregated, quasi-multi-regional input–output model. Ecological Economics 2009; 68 (7): 2066–2077.

Druckman Angela, Jackson Tim. How much household carbon do we really need? Ecological Economics 2010; 69 (9): 1794–1804.

Dunlap Riley E. Paradigmatic change in social science. American Behavioral Scientist 1980; 24 (1): 5–14.

Easterlin Richard A. Feeding the illusion of growth and happiness. A reply to Hagerty and Veenhoven. Social Indicators Research 2005; 74: 429–443.

- Ehrlich Paul R, Holdren John P. Impact of population growth. *Science* 1971; 171 (3977): 1212–1217.
- Ekins Paul. Making development sustainable. Julkaisussa: *Global Ecology. A New arena of political conflict*. London: Zed Books, 1995: 91–103.
- Eriksson Ralf, Andersson Jan Otto. *Elements of ecological economics*. London: Routledge, 2010.
- Eskola Jari, Suoranta Juha. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino, 1998.
- Feilzer Martina Yvonne. Doing mixed methods research pragmatically. Implications for the rediscovery of pragmatism as a research paradigm. *Journal of Mixed Methods Research* 2010; 4 (1): 6–16.
- Ferraro Emilia, Reid Louise. On sustainability and materiality. *Homo faber, a new approach. Ecological Economics* 2013; 96: 125–131.
- Fisher Janet A, Patenaude Genevieve, Giri Kalpana, ym. Understanding the relationships between ecosystem services and poverty alleviation. A conceptual framework. *Ecosystem Services* 2014; 7: 34–45.
- Fitzpatrick Tony, Cahill Michael. The new environment of welfare. Julkaisussa: Fitzpatrick Tony, Cahill Michael, toim. *Environment and welfare. Towards a green social policy*. New York, NY: Palgrave Macmillan, 2002: 1–20.
- Folke Carl. Resilience. The emergence of a perspective for social-ecological systems analyses. *Global Environmental Change* 2006; 16: 253–267.
- Fromm Erich. *Zen Buddhism and psychoanalysis*. London: Allen & Unwin, 1960.
- Fromm Erich. *To have or to be?* New York, NY: Continuum International, 2012 [alkup. 1976].
- Furman Eeva, Hanski Ilkka. Ekosysteemipalvelut ja niiden merkitys kestäväyydelle. Julkaisussa: Borg Pekka, toim. *Polkuja metsään*. Helsinki: Into, 2012: 13–23.
- Gasper Des. Conceptualising human needs and wellbeing. Julkaisussa: Gough Ian, McGregor Allister, toim. *Wellbeing in developing countries. From theory to research*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007: 47–70.
- Gergen Kenneth J. *Relational being. Beyond self and community*. Oxford: Oxford University Press, 2009.
- Gerst Michael D, Raskin Paul D, Rockström Johan. Contours of a resilient global future. *Sustainability* 2014; 6: 123–135.
- Giddings Bob, Hopwood Bill, O'Brien Geoff. Environment, economy and society. Fitting them together into sustainable development. *Sustainable Development* 2002; 10 (4): 187–196.

Giljum Stefan, Burger Eva, Hinterberger Friedrich, Lutter Stephan, Bruckner Martin. A comprehensive set of resource use indicators from the micro to the macro level. *Resources, Conservation and Recycling* 2011; 55 (3): 300–308.

Gintis Herbert. Beyond Homo Economicus. Evidence from experimental economics. *Ecological Economics* 2000; 35: 311–322.

Global Footprint Network. Ecological footprint atlas 2010. Oakland, CA: Global Footprint Network, 2010. Saatavissa: <http://www.footprintnetwork.org/en/index.php/GFN/page/ecological_footprint_atlas_2010>. Viitattu 16.5.2011.

Goodland Robert, Daly Herman. Environmental sustainability. Universal and non-negotiable. *Ecological Applications* 1996; 6 (4): 1002–1017.

Gough Ian. Lists and thresholds. Comparing the Doyal-Gough theory of human need with Nussbaum's capabilities approach. Bath: ESRC Research Group on Wellbeing in Developing Countries, WeD Working Paper 1, 2003.

Gough Ian. Climate change and sustainable welfare. The centrality of human needs. London: New Economics Foundation, NEF Working paper, 2014. Saatavissa: <http://b3cdn.net/nefoundation/e256633779f47ec4e6_o5m6bexrh.pdf>. Viitattu 25.11.2014.

Gough Ian, McGregor Allister, Camfield Laura. Theorising wellbeing in international development. Julkaisussa: Gough Ian, McGregor Allister, toim. Wellbeing in developing countries. Cambridge: Cambridge University Press, 2007: 3–43.

Gough Ian, Meadowcroft James, Dryzek John ym. JSEP symposium. Climate change and social policy. *Journal of European Social Policy* 2008; 18 (4): 325–344.

Gough Ian, Abdallah Saamah, Johnson Victoria, Ryan-Collins Josh, Smith Cindy. The distribution of total greenhouse gas emissions by households in the UK, and some implications for social policy. London: London School of Economics, 2011. Saatavissa: <<http://sticerd.lse.ac.uk/dps/case/cp/CASEpaper152.pdf>>. Viitattu 7.10.2013.

Grewal Ini, Lewis Jane, Flynn Terry, Brown Jackie, Bond John, Coast Joanna. Developing attributes for a generic quality of life measure for older people. Preferences or capabilities? *Social Science & Medicine* 2006; 62 (8): 1891–1901.

Gronow Antti. From habits to social structures. Pragmatism and contemporary social theory. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2010.

Guillen-Royo Monica. Realising the 'wellbeing dividend'. An explanatory study using the Human Scale Development approach. *Ecological Economics* 2010; 70: 384–393.

Guio Anne-Catherine, Gordon David, Marlier Eric. Measuring material deprivation in the EU. Indicators for the whole population and child-specific indicators. Luxembourg: Eurostat, Methodologies and Working Papers, 2012.

Haberl Helmut, Fischer-Kowalski Marina, Krausmann Fridolin, Martinez-Alier Joan, Winiwarter Verena. A socio-metabolic transition towards sustainability? Challenges for another great transformation. Sustainable Development Journal 2011; 19 (1): 1–14.

Hahnel Robin. Kilpailusta yhteistyöhön. Kohti oikeudenmukaista talousjärjestelmää. Suom. Arvi Tamminen. Helsinki: Like, 2012.

Haila Yrjö. Ekososiaalinen näkökulma. Julkaisussa: Massa Ilmo, toim. Vihreä teoria. Ympäristö yhteiskuntateorioissa. Helsinki: Gaudeamus, 2009a: 261–287.

Haila Yrjö. Mutual interdependence of humanity and the rest of the nature. Julkaisussa: Perkiö Mikko, toim. Perspectives to global social development. Tampere: Tampere University Press, 2009b: 165–176.

Haila Yrjö, Levins Richard. Humanity and nature. Ecology, science and society. London: Pluto Press, 1992.

Haila Yrjö, Lähde Ville. Luonnon poliittisuus: Mikä on uutta? Julkaisussa: Haila Yrjö, Lähde Ville, toim. Luonnon politiikka. Tampere: Vastapaino, 2003: 7–36.

Hakkarainen Tyyne. ”Ettei tarvitsisi roikkua milloin missäkin luukulla kerjäämässä...” Tarveharkintainen sosiaaliturva köyhyysaiheisissa elämäntarinoissa. Julkaisussa: Forssén Katja, Roivainen Irene, Ylinen Satu, Heinonen Jari, toim. Kohtaako sosiaalityö köyhyyden? Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2011. Kuopio: Unipress, 2012: 83–99.

Hall Peter A. Policy paradigms, social learning, and the state. The case of economic policymaking in Britain. Comparative Politics 1993; 25 (3): 275–296.

Hayden Anders, Shandra John M. Hours of work and the ecological footprint of nations. An exploratory analysis. Local Environment 2009; 14 (6): 575–600.

Heinonen Jukka, Junnila Seppo. Yhdyskuntarakenne, elämäntavat ja ilmastonmuutos. Helsinki: Aalto-yliopisto, Tiede + Teknologia 19, 2012. Saatavissa: <http://lib.tkk.fi/TIEDE_TEKNOLOGIA/2012/isbn9789526049113.pdf>. Viitattu 5.9.2014.

Heikkurinen Pasi. Kestävyyden käsitteen ulottuvuudet. Tieteessä tapahtuu 2014; 32 (4): 10–16.

Helenius Leena. Paradigman muutos kestävän elämäntavan ja kulttuurin pohjana. Julkaisussa: Helne Tuula, Silvasti Tiina, toim. Yhteyksien kirja. Etappeja ekososiaalisen muutoksen polulla. Helsinki: Kela, 2012: 50–61.

Helne Tuula. Ilmasto muuttuu, muuttuuko ihminen? Näkökulmia ilmaston lämpenemisen ja ajatusilmastomme yhteyksiin. Julkaisussa: Bardy Marjatta, Parrukoski Sanna, toim. Hyvinvointi ilmastonmuutoksen oloissa? Keskustelunavauksia tulevaisuusvaliokunnalle. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 2010: 130–136.

Helne Tuula. Kasvukipuilua. Kohti sosiaalipolitiikan, ympäristön ja talouden uutta arvojärjestystä. Hyvinvointikatsaus 2014a; (2): 2–8.

Helne Tuula. Ei kahta ilman kolmatta. Hyvinvointi, talous ja luonto. Julkaisussa: Särkelä Riitta, Siltaniemi Aki, Rouvinen-Wilenius Päivi, Parviainen Heikki, Ahola Eija, toim. Hyvinvointitalous. Helsinki: Suomen sosiaali ja terveys, 2014b: 125–132.

Helne Tuula, Hirvilampi Tuuli, Alhanen Kai, toim. Kriisi-istunto. Dialogi ekologiseen hyvinvointivaltioon siirtymisestä. Helsinki: Kela, 2014.

Helne Tuula, Hirvilampi Tuuli, Laatu Markku. Sosiaalipolitiikka rajallisella maapallolla. Helsinki: Kela, 2012.

Helne Tuula, Hirvilampi Tuuli, Laatu Markku. Sosiaalipolitiikka. Altavastaajasta planeetan pelastajaksi? Julkaisussa: Karjalainen Vappu, Palola Elina, toim. Sosiaalipolitiikka – hukassa vai uuden jäljillä? Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 2011: 310–332.

Helne Tuula, Silvasti Tiina. Johdanto. Yhteyksiä luomassa eli askelia kestävämpään hyvinvointiin. Julkaisussa: Helne Tuula, Silvasti Tiina, toim. Yhteyksien kirja. Etappeja ekososiaalisen muutoksen polulla. Helsinki: Kela, 2012: 10–23.

Hesse-Biber Sharlene, Johnson R Burke. Coming at things differently. Future directions of possible engagement with mixed methods research. *Journal of Mixed Methods Research* 2013; 7 (2): 103–109.

Hiilamo Heikki. Uusi hyvinvointivaltio. Helsinki: Into, 2011.

Hiilamo Heikki. Mitä merkitystä on sosiaalipoliittisella tutkimuksella? *Janus* 2014a; 22 (1): 69–76.

Hiilamo Heikki. Kestävän hyvinvoinnin edellytykset. Esitys Sosiaalisen Kestävyuden 1. Foorumissa 20.3.2014. 2014b. Saatavissa: <https://dl.dropboxusercontent.com/u/47137316/Sokes200314_Hiilamo_Kestävän%20hyvinvoinnin%20edellytykset.pdf> Viitattu 16.9.2014.

Hinds Joe, Sparks Paul. Investigating environmental identity, well-being, and meaning. *Ecopsychology* 2009; 1 (4): 181–186.

Hirvilampi Tuuli. Kulutuskarkuruus elämänpoliittisena valinta. Tampere: Tampereen yliopisto, 2003. Saatavissa: <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:uta-1-11964>>.

Hirvilampi Tuuli. Kohti ympäristösosiaalipolitiikkaa. *Janus* 2009; 17 (3), 269–277.

Hirvilampi Tuuli. Kohtuus kulutuksessa. *Futura* 2011; 1: 71–77.

Hirvilampi Tuuli. Perusturvan riittävyyden rajat. Miten asiantuntijat määrittelevät perusturvan taso? Julkaisussa: Kangas Olli, Niemelä Mikko, Raijas Anu, toim. Takaisin perusteisiin. Perusturvan riittävyys kulutuksen näkökulmasta. Helsinki: Kela, Teemakirja 12, 2013: 62–81.

Hirvilampi Tuuli, Laatu Markku. Johdanto. Julkaisussa: Hirvilampi Tuuli, Laatu Markku, toim. Toinen vääryysskirja. Lähikuvia sosiaalisista epäkohdista. Helsinki: Kela, 2008: 9–38.

Hirvilampi Tuuli, Massa Ilmo. Ympäristösosiaalipolitiikan lähtökohtia. Julkaisussa: Massa Ilmo, toim. Vihreä teoria. Ympäristö yhteiskuntateorioissa. Helsinki: Gaudeamus, 2009: 102–129.

Hirvilampi Tuuli, Mäki Sari. Toimeentulovaikeuksia, yksinäisyyttä ja alemmuuden kokemuksia. Perusturvan saajien rajalliset toimintamahdollisuudet. Julkaisussa: Kangas Olli, Niemelä Mikko, Raijas Anu, toim. Takaisin perusteisiin. Perusturvan riittävyys kulutuksen näkökulmasta. Helsinki: Kela, Teemakirja 12, 2013: 120–141.

Hoekstra Arjen Y, Wiedmann Thomas O. Humanity’s unsustainable environmental footprint. *Science* 2014; 344 (6188): 1114–1117.

Hoffrén Jukka. Suomen talous ahmii luonnonvaroja. *Tieto&trendit* 2009; (3): 36–38.

Hoffrén Jukka, Hellman Jaana. Impacts of increasing consumption on material flows over time. Empirical results from Finland 1970–2005. *Progress in Industrial Ecology* 2007; 4 (6), 463–483.

Hoffrén Jukka, Rättö Hanna. Hyvinvoinnin mittarit. Julkaisussa: Saari Juho, toim. Hyvinvointi. Suomalaisen yhteiskunnan perusta. Helsinki: Gaudeamus, 2011: 219–239.

Hoggett Paul. Democracy, social relations and ecowelfare. Julkaisussa: Cahill Michael, Fitzpatrick Tony, toim. Environmental issues and social welfare. Oxford: Blackwell, 2002: 140–158.

Holland Breena. Ecology and the limits of justice. Establishing capability ceilings in Nussbaum’s capabilities approach. *Journal of Human Development* 2008; 9 (3): 401–425.

Hueting Roefie. Why environmental sustainability can most probably not be attained with growing production. *Journal of Cleaner Production* 2010; 18 (86): 525–530.

Hukkinen Janne. Sietämätön kohtuutalous. Elämää velaksi vai luonnonvaratalouden nousu? Julkaisussa: Borg Pekka, toim. Polkuja metsään. Helsinki: Into, 2012: 213–219.

Hukkinen Janne. Tiedon integraatio ympäristöalalla. Julkaisussa: Massa Ilmo, toim. Polkuja yhteiskuntatieteelliseen ympäristötutkimukseen. Helsinki: Gaudeamus, 2014: 208–223.

Huutoniemi Katri, Thompson Klein Julie, Bruun Henrik, Hukkinen Janne. Analyzing interdisciplinarity. Typology and indicators. *Research Policy* 2010; 39 (1): 79–88.

Hyyppä Markku T. Elinvoimaa yhteisöstä. Sosiaalinen pääoma ja terveys. Jyväskylä: PS-kustannus, 2002.

Häikiö Liisa. Osallistumisen rajat. Valta-analyysi kestävän kehityksen suunnittelusta Tampereella. Tampere: Tampere University Press, 2005.

Häikiö Liisa, Saikkonen Paula. Hyvinvoinnin politiikka. Janus 2009; 17 (3): 197–199.

Hämäläinen Timo. Towards a sustainable well-being society. Helsinki: Sitra, 2013. Saatavissa: <http://www.sitra.fi/julkaisut/muut/Towards_a_Sustainable_Wellbeing_Society.pdf>. Viitattu 10.5.2013.

Hämäläinen Timo J. In search of coherence. Sketching a theory of sustainable well-being. Julkaisussa Hämäläinen Timo J, Michaelson Juliet, toim. Well-being and beyond. Broadening the public and policy discourse. Cheltenham: Elgar, 2014, 17–67.

Ibrahim Solava S. From individual to collective capabilities. The capability approach as a conceptual framework for self-help. Journal of Human Development 2006; 7 (3): 397–416.

IPCC. Climate change 2014. Mitigation of climate change. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.

Jackson Tim. Quality of life, sustainability and economic growth. Julkaisussa: Fitzpatrick Tony, Cahill Michael, toim. Environment and welfare. Towards a green social policy. New York, NY: Palgrave Macmillan, 2002: 97–116.

Jackson Tim. Live better by consuming less? Is there a “double dividend” in sustainable consumption? Journal of Industrial Ecology 2005; 9 (1–2): 19–36.

Jackson Tim. Where is the ‘wellbeing dividend’? Nature, structure and consumption inequalities. Local Environment 2008; 13 (8): 703–723.

Jackson Tim. Hyvinvointia ilman kasvua. Rajallisen planeetan taloustiede. Suom. Jyri Raivio. Helsinki: HS Kirjat, 2011.

Jackson Tim, Marks Nic. Consumption, sustainable welfare and human needs – with reference to UK expenditure patterns between 1954 and 1994. Ecological Economics 1999; 28: 421–441.

Johansson Sten. Om levnadsnivåundersökningen. Stockholm: Allmänna Förlaget, 1970.

Johnson Burke R, Onwuegbuzie Anthony J, Turner Lisa A. Toward a definition of mixed methods research. Journal of Mixed Methods Research 2007; 1 (2): 112–133.

Jokinen Pekka. Monitieteisyys ja integroivat käsitteet ympäristösosiologian näkökulmasta. Julkaisussa: Lummaa Karoliina, Rönkä Mia ja Vuorisalo Timo, toim. Monitieteinen ympäristötutkimus. Helsinki: Gaudeamus, 2012: 211–220.

Järvelä Marja. Globalisaatio, hyvinvointi ja kestävä kehitys. Hyvinvointi ekososiaalisesta näkökulmasta. Julkaisussa: Kosonen Pekka, Simpura Jussi, toim. Sosiaalipolitiikka globalisoituvassa maailmassa. Helsinki: Gaudeamus, 1999: 114–141.

Järvelä Marja. Ecosocial social policy. A Finnish perspective. Julkaisussa: Matthies Aila-Leena, Järvelä Marja, Ward David, toim. From social exclusion to participation. Explorations across three European cities. Action research in community work. Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2000: 61–79.

Järvelä Marja, Kröger Teppo, Silvasti Tiina. Yhteiskuntapolitiikan peruskysymyksiä. Julkaisussa: Moisio Olli-Pekka, Korhonen Pekka, Wilska Terhi-Anna, toim. Yhteiskuntatieteiden ovella. Jyväskylä: SoPhi, 2013: 262–292.

Järvelä Marja, Wilenius Markku. Ilmatoriski ja ympäristöpolitiikka. Helsinki: Gaudeamus, 1996.

Järvikoski Timo. Ympäristösosiologian teoriakamppailuja. Julkaisussa: Massa Ilmo, toim. Vihreä teoria. Ympäristö yhteiskuntateorioissa. Helsinki: Gaudeamus, 2009: 78–101.

Kainu Markus, Niemelä Mikko. Taloudelliset elinolot ja elämänvaiheet Euroopassa. Julkaisussa: Mikko Niemelä, toim. Eurooppalaiset elinolot. Helsinki: Kela, Teemakirja 14, 2014: 8–44.

Kainulainen Sakari. Hyvinvointitutkimuksen kehityslinjat Suomessa. Julkaisussa: Saari Juho, toim. Hyvinvointi. Suomalaisen yhteiskunnan perusta. Helsinki: Gaudeamus, 2011: 140–165.

Kajanoja Jouko. Kommunikatiivinen yhteiskunta. Puheenvuoro hyvinvointivalttiosta. Helsinki: Hanki ja jää, 1996.

Kajanoja Jouko. Hyvinvointi ja hyvinvointivaltio. Len Doyalin ja Ian Goughin hyvinvointiteoria. Julkaisussa: Saari Juho, toim. Hyvinvointivaltio. Suomen mallia analysoimassa. Helsinki: Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia 60, 2005: 93–121.

Kajanoja Jouko. Vaihtoehtoiset tavat ymmärtää hyvinvointia ja sen suhdetta talouteen. Julkaisussa: Särkelä Riitta, Siltaniemi Aki, Rouvinen-Wilenius Päivi, Parviainen Heikki, Ahola Eija, toim. Hyvinvointitalous. Helsinki: Suomen sosiaali ja terveys, 2014: 180–189.

Kangas Olli. Pohjoismaat – maailman paras kolkka? Yhteiskuntapolitiikka 2008; 73 (4): 357–367.

Kangas Olli. Rahaa vai rakkautta? Talous, sosiaalipolitiikka ja elämään tyytyväisyys. Julkaisussa: Särkelä Riitta, Siltaniemi Aki, Rouvinen-Wilenius Päivi, Parviainen Heikki, Ahola Eija, toim. Hyvinvointitalous. Helsinki: Suomen sosiaali ja terveys, 2014: 18–27.

Kangas Olli, Ritakallio Veli-Matti. Eri menetelmät – eri tulokset. Julkaisussa: Kangas Olli, Ritakallio Veli-Matti, toim. Kuka on köyhä? Köyhyys 1990-luvun puolivälin Suomessa. Helsinki: Stakes, 1996: 11–67.

Kangas Olli, Niemelä Mikko, Raijas Anu. Tutkimushankkeen lähtökohdat ja tavoitteet. Julkaisussa: Kangas Olli, Niemelä Mikko, Raijas Anu, toim. Takaisin perusteisiin. Perusturvan riittävyys kulutuksen näkökulmasta. Helsinki: Kela, Teemakirja 12, 2013: 6–23.

Karlsson Niklas, Dellgran Peter, Klingander Birgitta, Gärling Tommy. Household consumption. Influences of aspiration level, social comparison, and money management. *Journal of Economic Psychology* 2004; 25 (6): 753–769.

Kasser Tim. Psychological need satisfaction, personal well-being, and ecological sustainability. *Ecopsychology* 2009; 1 (4): 175–180.

Kasvio Antti. Kestävä työ ja hyvä elämä. Helsinki: Gaudeamus, 2014.

Kautto Mikko, Metso Laura. Sosiaalinen kestävyys. Uusi poliittinen horisontti? *Yhteiskuntapolitiikka* 2008; 73 (4): 411–420.

Ketokivi Kaisa. The relational self, the social bond and the dynamics of personal relationships. A sociological analysis. Helsinki: University of Helsinki, Sociology Research Reports 263, 2010.

Kilpinen Erkki. Human beings as creatures of habits. Julkaisussa: Warde Alan, Southarton Dale, toim. The habits of consumption. Helsinki: Helsinki Collegium for Advanced Studies, 2012: 45–69.

Kilpinen Erkki, Kivinen Osmo, Pihlström Sami. Johdanto. Julkaisussa: Kilpinen Erkki, Kivinen Osmo, Pihlström Sami, toim. Pragmatismi filosofiassa ja yhteiskuntatieteissä. Helsinki: Gaudeamus, 2008: 7–17.

Kjell Oscar NE. Sustainable well-being. A potential synergy between sustainability and well-being research. *Review of General Psychology* 2011; 15 (3): 255–266.

Kotakorpi Elli, Lähteenoja Satu, Lettenmeier Michael. KotiMIPS. Kotitalouksien luonnonvarojen kulutus ja sen pienentäminen. Helsinki: Ympäristöministeriö, Suomen ympäristö 42, 2008.

Kuhn Thomas S. Tieteellisten vallankumousten rakenne. Suom. Kimmo Pietiläinen. Helsinki: Art House, 1994 [alkup. 1962].

Kuivalainen Susan. Kestääkö suomalainen vähimmäisturva pohjoismaisen vertailun? Vertaileva analyysi vähimmäisturvan tasosta ja sen köyhyyttä ehkäisevästä vaikutuksesta neljässä Pohjoismaassa 1990–2005. *Yhteiskuntapolitiikka* 2010; 75 (4): 377–388.

Kuusi Pekka. Tämä ihmisen maailma. Helsinki: WSOY, 1982.

Kärkkäinen Sirkka-Liisa. Yksin asuminen Suomessa. Julkaisussa: Hänninen Sakari, Palola Elina, Kaivonurmi Marja, toim. Mikä meitä jakaa? Sosiaalipolitiikka kilpailuvaltiossa. Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos, 2010: 181–218.

Laakso Senja. Onko elämä perusturvan varassa kestävä? Ympäristövara ekologisesti ja sosiaalisesti kestävä kulutuksen tarkastelussa. Helsinki: Helsingin yliopisto, 2011.

Laakso Senja. Hyvinvoinnin sosiaaliset ja ekologiset rajat. *Hyvinvointikatsaus* 2012; (4): 29–35.

Laatu Markku, Hirvilammi Tuuli, Helne Tuula. Se pyörii sittenkin! Kohti ekologisesti ja sosiaalisesti kestävää hyvinvoinnin kehää. Julkaisussa: Alaja Antti, toim. Kriisikierteestä hyvään kehään. Helsinki: Kalevi Sorsa Säätiön Julkaisuja 4, 2012: 95–130.

Laderchi Caterina Ruggeri, Saith Ruhi, Stewart Frances. Does it matter that we do not agree on the definitions of poverty? A comparison of four approaches. Julkaisussa: McGillivray Mark, Clarke Matthew, toim. *Understanding human well-being*. Tokio: United Nations University Press, 2006: 19–53.

Lagerspetz Eerik. Hyvinvoinnin filosofia. Julkaisussa: Saari Juho, toim. *Hyvinvointi. Suomalaisen yhteiskunnan perusta*. Helsinki: Gaudeamus, 2011: 79–105.

Larsen Gary L. An inquiry into the theoretical basis of sustainability. Julkaisussa: Dillard Jesse, Dujon Veronica, King Mary C, toim. *Understanding the social dimension of sustainability*. New York, NY: Routledge, 2009: 45–82.

Lehtinen Anna-Riitta, Varjonen Johanna, Raijas Anu, Aalto Kristiina, Pakoma Riepu. Mitä eläminen maksaa? Kohtuullisen minimin viitebudjetit. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus, Julkaisuja 4, 2010.

Leßmann Ortrud. Sustainability as a challenge to the capability approach. Julkaisussa: Rauschmayer Felix, Omann Ines, Frühmann Johannes, toim. *Sustainable development. Capabilities, needs, and well-being*. New York, NY: Routledge, 2011: 43–61.

Leßmann Ortrud, Rauschmayer Felix. Re-conceptualizing sustainable development on the basis of the capability approach. A model and its difficulties. *Journal of Human Development and Capabilities* 2013; 14 (1): 95–114.

Lettenmeier Michael, Hirvilammi Tuuli, Laakso Senja, Lähteenoja Satu, Aalto Kristiina. Material footprint of low-income households in Finland. Consequences for the sustainability debate. *Sustainability* 2012; 4 (7): 1426–1447.

Lettenmeier Michael, Liedtke Christa, Rohn Holger. Eight tons of material footprint. Suggestion for a resource cap for household consumption in Finland. *Resources* 2014a; 3 (3): 488–515.

Lettenmeier Michael, Lähteenoja Satu, Hirvilammi Tuuli, Laakso Senja. Resource use of low-income households. Approach for defining a decent lifestyle? *Science of The Total Environment* 2014b; 481: 681–684.

Lewin Leif. *Det gemensamma bästa. Om egenintresset och allmänintresset i västerländsk politik*. Stockholm: Carlssons, 1988.

Littig Beate, Grießler Erich. Social sustainability. A catchword between political pragmatism and social theory. *International Journal of Sustainable Development* 2005; 8 (1/2): 65–79.

Living planet report 2010. Biodiversity, biocapacity and development. Gland: WWF. Saatavissa <http://assets.panda.org/downloads/WWF_20102010.pdf>. Viitattu 7.9.2011.

Living planet report 2012. Biodiversity, biocapacity and better choices. Gland: WWF. Saatavissa: <http://awsassets.panda.org/downloads/1_lpr_2012_online_full_size_single_pages_final_120516.pdf>. Viitattu 1.10.2012.

Living planet report 2014. Species and spaces, people and places. Gland: WWF. Saatavissa: <http://wwf.panda.org/about_our_earth/all_publications/living_planet_report/>. Viitattu 22.10.2014.

Lummaa Karoliina, Vuorisalo Timo, Rönkä Mia. Ympäristötutkimus. Monta tiedettä, monta monitieteisyyttä. Julkaisussa: Lummaa Karoliina, Rönkä Mia, Vuorisalo Timo, toim. Monitieteinen ympäristötutkimus. Helsinki: Gaudeamus, 2012: 15–23.

Lyubomirsky Sonja, Sheldon Kennon M, Schkade David. Pursuing happiness. The architecture of sustainable change. *Review of General Psychology* 2005; 9 (2): 111–131.

Lähde Ville. Luontokäsitysten tarkastelun ongelmia. Julkaisussa: Lummaa Karoliina, Rönkä Mia, Vuorisalo Timo, toim. Monitieteinen ympäristötutkimus. Helsinki: Gaudeamus, 2012: 97–114.

Lähde Ville. Niukuuden maailmassa. Tampere: niin&näin, 2013.

Magis Kristen, Shinn Craig. Emergent principles of social sustainability. Julkaisussa: Dillard Jesse, Dujon Veronica, King Mary C, toim. Understanding the social dimension of sustainability. New York, NY: Routledge, 2009: 15–44.

Marten Gerald G. Human ecology. Basic concepts for sustainable development. London: Earthscan, 2001.

Martinez Alier Joan. Socially sustainable economic de-growth. *Development and Change* 2009; 40 (6): 1099–1119.

Maslow Abraham H. Motivation and personality. New York, NY: Harper&Brothers, 1954.

Maslow Abraham H. Toward a psychology of being. Blacksburg, VA: Wilder, 2011 [alkup. 1962].

Massa Ilmo. Hyvinvointivaltion ekologinen modernisaatio. Julkaisussa: Olavi Riihinen, toim. Sosiaalipolitiikka 2017. Näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja tulevaisuuteen. Helsinki: WSOY, 1992: 357–379.

Massa Ilmo. Yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen paradigmat ja keskeisimmät suuntaukset. Julkaisussa: Massa Ilmo, toim. Vihreä teoria. Ympäristö yhteiskuntateorioissa. Helsinki: Gaudeamus, 2009: 9–44.

Massa Ilmo. Kestävän kehityksen yhteiskuntapolitiikka. Julkaisussa: Lummaa Karoliina, Rönkä Mia, Vuorisalo Timo, toim. Monitieteinen ympäristötutkimus. Helsinki: Gaudeamus, 2012: 221–232.

Matthies Aila-Leena. Perspectives of eco-social sustainability in social work. Julkaisussa: Matthies Aila-Leena, Närhi Kati, Ward Dave, toim. The eco-social approach in social work. Jyväskylä: SoPhi, 2001: 127–152.

Max-Neef Manfred, Elizalde Antonio, Hopenhayn Martin. Development and human needs. Julkaisussa: Max-Neef Manfred, Elizalde Antonio, Hopenhayn Martin, toim. Human scale development. Conception, application and further reflections. New York, NY: Apex, 1991: 13–54.

McGillivray Mark, Clarke Matthew. Human well-being. Concepts and measures. Julkaisussa: McGillivray Mark, Clarke Matthew, toim. Understanding human well-being. Tokio: United Nations University Press, 2006: 3–15.

McLaren Duncan. Environmental space, equity and the ecological debt. Julkaisussa: Agyeman Julian, Bullard Robert D, Evans Bob, toim. Just sustainabilities. Development in an unequal world. London: Earthscan, 2003: 19–37.

Meadows Donella. System dynamics meets the press. Julkaisussa: Meadows Donella. The global citizen. Washington, DC: Island Press, 1991. Saatavissa: <<http://clexchange.org/ftp/documents/Roadmaps/RM1/D-4143-1.pdf>>. Viitattu 6.5.2013.

Meadows Donella. Indicators and information systems for sustainable development. A report to the Balaton Group. Hartland, VT: The Sustainability Institute, 1998. Saatavissa: <http://www.iisd.org/pdf/s_ind_2.pdf>. Viitattu 3.5.2013.

Meadows Donella. Leverage points. Places to intervene in a system. Hartland, VT: The Sustainability Institute, 1999. Saatavissa: <<http://www.donnellaMeadows.org/archives/leverage-points-places-to-intervene-in-a-system/>>. Viitattu 2.5.2013.

Mehta Jal. The varied roles of ideas in politics. From “whether” to “how”. Julkaisussa: Béland Daniel, Cox Robert Henry, toim. Ideas and politics in social science research. Oxford: Oxford University Press, 2011: 23–46.

Mikkeli Heikki, Pakkasvirta Jussi. Tieteiden välissä? Johdatus monitieteisyyteen, tieteidenvälisyyteen ja poikkitieteisyyteen. Helsinki: WSOY, 2007.

Milanovic Branco. Global income inequality by the numbers: in history and now. An overview. Washington, DC: Worldbank, Policy Research Working Paper 6259, 2012. Saatavissa <<http://elibrary.worldbank.org/doi/pdf/10.1596/1813-9450-6259>>. Viitattu 30.5.2014.

Milbrath Lester W. Envisioning a sustainable society. Learning our way out. New York, NY: State University of New York Press, 1989.

Millennium Ecosystem Assessment. Ecosystems and human well-being. Synthesis. Washington, DC: Island Press, 2005. Saatavissa: <<http://www.maweb.org/documents/document.356.aspx.pdf>>. Viitattu 7.9.2011.

Moisio Pasi. Tuloerojen, köyhyyden ja toimeentulo-ongelmien kehitys. Julkaisussa: Vaarama Marja, Moisio Pasi, Karvonen Sakari, toim. Suomalainen hyvinvointi 2010. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Teema 11, 2010: 180–196.

Moran-Ellis Jo, Alexander Victoria D, Cronin Ann ym. Triangulation and integration. Processes, claims and implications. *Qualitative Research* 2006; 6 (1): 45–59.

Morgan David L. Paradigms lost and pragmatism regained. Methodological implications of combining qualitative and quantitative methods. *Journal of Mixed Methods Research* 2007; 1 (1): 48–76.

Murphy Kevin. The social pillar of sustainable development. A literature review and framework for policy analysis. *Sustainability* 2012; 8 (1): 15–29.

Mäki Sari. Peruselämää perusturvalla. Taloudellisen niukkuuden kuluttajapositiot. *Kulutustutkimus*. Nyt 2011; (1): 33–51.

Næss Arne. Self-realization. An ecological approach to being in the world. Julkaisussa: Drengson Alan, Devall Bill, toim. *Ecology of wisdom. Writings by Arne Næss*. Berkeley, CA: Counterpoint, 2008: 81–96.

Newton Julie. Wellbeing and the natural environment. A brief overview of the evidence. London: Defra, 2007. (Julkaisematon raportti). Saatavissa: <<http://www.fondazionevilupposostenibile.it/documents/Riferimenti/NEWTON%20Wellbeing%20and%20Nature%2007.pdf>>. Viitattu 13.3.2014.

Niemelä Mikko, Raijas Anu. Kohtuullinen kulutus ja perusturvan riittävyys. Näkökulmia kohtuullisen kulutuksen määrittelyyn ja mittaamiseen. Helsinki: Kela, Sosiaali- ja terveysturvan selosteita 80, 2012.

Niemelä Pauli. Hyvinvoinnin käsite toiminnan teorian valossa. Julkaisussa: Niemelä Pauli, Pursiainen Terho, toim. Hyvinvointi yhteiskuntapoliittisena tavoitteena. Juhlakirja professori Juhani Laurinkarin täytessä 60 vuotta 8.10.2006. Kuopion yliopisto, Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia 62, 2006: 67–79.

Niemelä Pauli. Hyvinvointipoliittikan teoria. Julkaisussa: Niemelä Pauli, toim. Hyvinvointipoliittikka. Helsinki: WSOYPro, 2010: 16–37.

Niemelä Pauli. Systemaattinen ihmiskäsitys. Ihminen järjestelmänä: Rakenne (3pot3) ja toiminta (3x3). Kuopio: United Press Global, 2014.

Nieminen Armas. Mitä on sosiaalipolitiikka. Tutkimus sosiaalipolitiikan käsitteen ja järjestelmän kehityksestä. Porvoo: WSOY, 1984.

Nurmela Juha, Mäenpää Ilmo. Kulutettu euro haukkaa 1,5 kiloa luonnonvaroja. *Tieto&trendit* 2009; 8: 44–45.

Nurmela Juha, Mäenpää Ilmo. Kasvihuonekaasuja yhtäläillä kaupunki- ja maaseututalouksista. *Tieto&trendit* 2014a. Saatavissa: <<http://tietotrendit.stat.fi/mag/article/88/>> Viitattu 26.1.2015.

Nurmela Juha, Mäenpää Ilmo. Perustarpeet rasittavat ympäristöä eniten. *Tieto&trendit* 2014b; 6. Saatavissa: <<http://tietotrendit.stat.fi/mag/article/92/>>. Viitattu 26.1.2015.

Nussbaum Martha C. *Women and human development. The capabilities approach*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

Nussbaum Martha C. *Creating capabilities. The human development approach*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2011.

Nussbaum Martha C, Sen Amartya, toim. *The quality of life*. Oxford: Clarendon Press, 1993.

Närhi Kati, Matthies Aila-Leena. What is the ecological (self-)consciousness of social work? Perspectives on the relationship between social work and ecology. Julkaisussa: Matthies Aila-Leena, Närhi Kati, Ward Dave, toim. *The eco-social approach in social work*. Jyväskylä: SoPhi, 2001: 16–53.

OECD. *Better life initiative. Measuring well-being and progress*. Paris: OECD, 2011. Saatavissa: <http://www.oecd.org/document/0/0,3746,en_2649_201185_47837376_1_1_1_1,00.html>. Viitattu 22.9.2011.

Ojanen Eero. *Kohtuudesta ja kohtuuttomuudesta*. Helsinki: Kirjapaja, 2004.

Oksanen Markku. Ympäristö ja hyvinvointi. Julkaisussa Saari Juho, toim. *Hyvinvointi. Suomalaisen yhteiskunnan perusta*. Helsinki: Gaudeamus, 2011: 314–334.

Oksanen Markku. Ympäristöongelma filosofisena ongelmana. Julkaisussa: Lummaa Karoliina, Rönkä Mia, Vuorisalo Timo, toim. *Monitieteinen ympäristötutkimus*. Helsinki: Gaudeamus, 2012: 147–153.

Olinto Pedro, Beegle Kathleen, Sobrado Carlos, Uematsu Hiroki. *The state of the poor. Where are the poor, where is extreme poverty harder to end, and what is the current profile of the world's poor?* Washington, DC: The World Bank, Economic Premise 125, 2013. Saatavissa: <<http://siteresources.worldbank.org/EXTPREMNET/Resources/EP125.pdf>>. Viitattu 21.5.2014.

Omann Ines, Rauschmayer Felix. *Transition towards sustainable development. Which tensions emerge? How do we deal with them?* Julkaisussa: Rauschmayer Felix, Omann Ines, Frühmann Johannes, toim. *Sustainable development. Capabilities, needs and well-being*. New York, NY: Routledge, 2011: 144–163.

Paavola Sami, Hakkarainen Kai. Pragmatismin välittyneisyys uuden luomisen perustana. Julkaisussa: Kilpinen Erkki, Kivinen Osmo, Pihlström Sami, toim. Pragmatismi filosofiassa ja yhteiskuntatieteissä. Helsinki: Gaudeamus, 2008: 162–184.

Peeters Jef. The place of social work in sustainable development. Towards ecosocial practice. *International Journal of Social Welfare* 2012; (21): 287–298.

Peeters Wouter, Dirix Jo, Sterckx Sigrid. Putting sustainability into sustainable human development. *Journal of Human Development and Capabilities* 2013; 14 (1): 58–76.

Pelenc Jérôme, Minkieba Kevin Lompo, Ballet Jérôme, Dubois Jean-Luc. Sustainable human development and the capability approach. Integrating environment, responsibility and collective agency. *Journal of Human Development and Capabilities* 2013; 14 (1): 77–94.

Perrels Adriaan. Private consumption in economic and environmental policy contexts. Julkaisussa: Alhqvist Kirsti, Raijas Anu, Perrels Adriaan, Simpura Jussi, Uusitalo Liisa, toim. Kulutuksen pitkä kaari. Niukuudesta yksilöllisiin valintoihin. Helsinki: Gaudeamus, 2008: 94–123.

Perusturvan riittävyyden arviointiraportti. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos, Avauksia 4, 2011.

Pohjola Matti. Kansantuote, hyvinvointi ja kestävä kehitys. Kansantaloudellinen aikakauskirja 2011; 107 (1): 17–29.

Polishchuk Yuliana, Rauschmayer Felix. Beyond “benefits”? Looking at ecosystem services through the capability approach. *Ecological Economics* 2012; 81: 103–111.

Raijas Anu. Arjen hyvinvointi. Julkaisussa: Saari Juho, toim. Hyvinvointi. Suomalaisen yhteiskunnan perusta. Helsinki: Gaudeamus, 2011: 243–263.

Rauhala Lauri. Ihmiskäsitys ihmistyössä. Helsinki: Gaudeamus, 1983.

Rauhala Pirkko-Liisa, Simpura Jussi, Uusitalo Hannu. Hyvinvoinnin tutkimusperinteet, hyvinvointipolitiikka ja 1990-luvun uudet avaukset. *Yhteiskuntapolitiikka* 2000; 65 (3): 191–207.

Raunio Kyösti. Elintasotutkimuksen historiaa Suomessa. Julkaisussa: Hyvinvointi, elintaso ja elämäntapa tutkimuksen kohteina. Tampere: Tampereen yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitoksen opetusmoniste 2, 1981: 3–41.

Rauschmayer Felix, Omann Iness, Frühmann Johannes. Needs, capabilities and quality of life. Refocusing sustainable development. Julkaisussa: Rauschmayer Felix, Omann Iness, Frühmann Johannes, toim. Sustainable development. Capabilities, needs and well-being. New York, NY: Routledge, 2011: 1–24.

Raworth Kate. A safe and just space of humanity. Can we live within the doughnut? Oxford: Oxfam, Oxfam Discussion papers, 2012. Saatavissa: <<http://policy-practice.oxfam.org.uk/publications/a-safe-and-just-space-for-humanity-can-we-live-within-the-doughnut-210490>>. Viitattu 31.10.2012.

Redclift Michael. Sustainable development (1987–2005). An oxymoron comes of age. *Sustainable Development* 2005; 13 (4): 212–227.

Rees William E, Westra Laura. When consumption does violence. Can there be sustainability and environmental justice in a resource-limited world? Julkaisussa: Agyeman Julian, Evans Bob, toim. Just sustainabilities. *Development in an unequal world*. London: Earthscan, 2003: 99–124.

Rice James. Ecological unequal exchange. Consumption, equity, and unsustainable structural relationships within the global economy. *International Journal of Comparative Sociology* 2007; 48 (43): 43–72.

Riihinen Olavi. On the highest forms of human welfare. Helsinki: University of Helsinki, Institute of Social Policy Research Reports 4, 1978.

Riihinen Olavi. Hyväosaisia ja huono-osaisia. Suomalaisen yhteiskunnan hyvinvoinnin tyypittelyä. Julkaisussa: Jaakkola Risto, Karisto Antti, Roos JP, toim. Sosiaalipoliitikka, historiallinen kehitys ja yhteiskunnan muutos. Juhlakirja Heikki Wariksen täyttäessä 80 vuotta 25.10.1981. Helsinki: Sosiaalipoliittinen yhdistys, 1981: 166–199.

Riihinen Olavi. Kyvyt, hyvinvointiteoria ja yhteiskunnalliset jaot. Julkaisussa: Piirainen Timo, Saari Juho, toim. Yhteiskunnalliset jaot. 1990-luvun perintö? Helsinki: Gaudeamus, 2002: 179–203.

Riihinen Olavi. Ekologisen kriisin juuret. Vähään tyytymisestä halujen ekspansioon. Julkaisussa: Helne Tuula, Silvasti Tiina, toim. Yhteyksien kirja. Etappeja ekososiaalisen muutoksen polulla. Helsinki: Kela, 2012: 30–43.

Ringen Stein. Well-being, measurement, and preferences. *Acta Sociologica* 1995; 38, 3–15.

Ringen Stein. The possibility of politics. A study in the political economy of the welfare state. New Brunswick, NJ: Transaction, 2006.

Robeyns Ingrid. The capability approach. A theoretical survey. *Journal of Human Development* 2005; 6 (1): 93–114.

Robeyns Ingrid. The capability approach in practice. *The Journal of Political Philosophy* 2006; 14 (3): 351–376.

Robeyns Ingrid, van der Veen RJ. Sustainable quality of life. Conceptual analysis for a policy-relevant empirical specification. Bilthoven: Netherlands environmental assessment agency, 2007. Saatavissa: <<http://www.pbl.nl/sites/default/files/cms/publicaties/550031006.pdf>>. Viitattu 22.2.2010.

Robinson John. Squaring the circle? Some thoughts on the idea of sustainable development. *Ecological Economics* 2004; 48: 369–384.

Rockström Johan, Steffen Will, Noone Kevin ym. A safe operating space for humanity. *Nature* 2009; 461: 472–475.

Rogers Deborah S, Duraiappah Anantha K, Antons Daniela C ym. A vision for human well-being. Transition to social sustainability. *Current Opinion in Environmental Sustainability* 2012; 4: 61–73.

Roivainen Irene, Heinonen Jari, Ylinen Satu. Köyhä byrokratian rattaissa. Helsinki: Pole-Kuntatieto, Kunnallisan kehittämissäätöön tutkimusjulkaisut nro 64, 2011.

Ryan Richard M, Deci Edward L. On happiness and human potentials. A review of research on hedonic and eudaimonic well-being. *Annual Review of Psychology* 2001; 52: 141–166.

Ryan Richard M, Sapp Aislinn R. Basic psychological needs. A self-determination theory perspective on the promotion of wellness across development and cultures. Julkaisussa: Gough Ian, McGregor Allister, toim. Wellbeing in developing countries. From theory to research. Cambridge: Cambridge University Press, 2007: 71–92.

Saari Juho. Hyvinvoinnin kentät. Julkaisussa: Saari Juho, toim. Hyvinvointi. Suomalaisen yhteiskunnan perusta. Helsinki: Gaudeamus, 2011: 33–78.

Sachs Wolfgang, Loske Reinhard, Linz Manfred ym. Greening the north. A post-industrial blueprint for ecology and equity. Lontoo: Zed Books, 2000.

Salavuo Kari. Taloudellisen tason asteikko elintason mittana. Tutkimus taloudellisen tason soveltuvuudesta palkansaajien ja pienviljelijöitten elintason mittaamiseen ja vertailuun. Turku: Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia 17, 1969.

Salonen Arto. Kestävä kehitys globaalin ajan hyvinvointiyhteiskunnan haasteena. Helsinki: Helsingin yliopisto, Tutkimuksia 318, 2010.

Salonen Kirsi. Mielen ja luonnon yhteyksiä. Eko- ja ympäristöpsykologian näkökulma. Julkaisussa: Helne Tuula, Silvasti Tiina, toim. Yhteyksien kirja. Etappeja ekososiaalisen muutoksen polulla. Helsinki: Kela, 2012: 235–247.

Saunders Peter. Measuring wellbeing using non-monetary indicators. *Family Matters* 2008; 78: 8–17.

Saunders Peter, Sutherland Kelly, Davidson Peter, Hampshire Anne, King Susan, Taylor Janet. Experiencing poverty. The voices of low-income Australians. Towards new indicators of disadvantage project. Stage 1: Focus group outcomes. Sydney: University of New South Wales, Social Policy Research Centre, 2006.

Saurat Mathieu, Ritthoff Michael. Calculating MIPS 2.0. *Resources* 2013; 2: 581–607.

Scientific consensus on maintaining humanity's life support systems in the 21st century. Information for policy makers. May 21, 2013. Saatavissa: <<http://mahb.stanford.edu/wp-content/uploads/2013/05/Consensus-Statement.pdf>>. Viitattu 18.5.2014.

Schmidt-Bleek Friedrich. Luonnon uusi laskuoppi. Valikoiden suomentanut Michael Lettenmeier. Helsinki: Gaudeamus, 2000.

Schultz Emily, Christen Marius, Voget-Kleschin Lieske, Burger Paul. A sustainability-fitting interpretation of the capability approach. Integrating the natural dimension by employing feedback loops. *Journal of Human Development and Capabilities* 2013; 14 (1): 115–133.

Sen Amartya K. The standard of living. Lecture I, Concepts and Critiques. Julkaisussa: Hawthorn Geoffrey, toim. The standard of living. Cambridge: Cambridge University Press, 1987: 1–19.

Sen Amartya K. Capability and well-being. Julkaisussa: Nussbaum Martha C, Sen Amartya K, toim. The quality of life. New York, NY: Oxford University Press, 1993: 30–53.

Sen Amartya K. Development as freedom. Oxford: Oxford University Press, 1999.

Sen Amartya K. Human rights and capabilities. *Journal of Human Development* 2005; 6 (2): 151–166.

Sen Amartya K. The idea of justice. Cambridge, MA: Belknap, 2009.

Sen Amartya. The ends and means of sustainability. *Journal of Human Development and Capabilities* 2013; 14 (1): 6–20.

Seppälä Jyri, Mäenpää Ilmo, Koskela Sirkka ym. Suomen kansantalouden materiaaliavirtojen ympäristövaikutusten arviointi ENVIMAT-mallilla. Helsinki: Ympäristöministeriö, Suomen ympäristö 20, 2009.

Serres Michel. Luontosopimus. Suom. Aila Virtanen ja Jussi Vähämäki. Tampere: Vastapaino, 1994.

Seyfang Gill. Sustainable consumption, the new economics and community currencies. Developing new institutions for environmental governance. *Regional Studies* 2006; 40 (7): 781–791.

Silvasti Tiina. Kestävä kehitys. Ympäristön, talouden ja sosiaalisen tasapaino. Julkaisussa: Helne Tuula, Julkunen Raija, Kajanoja Jouko ym. Sosiaalinen politiikka. Helsinki: WSOY, 2003: 93–119.

Silverman David. Interpreting qualitative data. London: Sage, 1993.

Simpura Jussi. Taasko keisarin uudet vaatteet? Koettu hyvinvointi eurooppalaisessa puntarissa. *Yhteiskuntapolitiikka* 2012; 77 (6): 688–692.

Simpura Jussi, Uusitalo Hannu. Hyvinvointi ja sosiaalinen kehitys. Julkaisussa: Saari Juho, toim. Hyvinvointi. Suomalaisen yhteiskunnan perusta. Helsinki: Gaudeamus, 2011: 106–139.

Sitra. Kestämätön käy kalliiksi. 10 teesiä kestävään talouteen. Helsinki: Sitra, 2013. Saatavissa: http://www.sitra.fi/julkaisut/muut/Kestamaton_kay_kalliiksi.pdf. Viitattu 21.2.2014.

Skoufias Emmanuel. Disquiet on the weather front. Implications of climate change for poverty reduction. Julkaisussa: Skoufias Emmanuel, toim. The poverty and welfare impacts of climate change. Quantifying the effects, identifying the adaptation strategies. Washington, DC: World Bank, 2012: 1–17.

Soini Katriina, Ilmarinen Katja, Yli-Viikari Anja, Kirveennummi Anna. Green care sosiaalisena innovaatio-na suomalaisessa palvelujärjestelmässä. Yhteiskuntapolitiikka 2011; 76 (2): 320–331.

Soper Kate. Conceptualizing needs in the context of consumer politics. Journal of Consumption policy 2006; 29: 355–372.

Sortheix Florencia Maria. Values and well-being in context. An analysis of country and group influences. Helsinki: University of Helsinki, Publications of the Department of Social Research 5, 2014.

Sosiaaliturvan uudistamiskomitean (SATA) ehdotukset sosiaaliturvan uudistamiseksi. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö, Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön selvityksiä 62, 2009.

Spangenberg Joachim H, Femia Aldo, Hinterberger Friedrich, Schütz Helmut. Material flow-based indicators in environmental reporting. Copenhagen: European Environment Agency, Environmental Issues Series 14, 1999.

Spillemaeckers Sophie, Van Ootegem Luc, Westerhof Gergen J. From individual wellbeing to sustainable development. A path where psychologists and economists meet. Julkaisussa: Rauschmayer Felix, Omann Iness, Frühmann Johannes, toim. Sustainable development. Capabilities, needs and well-being. New York, NY: Routledge, 2011: 62–82.

Srinivasan Thara U, Carey Susan P, Hallstein Eric ym. The debt of nations and the distribution of ecological impacts from human activities. PNAS 2008; 105 (5): 1768–1773.

Steffen Will, Rockström Johan, Kubiszewski Ida, Costanza Robert. Planetary boundaries. Using early warning signals for sustainable global governance. Julkaisussa: Lawn Phillip, toim. Globalisation, economic transition and the environment. Forging a path to sustainable development. Cheltenham: Elgar, 2013: 259–275.

Steffen Will, Richardson Katherine, Rockström Johan ym. Planetary boundaries. Guiding human development on a changing planet. Science 2015; 1259855.

Stiglitz Joseph E, Sen Amartya, Fitoussi Jean-Paul ym. Report by the commission on the measurement of economic performance and social progress. 2009. Saatavissa: <http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/rapport_anglais.pdf>. Viitattu 23.3.2010.

Suomi jonka haluamme 2050. Kestävän kehityksen yhteiskuntasitoumus. Saatavissa: <<http://www.ym.fi/sitoumus2050>>. Viitattu 21.5.2014.

Särkelä Riitta, Pohjola Anneli. Sosiaalisen kestävyuden ulottuvuuksia ja merkitys. Julkaisussa: Pohjola Anneli, Särkelä Riitta, toim. Sosiaalisesti kestävä kehitys. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto, 2011: 9–25.

Taylor Duncan M, Taylor Graeme M. The requirements of a sustainable planetary system. *Social Alternatives* 2007; 26 (3): 10–16.

Thiele Leslie Paul. *Sustainability*. Cambridge: Polity Press, 2013.

Tilastokeskus. Asunnot ja asuinolot. Helsinki: Tilastokeskus, SVT, 2011. Saatavissa: <http://www.stat.fi/til/asas/2011/01/asas_2011_01_2012-10-24_tie_002_fi.html>. Viitattu 25.10.2012.

Toivanen Tero, Venäläinen Juhana. Yhteisvaurauden uusi aika. Julkaisussa: Jakonen Mikko, Silvasti Tiina, toim. Talouden uudet muodot. Helsinki: Into, 2015: 24–48.

Townsend Peter. Deprivation. *Journal of Social Policy* 1987; 16 (2): 125–146.

Tukker Arnold, Cohen Maurie J, Hubacek Klaus, Mont Oksana. The impacts of household consumption and options for change. *Journal of Industrial Ecology* 2010; 14 (1): 13–30.

Tuomi Jouni, Sarajärvi Anneli. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi, 2004.

UNDP. Human development report 2011. Sustainability and equity. A better future for all. New York, NY: UNDP, 2011. Saatavissa: <<http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2011/>>. Viitattu 20.4.2012.

UNEP. Decoupling natural resource use and environmental impacts from economic growth. Nairobi: UNEP, 2011. Saatavissa: <http://www.unep.org/resourcepanel/decoupling/files/pdf/decoupling_report_english.pdf>. Viitattu 20.1.2011.

Urry John. Ilmastonmuutos ja yhteiskunta. Suom. Jyrki Vainonen. Tampere: Vastapaino, 2013.

Vaalavuo Maria. Tulonjako ja sosiaalipalvelut elinkaaren ääripäissä. Julkaisussa: Niemelä Mikko, toim. Eurooppalaiset elinolot. Helsinki: Kela, Teemakirja 14, 2014: 46–76.

Vaarama Marja. Sosiaalinen kestävyys yhteiskunnan sosiaalisen laadun viitekehyksessä. Esitys Sosiaalisen Kestävyden 1. Foorumissa 20.3.2014. Saatavissa: <https://dl.dropboxusercontent.com/u/47137316/Sokes200314_Vaarama_Sosiaalisen%20laadun%20viitekehys.pdf>. Viitattu 29.4.2014.

Valli Katja. Psykologia. Julkaisussa: Lummaa Karoliina, Rönkä Mia, Vuorisalo Timo, toim. Monitieteinen ympäristötutkimus. Helsinki: Gaudeamus, 2012: 49–54.

Van Ootegem Luc, Spillemaeckers Sophie. With a focus on well-being and capabilities. *The Journal of Socio-Economics* 2010; 39 (3): 384–390.

Wadeskog Anders, Larsson Maja. Households in the environmental accounts. Stockholm: Statistiska centralbyrån, 2003. Saatavissa: <http://www.scb.se/statistik/MI/MI1202/2004A01/MI1202_2004A01_BR_MIFT0408.pdf>. Viitattu 22.5.2011.

Waris Heikki. Suomalaisen yhteiskunnan sosiaalipolitiikka. Helsinki: WSOY, 1978.

WCED (The World Commission on Environment and Development). Our common future. Oxford: Oxford University Press, 1987.

Weber Christoph, Perrels Adriaan. Modelling lifestyle effects on energy demand and related emissions. *Energy Policy* 2000; 28 (8): 549–566.

White Ted. Growing diverse economies through community supported agriculture. *Northeastern Geographer* 2013; 5: 1–24.

Wiedenhofer Dominik. Spatial and socio-economic drivers of direct and indirect Household energy consumption in Australia. Vienna: Institute of Social Ecology, Social Ecology Working Paper 133, 2011.

Wiedmann Thomas O, Schandl Heinz, Lenzen Manfred ym. The material footprint of nations. *PNAS* 2013: 201220362. Saatavissa: <<http://www.pnas.org/content/early/2013/08/28/1220362110.full.pdf+html>>. Viitattu 7.10.2013.

Willamo Risto. Kokonaisvaltainen lähestymistapa ympäristönsuojelutieteessä. Sisällön moniulotteisuus ympäristönsuojelijan haasteena. Helsinki: Helsingin yliopisto, Environmentalica Fennica 23, 2005.

Willamo Risto. Miten ympäristömuutos aiheutetaan ja koetaan ongelmaksi? Julkaisussa: Lummaa Karoliina, Rönkä Mia, Vuorisalo Timo, toim. Monitieteinen ympäristötutkimus. Helsinki: Gaudeamus, 2012a: 131–140.

Willamo Risto. Milloin luonto voi hyvin – ja ihminen? Julkaisussa: Helne Tuula, Silvasti Tiina, toim. Yhteyksien kirja. Etappeja ekososiaalisen hyvinvoinnin polulla. Helsinki: Kela, 2012b: 46–48.

Williams Raymond. Luontokäsitykset. Suom. Mikko Lehtonen. Julkaisussa: Haila Yrjö, Lähde Ville, toim. Luonnon politiikka. Tampere: Vastapaino, 2003: 40–66.

Zimmermann Bénédicte. Pragmatism and the capability approach. Challenges in social theory and empirical research. *European Journal of Social Theory* 2006; 9 (4): 467–484.

ALKUPERÄISJULKAISUT

Hirvilammi Tuuli, Helne Tuula. Changing Paradigms. A sketch for sustainable wellbeing and ecosocial policy. Sustainability 2014; 6 (4): 2160–2175.

Article

Changing Paradigms: A Sketch for Sustainable Wellbeing and Ecosocial Policy

Tuuli Hirvilammi ^{1,*} and Tuula Helne ²

¹ Department of Social Research, University of Helsinki, Snellmaninkatu 10, PO Box 16, Helsinki 00014, Finland

² Research Department, The Social Insurance Institution of Finland, Nordenskiöldinkatu 12, PO Box 450, Helsinki 00101, Finland; E-Mail: tuula.helne@kela.fi

* Author to whom correspondence should be addressed; E-Mail: tuuli.hirvilammi@helsinki.fi; Tel.: +358-40-726-2254.

Received: 28 February 2014; in revised form: 2 April 2014 / Accepted: 4 April 2014 /

Published: 15 April 2014

Abstract: We live in the Anthropocene era, where human action has an unforeseen impact on global ecosystems. This is visible, for instance, in climate change, in the loss of biodiversity and in the acidification of the oceans. Little attention is given to the fact that the Anthropocene is related to anthropocentric thinking that also guides our policies. Therefore, we argue that ecologically and socially sustainable policies will not be achieved by incidental policy measures alone, but a change of paradigm is needed. In our article, we lay out the tenets of a relational paradigm resting on holistic thinking and deep ecology. On the basis of this paradigm, the principles, conceptions and goals specific to any given policy can be formulated, giving them a common ground. In this article, we apply the relational paradigm to social policy in order to contribute to the quest for sustainable wellbeing in the overconsuming welfare states. Here, we formulate a multidimensional and relational conception of wellbeing, the HDLB-model (Having-Doing-Loving-Being), which is a modification of sociologist Erik Allardt's theory. We illustrate how this model could provide the foundation of a sustainable ecosocial policy.

Keywords: wellbeing; sustainability; social policy; environment; relationality

1. Introduction: On Paradigms and Policies

“Vision is the most vital step in the policy process.” [1]

Ours is the era of the Anthropocene, where human action has unforeseen impacts on global ecosystems. The “human colossus” [2] (p. 510) is increasingly crowding out other species in order to satisfy its gigantic appetite for natural resources. It has led to the current mass extinctions, the overshoot of the carrying capacity of the planet and the worsening scenarios of climate change. Humans have changed ecosystems to an extent to which biological resources are going to endure rapid and unpredictable transformations within the near future (e.g., [3]).

All this will bring about severe difficulties for human wellbeing, since we are highly dependent on the biological resources and climatic environment we often take for granted. We thus face the grave dilemma of how we and the future generations—humans and non-humans alike—shall be able to live good lives without eroding ecosystems. The question is especially critical in the affluent welfare states, where the ecological footprint is almost five times bigger than in poor nations [4]. Therefore, we need policy solutions that promote human wellbeing while simultaneously decreasing human pressure on the biosphere.

The concept of paradigm became widely known through the seminal book *The Structure of Scientific Revolutions* by Thomas Kuhn (originally 1962) [5]. He wrote about scientific paradigms, but the concept is increasingly used when referring to any mental models predominant in society. When discussing the sustainability transition, surprisingly little attention has been given to the fact that the origins of the Anthropocene are in our anthropocentric mental models. Paradigms can be seen as the driving sources of systems, since they constitute the “deepest set of beliefs about how the world works” [6] (pp. 17–18), [7] (pp. 116–117). The anthropocentric paradigm with its taken-for-granted assumptions also forms the general framework for more specified policy paradigms. It constitutes the “conceptual blinders” that make it difficult for policymakers to recognize the seriousness of the present ecological crisis [8] or make them prone to favor policy solutions that, due to the severity of the ecological crises, are not sufficient. For instance, leaning on the anthropocentric paradigm, environmental policymakers place high hopes on ecological modernization centered on clean technologies. As valuable as these innovations may be, we see them as *ad hoc* measures that leave the deeper problems uncorrected (see [9], p. 488). How is the sustainability transition possible if the ideas that guide our actions and policies remain untouched?

Sharing the view held by a large number of environmentally-oriented scholars [10–12], we argue that a sustainability transition on the policy level presumes a fundamental shift in conceptual frameworks and our thinking patterns. Changes in the ideas and paradigms can significantly influence the direction of policy practices, as is shown in the institutional approach in political sciences [13,14]. Meadows [6] has also emphasized that the most effective leverage point for changing a system is to change its paradigm. If basic assumptions are challenged, new systemic insights into organizing a society can arise. On the basis of changes in the foundational paradigm, the principles, conceptions and goals specific to any given policy could be formulated, giving them a common ground for sustainable practices. In this article, we develop this line of thinking by focusing on social policy and wellbeing. We sketch how social policy, leaning on a relational, ecologically and socially sustainable paradigm, could revise first its conception of wellbeing and then the welfare system itself, the result being an

integrated and coherent ecosocial policy. Our broad aim is to contribute to the quest for sustainable wellbeing in the overconsuming welfare states.

We will proceed as follows: First we turn our attention to the basic assumptions of the anthropocentric, human exemptionalism paradigm, and elaborate its antithesis, the relational paradigm. Second, we illustrate how the adoption of this paradigm could influence the conception of wellbeing (*i.e.*, the goal of social policy) by broadening and deepening its content. We formulate the relational and multidimensional conception of wellbeing, the HDLB-model (Having-Doing-Loving-Being), which is a modification of sociologist Erik Allardt's theory. Third, we explore how this relational conception of wellbeing could be applied on the policy level, providing some examples of ecosocial policy practices. To conclude, we discuss the feasibility of the paradigm change we have outlined in our article.

2. The Pitfall of the Human Exemptionalism Paradigm and the Promises of Relationality

Western welfare states are based on a long history of an anthropocentric tradition, where the development of human societies is seen as nearly independent from ecological constraints [15]. Sociologists Catton and Dunlap [8] (p. 25) have called the fundamental paradigm in social sciences the "human exemptionalism paradigm", due to the often held assumption that "the exceptional characteristics of our species exempt us from ecological principles and from environmental influences". Because of the severe ecological crisis, these kinds of unstated, fundamental assumptions should be brought into daylight. Therefore, further developing the lists and ideas provided by Bateson [9] (pp. 492–493), Catton and Dunlap [8] (pp. 17–18), [16] (pp. 42–43), Milbrath [7] (p. 119) and Meadows [1,6,17], we have formulated the following heuristic list of the basic assumptions, which, we argue, figure in the anthropocentric, human exemptionalism paradigm:

- (1) Humans are separate from nature. Unilateral domination of the natural environment is feasible and desirable.
- (2) Nature is a stock of resources to be converted to human purposes. Environmental sink and source capacities are infinite.
- (3) Humans are superior to other species, which gives mankind the right to exploit them.
- (4) High value is placed on the single individual or the single nation; it is me or us against others.
- (5) Mainly the benefits gained in the short term are taken into account in our action.
- (6) Progress is equated with endless economic growth, and wellbeing is largely associated with the material standard of living.
- (7) Risks are accepted and actively embraced.
- (8) The problems we face can be solved through technological development.
- (9) Economic considerations are paramount in decision-making.
- (10) Rational faculties are seen as superior to intuitive and affective faculties.

We claim that these taken-for-granted assumptions constitute the background to the unsustainable policies in the Western welfare states. The human exemptionalism paradigm influences social policy in many ways. For instance, as human progress has been equated with material growth, the concept of wellbeing has been largely understood in terms of monetary or social resources and seen as identical

with prosperity [11]. Social policies in Western welfare states have had the inbuilt objective of protecting people against social risks and to raise their standard of living, which has been valuable for combating poverty and increasing common wellbeing. Yet, these goals have been put into practice at the expense of future generations, largely due to the fact that welfare states have been closely linked to the aim of economic growth [18].

Originally, the anthropocentric ideas and the ideology of domination over nature lay at the center of the attempts “to transform the world into a more loveable, friendlier, lighter and safer place” [15] (p. 7). However, the consequences of implementing these ideas have turned out to be something of a Pandora’s box, because in the last resort “(t)he creature that wins against its environment destroys itself” [9] (p. 493). To that end, the ecosocial risks that imperil human wellbeing in the future are also in stark contrast to the promises of security and wellbeing made in the welfare states.

The social and ecological dilemmas we face challenge the prevailing anthropocentric paradigm. From a Kuhnian perspective, these dilemmas could, paradoxically, enhance the sustainability transition, because a paradigm ultimately changes in response to the accumulation of anomalies and phenomena it cannot explain [5]. At the policy level, old paradigms give way to new ones if policy makers face problems for which the current paradigm provides no clear-cut solutions [14]. Peter A. Hall [13] relates a paradigm shift to a social learning process, where policy goals and measures alter due to past experiences and new information. Better knowledge and new experiences on the ecosocial crisis have already given rise to more ecocentric ideas. In fact, a “new environmental paradigm” is emerging, as Lester W. Milbrath [7] discovered and claimed already a quarter-century ago.

Although the anthropocentric tradition is still dominant, many environmental and social scientists have already adopted an ecocentric and relational worldview building on the interdependence of all life forms on Earth (see [19]). This relational view of existence is central to the deep ecology or ecosophy developed by Arne Naess starting in the 1970s. He sees the individual as inseparably embedded in a complex, intricate web of relationships. In his “everything hangs together’ maxim of ecology” [20] (p. 230), the parts of systems are understood as working together. From this perspective, ecosystems not only offer services in support of human wellbeing, but are its very precondition. In other words, the human relationship with nature is no longer parasitic, but symbiotic [21].

In relational thinking, deep attachment to the living nature around us is possible only if we see ourselves as equal with other living things and do not try to dominate the natural environment. When humans are at one with all that exists, they are the ecosystems themselves. This being so, they are more likely to be non-violent and to protect the non-human ecosystems, as if they were protecting and caring for themselves. To describe this relationship, Naess [20] has introduced the concept of the “ecological self”. In it, our self is widened and deepened and no longer confused with the narrow ego. This is a radical change in our self-conception. In the words of Kenneth Gergen, the presumption of bounded selves is replaced with a vision of relationship. This does not refer to a relationship between separate selves, but rather, a process of coordination that precedes the very concept of the self [22] (p. xv).

Following this line of argument and inspired once more by Bateson [9] (pp. 492–493), Catton and Dunlap [8] (pp. 17–18), [16] (pp. 42–43), Milbrath [7] (p. 119) and Meadows [1,6,17], we have formulated a heuristic list, the antithesis of the previous one, that expresses some of the assumptions of the relational paradigm:

- (1) Humans are a part of nature; we are fundamentally interconnected with ecosystems.
- (2) Nature is an ally that provides us with all we need for living. The boundaries and regenerative capacities of ecosystems are respected.
- (3) All species are interdependent, and all living creatures are intrinsically valuable.
- (4) High value is placed on the web of relations, and our horizons for caring are wide.
- (5) Human activities have both immediate effects and effects that radiate for centuries to come.
- (6) Progress means sustaining healthy living conditions for all species on Earth. Wellbeing is understood relationally, and nonmaterial aspects of life are appreciated.
- (7) Precaution and risk avoidance are important guidelines for our action.
- (8) Technology offers useful innovations for sustainable needs satisfaction.
- (9) Decision-making is based on holistic deliberation. Environmental protection and social sustainability outweigh economic aspects.
- (10) Humans rely not only on their intelligence, but on their intuition, emotions and inner wisdom.

The list is formulated in positive terms, because not everybody envisions a sustainable world as one that would be uncontestedly wonderful to live in; instead, there is talk about restrictions, prohibitions, regulations and sacrifice [1]. There may be some truth here, but we believe it to be more recommendable to pay attention to what will be gained by the sustainability transition. Next, we will turn our attention to the relational conception of wellbeing.

3. Relational Understanding of Wellbeing

Human wellbeing is the ultimate goal of social policy. However, in the present welfare states, policy makers have not felt the need to discuss and define it. Instead, at the hub have been the instruments and indicators of wellbeing. Focusing on material wealth, these indicators tend to neglect the new wellbeing problems, such as stress and a hurried way of life, depression, loneliness, substance abuse and environmentally destructive behavior [23].

In this article, we argue that without a more profound interest in the content of wellbeing, the possibility of a sustainability transition in welfare states is unlikely. We have to get back to the basics and ground the policies in clearly formulated ultimate ends: a more holistic understanding of human needs and wellbeing is therefore in order. A broader understanding of wellbeing will then be the “hard core” around which sustainable societies can be built [23] (p. 13).

Going to the core, then: what is wellbeing, and how could it be approached in the context of the relational paradigm? The quintessential question of what wellbeing is has been debated for thousands of years, and no settled consensus has yet been achieved [24]. To make things quite simple, we start from the assumption that wellbeing is something that all species recognize and wish to experience in their lives and surroundings [25]. For humans, wellbeing is the highest value, intrinsic to human nature [26]. To describe the indescribable, we borrow the words of Erich Fromm [27] (p. 91): “Well-being means to be fully related to man and nature affectively, to overcome separateness and alienation, to arrive at the experience of oneness with all that exists”. This does not mean that wellbeing is a permanent state of subjective satisfaction or objective circumstances that could be achieved once and for all [24]. Instead, we see wellbeing as an aspiration and a process of self-actualization that could more aptly be called well-becoming.

This conception is in line with the idea of self-realization introduced by Naess. He argues that “[t]he meaning of life, and the joy we experience in living, is enhanced through increased self-realization, that is, through the fulfillment of potentials that each of us has” [20] (p. 226). In line with eudaimonic approaches to wellbeing, he does not conceive of human wellbeing in terms of pleasure or happiness. Instead, his idea of the ultimate goal of life lies in the inherent realization of the potentials of all living beings. The same idea can be seen in the theory of human needs and human motivation of Abraham Maslow (original 1962) [26] (p. 118), in which the highest jewel in the crown of needs satisfaction is self-actualization or “full-humanness”. Contrary to some misunderstandings, these concepts do not focus on individual gains. Instead, Maslow highlights altruism, dedication, the ties to other people and society, egolessness and self-transcendence. Hence, the main function of a healthy culture is the fostering of self-actualization [26,28]. Interestingly, a similar idea of interwoven individual and social progress can be seen in the aim of flourishing put forward by today’s degrowth discussion [29].

Important in the Maslowian conception is the emphasis on the positive potential of human beings, a perspective that is often neglected in the needs-based wellbeing research. It has mostly paid attention to what people lack (deprivation) rather than how they could fulfill their potentials and capacities. In addition, Maslow makes a helpful distinction between deficit or deficiency needs and growth needs. The difference is that the latter are rather whetted than allayed by gratification. In other words, their growth is in itself a rewarding and an exciting process [26] (this may be the one and only thing in which endless growth is possible and desirable). Along with Maslow and other theorists of needs [30], we argue that wellbeing depends on the possibilities people have to adequately actualize their fundamental needs of both kinds.

People actualize their needs with the help of different goods, different ways of acting or different institutional structures. A distinction between needs and their satisfiers can thus be made [31]. For instance, food and shelter are not needs as such, but satisfiers (*i.e.*, the means to satisfy needs). It can be argued that fundamental human needs are universal, whereas satisfiers change over time and vary across cultures [30,32]. The distinction between needs and satisfiers is akin to the differentiation between ends and means. The primary goal of a sustainable society would be to produce the greatest possible need satisfactions (“ends”) with the least, or wisest, possible satisfiers (“means”) [24,32].

3.1. The Dimensions of Relational Wellbeing

Wellbeing is multidimensional. Human needs constitute a system in which needs are interrelated and interactive [30]. The multidimensional conceptualization of wellbeing corresponds to the relational paradigm, since it concentrates on the holistic nature of wellbeing rather than its singular aspects. The idea of multidimensionality also includes interdependence, for the different dimensions are not seen as separate components of human wellbeing, but as related to each other: wellbeing is possible only when needs are more or less satisfied on all dimensions. This interdependence also means that one dimension cannot easily be substituted for another.

For heuristic reasons, the dimensions of human wellbeing can be divided into categories summing up the existential core of different needs. Sociologist Erik Allardt has developed an illustrative conceptualization of wellbeing in which he defines “the central necessary conditions of human

development and existence” in three words: Having, Loving and Being [33]. There is a rough correspondence between this tripartite classification and Abraham Maslow’s need theory [34].

Echoing the ecocentric and relational paradigm, Allardt [35] also argues for a new, broader content for wellbeing that could be achieved by taking environmental concerns into account and studying the relationships between the quality of the social and the biological environment. An understanding of relationality can also be sensed in Allardt’s [34] (p. 12) statement that “there is a greater emphasis on love as giving than as receiving”. Thus, human wellbeing is not about hoarding possessions for oneself, but more about contributing to the common good.

In what follows, we will apply Allardt’s theory as a basis of our multidimensional model of wellbeing; developing it further by adding a fourth dimension; Doing. For Allardt, Doing was a part of Being. His indicators of Being measure, for instance, the extent of participation in decisions, political activities and opportunities for a meaningful work life or for leisure-time activities (Doing) [36]. However, we find a clear distinction between Doing and Being useful, because, on the one hand, it emphasizes human activities as a source of wellbeing and, on the other hand, points to the central role of harmony, integrity and presence in human wellbeing. In short, we call our model the HDLB-model. In it, the dimensions are interrelated. The relational paradigm functions as our bedrock for defining the content of the different dimensions.

3.1.1. Having: Decent and Fair Standard of Living

The dimension of Having refers to the satisfaction of needs that have to be fulfilled through material and impersonal resources, including natural resources [37]. It covers the necessary material conditions for survival and “needs for nutrition, air, water, for protection against climate” [35] (pp. 3–4). These needs are typically deficit needs that tend to increase the demand of resources. However, when society is aiming at sustainability, the demand should not exceed a morally and ecologically defined optimal level of need fulfillment [32]. The dimension of Having has to incorporate the awareness of the limits of the carrying capacity of the planet (or of one’s body) and a corresponding commitment to restricting the use of natural resources.

The needs of Having are met through material resources, such as:

- Natural resources: water, food, materials for clothing, construction, *etc.*
- Economic resources: income and wealth
- Shelter
- Energy
- Basic consumption items

3.1.2. Doing: Meaningful and Responsible Activities

Wellbeing depends on the quality of our actions. Different activities can either enhance wellbeing or diminish it, both on an individual and on a system level. Moreover, the dimension of Doing highlights the fact that humans are inherently active beings who strive to fulfill their needs and are able to reflect and change their actions. Studies show that intentional activity influences a person’s happiness more than circumstances and almost as much as her genetic set point. This means that

changing one's activities probably provides a greater happiness boosting potential (or wellbeing in general) than changing one's circumstances [38]. Furthermore, Doing has its ecological consequences: the everyday activities a person is engaged in differ in their environmental impacts [39].

The needs of Doing can be actualized by many different kinds of activities a person is engaged in, such as:

- Meaningful paid work
- Social and political action
- Housekeeping
- Education and learning
- Leisure-time activities
- Nature activities (gardening, hiking, *etc.*)

3.1.3. Loving: Connective and Compassionate Relations to Others

Human wellbeing depends on the quality of the interaction with the social and natural world around us. On the dimension of Loving, the focus is on the need to relate to others, form social identities and on the need of caring and being socially anchored in communities [34]. Loving also relates to interaction with other species and the natural environment. The field of ecopsychology has shown that relations with nature have a vital importance for human wellbeing (e.g., [40]). The state of the natural environment influences the Loving dimension of wellbeing in many ways. For example, Allardt [36] assumes that if the physical environment deteriorates, people will have less capacities for solidarity and love.

The needs of Loving can be fulfilled by belonging to or caring for:

- Family and kin
- Friends
- Local communities and society
- Global community and future generations
- Other species and nature

3.1.4. Being: Alert Presence

For Allardt [41] (p. 7), the dimension of Being implies "the needs of integration into society and for living in harmony with nature". One could extend this idea by stating that Being involves alert presence and harmony. Ultimately, Being refers to the need of self-actualization and personal growth [34]. As a matter of fact, then, Being is quite close to becoming: "the human being is simultaneously that which he is and that which he yearns to be" [26] (p. 123). Physical and mental health can also be included in the dimension of Being, because those persons whose (mental) health is relatively good have the best preconditions for self-actualization. In other words, the cognition of Being "is found more often in healthy people and may even turn out to be one of the defining characteristics of health" [26] (p. 139).

The needs of Being can be fulfilled, for example, when a person

- Is in good physical and mental health;

- Can fulfill his/her inherent potentials;
- Feels a sense of autonomy;
- Is creative;
- Is striving toward serenity, goodness and unselfishness;
- Has experiences of wholeness, aliveness and self-sufficiency.

Understanding wellbeing in its relational, multidimensional sense and positioning it as the primary goal of social policy might be a vital step in distancing social policy from its association with the ecologically unsustainable paradigm. It would liberate our imagination from present institutions and path dependencies and open up new ways for an integrated ecosocial policy. Let us now turn our attention to rethinking the practices of social policy on the basis of the relational paradigm and the relational idea of wellbeing.

4. Ecosocial Policy Practices for Promoting Relational Wellbeing

In order to enhance the sustainability transition, welfare states need to be rebuilt by substituting the ecologically destructive structures with policy measures and institutions that are compatible with the tenets of the relational paradigm. In this chapter, we discuss in brief how to put the paradigm change into practice by describing some possible ways to promote relational wellbeing. We draw on the range of policy ideas and practices that have been presented in the literature on green social policies and in the degrowth or no-growth approaches (see [42]).

A sustainable welfare state requires regulative institutions that place relational wellbeing at its core. The construction of a sustainable welfare state involves legislative changes and comprehensive reorganization of policy measures. First, a longer time span in decision-making is needed in order to safeguard healthy ecosystems and the interests of future generations [18]. Second, given a finite planet, a socially just redistribution of resources is needed. When wholeness is considered more important than individual benefits, it seems more natural to make the claim that rich people should reduce their environmental impact and that poor people should be given more resources for making ends meet [43]. Third, if welfare institutions respect planetary boundaries and accept the limits of technological development, the aim of economic growth will inevitably be called into question. Economic degrowth in affluent welfare states is one often presented solution to achieve a sufficiently rapid rate of reduction of the environmental impacts and to share global resources more equally [29,43]. Contrary to socially unjust economic contraction, a sustainable degrowth means “an equitable downscaling of production and consumption that increases human well-being and enhances ecological conditions at the local and global level, in the short and long term” [43] (p. 512). When this starting point is accepted, there is a need to develop policy practices that can promote wellbeing and ecological sustainability independently of economic growth.

Here, we approach sustainable ecosocial policy practices by asking how to improve wellbeing in all its dimensions. The overview of policy measures is provided in Table 1.

The dimension of Having stands for a decent and fair standard of living. It could be actualized by policies that ensure the essential material preconditions of life for all members of society. The idea of a universal basic income is often promoted as a socially and ecologically sustainable policy practice. A basic income would provide financial security in the flexible and insecure labor markets,

acknowledge the basic right of each individual to a fair share of common natural resources and ease the positional competition that is a strong driving force for present consumerism. [44,45] Gough and Meadowcroft [46] (p. 498) have also introduced the notion of “a carbon form of the Basic Income idea”. It would be based on personal carbon allowances and a trading scheme that would entail a cap on a country’s total greenhouse gas emission for each adult resident.

Table 1. The HDLB-model (Having-Doing-Loving-Being) and its policy applications.

Dimension	Indicators	Social policy measures
Having -a decent and fair standard of living	-Natural resources: water, food, materials for clothing, construction, <i>etc.</i> -Economic resources: income and wealth -Shelter -Energy -Basic consumption items	-Basic income -Idea of a maximum level of income -Progressive taxation of income and wealth to cut the overuse of natural resources -Revenues and progressive environmental taxes to minimize negative side-effects for poor households
Doing -purposeful and responsible activities	-Meaningful paid work -Social and political activities -Housekeeping -Education and learning -Leisure-time activities -Nature activities (gardening, hiking, <i>etc.</i>)	-Increase in the share of socially and environmentally valuable employment -Work time reduction -Fewer opportunities for consumption
Loving -connective and compassionate relations to others	-Family and kin -Friends -Local communities and society -Global community and the future generations -Other species and nature	-Facilitating caring ethos and practices -Social benefits and services to support families and local communities -Ecosocial social work and green care to support the human-nature relationship
Being -alert presence	-Good physical and mental health -Fulfillment of inherent potentials -Sense of autonomy -Creativeness -A strive for serenity, goodness and unselfishness -Experiences of wholeness, aliveness and self-sufficiency	-Favoring slow life and downshifting -Simplified legislation and comprehensible implementation of welfare systems

In addition to a minimum income, policy measures that pay more attention to the overuse of natural resources are also called for [47]. For instance, Herman Daly [48] (p. 202) advocates the idea of maximum income due to the limits of total production growth and to the urgency of a more equal distribution of resources. More redistributive policies would probably limit environmental impacts, because studies show that harmful environmental impacts rise along with income level [49]. The ecologically unsustainable overconsumption of the rich can be reduced by a steeper income tax progression. Consumption-based environmental taxes are also necessary for the sustainability

transition. However, they tend to hit poorer households harder, and therefore, the regressive effects need to be reduced by paying social benefits or lump-sum revenues [50] or by implementing progressive environmental taxes for energy use. In general, regulatory ecosocial policies focus on the distribution of both economic and natural resources and aim at influencing consumer behavior in order to decrease the environmental impacts of unsustainable living standards, especially those of housing, food and transport [46].

For enhancing wellbeing in the dimension of Doing, the policy practices need to enable human activities that regenerate the social and natural environment. So far, we have come to witness that the activities based on the human exemptionalism paradigm have also consequences that diminish wellbeing. If the relational paradigm were adopted, human activities would be geared towards attaining social and environmental responsibility. This involves, for instance, politicians and civil servants developing greater awareness of both harmful and desirable social and environmental impacts of employment. In employment policies, preference could be given to work with sustainable and positive impacts and a higher social return on investment, such as work done in recycling or by nursery workers or hospital cleaners [51].

Instead of the present emphasis on paid work and activities justified by economic rationalities, the ecosocial policy practices would devote more time to different purposeful and responsible activities. A work-time reduction for full-time employees is often held to be necessary if production is to be cut for ecological reasons [29,52]. Cutting the time spent in paid work would break the work and spend cycle, distribute work more evenly and reduce the ill-being of the unemployed [46]. Reducing working hours might allow more time for active citizenship and leave room for caring responsibilities [53].

This leads us to the dimension of Loving. Building sustainable, connective and compassionate relations requires care and caring communities. Care as an ethical orientation and as a practice is related to greater environmental awareness and responsibility. Therefore, ecosocial policy practices value unpaid care given in families. Activities that collectivize care in communities, such as time banks and other neighborhood initiatives, are also favored [54]. Social benefits for parenting and caring, as well as public social services are given priority to support families and communities.

The dimension of Loving involves caring about the environment, non-human animals and future generations. This caring, and the human-nature relationship in general, could be actively fortified by using the methods of ecosocial social work [55], as well as by means of the increasingly popular green care services [56]. In addition, the existing social services could be decarbonized by developing green alternatives for service delivery [46].

How can policy practices enhance the dimension of Being? It is customary to argue that institutions and policy measures cannot influence individuals' inner experiences of wellbeing. However, the ecosocial policy practices can develop a Being-friendly infrastructure by favoring downshifting, in practice, through the introduction of work time reduction and a basic income, for example. In order to increase the individuals' sense of coherence, and, more generally, the comprehensibility and meaningfulness of life, a simplified and slower life is often called for (e.g., [57]). It can be encouraged by improving sustainable urban planning or health promotion, for example.

There is also a growing "complexity gap" [23] (p. 7) between the mental demands of today's society and the mental capacities of individuals. One complexity gap can be found in the social security system and legislation itself. Therefore, simplifying this system, strengthening transparency,

cutting down bureaucracy and making it more client-friendly are important parts of Being-friendly social policies.

5. Discussion and Conclusions: On the Feasibility of Paradigm and Policy Shift

In this article, we have attempted to lay out cornerstones for an integrated and coherent ecosocial policy by describing first the relational paradigm and its assumptions. Our claim is that the relational paradigm gives a common ground for policy-making in different policy sectors, which would then enable policy integration towards wellbeing within the ecological limits. Second, we argue that the principles and ideas of a new paradigm need to be applied to policy goals, a task we have boldly taken on ourselves in this article, hoping that the HDLB-model of wellbeing could prove to be a useful heuristic tool in the sustainability transition. Third, on the level of policy practices, we illustrate how an understanding of the model could influence the aims and means of ecosocial policy practices. Obviously, the ideas presented here require further development. However, our main focus was on discussing the feasibility of changing paradigms, goals and policies and developing a multidimensional model of wellbeing, not the reconstruction of the welfare system in its entirety.

We are well aware of the enormousness of the task we have presented. To quote Donella Meadows [17] (p. 7), “challenging a paradigm is not part-time work”. The anomalies of the present human exemptionalism paradigm have to be exposed over and over again, because there is a social determination not to see them [14,17]. For the sake of clarity, we have presented the sustainability transition proceeding in a linear fashion. It does not mean, however, that we rule out the possibility of the transition starting from new practices or from new habits. As pragmatist reading suggests, the transition and changes in actions are not a linear process, but a process of a continuously evolving cycle of perception, thought and action [58].

Utopian and idealistic as the idea of the wholesale swapping of paradigms may seem to many, we believe in the necessity of taking the plunge. Signs of this happening can be seen in many spheres of life, including academic communities, public institutions and different social experiments. In academic communities, for instance, growing numbers of research fields are integrating ecological concerns into their research programs. Examples include the wide literature on environmental questions and welfare states, the vivid discussion about ecosocial work and the discussion about alternatives to mainstream economics. The call for relational thinking and integrative policies can also be found in policy reports at both the national and international level. In summary, there is still hope of a change of heart, and of wiser action.

Acknowledgments

The first author is grateful for Finnish Cultural Foundation for providing the funding.

Author Contributions

The first author was responsible in leading the process and writing early drafts. Both authors were responsible in planning the content of the article and finalising the manuscript.

Conflicts of Interest

The authors declare no conflict of interest.

References and Notes

1. Meadows, D. *Envisioning a Sustainable World*. Donella Meadows Institute. Available online: <http://www.donellameadows.org/archives/envisioning-a-sustainable-world/> (accessed on 3 May 2013)
2. Catton, W. Understanding Humanity's Damaged Future. *Sociol. Inq.* **2009**, *79*, 509–522.
3. Barnosky, A.D.; Hadly, E.A.; Bascompte, J.; Berlow, E.L.; Brown, J.H.; Fortelius, M.; Getz, W.M.; Harte, J.; Hastings, A.; Marquet, P.A.; *et al.* Approaching a state shift in Earth's biosphere. *Nature* **2012**, *486*, 52–58.
4. Living Planet Report 2012. Biodiversity, biocapacity and better choices. Available online: http://awsassets.panda.org/downloads/1_lpr_2012_online_full_size_single_pages_final_120516.pdf (accessed on 29 May 2013)
5. Kuhn, T. *The Structure of Scientific Revolutions*, 3rd ed.; University of Chicago Press: Chicago, IL, USA, 1970; p. 210.
6. Meadows, D. *Leverage Points: Places to Intervene in a System*. Donella Meadows Institute. Available online: <http://www.donellameadows.org/archives/leverage-points-places-to-intervene-in-a-system/> (accessed on 2 May 2013).
7. Milbrath, L.W. *Envisioning a Sustainable Society. Learning Our Way Out*; State University of New York Press: Albany, NY, USA, 1989.
8. Catton, W.; Dunlap, R. A New Ecological Paradigm for Post-Exuberant Sociology. *Am. Behav. Sci.* **1980**, *24*, 15–47.
9. Bateson, G. *Steps to an Ecology of Mind*; Ballantine Books: New York, NY, USA, 1985.
10. Bandarage, A. *Sustainability and Well-Being. The Middle Path to Environment, Society, and the Economy*; Palgrave Macmillan: New York, NY, USA, 2013.
11. Barkin, D.; Lemus, B. Understanding Progress: A Heterodox Approach. *Sustainability* **2013**, *5*, 417–431.
12. Assadourian, E. The Rise and Fall of Consumer Cultures. In *State of the World 2010. Transforming Cultures*; Starke, L., Mastly, L., Eds.; Worldwatch Institute: Washington, DC, USA, 2010; pp. 3–20.
13. Hall, P. Policy paradigms, social learning, and the state. The case of economic policymaking in Britain. *Comp. Polit.* **1993**, *25*, 275–296.
14. Campbell, J.L. Ideas, Politics, and Public Policy. *Annu. Rev. Sociol.* **2002**, *28*, 21–38.
15. Pattberg, P. Conquest, Domination and Control: Europe's Mastery of Nature in Historic Perspective. *J. Polit. Ecol.* **2007**, *14*, 1–9. See: [59].
16. Catton, W.; Dunlap, R. Environmental Sociology: A New Paradigm. *Am. Sociol.* **1978**, *13*, 41–49.
17. Meadows, D. System Dynamics Meets the Press. In *The Global Citizen*; Island Press: Washington, WA, USA, 1991; pp. 1–12. Available online: <http://clexchange.org/ftp/documents/Roadmaps/RM1/D-4143-1.pdf> (accessed on 3 May 2013).

18. Fitzpatrick, T. Challenges for social policy. In *Understanding the Environment and Social Policy*; Fitzpatrick, T., Ed.; Policy Press and Social Policy Association: Bristol, UK, 2011; pp. 61–90.
19. Besthorn, F. Deep Ecology's contributions to social work: A ten-year retrospective. *Int. J. Soc. Welf.* **2012**, *21*, 248–259.
20. Naess, A. Self-Realization. An ecological approach to being in the world. In *Deep Ecology for the Twenty-First Century*; Sessions, G., Ed.; Shambhala: Boston/London, USA/UK, 1995; pp. 225–245.
21. Serres, M. *Le Contrat Naturel*; Francois Bourin: Paris, France, 1990; p. 191. (In French)
22. Gergen, K. *Relational Being. Beyond Self and Community*; Oxford University Press: New York, NY, USA, 2009; p. 418.
23. Hämäläinen, T. *Towards a Sustainable Well-Being Society. Building Blocks for a New Socioeconomic Model*; SITRA: Helsinki, Finland, 2013. Available online: http://www.sitra.fi/julkaisut/muut/Towards_a_Sustainable_Wellbeing_Society.pdf (accessed on 10 May 2013).
24. Gough, I.; McGregor, J.A.; Camfield, L. Theorising wellbeing in international development. In *Wellbeing in Developing Countries. From Theory to Research*; Gough, I., McGregor, J.A., Eds.; Cambridge University Press: New York, NY, USA, 2007; pp. 1–43.
25. This deep intuition can be detected in the responses of the inhabitants of various U.S. communities when they were asked to define indicators of their long-term welfare. They referenced such things as whether wild salmon still run in the rivers, and whether, when opening the window, one can smell the sage. See: [60].
26. Maslow, A. *Toward a Psychology of Being*, 1st ed.; Wilder Publications: Blacksburg, VA, USA, 2011; p. 179.
27. Fromm, E. *Zen Buddhism and Psychoanalysis*, 1st ed.; George Allen & Unwin: London, UK, 1960; p. 180.
28. This resembles the ideas of capability approach where the aim of human development is an ultimate freedom to exercise human agency and where wellbeing is evaluated in terms of potential freedoms, *i.e.*, capabilities. See: [61].
29. Jackson, T. *Prosperity without Growth. Economics for a Finite Planet*; Earthscan: London, UK, 2009; p. 264.
30. Max-Neef, M.; Elizalde, A.; Hopenhayn, M. Development and Human Needs. In *Human Scale Development: Conception, Application and Further Reflections*; Max-Neef, M., Elizalde, A., Hopenhayn, M., Eds.; The Apex Press: New York/London, USA/UK, 1991; p. 114.
31. In the last resort the word “satisfier” is not really compatible with growth needs. When it comes down to deficit needs, the world is organized into gratifiers and frustrators of our needs. As far as the needs of growing are concerned, we see objects in their own right and in their own Being, without reference to their need-gratifying qualities. See: [26] (p. 151).
32. Doyal, L.; Gough, I. *A Theory of Human Need*; Macmillan: Basingstoke, Hampshire and London, UK, 1991; p. 365.
33. Allardt developed this conceptualization when conducting the Comparative Scandinavian Welfare Study during the first half of the 1970's. See: [62].
34. Allardt, E.; Uusitalo, H. Dimensions of Welfare in a Comparative Study with the Scandinavian Societies. *Scand. Polit. Stud.* **1972**, *7*, 9–26. See: [63].

35. Allardt, E. Human welfare and non-waste technology. In *Technology and Environment. Facing the Future*; Johansson, A., Ed.; Finnish Academies of Technology: Helsinki, Finland, 1990; pp. 9–22.
36. Allardt, E. Having, Loving, Being: An Alternative to the Swedish Model of Welfare Research. In *The Quality of Life*; Nussbaum, M., Sen, A., Eds.; Clarendon Press: Oxford, UK, 1993; pp. 88–94.
37. Originally Allardt did not consider environmental factors here. However, when operationalizing the dimension further he emphasized that to describe the level of human welfare, cumulative environmental problems necessitate measures of the biological and physical environment, such as soil, lake or groundwater acidification. See: [35,36].
38. Lyubomirsky, S.; Sheldon, K.M.; Schkade, D. Pursuing happiness. The architecture of sustainable change. *Rev. Gen. Psychol.* **2005**, *9*, 111–131.
39. Hirvilammi, T.; Lettenmeir, M.; Laakso, S.; Lähteenoja, S. Studying well-being and its environmental impacts: A case study of minimum income receivers in Finland. *J. Hum. Dev. Capabil.* **2012**, *14*, 134–154.
40. De Vries, S.; Verheij, R.; Groenewegen, P.; Spreeuwenberg, P. Natural environments—Healthy environments? An explanatory analysis between greenspace and health. *Environ. Plann.* **2003**, *35*, 1717–1731.
41. Allardt, E. *An Updated Indicator System: Having, Loving, Being*; Working Papers 48; Department of Sociology, University of Helsinki: Helsinki, Finland, 1989.
42. Koch, M. Welfare after Growth. Theoretical Discussion and Policy Implications. *Int. J. Soc. Qual.* **2013**, *3*, 4–20.
43. Schneider, F.; Kallis, G.; Martínéz-Alier, J. Crisis or opportunity? Economic degrowth for social equity and ecological sustainability. Introduction to this special issue. *J. Clean. Prod.* **2010**, *18*, 511–518.
44. Andersson, J.O. Degrowth with basic income—The radical combination. Documentation of the 14th BIEN Congress, Munich, Germany, 15 September 2012. Available online: http://www.bien2012.de/sites/default/files/paper_237_en.pdf (accessed on 28 January 2014)
45. Fitzpatrick, T. With No Strings Attached? Basic Income and the Greening of Security. In *Environment and Welfare. Towards a Green Social Policy*; Fitzpatrick, T., Cahill, M., Eds.; Palgrave Macmillan: Hampshire, UK, 2002; pp. 138–154.
46. Gough, I.; Meadowcroft, J. Decarbonizing the welfare state. In *Oxford Handbook of Climate Change and Society*; Dryzek, J.S., Norgaard, R.B., Shlossberg, D., Eds.; Oxford University Press: Oxford, UK, 2011; pp. 490–503.
47. Ulvila, M.; Pasanen, J. Transformation scenarios to sustainable economy and equality. In *Sustainable Futures. Replacing Growth Imperative and Hierarchies with Sustainable Ways*; Ulvila, M., Pasanen, J., Eds.; Ministry of Foreign Affairs of Finland: Helsinki, Finland, 2009; pp. 14–85.
48. Daly, H.E. *Beyond Growth. The Economics of Sustainable Development*; Beacon Press: Boston, MA, USA, 1996; p. 253.
49. Klugman, J.; Rodriguez, F.; Beejadhur, S.; Bhattacharjee, S.; Chatterjee, M.; Choi, H.J.; Fuchs, A.; Heger, M.P.; Kehayova, V.; Pineda, J.; et al. *Human Development Report 2011. Sustainability and Equity: A Better Future for All*; Published for the United Nations Development Programme (UNDP); Palgrave MacMillan: New York, NY, USA, 2011. Available online:

- http://www.us.undp.org/content/dam/undp/library/corporate/HDR/2011%20Global%20HDR/English/HDR_2011_EN_Complete.pdf (accessed on 10 May 2013).
50. Büchs, M.; Bardsley, N.; Duwe, S. Who bears the brunt? Distributional effects of climate change mitigation policies. *Crit. Soc. Pol.* **2011**, *31*, 285–307.
 51. Lawlor, E.; Kersley, H.; Steed, S. *A Bit Rich. Calculating the Real Value to Society of Different Professions*; New Economics Foundation: London, UK, 2009. Available online: <http://www.neweconomics.org/publications/entry/a-bit-rich> (accessed on 27 February 2014).
 52. Victor, P.A. Questioning economic growth. *Nature* **2010**, *468*, 370–371.
 53. Coote, A.; Franklin, J.; Simms, A. *21 Hours. Why a Shorter Working Week can Help Us All to Flourish in the 21st Century*; New Economics Foundation: London, UK, 2010. Available online: <http://www.neweconomics.org/publications/entry/21-hours> (accessed on 27 February 2014).
 54. MacGregor, S. Citizenship and Care. In *Understanding the Environment and Social Policy*; Fitzpatrick, T., Ed.; Policy Press and Social Policy Association: Bristol, UK, 2011; pp. 271–289.
 55. Norton, C. Social work and the environment: An ecosocial approach. *Int. J. Soc. Welf.* **2012**, *21*, 299–308.
 56. Haubenhofer, D.K.; Elings, M.; Hassink, J.; Hine, R.E. The Development of Green Care in Western European Countries. *Explore J. Sci. Heal.* **2010**, *6*, 106–111.
 57. Hamilton, C. Consumerism, self-creation and prospects for a new ecological consciousness. *J. Clean. Prod.* **2010**, *18*, 571–575.
 58. Kilpinen, E. Human Beings as Creatures of Habit. In *The Habits of Consumption*; Warde, A., Southarton, D., Eds.; Helsinki Collegium for Advanced Studies: Helsinki, Finland, 2012; pp. 45–69. Available online: <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/34221> (accessed on 28 January 2014).
 59. Of European origin, the ideology of man's domination over nature has permeated the deepest layers of consciousness not only in western civilization but in nearly every culture on the planet.
 60. Meadows, D. *Indicators and Information Systems for Sustainable Development. A Report to the Balaton Group*; The Sustainability Institute: Hartland, VT, USA, 1998. Available online: http://www.iisd.org/pdf/s_ind_2.pdf (accessed on 3 May 2013).
 61. Sen, A.K. *The Idea of Justice*; The Belknap Press of Harvard University Press: Cambridge, MA, USA, 2009; p. 467.
 62. Allardt, E. Dimensions of welfare in a Comparative Scandinavian Study. *Acta. Sociol.* **1976**, *19*, 227–239.
 63. It is often thought that Maslow's theory of needs is strictly hierarchical and quite rigid. Yet, Maslow saw human needs as relatively fluid, with many needs being present simultaneously [26].

Hirvilammi Tuuli, Laakso Senja, Lettenmeier Michael, Lähteenoja Satu. Studying well-being and its environmental impacts. A case study of minimum income receivers in Finland. *Journal of Human Development and Capabilities* 2013; 14 (1): 134–154.

This is a preprint of an article whose final and definitive form has been published in Journal of Human Development and Capabilities: A Multi-Disciplinary Journal for People-Centered Development © 28 February 2013 Copyright Taylor & Francis; Journal of Human Development and Capabilities: A Multi-Disciplinary Journal for People-Centered Development is available online at: <<http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/19452829.2012.747490>>.

Journal of Human Development and Capabilities, 2013
Vol. 14, No. 1, 134–154, <http://dx.doi.org/10.1080/19452829.2012.747490>

Studying Well-being and its Environmental Impacts: A Case Study of Minimum Income Receivers in Finland

TUULI HIRVILAMMI, SENJA LAAKSO, MICHAEL LETTENMEIER and SATU LÄHTEENOJA

Tuuli Hirvilammi is a researcher at Kela—Social Insurance Institute of Finland, Helsinki, Finland

Senja Laakso is a student in the Department of Environmental Sciences, University of Helsinki, Finland

Michael Lettenmeier is director of D-mat Ltd., Labti, Finland and a consultant at the Wuppertal Institute for Climate, Environment and Energy, Wuppertal, Germany

Satu Lähteenoja is a consultant at D-mat Ltd., Labti, Finland

Abstract Current well-being research often overlooks human dependency on natural resources and undervalues the way environmental impacts affect human activities. This article argues that the capability approach provides an applicable framework for inquiring into ecologically sustainable well-being. Therefore, this pilot study aims to develop a research method for integrating the measurement of natural resource use with capability-based well-being research. Semi-structured interviews were carried out with 18 Finnish minimum income receivers and their natural resource use (*material footprints*) was measured in five central functionings by using the Material Input Per Unit of Service (MIPS) method. The connections between capabilities, functionings and material footprints are interpreted from a person-centered perspective in order to explain the individual variety in material footprints. The results show that the material footprints of minimum income receivers are smaller than with an average Finn but they still exceed what is estimated to be an ecologically sustainable level of natural resource use.

Key words: Well-being, Capability approach, Material footprint, Material Input Per Unit of Service (MIPS), Minimum income

Introduction

Imagine a person who lives alone in an apartment, eats homemade food, uses public transportation and enjoys recreational time in the library or a public swimming pool. The well-being of this person is in many ways dependent on the natural and social environment. The capabilities of the person to achieve a good and valuable life are related to the instrumental freedoms in the society. Individual well-being is also highly dependent on the availability of natural resources. All human activities require services from ecosystems, such as soil and groundwater for nutrition, as well as fossil fuels and minerals for housing and transportation (see Alcamo *et al.*, 2003). Consequently, most of the everyday activities that enhance individual well-being have either direct and visible or indirect and non-apparent environmental impacts.

Nowadays these environmental impacts have exceeded what is estimated to be the carrying capacity of the planet. The total material consumption (TMC) in the EU per inhabitant is 40–50 tonnes per year (Bringezu *et al.*, 2009), whereas a sustainable level of natural resource use for European economies would amount to a maximum of approximately 10 tonnes per capita in a year (Bringezu, 2009). This estimation takes into account an equal global distribution of natural resources and it aims to ensure healthy ecosystems for future generations. Based on Bringezu (2009), Lettenmeier *et al.* (2012) have estimated the sustainable level of natural resource use for private household activities to be 6 to 8 tonnes per person in a year. With the consumption level of an average Finn of 40 tonnes per year, Finnish households currently exceed this by a factor of six (see Hoffrén, 2010; Laakso, 2011).

Overuse of natural resources has led to enormous environmental challenges such as climate change and biodiversity loss (e.g. Rockström *et al.*, 2009). As a result, environmental problems are causing severe negative effects on human development and human well-being (e.g. UNDP, 2011).

However, previous well-being research in social science and economics has largely ignored the importance of ecosystems as the base for human survival and flourishing, and neglected the relationships between human well-being and present environmental problems. It has recently been acknowledged that sustainable well-being should be conceptualized and measured but it has been argued that this is difficult due to the uncertain future of environmental problems as well as the lack of appropriate indicators (OECD, 2011; Stiglitz *et al.*, 2009). These studies partly neglect the fact that current environmental research does tackle these issues and offers a growing amount of information to be used in inter-disciplinary studies.

We argue that an ecological perspective needs to be better integrated into well-being research in order to analyze what ‘sustainable well-being’ is; how to live a good life and take care of the well-being of future generations without harming the environment? In this study we aim to develop an interdisciplinary research method that integrates the measurement of natural resource use with well-being research based on the capability approach.

The capability approach offers a broad perspective into human development or individual well-being, because it sees individual activities in relation to the living environment (Sen, 2009; Robeyns, 2005). Emphasizing human activities, freedoms and socially responsible human agency, the capability approach can be combined with sustainable development policies and research on sustainability (Sen, 2009; Burger and Christen, 2011; Rauschmayer *et al.*, 2011; Leßmann, 2011; Spillemaeckers *et al.*, 2011; Polishchuk and Rauschmayer, 2012; articles in this issue), even though it needs to be further developed in order to assess well-being in an entirely sustainable way (Pelenc *et al.*, this issue). Its nature as an ‘extremely interdisciplinary, perhaps even post-disciplinary’ (Robeyns, 2006, p. 371) approach improves the possibilities to develop a common language and framework with environmental research.

Drawing from research tradition on material flows, we measure the natural resource use of individuals, i.e. their *material footprints*. We use the Material Input Per unit of Service (MIPS) method, which measures the natural resource use along the whole life cycle of products and activities by taking into account both direct and indirect material use (Schmidt-Bleek, 1993). We decided to study the material footprints of minimum income receivers, because on the basis of previous research, low-income households can be expected to exert a lower-than-average pressure on the environment (Kleinhüeckelkotten, 2005; Kotakorpi *et al.*, 2008; Wadeskog and Larsson, 2003; Tukker *et al.*, 2010). In addition, resource use is higher in nations with a higher income level (e.g. UNDP, 2011; Dittrich *et al.*, 2012). The more financial freedoms people have for increasing their well-being, the bigger their material footprints can become (see Peeters *et al.*, this issue). Therefore, we assume that the people living on minimum income have smaller material footprints than Finns on average and, thus they are closer to the ecologically sustainable level.

In an effort to develop a research method and illustrate the interdisciplinary approach with a small case study, this pilot study describes the achieved functionings of minimum income receivers and measures their material footprints.¹ From a capability perspective we are particularly interested in explaining the diversity among individuals and understanding the connections between capabilities, functionings and material footprints. In the empirical analysis we ask how big the material footprints of minimum income receivers for different functionings are, how they vary between individuals and how the capabilities and functionings are related to material footprints. We interviewed people who are either long-term unemployed or on disability pensions and living in one-person households in southern Finland. Our data consist of 18 in-depth interviews as well as two questionnaires.

The article proceeds as follows. In the next two sections we introduce the capability approach and the MIPS method as a framework for our study. After introducing the methodology we present the analysis of both quantitative material footprint calculations and qualitative interview data. We conclude

by discussing sustainable development and further possibilities of an interdisciplinary capability-based well-being research.

Well-being from a capability perspective

In the Finnish welfare state a minimum level of disability pension or unemployment benefit is provided for those citizens who do not qualify for earnings-related income support because, for instance, they lack access to the labor market due to disability or sickness. The aim of the minimum income is to alleviate poverty among those citizens and guarantee them a decent quality of life (Kuivalainen and Nelson, 2012). However, previous research shows that since the level of minimum income is relatively low in Finland—around 48% of median disposable income—the relative poverty rate² has increased. In addition, the consumption level of minimum income earners is lower than the decent minimum reference budget regarded as necessary for all residents in Finland (Lehtinen *et al.*, 2011).

The capability approach directs the focus from money and consumption to actual opportunities of minimum income receivers to live a valuable life. The amount of individual resources is not equal with good living, since income and primary goods are not end results as such. Similarly, the level of income or ownership of certain goods does not indicate that people are able to benefit from them and, therefore, conversion factors such as personal heterogeneities and social context have to be considered (Sen, 2009, pp. 254–256). For example, premature mortality rates depend highly on the social organization of the society and the generosity of social policy (Lundberg *et al.*, 2008). The criticism of resource-based and utilitarian well-being research has motivated Amartya Sen, Martha Nussbaum and a growing number of other researchers to develop the approach. In this article, we follow Sen's terminology.

Drawing on liberal tradition, Sen emphasizes the difference between freedom to achieve various 'doings and beings', and actual achievements. The former he calls capabilities and the latter functionings. Capability is a substantive freedom 'to choose a life one has reason to value' and it refers to a person's actual ability to do different things (Sen, 1999, p. 74; 2009, p. 253). Functionings represent 'parts of the state of a person', and thus, achieved functionings are various things a person has valued to do or be (Sen, 1993, p. 31). They can be more elementary, such as being adequately nourished or being in good health, or they can be more complex personal states, such as having self-respect or being happy.

Well-being is a dynamic process to maintain and achieve valuable functionings on the basis of an individual's own evaluation of his/her life (Spillemaeckers *et al.*, 2011, p. 68). The choice of valuable functionings is connected to human 'agency': it refers both to the goals that increase individual well-being and the goals that are not merely connected, and may even be contradictory, to self-interest (Crocker and Robeyns, 2010). For example, Sen (2009, p. 249) points out the 'constructive agency' of people who are engaged

in environment-friendly activities. Based on the distinction between well-being and agency, Sen (2009, p. 287; 1993) defines four different concepts of human advantage: well-being achievement, agency achievement, well-being freedom and agency freedom. Sen emphasizes the importance of the distinction when assessing human well-being, because the focus of the analysis is both on achieved states of well-being and on the process, i.e. whether people have certain functionings through their own choice or through the lack of freedom and other alternatives.

The process aspect of the capability approach has been partly neglected in previous studies because the quantitative data of well-being outcome are more available than data on opportunities (Robeyns, 2006). Accordingly, more qualitative studies are needed to achieve deeper insight on capabilities and individual values (Zimmermann, 2006). In this study we aim to gain a preliminary but deeper insight into the connection between capabilities, functionings and material footprints instead of measuring the level of well-being by formulating an index of functionings. Therefore, we combine the qualitative interviews with the quantitative measurement of material footprints. The material footprints are measured on the basis of achieved functionings (how the participants are actually living, eating, moving and so on), since ‘achieved functionings alone bring the total life cycle of resource use into the picture’ (Schultz *et al.*, this issue). In addition, we analyze the capabilities of the participants by considering their freedoms and individual abilities to choose between alternatives.

The common challenge in capability research is the unawareness of what capabilities and functionings should be studied. Sen (2005, p. 158) himself refuses to define ‘a cemented list of capabilities’. He sees that capabilities and valuable functionings depend on social conditions and cultural criteria for well-being as well as the purpose of the researcher and, thus, the relevant functionings need to be defined for each specific purpose. As the measurement of material footprints required questionnaires, we needed to formulate a predetermined list of relevant functionings on the basis of capability literature (e.g. Sen, 1999; Robeyns, 2006) and previous empirical research (e.g. Grewal *et al.*, 2006; Kerstenetzky and Santos, 2009; Van Ootegem and Spillemaeckers, 2010). The relevant functionings in affluent societies include both basic functionings and those that are less necessary but considered to be elements of decent living (Crocker and Robeyns, 2010). This is why our list is influenced by recently reported decent minimum reference budgets in Finland (Lehtinen *et al.*, 2011).

The relevant functionings in this study are:

1. Access to health care
2. Being sheltered
3. Being nourished
4. Participating in community life
5. Having recreational activities

The fourth functioning includes the activities to move about, use means of communication and have decent clothing. The fifth functioning includes various activities which people choose to improve their well-being, such as physical exercise and traveling. The list is far from exhaustive and it excludes many central functionings, because we mainly study functionings with direct and significant environmental impacts and which can be measured by using presently available material footprint data. The value of good health and health care was highlighted in all interviews and, thus, we placed it as the first functioning.

In capability research individual well-being is always understood in a social context, because social connections are preconditions to an individual existence and society has a deep influence in all of our activities (Deneulin, 2008; Sen, 2009; Gronow, 2010). On a more concrete level, society can enhance an individual's capabilities through offering certain 'instrumental freedoms': political freedoms, economic facilities, social opportunities, transparency guarantees and protective security (Sen, 1999, p. 10). For example, public services can support disabled people with more limited personal capabilities and, thus, enlarge their capability sets. In order to describe the living contexts of minimum income receivers in the Finnish welfare state, we illustrate some elements of the instrumental freedoms connected to each functioning in Figure 1.

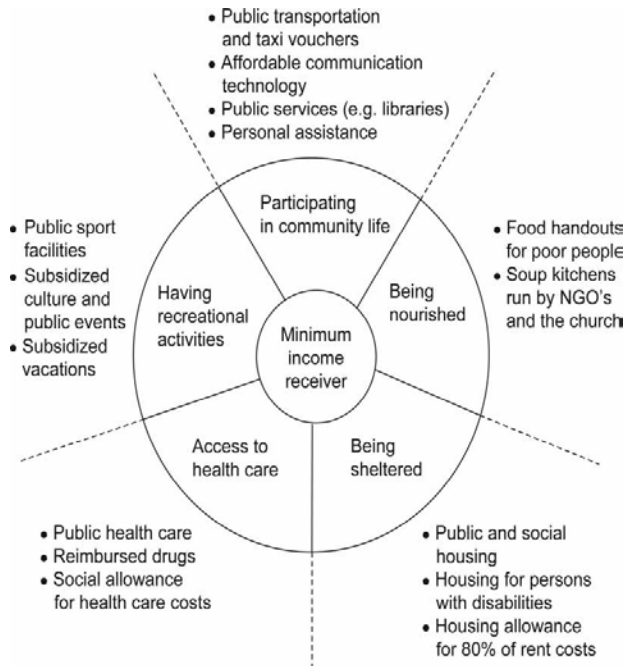

FIGURE 1 Person-centered illustration of functionings and instrumental freedoms of minimum income receivers in the Finnish welfare state.

Measuring the material footprints of human activities

The material footprint is one way to concretize the environmental burden of human functionings and, therefore, it illustrates the feedback loops integrated into the ‘sustainability-fitting capability approach’ (see Schultz *et al.*, this issue). The material footprint measures the natural resource use of either a certain product or activity, or of a complex system such as a household or a company. It is based on the MIPS concept developed at the Wuppertal Institute for Climate, Environment and Energy during the 1990s and onwards (e.g. Schmidt-Bleek, 1993; Schmidt-Bleek *et al.*, 1998; Ritthoff *et al.*, 2002; Lettenmeier *et al.*, 2009).

The theoretical basis of MIPS is Material Flow Accounting (MFA). Its fundamental assumption is that human processes are extracting resources from nature and transforming them into something wanted (the product) and unwanted (emissions, waste, etc.). The aim of MFA is the quantification of the throughput of process chains and the minimization of these physical exchanges between human society and the environment (Bringezu and Moriguchi, 2002). Both MFA and MIPS provide consistent approaches to micro- and macro-level investigations³ of natural resource use.

MIPS focuses on the input side of material flows into the human economy. Based on the matter-energy conservation law, the input and the output side are equivalent in quantitative terms: accounting the input side provides a preliminary estimation of the environmental impacts. While MIPS calculations were first carried out on a material and product level (e.g. Kranendonk and Bringezu, 1993), recent research activities have broadened the focus of MIPS calculations to complex systems such as transportation networks (Lähteenoja *et al.*, 2006), leisure time services (Salo *et al.*, 2008) and households (Kotakorpi *et al.*, 2008). Given this broad applicability and increasing amount of publicly available data sets, the term ‘material footprint’ was launched in 2009 (Lettenmeier *et al.*, 2009).

MIPS estimates the overall environmental pressure caused by products or services by indicating the life-cycle-wide consumption of natural resources in relation to the benefit provided (the so-called ‘service’). According to Equation 1:

$$MIPS = \frac{MI}{S} \quad (1)$$

the material input (MI) includes all matter and energy flows from natural systems to the human economy, in mass units. Energy is included through the energy carriers’ quantification in terms of mass. The material input takes account of ‘the total mass of material flows that are not physically included in the economic output under consideration but have been necessary for production, use, recycling and disposal’ (Spangenberg *et al.*, 1999). Therefore, MIPS comprises any matter used by the human system. The material footprints for achieved functionings as calculated in this article

include the resource categories of abiotic and biotic resources and soil erosion, because they are the same categories as used for the indicators on a macro level.

The 'service' component (S in Equation 1) refers to the benefit provided by using material or immaterial goods. The unit of S depends on the object under consideration and the specific performance it provides, for example when calculating person kilometers for a car, floor area in buildings or the yearly resource use of a person. In order to avoid calculation out of primary data each time, MIPS calculation is often done on the basis of average material intensity factors (MIT factors) for materials and other inputs. MIT factors are the ratio between the quantity (in mass units) of resources used and the quantity (mass or other amount such as energy) of product obtained. Many MIT factors of materials and other inputs (electricity, transport, etc.) have been calculated and published by the Wuppertal Institute.⁴

Like other assessments of life cycle impacts, MIPS calculations presuppose some generalizations of calculations and research data. For instance, the method does not directly include the assessment of the surface area required to produce products and services, or the specific toxicity of different material flows. In addition, it omits the direct impacts on biodiversity, even though land area consumption and biodiversity impacts are related to the use of biotic resources and erosion. Therefore, the MIPS is a proxy measure that allows conclusions on the overall pressure on the environment but does not measure the specific environmental impacts (Schmidt-Bleek, 1993). This is a controversially discussed aspect of the MIPS concept as the link between the mass flow of resources and the consequent environmental impacts is not always direct and visible.

Nevertheless, MIPS can function as a holistic, useful, reliable and understandable measure for the human impact on the well-being of ecosystems, because knowledge on the specific environmental impacts of most substances that humans release to nature is very limited (see Schmidt-Bleek, 2009; Giljum *et al.*, 2011; Rohn *et al.*, 2010). In addition, the MIPS concept is not intended to replace the other indicators for environmental impact assessment, but to complement them in a holistic way (Schmidt-Bleek, 1993).

We suggest that the MIPS method can be combined with the capability approach for three reasons. First, similarly to the capability approach, the MIPS method is not based on individual economic resources but the calculations measure actual amounts of goods and achieved human activities. Second, MIPS can measure the natural resource use of diverse functionings so that the implications of individual choices are more visible. For instance, the evaluations of the achieved functioning 'to move about' might include MIPS calculations to assess the material footprint for riding a bike instead of going by bus (see Leßmann, 2011, p. 44). Third, individual material footprints are connected to the living environment in the same way individual functionings are. The calculations of individual material footprints take into account many structural preconditions of individual well-being, such as energy used for heating arrangements or asphalt used for constructing

transportation networks. In the following section we describe the research setting of this study.

Methods

The invitation to participate in this study was sent to 170 minimum income receivers who were living in single households. We decided to study single households because it is the most common household size in Finland (Statistics Finland, 2011) and the calculations and comparisons of individual material footprints are more feasible and unambiguous when studying only one-person households. The random sample was selected from the database of the Social Insurance Institution of Finland.⁵ Out of 170 invited, 18 persons volunteered. This small sample was suitable for this pilot study, which was not searching for generalizable information.

All participants were long-term unemployed or on disability pensions. The age of those interviewed ranged from 28 to 65 years. Ten participants were male and eight were female. All participants were living in southern Finland in five different towns. In addition to pensions or unemployment benefits, the income of the participants included housing and other means-tested social allowances. Two of the disabled interviewees had a small wage from subsidized employment and some received regular financial support from their relatives. Consequently, the income of participants ranged from 400 to 1200 euros per month, which is relatively low compared to the average Finnish income of 3040 euros in 2010 (Statistics Finland, 2010).

We interviewed each of the participants twice, mainly at their homes. During the semi-structured interviews the first two authors asked the participants to describe their everyday activities, to tell what possibilities they have to achieve certain functionings and what limitations they face. In addition, the participants were asked to fill in two questionnaires, one before the first interview and another during an approximately two-week period between the interviews. The questionnaires included questions about housing, energy use, everyday or leisure activities, pets, summer cottages and household appliances. The participants were also asked to keep track of their transportation use and food consumption over the course of one week. The information about traveling was asked regarding the previous year. The data collection with two interview rounds was time consuming, but useful. By combining in-depth interviews with questionnaires, we were able to acquire missing information, which improved the reliability of our data collection.

In the first phase of the analysis, we calculated the material footprints of single households by applying the MIPS method. In this study, the resource consumption is given in kilograms of material footprint. Most of the material intensity factors of different goods and activities were taken from previous research (see Lähteenoja *et al.*, 2006; Kotakorpi *et al.*, 2008; Lettenmeier *et al.*, 2009; Laakso, 2011). Some MIT factors (e.g. for health care and library use) were estimated during this study. In practice, the measurement

of material footprints of each functioning included concrete everyday commodities and activities, as seen in Table 1.

Since material footprint data are not yet available for all possible aspects on a household level, there are some weaknesses in our calculations. For example, the calculation of material footprints for the functioning ‘access to health care’ is rather an estimate than an actual measurement, because the information should have been gathered with more detailed questions. Our initial goal was not to include this functioning in the study and, thus, our questionnaire was incomplete. In addition, the measurements of material footprints for the functioning ‘participating in community life’ do not completely include phone and internet use, but we considered some of the electricity used for these activities as a part of the functioning ‘being sheltered’.

In the next phase of our analysis, the transcribed interview data were coded based on categorization of functionings and later by identifying different topics within each functioning with the help of qualitative research software NVivo 9. Instead of analyzing the speech acts or discourses from a constructivist viewpoint, we considered the interview data as realistic, verbal descriptions of past and present behavior (Silverman, 1993, p. 92). We argue that it is possible to evaluate what people are able to do and achieve by analyzing their experiences, their descriptions of their everyday life and their own evaluations of their life situation.

In the final part of the analysis we combined the quantitative MIPS calculations and qualitative interview data to inquire into the relations between human activities, material footprints and subjective experiences. The data were analyzed both from a person-centered perspective to identify the whole life situations of each participant and from a functioning perspective to explain the variation between individual material footprints.

Individual material footprints for achieved functionings

The material footprints of participants were between 7.4 and 35.4 tonnes per person in a year (see Figure 2). Two thirds of the participants had a combined material footprint for all their functionings between 11 and 21 tonnes. All

TABLE 1 What is included in the MIPS calculations

Functioning	MIPS calculations include
Access to health care	Health care, medication, rehabilitation
Being sheltered	The size of an apartment/living space, heating, electricity use, running water, amount of home equipment, daily consumer goods
Being nourished	Quantity of foodstuffs consumed
Participating in community life	Everyday mobility (driving a car or taking a bus/train), clothes and personal hygiene, hair dresser, library use
Having recreational activities	Traveling outside the hometown, using a summer cottage, using gym/swimming pool etc., having pets

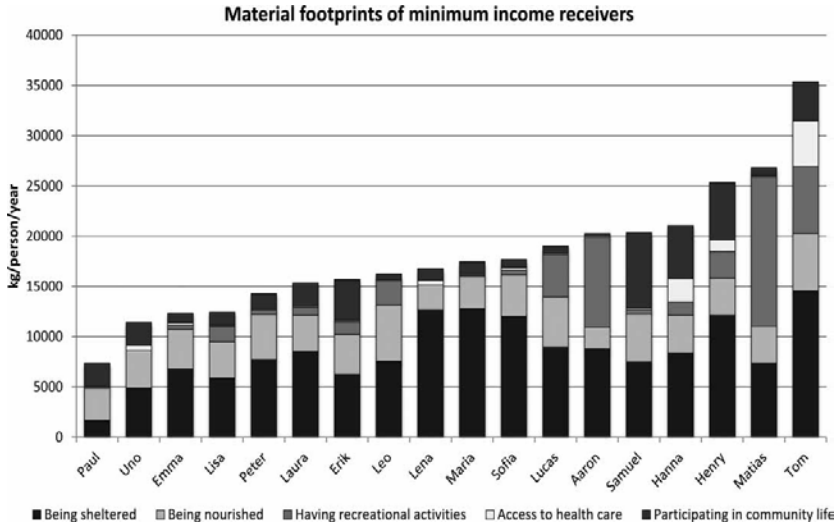

FIGURE 2 Material footprints of the participating minimum income receivers.

participants of this study had smaller material footprints than the average Finn, whose material footprint is approximately 40 tonnes. This result is consistent with previous research on the relationship between environmental impacts and income (e.g. Kotakorpi *et al.*, 2008). The functioning ‘being sheltered’ caused the biggest material footprint, the second biggest was caused by ‘being nourished’ whereas ‘access to health care’ had the smallest share. The order resembles the findings from previous studies (e.g. Kotakorpi *et al.*, 2008; Tukker *et al.*, 2010, p. 17).

All material footprints except one exceeded the sustainable level of a material footprint of 6–8 tonnes per person in a year, as estimated by Lettenmeier *et al.* (2012). The material footprints of most participants were two to three times bigger than the ecologically sustainable level for European households. In other words, even people with low financial resources and limited personal capabilities are living an ecologically unsustainable life in the current Finnish welfare state.

Among the participants of this study, the biggest material footprint was almost five times bigger than the smallest footprint, which means a relatively high variation in material use between different individuals. In addition to the differences in financial resources, the variation is related to capabilities and functioning achievements in many ways. In a small sample the deviant cases are especially interesting: the material footprints would have ranged only from 11.4 to 26.8 tonnes per year without the two extremes. The participant with the lowest material footprint was Paul,⁶ a 57-year-old unemployed person who was homeless because of limited capabilities (due to having a bad credit status caused by debt, he could not find a rental apartment). He

was mainly staying with friends and, thus, we calculated the material use for 'being sheltered' only on the basis of his daily energy use and a storage room (730 kg). His material footprint for being nourished was 3200 kilograms. He ate a sufficient amount of food but not always the food he would have valued. The material footprints for the other functionings were small. He did not have material-consuming recreational activities nor did he use much transportation to move about. However, he was able to participate in terms of having a phone as well as using the internet and reading newspapers in public libraries.

The other extreme, 34-year-old Tom, was on disability pension due to a brain stroke. His capabilities to function without assistance were restricted, so he used a wheelchair and had a personal assistant. His material footprint for 'access to health care' was large (4500 kg), because he received rehabilitation and had intensive medication. 'Being nourished' caused a large material footprint (5700 kg) due to several diseases and a special diet including food supplements. The material footprint for being sheltered was also large (15 600 kg) since he was living in a two-bedroom apartment. He traveled with financial help from his mother, which led to a large material footprint for recreational activities (6700 kg). Disability limited Tom's possibilities to participate but he was entitled to taxi vouchers. He had a television, a phone and internet access at home. The material footprint for participation was also large (3900 kg).

Next, we will take a closer look at the variation of material footprints in each of the five functionings (see Table 2) and compare the results with the material footprints of an average Finn, as far as this is possible (see also Lettenmeier *et al.*, 2012). First, the material footprints for 'access to health care' vary between 120 and 4500 kg per year. The variation is related to disabilities and higher need for health care and medication. For example, Hanna and Tom had higher footprints due to being hospitalized or receiving rehabilitation.

The material footprints for 'being sheltered' varied between 1600 and 14 500 kg per year. Only homeless Paul had a material footprint less than 4000 kg per year. Uno and Erik also had small material footprints since they lived in service housing and a shared apartment with less private living space. Most of the participants lived in studios or one-bedroom apartments, and the average apartment size was 41 square meters. In general, single households tend to perform higher environmental impacts due to the inability to share the energy use or living space (Tukker *et al.*, 2010). This also partly explains why the material footprints for being sheltered in this study are in the same magnitude as for an average Finn (see Lettenmeier *et al.*, 2012).

The material footprints of the participants for 'being nourished' range between 3200 and 5700 kg per year. The footprints varied due to differences in diet, which supports the findings from previous research (see Tukker *et al.*, 2010, p. 18). The smallest material footprint belonged to Aaron, who was vegan and ate mainly homemade soups. The material footprints of participants for nutrition were slightly smaller than the corresponding material footprint of

TABLE 2 Individual material footprints of each functioning, kilograms/person/year

Name	Access to health care	Being sheltered	Being nourished	Participating in community life	Having recreational activities	SUM
Paul	124	1635	3242	2390	0	7391
Uno	495	4890	3748	2303	0	11 437
Emma	275	6807	3897	945	440	12 365
Lisa	124	5870	3618	1297	1520	12 430
Peter	124	7716	4525	1529	398	14 293
Laura	124	8512	3640	2313	776	15 365
Erik	124	6234	3981	4063	1305	15 706
Leo	124	7566	5564	566	2438	16 257
Lena	495	12 667	2466	1150	0	16 778
Maria	124	12 805	3185	1256	96	17 466
Sofia	275	12 027	4170	781	418	17 671
Lucas	124	8959	4996	726	4211	19 017
Aaron	124	8783	2130	214	9030	20 280
Samuel	165	7488	4793	7527	384	20 358
Hanna	2372	8396	3753	5269	1272	21 063
Henry	1141	12 149	3666	5731	2668	25 356
Matias	124	7392	3652	796	14854	26 817
Tom	4504	14 547	5720	3929	6677	35 378
Average	609	8580	3930	2377	2583	18 079

an average Finn (6 tonnes per year; Kotakorpi *et al.*, 2008). This is explained by the fact that not all participants could afford to consume the food they would have valued for eating healthily. Many of them used food that might otherwise have become waste, such as food with an expiration day approaching or donated leftover food from food handouts. Therefore, the material footprints could have been even smaller, since in MIPS calculations the material input of waste or by-products is usually allocated to the main product (see Schmidt-Bleek *et al.*, 1998; Ritthoff *et al.*, 2002).

The material footprint for the functioning ‘participating in community life’ ranged from 200 to 7500 kg per year. Using transportation in daily life is responsible for the biggest share of natural resources within this functioning, and it mainly explains the variation between individuals. Most of the participants had significantly smaller material footprints than that of an average Finn (6500 kg per year; Kotakorpi *et al.*, 2008). Many participants were close to zero, because none of them owned a car and many did not use any motorized means of transport in everyday life because they lived within walking distance from everyday services. In addition, most of the unemployed and retired participants did not have to commute, apart from Lisa and Samuel, who used taxi vouchers to access their subsidized employment.

The material footprint for the functioning ‘having recreational activities’ varied from 0 to 14 900 kg per year. Only six participants had material footprints of more than 2000 kg and three of them had zero, because most of the everyday recreational activities used only a small amount of natural resources, such as

reading, watching television or solving crosswords. Leo, Lisa, Henry and Lucas used public swimming pools or the gym regularly, which explains their larger footprints. Going to countryside cottages is a common leisure activity in Finland, which increases the material footprints of many households (Salo *et al.*, 2008). Among our sample, only Matias had a rental cottage and a boat, partly explaining his large material footprint. Aaron, instead, had two cats, which increased natural resource use. This functioning also included traveling, either in Finland or abroad. Basically all participants who had material footprints bigger than 4000 kg had traveled abroad during the previous year. The material footprints are still smaller compared to an average Finn, with a material footprint for tourism of 12 100 kg (Laakso, 2011).

Connections between capabilities, functionings and material footprints

In this section we describe how instrumental freedoms, capabilities and achieved functionings are connected to material footprints. Due to the constraints of this article, we present only preliminary notions of this complex question to open the discussion for forthcoming research.

First, it seems that the more the participants' actual capabilities were enhanced by instrumental freedoms, the more functionings they were able to achieve, which led to bigger material footprints. For instance, even though the disabled participants had restricted personal capabilities, they had possibilities to use taxi vouchers, ensuring their functionings achievement in participation—and increasing their natural resource use. Similarly, the public housing allowance supported participants' capabilities to live alone in sizeable apartments, which increased both functioning achievement and the material use. Those participants who had bigger material footprints for 'being sheltered' remarked more positive experiences on their possibilities to live according to their own values. They appreciated having at least a one-bedroom apartment, since they spent a lot of time at home. For instance, Tom justified his need for a bigger apartment with his disability: 'otherwise I go insane'.

Second, the limited capability sets were connected to less positive subjective experiences of functioning achievements and smaller material footprints compared to an average Finn. When focusing on the capabilities, it turns out that most of the participants experienced a lack of alternatives. Their impact on the environment was below the Finnish average but not by choice. Since the participants had financial resources only for essentials such as food, accommodation and medication, they had no actual opportunities to achieve valuable and sufficient functionings in terms of participating in community life and having recreational activities:

... this economic situation limits a lot. There are many things missing in my life that I would like to have. But I don't have any

opportunities, when I can't afford going to the cinema or experiencing other forms of culture. (Lucas)

These experiences of deprivation can be explained by Sen's (1999, p. 89) argument that 'relative deprivation in terms of income can yield absolute deprivation in terms of capabilities'. Even though the income level of Finnish minimum income receivers is high compared to people living in poorer countries, the participants experienced a lack of socially desirable possibilities for social contacts and cultural activities. They missed eating in restaurants, taking vacations or getting other temporary breaks from their everyday life:

[I miss] being in a summer cottage, why not traveling to other places as well—or taking a cruise. Or traveling abroad, even once. (Leo)

Many participants had not had a vacation outside their hometown during the previous year. For two of them it had been almost 20 years since their last trip:

Look, I haven't been anywhere. And no one has visited me. (Lena)

The participant explained that she was not able to arrange travel and was not used to leaving her home. This clearly shows that the limited financial resources could not fully explain why participants had not traveled, but rather the reasons are connected to various conversion factors.

The connection between resources, capabilities and material footprints is obvious in many cases. For example, participants with higher material footprints for recreational activities had more capabilities to travel and some of the participants who valued traveling abroad used their well-being agency actively for organizing trips. The participants who had either more resources to rent a summer cottage or more capabilities to work out in a gym or travel by plane without taking a personal assistant had more functioning achievements for recreational activities and, consequently, bigger material footprints. These are examples of how various personal and social factors either limit or enhance the individual capabilities which then affect the natural resource use.

Third, most participants did not feel deprived in terms of their achieved functionings connected to material goods (see also Halleröd, 2006), despite the fact that their material footprint for household goods was at most 2 tonnes per year, compared to an average Finn with 3 tonnes (Lettenmeier *et al.*, 2012). Most participants did not experience notable shortages of goods and they did not think they would buy more expensive clothes or fancier home decoration even if they were to become rich, as is described by Matias:

I don't believe that many things would change, that I would start to decorate my home, for example. Or that I would buy a new boat,

because the old one is still ok, good enough. Or, that I would buy a new flat screen TV, compared to that old one.

Contrary to material deprivation, some participants expressed high self-respect because they lived a simple life. They argued that they valued their thriftiness more than the overspending they saw around them. Sen's (e.g. 2009) notion of adaptive preference or 'downward adaptation' (Sen, this issue) could explain some of this high level of satisfaction with material surroundings. Knowing their relationally low position, minimum income receivers tend to adjust their wants and needs to their actual possibilities. However, in an affluent, over-consuming society, goods are widely available. The minimum income receivers were able to be better sheltered and have more possibilities to participate by finding furniture, electronic devices or clothes from flea markets or dumpsters. Looking for alternatives is part of their well-being agency, which increases the individual capabilities and, simultaneously, decreases the use of natural resources. They are good examples of innovative ways to combine functioning achievements and smaller material footprints.

Next, we proceed to discuss the implications of this study for the discussion on sustainable development and the research on ecologically sustainable well-being.

Conclusions and discussion

The aim of this study was to develop an interdisciplinary research method by integrating the measurement of environmental impacts into the capability approach. We measured the material footprints of Finnish minimum income receivers for five relevant functionings. The results show that the material footprints of participants are lower than the material footprint of an average Finn. However, they still exceed the estimated sustainable level of natural resource use (Lettenmeier *et al.*, 2012 on the basis of Bringezu, 2009). Functionings 'being sheltered' and 'being nourished' are responsible for the biggest material footprints. We found great diversity among participants in their material footprints. Smaller material footprints are mainly connected to low functioning achievements and, in some cases, experiences of deprivation. Bigger material footprints are explained by higher financial resources and, for instance, by instrumental freedoms that enhance the capabilities of disabled people.

The findings support the assumption that the natural resource use of minimum income receivers is ecologically more sustainable than that of an average Finn. Nonetheless, we are not claiming that since minimum income receivers are living more ecologically, their relative poverty is justified. Rather, sustainable development means that the reductions in natural resource use ought to be socially sustainable so that all people are ensured at least a decent standard of living (e.g. Druckman and Jackson, 2010). The obvious problem is, however, that the carrying capacity of the planet will be exceeded if all people have an 'opportunity to satisfy their aspirations for a better life' (The World Commission on Environment and Development

[WCED], 1987, p. 8) and the material intensity of consumption remains at the present level. In a growth economy social sustainability cannot easily be improved by raising the level of natural resource use of low-income households without accumulating ecological destruction. Therefore, the question remains: how to improve individual well-being by enlarging capabilities while decreasing natural resource use?

First, a redistribution of natural resource use is needed on a national and global level to ensure at least the 'capability threshold' to all human beings around the globe and for future generations (Nussbaum, 2000; see also Peeters *et al.* and Watene, this issue). The findings also indicate that a sustainable level of resource use cannot be achieved solely by individual choices (see Leßmann and Rauschmayer, this issue). Knowing that most of the bigger material footprints for being sheltered, for instance, are caused by infrastructural factors and in a prevalent consumer society minimum income receivers are not able to reduce their material use without negative influence in their well-being, we are not suggesting that individuals should alone be held responsible for reducing their material use. Rather, sustainability requires collective agents and sustainable policies; that governments and companies improve the conditions and technologies to enable people to live in a more sustainable way. For instance, more universal and exhaustive provision of public services could enhance the capabilities of individuals while also supporting lower resource use. Changes in instrumental freedoms and capability sets are needed if material footprints are to be reduced.

We argue that the capability approach offers a valid and employable framework for empirical studies on sustainable good living, since the approach is applicable both in descriptive analyses and when evaluating alternative policies and changes in capability sets (Alkire, 2008). Until now, however, the capability approach has not thoroughly concerned the environmental consequences of achieved functionings or the limits of individual freedoms (Crabtree, this issue). In this interdisciplinary empirical research we have aimed to integrate the natural dimension into the evaluations of ecologically sustainable well-being. We suggest that the research setting of this study could be applied in other countries and cases, provided that the list of functionings is examined and adjusted to the specific context.

Our small-scale pilot study provides some important insights into the relations between capabilities, achieved functionings and material footprints. Based on our experiences, we propose several improvements for future research integrating the MIPS method into the capability approach. First, a larger set of MIT factors would facilitate more accurate material footprint calculations. This would enable inclusion of more functionings and calculation of the material footprints for public services and various individual activities on a more detailed level. Second, even though the qualitative data can reveal important subjective experiences and allow analysis of the dynamics between individual well-being and its social context, they do not serve as a standard or measure for well-being evaluations, because of the impossibility of interpersonal comparisons. We hope that the conceptualizations developed

in this study will serve as a basis for statistical surveys and will make the selection of relevant indicators more feasible (see Zimmermann, 2006).

Finally, sustainable development requires new definitions and meanings of key concepts of well-being research. In order to be more aware of humans' profound dependency on natural resources and to practically reduce the use of natural resources to a sustainable level, we need to look into new perspectives of good life and well-being, or into poverty and affluence (see Jackson, 2011). The capability approach has already opened the discussion in this direction and provided valuable insights into these concepts. In future research, integrating empirical assessments of environmental impacts into well-being studies could reinforce the advantage of its interdisciplinary nature even further.

Acknowledgment

We are grateful for the helpful comments to two anonymous reviewers and to the editors of this special issue.

Notes

- 1 The study is a part of the research project aiming to study the adequacy of minimum income in Finland. The research project 'Back to Basics: Basic income and Consumption' is funded by the Finnish Academy for the years 2009–2012.
- 2 Measured by the relative approach defining poverty as 'household income below 60 per cent of the median disposable equivalent income in the total population' (Kuivalainen and Nelson, 2012, pp. 74–75).
- 3 On a macro level, the indicators Total Material Consumption (TMC) and Total Material Requirement (TMR) correspond to the MIPS indicator on the micro level. TMC comprises the domestic consumption and its global implications in terms of material flows but excludes export-related material flows, as these are part of the TMC of the countries consuming the exported products. TMR includes any material flows related to an economy, including export-related flows. Both TMC and TMR are based on the same concept of natural resources as the material footprint used here.
- 4 See www.mips-online.info.
- 5 Therefore, the research design of this study has been approved by the Research Ethics Committee at Kela—Social Insurance Institution of Finland.
- 6 All participants have been given pseudonyms in order to preserve their anonymity.

References

- Alcamo, J. *et al.* (2003) *Ecosystems and Human Well-being: A Framework for Assessment*, Island Press, Washington, DC.
- Alkire, S. (2008) 'Using the capability approach: Prospective and evaluative analyses', in F. Comin, M. Qizilbash and S. Alkire (Eds) *The Capability Approach. Concepts, Measures and Applications*, Cambridge University Press, Cambridge, pp. 26–47.
- Bringezu, S. (2009) 'Visions of a sustainable resource use', in S. Bringezu and R. Bleischwitz (Eds) *Sustainable Resource Management. Global Trends, Visions and Policies*, Greenleaf Publishing, Sheffield, pp. 155–215.
- Bringezu, S. and Moriguchi, Y. (2002) 'Material flow analysis', in R. Ayres and L. Ayres (Eds) *A Handbook of Industrial Ecology*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, pp. 79–90.

- Bringezu, S., Schütz, H., Saurat, M., Moll, S., Acosta-Fernández, J. and Steger, S. (2009) 'Europe's resource use. Basic trends, global and sectoral patterns and environmental and socioeconomic impacts', in S. Bringezu and R. Bleischwitz (Eds) *Sustainable Resource Management. Global Trends, Visions and Policies*, Greenleaf Publishing, Sheffield, pp. 52–154.
- Burger, P. and Christen, M. (2011) 'Towards a capability approach of sustainability', *Journal of Cleaner Production*, 19, pp. 787–795.
- Crabtree, A. (2013) 'Sustainable development: Does the capability approach have anything to offer? Outlining a legitimate freedom approach', *Journal of Human Development and Capabilities*, 14(1), pp. 40–57.
- Crocker, D. A. and Robeyns, I. (2010) 'Capability and agency', in C. W. Morris (Ed.) *Amartya Sen*, Cambridge University Press, Cambridge, pp. 60–90.
- Deneulin, S. (2008) 'Beyond individual freedom and agency: Structures of living together in the capability approach', in C. Flavio, M. Qizilbash and S. Alkire (Eds) *The Capability Approach: Concepts, Measures and Applications*, Cambridge University Press, Cambridge, pp. 105–123.
- Dittrich, M., Giljum, S., Lutter, S. and Polzin, C. (2012) *Green Economies around the Globe? Implications of Resource Use for Development and the Environment*, SERI, Vienna, [http://seri.at/wp-content/uploads/2012/06/green_economies_around_the_world.pdf], accessed 9 August 2012.
- Druckman, A. and Jackson, T. (2010) 'The bare necessities: How much household carbon do we really need?', *Ecological Economics*, 69, pp. 1794–1804.
- Giljum, S., Burger, E., Hinterberger, F., Lutter, S. and Bruckner, M. (2011) 'A comprehensive set of resource use indicators from the micro to the macro level', *Resources, Conservation and Recycling*, 55, pp. 300–308.
- Grewal, I. et al. (2006) 'Developing attributes for a generic quality of life measure for older people: Preferences or capabilities?', *Social Science & Medicine*, 62, pp. 1891–1901.
- Gronow, A. (2010) *From Habits to Social Structures: Pragmatism and Contemporary Social Theory*, Peter Lang, Frankfurt am Main.
- Halleröd, B. (2006) 'Sour grapes: Relative deprivation, adaptive preferences and the measurement of poverty', *Journal of Social Policy*, 35, pp. 371–390.
- Hoffrén, J. (Ed.) (2010) 'Economy-wide material flow accounts with hidden flows for Finland: 1945–2008', *Tilastokeskus Tutkimuksia 2010*, 253, Statistics Finland, Helsinki, Finland.
- Jackson, T. (2011) *Prosperity without Growth? Economics for the Finite Planet*, Earthscan, London.
- Kerstenetzky, C. L. and Santos, L. (2009) 'Poverty as deprivation of freedom: The case of Vidigal Shantytown in Rio de Janeiro', *Journal of Human Development and Capabilities*, 10(2), pp. 189–211.
- Kleinhückelkotten, S. (2005) *Suffizienz und Lebensstile. Ansätze für eine milieuorientierte Nachhaltigkeitskommunikation*, Berliner Wissenschafts-Verlag, Berlin.
- Kotakorpi, E., Lähteenoja, S. and Lettenmeier, M. (2008) 'Household MIPS. Natural resource consumption of Finnish households and its reduction', *The Finnish Environment 43en/2008*, Ministry of the Environment, Helsinki, Finland, [<http://www.environment.fi/download.asp?contentid=99743&lan=en>], accessed 10 May 2012.
- Kranendonk, S. and Bringezu, S. (1993) 'Major material flows associated with orange juice consumption in Germany', *Fresenius Environmental Bulletin*, 2(8), pp. 51–56.
- Kuivalainen, S. and Nelson, K. (2012) 'Eroding minimum income protection in the Nordic countries? Reassessing the Nordic model of social assistance', in J. Kvist, J. Fritzell, B. Hvinden and O. Kangas (Eds) *Changing Social Equality. The Nordic Welfare Model in the 21st Century*, Polity Press, Bristol, pp. 69–87.
- Laakso, S. (2011) *Onko elämä perusturvan varassa kestävä? Ympäristövara ekologisesti ja sosiaalisesti kestäväen kulutuksen tarkastelussa*, [Is life on the basic security sustainable? Environmental space as a framework for studying ecologically and socially sustainable consumption], Master's Thesis. University of Helsinki, Department of Environmental Sciences.
- Lehtinen, A.-R., Varjonen, J., Rajjas, A. and Aalto, K. (2011) 'What is the cost of living? Reference budgets or a decent minimum standard of living', *National Consumer Research Centre Working papers 132/2011*, Helsinki.

- Leßmann, O. (2011) 'Sustainability as a challenge to the capability approach', in F. Rauschmayer, I. Omann and J. Frühmann (Eds) *Sustainable Development: Capabilities, Needs and Well-being*, Routledge, New York, pp. 43–61.
- Leßmann, O. and Rauschmayer, F. (2013) 'Re-conceptualising sustainable development on the basis of the capability approach: A model and its difficulties', *Journal of Human Development and Capabilities*, 14(1), pp. 95–114.
- Lettenmeier, M., Hirvilammi, T., Laakso, S., Lähteenoja, S. and Aalto, K. (2012) 'Material footprint of low-income households in Finland—Consequences for the sustainability debate', *Sustainability*, 4, pp. 1426–1447.
- Lettenmeier, M., Rohn, H., Liedtke, C. and Schmidt-Bleek, F. (2009) 'Resource productivity in 7 steps. How to develop eco-innovative products and services and improve their material footprint', *Wuppertal Spezial 41, 2009*, Wuppertal Institute for Climate, Environment and Energy, Wuppertal, Germany, [http://www.wupperinst.org/de/publikationen/entnd/index.html?beitrag_id=1309&bid=169], accessed 20 April 2012.
- Lundberg, O. *et al.* (2008) 'The role of welfare state principles and generosity in social policy programmes for public health: An international comparative study', *The Lancet*, 372, pp. 1633–1640.
- Lähteenoja, S., Lettenmeier, M. and Saari, A. (2006) 'Transport MIPS. Natural resource consumption of the Finnish transport system', *The Finnish Environment 820*, Ministry of the Environment, Helsinki, Finland, [<http://www.environment.fi/default.asp?contentid=302035&lan=EN>], accessed 20 April 2012.
- Nussbaum, M. C. (2000) *Women and Human Development. The Capabilities Approach*, Cambridge University Press, Cambridge.
- OECD (2011) *How's Life? Measuring Well-being*, OECD Publishing.
- Peeters, W., Dirix, J. and Sterckx, S. (2013) 'Putting sustainability into sustainable human development: The case for functioning constraints', *Journal of Human Development and Capabilities*, 14(1), pp. 58–76.
- Pelenc, J., Lompo, M. K., Ballet, J. and Dubois, J.-L. (2013) 'Sustainable human development and the capability approach: Integrating environment, responsibility and collective agency', *Journal of Human Development and Capabilities*, 14(1), pp. 77–94.
- Polishchuk, Y. and Rauschmayer, F. (2012) 'Beyond "benefits"? Looking at ecosystem services through the capability approach', *Ecological Economics*, 81, pp. 103–111.
- Rauschmayer, F., Omann, I. and Frühmann, J. (2011) 'Needs, capabilities and quality of life. Refocusing sustainable development', in F. Rauschmayer, I. Omann and J. Frühmann (Eds) *Sustainable Development: Capabilities, Needs and Well-being*, Routledge, New York, pp. 1–24.
- Ritthoff, M., Rohn, H. and Liedtke, C. (2002) 'Calculating MIPS. Resource productivity of products and services', *Wuppertal Spezial 27e*, Wuppertal Institute for Climate, Environment and Energy, Wuppertal, Germany, [http://www.wupperinst.org/de/publikationen/entnd/index.html?beitrag_id=716&bid=169], accessed 20 April 2012.
- Robeyns, I. (2005) 'The capability approach: A theoretical survey', *Journal of Human Development*, 6(1), pp. 93–114.
- Robeyns, I. (2006) 'The capability approach in practice', *The Journal of Political Philosophy*, 14(3), pp. 351–376.
- Rockström, J. *et al.* (2009) 'A safe operating space for humanity', *Nature*, 461, pp. 472–475.
- Rohn, H., Pastewski, N. and Lettenmeier, M. (2010) 'Technologien, Produkte und Strategien – Ergebnisse der Potenzialanalysen', *Ressourceneffizienzpaper 1.5*, Wuppertal Institute for Climate, Environment and Energy, Wuppertal, Germany, [http://ressourcen.wupperinst.org/downloads/MaRes AP1_5.pdf], accessed 20 April 2012.
- Salo, M., Lähteenoja, S. and Lettenmeier, M. (2008) 'Natural resource consumption of tourism: Case study on free time residences and hotel accommodation in Finland', in T. G. Ken, A. Tukker, C. Vezzoli and F. Ceschin (Eds) *Sustainable Consumption and Production: Framework for Action; Proceedings, Refereed Sessions V, 2nd Conference of the Sustainable Consumption Research Exchange (SCORE!) Network, Halles des Tanneurs, Brussels*, pp. 303–319. Available online at [http://www.score-network.org/files//24119_CF2_session_5.pdf], accessed 22 November 2012.

- Schmidt-Bleek, F. (1993) *Wieviel Umwelt braucht der Mensch?—MIPS, das Maß für ökologisches Wirtschaften*, Birkhäuser, Basel. Available online in English as *The Fossil Makers* [http://www.factor10-institute.org/files/the_fossil_makers/FossilMakers_Intro.pdf], accessed 22 November 2012.
- Schmidt-Bleek, F. (2009) *The Earth: Natural Resources and Human Intervention*, Haus Publishing, London.
- Schmidt-Bleek, F. et al. (1998) *MAIA Einführung in die Material-Intensitäts-Analyse nach dem MIPS-Konzept*, Birkhäuser, Berlin.
- Schultz, E., Christen, M., Voget-Kleschin, L. and Burger, P. (2013) 'A sustainability-fitting interpretation of the capabilities approach: Integrating the natural dimension by employing feedback loops', *Journal of Human Development and Capabilities*, 14(1), pp. 115–133.
- Sen, A. (1993) 'Capability and well-being', in M. C. Nussbaum and A. Sen (Eds) *The Quality of Life*, Oxford University Press, New York, pp. 30–53.
- Sen, A. (1999) *Development as Freedom*, Oxford University Press, Oxford.
- Sen, A. (2005) 'Human rights and capabilities', *Journal of Human Development*, 6(2), pp. 151–166.
- Sen, A. (2009) *The Idea of Justice*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Sen, A. (2013) 'The ends and means of sustainability', *Journal of Human Development and Capabilities*, 14(1), pp. 6–20.
- Silverman, D. (1993) *Interpreting Qualitative Data*, Sage Publications, London.
- Spangenberg, J., Hinterberger, F., Moll, S. and Schütz, H. (1999) 'Material flow analysis, TMR and MIPS-concept: A contribution to the development of indicators for measuring changes in consumption and production patterns', *International Journal of Sustainable Development*, 2(4), pp. 491–505.
- Spillemaeckers, S., Ootegem, L. V. and Westerhof, G. J. (2011) 'From individual well-being to sustainable development. A path where psychologists and economists meet', in F. Rauschmayer, I. Omann and J. Frühmann (Eds) *Sustainable Development: Capabilities, Needs and Well-being*, Routledge, New York, pp. 42–82.
- Statistics Finland (2010) 'Total earnings by employer sector and gender, 2010', [http://www.stat.fi/tup/suoluk/suoluk_palkat_en.html#sector], accessed 7 April 2012.
- Statistics Finland (2011) 'Household-dwelling units by number of persons 1960–2010', [http://www.stat.fi/til/asas/2010/asas_2010_2011-05-24_tau_001_en.html], accessed 20 April 2012.
- Stiglitz, J. E., Sen, A. and Fitoussi, J.-P. (2009) *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*, [http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/rapport_anglais.pdf], accessed 25 January 2012.
- Tukker, A., Cohen, M. J., Hubacek, K. and Mont, O. (2010) 'The impact of household consumption and options for change', *Journal of Industrial Ecology*, 14(1), pp. 13–30.
- UNDP (2011) 'Sustainability and equity: A better future for all', *Human Development Report 2011*, UNDP, New York.
- Van Ootegem, L. and Spillemaeckers, S. (2010) 'With a focus on well-being and capabilities', *The Journal of Socio-Economics*, 39, pp. 384–390.
- Wadeskog, A. and Larsson, M. (2003) 'Households in the environmental accounts', *Statistics Sweden*, [http://www.scb.se/statistik/MI/MI1202/2004A01/MI1202_2004A01_BR_MIFT0408.pdf], accessed 22 May 2011.
- Watene, K. (2013) 'Nussbaum's capability approach and future generations', *Journal of Human Development and Capabilities*, 14(1), pp. 21–39.
- World Commission on Environment and Development (WCED) (1987) *Our Common Future*, Oxford University Press, Oxford.
- Zimmermann, B. (2006) 'Pragmatism and the capability approach. Challenges in social theory and empirical research', *European Journal of Social Theory*, 9(4), pp. 467–484.

Hirvilammi Tuuli, Laakso Senja, Lettenmeier Michael. Kohtuuden rajat? Yksin asuvien perusturvan saajien elintaso ja materiaalijalanjälki. Helsinki: Kela, Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 132, 2014.

Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 132

KELAN TUTKIMUSOSASTO | HELSINKI 2014

Tuuli Hirvilammi, Senja Laakso ja Michael Lettenmeier

Kohtuuden rajat?

*Yksin asuvien perusturvan saajien elintaso
ja materiaalityöjälki*

Kirjoittajat

Tuuli Hirvilammi, YTM, tohtorikoulutettava
Helsingin yliopisto, Sosiaalitieteiden laitos
etunimi.sukunimi@helsinki.fi

Senja Laakso, FM, tohtorikoulutettava
Helsingin yliopisto, Ympäristötieteiden laitos
etunimi.sukunimi@helsinki.fi

Michael Lettenmeier, MMM, konsultti
Wuppertal Institute for Climate, Environment and Energy
Research Group Sustainable Production and Consumption
etunimi@d-mat.fi

Sarjan julkaisut on hyväksytty
tieteellisessä arvioinnissa.

© Kirjoittajat ja Kelan tutkimusosasto

Graafinen suunnittelu: Pekka Loiri

ISBN 978-951-669-947-2 (nid.)
ISBN 978-951-669-948-9 (pdf)

ISSN-L 1238-5050
ISSN 1238-5050 (painettu)
ISSN 2323-7724 (verkkojulkaisu)

Juvenes Print
Tampere 2014

Tiivistelmä

Hirvilammi T, Laakso S, Lettenmeier M. **Kohtuuden rajat? Yksin asuvien perusturvan saajien elintaso ja materiaalityöjälänjälki.** Helsinki: Kela, Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 132, 2014. 134 s. ISBN 978-951-669-947-2 (nid.), ISBN 978-951-669-948-9 (pdf).

Tutkimuksessa tarkastellaan haastatteluaineiston avulla 18 yksin asuvan perusturvan saajan elintason osatekijöitä ja luonnonvarojen kulutusta sekä hahmotellaan kohtuullisen eli sosiaalisesti ja ekologisesti kestävän elintason rajoja. Tutkimuksessa kysytään, miten erilaiset elintason osatekijät ovat yhteydessä luonnonvarojen käyttöön, minkälaisen elintason haastateltavat kokevat kohtuullisena ja miten perusturvan saajien elintaso suhteutuu aiemmin määritettyihin kestävän elintason rajoihin. Analyysissa selvitetään Doyalin ja Goughin (1991) tarveteorian ja hyvinvointitutkimukseen kiinnittyen työmarkkinatuen tai takuueläkkeen saajien tuloja ja eri elintason osatekijöihin liittyviä kulutusmenoja sekä subjektiivisia kokemuksia elintason riittävydestä. Elintason kohtuullisuuden arvioinnissa sovelletaan köyhyystutkimuksen ja perusturvan riittävyden arvioinnin menetelmiä. Haastateltujen luonnonvarojen käyttö lasketaan materiaalityöjälänjälkenä. Se perustuu MIPS-menetelmään, jossa kuvataan, kuinka paljon luonnonvaroja on kulunut jonkin tuotteen tai palvelun koko elinkaaren aikana. Tutkimuksen tulokset osoittavat, että perusturvan saajien elintaso on sekä ekologisesti että sosiaalisesti kohtuuton. Perusturvan saajien elintaso ei ole sosiaalisesti kestävä, koska se ei mahdollista heille kohtuullisen minimin mukaista kulutustasoa eikä välttämättömäksi määriteltyjä hyödykkeitä ja palveluksia. Haastatteluaineiston analyysi tuo kuitenkin esiin, että elintaso koetaan kohtuullisena, jos se suhteutetaan itseään köyhempien elintasaan tai ekologisen kestävyyden tavoitteisiin. Vaikka yksin asuvat perusturvan saajat kuluttavat selvästi vähemmän luonnonvaroja kuin keskivertosuomalaiset, heidän materiaalityöjälänjälkensä ylittää arviot ekologisesti kestävästä tasosta vähintään puolitoistakertaisesti. Tutkimuksen johtopäätös onkin, että suomalaisessa yhteiskunnassa luonnonvarojen kulutusta ei voida vähentää kestäväälle tasolle ainoastaan yksilöllisiä kulutustottumuksia muuttamalla, vaan se edellyttää institutionaalisia muutoksia infrastruktuurissa, tuotantotavoissa ja yhteiskunnallisissa palveluissa.

Avainsanat: perusturva, työmarkkinatuki, takuueläke, tarpeet, kulutus, elintaso, sosiaalinen kestävyys, ekologinen kestävyys, luonnonvarat, materiaalityöjälänjälki, MIPS, yksineläjät

Sammandrag

Hirvilammi T, Laakso S, Lettenmeier M. **Rimlighetens gränser? Levnadsstandard och materialfotspår hos ensamboende mottagare av grundtrygghetsförmåner.** Helsingfors: FPA, Social trygghet och hälsa, undersökningar 132, 2014. 134 s. ISBN 978-951-669-947-2 (hft.), ISBN 978-951-669-948-9 (pdf).

Undersökningen granskar med hjälp av intervjudata levnadsstandarden och förbrukningen av naturresurser hos 18 ensamboende mottagare av grundtrygghetsförmåner. I undersökningen beskrivs gränserna för en rimlig, dvs. både socialt och ekologiskt hållbar levnadsstandard. Undersökningen svarar på hur levnadsstandardens olika faktorer hänger samman med konsumtionen av naturresurser, hurdan levnadsstandard de intervjuade upplever som rimlig och hur de intervjuades levnadsstandard förhåller sig till de gränser för hållbar levnadsstandard som utformats i tidigare studier. Undersökningen beskriver folkpensionärernas och arbetslöshetsförmånstagarnas inkomster och konsumtionsutgifter i förhållande till olika levnadsstandardsfaktorer och deras erfarenheter av rimlighet utifrån Doyals och Goughs (1991) behovsteori. För att svara på om levnadsstandarden är rimlig tillämpar studien metoder som används i fattigdomsforskning. Förbrukningen av naturresurser beräknas utifrån materialfotspåret, som grundar sig på MIPS-metoden. Den beskriver hur mycket naturresurser som används för en produkt eller tjänst under hela dess livscykel. Resultaten visar att de intervjuades levnadsstandard inte är rimlig, varken i fråga om social eller ekologisk hållbarhet. De intervjuade har varken en rimlig minimikonsumtionsnivå eller adekvata levnadsförhållanden. Analysen av intervjumaterialet visar däremot att de intervjuade ser sin levnadsstandard som rimlig om de jämför sig med ännu fattigare personer eller tänker på ekologisk hållbarhet. Även om de intervjuade konsumerar mindre naturresurser än genomsnittsfinländare överstiger deras konsumtion uppskattningarna av en ekologiskt hållbar nivå minst en och en halv gång. Resultaten visar att en hållbar nivå inte kan nås i det finländska samhället genom att man ändrar sina personliga konsumtionsvanor, utan att det krävs institutionella förändringar i infrastruktur, produktion och samhälleliga tjänster.

Nyckelord: grundtrygghet, arbetsmarknadsstöd, garantipension, behov, konsumtion, levnadsstandard, social hållbarhet, ekologisk hållbarhet, naturresurser, materialfotspår, MIPS, ensamstående

Abstract

Hirvilammi T, Laakso S, Lettenmeier M. **Within the limits of sufficiency? The standard of living and material footprint of singles subsisting on basic social security.** Helsinki: The Social Insurance Institution of Finland, Studies in social security and health 132, 2014. 134 pp. ISBN 978-951-669-947-2 (print), ISBN 978-951-669-948-9 (pdf).

Based on interview and survey data, this study examines the standard of living and natural resource use of 18 singles subsisting on basic social security. It aims to outline the limits to a socially and ecologically sufficient standard of living. The study asks how different living standard components are linked to natural resource use, which standard of living the interviewees found sufficient, and how their standard of living compares with the limits of sustainability defined in previous research. Drawing on Doyal and Gough's Theory of Human Need and methods developed in poverty research, the study describes the participants' income use in relation to different living standard components and the participants' experiences of needs fulfilment, and estimates whether their standard of living can be seen as sustainable. Natural resource use is measured as the material footprint of the participants. The material footprint is based on the MIPS concept (Material Input Per Unit of Service), which measures the amount of natural resources required during the whole life cycle of a product or service. The results indicate that the standard of living of singles subsisting on basic social security is neither ecologically nor socially sustainable. Their standard of living remains below the decent minimum reference budget and they lack certain commodities and services regarded as essential. The analysis of the interviews shows, however, that the standard of living is seen as sufficient when compared with poorer households or the goals of ecological sustainability. The material footprint of the interviewees is in most cases considerably lower than the Finnish average. However, it exceeds the level estimated as sustainable at least by a half. Our conclusion is that a sustainable level of natural resource use cannot be achieved in Finnish society merely by changing individual consumption patterns but that it requires institutional changes in production, infrastructures, and public services.

Key words: basic income security, labour market support, guarantee pension, need, consumption, living standard, social sustainability, ecological sustainability, natural resources, material footprint, MIPS, single persons

ALKUSANAT

Tämä tutkimus on osa laajempaa Suomen Akatemian ”Takaisin perusteisiin: perusturva ja kulutus” -tutkimushanketta (päättö nro 128434). Tutkimuksen ovat rahoittaneet Suomen Akatemia ja Kelan tutkimusosasto, mistä suuri kiitos. Rahoituksen turvin kokosimme vuonna 2010 neljän hengen tutkimusryhmän, jonka tarkoitus oli yhdistää uudella tavalla sosiaalitieteellistä hyvinvointitutkimusta ja ympäristötutkimuksessa kehitettyjä tutkimusmenetelmiä. Tutkimusryhmään on meidän lisäksi kuulunut Satu Lähteenoja, jonka MIPS-menetelmän asiantuntemus ja kokemukset aiemmasta tutkimuksesta olivat suureksi avuksi erityisesti tutkimuksen alkuvaiheissa.

Yhteisiä kiinnostuksen kohteitamme olivat alusta alkaen kohtuullisen elintason käsite, kestävä kulutuksen sisältö ja luonnonvarojen kulutuksen vähentäminen. Neljän vuoden aikana olemme oppineet yhteistä ajattelua ja kirjoittaneet useita konferenssiesityksiä ja kansainvälisiä artikkeleita. Käsillä oleva tutkimus esittelee tutkimuksen tuloksia suomeksi. Se on ensimmäinen suomalainen tutkimus, jossa pyritään määrittelemään kohtuullisen elintason sisältöä sekä sosiaalisen että ekologisen kestävyiden näkökulmasta.

Tutkimusraporttimme käsikirjoitusversioita ovat sen eri vaiheissa kommentoineet Kristiina Aalto, Anna-Riitta Lehtinen ja Johanna Varjonen Kuluttajatutkimuskeskuksesta, Olli Kangas, Tuula Helne ja Markku Laatu Kelan tutkimusosastolta sekä Heikki Hiilamo Helsingin yliopistosta. Kiitämme rohkaisevista kommentaiteista ja tarkentavista huomioista. Kiitos myös kahdelle nimettömälle refereeelle kriittisistä ja rakentavista lausunnoista, joiden pohjalta jäsensimme käsikirjoituksen rakennetta ja täsmensimme analyysia. Lisäksi kiitämme Tarja Hyväristä, Leena Rautjärveä ja Maini Tulokasta tutkimuksen painokuntoon saattamisesta.

Suurin kiitos tutkimushankkeen mahdollistamisesta kuuluu niille yksin asuville perusturvan saajille, jotka tarttuivat haastattelukutsuun ja kutsuivat meidät kylään. Oli kiinnostavaa ja monin tavoin opettavaista tavata perusturvaetuuksien varassa eläviä ihmisiä heidän kodeissaan ja keskustella elintasoon ja luonnonvarojen kulutukseen liittyvien kysymysten lisäksi laajemminkin heidän yhteiskunnallisista näkemyksistään. Toivomme, että tutkimus tarjoaa myös lukijoille kurkistusaukon

perusturvan saajien arkielämään ja antaa ajattelemisen aihetta kohtuullisen elintason sisällöstä.

Helsingissä ja Lahdessa elokuussa 2014

Tuuli Hirvilammi, Senja Laakso ja Michael Lettenmeier

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO	10
2 AIEMPI TUTKIMUS ELINTASOSTA JA KOHTUULLISEN ELINTASON RAJOISTA	14
2.1 Elintaso tutkimuskohteena	14
2.2 Sosiaalisesti kestävä elintason määrittäminen.....	17
2.3 Ekologisesti kestävä elintason tutkiminen	21
2.4 Sosiaalisen ja ekologisen kestävyden yhdistäminen.....	25
3 TUTKIMUSASETELMA	30
3.1 Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimuskysymykset	30
3.2 Tutkimuskohteen tarkentaminen	30
3.3 Aineistonkeruu	33
3.4 Perustietoja haastateltavista	35
3.5 Aineiston analyysi	37
3.6 Materiaalijalanjälkien laskeminen	39
4 TALOUDELLISET RESURSSIT JA MATERIAALIJALANJÄLJET	43
4.1 Perusturvansaajien tulot ja menot.....	43
4.2 Perusturvan saajien materiaalijalanjäljet.....	46
5 ELINTASON OSATEKIJÄT	50
5.1 Asuminen.....	50
5.2 Ruoka	54
5.3 Arkiliikenne.....	56
5.4 Matkailu ja mökkeily.....	58
5.5 Harrastukset ja osallistuminen	61
5.6 Kodin tarvikkeet ja vaatetus.....	64
5.7 Terveystieteidenhoito.....	66
6 ELINTASON KOHTUULLISUUDEN ARVIOIMINEN	69
6.1 Sosiaalisesti kestävä?.....	69
6.2 Ekologisesti kestävä?.....	72
6.3 Ympäristövaran rajoissa?	75
6.4 Kohtuullisen elintason tulokset.....	76
6.4.1 Kohtuullinen suhteessa tarpeisiin ja välttämättömyyksiin.....	77
6.4.2 Kohtuullinen suhteessa muiden elintason	79
6.4.3 Kohtuullinen suhteessa riittävyyteen ja ekologiseen kestävyteen.....	81

7 JOHTOPÄÄTÖKSIÄ.....	84
7.1 Tutkimuksen yhteenveto.....	84
7.2 Kohti kohtuullista elintaso.....	85
7.2.1 Köyhyyden ja ylikulutuksen vaikea yhtälö.....	85
7.2.2 Kohtuuden rajojen uudelleenmäärittely.....	87
7.2.3 Materiaalijalanjälkien pienentäminen.....	88
7.3 Arvio tutkimusmenetelmien ja tulosten luotettavuudesta.....	90
7.4 Jatkotutkimustarpeita.....	92
LÄHTEET.....	94
LIITTEET.....	108
Liite 1. Haastattelukutsu.....	108
Liite 2. Aineistonkeruulomakkeet.....	109
Liite 3. Haastattelurunko.....	121
Liite 4. Käytetyt MI-kertoimet.....	123
Liite 5. Yhteenveto haastateltavien luonnonvarojen kulutuksesta.....	132
Liite 6. Välttämättömyysindeksi.....	133

1 JOHDANTO

Minkälainen elintaso olisi sekä sosiaalisesti että ekologisesti kestävä? Yleisesti tunnettua kestävästä kehityksen määritelmää soveltaen voisi ajatella, että elintaso on kestävä, jos se ”turvaa nykyisten sukupolvien tarpeet vaarantamatta tulevien sukupolvien tarpeita” (Our common future 1987, 43). Kestävästä kehityksen määritelmä jää kuitenkin avoimeksi, koska kirjallisuudessa ei täsmennetä, mitkä tarpeet tulee tyydyttää ja millä tasolla (ks. Doyal ja Gough 1991; Rauschmayer ym. 2011). Kestävästä kehityksen käsitettä kritisoidaan usein myös siitä, että kehitys tulkitaan taloudelliseksi kasvuksi (Robinson 2004).

Kritiikin seurauksena sanapari korvataan erityisesti akateemisessa tutkimuksessa usein sanalla kestävyys (*sustainability*) (Robinson 2004). Kestävyys tavoitteelle on suomalaisessa keskustelussa tarjolla myös toinen käsite: kohtuus. Filosofi Eero Ojasen (2004) mukaan kohtuus merkitsee tajua siitä, mikä on ihmisen oikea paikka eli ihmisen suhde luontoon. Lisäksi kohtuus on ymmärrystä siitä, mikä on jokaisen yksilön oikeudenmukaiseksi koettu osuus yhteisistä resursseista. Tällöin kohtuus viittaa sekä ekologiseen että sosiaaliseen kestävyys tavoitteisiin. Kohtuullinen elintaso voidaan ymmärtää sosiaalisesti ja ekologisesti kestäväksi tarpeiden tyydytyksen tasoksi. Tässä tutkimuksessa tarkastelemme yksin asuvien perusturvan saajien elintason yhteyttä luonnonvarojen kulutukseen ja hahmottelemme sitä kautta kohtuullisen elintason rajoja.

Kohtuullisen elintason rajojen etsiminen on olennaista, sillä nykyisellään maailmanlaajuinen elintason nousu pitää yllä globaalia ekologista kriisiä. Ihmisten hyvinvoinnin perusedellytyksinä toimivien ekosysteemien monimuotoisuus on vähentynyt lähes kolmanneksella viimeisten 40 vuoden aikana (Living planet report 2012). Jopa kaksi kolmasosa kaikista maapallon ekosysteemipalveluista on vakavasti heikentynyt globaalien luonnonvarojen kulutuksen kasvun seurauksena (Millennium ecosystem assessment 2005; Hoffrén ja Hellman 2007; Dittrich ym. 2012). Suomalaisten korkea elintaso on saavutettu hyödyntämällä uusiutuvia luonnonvaroja, fossiilisia polttoaineita ja mineraaleja niin runsaasti, että suomalaisten suora materiaalien kulutustaso on maailman kärkiluokkaa (Dittrich ym. 2012, 31–32). Suomalaisten kotitalouksien luonnonvarojen kulutus eli materiaalijalanjälki ylittää nykyisellään arviot ekologisesti kestävästä tasosta jopa 5–7-kertaisesti (Lettenmeier ym. 2012).

Nykyinen materiaalinkulutus on kestäväntöntä. Uusiutuvien luonnonvarojen käyttö, kuten metsien raivaaminen ruoan- ja energiantuotantoon, vähentää luonnon monimuotoisuutta ja aiheuttaa paikallisia ympäristökatastrofeja. Uusiutumattomien luonnonvarojen kulutuksen kasvu vahvistaa erityisesti ilmastomuutoksen vaikutuksia. Planeetanlaajuisten kynnyksarvojen ylittäminen voi johtaa peruuttamattomiin ekosysteemien muutoksiin, jolloin luonnonjärjestelmien toimintakyky heikentyy entisestään. (Millennium ecosystem assessment 2005; Rockström ym. 2009; Barnosky ym. 2012). Samalla heikkenevät ihmiskunnan hyvinvoinnin perusteet, sillä hyvinvointi on

monin tavoin riippuvainen terveistä ja elinvoimaisista ekosysteemeistä. Ilman nopeita ja voimakkaita ympäristöpoliittisia toimenpiteitä ilmastonmuutoksen eteneminen ja luonnon monimuotoisuuden köyhtyminen tulevat vaikeuttamaan ruoantuotantoa ja aiheuttamaan vesipulaa, mikä kärjistää entisestään myös maailmanlaajuisia eriarvoisuutta (IPCC 2014).

Ekologinen kriisi ja sosiaalinen eriarvoisuus ovat monin tavoin kytköksissä toisiinsa. Ihmiskunnan inhimillinen kehitys ja vaurastuminen kasvattavat luonnonvarojen kulutusta ja kasvihuonekaasupäästöjä niin, että Suomen kaltaisten vauraiden hyvinvointivaltioiden ympäristövaikutukset ovat selvästi köyhempiä maita suuremmat (esim. UNDP 2011a; Living planet report 2012; Wiedmann ym. 2013). Vaikka pienituloiset ja haavoittuvassa asemassa olevat ihmisryhmät aiheuttavat maailmanlaajuisesti vähemmän ympäristövaikutuksia kuin suurituloiset, he kärsivät enemmän globaaleista ja paikallisista ympäristöongelmista erityisesti köyhemmissä maissa (Agyeman ym. 2003; UNDP 2011a). Suomalaisessa yhteiskunnassa pienituloisiin ei kohdistu muita enemmän suoria haitallisia ympäristövaikutuksia eivätkä he joudu kärsimään heikosta elinympäristöstä, kuten saastuneesta juomavedestä. Pienituloisimmat tulevat kuitenkin kohtaamaan ruoan ja energian hinnan nousun niukkenevien luonnonvarojen kallistumisen myötä (ks. UNEP 2011). Ennusteiden mukaisesti osa fossiilista polttoaineista sekä monet metallit ehtyvät nykyisellä kulutustahdilla jo muutaman kymmenen vuoden kuluttua tai niiden käytöstä tulee hyvin kallista (Meadows ym. 2005, 131; Halada ym. 2008; Lyytimäki ja Hakala 2008, 205–207; Ayres ja Talens Peiró 2013). Mitä hankalampaa on luonnonvarojen käyttöönotto ja mitä suurempi on niiden kysyntä, sitä kalliimpia luonnonvaroista tulee ja sitä suuremmaksi kasvaa kulutusmahdollisuuksien epätasa-arvo.

Globaalia ekososiaalista kriisiä voidaan pitää köyhyyttä lisäävänä riskinä myös suomalaisessa hyvinvointivaltiossa, jossa eriarvoisuus on kasvanut selvästi viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana (OECD 2011). Erityisesti kaikkein pienituloisimpien perusturvan saajien elintaso on jäänyt jälkeen yleisestä ansiotason noususta (Sosiaaliturvan uudistamiskomitean ehdotukset ... 2009, 28). Tämän seurauksena perusturvan saajien suhteellinen tuloköyhyys on kasvanut ja suhteelliset kulutusmenot ovat pienentyneet (ks. Ahlqvist ja Ylitalo 2009; Moisio 2009; Perusturvan riittävyuden arviointiraportti 2011; Niemelä ja Rajas 2012). Laadullisten tutkimusten mukaan perusturvan saajien elämä myös tuntuu köyhältä. Jatkuvasti rahojaan laskevat ja senttejä venyttävät perusturvan saajat kokevat köyhyyttä ja tuntevat usein taloudellista turvattomuutta (esim. Roivainen ym. 2011; Hakkarainen 2012; Heinonen 2012; Hirvilampi ja Mäki 2013).

Käsitys kohtuullisesta elintasosta vaikuttaa olevan hukassa sekä ekologisesta että sosiaalisesta näkökulmasta. Tämä on haaste erityisesti sosiaalipolitiikan tutkimukselle ja käytännölle, koska sosiaalipolitiikan tavoitteeksi on perinteisesti määritelty kohtuullisen elintason turvaaminen kaikille yhteiskunnan jäsenille (Waris 1978, 38; Nieminen 1984, 16) – sosiaalisen kestävyuden hengessä. Myös ekologisen sosiaalipolitiikan tarkoituksiksi on määritelty ”kohtuullisen elintason, sosiaalisen turvallisuuden

sekä puhtaan ja terveellisen elinympäristön takaaminen eri yhteiskuntaryhmille, perheille ja yksilöille” (Massa 1992, 370). Elintasolla viitataan tällöin lavasti määriteltynä hyvinvoinnin aineelliseen perustaan eli siihen, että ihmisillä on käytettävissään tarpeiden kannalta oleellisia resursseja.

Sosiaalipoliittisessa merkityksessä kohtuus tarkoittaa sitä, että elintason tulee olla oikeudenmukainen ja selvästi korkeampi kuin hengissä selviämiseen tarkoitettu minimi. Kohtuullisuus on suhteellista, jolloin se on vahvasti sidoksissa siihen, mitä kulloinkin ja kussakin kulttuurissa pidetään puutteellisenä, riittävänä ja yltäkylläisenä. (Aatola ja Viinisalo 1995; Aatola 2004.) Ympäristökeskustelussa kohtuudella viitataan sen sijaan ylikulutuksesta luopumiseen (ks. Hirvilammi 2011; Hukkinen 2012). Kohtuullista on vähentää luonnonvarojen kulutusta ja ihmisten aiheuttamia päästöjä kestäväälle tasolle. Sosiaalisen ja ekologisen kestävyuden yhdistävä kohtuullinen elintaso tunnistaa kohtuullisen ala- ja ylärajat: kohtuus ymmärretään köyhyyden ja ylikulutuksen väliseksi tilaksi.

Aikaisemmat sosiaalisen ja ekologisen kestävyuden tutkimukset ovat kulkeneet pitkälti eri polkuja omilla tieteenaloillaan. Tämä on ongelmallista, koska tällöin hyvinvointitutkimuksessa jää huomaamatta, miten hyvinvoinnin tavoittelun ympäristövaikutukset heikentävät sekä ihmisten että muiden lajien hyvinvoinnin edellytyksiä (Alcama ym. 2003; Millennium ecosystem assessment 2005). Sosiaalista ja ekologista kestävyyttä yhdistävä tutkimus on tarpeellista myös kestäväen yhteiskuntapolitiikan suuntaamiseksi. Ensinnäkään ekologista kestävyyttä ei ole mielekästä tavoitella ilman, että kaikille turvataan kohtuullinen (*decent*) elintaso (Druckman ja Jackson 2010). Yhteiskunnallista eriarvoisuutta lisäävä politiikka ei koskaan voi olla aidosti kestävä (UNDP 2011a, 18). Toisaalta sosiaalista kestävyyttä ei voi tavoitella ottamatta huomioon sen ekologisia vaikutuksia, sillä ”minimitason ylittävä elintaso voi olla aidosti kestävä vain, jos se täyttää ekologisen kestävyuden kriteerit” (Our common future 1987, 44). Yhteenkietoutuneista kysymyksistä huolimatta sosiaalisen ja ekologisen kestävyuden ulottuvuuksia ei ole aikaisemmin yhdistetty suomalaisessa empiirisessä tutkimuksessa. Siksi tutkimuksessamme yhdistetään hyvinvointi- ja ympäristötutkimuksen menetelmiä.

Tutkimuksessa¹ selvitämme elintason yhteyttä luonnonvarojen kulutukseen ja hahmottelemme, minkälaista voisi olla kohtuullinen elintaso Suomessa. Tarkastelemme haastatteluaineiston avulla 18 yksin asuvan perusturvan saajan elintason osatekijöitä sekä luonnonvarojen kulutusta eli materiaalijalanjälkiä. Käytännössä kuvaamme tarveteoriaan kiinnittyen asumiseen, ruokaan, arkiliikenteeseen, matkailuun ja mökkeilyyn, harrastuksiin ja osallistumiseen, vaatetukseen ja kodintarvikkeisiin sekä terveydenhoitoon liittyviä kulutusmenoja ja riittävyyden kokemuksia. Lisäksi laskemme elintason osatekijöistä aiheutuvien materiaalijalanjälkien suuruudet MIPS-

1 Tutkimushankkeesta kerättyä aineistoa ja tuloksia on esitelty aiemmin Senja Laakson (2011) pro gradu -tutkielmassa sekä erilaisia tutkimusasetelmia sisältävissä kansainvälisissä artikkeleissa (Lettenmeier ym. 2012; Hirvilammi ym. 2013; Lettenmeier ym. 2014) ja konferenssijulkaisuissa (Lettenmeier ym. 2011a ja b).

menetelmän avulla. MIPS (*Material Input per Service Unit*) on indikaattori, joka kuvaa ihmistoiminnan kuormitusta luonnolle toiminnasta aiheutuvien materiaalivirtojen suuruuden perusteella.

Perusturvan saajilla tarkoitamme työelämän ja ansiosidonnaisten etuuksien piirin ulkopuolella olevia henkilöitä, joiden pääasiallisena toimeentulona on joku vähimmäismääräisistä syyperustaisista etuuksista (esimerkiksi kansaneläke, takuueläke, työmarkkinatuki ja sairauspäiväraha) tai toimeentulotuki (Sosiaaliturvan uudistamiskomitean ehdotukset ... 2009; Määttä 2012, 20). Tähän tutkimukseen osallistuneet ovat työmarkkinatuen tai takuueläkkeen saajia. Olemme valinneet tutkimuksen kohderyhmäksi perusturvan saajat, koska pyrimme konkretisoimaan sosiaalisen kestävyuden sisältöä niin, että selvitämme, mitkä asiat köyhyysrajalla olevat henkilöt itse kokevat välttämättömiksi ja riittäviksi. Toisaalta pienituloiset perusturvan saajat ovat kiinnostava ryhmä myös ekologisen kestävyuden näkökulmasta, sillä aiemman tutkimuksen perusteella pienituloiset käyttävät vähemmän luonnonvaroja (ks. Kotakorpi ym. 2008; Tukker ym. 2010). Tällöin on oleellista selvittää, millaisin keinoin ihmiset tulevat toimeen vähällä luonnonvarojen kulutuksella.

Tutkimuksen seuraavassa luvussa jäsenämme elintason käsitettä tutkimuskohteena, minkä jälkeen kuvaamme sosiaalisesti ja ekologisesti kestävä elintason tutkimusta sekä tavoitetasoja aiempaan tutkimukseen perustuen. Kolmannessa luvussa tarkennamme tutkimusasetelmaa ja esittelemme tutkimuksemme aineiston ja analyysimenetelmät. Luku neljä sisältää kuvailevaa perustietoa yksin asuvien perusturvan saajien taloudellisista resursseista ja materiaalijalanjäljistä. Luvussa viisi kuvailemme yksityiskohtaisemmin kutakin elintason osatekijää ja materiaalijalanjälkiä selvittääksemme, miten eri elintason osatekijät ovat yhteydessä luonnonvarojen kulutukseen ja miten perusturvan saajat itse kokevat elintasonsa. Kuudennessa luvussa tarkastelemme tutkimuksen kohteena olevien perusturvan saajien elintaso suhteessa kohtuullisen elintason rajoihin ja analysoimme heidän näkemyksiään kohtuullisuudesta. Johtopäätöksiä esittelemme tutkimuksen keskeiset tulokset ja pohdimme niiden yhteiskuntapoliittista merkitystä.

2 AIEMPI TUTKIMUS ELINTASOSTA JA KOHTUULLISEN ELINTASON RAJOISTA

2.1 Elintaso tutkimuskohteena

Intuitiivisesti elintaso ymmärretään usein tulotason tai kulutustason synonyymiksi (esim. Savela 2009) tai hyvinvoinnin yhdeksi osaksi, jonka sisältöä ei useissa tutkimuksissa sen tarkemmin määritellä (esim. Angerpuro 1996, 139; Kainulainen ym. 2013, 15). Hyvinvointiteorioissa elintaso käsitetään lähestymistavasta riippuen joko tarpeiden tyydytyksen tasoksi, käytettävissä oleviksi resursseiksi tai toimintamahdollisuuksien kokonaisuudeksi (Johansson 1970; Allardt 1976; Sen 1987). Jäsenämme seuraavaksi elintasoa tarveoteoreettisessa viitekehyksessä nojaten erityisesti Len Doyalin ja Ian Goughin (1991) tarveoriaan.

Tarvelähtöisessä ajattelussa elintaso määritellään useimmiten sellaiseksi väestön tarpeidentyydytyksen tasoksi, joka on saavutettu kuluttamalla tiettyinä aikoina tietty määrä hyödykkeitä ja palveluja. Elintason käsite rajataan mitattaviin tarpeisiin, minkä vuoksi se samaistuu usein aineellisten hyödykkeiden ja palvelujen kuluttamiseen. (Salavuo 1969, 5; Raunio 1981, 5.) Tällöin elintaso on mitä ilmeisemmin vain yksi hyvinvoinnin osa. Hyvinvoinnin kokonaisuus edellyttää laajemmin erilaisten tarpeiden tyydyttämistä, minkä perusteella Erik Allardt on määritellyt kolme hyvinvoinnin ulottuvuutta: elintaso (*having*), yhteisyysuhteet (*loving*) ja itsensä toteuttamisen muodot (*being*). Elintasolla Allardt (1976, 32) tarkoittaa aineellisia ja persoonattomia resursseja, ”joiden avulla yksilö voi ohjailla elinehtojaan”. Elintasoa mitataan tuloja, asumistasoa, työllisyyttä ja koulutusta sekä terveydentilaa kuvaavien muuttujien avulla (Allardt 1976, 206).

Elintason toteutuminen on hyvinvointia lisäävien tarpeiden tyydyttämistä. Doyalin ja Goughin (1991, 39–40) tarveoriassa tarpeilla tarkoitetaan sekä tavoitteita että välineitä tavoitteiden saavuttamiseksi. Tätä Doyal ja Gough kuvaavat seuraavalla tarve-lausekkeella: ”A tarvitsee X:n saavuttaakseen Y:n.” Esimerkiksi ruoka, asunto ja vaatteet voidaan tulkita tilanteesta riippuen välineiksi tai itse tarpeen kohteiksi. Usein lopullinen tavoite saattaa olla epäselvä, jolloin hyödykkeet (X) nähdään tarpeellisina niiden itsensä takia. (Doyal ja Gough 1991, 40.) Empiirisissä tutkimuksissa on kuitenkin oleellista erottaa toisistaan tarpeet ja välineet (*satisfiers*). Erilaiset hyödykkeet ovat tarpeiden sijaan tarpeiden tyydytyksen mahdollistavia välineitä, joilla on erilaisia ominaisuuksia (Max-Neef ym. 1991).

Ihmisten perustavanlaatuiset tarpeet ovat kaikissa kulttuureissa samoja, mutta niitä tyydytetään erilaisissa elinympäristöissä erilaisilla välineillä (Doyal ja Gough 1991; Max-Neef ym. 1991). Tarpeet ovat universaaleja, koska ne eivät vaihtele ihmisten välillä, kuten subjektiivisemmat halut (Doyal ja Gough 1991, 39). Tarvelähtöisessä elintason tarkastelussa onkin oleellista erottaa toisistaan tarpeet ja halut. Tarpeet eroavat haluista siinä, että ihminen ei voi olla tarvitsematta sitä, mikä on välttämätöntä vakavien hyvinvoinnin puutteiden välttämiseksi riippumatta siitä, mitä yksilö itse haluaa. Tarpeiden ja halujen erottaminen edellyttää yhteistä käsitystä epäkohdista ja hyvästä elämästä. Erottelu on myös normatiivista, koska silloin joudutaan ottamaan

kantaa siihen, minkälaista tarpeiden tyydytyksen tasoa pidetään yleisesti sopivana. (Doyal ja Gough 1991, 40–42.)

Tarpeiden ja halujen erottelun selventämiseksi ja universaalisti tulkitun hyvinvoinnin edistämiseksi Doyal ja Gough (1991) nimeävät objektiiviset, koko ihmiskuntaa koskevat tarpeet. Heidän tarveteoriansa universaalina päämääränä on ”vakavan epäkohdan välttäminen ja mahdollisimman vähän vaurioitettu sosiaalinen osallistuminen” (Doyal ja Gough 1991, 170). Se on tarvelausekkeen lopullinen Y. Päämäärää edistää heidän mukaansa kaksi varsinaista universaalia perustarvetta: hengissä säilymistä ylläpitävä fyysinen terveys sekä henkilökohtainen autonomia. Fyysinen terveys tarkoittaa tarvetta välttää sairauksia ja pidentää elinikää. Autonomian tarve merkitsee itsenäistä toimijuutta ja kykyä tehdä tietoisia valintoja. (Doyal ja Gough 1991, 53–59.) Universaaleja perustarpeita tyydytetään eri kulttuureissa eri tavoin ja erilaisilla hyödykkeillä (Doyal ja Gough 1991, 155). Tästä huolimatta Doyal ja Gough (1991, 157) esittävät, että on olemassa tiettyjä perustarpeisiin positiivisesti vaikuttavia välittäviä tarpeita (*intermediate needs*), jotka ovat välttämättömiä kaikissa kulttuureissa. Välittäviä tarpeita ovat ravitseva ruoka ja puhdas vesi, suojaava asuminen, turvallinen työympäristö ja fyysinen ympäristö, tyydyttävä terveydenhoito, turvallinen lapsuus, merkittävät läheissuhteet, fyysinen ja taloudellinen turvallisuus, peruskoulutus sekä turvallinen syntyvyyden säännöstely ja raskaus (Doyal ja Gough 1991, 157–158).

Ihmisten tarpeiden tyydytys edellyttää tiettyjä materiaalisia olosuhteita ja aineellista tuotantoa, joka turvaa ja jakaa tarpeiden täyttämisen kannalta välttämättömiä hyödykkeitä ja palveluja (Doyal ja Gough 1991, 231). Materiaalisen perustan huomioivan tarkastelun lähtökohtana on ihmisen ja luonnon jatkuva ja tiivis vuorovaikutus: ihminen sekä tarvitsee luonnonympäristöä että vaikuttaa luonnonjärjestelmiin monin tavoin (esim. Haila 2009). Ekosysteemit tarjoavat elämisen kannalta välttämättömät perustekijät, kuten ravinnon ja juomaveden, sekä vaikuttavat terveyteen ja sosiaaliin suhteisiin (Alcamo ym. 2003). Ne mahdollistavat ihmisille elintason, ja toisaalta ihmisten elintaso vaikuttaa ekosysteemien tilaan, mikä tulee myös huomioida tarvetutkimuksissa (ks. Doyal ja Gough 1991, 235). Sosiaalitieteellisessä elintason tutkimuksessa ei ole juurikaan tarkasteltu suoraan luonnonympäristön tarjoamia tarpeen tyydytyksen välineitä, vaikka elintaso on niistä monin tavoin riippuvainen (Allardt 1991²). Tarpeiden tyydyttäminen on prosessi, jossa ihminen muuttaa luonnon tarjoamia panoksia hyvinvoinniksi. Se, miten tehokkaasti ihmiset voivat annetuilla resursseilla täyttää tarpeitaan, riippuu tuotannon ja kulutuksen tavoista. (Ks. Doyal ja Gough 1991, 234–235.)

Korkean kulutustason yhteiskunnissa elintasoon sisältyy myös muita kuin suoraan perustarpeisiin ja välittäviin tarpeisiin liittyviä hyödykkeitä ja palveluja. Tätä edistää se, että taloudessa tuotetaan sekä erilaisia ”tarpeiden tyydyttäjiä” (*need satisfiers*) että

2 Allardt (1993) onkin itse ehdottanut, että turvallisen ja puhtaan elinympäristön vaikutus sisällytettäisiin elintason tutkimiseen niin, että elintason kuvaajina mitattaisiin myös happamien sateiden ja järvien tyyppitouusuuksien kaltaisia tekijöitä.

ylellisyshyödykkeitä. Doyalin ja Goughin (1991, 233) määritelmän mukaan tarpeiden tyydyttäjät ovat niitä tavaroita ja palveluita, jotka tyydyttävät oleellisia yksilöllisiä tarpeita missä tahansa taloudellisessa järjestelmässä, kun taas ylellisyshyödykkeitä ovat kaikki sellaiset hyödykkeet ja palvelut, jotka eivät lisää perustarpeiden tyydytystä. Kun ihminen kokee tarvitsevansa ylellisyshyödykkeitä mutta tyydyttääkin halujaan tai ylellisyshyödykkeiden käyttäminen estää varsinaisten tarpeiden tyydyttymistä, voidaan viitata Max-Neefin ym. (1991, 31) tavoin tarpeiden valetyydytykseen. Taloustieteessä välttämättömyydet ja ylellisydet erotellaan hintajoustoa tutkimalla: välttämättömyyksien budjettiosuus pysyy suhteellisen samana tulojen noustessa, kun taas ylellisydet ovat niitä hyödykkeitä ja palveluja, joiden budjettiosuus nousee tulotason myötä (Scitovsky 1977, 107). Rajanveto on kuitenkin haastavaa, ja ylellisyshyödykkeiden osuutta elintason sisällöstä on vaikea tunnistaa, koska yleinen elintason nousu lisää jatkuvasti välttämättömäksi tulkittujen hyödykkeiden määrää.

Perustarpeiden tyydyttämiseksi voidaan määritellä tietty biologiseen tarpeentyydytykseen perustuva minimitaso. Sen sijaan vaikeampi kysymys on se, mikä olisi tarpeiden tyydyttämisen kannalta kohtuullinen tai paras mahdollinen (”optimaalinen”) taso. Vaikka perustarpeet ovat universaaleja, se mitä pidetään hyväksyttävänä tarpeiden tyydytyksen tasona, vaihtelee eri kulttuurien välillä. (Doyal ja Gough 1991, 70.) Perustarpeiden ja välittävien tarpeiden lisäksi Doyal ja Gough (1991, 159) pitävät merkittävänä erilaisia tarpeen tyydytystä lisääviä hyödykkeitä ja palveluja, joiden kulutus katsotaan tietyissä yhteiskunnissa välttämättömäksi. Näiden tunnistamiseen sovelletaan esimerkiksi köyhyystutkimuksen menetelmiä (ks. luku 2.2).

Hyvinvointitutkimuksen perinteessä elintaso on tutkittu vilkkaasti 1960–1970-luvuilla. Sen jälkeen tutkimuksen painopiste on siirtynyt esimerkiksi elämänlaadun ja elämäntavan tarkasteluun tai kokonaisvaltaisemman hyvinvoinnin mittaamiseen. (Ks. Simpura ja Uusitalo 2011.) Perinteisesti elintason tutkimuksessa on tarkasteltu elintason toteutumista väestötasolla tai pyritty etsimään objektiivisia, yleistettäviä elintason mittareita (Salavuo 1969). Aiemmissä tutkimuksissa elintason käsite on muutettu mitattavaan muotoon jakamalla sen sisältö useisiin osatekijöihin. Esimerkiksi vuonna 1961 ilmestyneessä YK:n selvityksessä elintasaan sisällytettiin terveys, elintarvikkeiden kulutus, koulutus, työllisyys ja työolot, asuinolosuhteet, sosiaalinen turvallisuus, vaatetus, virkistys ja vapaa-aika sekä ihmisten vapaudet/ihmisoikeudet (ks. Waris 1969, 85). Ruotsissa Sten Johanssonin (1970) tutkimusryhmän elintasotutkimuksessa elintason katsottiin koostuvan resurssi- ja kulutustekijöistä. Käsitettä tarkennettiin niin, että elintason osatekijöihin kuuluivat terveys, ravintotottumukset, asunto, kasvu- ja perheolosuhteet, koulutus, työllisyys ja työolot, taloudelliset resurssit, poliittiset resurssit sekä vapaa-aika ja virkistäytyminen (Johansson 1970, 32–36; Eriksson 1993, 68). Elintason osatekijöitä on määritelty myös Peter Saundersin ym. (2006) tutkimuksessa, jossa haastatteluaineiston perusteella elintasaan katsottiin kuuluvan asuminen ja asuinpaikan sijainti, arkiliikenne, terveys ja terveydenhoito, työllisyys, koulutus, hoiva ja sosiaalinen tuki, sosiaalinen osallistuminen ja kansalaistoiminta sekä taloudelliset resurssit.

Hyvinvointitutkimuksessa elintason käsitteeseen on liittynyt myös normatiivisia painotuksia. Vuonna 1954 julkaistussa YK:n raportissa eroteltiin kolme eri elintason käsitettä: 1) *level of living*, jolla tarkoitetaan tosiasiallisia elinolosuhteita, 2) *standards of living*, joka viittaa niihin elinolosuhteisiin, joita ihmiset tavoittelevat ja joita pidetään yleisesti sopivina tai asianmukaisina ja 3) *norms of living*, joka tarkoittaa laissa tms. määriteltyä hyvänä ja toivottavana pidettyä elintaso (Johansson 1970, 20). Elintason tutkiminen, kuten hyvinvointitutkimus ylipäänsä, sisältää aina käsityksen siitä, millaisista tekijöistä hyvän elämän katsotaan koostuvan (Simpura ja Uusitalo 2011, 106). Elintaso on perinteisesti tutkittu ”hyvän yhteiskunnan” tai ”hyvän tarpeentyydytyksen” näkökulmasta (Raunio 1981, 13). Tämän vuoksi elintason käsite soveltuu hyvin kestävän kehityksen hahmottelemiseen ja kohtuullisen elintason konkreettisten rajojen täsmentämiseen.

2.2 Sosiaalisesti kestävän elintason määrittelyminen

Sosiaalisesta kestävydestä on olemassa useita määritelmiä. Tutkimuskirjallisuudessa ja hallinnollisissa asiakirjoissa käsitteeseen on liitetty hyvin laajasti erilaisia sosiaalipoliittisia tavoitteita, kuten oikeudenmukaisuuden ja tasa-arvoisen yhteiskunnan vahvistaminen, terveyden ja koulutuksen edistäminen, köyhyyden poistaminen, vaikutusmahdollisuuksien kasvattaminen, sosiaalisen koheesion lisääminen sekä yhteisöllisen identiteetin ylläpitäminen (esim. Kautto ja Metso 2008; Murphy 2012). Käsitteen laajuus heijastaa sosiaalisen kestävyden arvioinnin haasteita. Taloudellisen ja ekologisen kestävyden tavoitteet voidaan suhteellisen helposti esittää määrällisessä muodossa, koska ne määritellään lähtökohtaisesti suhteessa varantoihin eli siihen, etteivät ihmiset kuluta enempää kuin käytettävissä olevat taloudelliset resurssit tai luonnonresurssit sallivat. Sosiaalista kestävyttä ei voi perustaa varantoajatteluun, minkä vuoksi sitä on vaikea arvioida yhdellä määrällisellä mittarilla. (Alila ym. 2011.) Sosiaalista kestävyttä arvioidaan pikemminkin suhteessa ihmisarvoon ja perus- ja ihmisoikeuksien kaltaisiin sopimuksiin yksilön oikeudenmukaisesta asemasta.

YK:n kestävän kehityksen raportteihin perustuen Littig ja Griessler (2005, 75) määrittelevät seuraavat sosiaalisen kestävyden periaatteet:

- 1) kaikkien ihmisten oikeus säälliseen (*decent*) elämään
- 2) yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus
- 3) ihmisten osallisuus ja kiinnittyminen yhteiskuntaan.

Nämä tavoitteet vastaavat pitkälti myös suomalaisen sosiaalipolitiikan keskeisiä osa-alueita (ks. Alila ym. 2011, 7). Suomalaisessa sosiaalipolitiikassa on viime aikoina keskusteltu entistä näkyvämmiin sosiaalisesta kestävydestä (Alila ym. 2011; Sosiaalisesti kestävä Suomi ... 2011; Särkelä ja Pohjola 2011; Vaarama 2014). Sosiaalili- ja terveystalouden strategian mukaan sosiaalisesti kestävä yhteiskunta ”kohtelee kaikkia yhteiskunnan jäseniä reilusti, vahvistaa osallisuutta ja yhteisöllisyyttä, tukee terveyttä ja toimintakykyä sekä antaa tarvittavan turvan ja palvelut” (Sosiaalisesti

kestävä Suomi ... 2011, 4). Pienituloisten ja työttömien asemaa tulee parantaa riittävän perusturvan ja oikein kohdennettujen palvelujen avulla (Sosiaalisesti kestävä Suomi ... 2011, 10).

Sosiaalinen kestävyys, ja erityisesti sen edellä mainittu ensimmäinen ulottuvuus, merkitsee riittävien taloudellisten edellytysten turvaamista kaikille yhteiskunnan jäsenille – myös niille, jotka eivät saa toimeentuloaan ansiotyöstä. Tähän tavoitteeseen vastaavat suomalaisessa hyvinvointivaltiossa Perustuslain 19 §:n mukaiset universaalit perusturvaetuudet, kuten kansaneläke ja takuueläke, työttömyysturvan peruspäiväraha ja työmarkkinatuki sekä vähimmäismääräiset sairauspäivärahat. Riittävä perusturvaetuuksien taso ehkäisee köyhyyttä ja kuvastaa tätä kautta yhteiskunnan sosiaalista kestävyyttä. Toisaalta kysymys perusturvan tason riittävyydestä ei myöskään ole yksiselitteinen, minkä takia yhteiskuntapolitiikasta puuttuu kokonaisvaltainen ja yleisesti hyväksytty käsitys kohtuullisen elämisen kulutustasosta (ks. Aatola 2004; Hirvilampi 2013).

Mitä ihmisten oikeus säälliseen tai kohtuulliseen elämään konkreettisemmin tarkoittaa? Doyal ja Gough (1991, 75) määrittelevät riittävää ja kohtuullista tarpeiden tyydytyksen tasoa toteamalla, että pelkkä elämää ylläpitävä minimi ei voi olla moraalisesti oikeudenmukainen perustarpeiden tyydytyksen taso. Maailmanlaajuisena, ihmiskunnan yhteisenä tavoitteena tulee olla kaikkia ihmisiä koskettava optimaalinen tarpeiden tyydytyksen taso. Perustarpeiden kohdalla paras mahdollinen tarpeiden tyydytys merkitsee sellaista terveyden ja autonomian tasoa, että ihminen voi osallistua täysivaltaisesti kulttuuriinsa, käyttää siihen kognitiivisia, emotionaalisia ja sosiaalisia kykyjään ja saada käyttöönsä osallistumiseen tarvittavia välineitä (*participation optimum*). Optimaalisella tasolla ihmiset voivat myös osallistua poliittisiin prosesseihin ja tarvittaessa kyseenalaistaa vallitsevan elämänmuodon (*critical optimum*). (Doyal ja Gough 1991, 160.) Yhteisen tavoitteen saavuttaminen edellyttää käsitystä siitä, minkälainen välittävien tarpeiden taso johtaa optimaaliseen perustarpeiden tyydytyksen tasoon. Lähtökohdana voidaan pitää välittävien tarpeiden minimimäärää, joka vaaditaan optimitasoiseen perustarpeiden tyydytykseen (*minimum optimum*) (Doyal ja Gough 1991, 163). Lisäksi joissain tilanteissa on sovellettava eräänlaista rajoitettua optimia (*constrained optimum*), jos esimerkiksi luonnonvarojen rajallisuuden vuoksi välittäviä tarpeita ei voida globaalisti lisätä optimaaliselle tasolle asti kestäväällä tavalla (Doyal ja Gough 1991, 164). Doyalin ja Goughin käyttämä optimaalisen käsite voidaan tässäkin merkityksessä käsittää kohtuullisen synonyymiksi.

Kulutus- ja köyhyystutkimuksessa sovelletaan erilaisia menetelmiä sen selvittämiseksi, mikä kuuluu kohtuulliseen elintasoon (tai suppeammin kulutustasoon) ja mikä katsotaan riittäväksi tarpeiden tyydytyksen tasoksi. Riittävää ja kohtuulliseksi arvioitua kulutusta on aiemmin tutkittu ensinnäkin viitebudjettien avulla (Aatola ja Viinisalo 1999; Lehtinen ym. 2010). Niiden tarkoitus on määritellä kotitalouksille viitteellinen budjetti, joka mahdollistaa tarpeelliseksi määritellyt aineelliset olosuhteet ja kulutushyödykkeet. Viitebudjeteissa ei määritellä, miten kotitalouksien pitää tosiasiaassa rahansa kuluttaa, vaan ne esittävät arvion siitä, kuinka paljon tuloja tarvi-

taan kohtuulliseksi katsottuun elintasaan tiettyinä aikana ja tietyssä yhteiskunnassa. (Saunders 1999.) Bradshaw ym. (2008) esittävät, että viitebudjettien mukaiseen kohtuulliseen minimiin (*decent minimum*) kuuluu elämisen kannalta välttämättömien tarpeiden, kuten ruuan ja asunnon, lisäksi mahdollisuus yhteiskunnalliseen osallistumiseen. Käytännössä viitebudjeteissa määritellään, mitä hyödykkeitä tarpeiden tyydyttämiseen tarvitaan, ja lasketaan hyödykkeiden ja palveluiden hinta kotitaloudelle. Vaikka viitebudjettien varsinainen tarkoitus ei ole määritellä köyhyysrajaa, ne voivat kuitenkin toimia yhtenä mittarina kohtuullisen kulutustason alarajalle: mikäli kulutus on viitebudjetin alapuolella, ei kotitaloudella ole riittäväksi katsottuja resursseja ja mahdollisuuksia sosiaalisesti hyväksyttävään elintasaan (Lehtinen ym. 2010; Perusturvan riittävyyden arviointiraportti 2011; Niemelä ja Raijas 2012).

Kohtuullista elintasoa voi arvioida myös sen vastinparin eli aineellisen huono-osaisuuden kautta. Jos ihmisellä ei ole riittävästi ihmisarvoiseen elämään liitettyjä hyödykkeitä tai erilaisia välttämättömyyksiä, hänen voi katsoa olevan huono-osainen. Townsendin (1987, 140) esittämän suhteellisen köyhyyden määritelmän mukaan ”ihmiset ovat huono-osaisia, jos heidän ruokavalionsa, vaatetuksensa, asumisensa, kodin tarvikkeensa, työolonsa sekä elinympäristöön liittyvät olosuhteensa eivät täytä niitä materiaalisia standardeja, jotka ovat tavanomaisesti saavutettavissa heitä ympäröivässä yhteiskunnassa”.

Köyhyytutkimuksissa välttämättömyshyödykkeet määritellään suhteessa siihen, mitä väestön enemmistö pitää välttämättömänä ja tavanomaiseen elämään kuuluvana. Käytännössä huono-osaisuutta tutkitaan erilaisilla aineellisen huono-osaisuuden mittareilla, joiden avulla tarkastellaan, onko vastaajilla tiettyjä välttämättömyshyödykkeitä ja kokevatko he tarvitsevansa niitä. Townsendin (1987, 141–143) kehittämässä deprivatioindeksissä on esimerkiksi mitattu ruokavalion riittävyyttä, vaatetusta, asumistasoa ja kodintarvikkeiden puutteita sekä asuinympäristöön liittyviä tekijöitä. Suomalaisissa köyhyytutkimuksissa vastaajat ovat pitäneet välttämättömyyksinä seuraavia 13 tekijää (tärkeysjärjestyksessä): terveystalvelut, lämmin ruoka vähintään kerran päivässä, pesukone, hammaslääkäri kerran vuodessa, pölynimuri, asunnon riittävä varustetaso, mahdollisuus käyttää julkisia liikennevälineitä, kotivakuutus, puhelin, tilava asunto, parturissa tai kampaajalla käynti kerran kolmessa kuukaudessa, sanomalehti ja pakastin (Kangas ja Ritakallio 1996, 28 ja 2008, 18). EU:ssa käytettävien aineellisen huono-osaisuuden mittareiden avulla on selvitetty, onko henkilöllä varaa yllättäviin menoihin, kodin ulkopuolella vietettävään viikon lomaan vuosittain, vuokran tai asuntolainan maksuun, liha-, kala- tai kana-ateriaan joka toinen päivä ja asunnon lämmitykseen. Lisäksi välttämättömyyskulutukseen lasketaan kuuluvan pesukone, väritelevisio, puhelin ja auto. (Guio 2009; Guio ym. 2012.)

Kohtuullisuutta voidaan arvioida myös subjektiivisesti tutkimalla pienituloisten omia näkemyksiä ja kokemuksia. Erilaisilla kyselytutkimuksilla selvitetään tällöin, onko vastaajien toimeentulo heidän mielestään niukkaa ja joutuvatko he tinkimään jokapäiväisistä menoistaan. Kansalaisilta voidaan myös kysyä heidän mielipiteitään erilaisten ehdotettujen rahamäärien riittävyydestä, tai heiltä voidaan tiedustella sitä

rahamäärää, jonka he tarvitsisivat saavuttaakseen tietyn elintason. (Forma ym. 1999; Putila 2009; Kuivalainen 2011.) Laadullisen aineiston avulla voidaan paremmin selvittää, miten pienituloiset itse tulkitsevat ja selittävät kokemuksiaan (Marttila ym. 2010). Subjektiiivisia arviointeja on kuitenkin myös kritisoitu siitä, että köyhyydessä elävät ihmiset ovat usein sopeutuneet elämään köyhyydessä, minkä seurauksena he ovat tyytyväisiä olosuhteisiin, jotka voitaisiin objektiivisesta näkökulmasta määritellä kohtuuttomiksi (Ringén 1988; Sen 2009).

Köyhyyttutkimuksen menetelmillä voidaan määritellä kohtuullisen elintason alaraja. Kohtuullisuuden ylärajan tulkinta on sen sijaan yhteiskuntatieteissä ja sosiaalipolitiikassa vaikeampaa, koska se, mitä pidetään riittävänä, muuttuu kulutuskulttuurissa jatkuvasti. (Aatola 2004, 25–26.) Ensinnäkin yhteiskunnan erilaiset instituutiot sekä ihmisten arvostukset ja odotukset muokkaavat sitä, mitkä asiat koetaan riittävän hyvän elämän edellytyksiksi. Toisaalta kokemus välttämättömyydestä on yksilöllinen, sillä siihen vaikuttavat henkilökohtaiset ominaisuudet ja elämäntilanteet. Taloudellinen ja teknologinen kehitys tuo markkinoille uusia kulutushyödykkeitä, jotka lisäävät vaihtoehtoja ja muuttavat käsitystä siitä, minkälaisia ja minkä laatuista hyödykkeitä kuuluu kohtuulliseen elintasaan. Jaetut käsitykset välttämättömyydestä ja kohtuullisuudesta riippuvat myös laajemmin kulttuurista, maantieteellisestä sijainnista ja ajasta. (Aatola ja Viinisalo 1995; Eräranta ja Moisander 2006; Druckman ja Jackson 2010; Aro ja Wilska 2011; Niemelä ja Rajas 2012.) Kulutuskulttuurissa, jossa ansiotaso ja yleinen elintaso nousevat, nousee myös suhteellinen köyhyysraja ja kohtuulliseksi katsottu kulutustaso (Scitovsky 1977, 116). Nämä kaikki huomioiden raja kohtuullisen ja ei-kohtuullisen välillä on usein kuin veteen piirretty viiva.

Tutkimukset osoittavat, että yleisen elintason noustessa välttämättömyshyödykkeisiin on sisällytetty uusia kulutushyödykkeitä tai tuotteiden välttämättömyys on korostunut (Aro ja Wilska 2011). Kohtuullisuus liukuu näin ikään kuin ylöspäin, mikä on ongelmallista luonnonvarojen rajallisuuden vuoksi. Ekologisen näkökulman lisääminen kohtuullisen elintason tutkimukseen auttaakin selkeyttämään kohtuullisuuden ylärajaa. Jotta sosiaalinen kestävyys ei jäisi irralliseksi ekologisen kestävyden tavoitteista, Murphy (2012) liittää sosiaalisen kestävyden yhdeksi keskeiseksi tekijäksi sen, että sosiaaliseen kestävyteen liittyvässä päätöksenteossa ollaan tietoisia ekologisen kestävyden rajoista. Tässä mielessä on huomionarvoista, että tuoreessa Suomen sosiaali- ja terveystieteiden strategiasuositusten valmisteluun osallistuneiden ja tutkijain keskeisenä tavoitteena on ollut, että sosiaalisen kestävyden edellyttävät, että hyvä elämä voidaan turvata silloinkin, kun jaettavana ovat niukkenevat voimavarat.” (Sosiaalisesti kestävä Suomi ... 2011, 14.) Molempien ulottuvuuksien huomioiminen merkitsee sitä, että sosiaalisesti kestävä kohtuullisen elintason tulisi olla sellainen, ettei se heikennä tulevien sukupolvien oikeutta elinkelpoiseen ympäristöön.

2.3 Ekologisesti kestävä elintason tutkiminen

Kestävän kehityksen tutkimuksessa tarkastellaan sukupolvien sisäisen ja sukupolvien välisen oikeudenmukaisuuden kysymyksiä. Ihmisten hyvinvoinnin näkökulmasta ekologista kestävyyttä on luontevaa arvioida sekä suhteessa luonnon kantokykyyn että globaalin oikeudenmukaisuuden vaatimuksiin. Mikäli luonnonvaroja hyödynnetään kestävästi, vaarantuu ensinnäkin jokaisen ihmisen yhtäläinen oikeus luonnonvaroihin. Lisäksi se heikentää ylisukupolvista oikeudenmukaisuutta eli tulevien sukupolvien oikeuksia maapallon resursseihin. (Our common future 1987; Sachs ym. 2000.)

Ekologisesti kestävä elintaso tunnistaa maapallon rajat. Sen tarkempaa sisältöä voidaan tulkita monin tavoin. Esimerkiksi Sachs ym. (2000, 12–13) esittävät, että kestävyys edellyttää neljän periaatteen noudattamista:

- 1) Uusiutuvien luonnonvarojen käytön ei tulisi olla suurempi kuin niiden uusiutumisaste.
- 2) Päästöjen ei tulisi olla suurempia kuin ympäristön kyky käsitellä ne.
- 3) Uusiutumattomien luonnonvarojen käyttö tulisi rajoittaa minimiin. Niiden käytön tulisi olla riippuvaista siitä, miten niitä pystytään korvaamaan vastaavilla uusiutuvilla luonnonvaroilla.
- 4) Ihmisten toiminnan aikajänteen pitäisi olla tasapainossa luonnonprosessien – kuten jätteen hajoamisen tai uusiutuvien raaka-aineiden ja ekosysteemien uusiutumisen – kanssa.

Koska kestävällä tavalla käytettävissä olevien luonnonvarojen määrä ja ekosysteemien uusiutumiskyky on rajallinen, kestävä elintason toteutuminen edellyttää resurssien oikeudenmukaista jakamista. Kestävä luonnonvarojen kulutuksen tai hiilidioksidipäästöjen taso määritellään globaalissa mittakaavassa, koska kaikilla ihmisillä on lähtökohtaisesti tasa-arvoinen oikeus kuluttaa yhteisiä luonnonvaroja (Our common future 1987, 44; Sachs ym. 2000, 15). Esimerkiksi maapallon ilmastoa säätelevät sademetsät, ilmakehä ja valtameret ovat eräänlaista yhteisvarallisuutta, johon kaikilla tulisi olla yhtäläinen mahdollisuus. Vaikka maailman maiden väestö ja maantieteelliset alueet eroavat toisistaan, luonnonvarojen kulutuksen tai päästöjen kestävä taso on selkeintä määritellä niin, että se koskee kaikkia maapallon asukkaita yhdenvertaisesti. Tietyillä leveysasteilla lämmitys kuluttaa enemmän energiaa, millä voidaan perustella pohjoisen suurempi tarve luonnonvarojen kulutukselle. Samalla tavoin etelässä luonnonvarojen tarvetta voidaan perustella jäähtyksen tarpeella tai pinta-alaltaan suurissa valtioissa pitkillä etäisyyksillä. (Ks. Sachs ym. 2000.)

Mikäli maapallon väestön määrä kasvaa ennusteiden mukaisesti yhdeksään miljardiin vuoteen 2050 mennessä ja muualla maailmassa tullaan kuluttamaan luonnonvaroja yhtä paljon kuin EU:n alueella tällä hetkellä (44 tonnia henkeä kohti vuodessa), kasvaa globaali materiaaliintarve ennusteiden mukaan 2–3-kertaiseksi (Bringezu ym. 2009, 71) – siis yhä kauemmaksi maapallon kantokyvyn rajoista. Koska materiaalin-

tarve ei voi pitkällä aikavälillä ylittää tarjontaa ja globaalin oikeudenmukaisuuden periaatteen mukaisesti kaikkien maiden kansalaisilla tulisi olla oikeus optimaaliseen tarpeiden tyydytykseen, pitäisi nykyistä luonnonvarojen kulutusta pienentää reilusti (ks. Doyal ja Gough 1991; Sachs ym. 2000; Schmidt-Bleek 2000; Martínez-Alier ym. 2010).

Kulutuksen saaminen kestäväälle tasolle edellyttää teollisuusmailta suurempia vähennyksiä kuin kehitysmailta, koska tällä hetkellä yli 80 prosenttia maailmanlaajuisista ainevirroista aiheutuu teollisuusmaiden asukkaiden hyvinvoinnin tuottamisesta, vaikka näissä maissa asuu vain 20 prosenttia maailman väestöstä (Dittrich ym. 2012, 11). Käytännössä teollisuusmaiden tulisi tuottaa oman elintasonsa vaatima energia ja hyödykkeet pienemmällä materiaalipanoksella ja hyödyntäen ekosysteemi-palveluita nykyistä kestävämmiin, tai niiden on madallettava väestön yleistä elintaso (Schmidt-Bleek 2000, 33).

Arvioiden mukaan teollisuusmaiden luonnonvarojen käyttöä on vähennettävä kymmenesosaan nykyisestä seuraavien vuosikymmenien aikana, jotta maailmanlaajuiset materiaalivirrat vähintään puolittuvat nykyisestä. Schmidt-Bleek (1993, 167–173) on kutsunut tätä Factor 10 -tavoitteeksi. Tässä julkaisussa käytetään Lettenmeierin ym. (2014) esittämää, Bringezun (2009) laskelmiin perustuvaa arviota, jonka mukaan suomalaisten kotitalouksien materiaalijalanjälki pitää vähentää 8 tonniin, mikä on kertoimena ilmaistuna Factor 5 nykytilanteesta (ks. myös Dittrich ym. 2012, 70).

Erilaiset materiaalivirtoja kuvaavat tutkimusmenetelmät antavat kestävyys tavoitteiden kannalta arvokasta tietoa siitä, miten paljon esimerkiksi kansantaloudet tai yksilöt nykyisin kuluttavat luonnonvaroja (ks. Wiedmann ym. 2013). Kotitalouksien luonnonvarojen kulutusta eli materiaalijalanjälkiä³ voidaan tutkia MIPS-menetelmällä. MIPS (*Material Input per Service Unit*) on Saksassa Wuppertal-instituutissa 1990-luvulla kehitetty ekotehokkuuden mittari, joka perustuu materiaalivirta-ajatteluun ja ekotehokkuuden lisäämiseen (The story of the Wuppertal Institute)⁴. Sen avulla selvitetään, kuinka paljon luonnonvaroja on kulunut jonkin tuotteen tai palvelun koko elinkaaren aikana. Doyalin ja Goughin (1991) tarveteoriaan liitettynä MIPS mittaa sitä, kuinka tehokkaasti luonnonvarat muutetaan tarpeiden tyydytykseksi. MIPS-luku lasketaan jakamalla tuotteen tai palvelun vaatima materiaalipanos sen tarjoamilla palvelusuoritteilla:

$$\text{MIPS} = \text{MI} / \text{S} = \text{material input} / \text{service-unit} = \text{materiaalipanos} / \text{palvelusuorite}$$

3 Materiaalijalanjälki-termiä (material footprint) on viime vuosina käytetty rinnakkaisena terminä ekologiselle selkäreplulle (ks. Lettenmeier ym. 2009). Termiä on käytetty myös makrotason tarkasteluissa, joissa on mitattu globaalitalouden materiaalivirtojen pohjalta kansantalouksien luonnonvarojen kokonaiskulutusta (Wiedmann ym. 2013).

4 MIPS-menetelmän kehittämisen taustalla vaikuttaa jo 1960-luvulla annettu varoitus, jonka mukaan ympäristöongelmia ei ole mahdollista saada hallintaan ilman dematerialisaatiota eli ihmisen liikkeelle panemien materiaalivirtojen määrän yleistä vähentämistä (Ayres ja Kneese 1969).

MI-luku (tai MI-arvo, materiaalityöpanos) on tuotteeseen käytettyjen luonnonvarojen yhteismäärä. Materiaalityöpanokset lasketaan viidessä eri luokassa: abioottiset ja bioottiset raaka-aineet, maa- ja metsätaloudessa siirretty maaperä tai eroosio, sekä vesi ja ilma (taulukko 1, s. 24). MIPS-menetelmässä laskettava ilman kulutus on yhteydessä hiilijälkeen, koska ilman kulutus aiheutuu hiilen ja vedyn polttamisesta hiili-dioksidiksi ja vedeksi. (Ritthoff ym. 2004, 35.) MI-lukuja laskettaessa hyödynnetään *MI-kertoimia*. MI-kerroin (MIT, materiaalityö-intensiteetti) on materiaalityöpanos massa-, energia- tai muuta vastaavaa yksikköä kohden (kg/kg, kg/kWh). Materiaalityö-intensiteetti kertoo, kuinka monta kilogrammaa tai muuta massayksikköä luonnonvaroja on kulunut tuotantopanoksen valmistamiseen (Ritthoff ym. 2004, 13).

Tuloksena oleva summa ilmaistaan kilogrammoissa tai muussa massayksikössä. Se kertoo tuotteen koko elinkaaren aikaisten materiaalityöpanosten summan. Kun tämä summa jaetaan hyödykkeestä saatavien *palvelusuoritteiden summalla* (S), saadaan tulokseksi hyödykkeen MIPS-luku, jota ilmaistaan kilogrammoissa tiettyä hyötyä kohden (esim. kilo luonnonvaroja / kilo puhdasta pyykkiä tai kilo luonnonvaroja / ateria). Palvelusuorite-käsite perustuu ajatukseen, että kuluttaja ei tarvitse itse tuotetta vaan tuotteesta saatavaa hyötyä eli palvelua. Palvelusuoritteen käyttö mahdollistaa samaa tarvetta tyydyttävien, eri tavalla tuotettujen materiaalityöpanosten ja ei-materiaalityöpanosten palveluiden keskinäisen vertaamisen (Schmidt-Bleek 2000, 127).

MIPS-menetelmässä käytetyt viisi luonnonvaraluokkaa (taulukko 1) lasketaan ja ilmoitetaan yleensä erillisinä toisistaan. Abioottisten ja bioottisten luonnonvarojen käyttöä sekä maa- ja metsätalouden eroosiota voidaan kuitenkin laskea yhteen makrotalouden TMR (*Total Material Requirement*) ja TMC (*Total Material Consumption*) -luvuiksi⁵ sekä mikrotason materiaalityöjäljeksi (Lettenmeier ym. 2009; Ritthoff ym. 2004, 29).

Kun hyödyn tuottamista varten on liikuteltava suuria ainevirtoja, on kyseisellä tuotteella tai palvelulla suuri MIPS-luku, eli saatu hyöty on pieni suhteessa kulutettujen luonnonvarojen määrään (Schmidt-Bleek 2000, 53). Kun MIPS-luku pienenee, luonnonvarojen tuottavuus vastaavasti kasvaa.

5 Makrotalouden tasolla käytetyt indikaattorit TMR (*Total Material Requirement*) ja TMC (*Total Material Consumption*) sisältävät samat luonnonvaraluokat (abioottiset ja bioottiset luonnonvarat sekä maa- ja metsätalouden eroosion) kuin lähinnä mikrotasolla käytetty materiaalityöjälki. TMR kuvaa kaikkia kansantalouden toimintaan liittyviä materiaalityövirtoja, kun taas TMC ei sisällä vientituotteiden ja niiden tuotannon aiheuttamia materiaalityövirtoja (Seppälä ym. 2009). Materiaalityöjälki, TMC ja TMR sisältävät suoraan taloudessa käytettyjen eli ihmiselle taloudellisesti hyödyllisten materiaalityövirtojen lisäksi myös ns. piilovirrat (*unused resource extraction*) eli ne materiaalityöpanokset, joista ihminen ei hyödy taloudellisesti. Näin ollen ne myös edustavat kaikkiin materiaalityövirtoihin liittyviä ympäristöongelmia. Piilovirtojen kattavan määrittelyn haasteellisuuden vuoksi sekä mikro- että makrotason tutkimuksessa on toistaiseksi käytössä myös vähemmän kattavia tietokantoja luonnonvarojen käytöstä, esimerkiksi suorasta materiaalityöpanoksen käytöstä (*Direct Material Consumption*, DMC). Kulutettujen tuotteiden ja palvelujen koko elinkaaren huomioiva ja niiden kaikkia materiaalityövirtoja sisältävä materiaalityöjälki on kuitenkin järkevä indikaattori kuvaamaan globaalisten vaikutusten suuruutta, siitä huolimatta, että sitä on haastavampaa mitata (ks. myös Dittrich ym. 2012, 13).

Taulukko 1. Luonnonvaraluokat.

Abioottiset raaka-aineet	Raaka-aineina käytetyt mineraalit, fossiiliset polttoaineet, käyttämättä jääneet kaivannaiset ja siirretty maa-aines (vastaa uusiutumattomien raaka-aineiden käsitettä)
Bioottiset raaka-aineet	Viljelty biomassassa, biomassassa viljelemättömiltä alueilta (vastaa uusiutuvien raaka-aineiden käsitettä)
Maa- ja metsätaloudessa siirretty maaperä	Maa- ja metsätaloudessa tapahtuva mekaaninen maan siirtäminen tai eroosio
Vesi	Prosessi- ja jäähdytysvesi
Ilma	Palamisprosesseissa käytetty, kemiallisesti tai fysikaalisesti muuttettu ilma eli poltetun hapen määrä

Lähde: Ritthoff ym. 2004, 12.

MIPS-menetelmää käytettiin alun perin yksittäisten tuotteiden, palvelujen sekä prosessien arviointiin ja vertailuun. Tietopohjan vahvistumisen myötä sitä on kuitenkin sovellettu myös kotitalouksien luonnonvarojen kulutuksen mittaamiseen (Kotakorpi ym. 2008). MIPS-menetelmän etuja ovat sen yksinkertaisuus ja yleistettävyyttä sekä se, että tulokset voidaan esittää yhdellä tai muutamalla luvulla. Eri tuotteille ja palveluille voidaan laskea vertailukelpoisia lukuja, joilla voidaan arvioida niiden materiaali- ja energiapanoksia koko elinkaaren ajalta ja vertailla niiden ympäristönkuormituspotentiaalia. Toisin sanoen MIPS-menetelmässä huomioidaan myös eri tuotteiden ja palveluiden tuotantoprosessien erot. MIPS-menetelmä osoittaa kulutuksen aiheuttamat globaalit materiaalivirrat ja huomioi myös niin sanotut piilovirrat (ks. alaviite 5), jotka eivät näy tuotteen tai palvelun käyttäjälle. (Schmidt-Bleek 2000, 73.)

MIPS-laskennan tuloksena oleva luonnonvarojen kokonaiskäyttö on siinä mielessä karkea indikaattori, ettei se kerro yksittäisten ainevirtojen yksityiskohtaisia ympäristövaikutuksia eikä arvioi yksittäisten ainevirtojen myrkyllisyyttä. Tällainen arviointi voisi kuitenkin tapahtua ainoastaan tiedossa olevien ainevirtojen jo tunnistettujen haittojen pohjalta, jolloin arvioinnin ulkopuolelle jäisi suuri osa materiaalivirroista. Juuri tämän vuoksi MIPS-menetelmän tarkoitus on laskea sekä nykyhetken että tulevaisuuden systeeminlaajuista ympäristövaikutuspotentiaalia, mikä on mahdollista vain tarkastelemalla kaikkia materiaalivirtoja kokonaisuudessaan (Schmidt-Bleek 2000, 67–70).

Vaikka MIPS-menetelmä kattaa kaikki materiaalivirrat, se ei kuitenkaan kata kaikkia mahdollisia luonnon resursseja. Materiaalivirrat eivät esimerkiksi suoraan huomioi tuotantoon vaadittavaa pinta-alaa eivätkä välittömiä vaikutuksia biodiversiteettiin (Schmidt-Bleek 2000, 128–129). MIPS-konseptin luonnonvaraluokat sisältävät kuitenkin sekä pinta-alan käyttöön että biodiversiteettiin merkittävästi vaikuttavia materiaalivirtoja (esim. bioottiset luonnonvarat tai maa-ainesten siirrot) eikä ympäristötutkimuksessa ole toistaiseksi kehitetty muitakaan menetelmiä, joiden avul-

la voitaisiin tyydyttävällä tavalla kuvata koko elinkaaren laajuisia biodiversiteetti-vaikutuksia (Curran ym. 2011).

MIPSin kaltaisissa elinkaarilaskentamalleissa ei pystytä erikseen erottelemaan sitä, miten aineiden siirtämisen vaikutukset ympäristölle vaihtelevat; esimerkiksi siirretäänkö luonnonvaroja sellaiselta alueelta, jota ihminen on valmiiksi muokannut tai arvokkaalta, suojeltavalta alueelta. Näiden vaikutusten ja näkökulmien huomiointiin (esim. biodiversiteetti tai paikalliset erityispiirteet) on kehitetty omia, osin kvalitatiivisia tai semikvantitatiivisia menetelmiä, kuten *hot spot* -analyysi⁶. Tällaiset analyysit ovat olleet hyvä lisä tuotteiden resurssitehokkuutta ja ympäristövaikutuksia arvioitaessa, mutta ne eivät ainakaan toistaiseksi sovellu monimutkaisten järjestelmien, kuten kotitalouksien ympäristövaikutusten, kattavaan arviointiin.

Materiaalijalanjäljen laskeminen edellyttää kaikkien elinkaarilaskentamenetelmien tavoin yleistysten ja oletusten tekemistä. Laskelmat tehdään aina käyttäen mallia, jonka tarkoitus on kuvata todellista maailmaa mahdollisimman hyvin mutta joka ei ole yhtä kuin todellinen maailma. Tällöin tulokset ovat aina suuntaa-antavia arvioita, joiden pohjalta on tarvittaessa mahdollista laatia edelleen tarkempia laskelmia. Siksikin yleistysten ja oletusten kuvaaminen ja dokumentointi on MIPS-menetelmää käytettäessä yhtä tärkeää kuin muissakin elinkaaritutkimuksissa.

Luonnonvarojen kulutusta mittaavien aiempien tutkimusten mukaan maailman väestön keskimääräinen luonnonvarojen kokonaiskulutus (TMC) henkeä kohti laskettuna oli vuonna 2005 noin 22–27 tonnia. Teollisuusmaissa vastaava luku oli noin 43 tonnia. (Bringezu ym. 2009, 71.) Aiempien tutkimusten mukaan suomalaisten kotitalouksien materiaalijalanjälki on keskimäärin 31–42 tonnia henkeä kohti vuodessa (Mäenpää ym. 2000, 79; Kotakorpi ym. 2008, 87; Nurmela ja Mäenpää 2009, 44–45). Suurin osa kotitalouksien ympäristövaikutuksista aiheutuu asumisesta, elintarvikkeista ja yksityisautoilusta (Tukker ym. 2006; Kotakorpi ym. 2008; Seppälä ym. 2009; Tukker ym. 2010). Ne kuluttavat eniten luonnonvaroja myös niihin käytettyyn rahamäärään nähden (Nurmela ja Mäenpää 2009).

2.4 Sosiaalisen ja ekologisen kestävyden yhdistäminen

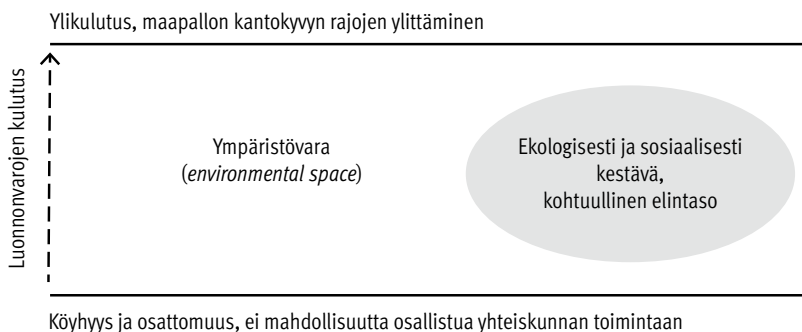
Kestävän elintason tutkimuksessa etsitään sosiaalisesti kestävämmän köyhyyden ja ekologisesti kestävämmän ylikulutuksen välistä kestävää resurssien kulutuksen tilaa, jota tässä tutkimuksessa kutsumme kohtuulliseksi elintasoksi. Aiemmassa tutkimuksessa on vastaavassa merkityksessä käytetty *ympäristövaran* (*environmental*

⁶ *Hot spot* -analyysissa arvioidaan tuotteen aiheuttamaa luonnonvarojen käyttöä ja muita ympäristövaikutuksia olemassa olevan kirjallisuuden pohjalta. Analyysissa verrataan ympäristö- ja/tai sosiaalisten vaikutusten vakavuutta ja elinkaar-
ren eri vaiheiden merkitystä keskenään. Tuloksena on tieto siitä, mihin ympäristö- ja/tai sosiaaliin vaikutuksiin ja elinkaar-
en vaiheisiin kannattaa erityisesti panostaa tuotteen ympäristö- ja/tai sosiaalisten vaikutusten pienentämiseksi
(Bienge ym. 2010; Liedtke ym. 2010;).

*space*⁷⁾ käsitettä. Sen avulla voidaan täsmentää ja kuvata ekologisesti ja sosiaalisesti kestävä elintaso globaalista näkökulmasta. Ympäristövaran idea on havainnollistaa kestävä elämän rajoja: kaikilla maapallon asukkailla tulisi olla riittävät elämän edellytykset mutta heidän toimintansa ei tulisi ylittää luonnonvarojen kulutuksen kattoa (kuvio 1). (Sachs ym. 2000, 12; McLaren 2003; ks. Holland 2008.) Ympäristövaran yläraja kuvaa fyysisiä kasvun rajoja, jotka muodostuvat ekosysteemien kantokyvystä ja luonnonvarojen rajallisuudesta. Ympäristövara on ”se energian, veden, maatalousmaan, uusiutumattomien luonnonvarojen ja metsien kokonaismäärä, jota maailmassa voidaan vuosittain hyödyntää vaarantamatta tulevien sukupolvien mahdollisuutta samansuuruiseen hyväksikäyttöön” (Ulvila ja Åkerman 1996, 9). Samalla se ”määrittelee sosiaaliset, yhteiskunnalliset ja ekologiset kriteerit tuotanto- ja kulutustavoille” (Spangenberg 2002, 298).

Ympäristövaran alaraja viittaa sosiaaliseen minimiin eli sellaiseen vähimmäiselintätasoon, jolla voidaan turvata yksilön olemassaolon kannalta tärkeiden perustarpeiden toteutuminen sekä yhteiskunnalliset osallistumismahdollisuudet (Moffatt 1996; Sachs ym. 2000). Sosiaalinen näkökulma tulee esiin myös siinä, että konkreettisisa laskelmissa ympäristövara määritellään yksittäistä henkilöä kohti ja ”oikeudenmukaisuusperiaatteen nojalla kaikkien yksilöiden ympäristövara on yhtä suuri” (Ulvila ja Åkerman 1996, 10; ks. Ulvila ja Pasanen 2009, 22).

Kuvio 1. Ympäristövara. Ympäristövara kuvaa sekä ekologisesti että sosiaalisesti kestävä tilaa eli kohtuullista elintasoa.

Ympäristövaran käsite kehitettiin 1990-luvun alussa kuvaamaan luonnonvarojen rajallisuutta (Spangenberg 2002, 297). Esimerkiksi Wuppertal-instituutti ja ympäristöjärjestö Euroopan Maan ystävät ovat käyttäneet ympäristövaraa 1990-luvulla havainnollistaakseen kulutuksen ekologisia rajoja Euroopassa (Spangenberg 1995; Hille 1997). Näissä selvityksissä ei kuitenkaan tutkittu empiirisesti ympäristövaran alarajaa sen mittaamisen monimutkaisuuden vuoksi. Spangenbergin (1995) mukaan alarajan laskemisessa olisi huomioitava fyysinen minimi (ravinto, vaatetus, asuminen),

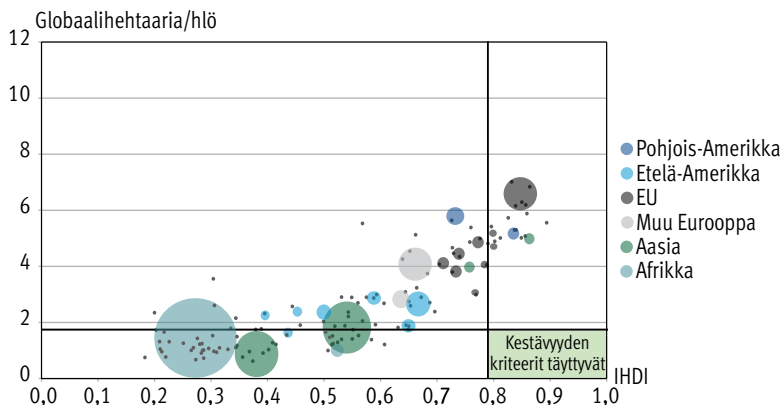
⁷ Kirjallisuudessa käytetään ympäristövara-käsitettä myös ilman, että siihen sisältyy idea sosiaalisen kestävyuden näkökulmasta määrittävästä alarajasta. Tällöin ympäristövara samaistetaan ympäristön tuottavaan alaan ja määritellään ekologinen jalanjälki yhdeksi ympäristövaran mittariksi (ks. Rice 2007).

perustarpeet (julkiset palvelut kuten vesihuolto, terveydenhuolto ja koulutus) sekä mahdollisuus yhteiskunnalliseen osallistumiseen (kuten liikkuminen ja turvallisuus).

2000-luvulla ympäristövaraa ei ole juurikaan käytetty ympäristötutkimuksessa. Viime vuosina ilmestyneissä ympäristöjärjestöjen ja tutkimuslaitosten julkaisuissa on kuitenkin esitelty eräänlaisia ympäristövaran sovelluksia, koska niissä tarkastellaan eri valtioiden kestävyttä sekä suhteessa ekologiseen jalanjälkeen että inhimilliseen kehitykseen (Living planet report 2010 ja 2012; Global Footprint Network 2010; Dittrich ym. 2012). Tarkasteluissa on käytetty UNDP:n kehittämää inhimillisen kehityksen indeksiä (*Human Development Index*), joka mittaa maiden bruttokansantuotetta henkeä kohden, eliniänodotetta ja koulutustasoa. Epätasa-arvoon suhteutetussa inhimillisen kehityksen indeksissä (*Inequality-adjusted Human Development Index, IHDI*) mitataan lisäksi eriarvoisuutta niin, että eriarvoisuuden kasvu alentaa arviota inhimillisestä kehityksestä.

Ympäristövaran tarkasteluissa ekologisen kestävyden ylärajaksi on määritelty 1,8 globaalihehtaarin (gha) suuruinen ekologinen jalanjälki, joka on maapallon biokapasiteetti henkeä kohden (Global Footprint Network 2010, 21). Ympäristövaran alarajaksi taas on asetettu korkean inhimillisen kehityksen taso (0,78) (Living planet report 2012, 60). Maailmanlaajuisen kestävä kehityksen saavuttaminen edellyttää näissä rajoissa pysyttelevää kehitystä (ks. kuvio 2). Tällä tarkastelulla yksikään maailman maista ei ole sekä sosiaalisesti että ekologisesti kestävä. Myös Suomi on kaukana ekologisen kestävyden rajoista: Suomen HDI-arvo oli 0,881 (UNDP 2011b) mutta ekologinen jalanjälki oli 6,2 globaalihehtaaria henkeä kohden vuonna 2007 (Global Footprint Network 2010, 60). Epätasa-arvoon suhteutettu mittari siirtää maailman maita entistä kauemmaksi sosiaalisen kestävyden rajasta. (Living planet report 2012, 60–61.)

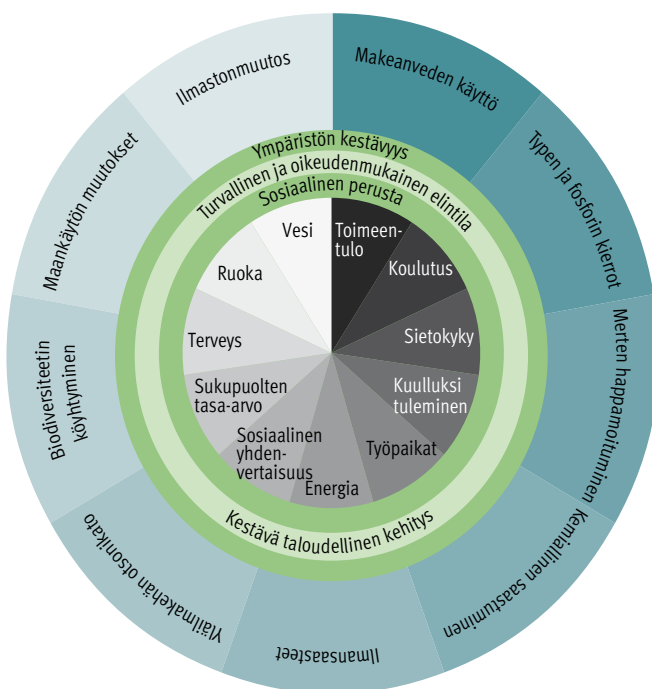
Kuvio 2. Maailman eri maiden ekologinen jalanjälki suhteessa epätasa-arvoon suhteutettuun inhimillisen kehityksen indeksin (IHDI). Kuvion oikeassa alakulmassa olevalla alueella kestävyden minimikriteerit täyttyvät, eli IHDI ylittää arvon 0,78 ja ekologinen jalanjälki on alle 1,8 gha.

Lähde: Living planet report 2012, 61.

Myös kansalaisjärjestö Oxfamin tunnetuksi tekemä ihmiskunnan turvallista ja oikeudenmukaista elintilaa kuvaava ”donitsi” muistuttaa ympäristövaran ideaa (kuvio 3). Oxfamin mallissa oikeudenmukaisen ja turvallisen elintilan ylä- ja alarajat muodostuvat maapallon ekologisista ja sosiaalisista kynnyksarvoista. Sosiaalinen perusta kuvaa ruuan ja koulutuksen kaltaisia kriittisiä tekijöitä, joiden saavuttaminen vapauttaa ihmiset köyhyydestä ja puutteesta. Samaan aikaan kehityksen tulisi pysytellä Rockströmin ym. (2009) tunnetuksi tekemien planetaaristen kynnyksarvojen rajoissa. (Raworth 2012.)

Kuvio 3. Oxfamin oikeudenmukaista elintilaa kuvaava donitsimalli.

Lähde: Raworth, 2012.

Empiirisissä tutkimuksissa ympäristövaraana verrattavissa olevaa tutkimusasetelmaa on sovellettu viitebudjettien päästövaikutusten arviointiin. Druckman ja Jackson (2010) ovat tarkastelleet ilmastopoliittisia tavoitteita ottamalla lähtökohdaksi sen, että päästövähennysten tulee olla sosiaalisesti kestäviä eli kaikille ihmisille tulee turvata kohtuullinen elämä (*decent life*). Kohtuullisen tason arvioimiseksi he käyttävät Bradshaw'n ym. (2008) laatimia sosiaalisen minimin viitebudjetteja ja laskevat hiilidioksidipäästöt kunkin viitebudjetin hyödykeryhmän osalta. Tutkimus osoittaa, että siirtyminen minimibudjetin kaltaiseen kulutustasoon vähentäisi päästöjä 37 prosenttia vuoden 1990 tasoon verrattuna – lähes saman verran kuin Ison-Britannian viralliset ilmastopoliittikan tavoitteet edellyttävät. Toisin sanoen päästövähennykset

voitaisiin ainakin Isossa-Britanniassa saavuttaa vähentämällä yleistä kulutusta viitebudjettien tasolle.

Ympäristövaran tarkasteleminen konkretisoi sosiaalisen ja ekologisen kestävyysyhteen kietoutumista maailmassa, jossa inhimillisellä kehityksellä on vastassaan biologiset rajat. Ympäristövara perustuvan tutkimuksen lähtökohtana onkin käsitys siitä, että ekologisen kestävyysyden ja oikeudenmukaisuuden kysymyksiä ei voi käsitellä erillään toisistaan (ks. Oksanen 2011, 320).

3 TUTKIMUSASETELMA

3.1 Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimuskysymykset

Tutkimuksessa tarkastellaan sosiaalisesti ja ekologisesti kestävän eli kohtuullisen elintason sisältöä ja mahdollisuuksia 2010-luvun alun suomalaisessa yhteiskunnassa. Sosiaalista kestävyyttä lähestytään lähinnä aineellisen elintason näkökulmasta. Tutkimuksen tavoite on tunnistaa kohtuullisen elintason rajoja ja kehittää tieteidenvälisiä tutkimusmenetelmiä kohtuullisen elintason arvioimiseen. Tällöin tutkimuksen tavoite on soveltava ja normatiivinen; sen tarkoitus on tuottaa kestävän kehityksen politiikkatoimien näkökulmasta relevanttia tutkimustietoa. Jotta voidaan selvittää, minkälainen voisi olla paras mahdollinen kohtuullinen elintaso, on tutkittava empiirisesti toteutunutta tarpeiden tyydytyksen tasoa (ks. Doyal ja Gough 1991, 161). Tämän vuoksi esitämme kuvailevaa perustietoa tutkimuksen kohteena olevien ihmisten elintason osatekijöistä ja materiaalijalanjäljistä. Kuvailevan analyysin lisäksi vertaamme perusturvan saajien elintaso aiemman tutkimuksen määrittelemiін sosiaalisesti ja ekologisesti kestävän elintason rajoihin. Selvitämme kohtuullisen elintason ”standardia” ja ”normia” eli sitä, onko tutkimukseen osallistuneiden henkilöiden elintaso riittävä, mitä he pitävät kohtuullisena ja mikä voisi olla kestävän kehityksen tavoitteisiin soveltuva sosiaalisesti ja ekologisesti kestävä elintaso (ks. Johansson 1970, 20; luku 2.1). Laadullisen haastatteluaineiston avulla pyrimme nostamaan esiin kokemusperäistä tietoa perusturvan varassa elämisestä ja analysoimaan subjektiivisia arvioita siitä, mikä katsotaan välttämättömäksi, kohtuulliseksi ja kohtuuttomaksi elintasoksi (ks. Doyal ja Gough 1991, 159).

Analyysia ohjaavat, tarkemmat tutkimuskysymykset ovat seuraavat:

- 1) Miten erilaiset elintason osatekijät ovat yhteydessä luonnonvarojen kulutukseen?
- 2) Minkälaisen elintason haastateltavat kokevat kohtuullisena?
- 3) Miten perusturvan saajien elintaso suhteutuu aiemman tutkimuksen hahmottamiin sosiaalisesti ja ekologisesti kestävän elintason rajoihin?

Tutkimuksen menetelmällinen tavoite on kehittää tieteidenvälistä tutkimusmenetelmää elintason tarkasteluun yhdistämällä sosiaalipoliittiseen hyvinvointitutkimukseen luonnonvarojen kulutusta mittaavia ympäristötieteiden tutkimusmenetelmiä.

3.2 Tutkimuskohteen tarkentaminen

Tutkimuskohteeksi valikoituneet yhden hengen kotitaloudet ovat kiinnostava tutkimuskohde useasta syystä. Ensinnäkin yksin asijat ovat Suomessa yleisin kotitaloustyyppi ja niiden määrä kasvaa nopeasti (Tilastokeskus 2011a). Toiseksi yksin asuvien suhteellinen köyhyysaste on selvästi korkeampi kuin pariskuntien tai lapsiperheiden (Tilastokeskus 2007a; Kärkkäinen 2010, 191; Moisio 2010, 186). Kolmanneksi kotitalouksien koon pientyminen ja yhden hengen kotitalouksien yleistyminen on aiempien tutkimusten mukaan kasvattanut ympäristövaikutuksia (Høyer ja Næss

2001, 178–179; Perrels ym. 2006, 16–17, 24; Hoffren ja Hellman 2007, 466; Tukker ym. 2010, 17). Yhden hengen kotitaloudet valikoituivat tutkimuskohteeksi myös siksi, että materiaalijalanjälkien laskeminen oli mahdollista kotitalouskohtaista tarkastelua edellyttävällä MIPS-menetelmällä ja tutkimus oli helpompi rajata tulonsiirtojen varassa eläviin kotitalouksiin.

Elintasolla tarkoitetaan tässä tutkimuksessa perustarpeiden ja välittävien tarpeiden tyydytyksen tasoa, joka on saatu aikaan kuluttamalla tiettyä aikana tietty määrä luonnonvaroja sekä erilaisia tarpeen tyydytyksen välineitä, kuten taloudellisia resursseja, aineellisia hyödykkeitä ja julkisia palveluja. Tutkimusasetelman lähtökohtana on käsitys siitä, että yhteisellä maapallolla ja globaalissa taloudessa suomalaisten elintaso on yhteydessä sekä maailmanlaajuisiin ekosysteemeihin että muissa maissa asuvien ihmisten mahdollisuuksiin saavuttaa riittävän hyvät elämän edellytykset. Elintason kohtuullisuus määrittyy suhteessa yhteiskunnan yleiseen elintasoon ja luonnonvarojen riittävyteen.

Aiemmista sosiaalipoliittisista tutkimuksista poiketen tutkimusasetelmamme korostaa luonnonvarojen keskeistä merkitystä elintason perusedellytyksenä. Luonnonvarojen merkitys tulee esiin sekä ihmisen tarvitsemina resursseina että ihmisen toiminnan ympäristövaikutuksina. Materiaalijalanjälki mittaa, kuinka paljon ihminen käyttää luonnonvaroja elintonsa ylläpitämiseen. Samalla se osoittaa, miten perusturvan saajien elintaso vaikuttaa luonnonympäristön kestävyteen.

Tutkimuksessa tarkastelemme seuraavia elintason osatekijöitä:

- 1) asuminen
- 2) ruoka
- 3) arkiliikenne
- 4) matkailu ja mökkeily
- 5) harrastukset ja osallistuminen
- 6) kodintarvikkeet ja vaatetus
- 7) terveydenhoito.

Asuminen, ruoka ja terveydenhoito ovat Doyalin ja Goughin (1991, 157–158) määrittelemiä yleisiä välittäviä tarpeita. Sen sijaan arkiliikenne, matkailu, harrastukset ja osallistuminen sekä vaatetus ja muut kodintarvikkeet voidaan tulkita kulttuurisesti vaihteleviksi tarpeen tyydytyksen muodoiksi, jotka määritellään nykyisessä suomalaisessa yhteiskunnassa osaksi kohtuullista kulutustasoa (ks. esim. Lehtinen ym. 2010). Osaltaan nämä osatekijät kuitenkin liittyvät perustarpeiden tyydyttämiseen, koska esimerkiksi harrastukset ja osallistuminen lisäävät autonomiaa ja julkisen liikenteen käyttö saattaa olla välttämätöntä terveydenhoitoon pääsemiseksi.

Tutkimusasetelmaan valitut perusturvan saajien elintason osatekijät ovat ennen kaikkea sellaisia, joiden tiedetään aiemman tutkimuksen perusteella vaikuttavan merkittävästi yksittäisten kotitalouksien materiaalijalanjälkeen (ks. Kotakorpi ym. 2008).

Lisäksi tarkastelun kohteeksi on valittu ainoastaan aineellisia elintason osatekijöitä, joiden mittaaminen on tällä hetkellä mahdollista MIPS-menetelmällä. Tästä syystä emme tarkastele esimerkiksi koulutustasoa tai poliittisia resursseja. Samasta syystä emme myöskään pysty ottamaan kattavasti huomioon kaikkia julkisia palveluita, joita perusturvan saajat tarvitsevat arkielämässään. Terveystieteiden materiaalijalanjäljen laskemiseen liittyy paljon varauksia, mutta se on otettu mukaan tarkasteluun, koska terveydenhoito on keskeinen perustarpeiden tyydytystä lisäävä tekijä (ks. Doyal ja Gough 1991, 157).

Harrastuksiin liittyvä kysymyksenasettelu on tässä tutkimuksessa haastavaa, koska työttömällä ja eläkeläisillä ei ole erikseen työ- ja vapaa-aikaa. Harrastusten selvittämisellä haluamme kuitenkin korostaa tutkittavien mahdollisuuksia virkistäytymiseen ja omaa hyvinvointia edistävään tekemiseen sekä tehdä eron arjen askareiden ja vapaamman toiminnan välille. Säännöllisesti toistuvat harrastukset heijastavat sitä, mikä ihminen on, jolloin ne liittyvät autonomian tarpeen tyydytykseen. Työmarkkinoiden ulkopuolella olevat ihmiset voivat harrastusten kautta osallistua sosiaalisesti merkitykselliseen toimintaan. (Ks. Doyal ja Gough 1991, 184.) Tutkimme yksin asuvien perusturvan saajien yhteiskunnallista osallistumista selvittämällä heidän mahdollisuuksiaan yhteydenpitoon. Käytännössä tarkastelemme, miten tutkittavilla on mahdollisuuksia lukea sanomalehtiä, käyttää internetiä, puhua puhelimesta ja kuulua yhdistyksiin. Erilaisten harrastuksiin ja osallisuuteen luettavien toimintojen tarkastelu on oleellista myös siksi, että näin voidaan selvittää mahdollisimman kattavasti perusturvan saajien elintasaan liittyvien tekijöiden luonnonvarojen kulutusta.

Elintason ekologisen kestävyuden arvioimiseksi laskemme yksin asuvien perusturvan saajien eri elintason osatekijöiden aiheuttamaa luonnonvarojen kulutusta eli materiaalijalanjälkiä (ks. taulukko 2). Kuten luvussa 2.3 kerrottiin, materiaalijalanjälki muodostuu MIPS-menetelmällä lasketusta abioottisten ja bioottisten luonnonvarojen kulutuksesta sekä maaperän eroosiosta maataloudessa. Laskennan menettely sekä keskeiset tietolähteet ja oletukset kuvataan luvussa 3.6. Ekologisen kestävyuden arviointi perustuu aiemmassa tutkimuksessa muodostettuun kestävyuden rajaan (ks. luku 6.2; Lettenmeier ym. 2012).

Taulukko 2. Materiaalijalanjäljen laskentaan sisältyvät tarpeiden tyydyttämisen välineet.

Elintason osatekijät	Materiaalijalanjäljen sisältämät tekijät
Asuminen	Rakennus, piha-alue, lämmitys, sähkö, vesi
Ruoka	Ruoka-annokset
Arkiliikenne	Liikkuminen julkisilla liikennevälineillä ja autolla (kilometrit)
Matkailu ja mökkeily	Matkat, majoittuminen
Harrastukset ja osallistuminen	Harrastukset, lemmikit, kirjastokäynnit
Kodintarvikkeet ja vaatetus	Kodinkoneet, huonekalut, päivittäistavarat, vaatteet, henkilökohtainen hygienia
Terveystieteiden	Terveyskeskus- ja sairaalavuorokaudet, lääkkeet ja kampaamokäynnit

Kohtuullisen elintason konkretisoimiseksi tutkimuksessa selvitetään, kuinka paljon tutkittavien perusturvan saajien materiaalijalanjälki poikkeaa muiden suomalaisten luonnonvarojen kulutuksen tasosta. Käytännössä tuloksia vertaillaan 1) rekisteritietojen pohjalta laskettuun keskivertosuomalaisen luonnonvarojen kulutukseen (Laakso 2011), 2) FIN-MIPS Kotitalous -tutkimushankkeeseen⁸ osallistuneiden kotitalouksien keskiarvoon (Kotakorpi ym. 2008) ja 3) alle 45-vuotiaan naisen viitebudjetin mukaiseen luonnonvarojen kulutukseen⁹ (Laakso 2011). Näistä ainoastaan viitebudjetin materiaalijalanjälki koskee yhden hengen kotitalouksia, mikä oletettavasti vaikuttaa perusturvan saajien materiaalijalanjäljen ja keskivertosuomalaisen väliseen eroon. Tilastollisesti pätevää vertailua eri tutkimusten tulosten ja tämän tutkimuksen tutkittavien välillä ei voida tehdä pienen otoskoon takia. Tästä syystä tuomme analyysissa pääosin esiin materiaalijalanjälkien eroja ja vaihteluvälejä keskiarvojen sijaan.

Elintason sosiaalisen kestävyuden arvioimiseksi vertaamme tutkittavien tulo- ja kulutusmenoja kohtuullisen minimin viitebudjetteihin. Lisäksi arvioimme elintason kohtuullisuutta aineellista huono-osaisuutta mittaavan välttämättömyys indeksin avulla. Kuvaamme indeksin muodostamisperusteita ja sen sisältöä tarkemmin luvussa 6.4. Haastatteluaineisto mahdollistaa sosiaalisen kestävyuden ja kohtuullisuuden tarkastelun myös perusturvan saajien subjektiivisten kokemusten näkökulmasta.

3.3 Aineistonkeruu

Tutkimuksen aineisto on kerätty maalís-huhtikuussa 2011. Ennen aineistonkeruuta tutkimushankettamme käsiteltiin Kelan tutkimusosaston eettisessä toimikunnassa, koska kyseessä oli ihmisiin kohdistuva haastattelututkimus, jossa aiottiin hyödyntää Kelan rekisteröimiä henkilötietoja. Puoltavan luvan jälkeen potentiaalisia haastateltavia etsittiin Kelan rekistereistä satunnaisotannalla. Otannassa poimittiin 25–65-vuotiaita henkilöitä¹⁰, joiden ensisijainen etuus oli ollut työmarkkinatuki tai täysi kansaneläke (sisältäen yksin asuvan korotuksen) viimeisen 12 kuukauden ajan ja joille myönnetyn asumistuen taustatietona oli yhden hengen ruokakunta.

Tutkittavia etsittiin Etelä-Suomen kolmelta eri alueelta (Helsinki, Salon seutu ja Päijät-Häme). Tutkimuksen tarkoituksena oli alun perin saada tietoa erilaisilla paikkakunnilla asuvien henkilöiden materiaalijalanjälkien eroista. Hypoteesina oli, että pääkaupunkiseudun ulkopuolella asuvilla perusturvan saajilla olisi suuremmat arkiliikenteen ja energiankulutuksen MIPS-luvut. Lopulta kaikki tutkimukseen

8 Tästä eteenpäin tutkimuksesta käytetään nimitystä ”KotiMIPS-tutkimus”. Tutkimuksessa kotitaloudet tekivät kulutus-seurantaan kuuden viikon ajan seitsemällä eri kulutuksen osa-alueella, jotka olivat asuminen, liikenne, matkailu, elintarvikkeet, kodin tavarat, harrastukset sekä pakkaukset ja kotitalousjätteet. Kulutusseurannassa huomioitiin ainoastaan kotitalouksien suora kulutus, ei esimerkiksi julkisten palveluiden luonnonvarojen kulutusta. (Kotakorpi ym. 2008.)

9 Alle 45-vuotiaan naisen viitebudjetti valittiin vertailukohteeksi, koska sen materiaalijalanjälki on pienin. Sitä voidaan pitää minimiarviona viitebudjettien mukaiselle materiaalijalanjäljelle.

10 Rajaukseen vaikutti nuorten työmarkkinatuen saannin ehdot ja toisaalta työkyvyttömyyseläkkeen yläikäraja.

osallistuneet asuivat kuitenkin taajamissa kerros- tai rivitaloissa eivätkä tutkittavien materiaalityöväjälkien erot olleet yhteydessä asuinpaikkoihin.

Haastattelukutsu (ks. liite 1) lähetettiin 171 henkilölle ja kutsuun vastasi 18 henkilöä, mikä vastasi riittävän hyvin tavoitteena ollutta 20 hengen otosta. Osallistumisprosentti on siis vain hieman yli kymmenen, mikä oli odotettavissa osallistumisen työväyden ja tutkimuksen henkilökohtaisuuden vuoksi. Tämän tutkimuksen tarkoitus ei ollut kuitenkaan koota tilastollisesti edustavaa otosta vaan kehittää tieteidenvälistä tutkimusmenetelmää ja tarkastella laadullisesti elintason toteutumista sekä kotitalouksien välisiä eroja. Pienestä otosjoukosta huolimatta tässä tavoitteessa onnistuttiin hyvin, koska tutkimukseen osallistuneet henkilöt olivat hyvin erilaisissa elämäntilanteissa.

Postitimme kutsuun vastanneille henkilöille tiedotteen tutkimuksesta, suostumuslomakkeen sekä ensimmäisen aineistonkeruulomakkeen (ks. liite 2). Sovimme haastattelujan puhelimitse. Ensimmäisellä haastattelukerralla keskustelimme lomakkeen pohjalta tutkittavien tuloista ja menoista sekä laajemmin toimeen tulemisen tavoista. Tarkoitus oli arvioida, kokevatko perusturvan saajat resurssinsa ja elintasonsa riittäviksi. Jätimme vastaajille täytettäväksi toisen aineistonkeruulomakkeen ja sovimme toisen haastattelukerran 1–2 viikon päähän.

Toinen aineistonkeruulomake (ks. liite 2) keskittyi luonnonvarojen kulutuksen laskeamisessa tarvittaviin tietoihin. Tutkittavaa pyydettiin kirjaamaan syömisensä ja liikkumisensa viikon ajalta, lomamatkansa viimeisen vuoden ajalta sekä vastaamaan mökkeilyyn, lemmikkeihin ja harrastuksiin sekä kodin irtaimistoon liittyviin kysymyksiin. Toisella haastattelukerralla keskustelimme esimerkiksi tutkittavien ajankäytöstä, sosiaalisista suhteista, kodin tavaroista ja luonnonvarojen kulutuksesta. Aineistonkeruun jälkeen jokaiselle tutkimukseen osallistuneelle lähetettiin tiedot hänen materiaalityöväjäljestaan sekä yhteenveto kaikkien haastateltavien materiaalityöväjälkien laskennan tuloksista.

Haastattelut teimme perusturvan saajien kodeissa lukuun ottamatta yhtä asunnotonta tutkittavaa, jota haastattelimme kahviloissa. Kodeissa kyläily antoi oman lisänsä tutkimushaastatteluihin, kun saimme omin silmin nähdä, miten henkilöt elävät. Saatoimme myös tehdä havaintoja kodin tavaroista ja täydentää aineistonkeruulomakkeen tietoja. Tietojen täydentäminen paikan päällä lisää tulosten luotettavuutta, sillä lomakkeiden täyttäminen oli joillekin osallistujille hankalaa.

Suurimmalla osalla haastattelukäynneistä oli mukana kaksi haastattelijaa (Tuuli Hirvilampi ja Senja Laakso). Tällaisella ”tandemhaastattelulla” (Koskinen ym. 2005, 120) oli kokemuksemme mukaan useita etuja. Ensinnäkin toinen haastattelija pystyi tarkkailemaan haastattelujen aikana sitä, tulevatko kaikki haastattelurungon teemat käsiteltyä, toimiiko nauhuri sekä palauttamaan keskustelun aiheeseen, jos siitä oltiin eksymässä. Huomasimme myös Koskisen ym. tavoin, että toisen haastattelijan täsmentävät kysymykset täydensivät haastatteluja hedelmällisellä tavalla. Haastattelutilanne pyrittiin pitämään keskustelunomaisena ja rentona. Haastattelumenetelmänä

toimi molemmilla haastattelukerroilla puolistrukturoitu teemahaastattelu. Kyselylomakkeen kysymykset ja keskustelun käyminen niiden pohjalta ohjasivat keskustelua enemmän kuin avoimemmissa teemahaastatteluissa. Haastattelurunko on liitteenä 3.

Aineistonkeruu sisältää kaksi aineistonkeruulomaketta ja kaksi haastattelukertaa, koska MIPS-laskelmissa tarvittavien yksityiskohtaisten tietojen kerääminen yhdellä lomakkeella olisi ollut arviomme mukaan liian työlästä. Aineistonkeruulomakkeiden yhdistäminen haastattelukäynteihin osoittautui toimivaksi siinä mielessä, että lomakkeita voitiin täydentää haastatteluissa. Samalla pääsimme kysymään haastateltavien perusteluita lomakkeisiin kirjatuille tiedoille – esimerkiksi, miksi puhelinlaskuihin kuuluu tietty summa rahaa tai millä keinoilla haastateltava saa pidettyä ruokamenot pieninä. Lisäksi haastatteluissa voitiin täydentää lomakkeiden lukuja keskustelemalla siitä, minkälaiseksi henkilö itse kokee elintasonsa. Kaksi käyntikertaa vei luonnollisesti paljon aikaa, mutta se oli aineistonkeruun kannalta oleellista. Saimme kerättyä kaikilta tutkittavilta myös toisen lomakkeen eikä kukaan jättänyt tutkimusta kesken. Haastateltavilla oli lisäksi toisella haastattelukerralla mahdollisuus kertoa lisää ensimmäisen haastattelukerran teemoista, jos jokin asia oli noussut mieleen vasta ensimmäisen haastattelukerran jälkeen. Aineistosta tuli kattava ja laaja: haastattelu-puhetta on yhteensä noin 55 tuntia.

3.4 Perustietoja haastateltavista

Tutkimukseen on osallistunut 18 yksin asuvaa työmarkkinatuen tai takuueläkkeen saajaa. Haastateltavien joukossa oli yksitoista miestä ja seitsemän naista ja heidän ikänsä vaihteli 28 ja 65 ikävuoden välillä. Kymmenellä haastateltavalla oli pääasiallisena tulonlähteenä työmarkkinatuki ja kahdeksalla takuueläke.

Tutkimukseen valikoitui sattumalta sikäli poikkeuksellinen joukko erilaisten perusturvaetuuksien saajien keskuudesta, että kaikki osallistuneet olivat eläneet useita vuosia perusturvan varassa. Ikäjakauman vuoksi haastateltujen elämäntilanteet olivat kuitenkin hyvin erilaisia (ks. taulukko 3, s. 36–37). Yksi heistä oli juuri hakenut opiskelupaikkaa, toinen odotti eläkkeelle pääsyä. Haastateltavien joukossa oli paitsi entisiä yrittäjiä, jotka olivat menettäneet suuret omaisuutensa, myös koko elämänsä köyhyysrajalla eläneitä eläkeläisiä. Vanhimmat kansaneläkkeen saajat olivat olleet eläkkeellä nuoruusiästään asti. Myös tutkimukseen osallistuneet pitkäaikaistyöttömät olivat olleet useita vuosia, jopa yli 20 vuotta, työttöminä. Työttömyyden syiksi he mainitsivat terveysongelmat, velkaantumisen, ammattia vastaavan työn puutteen, kesken jääneet opinnot ja työelämästä syrjäytymisen lastenhoidon takia. Perusturvan saajat erosivat toisistaan myös sen suhteen, pitivätkö he itse tilannettaan väliaikaisena vai pysyvänä: Osa työmarkkinatuen saajista odotti, että elämäntilanne muuttuu pian paremmaksi. Toisin oli niillä, jotka olivat pysyvästi sairaita ja joiden terveydellinen tilanne heikkeni jatkuvasti. Muutamilla haastatelluista oli mielenterveys- tai päihdeongelmia.

Taulukko 3. Haastateltujen perusturvasaajien taustatietoja.

Tunnus	Sukupuoli	Ikä	Etuudet ja muut tulot	Perhetausta	Tutkittavan kertoma tausta tiiviisti
V1	Nainen	43	Takuueläke, eläkkeensaajan asumistuki, eläkettä saavan hoitotuki	Naimaton, ei lapsia	Ammatillinen koulutus, liikkuu pyörätuolilla, ollut eläkkeellä vuodesta 1999
V2	Mies	43	Työmarkkinatuki, asumistuki, toimeentulotuki	Eronnut, yksi lapsi	Entinen yrittäjä, velkaantunut, sairastunut masennukseen, työtön vuodesta 2006
V3	Mies	52	Takuueläke, eläkkeensaajan asumistuki, palkka tuetusta työstä	Naimaton, ei lapsia	Näkövammainen, ollut eläkkeellä 16-vuotiaasta asti, tuetussa työssä
V4	Nainen	44	Takuueläke, eläkkeensaajan asumistuki	Eronnut avoliitosta, viikonloppusuhde	Ollut työkyvyttömyyseläkkeellä vuodesta 1989, oman kertoman mukaan ei tietoa eläkepäättökseen syystä
V5	Mies	28	Työmarkkinatuki, asumistuki, toimeentulotuki	Naimaton, ei lapsia	Ollut kuntoutustuella 8 vuotta psyykkisistä syistä, työttömänä työnhakijana, hakeutumassa opiskelemaan
V6	Mies	60	Työmarkkinatuki, asumistuki, toimeentulotuki	Naimaton, ei lapsia	Entinen käsityöalan ammattilainen ja yrittäjä, työtön vuodesta 2004
V7	Nainen	43	Työmarkkinatuki, asumistuki, toimeentulotuki	Naimaton, ei lapsia	Ammatillinen koulutus, ollut tuetuissa työsuhteissa, aloittamassa työharjoittelun
V8	Mies	57	Työmarkkinatuki, asumistuki	Eronnut, kaksi lasta	Ammatillinen koulutus, entinen yrittäjä, velkaantunut 1990-luvun alussa, tehnyt pienipalkkaisia konsultin töitä, lomautettuna ja vailla vakinaista asuntoa
V9	Nainen	65	Takuueläke, eläkkeensaajan asumistuki, toimeentulotuki	Eronnut, kolme lasta ja lapsenlapsia	Sekatyöläinen kansakoulupohjalta, ollut eläkkeellä 1970-luvulta asti
V10	Mies	40	Työmarkkinatuki, asumistuki, toimeentulotuki	Naimaton, ei lapsia	Ammatillinen koulutus, pätkätöitä ja työttömyysjaksoja, näkörajoitteinen, ollut työttömänä alkuvuodesta 2009
V11	Nainen	60	Työmarkkinatuki, asumistuki, toimeentulotuki	Eronnut, kaksi lasta ja lapsenlapsia	Entinen siistijä, ollut työttömänä 1990-luvun alkupuolelta lähtien
V12	Mies	34	Takuueläke, eläkkeensaajan asumistuki, toimeentulotuki, eläkettä saavan hoitotuki	Naimaton, ei lapsia	Ammatillinen koulutus, useita pitkäaikaissairauksia, liikkuu pyörätuolilla, ollut eläkkeellä ammattikoulun jälkeen

Tunnus	Sukupuoli	Ikä	Etuudet ja muut tulot	Perhetausta	Tutkittavan kertoma tausta tiiviisti
V13	Mies	46	Työmarkkinatuki, asumistuki, toimeentulotuki	Naimaton, ei lapsia	Ammatillinen koulutus ja korkeakouluopintoja, asuu sosiaalitoimiston tukiasunnossa, ollut työttömänä noin seitsemän vuotta
V14	Nainen	58	Takuueläke, eläkkeensaajan asumistuki, toimeentulotuki	Naimaton, kasvattilapsi ja lapsenlapsi	Synnynäinen sydänvika, ollut eläkkeellä nuoresta asti, toiminut aiemmin omaishoitajana
V15	Nainen	55	Takuueläke, eläkkeensaajan asumistuki, ahkeruusraha	Naimaton, ei lapsia	Ammatillinen koulutus, lievästi kehitysvammainen, ollut eläkkeellä nuoresta asti, tuetussa työssä
V16	Mies	63	Työmarkkinatuki, asumistuki, toimeentulotuki	Naimaton, ei lapsia	Kesken jäänyt korkeakoulututkinto, ollut pätkätöissä, viimeksi säännöllisesti töissä 24 vuotta sitten
V17	Mies	63	Työmarkkinatuki, asumistuki, toimeentulotuki	Eronnut, kaksi lasta, parisuhitteessa	Korkeakoulututkinto, jäänyt syrjään työelämästä 1990-luvun alussa, siitä lähtien työttömänä
V18	Mies	51	Takuueläke	Naimaton, ei lapsia	Ammatillinen koulutus, ei työhistoriaa, päihdetausta, asuu kuntoutuslaitoksessa, eläkkeellä omien sanojen mukaan vuodesta 1992 tai 2000

Taulukon tiedot osoittavat, että haastateltavista kaksi asui virallisesti yksin mutta eli osittain parisuhteessa. Tämä tuli esiin vasta haastattelutilanteissa. Parisuhteessa eläminen saattaa vaikuttaa esimerkiksi tulojen ja menojen arviointiin, koska haastateltavat eivät osanneet arvioida tarkasti yhteisten kulujen määrää. Samoin haastattelutilanteessa selvisi, että yksi haastatelluista asui päihdekuntoutuslaitoksessa eikä varsinaisesti yhden hengen kotitaloudessa.

Tutkimukseen osallistuneet perusturvan saajat kertoivat ilmoittautuneensa tutkimukseen siksi, että he pitivät perusturvan tasoa riittämättömänä ja halusivat omalta osaltaan vaikuttaa asiaan. Osaa haastatelluista kiinnosti myös luonnonvarojen kulutus ja he olivat huolissaan ympäristön tilasta. Syynä osallistumiseen oli lisäksi yleinen mielenkiinto, sillä haastateltavat eivät olleet aikaisemmin saaneet osallistua tutkimukseen. Yksin asuvat perusturvan saajat puhuivat omasta elämäntilanteestaan mielellään ja luottamuksellisesti.

3.5 Aineiston analyysi

Tutkimuskysymyksiin vastaamiseksi sovellamme aineiston analyysiin niin sanottua monimenetelmä tutkimusta (*mixed methods study*), joka ohjaa keräämään sekä kvantitatiivista että kvalitatiivista aineistoa ja yhdistämään eri aineistojen tietoja

keskenään (Small 2011). Tässä tutkimuksessa MIPS-laskelmia ja tulo- ja menotietoja analysoidaan yhdessä haastatteluaineiston kanssa, jotta tutkimukseen osallistuneista kotitalouksista saadaan mahdollisimman kattava ja monipuolinen kuva (ks. Kortteinen ja Tuomikoski 1998, 192–196).

Tötön (2000, 75) mukaan kvalitatiivisella ja kvantitatiivisella tutkimusotteella saadaan vastauksia eri kysymyksiin. Hän jakaa kysymykset neljään tyyppiin. Mitä-kysymyksillä kuvaillaan tutkittavaa ilmiötä ja sitä, mistä tutkimuskohteessa on kyse ja millaisista osista kohde koostuu. Vasta tämän jälkeen voidaan vastata miten paljon-kysymyksiin. Miten-kysymykset koskevat prosesseja ja miksi-kysymyksillä haetaan vastauksia ilmiöiden syistä.

Väljästi tämän jaottelun pohjalta analyysimme pyrkii vastaamaan erilaisiin kuvaileviin ja selittäviin kysymyksiin (ks. taulukko 4). Tilastollisen selittämisen sijaan selitämme materiaalijalanjälkien eroja laadullisella analyysillä. Tutkimuksessamme haastatteluaineisto tarkentaa ja täydentää määrällisiä MIPS-laskelmien tuloksia, koska haastatteluaineiston avulla saadaan tietoa siitä, miksi materiaalijalanjäljet ovat tietyn suuruisia ja mistä tutkittavien välinen vaihtelu johtuu. Koska kumpikaan menetelmä yksinään ei antaisi riittäviä vastauksia, on menetelmien yhdistäminen ja tulosten ristikkäinen tarkastelu perusteltua. Se myös lisää tutkimustulosten ymmärrettävyyttä ja luotettavuutta.

Taulukko 4. Kysymysten nelikenttä.

	Kuvaileva	Selittävä
Kvalitatiivinen	MITÄ: elintason osatekijöiden toteutuminen	MIKSI: subjektiivisten kokemusten ja materiaalijalanjälkien erojen selittäminen
Kvantitatiivinen	MITEN PALJON: euromääräinen tulo- ja kulutustaso, materiaalijalanjälki	MITEN: sosiaalisen ja ekologisen kestävyysarvioiminen

Töttöä (2000, 75) mukaillen.

Tutkimuskysymykset suuntaavat tarkastelemaan perusturvan saajien toteutunutta elintasoja ja subjektiivisia kokemuksia, minkä vuoksi haastatteluaineistoa on luettu lähinnä faktanäkökulmasta konstruktionistisen, kielellisiä merkityksiä korostavan analyysin sijaan (ks. Alasuutari 1999, 80). Käytännössä haastatteluaineisto on analysoitu teorialähtöisesti niin, että analyysirunkona on toiminut aiempien tutkimusten perusteella muodostettu jäsenitys elintason osatekijöistä. Teorialähtöisessä sisällön-analyysissa haastatteluaineisto on luokiteltu ensin osatekijöiden mukaisiin teemoihin ja aineistolähtöisemmin alateemoihin. (ks. Tuomi ja Sarajärvi 2004, 116–117.) Esimerkiksi teemaan ”asuminen” liittyy luokittelun jälkeen 12 alateemaa, kuten ”positiiviset kokemukset asumisesta”, ”asumisen puutteet” tai ”asumistuki”. Lisäksi aineistosta on luokiteltu esimerkiksi tulojen riittävyyteen, köyhyyden kokemuksiin ja välttämättömyyskulutukseen liittyviä lausumia. Aineiston luokittelun apuna on käytetty NVivo 9-analyysiohjelmaa. Haastatteluaineiston laadullinen analyysi täydentää ai-

neistonkeruulomakkeiden tulo- ja menotietoja tekemällä näkyväksi tutkittavan omia kokemuksia. Haastatteluaineiston analyysi on sisältänyt myös sisällön erittelyä, jossa kuvataan kvantitatiivisesti haastattelujen sisältöjä (ks. Eskola ja Suoranta 1998, 186). Luvun 6.4 aineistolähtöisemmässä haastatteluaineiston analyysissä haastattelupuhetta on teemoiteltu laadullisen sisällönanalyysin keinoin ja etsitty erityisesti haastattelutavien esittämiä väitteitä ja niiden perusteluja.

Aineistonkeruulomakkeista tarkastellaan tutkittavien omia ilmoituksia heidän tulo- ja menotiedoistaan. Näistä on laskettu kokonaissummia ja keskiarvoja sekä arvojen vaihteluvälejä. Haastatteluaineistolla täydennettyjen lomakkeiden perusteella voimme laskea kaikkien tutkittavien kuukausittaiset menot kullekin kulutuksen osa-alueelle. Tulosten luotettavuutta heikentää se, että useat tutkittavista kokivat menojen arvioimisen vaikeaksi eikä käyttämämme aineistonkeruulomake edellyttänyt systemaattista kulutusmenojen seurantaa (ks. liite 2). Osalla tutkittavista kulutusmenojen kirjaaminen perustui enemmän arvioihin, kun taas osa tutkittavista ilmoitti hyvinkin tarkasti, kuinka paljon rahaa ruokaan kuluu tai kuinka paljon he kuluttavat sähköä. Toisessa lomakkeessa olevaa ruokapäiväkirjaa ja arkiliikenteen seurantaa tutkittavat olivat myös tehneet vaihtelevalla tarkkuudella. Seurantatietoja täydennettiin kuitenkin haastatteluissa niin, että vastausten perusteella voitiin laskea jokaisen osallistujan ruoan ja arkiliikenteen luonnonvarojen kulutus.

3.6 Materiaalijalanjälkien laskeminen

Tässä tutkimuksessa käytettyjen MI-kertoimien lähteinä ovat pääosin aiemmat suomalaiset MIPS-menetelmää soveltaneet tutkimukset (esim. Lähteenoja ym. 2006; Luoto ym. 2008; Kauppinen ym. 2008; Moisio ym. 2008). Osa kertoimista on laskettu tätä tutkimusta toteutettaessa (ks. tarkemmin Laakso 2011). Lista käytetyistä MI-kertoimista on liitteessä 4. Palvelusuoritteeksi (S) on valittu aiempien vastaavanlaisten tutkimusten tapaan yhden henkilön elämä vuoden ajalta, jolloin MIPS-arvojen yksiköksi muodostuu kg/henkilö/vuosi. Haastateltavilta saadut viikon mittaisen kulutusseurannan tulokset muutettiin vuosittaisiksi kertomalla. Esimerkiksi matkailun osalta haastateltavat kertoivat kuitenkin suoraan matkansa viimeisen vuoden ajalta.

Materiaalijalanjälkien mittaamista varten aineistonkeruulomakkeisiin sisältyvät elintason osatekijät ovat asuminen, arkiliikenne, matkailu (sisältäen matkat ja yöpymiset), mökkeily (sisältäen mökin ja matkat), harrastukset ja lemmikit, kodin kestokulutustavarat, palvelut ja ruoka. Elintason osatekijöihin liittyviä tietoja on lisäksi täydennetty viitebudjettien materiaalijalanjälkilaskennan tuloksilla (Laakso 2011). Koska päivittäistavaroiden, kuten vaatteiden ja astioiden, merkitys kotitalouksien luonnonvarojen kulutuksesta on aiempien tutkimusten mukaan hyvin vähäinen (Kotakorpi ym. 2008), tässä tutkimuksessa ei ollut tarvetta pyytää tutkittavia laskemaan kaikkia vaatekappaleitaan tai astioitaan, vaan suurin osa päivittäistavaroiden luonnonvarojen kulutuksesta arvioitiin suoraan viitebudjettien perusteella. Nämä viitebudjeteista lisätyt osa-alueet ovat astiat, kodin tekstiilit ja matot, vaatteet,

siivouksen ja vaatehuollon välineet, hygieniatarvikkeet sekä päivittäistavarat (sisältyen kotitalouden paperi-, pakkaus- ja muut tarvikkeet, pesu- ja siivousaineet sekä hygieniatarvikkeet ja -tuotteet).

Asumisen materiaalityöjäljessä on laskettu rakennuksen, pihan sekä lämmityksen luonnonvarojen kulutus kutakin asuineliötä kohden. Rakennuksen MI-kertoimet on jaettu 50 vuodelle, joka on arvioitu rakennusten keskimääräiseksi käyttöiäksi (Kotakorpi ym. 2008, 26). Tehtyjä remonteja ei laskemisessa huomioitu, kuten ei myöskään rakennusmateriaaleja. Pihan laajuudeksi arvioitiin 0,1 m² asfaltoitua pihaa asuinhuoneiston neliometriä kohden ja pihan käyttöiäksi 50 vuotta (ks. Tamminen 2009). Lämmönkulutuksen määrää haastateltavat eivät osanneet ilmoittaa aineistonkeruulomakkeessa, koska suurin osa asuintaloista oli kaukolämmön piirissä. Lämmön kulutukseksi arvioitiin Kotakorven ym. (2008, 42) tavoin 210 kWh/m², joka on Motivan (2011) arvio keskimääräisestä kaukolämmön kulutuksesta neliötä kohti. Myöskään vedenkulutuksesta ei kenelläkään tutkittavista ollut tarkkaa tietoa, koska heidän vuokra-asunnoissaan ei ollut asuntokohtaisia vesimittareita. MIPS-luvut on laskettu Motivan (2011) arvion perusteella, jonka mukaan vedenkulutus on keskimäärin 155 litraa henkeä kohden vuorokaudessa. Asumisen materiaalityöjälkeen laskettiin myös sähkönkulutus. Perusturvan saajat arvioivat oman sähkönkulutuksensa usein arviolaskun perusteella, joten tiedot sähkönkulutuksesta eivät ole tarkkoja mutta ovat kuitenkin riittävän hyviä. Osa haastateltavista ei osannut edes arvioida sähkönkulutustaan, sillä sosiaalitoimisto maksoi heidän sähkölaskunsa tai sähkömaksut sisältyivät vuokraan. Tällöin käytimme Adato Energian (2008) arviota yhden hengen kerrostaloasuntojen sähkönkulutuksesta, joka on 1 250 kWh vuodessa. Asumisen materiaalityöjäljen laskemista koskevat oletukset johtivat siihen, että tulokset ovat hyvin karkeita ja eri osallistujien välistä vaihtelua on melko vähän.

Ruoan materiaalityöjäljet laskettiin haastateltavien pitämän, viikon mittaisen ruokapäiväkirjan perusteella. Eri aterioiden MI-luvut ovat Kauppisen (2008) tutkimuksesta ja ateriakoot arvioitiin ruokien viitebudjeteissa (Pakoma 2010) ilmoitettujen ateriakokojen perusteella. Ruokailutapoja ja ruokamenoja tutkittiin muutenkin monipuolisesti. Aineistonkeruulomakkeessa kysyttiin ruokaan, alkoholiin ja tupakkaan sekä kodin ulkopuoliseen syömiseen kuluvia menoja. Ruokailutavoista ja ruokakulujen kattamisesta keskusteltiin myös haastatteluissa. Tästä huolimatta tuloksissa on epätarkkuuksia, koska tutkimuksessamme raportointia pyydettiin suhteellisen karkealla tasolla ja lomakkeessa kysyttiin vain materiaalityöjäljen laskemisen kannalta olennaisimpia elintarvikkeita.

Arkiliikenteen materiaalityöjälkeen laskettiin kaikki matkakilometrit paitsi oman kotikunnan ulkopuolelle suuntautuneet ”lomamatkat”. Matkustustapojen MI-luvut ovat LiikenneMIPS-tutkimuksesta (Lähteenoja ym. 2006) ja ne sisältävät ajoneuvojen koko elinkaaren edellyttämät luonnonvarat. Tähän kuuluvat ajoneuvon valmistus, sen käyttämä polttoaine ja muu käytön aikana kuluva materiaali sekä ajoneuvon käytön edellyttämä katu- ja tieinfrastruktuuri. Henkilöautolla kuljettujen kilometrien kertoimet riippuivat siitä, kuinka monta henkilöä autolla matkusti ja mikä oli matkan

tarkoitus. Jos haastateltava pääsi jonkun tuttavan kyydillä siten, että tämä tuttava olisi tehnyt matkan joka tapauksessa, matkaa ei laskettu tutkittavan luonnonvarojen kulu- tukseen. Jos taas hän lainasi autoa omaan käyttöönsä, käytimme ajoneuvokilometrin kertoimia, koska autossa oli vain yksi henkilö. Jos matkustajia oli useampia, kerroin jaettiin matkustajien määrällä. Taksimatkoilla kerrointa ei jaettu, koska taksimatko- jen luonnonvarojen kulutus on kokonaisuudessaan matkustajan aiheuttama. Jouk- koliikenteen kohdalla käytettiin henkilökilometrin kertoimia. Vuosittaisen arvion saamiseksi viikon aikana kuljetut arkiliikenteen kilometrit on kerrottu 50:lla, koska vuodessa on myös eräänlainen tavallisesta arjesta poikkeava ”loma-aika”¹¹. Vähintään nämä ovat joului- ja juhannusviikot, jolloin palveluita on tarjolla vähemmän ja siten liikkumisen tarve pienempi.

Lomamatkoiksi laskettiin kaikki kotikunnan ulkopuolelle suuntautuneet matkat. Matkailussa otettiin huomioon matkat sekä yöpyminen matkakohteessa. MI-luvut ovat Salon ym. (2008) ja Lähteenojan ym. (2006) tutkimuksista. Matkustamisessa käytettiin ajoneuvo- ja henkilökilometrejä samalla periaatteella kuin arkiliikenteen kohdalla. Tuttavan tai sukulaisten luona yöpymisestä ei laskettu luonnonvarojen ku- lutusta, koska asunnon luonnonvarojen kulutus kohdennetaan vakinaisille asukkaille.

Harrastusten materiaalijalanjäljet on laskettu Luodon ym. (2008) ja Veuron ym. (2008) laskemien MI-kertoimien avulla. Haastateltavia pyydettiin arvioimaan, kuin- ka usein he käyttävät erilaisia luonnonvaroja kuluttavia harrastusmahdollisuuksia, kuten uimahalleja ja kuntosaleja. Tämän perusteella laskettiin vuosikohtaiset materiaalijalanjäljet. Kirjaston käytön MI-kerroin laskettiin osana tätä tutkimusta (ks. Laakso 2011). Osallistumiseen liittyvä kotiin tilattujen lehtien luonnonvarojen käyttö sisältyy päivittäistavariin. Puhelimen ja tietokoneen sähkönkulutus on taas huomioitu asumisen materiaalijalanjäljessä, koska sitä ei voitu tämän tutkimuksen puitteissa erottaa sähkön kokonaiskulutuksesta.

Kodin tarvikkeiden sekä vaatetuksen materiaalijalanjälkien laskemisessa on käytetty pääasiassa Moision ym. (2008) kertoimia. Jos tavarat oli saatu tai hankittu käytetty- nä, laskettiin niiden materiaalijalanjälki nollassi, koska MIPS-laskennan mukaan luonnonvarojen kulutus kohdennetaan ensimmäiselle käyttäjälle (Ritthoff ym. 2004). Vaikka osa vaatteiden ja kodin tarvikkeiden materiaalijalanjäljistä laskettiin viite- budjettien perusteella, laskelmia voidaan kuitenkin pitää oikeansuuntaisina arvioi- na, sillä viitebudjettien mukaiset päivittäistavaramäärät ovat niukkoja ja vastaavat havaintojamme haastateltavien päivittäistavaroiden ja vaatteiden määrästä. Mikäli haastateltava arvioi, että suurin osa vaatteista ja muista tavaroista oli saatu läheisiltä tai hankittu kirpputoreilta, kierrätyskeskuksista tai jätelavoilta, viitebudjettien mukaista tavaroiden materiaalijalanjälkeä tarkistettiin pienemmäksi.

11 KotiMIPS-tutkimuksessa arkiliikennettä ajateltiin olevan 45 viikkona vuoden aikana (Kotakorpi ym. 2008, 27), mikä tulee ottaa huomioon arkiliikenteen materiaalijalanjälkien vertailuissa. Toisaalta KotiMIPS-tutkimuksen osallistujat olivat suurimmaksi osaksi työssä käyviä, joilla jako työ- ja lomaviikkoihin lienee selkeämpää kuin useimmilla perusturvan saajilla.

Terveyden ja terveydenhoidon materiaalijalanjäljen laskeminen on haastavaa, koska Suomessa ei ole aiempia tutkimuksia aiheesta. Myös lääkkeiden MI-kertoimien laskeminen on vasta alkutekijöissään. Aineistonkeruulomakkeessa kysyttiin lähinnä terveydenhoidon kulutusmenoja ja haastatteluissa keskusteltiin lääkarissäkäynneistä ja lääkkeistä. Materiaalijalanjäljen laskeminen olisi edellyttänyt tarkempia tietoja sairaalavuorokausien määrästä, sairaalan ja terveystakeskuksen koosta, kuntoutuskerroista ja muista terveystalvuluista. Materiaalijalanjäljen laskeminen on vaatinut siten paljon oletuksia (ks. Laakso 2011, 101). Koska terveydenhoito ja terveystalvulut muodostavat kuitenkin suuren osan joidenkin tutkittavien käyttämistä palveluista ja niiden rooli on hyvinvoinnin kannalta merkittävä, esitämme tuloksina suuntaa-antavia lukuja.

4 TALOUDELLISET RESURSSIT JA MATERIAALIJALANJÄLJET

Ensimmäisessä tutkimuksen tuloksia esittelevässä luvussa esitämme määrällisiä tietoja perusturvan saajien tuloista ja kulutuksesta. Lisäksi kuvaamme materiaalijalanjälkiä sekä luonnonvarojen kulutuksen jakautumista eri elintason osatekijöihin.

4.1 Perusturvansaajien tulot ja menot

Haastateltavien pääasiallisena tulona oli joko työmarkkinatuki tai työkyvyttömyyseläke (täysi kansaneläke ja takuueläke). Tutkimusaineistomme keruun aikoihin työttömän peruspäivärahan ja työmarkkinatuen määrä oli 553 euroa kuukaudessa¹². Täyden kansaneläkkeen määrä oli 587 euroa kuukaudessa, minkä lisäksi eläkkeensaajille maksettiin takuueläkettä korkeintaan 101 euroa kuukaudessa.

Ensisijaisten etuuksien lisäksi kaikki haastateltavat saivat asumismenoihin suhteutettua yleistä asumistukea tai eläkkeensaajan asumistukea. Suurin osa tutkimukseen osallistuneista (14 18:sta) sai myös toimeentulotukea, jonka määrä vaihteli kuukausittain ja kunnittain¹³. Osalle toimeentulotuen laskelmat ja päätökset tehtiin kuukausittain, osa kertoi hakevansa toimeentulotukea vain kolmen kuukauden tai jopa puolen vuoden välein ja osalla haastateltavista toimeentulotuki oli satunnaista tai se myönnettiin vain maksusitoumuksina. Kaksi eläkeläistä sai myös eläkkeensaajan hoitotukea, jonka tarkoitus on korvata toimintakyvyn heikentymisestä aiheutuvia kustannuksia.

Haastateltujen perusturvan saajien kaikki kuukausitulot olivat heidän omien ilmoitustensa mukaan keskimäärin 890 euroa kuukaudessa. Kuukausitulot vaihtelivat 419 ja 1 237 euron välillä. Suurta vaihtelua selittää se, että tuloihin on laskettu kaikki heidän saamansa vähimmäisetuudet ja tuetusta työstä saadut tulot. Kaksi kansaneläkeläistä olivat tuetussa työssä. Näkövammaisen eläkeläinen teki pakkaustöitä työkeskuksessa, jossa hänen tuntipalkkansa oli 2,85 euroa. Kuukausitasolla palkkatuloja kertyi 30 tunnin työviikoista 342 euroa. Toinen, lievästi kehitysvammaisen kansaneläkeläinen ilmoitti saavansa ahkeruusrahana 70 euroa kuukaudessa, kun hän

12 Vuoden 2012 alussa työttömyysturvaa korotettiin 100 eurolla kuussa ja toimeentulotuen perusosaa kuudella prosentilla. Indeksikorotus huomioituna työttömän peruspäivärahan korotus oli käytännössä 120,83 euroa (553 eurosta 674 euroon kuukaudessa). Myös asumistuen alinta tulo rajaa korotettiin, jotta työttömyysturvan korotus ei alentaisi työttömien asumistukea. Tulonsiirtojen yhteensovittamisen vuoksi korotukset lievensivät vain vähän perusturvan jälkeensä jääneisyyttä. Esimerkiksi yksin asuvalla työmarkkinatuen saajalla nettotulo asumiskustannusten jälkeen kohosi reaalisesti vain 30 euroa eli 7,1 prosenttia. (Honkanen ja Tervola 2012.)

13 Haastateltujen aikoihin haastateltavat olivat juuri saaneet ensimmäisen takuueläkkeensä eikä kaikilla ollut vielä tietoa siitä, miten takuueläke vaikuttaa heidän toimeentulotukeensa. Joissain tapauksissa takuueläke oli vähentänyt toimeentulotuen määrää niin, että kuukausittaiset käteen jäävät tulot pysyivät samana. Takuueläkkeen jälkeen tulot olivat niin lähellä toimeentulotuen normia, että niinä kuukausina, kun eläkkeensaajilla ei ollut maksettavanaan sähkö- ja vakuutusmaksuja tai terveydenhuollon kuluja, toimeentulotukea ei myönnetty. Toisin sanoen takuueläkkeen saajien toimeentulo saattaa myös heikentyä takuueläkeudistuksen takia, jos hän ei saa toimeentulotukea terveystoimeen (ks. myös Siiki 2008, 142).

työskenteli 22 tuntia viikossa paikallisessa vanhainkodissa. Yhdellä kansaneläkeläisellä oli lisäksi pieni, kuukausittain alle 20 euron työeläke.

Haastateltavien vuositulot olivat keskimäärin 10 680 euroa, mikä jäi selvästi suomalaisten köyhyysriskiä kuvaavan pienituloisuusrajan alapuolelle. Vuonna 2011 väestötasolla suhteellinen pienituloisuusraja (60 prosenttia mediaanitulosta) oli 13 640 euroa vuodessa. Yhden hengen kotitalous määrittyy näin mitattuna pienituloiseksi, jos sen käytettävissä olevat kuukausitulot ovat vähemmän kuin 1 140 euroa, mikä on huomattavasti enemmän kuin tähän tutkimukseen osallistuneiden perusturvan saajien kuukausitulot (890 euroa). (Tilastokeskus 2011b.)

Tulojen lisäksi perusturvan saajien toimeentuloon ja köyhyysriskiin vaikuttaa heidän käytössään oleva varallisuus (ks. Törmälehto 2012). Suurimmalla osalla haastateltavista ei ollut minkäänlaista varallisuutta tai lainkaan säästöjä. Vain kolmella haastateltavalla oli enintään muutaman tuhannen euron säästöt, jotka toimivat tietynlaisena puskurirahastona ja mahdollistivat esimerkiksi matkustamisen. Säästöt olivat kertyneet perinnöstä, eron jälkeisestä asunnonmyynnistä ja aiemmin saadusta kuntoutustuesta. Vain yhdellä pitkäaikaistyöttömällä oli asuntovarallisuutta, koska hän asui lähes velattomassa omistusasunnossa.

Säästöjen pienuus kertoo siitä, että pienituloisten perusturvan saajien kotitalouksissa tulot ovat usein yhtä suuret kuin menot: kaikki tulot käytetään saman kuukauden aikana. Aineistonkeruun yhteydessä pyrimme kuitenkin selvittämään myös haastateltujen perusturvan saajien kulutusmenoja ja kulutusmenojen jakautumista. Asumiskulujen ja arkiliikenteen kulujen jälkeen haastateltavilla jäi vapaavalintaiseen kulutukseen keskimäärin 430 euroa kuukaudessa. Kulutusmenot vaihtelivat todella paljon eri henkilöiden välillä. Useissa lomakkeiden kohdissa haastateltavat eivät olleet ilmoittaneet lainkaan kulutusmenoja – yksinkertaisesti siksi, että niihin ei ollut varaa. Pienessä aineistossa yhden henkilön poikkeuksellisen suuret tai pienet menot vaikuttavat keskiarvoon suhteettoman paljon, joten tästä syystä esitämme kulutusmenojen keskiarvojen lisäksi kulutusmenojen vaihteluvälit (ks. taulukko 5).

Eri elintason osatekijöihin kohdistuvien kulutusmenojen suuruus noudattaa pitkälti aiempien tutkimusten tuloksia (esim. Kosunen 1999; Niemelä 2005a; Hagfors 2008). Kulutustutkimusaineistoon perustuvan tarkastelun mukaan pienituloisimmat yhden hengen kotitaloudet kuluttavat muita kotitalouksia enemmän välttämättömyyksiin, kuten elintarvikkeisiin, omaan asuntoon sekä puhelin- ja internetpalveluihin. Vaatteiden, jalkineiden, alkoholin ja kotitaloustarvikkeiden kulutusosuudet ovat vastaavasti muita kotitalousryhmiä pienemmät. (Niemelä ja Rajjas 2012, 20–21.) Tulojoustoja tarkastelemalla ylellisyyskulutukseksi (eli kulutukseksi, jonka kulutusosuus kasvaa tulojen kasvua nopeammin) on määrittynyt vaatetukseen, kotitalouskalusteisiin, liikenteeseen, kulttuuriin sekä ravintoloihin ja hotelleihin suuntautuva kulutus (Hagfors 2008, 119). Siitä perusturvan saajienkin on pakko tinkiä, jotta heillä on varaa välttämättömyyksiin.

Taulukko 5. Eri elintason osatekijöihin käytettyjen rahasummien keskiarvo ja vaihteluväli.

Elintason osatekijät	Vastauksien määrä	Kulutusmenot (keskiarvo, euroa/kk)	Kulutusmenojen vaihteluväli (euroa/kk)
Asuminen			
Asumiskulut (vuokra ja vastike)	17	431	235–748
Sähkö	18	25	0–66
Vesi	4	20	0–28
Lämpö	0	0	0
Vakuutusmaksut	6	21	0–32
Ruoka			
Ruoka ja alkoholiittomat juomat	18	203	0–400
Alkoholijuomat	9	49	0–125
Kodin ulkopuolinen syöminen ja juominen	10	43	0–130
Arkiliikenne			
Linja-auto, juna, raitiovaunu, metro, taksi	11	31	0–86
Polttoaine	2	67	0–120
Harrastukset ja osallistuminen			
Puhelinlasku	18	39	0–150
Internet	6	24	0–36
TV-maksu	5	20	0–21
Sanomalehdet	1	39	0–39
Muut lehdet	1	7	0–7
Jäsenmaksut	3	3	0–6
Kotipalvelu, siivous	3	45	0–75
Harrastukset (uimahalli, kuntosali)	5	42	0–57
Tupakka	8	45	0–120
Kodin tavarat			
Vaatteet ja jalkineet	16	11	0–50
Kodintarvikkeet, kodinkoneet	16	5	0–50
Lomamatkat	7	40	0–201
Terveydenhoito			
Lääkkeet	7	31	0–90
Terveydenhoitomaksut	7	21	0–65

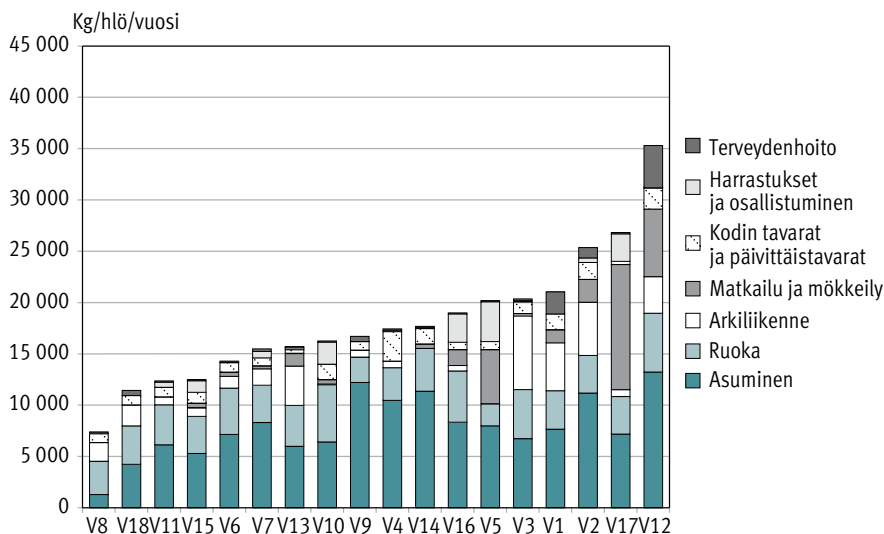
Tulojen ja menojen yhtäaikainen tarkastelu osoittaa, että lähes puolet yksin asuvista perusturvan saajista ilmoitti kuukausittaiset menonsa suuremmiksi kuin tulot. Havainto tukee aiempia tutkimuksia pienituloisten kulutuksesta (Niemelä ja Raijas 2012, 17). Tässä tutkimuksessa tilannetta voi selittää sillä, että suurin osa pienituloisista perusturvan saajista ilmoitti saavansa säännöllisesti taloudellista apua läheisiltään. Haastateltavat eivät kuitenkaan välttämättä tienneet tarkkoja sukulaisilta saamiaan summia tai he eivät halunneet kertoa niitä haastatteluissa. Läheisten apu ulottui suoran rahallisen avun ohella tavaroiden ja ruoan ostamiseen, autokyyteihin, laskujen maksamiseen tai muiden menojen kustantamiseen. Sukulaiset myös lainasivat tai antoivat rahaa lomamatkoja varten. Vastaanotetun taloudellisen avun määrä vahvistaa rekisteriaineistoihin perustuvia havaintoja, joiden mukaan läheisten antama taloudellinen tuki ja kotitalouksien väliset tulonsiirrot ovat tärkeä osa taloudellisesti heikompiosaisten toimeentuloa. Läheisten taloudellinen apu paikkaa perusturvan tasossa olevia puutteita ja vähentää tuensaajien köyhyyttä. (Niemelä 2005b, 419; Sauli ja Nurmela 2009, 170; Hiilamo ja Niemelä 2011, 161.)

4.2 Perusturvan saajien materiaalijalanjäljet

Tutkimukseen osallistuneiden yksin asuvien perusturvan saajien materiaalijalanjälki oli keskimäärin 18 100 kiloa vuodessa. Materiaalijalanjäljissä oli suhteellisen suurta vaihtelua, sillä ero eniten ja vähiten luonnonvaroja käyttävän henkilön välillä oli lähes viisinkertainen: vaihteluväli 7 400–35 400 kiloa (ks. kuvio 4). Kaikkien kotitalouksien materiaalijalanjälki oli pienempi kuin aiempien tutkimusten mukainen keskivertosuomalaisen materiaalijalanjälki, noin 40 500 kiloa vuodessa (Laakso 2011). KotiMIPS-tutkimukseen osallistuneet kotitaloudet kuluttivat keskimäärin 38,5 tonnia luonnonvaroja henkilöä kohden vuodessa. Ero eniten ja vähiten kuluttavan kotitalouden välillä oli noin kymmenkertainen, ja pienimmillään luonnonvarojen kulutus oli 13 tonnia. (Kotakorpi ym. 2008.) Perusturvan saajien materiaalijalanjälkien vertaaminen KotiMIPS-tutkimuksen kotitalouksiin osoittaa, että työmarkkinoiden ulkopuolella olevat ihmiset näyttävät kuluttavan keskimäärin vähemmän luonnonvaroja kuin työssä käyvät ihmiset (ks. kasvihuonepäästöjen osalta myös Gough ym. 2011, 19).

Tässä tutkimuksessa pienintä materiaalijalanjälkeä selittää asunnottomuus, kun taas suurin materiaalijalanjälki oli eläkeläisellä, joka kärsi useista eri sairauksista. Hänen materiaalijalanjälkeään kasvatti vammaispalvelulain mukaisen kuljetuspalvelun käyttäminen, suhteellisen suuri asunto, erikoisruokavalio sekä läheiseltä saatu runsas taloudellinen apu, jonka ansiosta hänellä oli varaa lomamatkoihin. Mikäli nämä kaksi ääripäätä poistettaisiin vertailusta, tutkimukseen osallistuneiden perusturvan saajien materiaalijalanjäljet olisivat välillä 11 400 ja 26 800 kg/v eli vähiten ja eniten kuluttavan ero olisi hieman yli kaksinkertainen.

Kuvio 4. Tutkimukseen osallistuneiden yksin asuvien perusturvan saajien materiaalityöjäljänjälkien jakautuminen elintason eri osatekijöihin.

Perusturvan saajien materiaalityöjäljänjäljet jakaantuivat elintason eri osatekijöihin niin, että asumisen ja ruoan kaltaiset välttämättömyydet korostuivat (kuvio 4). Suomalaisen kulutuksen pitkän aikavälin piirteenä on ollut välttämättömyysmenojen vähentyminen vapaavalintaisten menojen kasvaessa. Kehitystä on kuvattu viittaamalla jo 1800-luvulla muotoiltuun Engelin lakiin, jonka mukaan ”ravintomenojen osuus kokonaiskulutuksesta laskee tulotason kohotessa” (Ilmonen 2007, 128). Oletuksena on, että ruokamenot ovat vähiten joustava menoerä. Materiaalityöjäljänjälkiä koskevat tulokset mukailevat samaa kehitystä: asumisen ja syömisen osuudet ovat sitä pienemmät, mitä suuremmaksi haastateltavan luonnonvarojen kulutus kasvaa. Kun vähiten kuluttavilla asumisen ja ruoan osuudet kattavat yli kaksi kolmasosaa luonnonvarojen kokonaiskulutuksesta, eniten kuluttavilla osuus jää alle puolen. Ne perusturvan saajat, joilla on suurimmat materiaalityöjäljänjäljet, kuluttavat luonnonvaroja liikenteeseen, matkailuun tai harrastuksiin. Vähiten kuluttavilla näiden osa-alueiden kulutus oli hyvin pientä tai olematonta.

Luonnonvarojen kulutuksen jakautuminen eri elintason osatekijöihin poikkeaa aiemmista tutkimuksista ruoan suurempana osuutena ja toisaalta liikenteen sekä matkailun pienempänä osuutena. KotiMIPS-tutkimukseen osallistuneiden kotitalouksien merkittävimmät kulutuksen osa-alueet olivat asuminen, liikenne ja matkailu, ja näissä erot eri kotitalouksien välillä olivat suurimpia (Kotakorpi ym. 2008, 87). MIPS-menetelmällä lasketut arviot keskivertosuomalaisen materiaalityöjäljänjäljistä osoittivat, että 55 prosenttia kaikesta luonnonvarojen kulutuksesta muodostuu asumisesta ja matkailusta. Materiaalityöjäljänjäljistä 16 prosenttia suuntautuu arkiliikenteeseen ja 15 prosenttia ruokaan. Suurin osa matkailun materiaalityöjäljänjäljistä kuitenkin muodostuu arkiliikenteestä, joten liikkumisen, erityisesti yksityisautoilun,

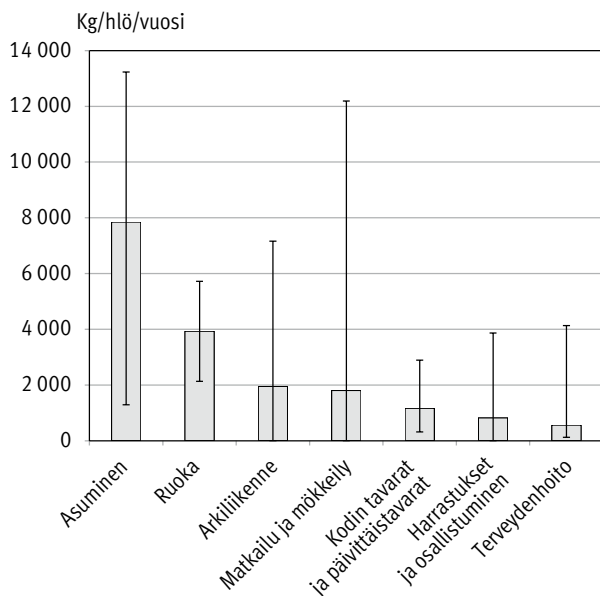
osuus keskivertosuomalaisen materiaalityöjäljestä on merkittävä. (Ks. tarkemmin Kotakorpi ym. 2008; Laakso 2011.)

Tässä tutkimuksessa asumisen ja ruoan materiaalityöjälkien suuri merkitys tulee esiin myös, kun tarkastellaan kaikkien haastateltavien materiaalityöjälkien keskiarvoja (kuvio 5). Asumisen materiaalityöjälkien vaihtelu selittyy eroilla asuntojen kanssa, ruoan materiaalityöjälkien vaihtelu on sen sijaan paljon pienempää. Kolmanneksi eniten luonnonvaroja käytettiin arkiliikenteeseen ja neljänneksi eniten matkailuun ja mökkeilyyn. Tavaroiden sekä harrastusten ja osallistumisen materiaalityöjäljet olivat tässä tutkimuksessa selvästi pienemmät kuin aiemmissa tutkimuksissa.

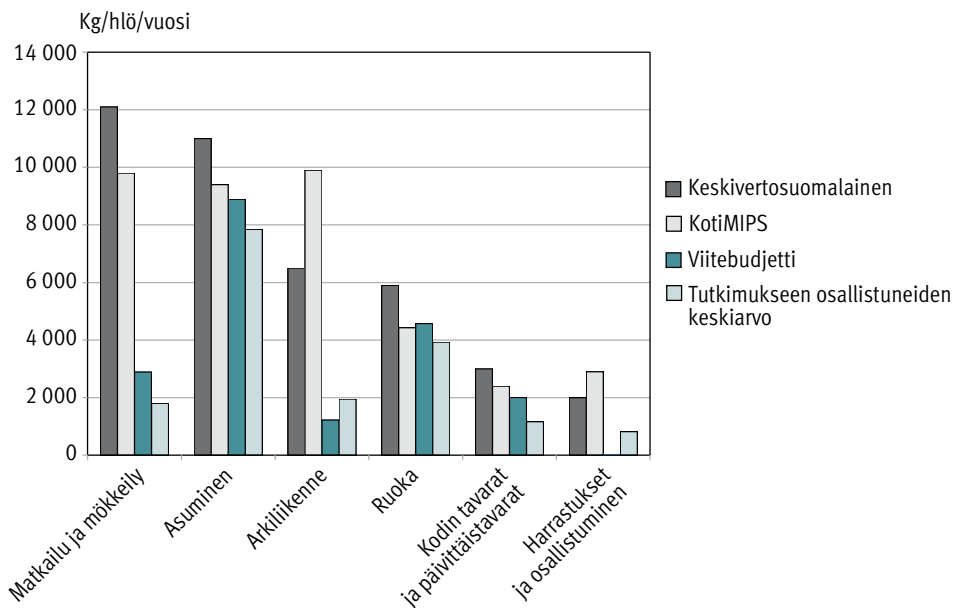
Perusturvan saajien materiaalityöjälkien vertailu aiempien tutkimusten tuloksiin ei ehkä anna täysin oikeaa kuvaa siksi, että aiemmat suomalaiset tutkimukset eivät ole kohdistuneet yhden hengen kotitalouksiin. Tutkimusten mukaan yhden hengen kotitalouksien ympäristövaikutukset ovat yleensä suurempia kuin usean hengen kotitalouksien, koska usein kodin pinta-ala henkeä kohti pienenee kun asukasluku kasvaa (Tukker ym. 2010, 17; myös Gough ym. 2011, 13). Tämä heijastuu suoraan luonnonvarojen kulutukseen. Materiaalityöjälkiä kasvattaa myös se, että yhden hengen kotitalouksissa esimerkiksi kahvinkeitin tai pyykinpesukoneen elinkaaren aikainen luonnonvarojen kulutus allokoidaan ainoastaan yhdelle ihmiselle. Kotitalouden koko ei ole kuitenkaan ainoa vaikuttava tekijä vaan myös tulotaso vaikuttaa niin, että pienituloiset yksin asuvat voivat kuluttaa huomattavasti vähemmän luonnonvaroja kuin varakkaiden usean hengen kotitalouksien jäsenet (ks. myös Kotakorpi ym. 2008, 60–66).

Aiemman yhden hengen kotitalouksiin kohdistuvan tutkimuksen puuttuessa tulotason ja kotitaloustyyppien vaikutuksia voidaan tarkastella myös niin, että tutkimukseen osallistuneiden perusturvan saajien materiaalityöjälkiä verrataan Kuluttajatutkimuskeskuksen laatimien kohtuullisen minimin viitebudjettien mukaisen kulutustason materiaalityöjälkiin (kuvio 6). Yksin asuvien viitebudjettien mukainen luonnonvarojen kulutus oli vain noin puolet keskivertosuomalaisen luonnonvarojen kulutuksesta. Tutkimukseen osallistuneiden perusturvan saajien materiaalityöjäljet ovat verrattain saman suuruiset kuin viitebudjettien mukaiset alle 45-vuotiaan naisen ja miehen materiaalityöjäljet (19 800 kiloa ja 21 400 kiloa vuodessa). (Ks. Laakso 2011.)

Kuvio 5. Keskiarvot tutkittavien materiaalijalanjäljistä osa-alueittain sekä kunkin osa-alueen isoimman ja pienimmän materiaalijalanjäljen erot.

Kuvio 6. Luonnonvarojen kulutuksen jakautuminen osa-alueittain aiemmissa tutkimuksissa ja tässä tutkimuksessa. Keskiwertosuomalainen (Laakso 2011), viitebudjetin mukainen materiaalijalanjälki (Laakso 2011) ja KotiMIPS-keskiarvo (Kotakorpi ym. 2008).

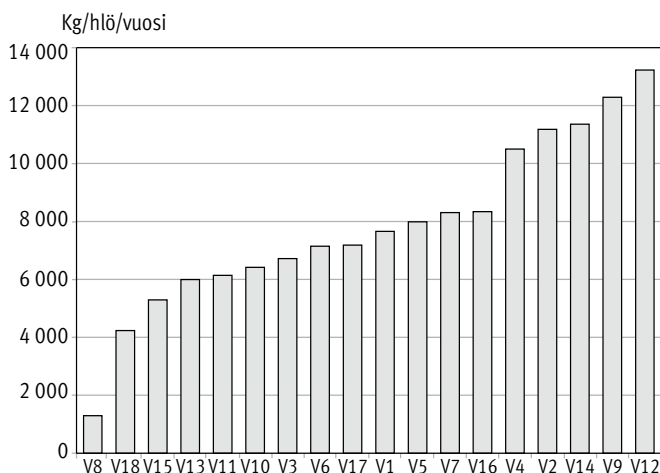
5 ELINTASON OSATEKIJÄT

Tässä luvussa kuvaamme yksityiskohtaisemmin kutakin elintason osatekijää ja sen materiaalijalanjälkeä vastataksemme siihen, miten eri elintason osatekijät ovat yhteydessä luonnonvarojen kulutukseen. Esitämme tarkemmin määrällisiä tietoja kulumenoista ja materiaalijalanjäljistä ja selitämme haastatteluaineiston avulla materiaalijalanjälkien eroja eri haastateltavien välillä. Tutkimuksen tarkoitus on kuvata sekä perusturvan saajien toteutunutta elintasoa että sitä, mikä olisi heidän mielestään kohtuulliseen elintasoon kuuluvaa. Jotta saisimme tietää, minkälaista elintasoa perusturvan saajat pitävät tarpeellisena, selvitämme haastateltavien kokemia puutteita omassa elintasossaan.

5.1 Asuminen

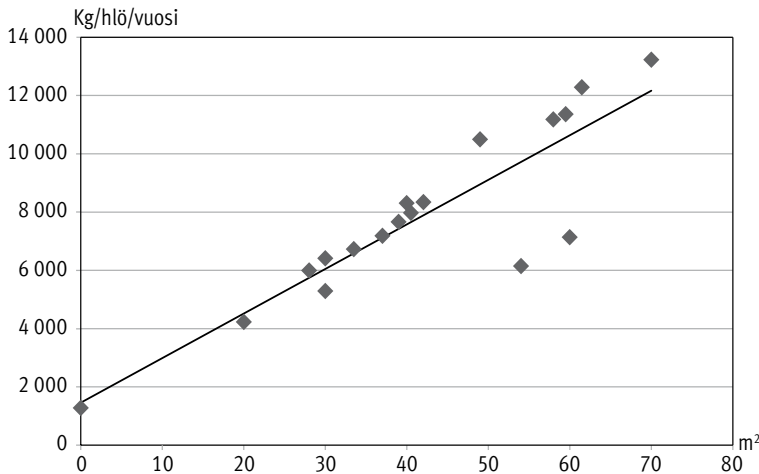
Perusturvan saajien asumiskustannukset vaihtelivat suuresti asunnon koon, sijainnin ja vuokrasuhteen perusteella. Asuntojen vuokrat vaihtelivat 185 ja 748 euron välillä. Ainoalla omistusasunnossa asuvalla työttömällä kului asumiseen 235 euroa kuukaudessa. Yksi haastatelluista oli vailla vakinaista asuntoa, koska hän ei saanut vuokra-asuntoa ylivelkaantumisen vuoksi. Halvimmat vuokrat olivat odotetusti niillä, jotka asuivat pääkaupunkiseudun ulkopuolella suhteellisen pienissä kunnan vuokra-asunnoissa, kun taas korkeimpia vuokria maksoivat ne, jotka asuivat Helsingissä yksityishenkilöiltä vuokratuissa asunnoissa. Monet haastateltavat kokivat vuokratason korkeaksi, vaikka he saivat asumiskuluihin asumistukea ja toimeentulotukea. Myös tilastot osoittavat, että vuokrasäännöstelyn purkamisen myötä asumiskustannukset ovat kasvaneet erityisesti vuokralla asuvissa yhden hengen kotitalouksissa (Kärkkäinen 2010, 186). Tuloihin suhteutettuna pienituloiset asuvat muita väestöryhmiä kalliimmin, vaikka asumistuki kompensoi osan asumiskuluista (Juntto 2007, 301–302).

Asumisen materiaalijalanjälki vaihteli 1 300 kilon ja 13 200 kilon välillä (kuvio 7). Pienin asumisen materiaalijalanjälki oli vailla vakinaista asuntoa olleella haastateltavalla, koska hänen asumisen materiaalijalanjälkeensä laskettiin ainoastaan sähkön- ja vedenkulutus sekä tavaroiden säilytyspaikkana toimiva varasto. Toiseksi pienintä asumisen materiaalijalanjälkeä selittää se, että haastateltava asui palvelutalossa. Perusturvan saajien asumisen keskimääräinen materiaalijalanjälki oli 7 800 kiloa (8 200 kiloa ilman haastateltavaa, jolla ei ollut vakinaista asuntoa), kun taas viitebudjettien mukainen asuminen kuluttaa lähes 9 tonnia luonnonvaroja vuodessa. Keskivertosuomalaisen asumisen materiaalijalanjälki on 11 tonnia vuodessa. (ks. Kotakorpi ym. 2008 ja Laakso 2011.) KotiMIPS-tutkimuksessa asumisen materiaalijalanjäljen keskiarvo oli 9 400 kiloa ja vaihteluväli 3 400–40 000 kiloa vuodessa (Kotakorpi ym. 2008, 45).

Kuvio 7. Asumisen materiaalityöjälki.

Asumistilastojen mukaan lähes 80 prosenttia pienimpään tulokymmenykseen kuuluvista henkilöistä asuu vuokra-asunnoissa varattomuuden vuoksi. Tyypillisesti perusturvan saajat asuvat suhteellisen pienissä vuokra-asunnoissa kerrostaloissa. (Juntto 2007, 301–302.) Myös tähän tutkimukseen osallistuneet perusturvan saajat asuivat pääosin yksin ja itsenäisesti joko kunnallisissa tai yksityisten markkinoiden vuokra-asunnoissa. Poikkeuksia olivat asunoton haastateltava sekä pitkäaikaistyötön, joka asui sosiaalitoimiston kolmen asukkaan tukiasunnossa, koska hän oli joutunut aikaisemmin putkiremontin takia asunnottomaksi. Kuntoutuslaitoksessa asuvalla haastateltavalla oli käytössään noin 20 neliömetrin kokoinen asuinhuone ja kylpyhuone, mikä selittää hänen pientä materiaalityöjälkeään.

Erilaisten asumismuotojen seurauksena perusturvan saajien käytössä oleva asuinpinta-ala vaihteli 20 ja 70 neliömetrin välillä, mikä selittää suurelta osin eroja asumisen materiaalityöjäljissä (kuvio 8, s. 52). Yhteys asunnon koon ja asumisen materiaalityöjäljen välillä liittyy tässä tutkimuksessa käytettyjen laskelmien taustaoletukseen, jonka mukaan kaikissa asunnoissa on sama rakennuksen materiaali-intensiteetti. Lisäksi asfaltoidun pihan koko ja lämmitykseen kuluvan energian määrä kasvavat samassa suhteessa asunnon koon kanssa. Kuviossa 8 kaksi eritöntä poikkeavaa havaintoa selittyvät eri lämmitysjärjestelmillä: näissä asunnoissa oli öljylämmitys, kun muiden asunnot lämpenivät kaukolämmöllä. Kivihiilen käyttö kaukolämmön tuotannossa nostaa materiaali-intensiteettiä ja lisäksi lämmöntuotannolle allokoidaan yhtä paljon luonnonvaroja kuin sen yhteydessä tuotetulle sähköllekin (Nieminen ym. 2005).

Kuvio 8. Asunnon koon ja materiaalityöjälän jäljen suhde.

Haastateltavat erosivat toisistaan sen suhteen, pitivätkö he omaa asumistasoaan riittävänä ja kohtuullisena. Vähiten puutteita kokivat ne, jotka asuivat kohtuuhintaisissa 40–60 neliön asunnoissa. Tärkeänä tyytyväisyyteen liittyvänä tekijänä mainittiin asunnon viihtyisyys ja siisteys. Oleellista oli myös asuinympäristön laatu sekä se, että palvelut ovat kävelymatkan päässä tai bussipysäkki on lähellä. Lisäksi pidettiin tärkeänä sitä, että asunto on riittävän tilava ja ikkunasta on miellyttävät näkymät, koska työttömät ja eläkeläiset viettävät runsaasti aikaa kotonaan. Tilava asunto koettiin tarpeellisena:

”H: Mutta onks tää teille riittävän tilava?

V14: On tämä, minulle tilava asunto.

H: Voisko olla pienempi?

V14: No on se mielessä käyny sekin, mutta siinä pitäis olla kun minä en niin oikein viihdy yksiossää, sen pitäis olla sellanen pieni kaksio. Tämä on 59 ja puoli oli tämä neliömäärä, että kyllä pieni kaksioikin tietenkun mutta tota en oikein yksiötä.”

Kaikki haastateltavat eivät kokeneet omaa asumismuotoaan kohtuullisena tai riittävänä. Asumisen puutteina mainittiin asunnon liian pieni koko, asumisen kalleus, asunnon sisäpintojen huono kunto, mahdolliset kosteusvauriot kylpyhuoneessa, huono sijainti ja yksityisyyden puute. Asumisen taso liitettiin erilaisiin tarpeisiin, kuten siihen, että voi henkisesti hyvin tai voi pitää yllä sosiaalisia suhteita. Tämä tulee esiin esimerkiksi seuraavassa lausumassa, jossa palvelutalon asunnossa asuva takuueläkeläinen perustelee asumisen puutteitaan:

”V3: Asunto pitäis olla vähän parempi, viihtysämpi. Tämä ei oikein ole niin hyvä.

H: Mikä tässä

V3: Se on vähän jotenkin pieni ja tämmönen.

H: Että isompi asunto olis hyvä?

V3: Vähän isompi, että enempi huonekaluja ja semmosta. Voisi vieraitakin pyytää kylään.”

Haastateltava koki, että isompaan asuntoon kehtaisi kutsua tuttavii kylään. Tällöin lausumassa tulee hyvin esiin asunnon kaltaisten hyödykkeiden välittävä tehtävä erilaisten tarpeiden tyydyttäjänä.

Puutteista huolimatta perusturvan saajat pitivät muuttamista mahdollittomana varattomuuden tai työttömyyden takia. Perusturvan saajien asumisvalintoja näyttääkin selittävän enemmän kohtuuhintaisten asuntojen tarjonta kuin heidän omat asumispreferenssinsä – jos pienituloisten kohdalla ylipäättään voidaan puhua asumisen valinnoista (ks. Junto 2010). Myös asumistuen ja toimeentulotuen normit rajasivat haastateltavien asumismahdollisuuksia. Asumistuessa huomioidaan enintään 80 % prosenttia asumiskuluista ja toimeentulotuessa hyväksytään erilaisia enimmäisvuokria kunnista riippuen (Heinonen 2010). Tässä tutkimuksessa suurimpia asumiskuluja voi selittää sillä, että etuuksien normeissa ei huomioida erityistarpeita, kuten sitä, että tuen saajalla on yhteishuoltajuus tai liikuntarajoitteisiin liittyviä isomman asunnon tarpeita. Myös parisuhteessa asuva pitkäaikaistyötön kertoi asuvansa virallisesti yksin nimenomaan asumistuen määräytymisperusteiden vuoksi.

Asumisen materiaalityöväjäljet eivät ole oleellisesti pienempiä kuin aiempien tutkimusten asumisen materiaalityöväjäljet, mikä johtuu pitkälti yhden hengen kotitalouksista. Yksin asuminen on keskeinen suhteellisen suurii asumisen materiaalityöväjälkiä selittävä tekijä. Esimerkiksi KotiMIPS-tutkimukseen osallistuneiden keskuudessa asumiseen kulutti vähiten luonnonvaroja henkeä kohti (3 400 kg/hlö) sellainen perhe, joka asui kerrostalossa ja jolla oli käytössään 21 asuinneliötä henkeä kohden (Kotakorpi ym. 2008, 45). Tässä tutkimuksessa vain kahdella henkilöllä oli käytettävissään alle 30 neliometriä (20 ja 28 m²), ja he molemmat asuivat joko palvelutalossa tai sosiaalitoimiston tukiasunnossa, jolloin heillä oli käytössään oman huoneen lisäksi myös yhteisiä tiloja. Havainnot vahvistavat aiempia tutkimustuloksia, joiden mukaan yksin asuminen kasvattaa asumisen ympäristövaikutuksia (esim. Tukker ym. 2010, 17; Gough ym. 2011, 13).

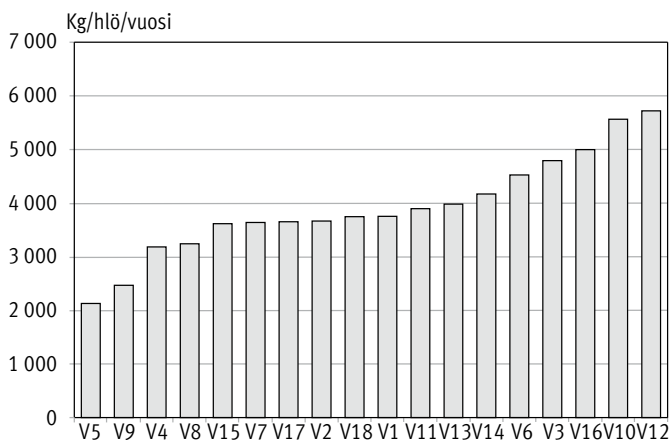
Asumisen materiaalityöväjälkeen sisältyy myös sähkön- ja vedenkulutus. Kaikki perusturvan saajat käyttivät markkinoilla tarjolla olevaa yleissähköä ekosähkön sijaan, mikä kasvattaa materiaalityöväjälkiä. Pienituloisuudesta huolimatta perusturvan saajat eivät kärsineet ”energiaköyhyydestä” (ks. Oja ym. 2013). Viimesijaisen toimeentulotuen ansiosta perusturvan saajilla oli varaa sähkölaskuihin ja lämmityskuluihin. Kaikissa asunnoissa oli riittävä huonelämpötila ja sähköä pystyi kuluttamaan ruoanlaittoon, valaistukseen ja kodin elektroniikkaan. Toisaalta haastateltavat tunnistivat myös sähkön hinnannousun ja sen vaikutukset omiin sähkönkulutustottumuksiinsa. Esimerkiksi eräs haastateltava kertoi vähentäneensä leipomista. Pienituloisten ja eläkeläisten onkin ennakoitu kärsivän suhteessa enemmän energian hinnannoususta (Kiander 2008, 30).

5.2 Ruoka

Perusturvan saajat kuluttivat oman ilmoituksensa mukaan ruokaan ja alkoholitto-miin juomiin keskimäärin 200 euroa kuukaudessa eli alle seitsemän euroa päivässä. Ilmoitetut ruokamenot vaihtelivat kuitenkin suuresti: 40 ja 400 euron välillä. Pie-nimpiä arvioita saattaa selittää kahden osittain parisuhteessa elävän haastateltavan kohdalla se, että he pystyivät jakamaan ruokakuluja. Lisäksi pieniä ruokamenoja selitettiin haastatteluisilla sillä, että haastateltavat osallistuivat työttömien tai eläkeläis-ten yhteisruokailuihin, ostivat tarjoustuotteita, valmistivat itse isoja määriä kerralla sekä kalastivat, metsästivät, sienestivät ja keräsivät marjoja pakasteeseen. Suurimpia ruokamenoja oli niillä haastateltavilla, jotka eivät ostaneet aina halvimpia tuotteita, ostivat lähinnä valmisruokia tai toisaalta pyrkivät syömään mahdollisimman moni-puolisesti. Tarkkoja ruokamenoja oleellisempaa on perusturvan saajien kokemus siitä, että ruokaan kului lähes kaikki tulot asumiskulujen ja muiden pakollisten menojen jälkeen: ”Niin mikä jää näitten laskujen jälkeen siitä neljästäsadasta, niin se menee sitten melkeenpä ruokaan” (V14). Tämä näkyy myös kulutustutkimusten tuloksissa, joiden mukaan pienituloiset käyttävät asumisen jälkeen eniten rahaa elintarvikkeisiin (Niemelä ja Raijas 2012, 17).

Ruoan materiaalijalanjäljen vaihtelu haastateltavien välillä oli 2 100–5 700 kiloa vuo-dessa (kuvio 9). Tämä on samaa tasoa kuin KotiMIPS-tutkimuksessa, jossa luonnon-varojen kulutus vaihteli 2 100 ja 7 700 kilon välillä. Ruoan luonnonvarojen kulutus oli kaikilla perusturvan saajilla alle keskivertosuomalaisen tason, joka on 6 000 kiloa (Kotakorpi ym. 2008).

Kuvio 9. Ruoan materiaalijalanjälki.

Aikaisemmat tutkimukset osoittavat, että ruoan ympäristövaikutukset ovat yhtey-dessä ruokavalioon (Tukker ym. 2010, 18). Tämä näkyy myös tässä tutkimuksessa. Yhtä lukuun ottamatta haastateltavien ruokavalioon kuului liha- ja maitotuotteita,

mikä kasvatti heidän materiaalijalanjälkiään: maitotuotteiden kulutuksen osuus oli 200–3 500 kiloa ja lihan 200–1 500 kiloa henkeä kohti vuodessa. Pienin materiaalijalanjälki oli sen sijaan henkilöllä, joka oli vegaani eli hän ei käyttänyt mitään eläinkunnan tuotteita. Suurimmat ruoan materiaalijalanjäljet olivat haastateltavilla, joilla oli proteiinipitoinen, paljon liha- ja maitotuotteita sisältävä ruokavalio joko liikuntaharrastusten tai sairauksien vuoksi.

Tutkimukseen osallistuneet perusturvan saajat kokivat syövänsä omasta mielestään riittävästi ja kohtuullisen hyvin rahan vähydestä huolimatta. Toisaalta osa valitteli ruokavalionsa liittyviä puutteita. Esimerkiksi eräs eläkkeellä oleva henkilö kertoo, että ruoan kallistuminen ja rahan puute rajoittavat ruokavaliota:

V14: Koska tänä päivänä kun pitää niin monipuolisesti syödä sairauksien takia niin sekini jää liian tiukalle, kun on kallistunut, vaikka kattoisin kuinka noita tarjouksia.

H: Että ei pysty ostaa sitten sitä ruokaa mitä...

V14: Ei, ei.

H: Ei voi monipuolisesti syödä.

V14: Ei voi. Tänään ne on herrat tehneet näin että ne on nostaneet tuon ruoan hintaa niin paljon että..."

Kulutustottumuksina mainittiin tarjousten seuraaminen, ruoan kilohintojen vertailu ja kerralla suurten määrien ostaminen. Nämä kulutustavat toimivat myös perusteluna sille, miksi osa haastateltavista koki syövänsä hyvin pienestä budjetista huolimatta. Tämä tulee esiin esimerkiksi seuraavassa lausumassa:

V17: Ja kun mä teen kuitenkin ihan terveellistä ruokaa. Ja halvoista aineksista, niin sitä niin kun ei mene kuitenkaan. Niin kun nyt minä ostin broileria esimerkiksi tarjouksesta, niin minä kypsensin ja pakastin. Niin siitä syö, minä laskin 28 annosta. Siis lihaa saa, sitten vihanneksia ja perunaa tai riisiä. Niin ei se 5 euroa 28 annoksesta, niin kun lihasta ole paljoa."

Aineistonkeruuseen kuuluneet ruokapäiväkirjat ja ruokailutottumuksia koskeva puhe kuvaavat, että yksin asuvien perusturvan saajien ruokailutottumuksissa oli suuria eroja eivätkä kaikki suinkaan syöneet ravitsemussuosituksen mukaisesti (ks. Pakoma 2010, 3–6). Enemmistö haastateltavista söi yhden lämpimän aterian päivässä. Aamu- ja iltapalan lisäksi he söivät epäsäännöllisesti jotain pientä: "mielen mukaan vähän, että mikä mieliala on" (V4). Epäsäännöllisyyttä lisäsi se, että työttömillä ja eläkeläisillä ei ole työelämän mukanaan tuomaa ruokailurytmiä (pois lukien tuetussa työssä käyneet haastateltavat, jotka söivät työpaikkalounaan). Useat haastateltavat valmistivat itse kaikki päivän ateriansa omassa kodissaan. Vain muutamat haastateltavat kertoivat hyödyntävänsä kolmannen sektorin tarjoamia mahdollisuuksia joukkoruokailuun syömällä säännöllisesti mielenterveyskuntoutujille ja päihderiippuvaisille tarkoitetuissa lounaspaikoissa joko ilmaiseksi tai halpaan hintaan. Yksi haastatelluista kertoi käyvänsä säännöllisesti leipäjonossa hakemassa peruselintarvikkeita, minkä ansiosta hänelle jäi enemmän rahaa vapaavalintaiseen kulutukseen. Hänen perustelunsa

leipäjonossa käymisestä vastasivat myös aiempien tutkimusten havaintoja siitä, että leipäjonot lisäävät köyhien ihmisten taloudellista liikkumavaraa, koska ruoka-apu mahdollistaa muiden välttämättömien menojen maksamisen (Siiki 2008, 144).

Ruoan materiaalijalanjälkien laskelmissa ei ole otettu huomioon sitä, että monet haastateltavat ostivat kaupasta punaisilla hintalapuilla merkittyä alennusruokaa, joka muuten menisi roskiin. Myöskään ruokajakelusta haettuja ylijäämäruokia ei ole eritelty. Jos vanhentuneet elintarvikkeet olisi määritelty jätteiksi, perusturvan saajien materiaalijalanjäljet olisivat entistä pienemmät. Nyt vaikutus saattoi olla jopa päinvastainen, koska kaupasta ostettiin tarjoustuotteita, eli usein juuri suuria MI-kertoimia sisältäviä liha- ja maitotuotteita sekä valmisruokia. Toisaalta haastateltavat kertoivat, että he eivät ostaneet ylimääräistä ruokaa eivätkä heittäneet ruokaa pois juuri lainkaan. Päinvastoin he hämmästelivät sitä, kuinka paljon ihmiset yleensä heittävät ruokaa pois: ”Ostetaan kaupasta, niin se menee roskiin sitten. Niin meillä köyhillä ei mene mitään” (V16). Tuoreen selvityksen mukaan suomalaisten kotitalouksien ruokahävikki on keskimäärin 23 kiloa henkeä kohden vuodessa, mikä on noin viisi prosenttia kaikesta koteihin ostetusta ruoasta. Yhden hengen kotitalouksissa syntyy suhteellisesti enemmän ruokahävikkiä kuin isommissa kotitalouksissa. (Silvennoinen ym. 2012.) Tutkimuksessa ei kuitenkaan eritelty ruokahävikkiä kotitalouksien tulotason mukaan eli edellä esitetty haastateltavan väite jää selvityksessä vahvistamatta.

Välttämättömien ruokamenojen lisäksi osa perusturvan saajista kertoi käyvänsä välillä ravintolassa tai kahvilassa. Haastatteluissa kodin ulkopuolella syöminen liitettiin ensisijaisesti ystävien tapaamiseen sekä tarpeeseen päästä joskus ulos asunnostaan, ”johonkin ihmisten ilmoille” (V10). Kuitenkin lähes puolet haastatelluista ilmoitti, ettei heillä kulu vuoden aikana lainkaan rahaa ravintoloissa syömiseen ja juomiseen, mikä poikkeaa selvästi yhden hengen kotitalouksien yleisestä kulutusrakenteesta (ks. Melkas 2009, 93). Poikkeaman perusteluna on ensisijaisesti perusturvan saajien pienituloisuus. Puolet haastateltavista kertoi tupakoivansa tai ostavansa kotiin alkoholi-juomia. Alkoholi-juomien kulutus on laskettu mukaan ruoan materiaalijalanjälkeen. Tupakkaa ei sen sijaan ole huomioitu MIPS-laskelmissa lainkaan, koska sille ei ollut mahdollista laskea kertoimia tämän tutkimuksen puitteissa.

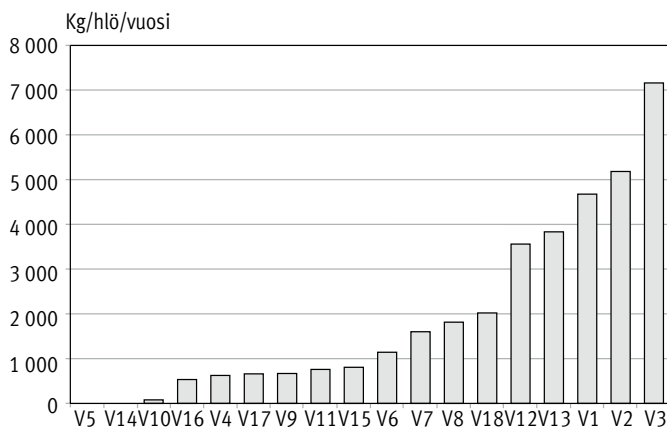
5.3 Arkiliikenne

Työttömien ja eläkeläisten arkiliikenteen kulut eli julkiseen liikenteeseen ja henkilöauton käyttöön kuluvat rahasummat olivat keskimäärin hyvin pieniä. Yli kolmannes haastatelluista ei käyttänyt kuukaudessa lainkaan rahaa julkiseen liikenteeseen tai automatkoihin. Suurimmat arkiliikenteen kustannukset olivat niillä haastatelluilla, jotka olivat ostaneet joukkoliikenteen kuukausikortin tai lainasivat säännöllisesti sukulaisten autoa. Myös tuetussa työssä käyvällä tutkittavalla oli suuret kustannukset, sillä hän maksoi joka kerta 2,20 euron omavastuuosuuden työmatkojen taksikykydeistä. Arkiliikenteen pieniä menoja voi selittää sillä, että liikenne- ja matkustusmenot ovat ei-välttämättömä kulutusta. Myös kulutustutkimustietojen mukaan liikenne-

menot ovat pienituloisilla suhteellisen pienet erityisesti yksityisajoneuvojen hankinnan ja käytön osalta (Niemelä ja Raijas 2012, 21).

Arkiliikenteen materiaalijalanjälki vaihteli nollan ja 7 100 kilon välillä (kuvio 10). Viisi suurinta materiaalijalanjälkeä selittyy sillä, että haastateltavat käyttivät taksikyytejä, lainasivat sukulaisilta autoa tai käyttivät päivittäin julkista liikennettä. Yhtä lukuun ottamatta luonnonvarojen kulutus arkiliikenteeseen oli huomattavasti pienempi kuin keskivertosuomalaisen 6 500 kiloa. Tämä johtuu suurelta osin siitä, että kenelläkään ei ollut omaa autoa. Myös KotiMIPS-tutkimuksessa (Kotakorpi ym. 2008) vähiten luonnonvaroja kulutti kahden hengen kotitalous, joka asui kaupungin keskustassa eikä omistanut autoa. Eniten luonnonvaroja puolestaan kuluttivat kotitaloudet, jotka käyttivät liikkumiseen ainoastaan henkilöautoa. KotiMIPS-tutkimuksessa arkiliikenteen luonnonvarojen kokonaiskulutus vaihteli 600 ja 51 000 kilon välillä. (Kotakorpi ym. 2008, 46). Viitebudjettien kohdalla arkiliikenteen luonnonvarojen kulutuksen osuus oli pieni, vain 1 224 kiloa (Laakso 2011). Tämä johtuu siitä, että välttämättömiksi liikennekustannuksiksi määriteltiin yksin asuville ainoastaan joukkoliikenteen kuukausilippu kaupunkiseuduilla sekä polkupyörä (Lehtinen ym. 2010, 28).

Kuvio 10. Arkiliikenteen materiaalijalanjälki.

Olemattomia tai hyvin vähäisiä kulutusmenoja sekä pieniä arkiliikenteen materiaalijalanjälkiä selittää ensinnäkin asuinpaikka. Suurin osa haastatelluista asui niin lähellä palveluita, että he pärjäsivät arjessaan ilman liikennevälineitä: ”Minä en käytä linja-autoa yleensä ollenkaan. Ei ole tarvinnut käyttää” (V11). Koska kaikki asuivat taajamissa, kauppamatkat ja kirjastokäynnit sujuivat monella kävellen tai pyörällä, välillä kilometrien pituisista etäisyyksistäkin huolimatta. Rahansäästön lisäksi kävelyyn ja pyöräilyyn liitettiin haastatteluissa muita positiivisia merkityksiä, kuten se, että pyöräily on kätevää ja nopeaa.

Vähäiset kulutusmenot ja pieni materiaalijalanjälki liittyvät myös yksityisautoilun vähäiseen osuuteen. Autottomuus erottaa haastateltavat keskivertosuomalaisista, sillä

tilastojen mukaan lähes joka toisella suomalaisella on auto ja henkilöautoilla ajetaan keskimäärin 17 800 kilometriä vuodessa (Tilastokeskus 2007b). Autottomuus johtui terveydellisten rajoitteiden lisäksi ennen kaikkea varattomuudesta. Vaikka käytetyn auton saisikin jostain halvalla, sitä ei olisi varaa ylläpitää tai käyttää suurten vakuutusmaksujen ja bensakulujen vuoksi, mikä tulee esiin seuraavassa lausumassa:

”V2: Että mun äiti olisi jeesannut ostaa auton, mutta hei pelkkä liikennevakuutus on 789 euroa. Ja sillonkin vielä puhuttiin ihan vanhasta autosta. Mä sanoin joo kiitos, anteeks kun auto maksaa vähemmän kun vakuutus.”

Ainoastaan lähipalveluiden puutteesta kärsivä henkilö koki tarvitsevansa autoa. Muissa tapauksissa auton puutetta kompensoitiin sukulais- ja naapuriavulla, sillä useat haastateltavat saivat säännöllisesti autokyytejä kauppa-asioille, kyläreissuille tai harrastuksiin – joko ilmaiseksi tai polttoainekuluja vastaan.

Aiemmissä tutkimuksissa arkiliikenteen materiaalijalanjälki on suuri yksityisautoilun runsaan määrän vuoksi (Kotakorpi ym. 2008). Autoilu koetaan usein välttämättömyytenä varsinkin pääkaupunkiseudun ulkopuolella. Työelämän ulkopuolella elävien perusturvan saajien kiireettömämpi elämäntapa mahdollisti kuitenkin joukkoliikenteen käytön myös niillä paikkakunnilla, missä yhteyksiä oli harvemmin. Haastateltavat pystyivät lähtemään asioille tarjolla olevien linja-autovuorojen ehdoilla. Rahan puutteen vuoksi osa haastateltavista kertoi kuitenkin rajoittavansa myös julkisen liikenteen käyttöä esimerkiksi niin, että he hyödynsivät Helsingissä lipun vaihtoaikaa tai matkustivat ilman matkalippua.

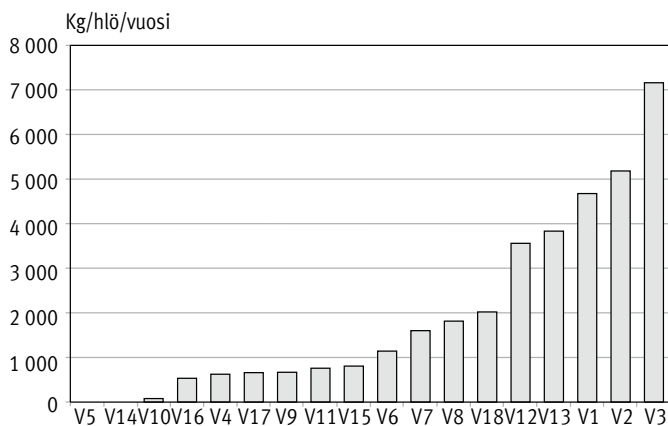
Materiaalijalanjälkien erot liittyvät osittain myös terveydentilaan, sillä erilaiset liikuntarajoitteet näkyvät muita suurempana materiaalijalanjälkenä erityisesti niillä takuueläkkeen saajilla, joille oli myönnetty vammaispalvelulain mukaisena kuljetuspalveluna 8–18 vapaa-ajan taksimatkaa kuukaudessa. Terveystieteiden rajoitteiden takia osa haastateltavista joutui käyttämään julkisen liikenteen sijaan taksia, jolloin heidän luonnonvarojen kulutuksensa oli verrattavissa yksityisauton käyttöön (ks. luku 3.6).

5.4 Matkailu ja mökkeily

Lomamatkoiksi määriteltiin kaikki kotikaupungin ulkopuolelle suuntautuneet matkat viimeisen vuoden aikana. Perusturvan saajat ilmoittivat käyttävänsä lomamatkoihin keskimäärin 0–200 euroa kuukaudessa. Lomamatkojen kustannuksia oli ilmoitettu epätarkasti ja niitä oli vaikea arvioida myös siksi, että haastateltavat saattoivat saada lomamatkoihin läheisiltään lainaa tai taloudellista apua. Lisäksi matkoilla käytiin harvoin, jolloin tarkkoja tietoja oli hankalaa muistaa. Matkailuun ja mökkeilyyn käytetyt rahasummat jäivät kaikkiaan hyvin pieniksi. Myös kulutustutkimusaineiston valossa pienituloiset kuluttavat selvästi vähemmän rahaa ulkomaanmatkoihin kuin koko väestö keskimäärin (Niemelä ja Raijas 2012, 21).

Lomamatkojen materiaalityöjälki vaihteli nollan ja 5 800 kilon välillä. Kun tähän lisätään mökkeilyn luonnonvarojen kulutus, suurin materiaalityöjälki nousee 12 200 kiloon (kuvio 11). Lomamatkojen määrä ja matkakohteiden erot näkyvät selvästi haastateltavien luonnonvarojen kulutuksessa. Keskiwertosuomalaisen lomamatkojen materiaalityöjälkeen verrattuna perusturvan saajien materiaalityöjäljet ovat pienet. Keskiwertosuomalainen käyttää matkailuun ja mökkeilyyn noin 12 200 kiloa luonnonvaroja vuosittain: yöpymiset koti- ja ulkomailla kuluttavat vuosittain noin 900 kiloa, mökki 500 kiloa ja vapaa-ajan matkustaminen ulkomailla ja kotimaassa yhteensä 10 800 kiloa (Laakso 2011, liite 1). Haastateltavien matkailun ja mökkeilyn materiaalityöjäljet ovat yhtä lukuun ottamatta alle KotiMIPS-tutkimuksen keskiarvon, joka oli 9 800 kiloa. KotiMIPS-tutkimukseen osallistuneiden kotitalouksien matkailun ja mökkeilyn luonnonvarojen kulutus vaihteli 1 900 kilon ja 42 000 kilon välillä. Suurimpia arvoja selittävät mökillä käyminen ja henkilöautolla matkustaminen. KotiMIPS-tutkimuksessa todettiin myös, että lentomatkat eivät kasvata merkittävästi luonnonvarojen kokonaiskulutusta, koska lentokoneet tarvitsevat vähemmän infrastruktuuria kuin esimerkiksi junaliikenne ja yksityisautoilu. (Kotakorpi ym. 2008, 48–49.)

Kuvio 11. Matkailun ja mökkeilyn materiaalityöjälki.

Haastateltavien materiaalityöjäljistä erottuvat selvästi ne, jotka matkustivat paljon, ja ne, jotka eivät juuri poistuneet kotikaupungistaan. Suuret materiaalityöjäljet ovat niillä kolmella haastateltavalla, jotka tekivät useita lomamatkoja vuodessa ja kävivät mökillä. Kolmella henkilöllä lomamatkojen ja mökkeilyn materiaalityöjälki oli nolla, koska he eivät olleet käyneet lainkaan kotikaupunkinsa ulkopuolella. Myös kahden muun haastateltavan materiaalityöjälki laskettiin nolaksi, koska he olivat matkustaneet muiden kyydissä ja yöpyneet sukulaistensa kodeissa. Pyörätuolia käyttävän henkilön lomamatkojen materiaalityöjälkeä suurensi taas se, että hänellä oli kaikilla matkoilla mukana avustaja, jonka aiheuttama luonnonvarojen kulutus kohdennettiin hänelle.

Aineistossa näkyy selvästi myös, miten ulkomaanmatkailu lisää luonnonvarojen kulu- tusta. Ne haastateltavat, joiden matkailun materiaalijalanjälki ylitti 1 500 kiloa, olivat käyneet ulkomailla viimeisen vuoden aikana. Ulkomaanmatkat olivat suuntautuneet lähialueille ja Etelä-Eurooppaan. Muiden materiaalijalanjälki koostui lähinnä viimei- sen vuoden aikana tehdyistä kotimaan junamatkoista tai autokyydeistä. KotiMIPS- tutkimuksessa pienin matkailun luonnonvarojen kulutus oli 1 900 kilogrammaa, ja suurin osa matkailun luonnonvarojen kulutuksesta syntyi henkilöautomatkoista ja mökkeilystä (Kotakorpi ym. 2008, 47). Tässä tutkimuksessa sen sijaan junalla matkus- tamisen osuus korostui, koska haastateltavat käyttivät matkustamiseen enimmäkseen julkisia liikennevälineitä.

Pienistä tuloista johtuen perusturvan saajien lomamatkat suuntautuivat usein toi- silla paikkakunnilla asuvien sukulaisten luokse. Lisäksi käytiin vammaisjärjestöjen järjestämällä tuetuilla lomilla. Kolme haastateltavaa ei ollut käynyt lomamatkoilla kotikaupungin ulkopuolella lähes 20 vuoteen. Perusteluina mainittiin rahattomuuden lisäksi saamattomuus ja eräänlainen häpeä siitä, että haastateltavat eivät kehtaa yöpyä sukulaisten luona.

Vähäiset lomamatkat koettiin elintason puutteena. Suurin osa haastateltavista kertoi, että he haluaisivat lisätä matkustamistaan, jos heillä olisi enemmän rahaa. Matkahaaveissaan perusturvan saajat eivät poikenneet muista suomalaisista, sillä matkailu on suomalaisten tärkein kulutushalujen ja -toiveiden kohde (Sarpila ja Haanpää 2010, 50). Haaveiden kohteena mainittiin risteilylle pääseminen, Viron matkat sekä pysyvämpi muuttaminen toiseen kulttuuriin. Lomahaaveiden perusteluina mainittiin maiseman vaihdos ja vaihtelun saaminen arkeen. Perusteluina koettiin myös tarve nähdä uusia paikkoja, mikä tulee esiin seuraavassa lausumassa:

H: Niin, se on vai tärkeää, että pystyy lähtemään?

V5: On kyllä.

H: Minkä takia?

V5: No jotenkin tuntuu kyllä, että tarvii aina välillä vähän sellaista näidenkin mai- semien vaihtumista. – – Kyllä sitä olis hiukan elämää, kun huvittais matkustella. Se on oikeastaan ehkä ainoa semmonen asia, mihin tarvitsis enemmän rahaa. Tai ei nyt tule muuta semmoista erityistä mieleen.

H: Mikä siinä matkustamisessa niin viehättäisi?

V5: No, jotenkin kyllä kiinnostaisi nähdä vähän niinku jossain, minkälaista meininkiä on jossain muualla kun täällä [paikkakunta poistettu] metsien ja peltojen keskellä. Et ei täälläkään ihan semmoista kokonaisvaltaista käsitystä saa tästä elämästä kuitenkaan.”

Osa haastateltavista koki matkustamisen niin tärkeänä, että he olivat valmiita säästä- mään pienistä tuloistaan lomamatkoja varten. Toisaalta erityisesti osa vanhemmista haastateltavista koki, että he ovat jo matkustaneet tarpeeksi eivätkä kaipaa enää

lomamatkoja. Perusteluissa korostettiin myös, että lomamatkat eivät ole välttämättömyyksiä.

Perusturvan saajien matkailun ja mökkeilyn materiaalijalanjäljet ovat keskimääräistä pienemmät myös siksi, että vain harvalla oli mahdollisuus käydä lomamökillä. Mökkeily on tärkeä osa suomalaista kulttuuria, mutta tilastotietojen mukaan suuri osa suomalaisten mökeistä on kuitenkin varakkaiden ja tilavasti asuvien omistuksessa (Junto 2010, 32). Tämä näkyy myös siinä, että kukaan haastateltavista ei omistanut mökkiä. Muutamat haastateltavat saivat käyttäjä jonkun läheisen mökkiä tai vapaaajan asuntoa säännöllisesti. Yhdellä haastateltavalla oli käytössään vuokramökki. Ympäri vuoden käytössä olevan mökin luonnonvarojen kulutus oli 7 300 kilogrammaa vuodessa. Mökille matkustamisen materiaalijalanjälki oli sen sijaan pieni, koska haastateltava pääsi useimmiten mökille mökkinaapurin kyydillä.

Mökkilomailun puutteet näkyvät haastatteluissa lausumina, joissa mökkeilyä kuvataan kaipauksella ja mökkeihin yhdistetään positiivisia mielikuvia: ”Talvella saa kengät jalassa olla, niin kesällä on kiva olla avoaloin” (V11). Mökillä oleminen olisi toivottavaa vastapainoa kaupungissa olemiselle, koska mökillä pääsisi veneilemään, kalastamaan ja grillaamaan.

5.5 Harrastukset ja osallistuminen

Suurimmalla osalla haastateltavista ei ollut harrastuskuluja. Niillä, jotka ilmoittivat säännöllisiin harrastuksiin kuluvia rahamääriä, kulutusmenot olivat 30–57 euroa kuukaudessa. Kaikki maksulliset harrastukset olivat liikuntaharrastuksia. Pienituloisten vähäiset mahdollisuudet maksullisiin harrastuksiin näkyvät myös kulutus-tutkimusaineistoissa, joiden mukaan työttömät käyttävät kulttuuriin ja vapaa-aikaan puolet vähemmän rahaa kuin kaikki kotitaloudet keskimäärin (Ylitalo 2009, 121).

Harrastusten ja osallistumisen materiaalijalanjäljet vaihtelivat nollan ja 3 900 kilon välillä (kuvio 12, s. 62). Suurinta materiaalijalanjälkeä selittää se, että haastateltavalla oli kaksi kissaa. Kissojen ruoan materiaalijalanjälki oli melko suuri, yli 3 000 kiloa vuodessa. Toiseksi suurin materiaalijalanjälki oli haastateltavalla, joka kävi lähes päivittäin uimahallissa ja kolmanneksi suurin henkilöllä, joka kävi mökillä ja veneili kalaan. KotiMIPS-tutkimuksessa harrastusten luonnonvarojen kulutus vaihteli 590 ja 16 000 kilon välillä, ja myös siinä tutkimuksessa iso osa harrastuksista oli sellaisia, jotka kuluttivat vain vähän luonnonvaroja (Kotakorpi ym. 2008, 58–59).

Lähes kaikki yksin asuvat perusturvan saajat ”harrastivat” jotain (ks. kysymysten vaikeudesta luku 3.2). Aineistonkeruulomakkeessa ja haastatteluissa tuli esiin seuraavia harrastuksia: järjestötoiminta, lukeminen, ompeleminen, neulominen, pasianssin pelaaminen, kukkien hoitaminen, puhdetyöt, elokuvien ilmaisesityksissä ja teattereiden ennakkoesityksissä käyminen, taidenäyttelyissä käyminen, kävely, juoksu, pyöräily, laskettelu, jooga, kalastus, lintujen tarkkailu, marjastus, sienestys, metsästäminen,

TV:n katselu, kirjoittaminen ja musisointi. Yhteistä näille toimille oli se, että suurin osa niistä vaatii hyvin vähäisiä rahamääriä ja niiden materiaalityöläisyys oli pieni tai olematon, koska ne eivät vaatineet erillisiä tiloja tai välineitä. Vuokramökillä käyvän haastateltavan materiaalityöläisyys kasvatti kuitenkin kalastukseen liittyvä veneen käyttö.

Säännölliset liikuntaharrastukset, kuten uimahallissa tai kuntosalilla käynti, näkyvät aineistossa keskimääräistä suurempina harrastusmenoina ja suurempina materiaalityöläisyysjälkinä. Säännöllistä liikuntaharrastusta pidettiin tärkeänä liikunnan, säännöllisen päivrytmin ja sosiaalisten suhteiden ylläpitämisen vuoksi. Eläkeläisille ja pitkäaikaistyöttömille liikuntaharrastukset tuovat elämään tärkeää merkityksellistä tekemistä. Esimerkiksi eräs pitkäaikaistyötön perustelee aktiivista uintiharrastustaan seuraavasti:

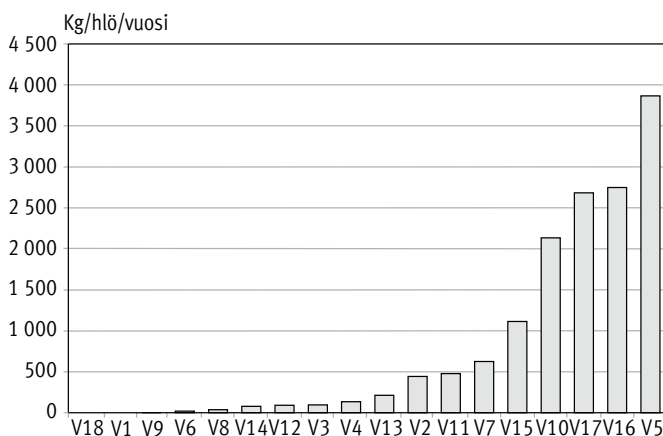
V16: Sanotaan, että pysyn järjissäni. Ja pysyn ihmisenä ylipäättään. Koska minusta on hirveän vaikea kuvitella, että ihmiset voisivat olla tekemättä mitään. Sen huomaa itse jo ihan konkreettisesti.

H1: Niin, että jotain pitää tehdä.

V16: Jotain pitää tehdä. – – Niin sitten yksi semmoinen keskeinen asia, mikä kuuluu minun elämäni on, että minä käyn uimassa viisi kertaa viikossa tätä nykyä suurin piirtein. Tuolla lähimmässä hallissa, ja siellä näkee, siellä näkee kaiken näköisiä ihmisiä. Eli minä nyt tunnen sen kantaporukan, kun istutaan lauteilla joka ilta suurin piirtein.”

Vaikka useat haastateltavat tunnustivat säännöllisen päivä- tai viikkorytmin positiiviset vaikutukset, suurimmalla osalla heistä ei kuitenkaan ollut säännöllisiä liikuntaharrastuksia tai muita ohjattuja, ryhmämuotoisia harrastuksia.

Kuvio 12. Harrastusten ja osallistumisen materiaalityöläisyys.

Suurella osalla perusturvan saajista oli riittävästi yhteiskunnallisen osallistumisen välineitä. He pystyivät seuraamaan uutisia ja pitämään yhteyttä puhelimitse. Uutisia seurattiin TV:stä, radiosta, netistä, ilmaislehdestä tai kirjastossa luettavasta päivän lehdestä sen verran, kun henkilö itse koki tarpeelliseksi.

Sanomalehden tilaamisen on määritelty kuuluvan kohtuullisen minimin elintasaan (Lehtinen ym. 2010, 40). Kukaan tähän tutkimukseen osallistuneista perusturvan saajista ei kuitenkaan tilannut päivittäissanomalehteä, koska haastateltavilla ei ensinnäkään ollut siihen varaa. Toiseksi kaikki haastateltavat eivät pitäneet sanomalehteä välttämättömyytenä: ”Se on ylellisyyttä. Minä katson sen ylellisyydeksi” (V14). Kolmantena perusteluna mainittiin, että lehtiä ei tarvitse tilata kotiin, koska ne voi lukea internetistä tai käydä lukemassa kirjastossa ilmaiseksi. Tällöin sanomalehden tilaamattomuus ei estä yhteiskunnallista osallistumista.

Vuoden 2006 Kulutustutkimusaineiston mukaan lähes jokaisesta suomalaisesta kodista löytyy televisio. Televisiota on toistaiseksi pidetty osana välttämättömyyskulutusta myös viitebudjeteissa. (Lehtinen ym. 2010, 38–39.) Lähes kolmasosalla tähän tutkimukseen osallistuneista ei kuitenkaan ollut lainkaan televisiota. Perusteluna mainittiin näkörajoitteiden lisäksi se, että haastateltavat katsoivat kirjastosta lainattuja elokuvia tai televisio-ohjelmia tietokoneelta.

Tilastokeskuksen (2011c) kulutustutkimusaineiston mukaan suomalaisista kotitalouksista jo 84 prosentilla on kotona internetyhteys, kun se vielä 2010 oli 57 prosentilla kotitalouksista. Kotona oleva tietoliikenneyhteys on määritelty välttämättömyydeksi myös kohtuullisen minimin viitebudjeteissa. (Lehtinen ym. 2010, 38.) Haastateltavista vain kolmasosalla oli tietokone ja internetyhteys omassa kodissaan. Internetiä kotona käyttävät henkilöt pitivät sitä välttämättömyytenä, koska he maksoivat laskuja ja asioidivat esimerkiksi Kelan verkkopalveluissa. Sähköposti, Skype ja Facebook mainittiin myös tärkeinä yhteydenpidon välineinä. Toisaalta osa ei tarvinnut omaa internetyhteyttä, koska he käyttivät nettiä kirjastossa. Kirjaston nettiyhteyttä pidettiin riittävänä. Joskus se saattoi olla jopa parempi, koska silloin tulee lähdettyä ulos, mikä tulee esiin seuraavassa lausumassa:

V5: No, kyllä minun mielestä silleen ihan riittävästi saa kirjaston kautta, käy kirjastossa lukemassa lehtiä. Tutkailee netistä vähän kuulumisia, niin en mä oikein kyllä sitten tarvii kotiin mitään erikoista lehteä – tai nettiä kotiin.

H: Joo, okei.

V5: Siinä oli vähän siinä kotinetissä semmoinen ongelma, että sitten siellä tuli roikuttua kaikki päivät. Eikä saanut mitään muuta aikaseksi.”

Kolmasosa yksin asuvista perusturvan saajista ei käyttänyt tietokonetta eikä internetiä lainkaan, mikä on kiinnostava havainto esimerkiksi julkisten palvelujen sähköisen asioinnin kehittämisen kannalta.

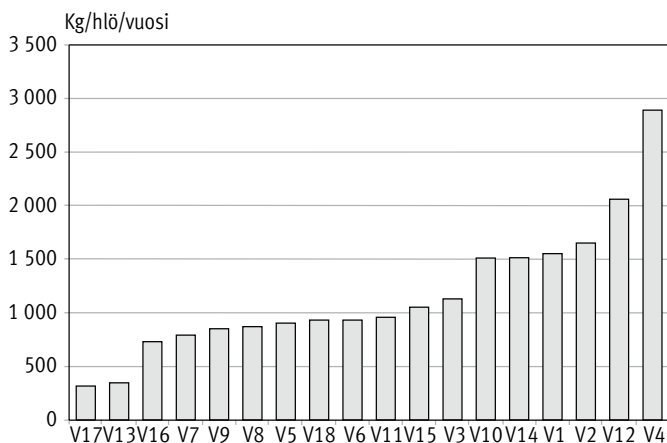
Haastateltavien ilmoittamat puhelinkulut vaihtelivat suuresti (3–150 euroa kuukaudessa). Suuria eroja selittävät pitkälti erot ajankäytössä ja sosiaalisissa suhteissa. Pienimmät puhelinkulut olivat itsensä yksinäiseksi kokevilla henkilöillä, joten rahan puutteen sijaan puhumista rajoitti puhelumppaneiden puute. Suurimpia puhelinkuluja haastateltavat selittivät aktiivisen yhteydenpidon lisäksi sillä, että Kelaan tai sosiaalitoimistoon soittaessa joutui jonottamaan pitkiäkin aikoja. Puhelinkuluja nosti myös ylivelkaantuminen, minkä takia haastateltavien oli käytettävä kalliimpia prepaid-liittymiä.

Aineistossa korostuu kirjaston merkitys tärkeänä yhteiskunnallisen osallistumisen välineenä. Yksin asuvat perusturvan saajat olivat monet aktiivisia kirjastojen asiakkaita, koska kirjasto ”on kohtuuhintainen paikka ihan näin niin kun tulottomallekin” (V13). Useat haastateltavista kävivät päivittäin kirjastossa lukemassa lehden tai lainaamassa kirjoja. Kirjastoa pidettiin tärkeänä paikkana paitsi ilmaisten lehtien ja internetin takia myös sosiaalisten kohtaamisten vuoksi. Aktiivinen kirjaston käyttö näkyy myös luonnonvarojen kulutuksena niillä haastateltavilla, joiden muut harrastukset eivät juuri vaatineet luonnonvaroja.

5.6 Kodin tarvikkeet ja vaatetus

Kodin tarvikkeiden ja vaatteiden kulutusmenoja oli vaikea arvioida, koska menot olivat satunnaisia ja pieniä. Vaatekulut vaihtelivat haastateltavien välillä niin, että toisilla kului vuosittain 300 euroa, toisilla 100 euroa, kun taas toiset eivät osanneet arvioida summia, koska he olivat ostaneet vain välttämättömiä alusvaatteita ja sukkaa. Kodin tavaroihin ja päivittäistavaroihin käytetyt rahasummat olivat haastateltavien omien ilmoitusten mukaan 0–300 euroa vuodessa. Kestokulutustavaroiden kulutusmenojen ilmoittamista vaikeutti myös se, että kulutusmenot jakautuvat usealle vuodelle. Kaikkiaan kodintarvikkeisiin ja vaatteisiin kulutetut summat olivat kuitenkin pieniä ja selvästi koko väestön keskiarvoa vähäisempiä (ks. myös Niemelä ja Rajas 2012, 20–21).

Kodin tavaroiden ja päivittäistavaroiden materiaalityövä jälki vaihteli 300 ja 2 900 kilon välillä (kuvio 13). Muita suuremmat materiaalityövä jäljet kuuluivat niille henkilöille, jotka olivat saaneet läheisiltään paljon uutena ostettuja tavaroita tai ostivat vaatteet uutena postimyynnistä osamaksulla. Suurinta materiaalityövä jälkeä lukuun ottamatta kaikkien haastateltavien materiaalityövä jälki oli alle puolet keskivertosuomalaisen vastaavasta (Laakso 2011, 67). KotiMIPS-tutkimuksessa pienin luonnonvarojen kulutus tavaroiden osalta oli 600 kiloa vuodessa, kun tässä tutkimuksessa kahden vähiten kuluttavan henkilön materiaalityövä jälki oli alle 350 kiloa (ks. Kotakorpi ym. 2008, 54). Myös viitebudjeteissa tavaroiden materiaalityövä jälki oli suurempi, noin 2 000 kiloa. Viitebudjettilaskelmissa käytettiin uusien, kohtuuhintaisten vaatteiden ja muiden tavaroiden normaaleja, alentamattomia hintoja (Lehtinen ym. 2010, 32). Uusien vaatteiden valmistamisen luonnonvarojen kulutus kohdennetaan ensimmäiselle käyttäjälle, minkä vuoksi kirpputorilta ostettujen tai muiden käytettyinä saatujen vaatteiden luonnonvarojen kulutus on nolla. Tämä selittää pitkälti sitä, miksi kirppu-

Kuvio 13. Kodin tavaroiden ja päivittäistavaroiden materiaalityöjälki.

toreja käyttävien perusturvan saajien materiaalityöjäljet ovat pienempiä suhteessa aiempien tutkimusten tuloksiin.

Perusturvan saajien vaatteisiin ja kodin tavaroihin kulutetut rahasummat ja materiaalityöjäljet olivat pieniä, koska niihin ei ollut varaa vielä välttämättömämpien hankintojen lisäksi. Kun ruokalaskuista ja muista laskuista ei voinut tinkiä, kodin tavaroiden ostamista oli pakko lykätä. Tämä vaihtoehdottomuus ja kulutustoiveista luopuminen tulee esiin esimerkiksi seuraavassa lausumassa:

”V14: Onhan sitä aina kodin tarvikkeita, esimerkiksi mulla cd-mankka meni – – rikki. Oi voi. Sitten olisi mattoa, sitten olisi verhoa. Kyllä se on laaja skaala mitä haluais tavallisestikin, ettei mitään rikkaan ihmisen hommia ettei mitään kallistakaan kun ihan tavallisten. – – Ja ei ole mahdollisuutta millään ostaa. Jos mä lähtisin sitten noista tuloista mikä mulla jää noiden pikkulaskujen mukaan, mitä minä maksan sitten tuosta neljästä sadasta eurosta, niin jos mä lähtisin jotkut halvat matot ostamaan niin minä en sais sitten enää sitä ruokapuolta.”

Kolmasosa haastateltavista koki kodintarvikkeisiin ja vaatteisiin liittyviä puutteita. He tarvitsivat uusia vaatteita vanhojen ja kuluneiden tilalle, mutta heillä ei ollut varaa ostaa uusia. Monissa haastatteluissa tuli esiin myös pelko jonkin vanhan kodinkoneen, useimmiten pesukoneen, hajoamisesta, koska uuden ostamiseen ei olisi varaa. Kodin tarvikkeiden puutteita kuvasti myös erään haastateltavan lausuma siitä, että kodin sisustus ei ”ihän vastaa ehkä mun ideaalimakuaani” (V16). Lausuma heijastaa kulttuurisidonnaisia puutteen kokemuksia. Pienituloisten perusturvan saajien elintaso merkitsee sopeutumista niihin tavaroihin ja sellaiseen tyyliin, joka on rahan puutteen vuoksi saatavilla; se on ”pakotettua vaatimattomuutta” (Mäki 2011).

Suurin osa haastateltavista koki kodin tarvikkeidensa määrän kuitenkin riittäväksi. Riittävyuden kokemusta perusteltiin ensisijaisesti asunnon pienellä koolla: ”Kyllä tässä on ihan sopivasti, että ei tänne enempää mahdukaan. On pieni kämpä, niin kyllä ne riittää.” (V10). Huolimatta siitä, että tavarat olivat vanhoja, käytettyjä ja niitä oli vähän, niillä tuli kuitenkin toimeen. Mistään välttämättömistä vaatteista tai tavaroista ei koettu puutetta. Muutama tutkittavista oli sitä mieltä, että tavaroita oli jopa liikaa, koska kaikille tavaroille ei ollut käyttöä tai tavaramäärä esti liikkumista pienessä ja täyteen ahdetussa asunnossa.

Haastateltavien kodeissa ei juuri ollut uutena hohtavia huonekaluja vaan huonekalut ja kodin tavarat olivat kertyneet vuosikymmenten aikana. Suurin osa huonekaluista ja kodinkoneista oli saatu tai ostettu käytettyinä. Käytettyjä kodin tavaroita hankittiin kirpputoreilta, kierrätyskeskuksista, tuttavilta ja roskiksista. Kulutustapoja kuvaa se, että kodin tarvikkeilla oli usein pitkä historia ja ne kulutettiin loppuun saakka, mikä tuli esiin esimerkiksi, kun eräs haastateltava kuvaili huonekalujaan:

”V17: Nuo minä olen ostanut nuo tuolit, tämän jo 1972. Niiden päällystä, nyt se alkaa mennä jo vähän huonommaksi. Nuokin on ikivanhoja, kirpputorilta ostettuja.”

Tavaroista kerrottiin myös pidettävän huolta esimerkiksi tuulettamalla vaatteita ja korjaamalla kodinkoneita.

Myöskään vaatteiden määrästä ei suurin osa kokenut puutetta. Haastateltavat ostivat vaatteita harvoin ja käyttivät ne loppuun. Joillakin haastateltavista oli aiemmissa elämän vaiheissa kertynyt vaatteita niin paljon, että niitä oli enemmän kuin ehti käyttää. Pari haastateltavaa osti vaatteet uutena postimyynnistä osamaksulla, koska he arvostivat uusia materiaaleja ja halusivat panostaa vaatteiden ja jalkineiden laatuun. Suurin osa osti kuitenkin lähes kaikki vaatteensa käytettyinä, ainoastaan alusvaatteet ja sukat ostettiin uutena. Haastateltavat hyödynsivät laajasti kirpputorien suomia mahdollisuuksia täydentää vaatekaappia halpaan hintaan. Kirpputoreja käyttävät haastateltavat eivät tuoneet esiin kirpputoreihin liittyviä varauksia, kuten sitä, että käytetyt vaatteet eivät kestäisi hyväkuntoisina, eivätkä he kokeneet kirpputorilta ostamista samalla tavalla rajoitteena kuin kohtuullisen minimin viitebudjettien laatimiseen osallistuneet kuluttajat (ks. Lehtinen 2010, 31). Ainoana ongelmana pidettiin sitä, että kirpputoreilta ei aina löydä etsimäänsä tai sopivia kokoja.

5.7 Terveydenhoito

Suurimmalla osalla pitkäaikaistyöttömistä ja takuueläkkeen saajista oli säännöllinen lääkitys. Heidän ilmoittamansa lääkekulut vaihtelivat kymmenestä eurosta satoihin euroihin kuukaudessa. Osa ei kuitenkaan ilmoittanut lainkaan terveydenhoidon kustannuksia, mikä johtuu joko siitä, että heillä ei ollut tarvetta käyttää terveyspalveluita, tai siitä, että he olivat saaneet sosiaalitoimistosta maksusitoumuksen lääkkeisiin ja terveyspalveluihin, minkä seurauksena he eivät tienneet todellisia kuluja.

Terveys- ja kuntoutuspalveluiden käytön materiaalijalanjäljet vaihtelivat 120 ja 4 500 kilon välillä, mutta luvut ovat vasta suuntaa-antavia arvioita (ks. luku 3.6). Suurimpia materiaalijalanjälkiä selittävät haastateltavien sairaudet, joiden vuoksi he kävivät usein terveyskeskuksissa tai olivat välillä pitkiäkin aikoja sairaalassa. Yksi takuueläkkeen saajista sai ryhmämuotoista toimintaterapiaa Kelan kuntoutuksena ja toisella oli henkilökohtainen avustaja. Näiden palveluiden luonnonvarojen kulutusta ei kuitenkaan pystytty huomioimaan tässä tutkimuksessa.

Terveydenhoito on Doyalin ja Goughin (1991, 58) tarve teoriassa yksi keskeisistä välittävistä tarpeista, minkä takia selvitimme, miten haastateltavat pystyvät hankkimaan reseptilääkkeitä ja saamaan terveydenhoitoa. Pienituloisuudesta huolimatta useimmat haastateltavat olivat pystyneet hankkimaan tarvitsemansa reseptilääkkeet eikä rahanpuute ollut estänyt terveyskeskuskäyntejä. Selittäjänä oli ensinnäkin se, että suurin osa haastateltavista sai myös toimeentulotukea, jolloin sosiaalitoimisto maksoi heidän reseptilääkkeidensä omavastuuosuudet ja muut julkisen terveydenhuollon kustannukset. Perusturvan saajien kokemukset tukevat aiempien tutkimusten havaintoja siitä, että terveydenhoitokulut ja lääkekulut korvataan säännöllisille toimeentulotukiasiakkaille varsin kattavasti (Kalliola ja Kivioja 2002; Kinnunen 2007, 97). Myös kattava lääkekorvausjärjestelmä ja erityistarpeet huomioivat tuet (eläkkeensaajan hoitotuki ja vammaistuki) koettiin todella tarpeellisena isoista lääkekuluista selviämiseksi.

Aiemman tutkimuksen mukaan pitkäaikaissairaat pienituloiset kokevat vaikeuksia lääkekulujen kattamisessa, minkä seurauksena he joutuvat hakemaan lääkekuluihin toimeentulotukea tai diakonian taloudellista tukea (Kinnunen 2007, 96–97; Kruunari 2010; Saastamoinen ym. 2013). Lääkkeiden hankkiminen saattaa myös edellyttää valintoja. Esimerkiksi osa haastateltavista kertoi ostavansa vain välttämättömät reseptilääkkeet mutta vitamiineihin tai Kela-korvausten ulkopuolella oleviin lääkkeisiin ei ollut varaa. Haastatteluissa tuli esiin, että yleensä rahat riittivät lääkkeisiin, jos säästi muista välttämättömistä menoista: ”Kyllä niihin lääkkeisiin on aina löytynyt, että jostain muusta on sitten tarvinnut tinkiä vähän.” (V4). Taloudellisia ongelmia aiheutti myös se, jos lääkäri oli määrännyt lääkkeitä, jotka eivät olleet Kelan erityiskorvattavien lääkkeiden piirissä eikä paikallinen sosiaalitoimisto korvannut niitä. Tällaisessa tilanteessa rahat eivät riittäneet, mikä tuli esiin erään haastateltavan lausumassa: ”No nytkin pääsin eilen pois sairaalasta, niin määrättiin sydänlääkkeitä. Niin ei mulla ole 120 euroa viikon lääkkeisiin.” (V12). Haastateltavan kokemus ei ole poikkeuksellinen: kyselytutkimuksen mukaan 95 % lääkekustannusten vuotuisen omavastuuosuuden ylittäneistä oli jättänyt lääkkeitä hankkimatta niiden kalleuden takia (Saastamoinen ym. 2013).

Perusturvan saajat olivat kaikki saaneet terveytensä kannalta välttämätöntä hoitoa. Heillä oli kuitenkin yksilöllisesti vaihtelevia kokemuksia terveyskeskuksista, erikoissairaanhoidosta ja siitä, saavatko he riittävää ja tarpeenmukaista terveydenhoitoa. Yleisesti ottaen he kokivat saaneensa hoitoa mutta pitivät ongelmana palveluiden vaikeaa saatavuutta. Haastateltavat kokivat, että jonot lääkäreiden vastaanotolle olivat

pitkiä ja varsinkin kiireettömissä tapauksissa heidän terveydenhoidostaan huolehdittiin lääkärisäkäyntien sijaan vain uusimalla reseptejä. Lisäksi he pitivät ongelmana lääkäreiden vaihtuvuutta ja sitä, että lyhyillä lääkärisäkäynneillä ei aina huomioida asiakkaan tarpeita. Haastateltavat olivat joutuneet odottamaan pitkään myös leikkausaikoja. Palveluiden vaikea saatavuus ja pitkät odotusajat selittävätkin sitä, miksi aiempien tutkimusten mukaan pienituloiset käyttävät Suomessa vähemmän terveyspalveluita kuin suurituloiset, vaikka heillä olisi suurempi terveyspalveluiden tarve (Teperi ja Keskimäki 2007, 281; Kinnunen 2007, 135; Blomgren ja Hiilamo 2012).

6 ELINTASON KOHTUULLISUUDEN ARVIOIMINEN

Edellä olemme kuvanneet perusturvan saajien elintason osatekijöitä ja materiaalijalanjälkiä. Seuraavaksi siirrymme tarkastelemaan, miten perusturvan saajien elintaso suhteutuu aiemman tutkimuksen hahmottamiin sosiaalisesti ja ekologisesti kestäväen elintason rajoihin ja miten he itse määrittelevät kohtuullista elintaso.

6.1 Sosiaalisesti kestävää?

Sosiaalisen kestävyuden arvioimiseksi vertaamme ensin haastateltavien tulo- ja kulutustasoa Kuluttajatutkimuskeskuksen laatimiin kohtuullisen minimin viitebudjetteihin. Vuonna 2010 laadittu kohtuullisen minimin viitebudjetti ilman asumis- ja liikennekustannuksia on yksin asuvalla alle 45-vuotiaalla naisella 583 euroa ja miehellä 576 euroa kuukaudessa. Jos edellä mainittuihin summiin lisätään asumisen ja arkiliikenteen kohtuulliset kustannukset¹⁴, kohtuullisen minimin viitebudjetti kohoaa Helsingissä 1 280 euroon ja pienemmissä kaupungeissa 991–1 205 euroon kuukaudessa. (Lehtinen ym. 2010, 48.)

Kohtuulliseksi katsottu kulutustaso edellyttää vähintään viitebudjetin mukaisia kuukausituloja. Tässä tutkimuksessa haastateltavien tulot olivat keskimäärin 890 euroa kuukaudessa. Asumiskulujen ja arkiliikenteen kulujen jälkeen haastateltavilla oli keskimäärin 430 euroa kuukaudessa. Tällöin lähes kaikkien tulotaso oli pienempi kuin kohtuullisen minimin viitebudjetti (ks. myös Perusturvan riittävyyden arviointiraportti 2011). Yksikään haastateltavista ei saavuttanut oman asuinpaikkakuntansa mukaisen viitebudjetin edellyttämää tulotasoa. Sen sijaan kolmella eläkkeensaajalla asumisen ja arkiliikenteen kulujen jälkeen käytössä olevat tulot ylittivät viitebudjetin edellyttämät 583 euroa kuukaudessa, koska he saivat lisäksi työtuloja tuetusta työstä tai eläkkeensaajien hoitotukea tai vammaistukea. Tulonsiirrot on kuitenkin tarkoitettu kompensoimaan sairaudesta johtuvia menoja, kuten korkeita lääkekustannuksia ja kuntoutuskuluja. Kohtuullisen minimin viitebudjetissa ei huomioida tällaisia kuluja, joten tulojen suhteuttaminen viitebudjetteihin jää pitkäaikaissairaiden eläkeläisten kohdalla vaillinaiseksi.

Perusturvan saajien elintaso voidaan verrata viitebudjetteihin myös tarkastelemalla haastateltavien ilmoittamia kulutusmenoja (ks. taulukko 6, s. 70). Tarkastelun keskeisin havainto on se, että perusturvan matalan tason vuoksi lähes kaikki menoerät olivat pienempiä kuin kohtuullisen minimin mukainen kulutustaso edellyttäisi. Ainoastaan sähkölaskut, vakuutusmaksut sekä vapaa-ajan ja harrastusten kulut ylittävät viitebudjettien arviot. Sähkölaskujen suuruutta saattaa selittää se, että haastateltavat ilmoittivat arviolaskuihin perustuvat summat. Haastateltavien keskimääräiset harrastuskulut olivat viitebudjetteja suuremmat, mutta niissä oli suurta vaihtelua. Myös

¹⁴ Viitebudjettien oletuksena on, että asuminen esimerkiksi Helsingissä 45 neliön vuokra-asunnossa maksaa 654 euroa kuukaudessa ja joukkoliikenteen kuukausilippu maksaa 43 euroa (Lehtinen ym. 2010, 48).

terveysmenot olivat keskimääräisesti suuria johtuen pitkälti muutamien henkilöiden poikkeuksellisen suurista terveydenhoitokuluista.

Taulukko 6. Perusturvan saajien kulutusmenojen vertailu kohtuullisen minimin viitebudjetteihin eri paikkakunnilla^a.

	Perusturvan saajat (keskiarvo ^b , oma ilmoitus), €/kk	Viitebudjetti/ Yksin asuva, alle 45-vuotias nainen Helsingissä, €/kk	Viitebudjetti/ Yksin asuva, alle 45-vuotias nainen Lahdessa, €/kk	Viitebudjetti/ Yksin asuva, alle 45-vuotias nainen Salossa, €/kk
Ruoka	203	283	283	283
Vaatetus	11	47	47	47
Kodin tavarat, laitteet ja niiden kuluminen	5	138	138	138
Sähkö	25	16	16	16
Kotivakuutus	21	6	6	6
Vapaa-aika ja harrastukset	65	34	34	34
Terveys	41	22	22	22
Henkilökohtainen hygienia	–	37	37	37
Yhteensä, ilman asumista ja liikkumista	402	583	583	583
Asuminen/vuokra	465	654	552	391
Liikkuminen	27	43	70	70
Yhteensä	894	1 280	1 205	1 044

^a Viitebudjeteissa asuminen ja liikkuminen perustuvat kaupungin kokoon. Kuluttajatutkimuskeskus on laskenut asumiskustannukset erikseen Helsingille, pääkaupunkiseudulle sekä erikokoisille kaupungeille. Lahti on yli 100 000 asukkaan kaupunki ja Salo 20 000–59 999 asukkaan kaupunki. Yksityisauton käyttö koettiin välttämättömäksi ainoastaan lapsiperheiden kohdalla, minkä vuoksi muiden kotitaloustyyppien viitebudjeteissa huomioidaan vain julkisen liikenteen kuluja. Liikkumisen kustannukset on jaettu pääkaupunkiseudun kuntien sisäisen ja seutualueen kausilippuun sekä muuhun Suomeen, jossa kustannuksena on 40 matkan joukkoliikennelippu. Kodin tavaroihin ja laitteisiin sisältyvissä tietoliikennemennoissa huomioidaan tv-lupa, matkapuhelinmaksut, internetyhteys, tietoliikennelaitteet ja sanomalehti. (Ks. Lehtinen ym. 2010, 47–48.)

^b Tutkimuksen kohderyhmä on pieni ja osallistuneiden kulutusmenoissa on suurta vaihtelua (ks. taulukko 4), jolloin keskiarvojen tarkastelu kuvaa todellisuutta vain pieneltä osin. Se mahdollistaa kuitenkin parhaiten vertailun viitebudjettien kanssa.

Sosiaalisesti kestävä elintaso voidaan arvioida myös aineellista huono-osaisuutta ja välttämättömyksiä tarkastelevien tutkimusmenetelmien avulla (ks. luku 2.2). Tässä tutkimuksessa muodostimme haastattelu- ja kyselytietojen perusteella eräänlaisen välttämättömyysindeksin, jonka avulla tarkastellaan, minkälaisia mahdollisuuksia yksin asuvilla perusturvan saajilla on saavuttaa erilaisia elämässä välttämättömiä asioita. Sisällytimme indeksin muuttujiksi aiemmissa tutkimuksissa välttämättö-

myyksiksi määriteltyjä hyödykkeitä ja muita tarpeiden tyydytyksen kannalta oleellisia tekijöitä, kuten terveydenhoidon palveluja ja sosiaalisia kontakteja (ks. Kangas ja Ritakallio 1996 ja 2008; Saunders 2008; Saunders ym. 2008; Guio 2009; Guio ym. 2012). Tässä tutkimuksessa haastatteluaineiston analyysi on vahvistanut käsityksiämme siitä, mitä asioita perusturvan saajat pitävät välttämättömyyksiä ja mitkä he liittävät kohtuulliseen elintasaan. Koska indeksin vastauksia ei ole kerätty kyselylomakkeilla, sen laatiminen sisältää tutkijoiden harkintaa ja tulkintaa. Indeksi on objektiivinen lista välttämättömyyksistä mutta muuttujien saamat arvot perustuvat haastateltavien subjektiiviseen arvioon.

Indeksissä olemme antaneet kullekin muuttajalle arvon 0, 0,5 tai 1 sen mukaisesti, miten hyvin haastateltava pystyy hankkimaan välttämättömyyksiä määriteltyjä tarpeiden tyydyttäjiä tai miten välttämättömyydet toteutuvat (ks. taulukko 7). Taulukon 7 alimmalla rivillä on näistä osatekijöistä laskettu haastateltavan indeksiluku ja oikeassa reunassa kunkin välttämättömyystekijän yleisyys vastaajien keskuudessa. Suurin osa muuttujista saa vain arvot 0 tai 1: henkilöllä joko on vakituinen asunto, kotivakuutus, säästöjä, tai ei ole. Osa muuttujista on kuitenkin moniulotteisempia ja tällöin indeksin muodostamisessa on haluttu tuoda esiin vaihtoehtoisia tilanteita ja osittaisia puutteita (ks. liite 6). Esimerkiksi puhelimen kohdalla arvo 0,5 merkitsee sitä, että haastateltava ei voi saada omaa puhelinliittymää luottotietojen menetyksen vuoksi. Olemme myös halunneet tuoda esiin perusturvan saajien subjektiivisia kokemuksia, mikä tulee esiin esimerkiksi sosiaalisten kontaktien kohdalla.

Välttämättömyysindeksi osoittaa, että suurin osa yksin asuvista perusturvan saajista ei kokenut vakavia puutteita asumisessa tai ruokailumahdollisuuksissa. Lähes kaikki toivat myös esiin, että heillä oli riittäviä mahdollisuuksia saada terveydenhoitoa ja ostaa reseptilääkkeitä. Kaksi henkilöä koki kuitenkin, ettei heidän sairauksiaan ole hoidettu, ja yksi joutui tinkimään reseptilääkkeistä. Suurin osa haastateltavista pystyi käyttämään tarvitsemansa verran julkisia liikennevälineitä tai kuljetuspalvelua ja heillä oli säännöllisiä sosiaalisia kontakteja.

Pääosin kahtiajakoon perustuva indeksi ei kuitenkaan kerro, kuinka hyvin tai millä tasolla muuttujina olevat asiat toteutuvat eikä se tee näkyväksi erilaisia keinoja, joita haastateltavat joutuivat käyttämään välttämättömyyksiensä saavuttamiseksi (ks. luku 5). Välttämättömien tarpeiden tyydyttäjien hankkiminen saattoi myös edellyttää valintoja:

”Mulla menee yleensä niin, että mä katson että lääkkeet on. Jos on tärkeitä, niin sitten ruokaa ostetaan vähemmän, tai syödään kaapista se mitä siellä on.” (V1)

Köyhyyttä kokevat haastateltavat joutuivat jatkuvasti laskemaan rahojaan ja tinkimään omista kulutustarpeistaan. Haastateltavien kokemat puutteet liittyivät ensisijaisesti rajallisiin mahdollisuuksiin harrastaa ja käydä lomamatkoilla – kuten vierailulla muualla Suomessa asuvien lähisukulaisten luona. Suurimmalla osalla ei ollut varaa kotivakuutukseen eivätkä he voineet säästää hätätapauksia varten.

Kun köyhyyttä on aiemmissa tutkimuksissa määritelty vastaavien mittareiden avulla, köyhyysrajana on useimmiten pidetty vähintään kolmen välttämättömyystekijän vastentahtoista puutetta (Kangas ja Ritakallio 1996, 23). Taulukossa 7 tämä vastaa indeksin arvoa, joka on pienempi kuin 0,82. Tällöin haastateltavat määrittyivät kahta lukuun ottamatta köyhiksi. Ei-köyhäksi lukeutuvilla haastateltavilla oli pieni työeläke tai säästöjä tai he saivat taloudellista apua läheiseltä. Kaikilla muilla, ja kaikilla ilman taloudellista apua pärjäävillä haastateltavilla, oli vähintään kolme puutetta. Vaikka suurin osa perusturvan saajista pystyi asumaan riittävän hyvin, syömään ja hoitamaan terveyttään, heidän tulotasonsa oli suhteellisesti niin alhainen, että heidän elintasonsa oli kaukana sosiaalisesti hyväksyttävästä elintasosta.

Johtopäätös on, että sekä viitebudjettiin verrattuna että välttämättömyyksiä listaavan indeksin perusteella perusturvan saajien elintaso ei ole sosiaalisesti kestävällä tasolla. Tämä tukee aiempien tutkimusten tuloksia, joiden mukaan työttömien tulot ovat riittäneet kattamaan vain noin kaksi kolmasosaa kohtuulliseksi katsotusta vähimmäiskulutuksesta ja takuueläkkeen saajien tulot ovat ylittäneet juuri ja juuri kohtuullisen minimin mukaiseen kulutustasoon (Perusturvan riittävyyden arviointiraportti 2011). Haastateltavat arvioivat itse, että he tulisivat kohtuullisesti toimeen, jos heillä olisi käytettävissään asumiskulujen jälkeen noin 650 euroa kuukaudessa. Arvio vastaa hyvin kyselytutkimuksella selvitettyjä väestön mielipiteitä perusturvaetuuksien riittävästä tasosta (Kuivalainen 2011). Myös Perusturvan riittävyyden arviointiraportissa (2011) on arvioitu, että yksin asuvat perusturvan saajat voisivat saavuttaa riittävän kulutustason, jos heidän käytettävissä olevat tulonsa olisi asumismenojen jälkeen 575–660 euroa kuukaudessa.

6.2 Ekologisesti kestävä?

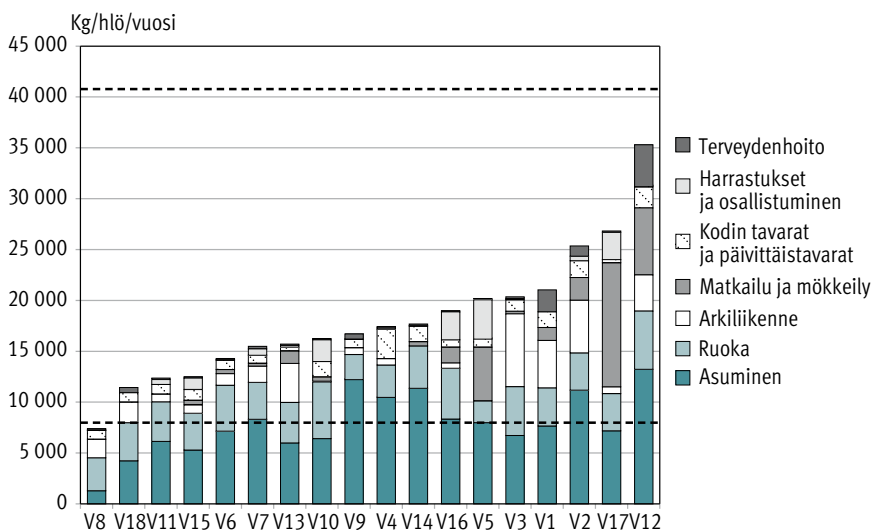
Tutkimuksen tarkoitus on tehdä näkyväksi myös sitä, mikä olisi ekologisesti kestävä elintason raja. Ympäristötutkijat ovat arvioineet kestävä luonnonvarojen käytön tason jakamalla kestävästi hyödynnettävissä olevan luonnonvarojen määrän maapallon väestön määrällä (9 miljardia vuonna 2050). Tästä lähtökohdasta arvioituna Euroopassa voidaan kuluttaa kestävästi enintään 10 tonnia luonnonvaroja henkeä kohti vuodessa. Tästä noin kuusi tonnia voi olla uusiutumattomia luonnonvaroja ja neljä tonnia uusiutuvia luonnonvaroja. Maa- ja metsätalouden aiheuttaman eroosion tulee vähentyä 200–300 kilogrammaan nykyisestä kolmesta tonnista. (Bringezu 2009, 168–171.) Myös Schmidt-Bleek (2009) ja Ekins ym. (2009) esittävät uusiutumattomien luonnonvarojen käytön rajoittamista enintään kuuteen tonniin henkeä kohden vuodessa. Kun Bringezun (2009) esittämästä 10 tonnista vähennetään julkisen kulutuksen osuus, kotitalouksien kestävä kulutuksen taso voi olla enintään kahdeksan tonnia henkeä kohden vuodessa (Lettenmeier ym. 2012; ks. myös Dittrich ym. 2012, 70).

Taulukko 7. Yksin asuvien perusturvan saajien välttämättömyysindeksi.

	V1	V2	V3	V4	V5	V6	V7	V8	V9	V10	V11	V12	V13	V14	V15	V16	V17	V18	
Vakituinen asunto	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,94
Huonekalut kohtuullisessa kunnossa	1,0	0,5	0,5	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,5	1,0	1,0	1,0	1,0	0,5	0,89
Pesukone	0,5	1,0	0,5	1,0	1,0	1,0	1,0	0,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,89
Pakastin	1,0	0,0	1,0	1,0	0,0	1,0	0,0	1,0	1,0	0,0	0,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,0	1,0	1,0	0,67
Televisio	0,0	0,5	0,0	0,0	0,5	1,0	0,0	0,0	0,0	1,0	1,0	1,0	0,0	1,0	0,0	1,0	0,5	1,0	0,47
Kotivakuutus	0,0	0,0	1,0	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	1,0	0,0	1,0	1,0	0,0	0,33
Lämmin ruoka vähintään kerran päivässä	1,0	0,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,89
Sanomalehti	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,06
Oma puhelinliittymä	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,5	0,5	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,5	0,92
Nettiliittymä kotona	1,0	1,0	0,0	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	1,0	0,0	1,0	0,0	0,0	0,33
Tietokoneaidot	1,0	1,0	0,0	1,0	1,0	0,0	1,0	1,0	0,0	1,0	0,0	1,0	1,0	1,0	0,0	1,0	1,0	0,0	0,67
Säännöllinen sosiaalinen kontakti muiden ihmisten kanssa	0,5	1,0	1,0	1,0	0,0	1,0	1,0	1,0	0,5	0,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,5	1,0	1,0	0,81
Säästöt hätätapausta varten	0,0	0,0	1,0	1,0	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,17
Lomamatka kotikaupungin ulkopuolella viimeisen vuoden aikana	1,0	0,0	1,0	0,0	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	1,0	0,0	0,0	1,0	1,0	0,0	0,39
Varaa käyttää julkisia liikennevälineitä	1,0	0,5	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,5	0,5	0,5	0,5	1,0	1,0	0,5	0,5	1,0	0,5	1,0	0,78
Terveydenhoito tarvittaessa	1,0	0,5	1,0	1,0	1,0	0,5	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,94
Mahdollisuus ostaa reseptilääkkeitä	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,5	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,97
Indeksi	0,71	0,53	0,71	0,88	0,68	0,59	0,56	0,44	0,53	0,56	0,56	0,85	0,68	0,79	0,56	0,79	0,76	0,59	

Perusturvan saajien materiaalityöläisyys ylittävät tämän ekologisesti kestäväksi arvioitun tason (8 000 kiloa vuodessa) (ks. kuvio 14). Ainoastaan yhden haastateltavan materiaalityöläisyys oli kestävyysrajan alapuolella, koska hänen asumisen materiaalityöläisyys jäi pieneksi asunnottomuuden takia. Toiseksi pienin materiaalityöläisyys oli 1,5-kertainen ekologisesti kestävä tasoon nähden. Tämä johtui siitä, että haastateltavan arkiliikenteen materiaalityöläisyys oli pieni, hän ei käynyt lomamatkoilla ja asui kuntoutuslaitoksessa, jossa hänen yksityinen asuinpinta-alansa oli pieni. Suurin materiaalityöläisyys oli lähellä keskivertosuomalaisten kulutusta ja noin viisinkertainen ekologisesti kestävä tasoon nähden.

Kuvio 14. Haastateltavien materiaalityöläisyys suhteessa ekologisesti kestävä tasoon (8 000 kiloa luonnonvarojen henkeä kohti vuodessa, alempi katkoviiva) sekä keskivertosuomalaisten materiaalityöläisyyden (40 500 kiloa vuodessa, ylempi katkoviiva).

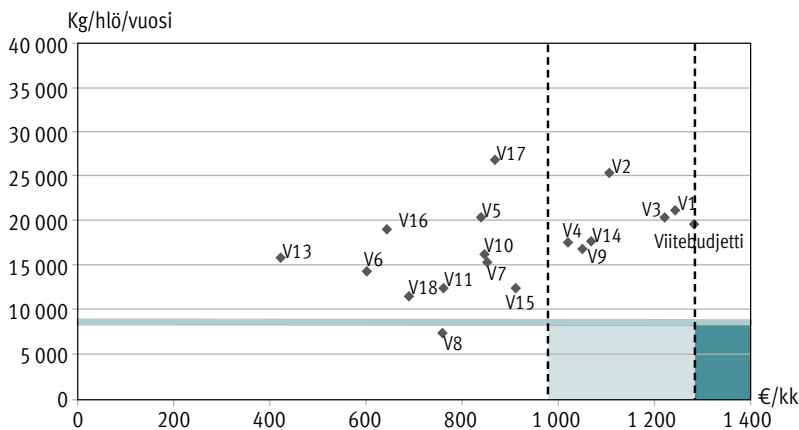

Tutkimuksen tulokset näyttävät vahvistavan aiempien tutkimusten havaintoja, joiden mukaan luonnonvarojen käytön ja tulotason välillä on selvä yhteys. Esimerkiksi KotiMIPS-tutkimuksessa havaittiin positiivinen yhteys kotitalouksien bruttotulojen ja materiaalityöläisyyden koon välillä (Kotakorpi ym. 2008, 62; ks. myös Tukker ym. 2010). Tähän tutkimukseen osallistuneiden kotitalouksien kohdalla on mahdollista erottaa heikko positiivinen yhteys tulojen ja materiaalityöläisyyden välillä. Merkittäviä eroja ei kuitenkaan muodostunut, koska haastateltavien tulotasot olivat niin yhteneväiset. Emme myöskään pystyneet laskemaan läheisiltä saadun tuen ja kaikkien epävirallisten tulojen rahallista arvoa. Tulojen lisäyksen merkityksestä kertoo kuitenkin se, että luonnonvarojen kokonaiskulutus oli suurempi niillä haastateltavilla, jotka saivat läheisiltään rahallista tukea tai pääsivät esimerkiksi läheisten kustantamille lomamatkoille.

6.3 Ympäristövaran rajoissa?

Sosiaalisen ja ekologisen kestävyuden yhtäaikaista tarkastelua arvioimme perusturvan saajien elintaso suhteessa ympäristövara (ks. luku 2.4). Kuviossa 15 ympäristövaran ylärajan muodostaa ekologisesti kestävä luonnonvarojen kulutuksen taso MIPS-menetelmällä mitattuna ja alarajan kohtuullisen minimin viitebudjetin mukainen tulotaso. Kuvion oikeassa alanurkassa sijaitsee ympäristövara (tummin alue), jonka rajoina toimivat 8 000 kilon vuotuinen materiaalityöjälki (vaakasuora palkki) ja viitebudjetin taso sisältäen asumis- ja liikennekustannukset (yhteensä 991–1 280 euroa asuinpaikkakunnasta riippuen, katkoviivojen erottama, pystysuora palkki). Vaikka seitsemän haastateltavaa sijoittui vaaleansiniselle alueelle, ei kenenkään tulotaso ollut asuinpaikkakuntansa mukaisen kohtuullisen minimin tasolla. Ainoa materiaalityöjäljen kestävä rajan alapuolelle sijoittuva henkilö oli puolestaan tutkimushetkellä koditon.

Kuvio 15. Haastateltavien asema suhteessa kohtuullisen minimin viitebudjetin ja materiaalityöjäljen avulla muodostettuun ympäristövara. Oikeassa alanurkassa sijaitsee ympäristövara (tummin alue), jonka rajoina toimivat 8 000 kilon vuotuinen materiaalityöjälki (vaakasuora palkki) ja viitebudjetin taso sisältäen asumis- ja liikennekustannukset (yhteensä 991–1 280 euroa asuinpaikkakunnasta riippuen, katkoviivojen erottama, pystysuora palkki).

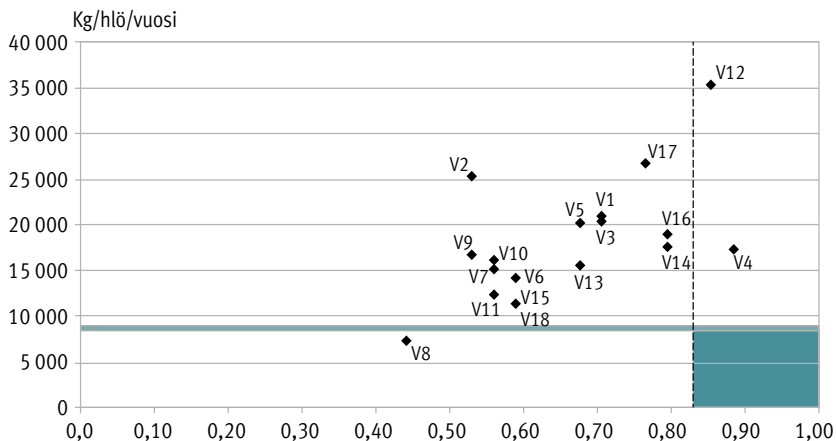

Kuviosta nähdään, että yksikään haastateltavista ei sijoittunut ympäristövaran alueelle: kenenkään elintaso ei ollut sekä ekologisesti että sosiaalisesti kestävä. Vaikka haastateltavien luonnonvarojen käytössä oli suurta vaihtelua, yhtä poikkeusta lukuun ottamatta kaikkien materiaalityöjälki ylitti ekologisesti kestäväksi arvioidun tason.

Kohtuullista elintaso kuvaava ympäristövara voidaan muodostaa myös yhdistämällä samaan kuvioon välttämättömyysindeksin arvot ja materiaalityöjäljet. Kuviossa 16 (s. 76) ympäristövaran ylärajaa esittävä vaakasuora viiva kuvaa ekologisesti kestävä luonnonvarojen kulutuksen rajaa (8 000 kiloa). Musta katkoviiva kuvaa indeksin minimiarvoa eli kolmea puutetta (0,82). Tämän tarkastelun valossa kaksi haastateltavaa ylittää sosiaa-

lisesti kestävään elintasaan mutta heidän materiaalijalanjälkensä ylittävät selvästi ekologisesti kestävä tason. Yksikään haastateltavista ei sijoittunut näin muodostettuun ympäristövaraan (tummin alue).

Kuvio 16. Haastateltavien asema suhteessa deprivatioindeksiin ja materiaalijalanjälkien avulla muodostettuun ympäristövaraan.

Kuvio osoittaa lisäksi, että välttämättömyysindeksiin ja materiaalijalanjälkien välillä näyttäisi olevan yhteys: mitä vähemmän puutteita, sitä suurempi materiaalijalanjälki. Yhteyden voi liittää aiempiin tutkimuksiin tulojen ja luonnonvarojen käytön yhteydestä (esim. Kotakorpi ym. 2008), mutta sen tarkempi selvittäminen vaatisi isomman otoskoon.

6.4 Kohtuullisen elintason tulkinnat

Edellä kuvatut tarkastelut antavat varsin yksiselitteisen käsityksen siitä, että tutkimukseen osallistuneiden perusturvan saajien elintaso ei ole kohtuullinen eli sekä sosiaalisesti että ekologisesti kestävä. Haastatteluaineiston analyysi antaa tämän lisäksi mahdollisuuden tarkastella haastateltavien tulkintoja ja subjektiivisia näkemyksiä kohtuullisesta elintasosta. Kohtuullista elintasoa, köyhyyttä ja luonnonvarojen kulutusta käsittelevien lausumien analyysi osoittaa, että kohtuuden ja riittävyyden määritelmät ovat yksilöllisiä ja suhteellisia. Jäsenämme analyysia esittämällä, miten perusturvan saajat määrittelevät kohtuutta suhteessa 1) tarpeisiin ja välttämättömyyksiin, 2) muiden elintasaan sekä 3) riittävyyteen ja ekologisten kestävyys tavoitteisiin. Samalla analyysi etsii haastattelupuheesta vastauksia siihen, mikä olisi kohtuullinen elintaso ja mitkä olisivat kohtuullisen elintason rajat.

6.4.1 Kohtuullinen suhteessa tarpeisiin ja välttämättömyyksiin

Aineistossa haastateltavat arvioivat oman elintasonsa kohtuullisuutta suhteessa tarpeenmukaisiin välttämättömyyksiin. Kohtuullisen elintason tulee sisältää vähintään ne asiat, jotka haastateltavat kokevat välttämättöminä. Useimmiten he mainitsevat välttämättömyyksiinä asunnon, ruoan, vaatteet, lääkkeet ja terveydenhoitopalvelut sekä erilaiset julkiset sosiaalipalvelut ja kirjastot. Lisäksi mainitaan nettiyhteys ja mahdollisuus omistusasuntoon. Haastattelutilanteissa tuotettu välttämättömyyksiin lista on näin ollen huomattavasti lyhyempi kuin aiempien tutkimusten määritelmät välttämättömyyksistä (ks. luku 2.2 ja 6.1). Seuraava lausuma kuvaa välttämättömyyksiä mutta myös niiden kohtuullista tasoa:

"V14: Mutta tärkeähän se on tuo, ruoka joka on jokaiselle meille tärkeä, elintaso ja monipuolinen ruoka. Ja sitten tuota, vaatetus. Ja sitten harrastukset. Nehän mieltä piristää kaikki. Ja sitten tuota niin tietenkä pitäisi olla ilmaiset matkat eläkeläisille, se on luonnollinen asia. Ja saisi terveyttä niin että olis, eivät leikkaisi niitä mitä ne on leikanneet...

H1: Niin, että pitäis olla palvelut kunnossa.

V14: Palvelut kunnossa. Terveyspalvelut kaikki kunnossa pitäis olla.

H: Entäs sitten asuminen?

V14: Ja asuminen myös. Sen tason asuminen, että jos näinkin paljon vuokraa maksaa, niin pitäis ainakin sitten olla tuota nätti asunto. Ja siis laitettu asunto. Sen ei tarvi olla mitään erikoista marmorista eikä mitään semmosta, mutta ihan tavallista näin."

Lausumassa tulee selvästi esiin, että nykyisessä suomalaisessa yhteiskunnassa välttämättömyydeksi ei määrity vain tarpeiden turvaamisen minimitaso vaan siihen sisältyvät myös harrastukset, matkat ja muu mieltä piristävä toiminta. Lausuman viimeinen virke kuitenkin palauttaa kohtuuden rajoihin: kohtuullinen on tavallista eikä sellaista, mitä pidetään yleisesti ylellisenä tai liiallisena (ks. Aatola 2004, 26).

Analyysi osoittaa selvästi, että kohtuullisuuden tulkintaan vaikuttavat kulutuskulttuurin muovaamat yksilölliset mieltymykset ja toiveet. Edellä olevassa lausumassa haastateltava korostaa laitetun ja nätin asunnon merkitystä, koska hän kokee itse asuvansa remontoimattomassa ja vaatimattomasti sisustetussa kaksiossa. Lausuma kuvaa, kuinka välttämättömäksi koettu asumistaso ei ole enää yhteydessä tarpeiden tyydyttämiseen minimitasolla vaan suhteelliseen huono-osaisuuden kokemukseen, jota jatkuvaan kasvuun perustuva kulutuskulttuuri vahvistaa. Asumistaso on hyvä esimerkki elintason osatekijästä, jossa kulttuuriset tekijät ovat korottaneet kohtuullisuuden kriteerejä. Suuren sosiaalisen variaation vuoksi asumistasossa on haastavaa määritellä yleistettävää kohtuullista tasoa, jonka merkkejä olisivat esimerkiksi soveltuvuus ilmasto-olosuhteisiin ja saniteettimahdollisuudet (Doyal ja Gough 1991, 196). Suomen kaltaisissa vauraissa hyvinvointivaltioissa ei ole enää juurikaan puutetta viemäroinnista eikä keskuslämmityksestä ja ihmisillä on mahdollisuus asua kolmen

huoneen asunnoissa yksin. Tällöin vaatimukset kohdistuvat asunnon sijaintiin, kuntoon ja sisustukseen.

Aineistossa luetellaan paljon muitakin puutteita, jotka eivät johdu siitä, että haastateltavat eivät varsinaisesti pystyisi tyydyttämään perustarpeitaan tai välittäviä tarpeitaan. Aineiston perusteella perusturvan saajien subjektiiviset, koetut puutteet liittyvät pikemminkin siihen, millä tasolla tarpeita voi tyydyttää: onko asunto riittävän tilava, voiko syödä monipuolista ruokaa tai saako lääkäriajan tarpeeksi nopeasti. Tällöin voisi tulkita, että perusturvan saajat ovat saavuttaneet sellaisen elintason, joka selkeästi turvaa heidän tarpeentyydytyksensä minimitasolla. Sen sijaan he kokevat, että he eivät voi osallistua täysipainoisesti yhteiskunnan toimintaan, koska he joutuvat luopumaan sellaisista mahdollisuuksista, jotka ovat yleisesti muiden saatavilla.

Pienituloiset perusturvan saajat peilaavat kohtuullista elintasoja luontevasti köyhyyteen. Kohtuullista olisi tällöin se, ”että ei aina tarvii vaan miettiä, että onko tähän nyt rahaa? Vai pitääkö jostain säästää vielä enemmän” (V12). Kohtuullinen elintaso mahdollistaisi tietynlaisen huolettomuuden rahan käytön suhteen, mikä lisäisi haastateltavien valinnanmahdollisuuksia. Tarpeiden ja halujen erotteluun liittyen voisi ajatella, että perusturvan saajat haaveilevat sellaisesta kohtuullisesta elintasosta, jonka ansiosta heillä olisi enemmän mahdollisuuksia toteuttaa yksilöllisesti muovautuvia, preferenssipohjaisia halujaan (ks. Doyal ja Gough 1991, 42; Riihinen 2002, 182). Vuosien ja jopa vuosikymmenten ajan perusturvalla eläneet haastateltavat ovat joutuneet tinkimään haluistaan ja keskittämään kulutuksensa vain tarpeen mukaiseen välttämättömään. Haluille ei jää sijaa, jos rahat riittävät vain asumiseen, ruokaan, lääkkeisiin sekä puhelin- ja sähkölaskujen maksamiseen. Koska haastateltavilla ei ole mahdollisuutta noudattaa impulsiivisempia halujaan, heidän elämästään muodostuu helposti vaihtoehdotonta.

Toisaalta kohtuullisen elintason saavuttaminen ei haastateltavien puheessa merkitse suurten rikkauksien tavoittelua vaan välttämättömyyskulutuksen yläpuolelle kurottavat halut liittyvät useimmiten pieniin arjen rikastuttajiin (kuten kahvilla käymiseen) tai matkustamiseen (kuten laskettelulomiin ja laivaristeilyihin). Tällöin haastateltavien kulutustoiveet suuntautuvat siihen, mitä jo hyvin yleisesti pidetään lähes välttämättömyytenä korkeampituloisten ryhmissä. Aiemmissä tutkimuksissa kulutustoiveiden on todettu lisääntyvän tulotason myötä (Karlsson ym. 2004). Samalla lisääntyy halujen tyydyttämiseen suuntautuva kulutus, minkä seurauksena korkean elintason kulutuskulttuurissa kohtuullisuus määrittyy enemmän suhteessa haluihin kuin tarpeisiin (ks. Riihinen 2012).

Kun halut lisääntyvät ja kohtuullisen rajat hivuttautuvat ylöspäin, ihmisten on usein vaikea tunnistaa, että heillä on jo tarpeeksi (ks. Aro ja Wilska 2011). Tässä tutkimuksessa osa perusturvan saajista kuitenkin perusteli omia kokemuksiaan riittävästä ja kohtuullisesta elintasosta nimenomaan sillä, että he eivät tarvitse enempää: ”Mutta todella niin kun että ei käytä, ei käytä rahaa turhaan. Että ei käy kahvilla ulkona, koska mulla ei ole siis välttämättä tarvettakaan siihen.” (V17). Tällöin kokemus koh-

tuullisesta elintasosta on yhteydessä tyytyväisyyteen, subjektiiviseen kokemukseen siitä, että on saanut riittävästi tarpeisiin ja haluihin nähden:

”H: Niin, mitä se tarkoittaa se kohtuullinen ylipäänsä?

V11: No, en minä nyt tiedä. En minä oikeastaan mitään kaipaa, en minä enää mitään kaipaa. Minä olen oikeastaan niin kun elämässäni saanut kaiken, mitä minä haluan.”

Subjektiivisessa arviossaan haastateltava kokee, että hänen tarpeensa tyydyttyvät riittävästi eikä hän koe tarvetta korkeampaan elintasoon, jolloin tuntuisi luonnolliselta tulkita, että hänen elintasonsa on kohtuullinen. Lausumassa haastateltava kuvaa kohtuullisuutta tilana, jossa hän ei enää halua ja kaipaa mitään. Voisi jopa ajatella, että haastateltava on saavuttanut rajan, jonka jälkeen tarpeiden tyydyttäjien lisämäärä ei enää lisää tarpeiden tyydytystä (ks. Doyal ja Gough 1991, 162). Pienituloisten perusturvan saajien riittävyyskokemuksia voidaan selittää myös sillä, että he ovat sopeuttaneet kulutustoiheensa tulotasoon. Karlssonin ym. (2004, 766) tutkimuksessa tuli esiin, että sellaiset kotitaloudet, joiden kulutustoiheet ovat pieniä ja välttämättömiksi koetut tavarat ja palvelut vähäisiä, ovat suuremmalla todennäköisyydellä tyytyväisiä kulutustasoonsa.

6.4.2 Kohtuullinen suhteessa muiden elintasoon

Toiseksi kohtuullisuus ymmärretään perusturvan saajien haastatteluissa suhteena: oman elintason kohtuullisuuden arviointi perustuu vertailuun. Yhtäältä köyhyyskokemuksia vahvistaa oman elintason vertaaminen rikkaampien ihmisten elintasoon:

”H: Mistä sen tunnistaa, mitä se on sitten se köyhyys?

V18: No, ei ole varaa kaikkeen, mihin rikkailla on varaa.”

Vertailu tapahtuu käytännössä esimerkiksi niin, että haastateltavat kokevat oman asumistasonsa liian vaatimattomaksi, jos he kyläilevät paremmin toimeentulevien henkilöiden luona. Kohtuuttomuuden ja osattomuuden kokemuksia vahvistaa luonnollisesti myös se, että pienituloisella ei ole varaa harrastaa samanlaisia asioita vapaa-aikanaan kuin varakkaammilla.

Toisaalta haastateltavat kokevat oman elintasonsa paremmaksi, jos he vertaavat sitä esimerkiksi asunnottomien tai vielä köyhempien ihmisten elintasoon:

”V5: No, en mä oikein suoraan sanoen tunne itseäni mitenkään köyhäksi. Minun mielestä köyhä on ihan toisenlainen, toisenlaisen tulotason eläjä. Jos menet vaikka johonkin Intiaan kattelemaan, niin siellä on köyhiä.”

Lausumissa köyhyyttä ja riittävyttä suhteutetaan sekä muiden ihmisten elintasoon että yleisemmin perustarpeiden tyydyttämiseen. Omaan elintasoon on syytä olla

tyytyväinen, jos vertaa itseään sellaiseen henkilöön, jolla ei ole mahdollisuutta tyydyttää edes perustarpeitaan:

”V6: Että kyllä sitä lopultakin kun ajattelee sellaista, jolla ei o mitään paikkaa, mihin mennä. Niin kun on edes lämmin asunto, niin kyllä pitää olla tyytyväinen siihen. – – Kyllä kun kattoo noita maailman katastrofeja. Niin kun vertaa sitten meidän täällä eloa ja oloa, niin kyllä täällä vaan on lopulta hyvä olla.”

Maailman katastrofeihin ja intialaisten absoluuttiseen köyhyyteen viittaavat lausumat kyseenalaistavat kulutus- ja köyhyystutkimuksessa vakiintuneen määritelmän, jonka mukaan kohtuullisuutta suhteutetaan ympäröivään yhteiskuntaan: kohtuullinen kulutustaso antaa ”mahdollisuuden osallistua yhteiskunnassa tavanomaiseen toimintaan sosiaalisesti hyväksyttävällä tavalla” (Aatola 2004, 26). Toisaalta eriarvoisuuden vähentämisen näkökulmasta on oleellista, että sosiaalista kestävyyttä arvioidaan nimenomaan suhteessa lähiyhteisöjen ja suomalaisen yhteiskunnan yleiseen elintsoon. Jos perusturvan saajien elintaso jää reilusti jälkeen yleisestä elintason noususta, eriarvoisuus lisääntyy. Se heikentää perusturvan saajien mahdollisuuksia saavuttaa kohtuullinen elintaso, mihin viitataan seuraavassa lausumassa:

”H: – – mikä se olisi se kohtuullinen sun mielestä ihan, jos kysytään?
V15: No, että kaikki olisi, kaikki olisi tuo, tuota noin samanarvoisia. Ja kaikille tuota noin, eikä myös ruveta. Jos on esimerkiksi köyhä, niin sitten sitä ruvetaan sorsimaan.
– – Ne, millä on varaa ja rahaa, niin ne rupee sorsimaan köyhiä.”

Haastateltava kokee lisäksi, että ”jos on vähäsen sellaisten hienompien ihmisten kanssa, niin – – ne vähän kattoo nenän varttaan pitkin.” (V15). Tällaisen alemmuuden kokemuksen ja häpeän välttämiseksi haastateltava määrittelee kohtuulliseksi sen, että hän voisi kokea olevansa samanarvoinen muiden kanssa (ks. myös Hirvilammi ja Mäki 2013).

Haastattelut osoittavat, että kohtuullisen elintason määrittely on tasapainoilua suhteessa siihen, verrataanko omaa elintaso samassa kaupungissa asuvien varakkaampien henkilöiden vai köyhemmissä maissa asuvien ihmisten elintsoon. Arvioon vaikuttaa se, minkälaisena haastateltava pitää oikeudenmukaisuusyhteisöään. Suomalaisessa hyvinvointivaltiossa on oikeudenmukaista, että työmarkkinoiden ulkopuolella oleville turvataan reilu osuus kansantulosta ja heilläkin on mahdollisuus nauttia yleisen elintason nousun hedelmistä. Käytännössä elintason nousu myös muuttaa kulutustottumuksia niin, että uusista asioista tulee välttämättömyyksiä (esim. Lehtinen ym. 2010). Toisaalta haastateltavien elintaso on suorastaan yltäkyläinen suhteessa planeetanlaajuiseen oikeudenmukaisuusyhteisöön (ks. Salonen 2010, 38). Suhteellinen köyhyyskin on siis suhteellista.

6.4.3 Kohtuullinen suhteessa riittävyyteen ja ekologiseen kestävyteen

Kolmanneksi kohtuullisen elintason tulkinnat suhteutuvat kohtuuden ekologiseen ylärajaan: kohtuullista on, että ihmisellä on tarpeeksi mutta ei liikaa. Turhan kulutuksen välttämistä ei aineistossa aina perustella rajallisilla taloudellisilla resursseilla vaan haastatteluissa tuli esiin myös tietoinen turhan kulutuksen välttäminen ja luonnonvarojen säästäminen. Tällaista vapaaehtoista vaatimattomuutta esiintyy lausumissa, joissa perustellaan riittävyyden kokemuksia ja väitetään, että kulutustottumukset eivät ole pelkästään pienituloisuudesta johtuvia (ks. myös Mäki 2011). Esimerkiksi eräs haastateltavista esittää, että rahan lisääntyminen ei saisi häntä lisäämään kulutustaan:

”V17: Että mitä pitäisi muuttaa, jos olisi mahdollisuutta muuttaa? En minä esimerkiksi kaipaa välttämättä mitään autoa. Tai sillai jos olisi rahaa enemmän, niin en minä usko, että minä hirveästi tekisin toisin.”

Turhuuteen viitataan myös niissä lausumissa, joissa kyseenalaistetaan statuskuluttamisen tarve. Osa haastateltavista toi esimerkiksi esiin, että he eivät ymmärrä, minkä takia kannattaisi maksaa joistain tuotteista ”kolme kertaa enemmän pelkästään nimen takia” (V13).

Perusturvan saajat kuvaavat kohtuullisena myös sen, että he osaavat kuluttaa järkevästi ja ekologisesti kestäväällä tavalla:

H: Minkälaista olisi kohtuullinen elämä tai elintaso? Mikä olisi niin kun, lähinnä tulee mieleen?

V1: Se, että katsoo, minkä verran itse kuluttaa niin kun ruokailuun. No ei ostele mitään ihan turhaan, jos ei ole välttämätön ostaa. Ja ruokaakin voi tehdä itse kotona.

H: Niin, että se on kohtuullista.

V1: Pitääkö se tuota niin rahallisesti arvioida?

H: No ei tarvitse rahallisesti. Vaan just sen, että mitä siihen kohtuulliseen elämään kuuluu... (tauko) Sitten siihen varmaan kuuluu myös se, että on niin kun riittävästi.

V1: Ihan riittävästi. Ei hamstraa tavaraa kovinkaan semmoista, mitä pitää sitten myöhemmin heittää pois.

H: Niin, että ei turhaan semmoista, joo. Se on varmaan sellaista vähän, mikä on niin kun kestävääkin elämää, ei liikaa.

V1: Joo. Sitten jos siellä on tällä lailla, tarvitsee vaatteita ostaa, niin käy katsomassa kirpparilta. Ja löytää hyvää kestäväää tavaraa.

H: Että se on niin kun kohtuullista.

V: Ja sitten jos tarvitsee kaupasta ostaa vaatteita tai tuommoista. Niin ostaa sitten semmoisen, joka kestää sitten vuodesta toiseen.”

Haastattelutilanteessa oli edellä puhuttu luonnonvarojen kulutuksesta ja ekologisesta kestävydestä, minkä seurauksena haastateltava lähestyy kohtuutta sen ylärajasta käsin: hän liittää kohtuullisen elintason rahan säästämiseen ja turhan välttämiseen. Haastateltava tulkitsee haastattelijan johdattelun kestävyteen suppeammin kestä-

viksi tavaroiksi ja korostaa, että kohtuullista on ostaa kestävää. Lausumassa kohtuullisuuteen liitetään myös tietoisuus riittävästä määrästä.

Kuten edellisen luvun elintason osatekijöiden analyysi osoitti, pienituloisten perusturvan saajien monet kulutustavat ovat ekologisesti kestäviä. Heillä ei ole varaa ostaa uusia kulutustavaroita tai ruokaa poisheitettäväksi. Tämä näkyy keskivertosuomalaisten kulutusta pienempinä materiaalijalanjälkinä. Toisaalta haastateltavat eivät useinkaan itse tunnista elävänsä ekologisesti eikä suurin osa ajattele aktiivisesti ympäristöasioita. Monet haastateltavat kertovat lajittelevansa jätteistä ainakin biojätteen ja paperin, osa myös energiajätteen, lasit ja metallit. Jätteiden lajitteluun ei kuitenkaan liitetä suuria ympäristönsuojeluun liittyviä tavoitteita vaan siihen on pikemminkin ryhdytty, jos siihen on annettu ohjeet ja taloyhtiössä on siihen mahdollisuus. Sähkönsäätöön ja vedenkulutuksen vähentämiseen ei haastateltavien mukaan tule juuri kiinnitettyä huomiota, koska monilla sähkölaskut maksaa sosiaalitoimi ja vesi sisältyy vuokraan. Osa haastateltavista kertoo kuitenkin sammuttavansa aina valot poistuessaan huoneesta ja ostavansa energiansäästölamppuja – myös taloudellisen säästön takia.

Perusturvan saajien on tavallisesti vaikea hahmottaa luonnonvarojen merkitystä elintason ylläpitäjänä. He näkevät luonnon merkityksellisenä hyvinvoinnin tekijänä ja kuvaavat haastatteluissa runsaasti omaan elämään liittyviä luontokokemuksia. Haastattelutilanteissa tuotettu puhe erilaisista luontokuvista osoittaa kuitenkin, kuinka vaikea haastateltavien on hahmottaa arkipäivässä tarpeellisia materiaaleja luonnon osaksi. Kun luonto tulkitaan hyvin konkreettisesti eikä hahmoteta abstraktimpaa luonnonvarojen kulutusta, myös materiaalijalanjälkien laskeminen tuntuu etäiseltä:

”H: Joo. No sitten tuota tässä mitataan siis näistä nyt sitä luonnonvarojen kulutusta, niin kiinnostaako ne tulokset?

V9: Ei.

H: Ei.

V9: Mitä? En minä mitään luontoa ole pilannutkaan, kun oon asfaltilla kävellyt. Enkä ole tallannut nurmikoita.”

Lausumassa luonto tulkitaan koskemattomaksi luonnoksi, ei luonnonvaroiksi. Luonnonvarojen kulutus on haastateltavalle ymmärrettävästi kaukainen asia senkin takia, että länsimaisen kulutusyhteiskunnan ympäristövaikutukset eivät enää näy siellä, missä kulutus tapahtuu. Ne näkyvät yhä enemmän hyödykkeitä ja palveluita tuottavissa kehittyvissä maissa joko suorina (tuotannon haitallisina päästöinä ja jätteinä) tai globaaleina (esim. ilmastonmuutoksen aiheuttamina) ympäristövaikutuksina (Rice 2007). Haastateltavan elintason huomioiden voisi myös ajatella, että luonnonvarojen kulutuksen ajattelemisen ei ole päällimmäisenä mielessä, jos joutuu huolehtimaan päivittäisestä toimeentulostaan. Usein esitetyn hypoteesin mukaan ympäristömyönteiset asenteet ja kulutuskäyttäytyminen lisääntyvät vasta tulotason noustessa. Tutkimuksissa on kuitenkin havaittu, että pienituloiset ovat suurituloisia ympäristömyönteisempiä (Haanpää 2009, 77). Vaikka suurituloiset ovat usein valmiimpia maksamaan enemmän ympäristönsuojelusta, pienituloiset ovat

huolestuneempia paikallisista ja globaaleista ympäristöongelmista. Tulotason ja ympäristömyönteisyyden yhteys on kuitenkin heikko niin, että ympäristömyönteisyyttä selittää tulotaso enemmän yksilöiden ei-materiaaliset arvot. (Fairbrother 2012.) Myös tämän tutkimuksen aineistossa haastateltavat eroavat toisistaan sen suhteen, kuinka tärkeänä he pitävät luonnonvarojen kulutuksen laskemista tai laajemmin ekologisen kestävyuden tavoitteita.

Haastatteluaineistossa tulee esiin vahvasti ympäristömyönteisiä kannanottoja. Osa haastateltavista on huolissaan ilmastonmuutoksen kaltaisista globaaleista ympäristöongelmista sekä paikallisista ympäristömuutoksista: ”Kyllä tuota luontoakin kuule äärettömästi raiskataan kaikkia, ja vesistöjä ja kaikkia.” (V11). Tästä näkökulmasta kohtuullisen elintason pohdinnatkin liitetään laajempaan kestävä kehityksen viitekehykseen: kohtuullisuus nähdään suhteessa ylikulutuksen vähentämiseen. Haastateltavista erityisesti yksi korosti, että hänen oma elintasonsa on kohtuuttoman korkea globaalissa mittakaavassa:

V5: Varmaan itsekkin kyllä pystyis elämään paljon vähemmällä ja kohtuullisesti. Mut aika vaikea sitä on luopua kaikkien näköisestä, mihin on tottunut. Kun on elänyt koko ajan sellaisessa meiningissä, joka on kaikkea muuta kuin kohtuullista.

H: Niin, että on niin, että itsekkin on ollut mukana siinä.

V5: Niin. Ei ole ikinä historian vaiheessa ollut missään vaiheessa tällaista meininkiä, että kaikki elää kun jotkut faaraot, suurin piirtein.

H: Niin oot sä siis sitä mieltä, että sun omakaan elämä ei o kohtuullista?

V5: No on se kohtuullista ehkä siihen nähden, minkälaista se voisi olla. Mutta ei se nyt sillä kokonaisuuden kannalta ole mitenkään kohtuullista.

H: Hmm, niin kun maailman mittakaavassa ikään kun?

V5: Niin, jeps. – – jos vaikka kaikki muut, jokainen maailman ihminen omistais yhtä paljon, kun minä omistan. Ja eläis sillä energiamäärällä, mitä minä käytän. Ja muutenkin kuluttais ihan yhtä paljon, niin eihän tämä mitenkään voisi toimia.

H: Niin.

V5: Minun mielestä semmonen olis ehkä kohtuullista elämää, jos voisi ajatella, että jokainen voisi elää samalla tavalla. Ja silti kaikki toimis. Siinä ois ehkä hyvä kohtuuden määritelmä.”

Lausumassa haastateltava väittää ensinnäkin, että hän pystyisi alentamaan vielä entisestään omaa elintasoaan mutta tunnistaa samalla, että ihmisen on vaikea luopua sellaisesta, mihin hän on omassa yhteiskunnassaan tottunut. Lisäksi haastateltava toteaa, että hänen oma elintasonsa ei ole kestävä, koska kaikki maapallon ihmiset eivät voisi omistaa hyödykkeitä tai käyttää energiaa haastateltavan tavoin. Hän tiedostaa elävänsä yli rajojen. Tulotasonsa puolesta hän kuuluu muiden haastateltavien tavoin Ulvilan ja Pasasen (2009) määrittelemään ylikulutavaan luokkaan maailman väestön joukossa. Lausumassa haastateltava päätyy myös kannattamaan universaalia, tasa-arvoon perustuvaa globaalia oikeudenmukaisuutta. Myöhemmin hän toteaa lisäksi kestävä kehityksen hengessä, että kohtuullista on, jos ”me ajateltaisiin sen saman elämäntavan jatkuvan vaikka kymmenen tuhannen vuoden päähän” (V5).

7 JOHTOPÄÄTÖKSIÄ

7.1 Tutkimuksen yhteenveto

Tutkimuksessa kuvataan yksin asuvien perusturvan saajien elintaso. Olemme tarkastelleet tulojen lisäksi asumiseen, ruokaan, arkiliikenteeseen, matkailuun ja mökkeilyyn, harrastuksiin ja osallistumiseen, kodintarvikkeisiin ja vaatetukseen sekä terveydenhoitoon liittyviä kulutusmenoja ja riittävyyden kokemuksia (luvut 4.1 ja 5). Koska ihmisten elintaso vaatii taloudellisten resurssien lisäksi luonnonvaroja ja kaikella ihmisen toiminnalla on ympäristövaikutuksia, olemme laskeneet myös perusturvan saajien elintason osatekijöiden materiaalityöjälkiä (luvut 4.2 ja 5). Lisäksi olemme arvioineet, onko haastateltavien elintaso kohtuullista. Käytännössä tutkimuksessa tarkastellaan, miten perusturvan saajien elintaso suhteutuu aiemman tutkimuksen hahmottamiin sosiaalisesti ja ekologisesti kestävästä elintason rajoihin ja miten he itse määrittelevät kohtuullista elintaso (luku 6).

Tutkimukseen osallistuneiden yksin asuvien perusturvan saajien materiaalityöjälki on keskimäärin 18 100 kiloa vuodessa. Materiaalityöjäljissä on suhteellisen suurta vaihtelua, sillä ero eniten ja vähiten kuluttavan haastateltavan välillä on viisinkertainen. Eniten kuluttavaa perusturvan saajaa lukuun ottamatta kaikkien haastateltavien materiaalityöjäljet olivat huomattavasti pienempiä kuin keskivertosuomalaisen 40 500 kilon suuruinen materiaalityöjälki (ks. Laakso 2011). Pienituloisten perusturvan saajien materiaalityöjälki on myös selvästi pienempi kuin suomalaisten suurituloisimman kymmenyksen luonnonvarojen kulutus, joka on yli 50 000 kiloa vuodessa (Nurmela, julkaisematon lähde). Tämä vahvistaa aiempien tutkimusten havaintoja tulotason ja luonnonvarojen kulutuksen välisestä yhteydestä (ks. esim. Kotakorpi ym. 2008; Tukker ym. 2010; Dittrich ym. 2012, 37). Lisäksi tulokset osoittavat, että perusturvan saajien materiaalityöjäljet eivät ole ekologisesti kestäviä: yksin asuvat perusturvan saajat kuluttavat luonnonvaroja vähintään puolitoista kertaa yli kestävästä tason (ks. kuvio 14).

Tutkimus tuo esiin sen, että perusturvan saajien elintaso ei ole sosiaalisesti kestävä köyhyystutkimuksen menetelmällä arvioituna: se ei mahdollista heille kohtuullisen minimin mukaista kulutustasoa eikä välttämättömäksi määritettyä elintaso (ks. kuviot 15 ja 16). Kukaan tutkimukseen osallistuneista perusturvan saajista ei yltänyt oman asuinalueensa kohtuullisen minimin viitebudjettien mukaiseen kulutustasoon. Aineellisen huono-osaisuuden tarkastelussa haastateltavat määrittivät kahta henkilöä lukuun ottamatta köyhiksi. Tulokset ovat samansuuntaisia kuin aiemmissa tutkimuksissa perusturvan saajien tulo- ja kulutusmahdollisuuksista (Moisio 2010; Perusturvan riittävyyden arviointiraportti 2011; Niemelä ja Raijas 2012).

Tulokset osoittavat, että suomalaisten perusturvan saajien elintaso on kohtuuton sekä ekologisesti että sosiaalisesti. Lukujen 6.1–6.3 analyysit viittaavat eräänlaiseen paradoksiin, koska perusturvan saajien elintaso ei ole sosiaalisen kestäväyden näkökulmasta kohtuullinen, vaikka he kuluttavat luonnonvaroja yli ekologisesti kestävästä tason.

Haastatteluaineiston analyysi syventää kohtuullisen elintason arviointia tekemällä näkyväksi sen, miten haastateltavat itse määrittelevät kohtuullisuuden. Analyysi osoittaa, että perusturvan saajat kokevat elintasonsa kohtuulliseksi, jos he vertaavat sitä siihen, mikä on perustarpeiden tyydyttämisen kannalta välttämätöntä. Elintaso määrittyy kohtuulliseksi myös, jos sitä verrataan vielä itseä köyhempien henkilöiden elämään tai ekologisen kestävyuden tavoitteisiin, joissa pyritään välttämään turhaa kulutusta. Toisaalta osa haastateltavista kokee elintasonsa kohtuuttoman alhaisena suhteessa ympäröivän yhteiskunnan yleiseen elintasoon ja yksilöllisiin kulutustoi-veisiin. Analyysi vahvistaa käsitystä siitä, että kohtuullisuuden arviointi on suhteellista ja se liittyy vahvasti oikeudenmukaisuuden kysymyksiin (Aatola ja Viinisalo 1995; Ojanen 2004).

7.2 Kohti kohtuullista elintaso

Tulosten paljastama paradoksi herättää kiinnostavan kysymyksen siitä, miten pientuloisten elintaso voidaan parantaa kestäväällä tavalla. Johtopäätökset suuntaavat ensinnäkin tulkintaan, jonka mukaan haastateltavien elintaso olisi nykyistä kohtuullisempi, jos heillä olisi enemmän tuloja ja he vähentäisivät luonnonvarojen kulutustaan. Yhtälö on kuitenkin helppo osoittaa vaikeaksi tarkastelemalla toimenpide-ehtotuksia sekä sosiaalisen että ekologisen kestävyuden näkökulmasta.

7.2.1 Köyhyyden ja ylikulutuksen vaikea yhtälö

Perusturvan tason nostaminen olisi haastateltavien suosima ratkaisu köyhyyskoke-
musten poistamiseksi. Perusturvaetuuksia onkin korotettu vuoden 2012 alusta lukien, mikä on saattanut helpottaa tutkimuksen kohteena olevien henkilöiden kokemia toimeentulovaikeuksia. Perusturvaetuuksien tason nostaminen lisää yleisemmin sosiaa-
lista kestävyyttä, koska se parantaa työmarkkinoiden ulkopuolella elävien ihmisten mahdollisuuksia yhteiskunnalliseen osallistumiseen ja vähentää eriarvoisuutta. Tasa-
arvon lisääntyminen taas heikentää sosiaalisen vertailun ja statuskilpailun merkitystä yhteiskunnassa ja lisää sitä kautta yleistä hyvinvointia (Wilkinson ja Pickett 2011).

Toisaalta perusturvan saajien tulotason nostaminen oletettavasti kasvattaa myös heidän materiaalijalanjälkiään. Tämä ei ole toivottavaa, koska luonnonvarojen ku-
lutus ylittää jo nyt kestävä tason. Ristiriita on nähtävissä erityisesti yhteiskuntapoli-
tiikan tasolla: jos yhteiskuntapolitiikassa päädytään tavoittelemaan talouskasvua
työttömyyden torjumiseksi ja sosiaalimenojen turvaamiseksi, kasvatetaan samalla
kansantalouden luonnonvarojen kulutusta (ks. Wiedmann ym. 2013). Tämä taas
vahvistaa ilmastonmuutoksen kaltaisia ekososiaalisia riskejä ja heikentää pidemmällä
aikavälillä yhteiskuntapolitiikan mahdollisuuksia edistää hyvinvointia (esim. Gough
2013). Suomen kaltaisissa vauraissa maissa suhteellisen köyhyyden poistaminen on-
kin ongelmallista, jos se perustuu haitallisia ympäristövaikutuksia lisäävään yleiseen
vaurastumiseen (Helne ym. 2012, 56).

Entä pitäisikö perusturvan saajien pienentää omia materiaalijalanjälkiään ekologisesti kestäväälle tasolle? Vain ekologisen kestävyuden näkökulmasta vastaus saattaisi olla myöntävä. Sosiaalisen ja ekologisen kestävyuden tavoitteita yhdistävässä tutkimuksessa lähdetään kuitenkin siitä, että haastateltavat eivät voi vähentää merkittävästi luonnonvarojen kulutustaan yksilötasolla, koska se voisi syventää perusturvan saajien köyhyyttä ja heikentää heidän asemaansa suhteessa keski- ja hyvätuloisiin suomalaisiin. Koska suomalaisessa yhteiskunnassa jopa pienituloisimpien ja puutteita kokevien perusturvan saajien materiaalijalanjäljet ylittävät ekologisesti kestävä tason, luonnonvarojen kulutusta ei voida vähentää kestäväälle tasolle ainoastaan yksilöllisiä kulutustottumuksia muuttamalla. Perusturvan saajilla olisi toki jossain määrin mahdollisuuksia materiaalijalanjäljen pienentämiseen, esimerkiksi muuttamalla ruokavaliota kasvispainotteiseen suuntaan. Yhteen muuttaminen avopuolison kanssa tai yhteistilojen käyttö voisivat myös keventää asumisen materiaalijalanjälkiä. Tällaisten kulutusvalintojen merkitys on kuitenkin suurempi kotitalouksissa, joilla on isompi materiaalijalanjälki.

Tulokset osoittavat selvästi, että perusturvan saajien mahdollisuudet vähentää luonnonvarojen kulutustaan omilla valinnoillaan ovat rajalliset suomalaisessa yhteiskunnassa, jossa kulutetaan luonnonvaroja seitsemänneksi eniten maailman maiden joukossa (Wiedmann ym. 2013). Perusturvan saajien asumisen, elintarvikkeiden ja arkiliikenteen suuret materiaalijalanjäljet kertovat ennen kaikkea siitä, että nykyiset infrastruktuurit, rakennusmenetelmät ja tuotantotavat kuluttavat runsaasti luonnonvaroja. Yksilöllisten valintojen sijaan osa yksilöiden ympäristövaikutuksista on ikään kuin ”perittyjä”, koska ne ovat riippuvaisia energiantuotantotavoista, maatalouden tuotantotavoista sekä rakennetun ympäristön määrästä ja laadusta (Living planet report 2012, 44; Lähde 2013). Esimerkiksi talojen rakentaminen ja energiaratkaisut on usein päätetty vuokralaisen puolesta, jolloin asumismuodon ympäristövaikutukset ovat sidottuja näihin ratkaisuihin pitkäksi aikaa. Myös kaupunkisuunnittelu, palvelujen sijoittelu ja liikenteen infrastruktuuri vaikuttavat siihen, kuinka paljon työtön tai eläkeläinen tarvitsee julkista liikennettä tai henkilöautokyytejä. Tällaiset vaikutukset ovat suuria pienituloisilla, jotka eivät aina voi valita omaa asumismuotoaan ja asuinpaikkaansa.

Edellä kuvatut keinot tekevät näkyväksi sen, että materiaalijalanjälkien ja suhteellisen köyhyden samanaikainen vähentäminen edellyttää tavoitteita yhdistäviä ajattelutapoja ja toisiinsa kytkeytyviä politiikkatoimia. Perusturvan saajien kohtuullista elintasoa ei saavuteta ainoastaan yksilöiden tulotasoa lisäämällä tai luonnonvarojen kulutusta vähentämällä, vaan edellä kuvattu ratkaisuyhtälö avaa monitahoisia kysymyksiä kohtuullisen ja riittävän määritelmistä sekä kestävä kehityksen politiikka-toimista. Koska tulokset viittaavat resurssien uudelleenjaon tarpeeseen, ratkaisuja on mahdotonta rajoittaa koskemaan vain perusturvan saajia. Seuraavaksi hahmottelemme alustavasti, minkälaisen tutkimuksen avulla ja minkälaisilla yhteiskuntapolitiikan toimilla perusturvan saajien – ja samalla muiden suomalaisten – elintasoja voitaisiin suunnata kohti ympäristövara.

7.2.2 Kohtuuden rajojen uudelleenmäärittely

Tutkimuksen näkyväksi tekemä paradoksi merkitsee sitä, että vauriissa länsimai-
sissa hyvinvointivaltioissa tulee päivittää käsityksiä siitä, mikä on kohtuullista ja
”välttämätöntä”. Ekologisen kestävyuden kannalta on ongelmallista, että köyhyys-
tutkimuksessa köyhyyttä arvioidaan suhteessa yhteiskunnan yleiseen kulutustasoon,
joka on karannut kauas luonnon kantokyvyn rajoista. Kuitenkin, kuten Aatola ja
Viiniso (1995, 3–4) ovat kirjoittaneet, ”kysymys siitä, mitkä ovat ylipäänsä elämän
riittävät taloudelliset edellytykset, kytkeytyy oleellisesti myös kestäväen kehityksen
tavoitteisiin”. Tällöin on kysyttävä, onko kohtuullista, että ihmiset saavuttavat mah-
dollisimman paljon niistä hyödykkeistä ja kulutuskulttuurin elämänmuodoista, joita
jatkuvaan kasvuun sidottu talousjärjestelmä synnyttää. Haastattelut osoittivat, että
vauraassa suomalaisessa hyvinvointivaltiossa perusturvan saajat eivät koe puutetta
välttämättömyystavaroista, koska niitä on saatavilla kierrätettynä ilmaiseksi tai hal-
paan hintaan. Onko erilaisten kestokulutustavaroiden omistaminen tällöin hyvä köy-
hyiden mittari? Tarvitseeko olettaa, että kaikki on tarpeen saada uutena ja omaksi?
Haastateltavat esimerkiksi kyseenalaistivat nettiliittymän ja sanomalehden tilaamisen
välttämättömyyden, koska he korostivat tulevansa toimeen ilmankin – kiitos julkisten
kirjastojen. Voidaan myös kysyä, onko huono-osaisuutta se, jos ei ole varaa syödä joka
toinen päivä liha-, kala- tai kana-ateriaa, kuten oletetaan EU:n aineellisen huono-
osaisuuden mittareissa (ks. Guio 2009). Samoin ekologisesta näkökulmasta voitaisiin
kyseenalaistaa yksityisauton tai matkustamisen ”tarpeellisuus”. Köyhyydetutkimusta
tulisikin kehittää niin, että huono-osaisuuden arvioinnissa otettaisiin huomioon sekä
laajempi käsitys hyvinvoinnista että ekologisen kestävyuden vaatimukset.

Ekologisesti ja sosiaalisesti kestäväen, kohtuullisen elintason tavoittelu edellyttää
nykyistä selvempää käsitystä sellaisista tarpeen tyydytyksen rajoista, joiden jälkeen
lisäpanokset eivät enää lisää tarpeiden tyydytystä (Doyal ja Gough 1991, 162). Rajat
tulee määrittellä ennen kaikkea suhteessa luonnonvarojen kulutukseen eli elintason
materiaaliseen perustaan. Haasteena on erotella tutkimuksen keinoin tarpeet haluista
ja tarpeiden tyydyttäjät ylellisyyksistä (Doyal ja Gough 1991, 236). Haasteita lisää
myös se, että nykyisessä jatkuvasti laajenevan tarpeentuotannon kulutuskulttuurissa
tarpeiden tyydyttäjinä toimivia hyödykkeitä pidetään usein tarpeina itsessään; niistä
tulee ihmisten ”toinen luonto” (Lähde 2013, 100). Tarpeiden ja subjektiivisten halujen
erottelemineen olisi kuitenkin tärkeää ympäristöongelmien vähentämiseksi, koska
nykyisin suuri osa välttämättömän tason ylittävistä energian ja luonnonvarojen
kulutuksesta suuntautuu perustarpeiden sijaan halujen tyydyttämiseen (Doyal ja
Gough 1991, 243). Tutkimuksen lisäksi erottelu edellyttää politiikkaa: tarpeiden ja
halujen erottaminen on aina normatiivista, jolloin se vaatii jatkuvaa keskustelua ja
yhteistä käsitystä siitä, minkälaista hyvinvointia yhteiskuntapolitiikassa tavoitellaan
(ks. Doyal ja Gough 1991).

Tässä tutkimuksessa sovellettu arvio ekologisesti kestävästä materiaalijalanjäljestä
perustuu laskelmiin, joissa huomioidaan kaikkien maapallon asukkaiden ja tulevien
sukupolvien yhtäläinen oikeus kuluttaa yhteisiä luonnonvaroja. Arvio on tässä mie-

lessä universaalinen. Sen sijaan sosiaalisen kestävyuden arvioinnissa käytetyt menetelmät korostavat kohtuullisuuden suhteellisuutta ja tilannesidonnaisuutta: käsitys kohtuullisesta vaihtelee eri kulttuureissa (Ks. Aro ja Wilska 2011; Niemelä ja Raijas 2012). Perusturvan saajien haastattelujen analyysi vahvistaa käsitystä siitä, että subjektiiviset riittävyden kokemukset riippuvat yksilöiden elämäntilanteista, arvoista ja siitä, mitä he odottavat saavuttavansa (ks. Aro ja Wilska 2011). Subjektiivisiin kokemuksiin perustuvan kohtuullisuuden arvioinnin vaikeutena on tällaisten yksilöllisten erojen lisäksi se, että kokemukset saattavat olla kääntäen verrannollisia tulotasoon; suurituloiset voivat kokea elintasonsa yhtä huonoksi kuin pienituloiset (Karlsson ym. 2004). Tämän vuoksi kohtuullisuutta tulee analysoida ”subjektiivisten ja objektiivisten muuttujien kokonaisuutena” (Aro ja Wilska 2011, 81).

Kohtuuden rajojen uudelleenmäärittely merkitsee sitä, että myös vauraissa hyvinvointivaltioissa elintason riittävyttä ja kohtuullisuutta tulisi määritellä vahvemmin suhteessa universaaleihin tarveteorioihin (esim. Doyal ja Gough 1991) tai esimerkiksi Nussbaumin esittämään listaan universaaleista toimintamahdollisuuksista (Nussbaum 2006, 76–78). Tällaisen kohtuuskäsityksen etuna olisi se, että se pohjautuisi suhteellisen pysyvien tarpeiden tyydyttämiseen tai ihmisarvon tunnistaviin toimintamahdollisuuksiin eikä preferenssipohjaisiin, kulutuskulttuurin mukana lisääntyviin haluihin. Universaali käsitys kaikkien ihmisten yhteisistä tarpeista tuli esiin myös aineistossa, kun perusturvan saajat vertasivat omaa elintasoaan absoluuttisessa köyhyydessä elävien elämään.

Kohtuullisen elintason normin määrittämisen ei ole tarkoitus poistaa erilaisuutta ja yksilöllisiä valinnanmahdollisuuksia. Usein ajatellaan, että kulutusvalintojen rajoittaminen pakottaisi kaikki ihmiset yhteen muottiin mutta ympäristövaran idean mukaisesti kohtuulliseen elintasoon sisältyy suuri vaihteluväli (ks. kuvio 1). Mikäli kohtuullinen elintaso ylipäättään voitaisiin jotenkin tarkasti tai jopa numeerisesti määritellä, sen tulisi olla eri yksilöille erilainen jo senkin takia, että yksilöiden kyvyt muuntaa käytettävissä olevat resurssit hyvinvoinnikseen eroavat suuresti. Esimerkiksi vammaiset henkilöt tarvitsevat enemmän resursseja kuin terveet (Sen 2009, 256). Myös tämän tutkimuksen aineistossa nousee esiin, että pitkäaikaissairailta ja toimintakyvyltään rajoitetuilla haastateltavilla on suhteellisesti suurempi arkiliikenteen materiaalijalanjälki kuin muilla tutkimukseen osallistuneilla, koska he joutuvat käyttämään liikkumiseensa taksia.

7.2.3 *Materiaalijalanjälkien pienentäminen*

Tutkimuksen tulokset osoittavat, että kohtuullisen elintason turvaaminen globaalisti oikeudenmukaisella ja kestävällä tavalla edellyttää kaikkien suomalaisten materiaalijalanjälkien pienentämistä. Globaalien ympäristövaikutusten vähentämistä koskevat tavoitteet kohdistuvat ensisijaisesti vauraiden maiden vauraisiin kansalaisiin, koska tulotason nousu lisää ympäristövaikutuksia. Nykyisin länsimaissa valittu korkean tarpeentyydytyksen tapa sulkee ulos köyhempien maiden ja köyhempien ihmisryh-

mien mahdollisuuksia omien tarpeidensa tyydyttämiseen. (Doyal ja Gough 1991, 293; myös Ulvila ja Pasanen 2009; Martínez-Alier ym. 2010). Kestävää olisikin se, että suomalaisessa yhteiskuntapolitiikassa turvattaisiin pienituloisille kohtuullinen elintaso mutta ennen kaikkea ohjattaisiin keski- ja suurituloisten materiaalijalanjälkiä kestäväälle tasolle. Suomalaisten kotitalouksien vuosittainen materiaalijalanjälki tulisi vähentää 8 tonniin, mikä on noin viidesosa nykyisestä keskivertosuomalaisen materiaalijalanjäljestä.

Materiaalijalanjälkiä voidaan pienentää lisäämällä sekä tuotannon että kulutuksen resurssitehokkuutta. Tällöin pyritään saamaan mahdollisimman vähillä resursseilla aikaan mahdollisimman paljon tuotteita ja palveluja eli toisin sanoen etsitään sellaista tarpeiden tyydytyksen tapaa, jossa panosten ja tuotosten välinen suhde on mahdollisimman suotuisa (ks. Doyal ja Gough 1991, 234). Käytännössä tuotannon resurssitehokkuutta voidaan lisätä siirtymällä raaka-aineisiin ja energianlähteisiin, joiden materiaali-intensiteetti eli MI-kerroin on pieni. Lisäksi voidaan käyttää uusiomateriaaleja, tehostaa prosessien raaka-aineiden ja energian käyttöä sekä vähentää kuljetuksia. Ihmisten tarvitsemat palvelut voidaan tuottaa ekologisemmin, kun kiinnitetään huomiota koko elinkaareen ja keskitytään ensin niihin kohtiin elinkaareessa, joissa on eniten tehostamisen varaa ja joissa tehostaminen on teknisesti ja taloudellisesti kannattavinta (Schmidt-Bleek 1993, 119). Pitkäkestoiset tuotteet ja tuotteiden uudelleenkäyttömahdollisuudet lisäävät tuotteista saatavan palvelusuorituksen määrää. Tuotteista saatavaa hyötyä voidaan lisätä myös lainaamalla, vuokraamalla ja yhteiskäytöllä, jolloin hyödykkeen käyttö jakautuu useammalle käyttäjälle. (Schmidt-Bleek 1993, 221.) Vastaavasti kulutuksessa voidaan vähentää luonnonvarojen käyttöä, kun käytetään tuotteita ja palveluja, joiden tuotantoketjun aiheuttama materiaalipan-os (MI) on pieni, joiden käyttö edellyttää vähän materiaalia ja energiaa ja/tai joiden materiaalipan-os suhteessa hyötyyn (MIPS) on muulla tavoin pieni.

Resurssitehokkuuden huomattavakin lisääminen eri tuotteiden ja teknologioiden tasolla on teknisesti täysin mahdollista, mikä on jo osoitettu lukuisin esimerkein (esim. Schmidt-Bleek 2004; Rohn ym. 2010; Geibler ym. 2011). Käytännössä resurssi- ja energiaintensiteetin vähentäminen riittävän nopeasti esimerkiksi ilmastonmuutoksen hillitsemiseksi näyttää kuitenkin historiallisesti tarkasteltuna epävarmalta esimerkiksi siksi, että tehokkuuden tuottamat hyödyt käytetään usein lisäkulutukseen (ns. rebound-ilmiö). Tämän vuoksi on varsin todennäköistä, että ekotehokkuuden parantamisen lisäksi teollisuusmaiden tulee myös luopua tavoittelemasta haitallisia ympäristövaikutuksia lisäävää talouskasvua. (Esim. Jackson 2011, 89–104.)

Materiaalijalanjälkien pienentäminen edellyttää ensisijaisesti institutionaalisia muutoksia infrastruktuurissa, tuotantotavoissa ja yhteiskunnallisissa palveluissa, koska yksilöiden tarpeiden tyydytyksen tavat ja ympäristövaikutukset ovat vahvasti sidottuja yhteiskunnan rakenteisiin. Tämä näkyy selvästi pienituloisilla perusturvan saajilla, joiden materiaalijalanjäljet ovat suhteellisen pienet mutta ylittävät kuitenkin ekologisesti kestävä tason. Teknisiä ratkaisuja luonnonvarojen käytön vähentämiseksi ovat esimerkiksi asumisen ja infrastruktuurin energia- ja materiaali-intensiteetin vähentä-

minen sekä ekologisesti kestävä kaupunkisuunnittelu (Perrels ym. 2006; Druckman ja Jackson 2010). Laajemmin kotitalouden materiaalijalanjälkien pienentäminen edellyttää poliittisesti ohjattuja muutoksia myös energiantuotannon energialähteissä. Monilla ekologista kestävyyttä lisäävillä muutoksilla voisi olla myös positiivisia sosiaalisia vaikutuksia. Lähipalveluiden saatavuuden turvaaminen, tuotteiden yhteiskäytön edistäminen ja sosiaalista kanssakäyntiä edistävien yhteisten tilojen lisääminen ovat esimerkkejä muutoksista, joista sekä ympäristö että pienituloiset perusturvan saajat kiittäisivät (ks. Perrels ym. 2006, 21; Druckman ja Jackson 2010, 1802). Oleellista on, että yksilöiden elinympäristö mahdollistaa kestävät valinnat.

7.3 Arvio tutkimusmenetelmien ja tulosten luotettavuudesta

Tämän tutkimuksen yksi tavoite oli kehittää tieteidenvälistä tutkimusmenetelmää elintason ympäristövaikutusten arviointiin. Seuraavaksi esitämme omia arvioitamme tutkimusasetelmasta ja tulosten luotettavuudesta.

Tutkimuksen aineistona on käytetty aineistonkeruulomakkeilla ja haastatteluilla kerättyjä määrällisiä ja laadullisia tietoja perusturvan saajien elintason osatekijöistä. Lomakkeet ja haastattelurunko valmisteltiin aiempien tutkimusten pohjalta ja erityisesti KotiMIPS-tutkimuksen (Kotakorpi ym. 2008) oppeja hyödyntäen. Lomakkeiden kysymyksiä tarkistutettiin kulutustutkijoilla ja testattiin tutkimuksen tekijöillä ja heidän tuttavillaan. Haastattelurunkoa kehitettiin tutkijakollegojen kommenttien perusteella. Varsinaiset kohderyhmällä testatut koehaastattelut ja aineistonkeruulomakkeiden pilotointi jäivät kuitenkin tekemättä aineistonkeruun aikataulujen vuoksi.

Lomakkeet sisälsivät kysymyksiä tulo- ja kulutustiedoista, koska halusimme saada tietoa siitä, miten perusturvan saajat tosiasiallisesti kuluttavat suhteessa kohtuullisen minimin viitebudjetteihin. Kulutusmenojen tarkka euromääräinen selvittäminen osoittautui kuitenkin oletettua vaikeammaksi, koska kyselylomakkeet eivät edellyttäneet kulutusseurantaa. Aineiston kattavuutta saattoi heikentää myös se, että tutkimukseen osallistujat pitivät ruokapäiväkirjaa vain viikon ajan ja he täyttivät sitä vaihtelevalla tarkkuudella. Toisaalta lomakkeiden täydentäminen haastatteluissa lisäsi tulosten luotettavuutta ja teki aineistosta pelkkää kyselytutkimusta kattavamman.

Uutta kokeilevaan tutkimusasetelmaamme sisältyi laadullisen ja määrällisen aineiston kerääminen, koska tarkoitus oli sekä mitata materiaalijalanjälkiä ja tarkastella tulo- ja kulutustietoja että selvittää haastatteleamalla perusturvan saajien subjektiivisia näkemyksiä heidän elintasostaan ja perusturvan riittävydestä. Käytännössä määrällisen ja laadullisen aineiston yhdistäminen onnistui elintason osatekijöiden erittelyn kohdalla, koska haastatteluaineisto selittää eri yksilöiden materiaalijalanjälkien eroja. Tämä on merkittävä lisä aiempaan tutkimukseen. Eri aineistojen yhdistäminen oli haastavampaa kohtuullisen elintason arvioinnissa. Siinä hyödynsimme köyhyystutkimuksen ja perusturvan riittävyden arvioinnissa käytettyjä menetelmiä, vaikka

pieni otoskoko ei mahdollistanut varsinaista kvantitatiivista tarkastelua. Elintason kohtuullisuuden arvioinnissa laadullista aineistoa kvantifioitiin, jotta aineistot olisivat yhteismitallisia. Luvussa 6.1 esitellyn välttämättömyysindeksin tiedot kerättiin lomakkeilla ja haastatteluissa niin, että arvojen määrittäminen jäi tutkijoiden vastuulle. Siinä mielessä tarkastelu on mielivaltainen, kuten kaikki tutkijoiden asettamat rajat ja köyhyystutkimuksen mittarit (Kangas ja Ritakallio 1996). Tulosten luotettavuus saattaisi olla suurempi, jos haastateltavat olisivat itse vastanneet indeksin muuttujia koskeviin kysymyksiin kyselylomakkeissa. Luvun 6 analyysit osoittavat kuitenkin, että kohtuuden rajoja voidaan operationalisoida ja kuvata empiirisissä tutkimuksissa.

Materiaalijalanjälki valittiin elintason ympäristövaikutusten kuvaajaksi, koska se on havainnollinen, konkreettinen ja kattava indikaattori. Lisäksi siitä on aiemman tutkimuksen ansiosta saatavilla riittävästi pohjatietoa, jotta voidaan laskea eri toimintojen luonnonvarojen kulutusta kotitalouksien tasolla. Toisaalta MIPS-menetelmän tietopohjaa on aiemmin arvosteltu siitä, että MI-kertoimet ovat monien arvioiden ja yleistysten tulosta eikä kaikista laskelmista ole saatavilla riittävästi taustatietoa (esim. Luoto ym. 2008, 19 ja Moisio ym. 2008). 2000-luvulla tehdyt, kotitalouksien toimintaan liittyvät MIPS-tutkimukset osoittavat kuitenkin erilaisin herkkyyyslaskelmin, että käytetty tietopohja on suuruusluokaltaan oikea ja käyttökelpoinen (esim. Lähteenoja ym. 2006; Kauppinen ym. 2008; Luoto ym. 2008; Moisio ym. 2008; Salo ym. 2008).

MIPS-laskelmissa tehdyt rajaukset vaihtelevat jossain määrin eri tutkimusten välillä. Tämä vaikuttaa tutkimuksen tuloksiin, koska laskelmat pohjautuvat näistä aiemmista tutkimuksista saatuihin kertoiimiin. Tässä tutkimuksessa eri osatekijöissä käytettyjen kertoimien kattavuus vaihteli aiemman tutkimuksen perusteella. Esimerkiksi liikenteestä oli käytettävissä kattavimmat MI-kertoimet (ks. Lähteenoja ym. 2006), kun taas elintarvikkeista ja kodin tavaroista käytetyt kertoimet ovat rajauksiltaan vähemmän kattavia (ks. Kauppinen ym. 2008; Kotakorpi ym. 2008; Moisio ym. 2008). Käytännössä ajoneuvot ovat tällöin mukana liikenteen kertoiimissa, mutta elintarvikkeiden laskelmissa ei ole mukana keittiökaluksia ja -laitteita, niiden sähkönkulutusta eikä kauppamatkoja. Jos ne olisi huomioitu, ruoan materiaalijalanjälki olisi tuloksia suurempi. Toisaalta monen haastateltavan käyttämistä vanhaksi menevistä, alennuksella myydyistä tai lahjoitetuista elintarvikkeista on laskettu täysi materiaalijalanjälki. Rajausten ja oletusten muuttaminen vaikuttaisi yksittäisten henkilöiden materiaalijalanjälkien suuruuksiin, mutta ne eivät kuitenkaan merkittävästi muuttaisi luvuissa 4.2, 5 ja 6 esitettyjen tulosten suuruusluokkaa.

Materiaalijalanjäljet kuvaavat elintason ympäristövaikutuksia kattavalla, mutta karkealla tavalla. MIPS-menetelmä mittaa luonnonvarojen käyttöä, jolloin laskelmat eivät pysty osoittamaan erilaisia yksittäisiä ympäristövaikutuksia. MIPS-menetelmä ei huomioi esimerkiksi kaikkien ihmistoimien vaikutusta luonnon monimuotoisuuteen. Tämä varaus koskee kuitenkin kaikkia käytettävissä olevia mittareita, joilla pyritään havainnollistamaan ihmistoiminnan ympäristövaikutuksia. Sekä ekologinen jalanjälki että hiilijalanjälki jättävät paljon asioita tarkastelun ulkopuolelle ja keskittyvät

suhteellisen suppeaan alueeseen. Esimerkiksi hiilijälki keskittyy tarkastelemaan ainoastaan ilmastomuutoksen vaikutuksia eikä mittaa vesistöjen rehevöitymisen tai luonnon monimuotoisuuden vähenemisen kaltaisia tekijöitä. Koko elinkaaren aikaista ympäristökuormitusta mittaava LCA (*life cycle assessment*, elinkaariarviointi) tarkastelee taas enimmäkseen määrättyjen päästöjen ympäristövaikutuksia, jolloin LCA:n arvot riippuvat siitä, mitä kullakin hetkellä pidetään merkittävänä päästönä tai ympäristöongelmina. MIPS-tarkastelun etu sen sijaan on se, että se huomioi kaikki materiaalityvirrat kokonaisuudessaan. Tällöin se kattaa kaikkien materiaalityvirtojen ympäristönkuormituspotentiaalin riippumatta materiaalityvirran tärkeydestä ihmiselle tai siitä, onko tietty ympäristöongelma jo ihmisen tiedossa vai tuntematon. Menetelmän parempi ja kattavampi soveltaminen jatkossa edellyttää kuitenkin lisää tutkimuksia ja tietopohjan laajentamista.

7.4 Jatkotutkimustarpeita

Ilmastomuutoksen eteneminen, luonnon monimuotoisuuden hupeneminen ja elinympäristöjen saastuminen ovat ekososiaalisia riskejä, jotka vaikuttavat väistämättä suomalaisten hyvinvoinnin edellytyksiin. Yhteiskuntapoliittisen tutkimuksen suuri kysymys onkin, mitä on ekologisesti ja sosiaalisesti kestävä hyvinvointi ja miten se saavutetaan.

Tutkimuksessa sosiaalista kestävyyttä on tarkasteltu pääosin sen ensimmäisen ulottuvuuden näkökulmasta (ks. Littig ja Griessler 2005) eli aineelliseen elintason keskittymen, minkä vuoksi tutkimus ei arvioi sosiaalista kestävyyttä tai perusturvan saajien hyvinvointia kokonaisuudessaan. Tutkimus kuvaa ainoastaan elintason ympäristövaikutuksia. Kokonaisvaltaisemman käsityksen saamiseksi tarvitaan jatkotutkimusta, jossa tarkastellaan laajemmin hyvinvoinnin eri ulottuvuuksien yhteyttä luonnonympäristöön – esimerkiksi Allardtin Having, Loving, Being -jaottelun pohjalta. Hyvinvointitutkimuksessa tulisi selvittää, miten erilaiset ekosysteemipalvelut ovat yhteydessä sosiaalisiin yhteisöihin ja henkiseen hyvinvointiin. Lisäksi jatkotutkimuksessa voitaisiin konkretisoida eri hyvinvoinnin ulottuvuuksien ympäristövaikutuksia.

Käyttämämme elintason osatekijöiden jäsenyydet ja materiaalityjälkien laskeamiseen liittyvät menetelmät voisivat olla hyödyksi aineistoltaan suuremman tutkimushankkeen suunnittelussa. Suuremmilla aineistoilla voitaisiin tutkia tarkemmin tulotason ja materiaalityjälkien välisiä yhteyksiä sekä sitä, kuinka paljon erilaiset kotitalouksien valinnat esimerkiksi asuinpaikan ja ruokavalion suhteen muuttavat ympäristövaikutuksia. Yksin asuvien perusturvan saajien lisäksi olisi kiinnostavaa selvittää erikokoisten kotitalouksien materiaalityjälkiä, koska oletusten mukaan ympäristövaikutukset pienenevät kotitalouden koon kasvaessa.

Pienituloisten lisäksi vastaisuudessa olisi tarpeen tutkia myös keski- tai hyvätuloisten kotitalouksien elintasoja ja materiaalityjälkiä. Tutkimuksella voitaisiin selvittää sekä kotitalouksien valmiuksia vähentää luonnonvarojen kulutustaan ja investoida

resurssitehokkaisiin tekniikoihin että niiden suhtautumista globaalisti oikeudenmukaisiin kestäväen elämäntavan skenaarioihin (ks. Leppänen ym. 2012). Materiaalijalanjälkien kestävää kahdeksan tonnin tasoa olisi tarpeen eritellä jakamalla se eri kulutuksen osa-alueisiin. Tämän tavoitetason avulla voitaisiin konkretisoida, min-kälaisia erilaisia toimenpiteitä ja kehittämistä materiaalijalanjälkien pienentäminen edellyttäisi erilaisilta kotitalouksilta, mutta myös eri tuotteiden, palvelujen ja infrastruktuurien valmistajilta ja tarjoajilta.

Kaikkiaan ekologisesti kestäväen hyvinvoinnin kuvaaminen edellyttää tieteidenvälisiä, eri menetelmiä integroivia tutkimusasetelmia. Yhteiskuntapoliittisen päätöksenteon tueksi tarvitaan innovatiivisia soveltavia tutkimuksia, joissa kehitetään ekologisesti kestävämpiä yhteiskunnallisia ohjauskeinoja ja hyvinvoinnin tuottamisen tapoja.

LÄHTEET

Aatola L. Näkökulmia kohtuulliseen kulutukseen. Julkaisussa: Ahlqvist K, Raijas A, toim. Erilaisia kulutusuria Suomessa. Helsinki: Tilastokeskus, 2004: 25–40.

Aatola L, Viinisalo M. Kohtuullinen kulutus. Määrittelyn ja mittaamisen mahdollisuuksia ja ongelmia. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus, Julkaisuja 1, 1995.

Aatola L, Viinisalo M. Mitä eläminen maksaa? Tarvebudjetti vähimmäisturvan arvioinnin tukena. Helsinki: Stakes, Raportteja 237, 1999.

Adato Energia. Kotitalouksien sähkönkäyttö 2006. Helsinki: Adato Energia, tutkimusraportti 2.10.2008. Saatavissa: <http://www.motiva.fi/files/1353/Kotitalouksien_sahkonkaytto_2006_-raportti.pdf>. Viitattu 26.5.2011.

Agyeman J, Bullard RD, Evans B. Introduction: Joined-up thinking. Bringing together sustainability, environmental justice and equity. Julkaisussa: Agyeman J, Evans B, toim. Just sustainabilities. Development in an unequal world. London: Earthscan, 2003: 1–16.

Alcamo J, Ash NJ, Bennet EM, ym. Ecosystems and human well-being. A framework for assessment. Washington, DC: Island Press, 2003.

Alasuutari P. Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino, 1999.

Alila A, Gröhn K, Keso I, Volk R. Sosiaalisen kestävyuden käsite ja mallintaminen. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 1, 2011.

Allardt E. Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Helsinki: WSOY, 1976.

Allardt E. Kestävän kehityksen yhteiskunnallisista edellytyksistä. Julkaisussa: Massa I, Sairinen R, toim. Ympäristökysymys. Ympäristöuhkien haaste yhteiskunnalle. Helsinki: Gaudeamus, 1991: 11–24.

Allardt E. Having, Loving, Being. An alternative to the Swedish model of welfare research. Julkaisussa: Nussbaum M, Sen A, toim. The quality of life. Oxford: Clarendon, 1993: 88–94.

Angerpuro K. Mikä selittää tyytyväisyyskokemukset? Tulojen, toimeentulon muutosten ja viiteryhmän vallinnan vaikutus tyytyväisyyden kokemiseen. Julkaisussa: Kangas O, Ritakallio V-M, toim. Kuka on köyhä? Köyhyys 1990-luvun puolivälin Suomessa. Helsinki: Stakes, 1996: 137–154.

Aro R, Wilska T-A. Kun mikään ei riitä – vai riittäisikö jo? Helsinki: Tilastokeskus, Hyvinvointikatsaus 1, 2011: 80–84.

Ayres RU, Kneese AV. Production, consumption, and externalities. The American Economic Review 1969; 59 (3): 282–297.

Ayres RU, Talens Peiró L. Material efficiency. Rare and critical metals. *Philosophical Transactions of the Royal Society A*, 28.1.2013.

Barnosky A, Hadley E, Bascompte J, ym. Approaching a state shift in Earth's biosphere. *Nature* 2012; 486 (7401): 52–58.

Biengen K, von Geibler J, Lettenmeier M, Biermann B, Adria O, Kuhndt M. Sustainability hot spot analysis. A streamlined life cycle assessment towards sustainable food chains. *Proceedings of the 9th European IFSA Symposium, Wien* 4.–7.7.2010.

Blomgren J, Hiilamo H. Palvelujärjestelmä voi vaikuttaa alueellisiin ja sosioekonomisiin terveyseroihin. Julkaisussa: Mikkola H, Blomgren J, Hiilamo H, toim. *Kansallista vai paikallista? Puheenvuoroja sosiaali- ja terveydenhuollosta*. Helsinki: Kela, 2012: 76–88.

Bradshaw J, Middleton S, Davis A, ym. A minimum income standard for Britain. What people think. York: Joseph Rowntree Foundation, 2008.

Bringezu S. Visions of a sustainable resource use. Julkaisussa: Bringezu S, Bleischwitz R, toim. *Sustainable resource management. Global trends, visions and policies*. Sheffield: Greenleaf, 2009: 155–215.

Bringezu S, Schütz H, Saurat M, ym. Europe's resource use. Basic trends, global and sectoral patterns and environmental and socioeconomic impacts. Julkaisussa: Bringezu S, Bleischwitz R, toim. *Sustainable resource management. Global trends, visions and policies*. Sheffield: Greenleaf, 2009: 52–154.

Curran M, de Baan L, de Schryver AM, ym. Toward meaningful end points of biodiversity in life cycle assessment. *Environmental Science & Technology* 2011; 45(1): 70–79.

Dittrich M, Giljum S, Lutter S, Polzin C. Green economies around the world? Implications of resource use for development and the environment. Wien: Sustainable Europe Research Institute (SERI), 2012. Saatavissa: <http://www.boell.de/downloads/201207_green_economies_around_the_world.pdf>. Viitattu 25.10.2012.

Doyal L, Gough I. *A theory of human need*. Basingstoke: Macmillan, 1991.

Druckman A, Jackson T. How much household carbon do we really need? *Ecological Economics* 2010; 69 (9): 1794–1804.

Ekins P, Meyer B, Schmidt-Bleek F. Reducing resource consumption. A proposal for global resource and environmental policy. Osnabrück: Gesellschaft für Wirtschaftliche Strukturforchung, Discussion Paper 5, 2009.

Eriksson R. Descriptions of Inequality. The Swedish approach to welfare research. Julkaisussa: Nussbaum M, Sen A, toim. *The quality of life*. New York, NY: Oxford University Press, 1993: 67–83.

Eräranta K, Moisander J. Miten kuluttajaa hallitaan ympäristöpoliittisena toimijana? Julkaisussa: Massa I, Ahonen S, toim. Arkielämän ympäristöpolitiikka. Helsinki: Gaudeamus, 2006: 17–32.

Eskola J, Suoranta J. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino, 1998.

Fairbrother M. Rich people, poor people, and environmental concern. Evidence across nations and time. *European Sociological Review*, 2012; 29 (5): 910–922.

Forma P, Heikkilä M, Keskitalo E. Mikä on kohtuullinen minimi? Vähimmäisturvan taso konsensusmenetelmällä arvioituna. Helsinki: Stakes, Raportteja 240, 1999.

Geibler JV, Rohn H, Schnabel F, ym. Resource efficiency atlas. An international perspective on technologies and products with resource efficiency potential. Wuppertal: Wuppertal Institute, Wuppertal Spezial 44e, 2011.

Global Footprint Network. Ecological footprint atlas 2010. Oakland, CA: Global Footprint Network, 2010. Saatavissa: <http://www.footprintnetwork.org/images/uploads/Ecological_Footprint_Atlas_2010.pdf>. Viitattu 13.12.2013.

Gough I. The challenge of climate change for social policy. A plenary lecture delivered at the Social Policy Association annual conference at Sheffield University, 10.7.2013. Saatavissa: <http://personal.lse.ac.uk/goughi/THE_CHALLENGE_OF_CLIMATE_CHANGE_FOR_SOCIAL_POLICY.pdf>. Viitattu 25.11.2013.

Gough I, Abdallah S, Johnson V, Ryan-Collins J, Smith C. The distribution of total greenhouse gas emissions by households in the UK, and some implications for social policy. London: New economics foundation & Centre for Analysis of Social Exclusion/London School of Economics, 2011. Saatavissa: <http://s.bsd.net/nefoundation/default/page/-/files/CASEpaper152Gough_et_al.pdf>. Viitattu 7.10.2013.

Guio A. What can be learned from deprivation indicators in Europe? Luxembourg: Eurostat, Methodologies and Working Papers, 2009. Saatavissa: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-RA-09-007/EN/KS-RA-09-007-EN.PDF>. Viitattu 25.10.2012.

Guio A, Gordon D, Marlier E. Measuring material deprivation in the EU. Indicators for the whole population and child-specific indicators. Luxembourg: Eurostat, Methodologies and Working Papers, 2012. Saatavissa: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-RA-12-018/EN/KS-RA-12-018-EN.PDF>. Viitattu 25.1.2013.

Haanpää L. Vastuullinen kuluttajuus ja ympäristömyötäisyys kulutusasteissa. Julkaisussa: Lammi M, Niva M, Varjonen J, toim. Kulutuksen liikkeet. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskuksen vuosikirjoja 5, 2009: 66–82.

Hagfors R. Kansaneläkeuudistus toimeentulon näkökulmasta. Julkaisussa: Hagfors R, Hellsten K, Sakslin M, toim. Suomen kansan eläke. Helsinki: Kela, 2008, 86–150.

Haila Y. Mutual interdependence of humanity and the rest of the nature. Julkaisussa: Perkiö M, toim. Perspectives to global social development. Tampere: University of Tampere, 2009: 165–176.

Hakkarainen T. ”Ettei tarvitsisi roikkua milloin missäkin luukulla kerjäämässä...” – Tarveharkintainen sosiaaliturva köyhyyssaiheisissa elämäntarinoissa. Julkaisussa: Forssén K, Roivainen I, Ylinen S, Heinonen J, toim. Kohtaako sosiaalityö köyhyyden? Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2011. Kuopio: Unipress, 2012: 83–99.

Halada K, Shimada M, Iijima K. Forecasting of the consumption of metals up to 2050. Materials Transactions 2008; 49 (3): 402–410.

Heinonen J. Miesten kokemuksia köyhyydestä ja asiakkuudesta. Julkaisussa: Forssén K, Roivainen I, Ylinen S, Heinonen J, toim. Kohtaako sosiaalityö köyhyyden? Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2011. Kuopio: Unipress, 2012: 197–221.

Heinonen H-M. Asumismenojen huomioon ottaminen toimeentulotuessa ja yleinen toimeentulotukitilanne kunnissa ja kuntayhtymissä syksyllä 2009. Helsinki: Kela, Sosiaali- ja terveysturvan selosteita 73, 2010.

Helne T, Hirvilampi T, Laatu M. Sosiaalipolitiikka rajallisella maapallolla. Helsinki: Kela, 2012.

Hiilamo H, Niemelä M. Paras turva perheessä? Suomen kotitalouksien väliset tulonsiirrot kansainvälisessä vertailussa. Julkaisussa: Pessi AB, Saari J, toim. Hyvien ihmisten maa. Auttaminen kilpailukyky-yhteiskunnassa. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu, Julkaisuja A31, 2011: 145–163.

Hille J. The concept of environmental space. Implications for policies, environmental reporting and assessments. Copenhagen: European Environment Agency (EEA), Expert’s corner 2, 1997.

Hirvilampi T. Kohtuus kulutuksessa. Futura 2011; 1: 71–77.

Hirvilampi T. Perusturvan riittävyyden rajat. Miten asiantuntijat määrittelevät perusturvan tasoa? Julkaisussa: Kangas O, Niemelä M, Raijas A, toim. Takaisin perusteisiin. Perusturvan riittävyys kulutuksen näkökulmasta. Helsinki: Kela, 2013: 62–81.

Hirvilampi T, Mäki S. Toimeentulovaikeuksia, yksinäisyyttä ja alemmuuden kokemuksia. Perusturvan saajien rajalliset toimintamahdollisuudet. Julkaisussa: Kangas O, Niemelä M, Raijas A, toim. Takaisin perusteisiin. Perusturvan riittävyys kulutuksen näkökulmasta. Helsinki: Kela, 2013: 120–141.

Hirvilampi T, Laakso S, Lettenmeier M, Lähteenoja S. Studying well-being and its environmental impacts. A case study of minimum income receivers in Finland. Journal of Human Development and Capabilities 2013; 14 (1): 134–160.

Hoffren J, Hellman J. Impacts of increasing consumption on material flows over time. Empirical results from Finland 1970–2005. Progress in Industrial Ecology – An International Journal 2007; 4 (6): 463–483.

Holland B. Ecology and the limits of justice. Establishing capability ceilings in Nussbaum's capabilities approach. *Journal of Human Development* 2008; 9 (3): 401–425.

Honkanen P, Tervola J. Vuoden 2012 perusturvamuutoksien vaikutukset. Helsinki: Kela, Nettityöpapereita 35, 2012.

Hukkinen J. Sietämätön kohtuutalous. Elämää velaksi vai luonnonvaratalouden nousu? Julkaisussa: Borg P, toim. Polkuja metsään. Helsinki: Into, 2012: 213–219.

Høyer KG, Næss P. The ecological traces of growth. Economic growth, liberalization, increased consumption – and sustainable urban development? *Journal of Environmental Policy & Planning* 2001; 3 (3): 177–192.

Ilmonen K. Johan on markkinat. Kulutuksen sosiologista tarkastelua. Tampere: Vastapaino, 2007.

IPCC. Climate change 2014. Mitigation of climate change. Contribution of Working Group III to the fifth assessment report of the intergovernmental panel on climate change. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.

Jackson T. Hyvinvointia ilman kasvua. Rajallisen planeetan taloustiede. Helsinki: HS Kirjat, 2011.

Johansson S. Om levnadsnivåundersökningen. Stockholm: Allmänna Förlaget, 1970.

Juntto A. Asuminen ja oikeudenmukaisuus. Julkaisussa: Saari J, Yeung AB, toim. Oikeudenmukaisuus hyvinvointivaltiossa. Helsinki: Gaudeamus, 2007: 292–307.

Juntto A. Asumisen historiallinen muutos Suomessa ja polkuriippuvuus. Julkaisussa: Juntto A, toim. Asumisen unelmat ja arki. Helsinki: Gaudeamus, 2010: 17–47.

Kainulainen S, Karppinen K, Saari J. Ruoka-avun kohdentuminen Turussa. Selvitys leipää jonottavien ihmisten hyvinvoinnista. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisu D 63, 2013.

Kalliola N, Kivioja A. Lääkkeet ja toimeentulotuki. Korvaustavat, kustannukset ja toimivuus. *Dosis* 2002; 18 (3): 175–183.

Kangas O, Ritakallio V-M. Eri menetelmät – eri tulokset. Julkaisussa: Kangas O, Ritakallio V-M, toim. Kuka on köyhä? Köyhyys 1990-luvun puolivälin Suomessa. Helsinki: Stakes, 1996: 11–67.

Kangas O, Ritakallio V-M. Köyhyyden mittaustavat, sosiaaliturvan riittävyys ja köyhyyden yleisyys Suomessa. Helsinki: Kela, Sosiaali- ja terveysturvan selosteita 61, 2008.

Karlsson N, Dellgran P, Klingander B, Gärling T. Household consumption. Influences of aspiration level, social comparison, and money management. *Journal of Economic Psychology* 2004; 25: 753–769.

Kauppinen T, Lähteenoja S, Lettenmeier M. Kotimaisten elintarvikkeiden materiaaliapanos – ElintarvikeMIPS. Jokioinen: MTT, Maa ja elintarviketalous 130, 2008.

Kautto M, Metso L. Sosiaalinen kestävyys – uusi poliittinen horisontti? Yhteiskuntapolitiikka 2008; 73 (4): 411–420.

Kiander J. Ilmastopolitiikka ja tulonjako. Selvitys Vanhasen II hallituksen tulevaisuusselontekoa varten. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia, Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 22, 2008.

Kinnunen K. Terveysten ja sairauten liittyvän auttamisen muodot diakoniatyössä. Julkaisussa: Kinnunen K, toim. Sairas köyhyys. Helsinki: Kirkkohallitus, 2007: 92–131.

Kortteinen M, Tuomikoski H. Työtön. Tutkimus pitkäaikaistyöttömien selviytymisestä. Helsinki: Hanki ja jää, 1998.

Koskinen I, Alasuutari P, Peltonen T. Laadulliset menetelmät kauppatieteissä. Tampere: Vastapaino, 2005.

Kosunen V. Paljonko on riittävästi? Vähimmäisetuuksien riittävyyden arviointia kulutuksen näkökulmasta. Helsinki: Stakes, Raportteja 232, 1999.

Kotakorpi E, Lähteenoja S, Lettenmeier M. KotiMIPS. Kotitalouksien luonnonvarojen kulutus ja sen pienentäminen. Helsinki: Ympäristöministeriö, Suomen ympäristö 42, 2008.

Kruunari A. Lääkkeitä vai ruokaa? Pitkään sairastaneiden omakohtaisia kokemuksia perusturvan riittävydestä. Tampere: Tampereen yliopisto, 2009.

Kuivalainen S. Suomalaisten mielipiteet vähimmäisturvan tasosta vuosina 1995–2010. Yhteiskuntapolitiikka 2011; 76 (4): 373–386.

Kärkkäinen S. Yksin asuminen Suomessa. Julkaisussa: Hänninen S, Palola E, Kaivonurmi M, toim. Mikä meitä jakaa? Sosiaalipolitiikkaa kilpailuvaltiossa. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos, 2010: 181–218.

Laakso S. Onko elämä perusturvan varassa kestävä? Ympäristövara ekologisesti ja sosiaalisesti kestävä kulutuksen tarkastelussa. Helsinki: Helsingin yliopisto, 2011.

Lehtinen A, Varjonen J, Raijas A, Aalto K, Pakoma R. Mitä eläminen maksaa? Kohtuullisen minimin viitebudjetit. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus, Julkaisuja 4, 2010.

Leppänen J, Neuvonen A, Ritola M, ym. Scenarios for sustainable lifestyle 2050. From global champions to local loops. SPREAD Sustainable Lifestyles 2050, 2012. Saatavissa: <http://www.sustainable-lifestyles.eu/fileadmin/images/content/D4.1_FourFutureScenarios.pdf>. Viitattu 6.2.2013.

Lettenmeier M, Liedtke C, Rohn H. Eight tons of material footprint. Suggestion for a resource cap for household consumption in Finland. *Resources* 2014; 3: 488–515.

Lettenmeier M, Rohn H, Liedtke C, Schmidt-Bleek F. Resource productivity in 7 steps. How to develop eco-innovative products and services and improve their material footprint. Wuppertal: Wuppertal Institute for Climate, Environment and Energy, Wuppertal Spezial 41, 2009.

Lettenmeier M, Lähteenoja S, Hirvilammi T, Laakso S. Resource consumption of low-income households. Approach for defining a decent lifestyle? Manuscript presented at the World Resources Forum, Davos 19.–21.9.2011, 2011a.

Lettenmeier M, Lähteenoja S, Hirvilammi T, Aalto K, Laakso S. Maximum and minimum consumption. A two-dimensional approach in defining a decent lifestyle. Proceedings of the trends and future of sustainable development conference, Tampere 9.–10.6.2011, 2011b.

Lettenmeier M, Hirvilammi T, Laakso S, Lähteenoja S, Aalto, K. Material footprint of low-income households in Finland. Consequences for the sustainability debate. *Sustainability* 2012; 4: 1426–1447.

Lettenmeier M, Lähteenoja S, Hirvilammi T, Laakso S. Resource use of low-income households. Approach for defining a decent lifestyle? *Science of The Total Environment* 2014; 481: 681–684. Saatavissa: <<http://dx.doi.org/10.1016/j.scitotenv.2013.11.048>>.

Liedtke C, Baedeker C, Kolberg S, Lettenmeier M. Resource intensity in global food chains. The hot spot analysis. *British Food Journal* 2010; 112 (10): 1138–1159.

Littig B, Griessler E. Social sustainability. A catchword between political pragmatism and social theory. *International Journal of Sustainable Development* 2005; 8 (1/2): 65–79.

Living planet report 2010. Biodiversity, biocapacity and development. Gland: WWF, 2011. Saatavissa: <http://assets.panda.org/downloads/WWF_20102010.pdf>. Viitattu 7.9.2011.

Living Planet Report 2012. Biodiversity, biocapacity and better choices. Gland: WWF, 2013. Saatavissa: <http://awsassets.panda.org/downloads/1_lpr_2012_online_full_size_single_pages_final_120516.pdf>. Viitattu 1.10.2012.

Luoto K, Lähteenoja S, Lettenmeier M. LiikuntaMIPS – Liikuntaharrastusten luonnonvarojen kulutus. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus, Julkaisuja 4, 2008.

Lyytimäki J, Hakala H. Ympäristön tila ja suojele Suomessa. Helsinki: Gaudeamus, 2008.

Lähde V. Niukkuuden maailmassa. Tampere: Niin&Näin, 2013.

Lähteenoja S, Lettenmeier M, Saari A. LiikenneMIPS – Suomen liikennejärjestelmän luonnonvarojen kulutus. Helsinki: Ympäristöministeriö, Suomen ympäristö 820, 2006.

Martínez-Alier J, Pascual U, Franck-Dominique V, Zaccai E. Sustainable de-growth. Mapping the context, criticisms and future prospects of an emergent paradigm. *Ecological Economics* 2010; 69: 1741–1747.

Marttila A, Whitehead M, Canvin K, Burström B. Controlled and dependent. Experiences of living on social assistance in Sweden. *International Journal of Social Welfare* 2010; 19 (2): 142–151.

Massa I. Hyvinvointivaltion ekologinen modernisaatio. Julkaisussa: Riihinen O, toim. Sosiaalipolitiikka 2017. Näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja tulevaisuuteen. Helsinki: Sitra, WSOY, 1992: 357–379.

Max-Neef M, Elizalde A, Hopenhayn M. Development and human needs. Julkaisussa: Max-Neef M, Elizalde A, Hopenhayn M., toim. Human scale development: Conception, application and further reflections. New York, NY: Apex, 1991: 13–54.

McLaren D. Environmental space, equity and the ecological dept. Julkaisussa: Agyeman J, Bullard RD, Evans B, toim. Just sustainabilities. Development in an unequal world. Lontoo: Earthscan, 2003.

Meadows D, Randers J, Meadows D. Kasvun rajat. 30 vuotta myöhemmin. Helsinki: Gaudeamus, 2005.

Melkas P. Elintarvikkeiden ja aterioiden kulutus. Julkaisussa: Ahlqvist K, Ylitalo M, toim. Kotitalouksien kulutus 1985–2006. Helsinki: Tilastokeskus, 2009: 87–100.

Millennium ecosystem assessment. Ecosystems and human well-being: synthesis. Washington, DC: Island, 2005. Saatavissa: <<http://www.maweb.org/documents/document.356.aspx.pdf>>. Viitattu 7.9.2011.

Moffatt I. An evaluation of environmental space as the basis for sustainable Europe. *International Journal of Sustainable Development and World Ecology* 1996; 3: 49–69.

Moisio P. Vähimmäisturva ja köyhyysraja Suomessa. Julkaisussa: Sosiaaliturvan uudistamiskomitean (SATA) esitys sosiaaliturvan kokonaisuudistuksen keskeisistä linjauksista. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, Selvityksiä 10, 2009: Liite 5.

Moisio P. Tuloerojen, köyhyyden ja toimeentulo-ongelmien kehitys. Julkaisussa: Vaarama M, Moisio P, Karvonen S, toim. Suomalainen hyvinvointi 2010. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Teema 11, 2010: 180–196.

Moisio T, Lähteenoja S, Lettenmeier M. TavaramIPS – Kodin tavaroiden luonnonvarojen kulutuksen arviointi. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus, Julkaisuja 6, 2008.

Motiva. Koti ja asuminen. Mihin energiaa kuluu. Vedenkulutus. Saatavissa: <http://www.motiva.fi/koti_ja_asuminen/mihin_energiaa_kuluu/vedenkulutus>. Viitattu 26.5.2011.

Murphy K. The social pillar of sustainable development. A literature review and framework for policy analysis. *Sustainability* 2012; 8 (1): 15–29.

Mäenpää I, Juutinen A, Puustinen K, ym. Luonnonvarojen kokonaiskäyttö Suomessa. Helsinki: Ympäristöministeriö, Suomen ympäristö 428, 2000.

Mäki S. Peruselämää perusturvalla. Taloudellisen niukkuuden kuluttajapositiont. Kulutustutkimus. Nyt 2011: 1, 33–51.

Määttä A. Perusturva ja poiskäännyttäminen. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu, Tutkimuksia A 36, 2012.

Niemelä M. Tulot, kulutus ja toimeentulo. Tutkimuksia pienituloisuuden ja kulutuksen välisistä yhteyksistä. Turku: Turun yliopisto, Annales Universitatis Turkuensis C:229, 2005a.

Niemelä M. Sukulaisten ja ystävien taloudellinen apu – tärkeä osa huono-osaisten toimeentuloa? Yhteiskuntapolitiikka 2005b; 4: 417–420.

Niemelä M, Raijas A. Kohtuullinen kulutus ja perusturvan riittävyys. Näkökulmia kohtuullisen kulutuksen määrittelyyn ja mittaamiseen. Helsinki: Kela, Sosiaali- ja terveysturvan selosteita 80, 2012.

Nieminen A. Mitä on sosiaalipolitiikka. Tutkimus sosiaalipolitiikan käsitteen ja järjestelmän kehityksestä. Porvoo: WSOY, 1984 (alkuperäinen ilmestymisvuosi 1955).

Nieminen A, Lettenmeier M, Saari A. Luonnonvarojen kulutus Suomen lentoliikenteessä (LentoMIPS). Helsinki: Liikenne- ja viestintäministeriö, Julkaisuja 57, 2005.

Nurmela J, Mäenpää I. Kulutettu euro haukkaa 1,5 kiloa luonnonvaroja. Helsinki: Tilastokeskus, Tieto & trendit 8, 2009: 44–45.

Nussbaum MC. *Frontiers of justice. Disability, nationality, species membership*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2006.

OECD. An overview of growing income inequalities in OECD countries. Main findings. 2011. Saatavissa: <<http://www.oecd.org/dataoecd/40/12/49170449.pdf>>. Viitattu 13.12.2011.

Oja L, Vaahtera A, Vehviläinen I, Ahvenharju S, Hakala L. Selvitys energiaköyhyydestä. Kotitalouksien energiakustannukset. Helsinki: Ympäristöministeriö, Raportteja 21, 2013.

Ojanen E. Kohtuudesta ja kohtuuttomuudesta. Helsinki: Kirjapaja, 2004.

Oksanen M. Ympäristö ja hyvinvointi. Julkaisussa: Saari J, toim. Hyvinvointi. Suomalaisen yhteiskunnan perusta. Helsinki: Gaudeamus, 2011: 314–334.

Our common future. Report of the World commission on environment and development. Oxford: Oxford University, 1987.

- Pakoma R. Mitä syöminen maksaa? Kuluttajien näkemysten pohjalta laadittu kohtuullisen minimin ruokabudjetti. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus, Työselosteita ja esitelmiä 126, 2010.
- Perrels A, Almqvist K, Heiskanen E, Lahti P. Kestävän kulutuksen mahdollisuudet ekotehokkaassa ympäristössä. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, VATT-tutkimuksia 120, 2006.
- Perusturvan riittävyyden arviointiraportti. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos, Avauksia 4, 2011.
- Putila S. Kuinka vähällä tulisit toimeen? Tilastokeskus, Hyvinvointikatsaus 1, 2009. Saatavissa: <http://www.stat.fi/artikkelit/2009/art_2009-03-16_009.html?s=0>. Viitattu 15.2.2010.
- Raunio K. Elintasotutkimuksen historiaa Suomessa. Julkaisussa: Hyvinvointi, elintaso ja elämäntapa tutkimuksen kohteina. Tampere: Tampereen yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitoksen opetusmoniste 2, 1981, 3–41.
- Rauschmayer F, Omann I, Frühmann J. Needs, capabilities and quality of life. Refocusing sustainable development. Julkaisussa: Rauschmayer F, Omann I, Frühmann J, toim. Sustainable development. Capabilities, needs and well-being. New York, NY: Routledge, 2011: 1–24.
- Raworth K. A safe and just space of humanity. Can we live within the doughnut? Oxford: Oxfam, Oxfam Discussion papers, 2012. Saatavissa: <<http://policy-practice.oxfam.org.uk/publications/a-safe-and-just-space-for-humanity-can-we-live-within-the-doughnut-210490>>. Viitattu 31.10.2012.
- Rice J. Ecological unequal exchange. Consumption, equity, and unsustainable structural relationships within the global economy. *International Journal of Comparative Sociology* 2007; 48 (43): 43–72.
- Riihinen O. Kyvyt, hyvinvointiteoria ja yhteiskunnalliset jaot. Julkaisussa: Piirainen T, Saari J, toim. Yhteiskunnalliset jaot. 1990-luvun perintö? Helsinki: Gaudeamus, 2002: 179–203.
- Riihinen O. Ekologisen kriisin juuret. Vähään tyytymisestä halujen ekspansioon. Julkaisussa: Helne T, Silvasti T, toim. Yhteyksien kirja. Etappeja ekososiaalisen hyvinvoinnin polulla. Helsinki: Kela, 2012: 30–43.
- Ringens S. Direct and indirect measures of poverty. *Journal of Social Policy* 1988; 17 (3): 351–365.
- Ritthoff M, Rohn H, Liedtke C, Merten T. MIPS-laskenta. Tuotteiden ja palveluiden luonnonvaratuottavuus. Wuppertal: Wuppertal Institute for Climate, Environment and Energy ja Helsinki: Suomen Luonnonsuojeluliitto, Wuppertal Spezial 27fi, 2004.
- Robinson J. Squaring the circle? Some thoughts on the idea of sustainable development. *Ecological Economics* 2004; 48: 369–384.
- Rockström J, Steffen W, Noone K, ym. A safe operating space for humanity. *Nature* 2009; 461: 472–475.

Rohn H, Pastewski N, Lettenmeier M. Ressourceneffizienz von ausgewählten Technologien, Produkten und Strategien. Ergebniszusammenfassung der Potenzialanalysen. Wuppertal: Wuppertal Institute, Ressourceneffizienz Paper 1.5, 2010.

Roivainen I, Heinonen J, Ylinen S. Köyhä byrokratian rattaissa. Helsinki: Kunnallissalan kehittämssäätiö, Tutkimusjulkaisut 64, 2011.

Saastamoinen L, Tuominen U, Aaltonen K, Martikainen JE. Lääkekustannusten omavastuukaton ylittäjät. Julkaisussa: Airio I, toim. Toimeentuloturvan verkkoa kokemassa. Kansalaisten käsitykset ja odotukset. Helsinki: Kela, Teemakirja 9, 2013: 218–230.

Sachs W, Loske R, Linz M, ym. Greening the north. A post-industrial blueprint for ecology and equity. Lontoo: Zed, 2000.

Salavuo K. Taloudellisen tason asteikko elintason mittana. Tutkimus taloudellisen tason soveltuvuudesta palkansaajien ja pienviljelijöitten elintason mittaamiseen ja vertailuun. Turku: Sosiaalipoliittinen yhdistys, Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia 17, 1969.

Salo M, Lähteenoja S, Lettenmeier M. MatkailuMIPS. Matkailun luonnonvarojen kulutus. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö, Julkaisuja 8, 2008.

Salonen A. Kestävä kehitys globaalin ajan hyvinvointiyhteiskunnan haasteena. Helsinki: Helsingin yliopisto, Tutkimuksia 318, 2010.

Sarpila O, Haanpää L. ”Rikas mies jos oisin”. Luksustuotteet osana suomalaisten vapaavalintaista kulutusta koskevia haaveita. Julkaisussa: Lammi M, Peura-Kapanen L, Timonen P, toim. Kulutuksen määrät ja tyyli talouden muutoksessa. Kuluttajatutkimuskeskuksen vuosikirja 2010. Helsinki, Kuluttajatutkimuskeskus, 2010: 42–58.

Sauli H, Nurmela J. Kotitalouksien välinen taloudellinen tuki ja lahjat. Julkaisussa: Ahlqvist K, Ylitalo M, toim. Kotitalouksien kulutus 1985–2006. Helsinki: Tilastokeskus, 2009: 159–180.

Saunders P. Budget standards and the poverty line. *The Australian Economic Review* 1999; 32 (1): 43–61.

Saunders P. Measuring wellbeing using non-monetary indicators. *Family Matters* 2008; 78: 8–17.

Saunders P, Sutherland K, Davidson P, Hampshire A, King S, Taylor J. Experiencing poverty. The voices of low-income Australians. Towards new indicators of disadvantage project. Stage 1: Focus group outcomes. Sydney: University of New South Wales, 2006.

Saunders P, Naidoo Y, Griffiths M. Towards new indicators of disadvantage. Deprivation and social exclusion in Australia. *Australian Journal of Social Issues* 2008; 43 (2): 175–194.

- Savela O. Elintaso voidaan kuvata useilla mittareilla. Hyvinvointikatsaus 1, 2009. Helsinki: Tilastokeskus, 2009: 24–29.
- Schmidt-Bleek F. Wieviel Umwelt braucht der Mensch? MIPS, das Maß für ökologisches Wirtschaften. Basel: Birkhäuser, 1993.
- Schmidt-Bleek F. Luonnon uusi laskuoppi. Helsinki: Gaudeamus, 2000.
- Schmidt-Bleek F. Der ökologische Rucksack. Wirtschaft für eine Zukunft mit Zukunft. Stuttgart: Hirzel, 2004.
- Schmidt-Bleek F. The Earth. Natural resources and human intervention. London: Haus, 2009.
- Scitovsky T. The joyless economy. An inquiry into human satisfaction and consumer dissatisfaction. Oxford: Oxford University Press, 1977.
- Sen A. The standard of living. Lecture I, concepts and critiques. Julkaisussa: Hawthorn G, toim. The standard of living. Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
- Sen A. The idea of justice. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2009.
- Seppälä J, Mäenpää I, Koskela S, ym. Suomen kansantalouden materiaalivirtojen ympäristövaikutusten arviointi ENVIMAT-mallilla. Helsinki: Ympäristöministeriö, Suomen ympäristö 20, 2009.
- Siiki A-M. Myllypuron ruokajono. Esimerkki hyvinvointiköyhyydestä. Julkaisussa: Hänninen S, Karjalainen J, Lehtelä K-M, Silvasti T, toim. Toisten pankki. Ruoka-apu hyvinvointivaltiossa. Helsinki: Stakes, 2008: 127–161.
- Silvennoinen K, Koivupuro H-K, Katajajuuri J-M, Jalkanen L, Reinikainen A. Ruokahävikki suomalaisessa ruokaketjussa. Foodspill 2010–2012 -hankkeen loppuraportti. Helsinki: MTT, Raportti 41, 2012.
- Simpura J, Uusitalo H. Hyvinvointi ja sosiaalinen kehitys. Julkaisussa: Saari J, toim. Hyvinvointi. Suomalaisen yhteiskunnan perusta. Helsinki: Gaudeamus, 2011: 106–138.
- Small ML. How to conduct a mixed methods study. Recent trends in a rapidly growing literature. Annual Review of Sociology 2011; 37: 57–86.
- Sosiaaliturvan uudistamiskomitean (SATA) ehdotukset sosiaaliturvan uudistamiseksi. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2009: 62.
- Sosiaalisesti kestävä Suomi 2020. Sosiaali- ja terveyspolitiikan strategia. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 1, 2011.
- Spangenberg JH, toim. Towards sustainable Europe. A study from the Wuppertal Institute for Friends of the Earth Europe. Luton: Friends of the Earth Publications, 1995.

Spangenberg JH. Environmental space and the prism of sustainability. Frameworks for indicators measuring sustainable development. *Ecological Indicators* 2002; 2: 295–309.

Särkelä R, Pohjola A. Sosiaalisen kestävyuden ulottuvuuksia ja merkitys. Julkaisussa: Pohjola A, Särkelä R, toim. Sosiaalisesti kestävä kehitys. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto, 2011: 9–25.

Tamminen P. Asuinrakennusten luonnonvarakulutuksen arviointi mips-menetelmällä. Helsinki: Helsingin yliopisto, 2009.

Teperi J, Keskimäki I. Terveyspalvelujen kohdentumisen oikeudenmukaisuus. Julkaisussa: Saari J, Yeung AB. Oikeudenmukaisuus hyvinvointivaltiossa. Helsinki: Gaudeamus, 2007: 274–291.

The story of the Wuppertal Institute. From environmental protection to sustainable development. Saatavissa: <http://www.wupperinst.org/en/the_wuppertal_institute/history/index.html>. Viitattu 16.9.2011.

Tilastokeskus. Yksinhuoltajilla ja yhden hengen talouksilla suurin köyhyysriski. Helsinki: Tilastokeskus, SVT, 2007a. Saatavissa: <http://www.stat.fi/til/tjt/2007/tjt_2007_2009-01-19_kat_003_fi.html>. Viitattu 25.10.2012.

Tilastokeskus. Vuosisata suomalaista autoilua. Helsinki: Tilastokeskus, SVT, 2007b. Saatavissa: <<http://tilastokeskus.fi/tup/suomi90/lokakuu.html>>. Viitattu 31.1.2013

Tilastokeskus. Asunnot ja asuinolot. Helsinki: Tilastokeskus, SVT, Yleiskatsaus 2011a. Saatavissa: <http://www.stat.fi/til/asas/2011/01/asas_2011_01_2012-10-24_tie_002_fi.html>. Viitattu 25.10.2012.

Tilastokeskus. Tulonjakotilasto. Pienituloisuus 2011, Pienituloisen väestön rakenne vuonna 2011. Helsinki: Tilastokeskus, SVT, 2011b. Saatavissa: <http://www.stat.fi/til/tjt/2011/02/tjt_2011_02_2013-03-20_kat_003_fi.html>. Viitattu 13.1.2014.

Tilastokeskus. Väestön tieto- ja viestintätekniikan käyttö. Helsinki: Tilastokeskus, SVT, 2011c. Saatavissa: <http://www.stat.fi/til/sutivi/2011/sutivi_2011_2011-11-02_kat_001_fi.html>. Viitattu 26.11.2013.

Townsend P. Deprivation. *Journal of Social Policy* 1987; 16 (2): 125–146.

Tukker A, Huppés G, Guinée J, ym. Environmental impact of products (EIPRO). Analysis of the life cycle environmental impacts related to the final consumption of the EU-25. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, Scientific and technological research series, 2006.

Tukker A, Cohen MJ, Hubacek K, Mont O. The impacts of household consumption and options for change. *Journal of Industrial Ecology* 2010; 14: 13–30.

Tuomi J, Sarajarvi A. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Jyväskylä: Gummerus, 2004.

Törmälehto V-M. Varallisuuden huomioon ottaminen tarkentaa tietoa köyhyydestä. Helsinki: Tilastokeskus, Hyvinvointikatsaus 4, 2012: 9–16.

Töttö P. Pirullisen positivismin paluu. Laadullisen ja määrällisen tarkastelua. Tampere: Vastapaino, 2000.

Ulvila M, Åkerman M, toim. Kestävä Suomi. Kohti oikeudenmukaista ympäristövara. Turku: Maan ystävät, Ympäristö ja kehitys, 1996.

Ulvila M, Pasanen J. Transformation scenarios to sustainable economy and equality. Julkaisussa: Ulvila M, Pasanen J, toim. Sustainable futures. Replacing growth imperative and hierarchies with sustainable ways. Helsinki: Ministry of Foreign Affairs of Finland, 2009: 14–85.

UNDP. Human development report 2011a. Sustainability and equity. A better future for all. New York, NY: UNDP, 2011a. Saatavissa: <<http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2011/>>. Viitattu 20.4.2012.

UNDP. International Human Development Indicators. Country profiles, Finland, 2011b. Saatavissa: <<http://hdrstats.undp.org/en/countries/profiles/FIN.html>>. Viitattu 29.1.2013.

UNEP. Decoupling natural resource use and environmental impacts from economic growth. A report of the working group on decoupling to the international resource panel. Nairobi: UNEP, 2011. Saatavissa: <http://www.unep.org/resourcepanel/decoupling/files/pdf/decoupling_report_english.pdf>. Viitattu 5.12.2013.

Vaarama M. Sosiaalinen kestävyys yhteiskunnan sosiaalisen laadun viitekehityksessä. Esitys Sosiaalisen Kestävyyden 1. Foorumissa 20.3.2014. Saatavissa: <https://dl.dropboxusercontent.com/u/47137316/Sokes200314_Vaarama_Sosiaalisen%20laadun%20viitekehitys.pdf>. Viitattu 29.4.2014.

Veuro S, Lähteenoja S, Lettenmeier M. Vapaa-aikaMIPS. Vapaa-ajan vieton luonnonvarojen kulutus. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus, Julkaisuja 5, 2008.

Waris H. Aikamme muuttuva maailma. Helsinki: Weilin+Göös, 1969.

Waris H. Suomalaisen yhteiskunnan sosiaalipolitiikka. Helsinki: WSOY, 1978.

Wiedmann T, Schandl H, Lenzen M, ym. The material footprint of nations. Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America, 3.9.2013. Saatavissa: <<http://www.pnas.org/content/early/2013/08/28/1220362110.full.pdf+html>>. Viitattu 7.10.2013.

Wilkinson R, Pickett K. Tasa-arvo ja hyvinvointi. Miksi tasa-arvo on hyväksi kaikille? Helsinki: HS Kirjat, 2011.

Ylitalo M. Vapaa-ajan kulutus. Julkaisussa: Ahlqvist K, Ylitalo M, toim. Kotitalouksien kulutus 1985–2006. Helsinki: Tilastokeskus, 2009: 116–134.

LIITTEET

Liite 1: Haastattelukutsu

Helsingissä 4.3.2011

KUTSU KOHTUULLINEN PERUSTURVA -TUTKIMUKSEEN

Pyydämme teitä osallistumaan Suomen Akatemian rahoittamaan tutkimukseen. Tutkimme, minkälaiseen kulutukseen vähimmäisetuuskien saajilla on varaa ja koetaanko tukien taso riittävänä. Tutkimuksessa haastatellaan yksin asuvia henkilöitä, joiden pääasiallinen tulonlähde on työmarkkinatuki tai työkyvyttömyyseläke (ml. kuntoutustuki). Kelan rekisteritietojen perusteella on valittu satunnaisesti 180 henkilöä, joista 20:lla ensimmäiseksi vastanneella on mahdollisuus osallistua tähän tutkimukseen.

Kahdessa henkilökohtaisessa haastattelussa keskustelemme vapaamuotoisesti siitä, minkälaista on arkenne, mitä asioita arvostatte elämässänne ja mitä mielipiteitä Teillä on suomalaisesta sosiaaliturvasta. Teitä pyydetään vastaamaan kahteen selkeään kyselylomakkeeseen sekä seuraamaan kulutustanne yhden viikon ajan henkilökohtaisesti annettavien ohjeiden mukaan. Kulutus seurannan avulla tutkitaan luonnonvarojen kulutusta.

Haastattelut ja kyselytutkimus toteutetaan maaliskuussa 2011 joko kotonanne tai muussa Teille sopivassa paikassa. Yhteensä tutkimukseen osallistuminen vie aikaa noin viisi tuntia, eikä tutkimukseen osallistuminen vaadi mitään erityisiä tietoja tai etukäteisvalmisteluja. Kaikille tutkimuksen loppuun suorittaneille annetaan palkkioksi 25 euron arvoinen lahjakortti joko lähikauppaan tai elokuvateatteriin, valintanne mukaan.

Tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista. Sen voi peruuttaa ja keskeyttää milloin tahansa tutkimuksen aikana. Osallistumisenne ei vaikuta millään tavalla saamiinne Kelan tai muihin etuuksiin. Tutkimusaineistosta vastaa Kelan tutkimusosasto, joka säilyttää ja käsittelee tietoja luottamuksellisesti salassapitovelvollisuutta ja henkilötietolakia noudattaen. Kaikilla tietoja keräävillä ja käsittelevillä on vaihtolovelvollisuus. Tutkimustulokset julkaistaan niin, että tutkimukseen osallistuneet eivät ole tunnistettavissa. Tuloksia julkaistaan allekirjoittaneiden opinnäytetöissä sekä muissa tieteellisissä julkaisuissa. Tutkimuksesta vastaa Kelan tutkimusosaston osastopäällikkö Olli Kangas.

Jos haluatte osallistua tutkimukseen, täyttäkää ja palauttakaa oheinen suostumuslomake 11.3.2011 mennessä. Saatuaamme vastauksenne otamme Teihin yhteyttä puhelimitse.

Mikäli haluatte tietää lisää tutkimuksesta ennen lomakkeen postittamista, ottakaa yhteyttä! Vastaamme mielellämme kaikkiin kysymyksiin.

Yhteistyöterveisin,

Tuuli Hirvilammi
Tutkija, Kelan tutkimusosasto
Jatko-opiskelija, Helsingin yliopiston sosiaalitieteiden laitos
p. 020 6353 483
tuuli.hirvilammi@kela.fi

Senja Laakso
Harjoittelija, Kelan tutkimusosasto
Opiskelija, Helsingin yliopiston ympäristötieteiden laitos
p. 020 6353 418
senja.laakso@kela.fi

Liite 2: Aineistonkeruulomakkeet

Kohtuullinen perusturva -tutkimus **Kyselylomake 1**

Hyvä vastaanottaja,

Kiitos ilmoittautumisestanne Kohtuullinen perusturva -tutkimukseen. Osallistumisenne antaa arvokasta tietoa suomalaisen sosiaaliturvan kehittämiseen.

Osana tutkimusta arvioidaan haastateltavien kulutusmenoja sekä luonnonvarojen kulutusta. Ekologinen selkäreppu on mittari, jolla mitataan tietyn toiminnon tai tuotteen kuluttamien luonnonvarojen määrää.

Aiemmissä tutkimuksissa on kulutus seurannan perusteella laskettu keskiwertosuomalaisen kuluttavan noin 40 000 kg luonnonvaroja vuodessa. Nyt halutaan selvittää tarkemmin tulotason ja elämäntapojen välistä yhteyttä ja sitä, millä tavalla tulotaso vaikuttaa luonnonvarojen kulutukseen ja ympäristön kannalta kestäviin valintoihin.

Tässä kyselylomakkeen ensimmäisessä osassa kysytään seuraavia asioita: taustatiedot, tulot ja menot ja energiankulutus. Lomakkeen toisessa osassa kysytään tarkemmin mm. liikkumisesta, harrastuksista ja kodin tavaroista. Saatte kyselylomakkeen toisen osan täytettäväksenne ensimmäisellä haastattelukerralla. Halutessanne saatte tietää oman luonnonvarojen kulutuksenne suhteessa haastateltujen keskiarvoon tutkimuksen valmistuttua.

Jotta luonnonvarojen kulutus voidaan laskea, tarvitaan yksityiskohtaisia tietoja kulutuksesta, asumisesta ja ostetuista tuotteista. Pyydämmekin täyttämään lomakkeen mahdollisimman tarkasti. Mikäli koette, että vastausvaihtoehdoista mikään ei ole täysin oikea, voitte täydentää vastauksianne kunkin kysymyksen lopussa olevaan Lisätietoja -kohtaan.

Kaikki vastaukset käsitellään luottamuksellisina ja nimettöminä eivätkä vastaukset ole myöhemmin yhdistettävissä vastanneisiin henkilöihin.

Lomaketta ei tarvitse palauttaa postitse, vaan sen voi antaa meille haastattelijoille kun tulemme haastattelemaan teitä. Jos lomakkeen täytöstä tulee kysymyksiä, voitte olla yhteydessä Senja Laaksoon joko sähköpostitse: senja.laakso@kela.fi tai puhelimitse: 020 6353 418.

1. Taustatiedot

Nimi _____

Kotikunta _____

Ikä _____ vuotta

Koulutus Peruskoulu/ osa oppikoulua/kansakoulu
 Ammattikurssi/oppisopimus
 Ammatillinen oppilaitos/ opisto

Lukio
 Korkeakoulu

Ammatti _____

Asumismuoto	☐ Vuokra	Talotyyppi	☐ Kerrostalo
	☐ Alivuokra		☐ Rivitalo
	☐ Omistus		☐ Omakotitalo, paritalo
	☐ Muu, mikä: _____	Asuinneliöt	_____ m ²
	_____	Talon rakennusvuosi	_____

Lisätietoja (esim. talon peruskorjausvuosi)

2. Tulot ja menot

Eritelkää kuukausittaiset tulot verojen jälkeen (nettona). Löydät tiedot helposti esimerkiksi edellisen kuukauden tilioitteesta.

Työmarkkinatuki	_____	e/ kk
Kansaneläke	_____	e/ kk
Asumistuki	_____	e/ kk
Toimeentulotuki	_____	e/ kk
Takuueläke (1.3.2011 alkaen)	_____	e/ kk
Muu, mikä: _____	_____	e/ kk
Muu, mikä: _____	_____	e/ kk

Eritelkää menonne joko kuukauden, kolmen kuukauden tai vuoden aikana riippuen siitä, mihin kohtaan täyttäminen tuntuu helpoimmalta. **Kaikkia kohtia (kk, 3 kk, vuosi) ei siis tarvitse täyttää, vaan se johon helpoimmin saatte oikean summan.** Esimerkiksi vuokra, lainat ja joukkoliikennemenot on helpointa arvioida kuukausitasolla, sähkölasku laskutusvälistä riippuen ja kerran vuodessa maksettavat menot, kuten jäsenmaksut, vuositasolla. Arvioikaa menot noin kymmenen (10) euron tarkkuudella tämänhetkisen tilanteen mukaan.

	euroa/ kk	TAI euroa/ 3 kk	TAI euroa/ vuosi
Vuokra	_____	_____	_____
Asuntolaina (sis. lyhennykset ja korot)	_____	_____	_____
Muiden lainojen tai luottojen lyhennykset	_____	_____	_____
Yhtiövastike (sis. sauna- ja muut maksut)	_____	_____	_____
Sähkö	_____	_____	_____
Vesi	_____	_____	_____

☐ Kiinteä vesimaksu	_____	_____	_____
Lämpö	_____	_____	_____
☐ Lämpö sisältyy vuokraan/ yhtiövastikkeeseen			
Vakuutusmaksut	_____	_____	_____
	euroa/ kk	TAI euroa/ 3 kk	TAI euroa/ vuosi
Linja-auto, juna, raitiovaunu, metro	_____	_____	_____
Auto			
Polttoaine	_____	_____	_____
Muut kustannukset	_____	_____	_____
(mm. huollot,katsastukset, vakuutukset)	_____	_____	_____
Puhelinlasku	_____	_____	_____
Internet	_____	_____	_____
TV-maksu	_____	_____	_____
Sanomalehdet	_____	_____	_____
Muut lehdet	_____	_____	_____
Muut säännölliset maksut, mitkä: (esim. jäsenmaksut, lahjoitukset)	_____	_____	_____
_____	_____	_____	_____
_____	_____	_____	_____
_____	_____	_____	_____
Terveyskulut			
Lääkkeet	_____	_____	_____
Terveystenhoitomaksut (mm. käyntimaksut)	_____	_____	_____
Kotiin ostetut elintarvikkeet			
Ruoka ja alkoholittomat juomat	_____	_____	_____
Alkoholijuomat	_____	_____	_____
Tupakka	_____	_____	_____
Kodin ulkopuolinen syöminen ja juominen	_____	_____	_____
Vaatteet ja jalkineet	_____	_____	_____
Kodintarvikkeet, kodinkoneet	_____	_____	_____
Lomamatkat	_____	_____	_____

Lisätietoja

3. Energiankulutus

Kertokaa keskimääräinen sähkökulutuksenne vuoden aikana sähkölaskun perusteella. Koko vuoden kulutus löytyy tasauslaskusta, jonka sähköyhtiö lähettää vuosittain. Toisin kuin kohdassa 2, tässä kysytään siis kulutusta, ei energiaan kuluvaan rahamäärää. Kertokaa myös kodin lämmitysmuoto. Jos saatte esim. öljy-, puu-, kaasu- tai joitain muita lämmityslaskuja, kertokaa niiden perusteella lämmitykseen käyttämänne energian määrä (esim. kuinka monta litraa öljyä tai kuutiota puita kuluu lämmitykseen vuosittain).

Sähkökulutus vuodessa _____ kWh

Sähköyhtiö _____

Lämmitysmuoto _____

Lämmitykseen kulunut energia, jos tiedossa _____

Lisätietoja (esim. onko sähkö ekosähköä)

Kiitos vastauksistanne!

Käymme vastauksenne läpi ensimmäisellä haastattelukerralla, jolloin voitte halutessanne myös kysyä lomakkeen täytöstä sekä tarkentaa vastauksianne.

Merkitkää viikon aikana syömänne lounaat ja päivälliset esimerkin mukaisesti. Lounaalla ja päivällisellä juotuja maitotuotteita tai kurkkua ja tomaattia ei tarvitse merkitä, mikäli ne on kirjattu erikseen yllä olevaan listaan.

Esimerkki: MaLounas Lohikastiketta, pastaa, juustoraastetta, porkkanaraastettaPäivällinen Pinaattikeitto, kananmuna, 2 palaa ruisleipää**Ma**

Lounas _____

Päivällinen _____

Ti

Lounas _____

Päivällinen _____

Ke

Lounas _____

Päivällinen _____

To

Lounas _____

Päivällinen _____

Pe

Lounas _____

Päivällinen _____

La

Lounas _____

Päivällinen _____

Su

Lounas _____

Päivällinen _____

2. Arkiliikenne

Arvioi eri liikennevälineillä kulkemanne matkat kilometreissä viikon aikana noin viiden kilometrin tarkkuudella. Jos liikkumisenne (esimerkiksi pyöräilyn määrä) poikkeaa kesäisin ja talvisin, tai jos käytätte jotain liikennevälinettä harvemmin kuin kerran viikossa, kertokaa siitä Lisätietoja –kohdassa.

	Ma	Ti	Ke	To	Pe	La	Su	
Linja-auto								km
Lähijuna, raitiovaunu, metro								km
Kaukojuna								km
Auto								km
Polkupyörä								km
Muu, mikä:								km
Muu, mikä:								km

Lisätietoja

3. Matkailu ja vierailut

Merkitkää esimerkin mukaisesti, kuinka monta kertaa olette käyneet matkalla viimeisen vuoden aikana. Matkoiksi lasketaan kaikki arkiliikenteen ulkopuolelle suunnatut matkat. Älkää kuitenkaan täyttäkö mahdollisia mökkimatkoja, koska mökkeily täytetään omaan kohtaansa seuraavalla sivulla.

Esimerkki:

Matkakohde	Matkustustapa	Matkan kesto (vrk)	Majoituspaikka	Matkustus-kerrat
<i>Turku</i>	<i>Juna</i>	<i>2</i>	<i>Ystävän luona</i>	<i>3</i>
<i>Köln</i>	<i>Lentokone, juna</i>	<i>5</i>	<i>Hostelli</i>	<i>1</i>

Matkakohde	Matkustustapa	Matkan kesto (vrk)	Majoituspaikka	Matkustus- kerrat

Lisätietoja

4. Mökkeily

Käyttekö säännöllisesti omalla/ jonkun toisen mökillä tai vapaa-ajan asunnolla?

- Kyllä En → **Siirrykää kohtaan 5.**

Keiden käytössä mökki on?

- Oma mökki Vuokramökki tai yhteiskäytössä esim. sukulaisten/tuttavien kanssa

Mökin käyttö

- Kesämökki Ympärivuotisessa käytössä

Mökin etäisyys asuinpaikasta _____ km

Mökin pinta-ala _____ m²

Millä mökille yleensä kuljetaan _____

Lämmitysmuoto

Sähkö Puu Öljy Muu, mikä: _____

Mökillä on sähköt

Kyllä Ei

Sähkön tuotantotapa: _____

Lisätietoja

5. Lemmikit

Onko teillä lemmikkejä? Kyllä Ei → Siirtykää kohtaan 6.

Laji	Lukumäärä	Paino
_____	_____	_____ kg
_____	_____	_____ kg
_____	_____	_____ kg

6. Harrastukset

Merkittäkää tähän kotona ja kodin ulkopuolella tapahtuvat harrastukset, kuten käsityöt, puutarhanhoito, kävely, uiminen, kuntosalilla ja elokuvissa käynti, moottoriurheilu, vapaaehtoistyö, järjestötoiminta jne. Jos harrastatte harvemmin kuin viikoittain, arvioikaa kuinka monta kertaa kuukaudessa harrastatte.

Esimerkki:

Harrastus	Talvisin (krt/viikko)	Kesäisin (krt/viikko)	Kertaa/ kk	Lisätietoja
<i>Uiminen</i>	4	5		<i>Talvisin uimahallissa, kesäisin järvessä</i>
<i>Kirjastossa käyminen</i>			2	
<i>Neulominen</i>	3			

(Uutena ostetut tai saadut tavarat uusia -kohtaan ja käytettynä saadut tai hankitut käytettyjä -kohtaan.)

	Kpl, uusia	Kpl, käytettyjä
Silitysrauta	_____	_____
Kahvinkeitin	_____	_____
Vedenkeitin	_____	_____
Leivänpaahtin	_____	_____
Muu, mikä: _____	_____	_____
Muu, mikä: _____	_____	_____
Muu, mikä: _____	_____	_____
Viihde-elektronikka ja tietotekniikka		
Televisio	_____	_____
Digiboksi	_____	_____
Dvd-soitin	_____	_____
Radio	_____	_____
CD-soitin, muu musiikkisoitin	_____	_____
Kelloradio	_____	_____
Kannettava tietokone	_____	_____
Tietokone	_____	_____
Tulostin	_____	_____
Matkapuhelin	_____	_____
Muu, mikä: _____	_____	_____
Muu, mikä: _____	_____	_____
Muu, mikä: _____	_____	_____
Huonekalut		
Hyllyt, kaapit	_____	_____
Sohvat, sängyt	_____	_____
Tuolit	_____	_____
Pöydät	_____	_____
Muu, mikä: _____	_____	_____
Muu, mikä: _____	_____	_____
Harrasteet ja liikkuminen		
Pyörä	_____	_____
Auto	_____	_____
Muu, mikä: _____	_____	_____
Muu, mikä: _____	_____	_____
Isot työkalut	_____	_____
Puutarhanhoitovälineet	_____	_____

(Uutena ostetut tai saadut tavarat uusia -kohtaan ja käytettynä saadut tai hankitut käytettyjä -kohtaan.)

	Kpl, uusia	Kpl, käytettyjä
Muu, mikä: _____	_____	_____
Muu, mikä: _____	_____	_____
Muut		
Sanomalehti	_____	_____
Muut lehdet	_____	_____
Muu, mikä: _____	_____	_____
Muu, mikä: _____	_____	_____
Muu, mikä: _____	_____	_____

Lisätietoja

8. Muuta

Tähän voitte kirjoittaa halutessasi lisätietoja. Voitte myös kirjoittaa huomautuksia, muistiinpanoja tai palautetta lomakkeesta.

Kiitos vastauksistanne!

Käymme lomakkeen yhdessä läpi vielä toisella haastattelukerralla, jolloin teidän on vielä mahdollista täydentää vastauksianne.

Liite 3: Haastattelurunko

Kohtuullinen perusturva

Haastattelurunko

Ensimmäinen haastattelukerta (perusturvan riittävyys)

1. **Taustatietoja:** Miksi osallistuu tutkimukseen, kiinnostaako siinä enemmän perusturvaan, omaan kulutukseen vai luonnonvarojen kulutukseen liittyvät kysymykset? Miksi?
2. **Toimintoja ja toimintamahdollisuuksia**
Keskustelua täytetystä kyselylomakkeista (samalla tarkistellen vastauksia)
 - Toiminnot ja kokemus kulutuksesta:
 - Onko tämä summa riittävä?
 - Miltä tuntuu, onko tyytyväinen?
 - Jos ei ole riittävä, miksi ei?

 - Toimintamahdollisuudet:
 - Onko mahdollista kuluttaa enemmän?
 - Mitä haluaisi lisää? Miksi?
3. **Vastaa erilaisiin asenneväittämiin** (samaa mieltä/eri mieltä ja perustelut -> MIKSI?)
 1. Työttömien työmarkkinatuen ja peruspäivärahojen taso (553,41 € / kk) on liian alhainen.
 2. Työkyvyttömyyseläkkeen lisäksi maksettava takuueläke (101,24 € / kk) on riittävä korotus eläkkeensaajille.
 3. Vähimmäisetuuksien tason pitäisi seurata yleistä ansiotason nousua niin, että eriarvoisuus tuensaajien ja työssäkäyvien välillä ei lisääntyisi.
 4. Kansantaloudella ei ole varaa kuin minimitason vähimmäisetuuksiin.
 5. Työttömyyskorvausten tason pitää olla alhainen, jotta tuet eivät estä työllistymistä.
 6. Tuloerot ovat Suomessa nykyisin liian suuret.
 7. Vähimmäisetuuksien varassa elävät saavat riittävästi äänensä kuuluviin politiikassa.
 8. Kaikki vähimmäisetuuksien saajat ovat köyhiä.
 9. Suomalaisessa yhteiskunnassa on sosiaalinen paine kuluttaa koko ajan enemmän.
 10. Perusturvan tulisi hallinnollisten tavoitteiden mukaan turvata kohtuullinen elintaso. Toteutuuko tämä nykyisin?
4. **Onnellisuus:** Kuinka onnelliseksi koet itsesi tällä hetkellä? Arvioi omaa onnellisuuttasi asteikolla 0=erittäin onneton ja 10= erittäin onnellinen. Mitkä tekijät vähentävät onnellisuutta?

Toinen haastattelukerta (toimintamahdollisuudet ja luonnonvarojen kulutus)

- 1. Sosiaaliset suhteet:** Verkostokartan piirtäminen yhdessä; minkälaisia ihmisiä elämään kuuluu? Onko liian vähän, sopivasti vai liian paljon? Ovatko ihmissuhteet tärkeitä ja miksi?
- 2. Ajankäyttö:** Minkälainen on normaali päivä? Mitä tykkää tehdä? Viikon kohokohdat? Onko sopivasti tekemistä? Jos ei, mitä haluaisi tehdä enemmän? (kysymysten apuna viikon ”luku-järjestys”)
- 3. Luonnonvarojen kulutuksesta**
Keskustelu kyselylomakkeesta (tarkistetaan vastauksia, keskustelu riippuu myös siitä, mistä asioista puhuttu aiemmin)

Kiinnostavatko tulokset? Miksi, miksi ei?

Syöminen: Esim. kokeeko, että voi syödä terveellisesti?

Arkiliikenne: Valinnat liikennemuotojen välillä, tekeekö sellaisia ja miksi? Vaikuttaako valintoihin rahatilanne, ympäristökysymykset, terveys?

Matkailu ja vierailut: Voiko matkustaa haluamansa määrän?

Harrastukset: Kuinka monipuolisiksi kokee harrastuksensa ja harrastusmahdollisuutensa? Voiko harrastaa sitä mitä haluaa? Kuinka sosiaalisia harrastuksia on?

Kodin tavarat: Millaiseksi koki oman tavaramääränsä?

Mikä on kohtuullista? Onko oma elintaso välttämätön, riittävä, tarpeellinen, kohtuullinen? Minkälainen on kohtuullinen elintaso? Ketkä Suomessa elävät kohtuullisesti?

4. Luontosuhde

Minkälainen elämä on ekologisesti kohtuullista ja kestävä?

Yleinen käyttäytymistapa: Kierrättääkö, korjaako vaatteita, sammuttaako valoja...

Onko seurannut ympäristökeskustelua? Mitä ajatuksia herännyt?

Onko ympäristöä huomioitava?

Kuvia luonnosta ja puhetta luontosuhteesta? Luonnon merkitys hyvinvoinnille?

5. Mikä on tärkeää elämässä? Mitä arvostaa ja mitä tavoittelee?

Liite 4: Käytetyt MI-kertoimet

Osa-alue	Kerroin	Lähde	MI-kertoimet					
			abioottinen	bioottinen	vesi	ilma	eroo- sio	TMR
Asuminen			MI (kg/vuosi)					
Kerrostalo	Kerrostalo, keskiarvo (ei sis. vettä, sähköä, lämpöä)	Kotakorpi ym. 2008	64,00	1,00	299,00	2,00	0,00	65,00
Kerrostalo (yli 50 vuotta vanha talo)	Vanha talo	Kotakorpi ym. 2008	40,00	0,63	186,88	1,25	0,00	40,63
Omakotitalo	Omakotitalo, keskiarvo	Kotakorpi ym. 2008	70,00	9,00	975,00	3,00	0,00	79,00
Sähkö	Sähkö tavallinen, keskiarvo	Kotakorpi ym. 2008	0,53	0,00	189,28	0,22	0,00	0,53
Sähkö	Tuulivoima	Schmidt-Bleek ym. 1998	0,07	0,00	0,17	0,00	0,00	0,07
Lämpö (210 kWh/m ² /vuosi)	Kaukoliämpö	Kotakorpi ym. 2008	102,90	0,00	163,80	75,60	0,00	102,90
Lämpö (210 kWh/m ² /vuosi)	Kevyt polttoöljy	Wuppertal-instituutti 2003	285,60	0,00	1974,00	3,99	0,00	285,60
Lämpö (210 kWh/m ² /vuosi)	Sähkö, Suomi keskiarvo 2002	Nieminen ym. 2005	0,53	0,00	189,00	0,22	0,00	0,53
Vesi (155 l/hlö/vrk)	Kylmä vesi	Kotakorpi ym. 2008	0,01	0,00	1,30	0,00	0,00	0,01
Piha (0,1 m ² /huoneisto-m ²)	Piha	Laakso 2011	2,39	0,00	0,95	0,01	0,00	2,39
Arkkiliikenne			(kg/hlö-km)					
Linja-auto	Linja-auto	Lähteenoja ym. 2006	0,32	0,00	3,20	0,06	0,00	0,32
Lähijuna, raitiovaunu, metro	Raitiovaunu	Lähteenoja ym. 2006	0,36	0,00	48,10	0,07	0,00	0,36
Kaukojuna	Juna	Lähteenoja ym. 2006	1,20	0,00	29,00	0,04	0,00	1,20
Auto	Henkilöauto	Lähteenoja ym. 2006	1,44	0,00	14,50	0,14	0,00	1,44

Liite 4 jatkuu.

Jatkoa liitteeseen 4.

Osa-alue	Kerros	Lähde	MI-kertoimet					
Polkupyörä	Polkupyörä	Lähteenoja ym. 2006	0,38	0,00	12,10	0,02	0,00	0,38
Kävely	Kävely	Luoto 2007	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Sähköpyörätuoli	Polkupyörä	Lähteenoja ym. 2006	0,38	0,00	12,10	0,02	0,00	0,38
Matkailu			(kg/hlö-km)					
Linja-auto	Linja-auto	Lähteenoja ym. 2006	0,32	0,00	3,20	0,06	0,00	0,32
Kaukojuna	Juna	Lähteenoja ym. 2006	1,20	0,00	29,00	0,04	0,00	1,20
Auto	Henkilöauto	Lähteenoja ym. 2006	1,44	0,00	14,50	0,14	0,00	1,44
Lentokone	Lentokone, Keski- ja Etelä-Eurooppa	Lähteenoja ym. 2006	0,11	0,00	3,36	0,14	0,00	0,11
Laiva	Laiva, Suomen lähialueet	Lähteenoja ym. 2006	0,26	0,00	2,42	0,31	0,00	0,26
Hotelliyöpyminen	Hotelliyöpyminen	Salu ym. 2008	45,00	0,20	3396,00	18,00	0,00	45,20
Mökkeily			(kg/vuosi)					
Rakennus	Vaativattoman vapaa-ajan asunnon käyttö	Salu ym. 2008	4334,00	3000,00	409874,00	1936,00	0,00	7334,00
	Vapaa-ajan asunto, tasokas	Salu ym. 2008	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Matkat	Henkilöauto	Lähteenoja ym. 2006	1,44	0,00	14,50	0,14	0,00	1,44
	Linja-auto	Lähteenoja ym. 2006	0,32	0,00	3,20	0,06	0,00	0,32
Harrastukset			(kg/tunti)					
Lenkkeily	Liikunta kevyen liikenteen väylällä	Luoto 2007	1,00	0,00	33,00	0,00	0,00	1,00
Uiminen	Uinti uimahallissa	Luoto 2007	11,00	0,00	1114,00	5,00	0,00	11,00
Laskettelu	Laskettelu	Kotakorpi ym. 2008	2,45	0,00	57,57	0,03	0,00	2,45
Kuntosali	Kuntoilu kuntokeskus	Luoto 2007	6,00	0,00	609,00	2,00	0,00	6,00
Soittaminen	Soittotunnilta käynti	Veuro 2007	4,00	0,00	204,00	1,00	0,00	4,00
Elokuvat	Elokuviissa käynti (1 kerta)	Kotakorpi ym. 2008	1,94	0,00	240,82	0,39	0,00	1,94

Osa-alue	Kerroin	Lähde	MI-kertoimet						
Veneily	Veneily soutuveneellä, jossa on perämoottori	Veuro 2007	37,00	0,00	262,00	36,00	0,00	0,00	37,00
Ravintolassa käynti	Ravintolassa käynti	Juric & Vogel 2005	3,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	3,00
Jooga	Liikuntasali	Luoto 2007	6,10	0,05	609,00	1,80	0,00	0,00	6,15
Konsertit	Teatteri (1 kerta)	Veuro 2007	37,76	0,00	1868,12	8,42	0,00	0,00	37,76
Verstas	Soittotunnilla käynti	Veuro 2007	4,00	0,00	204,00	1,00	0,00	0,00	4,00
Lemmikit									
Kissa	Kissanhiekkä	Lettenmeier ym. 2007	32,32	0,23	61,24	2,21	0,00	0,00	32,55
	Kissanruoka	Lettenmeier ym. 2007	12,02	30,63	438,58	0,99	0,00	0,00	42,65
Kodin tavarat					(kg/tuote)				
Keittotas	Liesi	Moisio 2007	1645,60	0,00	19676,18	181,66	0,00	0,00	1645,60
Uuni	Liesi	Moisio 2007	1645,60	0,00	19676,18	181,66	0,00	0,00	1645,60
Jääkaappi	Jääkaappi	Moisio 2007	1378,02	0,00	15867,89	133,31	0,00	0,00	1378,02
Pakastin	Pakastin	Moisio 2007	1527,47	0,00	28096,60	290,17	0,00	0,00	1527,47
Jenkkiakaappi	Jääkaappi-pakastin	Moisio 2007	2158,79	0,00	22255,09	222,15	0,00	0,00	2158,79
Pyykinpesukone	Pyykinpesukone	Moisio 2007	1036,39	0,00	19386,28	179,21	0,00	0,00	1036,39
Tiskikone	Astianpesukone	Moisio 2007	767,74	0,00	9844,76	70,85	0,00	0,00	767,74
Pölynimuri	Pölynimuri	Moisio 2007	70,81	0,00	1668,80	13,31	0,00	0,00	70,81
Mikroaaltouuni	Mikroaaltouuni	Moisio 2007	366,57	0,00	4620,82	42,58	0,00	0,00	366,57
Sähkövatkain, sauvasekoitin	Käsivatkain	Moisio 2007	53,23	0,00	473,85	4,30	0,00	0,00	53,23
Tehosekoitin	Käsivatkain	Moisio 2007	53,23	0,00	473,85	4,30	0,00	0,00	53,23
Silitysrauta	Silitysrauta	Moisio 2007	32,18	0,00	26,58	6,94	0,00	0,00	32,18
Kahvinkeitin	Kahvinkeitin	Moisio 2007	53,23	0,00	473,85	4,30	0,00	0,00	53,23

Liite 4 jatkuu.

Jatkoa liitteeseen 4.

Osa-alue	Kerros	Lähde	MI-kertoimet				
Vedenkeitin	Vedenkeitin	Moisio 2007	0,00	234,03	3,35	0,00	75,23
Leivänpaahtin	Käsitarkkain	Moisio 2007	0,00	473,85	4,30	0,00	53,23
Ompelukone	Monitoimikone	Lettenmeier ym. 2007	0,00	282,91	2,05	0,00	85,41
Televisio	LCD tv 37"	Moisio 2007	0,00	78928,21	51,91	0,00	2613,50
Digiboksi	Digiboksi	Moisio 2007	0,00	2845,57	34,61	0,00	276,09
Dvd-soitin	Dvd-soitin	Moisio 2007	0,00	17662,17	214,80	0,00	1713,67
Radio	Kelloradio	Moisio 2007	0,00	99,50	0,45	0,00	26,41
CD-soitin	Stereot	Moisio 2007	0,00	20083,67	25,82	0,00	1205,67
Kelloradio	Kelloradio	Moisio 2007	0,00	99,50	0,45	0,00	26,41
Kannettava tietokone	Kannettava tietokone	Moisio 2007	0,00	6180,41	300,68	0,00	441,52
Tietokone	Pöytäkone	Lettenmeier ym. 2007	0,00	5309,21	87,82	0,00	1464,17
Tulostin	Tulostin	Lettenmeier ym. 2007	0,00	11861,00	24,00	0,00	712,00
Matkapuhelin	Matkapuhelin	Moisio 2007	0,00	99,50	0,45	0,00	26,41
Hyllyt, kaapit	Salopuu-kirjahylly	Moisio 2007	368,00	14444,00	64,40	0,00	588,80
Sohvat, sängyt	Runkopöytäjäsenky 90x200	Moisio 2007	97,20	15696,00	147,60	3,60	370,80
Tuolit	Apupöytä Lack	Moisio 2007	2,40	532,00	5,60	0,00	18,00
Pöydät	Jonas työpöytä	Moisio 2007	111,60	3708,00	32,40	0,00	241,20
Pyörä	Liikennevälineiden MIPS laskettu	Lähteenoja ym. 2006	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Auto	arkkiikenne-kohdassa	Lähteenoja ym. 2006	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Moottorikelkka	Moottorikelkka	Lähteenoja ym. 2006	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Moottorivene	Moottorivene	Lähteenoja ym. 2006	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Soutuvene	Soutuvene	Lähteenoja ym. 2006	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Sanomalehti	Sanomalehdet	Lettenmeier ym. 2007	0,94	3,50	0,08	0,00	1,32

Osa-alue	Kerroin	Lähde	MI-kertoimet					
Muut lehdet	Aikakauslehdet	Lettenmeier 2008	9,17	2,56	303,00	1,28	0,00	11,73
Kirjat	Kirjat	Lettenmeier ym. 2007	9,49	2,65	17,82	1,32	0,00	12,14
Kodin tavarat ja päivittäistavarat (alle 45-vuotiaan viitebudjetista)								
			MI (kg/tuote)					
Asiat	Asiat, ruoanvalmistus	Laakso 2011	1,62	0,81	59,36	0,41	0,00	2,43
Kodin tekstiilit ja matot	Kodin tekstiilit ja matot	Laakso 2011	12,85	3,37	5587,76	5,65	0,00	16,23
Vaatteet	Naisten vaatteet ja jalkineet	Laakso 2011	7,79	12,34	831,49	3,24	4,35	24,48
Vaatteet	Miesten vaatteet ja jalkineet	Laakso 2011	8,53	13,67	803,66	3,59	1,48	23,68
Siivouksen ja vaatehuollon välineet	Siivouksen ja vaatehuollon välineet	Laakso 2011	24,01	3,77	651,81	9,50	0,00	27,78
Hygieniatarvike; kesto	Hygieniatarvike; kesto	Laakso 2011	7,82	0,01	25,68	0,16	0,00	7,84
Kotitalouden paperi-, pakkaus- ja muut tarvikkeet	Kotitalouden paperi-, pakkaus- ja muut tarvikkeet	Laakso 2011	84,23	14,69	3310,95	29,72	0,00	98,92
Pesu- ja siivousaineet	Pesu- ja siivousaineet	Laakso 2011	19,50	0,00	157,30	8,45	0,00	19,50
Hygieniatarvike; kerta	Hygieniatarvike; kerta	Laakso 2011	38,11	7,54	1579,62	22,65	0,00	45,65
Henkilökohtainen hygienia	Henkilökohtainen hygienia/ nainen	Laakso 2011	9,92	65,79	86,27	71,13	0,00	75,71
Henkilökohtainen hygienia	Henkilökohtainen hygienia/ mies	Laakso 2011	7,88	37,14	69,11	41,25	0,00	45,02
Palvelut			MI (kg/vuosi)					
Terveyskeskus	Terveyskeskus	Laakso 2011	41,25	0,00	5118,14	8,39	0,00	41,25
Huostenleikkuu	Huostenleikkuu	Laakso 2011	1,28	0,18	5,98	0,04	0,00	1,46
Kirjasto	Kirjasto	Laakso 2011	0,39	0,01	1,81	0,01	0,00	0,39
Ruoka								
Lihaleikkeleet	Sianliha	Kauppinen 2008	8,29	10,16	240,48	1,91	2,80	21,26

Liite 4 jatkuu.

Jatkoa liitteeseen 4.

Osa-alue	Kerroin	Lähde	MI-kertoimet					
			28,86	11,33	260,49	1,13	3,00	43,20
Juusto	Juusto	Kauppinen 2008	28,86	11,33	260,49	1,13	3,00	43,20
Maitotuotteet	Maito	Kauppinen 2008	2,96	1,15	30,82	0,09	0,31	4,42
Hedelmät	Omena	Kauppinen 2008	1,00	0,71	6,84	0,01	0,32	2,03
Kurkku	Kurkku	Kauppinen 2008	1,00	7,00	570,00	4,00	0,00	8,00
Tomaatti	Tomaatti	Kauppinen 2008	1,00	8,00	793,00	4,00	0,01	9,01
Kahvi	Kahvi	Lettenmeier 2008	0,00	0,10	0,00	0,00	1,50	1,60
Tee	Tee	Lettenmeier 2008	0,00	0,01	0,00	0,00	0,15	0,16
Kaakao	Maito	Kauppinen 2008	2,96	1,15	30,82	0,09	0,31	4,42
Tuoremehu	Tuoremehu	Lettenmeier 2008	3,00	0,00	0,00	0,00	0,00	3,00
Suklaa	Bringezu, schokolade	Kauppinen 2008	5,02	0,00	0,00	0,00	14,14	19,16
Viini	Bringezu, wein	Kauppinen 2008	1,25	0,00	0,00	0,00	3,63	4,88
Olut	Olut	Kauppinen 2008	0,31	1,47	280,37	0,51	0,09	1,86
Keitetyt perunat	Peruna	Kauppinen 2008	1,67	0,29	52,30	0,02	0,08	2,04
Riisi	Riisi	Kauppinen 2008	1,00	0,00	0,00	0,00	1,85	2,85
Perunasose	Perunasose	Kauppinen 2008	4,63	1,44	83,12	0,11	0,39	6,46
Makaroni	Makaroni	Kauppinen 2008	1,29	1,07	20,39	0,14	0,35	2,71
Kananmuna	Kananmuna	Kauppinen 2008	3,99	5,73	140,73	1,01	1,10	10,82
Herne-maissi-paprika	Paprika	Kauppinen 2008	1,00	7,00	570,00	4,00	0,00	8,00
Porkkana-ananasaaste	Porkkana	Kauppinen 2008	2,67	1,00	59,14	0,03	0,40	4,07
Kiinankaali-sipulisalaatti	Salaatti	Kauppinen 2008	1,00	7,00	570,00	4,00	0,00	8,00
Puolukkasurvos	Puolukka, sokeri	Kauppinen 2008	1,00	2,02	17,48	0,19	0,00	3,02
	Sokeri	Kauppinen 2008	1,60	3,09	24,37	0,80	0,38	5,07

Osa-alue	Kerroin	Lähde	MI-kertoimet					
Sipuli	Sipuli	Kauppinen 2008	0,29	1,67	52,30	0,02	0,08	2,04
Margariini	Margariini	Kauppinen 2008	8,32	19,72	168,09	0,56	2,20	30,24
Ruisleipä	Ruisleipä	Kauppinen 2008	1,65	0,82	110,84	0,21	0,29	2,76
Kauraleipä	Sekaleipä	Kauppinen 2008	1,26	1,15	98,79	0,21	0,34	2,75
Patonki	Vehnäleipä	Kauppinen 2008	1,07	1,29	20,39	0,14	0,35	2,71
Karjalanpiirakat	Karjalanpiirakka	Kauppinen 2008	0,00	1,00	0,00	0,00	1,85	2,85
Munavoi	Kananmuna	Kauppinen 2008	5,73	3,99	140,73	1,01	1,10	10,82
	Margariini	Kauppinen 2008	8,32	19,72	168,09	0,56	2,20	30,24
Kaalikäryleet	Lihakaaliaatikko	Kauppinen 2008	2,56	6,87	112,08	0,22	0,68	10,11
Jauhelihakastike	Jauhelihakastike	Kauppinen 2008	9,02	12,07	616,16	2,65	1,19	22,28
Lindströmin pihvit	Lindströminpihvit	Kauppinen 2008	6,22	15,57	228,73	0,55	1,69	23,48
Lihapullat	Lihapullat	Kauppinen 2008	4,23	4,55	182,19	1,10	1,00	9,78
	Tomaattimurska	Kauppinen 2008	12,00	1,50	1189,50	6,00	0,01	13,51
Tomaattikastike	Kerma	Kauppinen 2008	1,15	2,96	30,82	0,09	0,31	4,42
	Liemikuutio	Kauppinen 2008	9,82	25,13	208,14	0,67	2,60	37,55
Lihaperunase-laatikko (eines)	Lihaperunase-laatikko	Kauppinen 2008	2,86	7,36	88,18	0,24	0,76	10,99
Jauheliha-perunalaatikko	Jauheliha-perunase-laatikko	Kauppinen 2008	2,86	7,36	88,18	0,24	0,76	10,99
Lihamakarona-laatikko	Lihamakarona-laatikko	Kauppinen 2008	4,18	9,81	133,30	0,40	1,10	15,10
Lihamureke, sekavihannestyfte	lihatureke	Kauppinen 2008	7,21	17,03	258,54	0,76	1,96	26,19
Liha-juurespata	Karjalanpaisti	Kauppinen 2008	4,08	10,60	153,24	0,34	1,09	15,77
Maksalaatikko	Maksalaatikko	Kauppinen 2008	2,31	5,45	75,44	0,22	0,75	8,51

Liite 4 jatkuu.

Jatkoa liitteeseen 4.

Osa-alue	Kerroin	Lähde	MI-kertoimet					
			6,06	10,29	154,11	0,99	1,87	18,22
Sianlihakastike	Possukastike	Kauppinen 2008	2,52	5,41	89,42	0,40	0,77	8,70
Kinkku-perunalaatikko	Kinkkukiusaus	Kauppinen 2008	7,70	10,38	310,38	1,81	1,96	20,04
Nakkikastike	Makkarakastike	Kauppinen 2008	7,70	10,38	310,38	1,81	1,96	20,04
Makkarakastike	Makkarakastike	Kauppinen 2008	4,19	5,68	135,13	0,84	1,26	11,14
Pyttipannu	Pyttipannu	Kauppinen 2008	8,29	10,16	240,48	1,91	2,80	21,26
Uunimakkara	Makkara	Kauppinen 2008	11,33	28,86	260,49	1,13	3,00	43,20
Juustomunakas	Juusto	Kauppinen 2008	5,73	3,99	140,73	1,01	1,10	10,82
Kinkku-ananaspizza	Kananmuna	Kauppinen 2008	11,33	28,86	260,49	1,13	3,00	43,20
Broileri-kasviskastike	Juusto	Kauppinen 2008	5,41	5,00	372,53	1,89	0,66	11,07
Broilerin koipi uunissa	Kinkkupitsa	Kauppinen 2008	2,95	2,80	93,17	0,57	0,60	6,36
Kananugetit	Kanaviillockki	Kauppinen 2008	7,02	4,63	227,67	1,52	1,20	12,85
Uunikirjoloji	Broileri	Kauppinen 2008	3,88	3,09	178,85	1,00	0,57	7,54
Sitruunakastike	Broileripyörökät	Kauppinen 2008	2,62	6,26	140,90	0,37	0,53	9,41
Kirjolohikiusaus	Kirjolohikiusaus	Kauppinen 2008	1,15	2,96	30,82	0,09	0,31	4,42
Paistettu kala	Maito	Kauppinen 2008	2,62	6,26	140,90	0,37	0,53	9,41
Kalapuikot	Kirjolohi	Kauppinen 2008	2,76	4,70	270,97	0,83	0,17	7,63
Paistetut muikut	Luonnonkala	Lettenmeier 2008	0,00	2,20	0,00	0,00	0,00	2,20
Kermaviilikastike	Luonnonkala	Lettenmeier 2008	0,00	2,20	0,00	0,00	0,00	2,20
Hemekeitto, sipulikuutiot, sinappi	Margarini	Kauppinen 2008	8,32	19,72	168,09	0,56	2,20	30,24
	Maito	Kauppinen 2008	1,15	2,96	30,82	0,09	0,31	4,42
	Hermekeitto	Kauppinen 2008	2,74	2,54	125,29	0,90	0,65	5,93

Osa-alue	Kerroin	Lähde	MI-kertoimet					
			2,09	3,34	103,29	0,60	0,34	5,77
Pinaattikeitto	Pinaattikeitto	Kauppinen 2008	2,09	3,34	103,29	0,60	0,34	5,77
Juressosekeitto	Kasvissekeitto	Kauppinen 2008	0,45	1,51	28,02	0,03	0,12	2,08
Tomaattikeitto	Tomaattikeitto	Kauppinen 2008	6,88	2,17	644,36	3,21	0,14	9,20
Kasvis-minestronekeitto	Kasviskeitto	Kauppinen 2008	1,87	3,95	67,87	0,36	0,40	6,21
Lihakeitto	Lihakeitto	Kauppinen 2008	2,65	7,17	112,68	0,22	0,71	10,53
Nakkikeitto	Makkarakkeitto	Kauppinen 2008	3,19	2,34	228,72	1,19	0,46	5,99
Broileri-vihanneskeitto	Kanakeitto	Kauppinen 2008	3,13	2,82	169,95	1,12	0,38	6,32
Kirjolohikeitto	Kirjolohikeitto	Kauppinen 2008	0,80	1,98	61,78	0,15	0,13	2,91
Katkarapusalaatti	Katkarapusalaatti	Kauppinen 2008	4,70	3,42	330,34	2,20	0,31	8,43
Perunasipuli-laatikko	Peruna	Kauppinen 2008	0,29	1,67	52,30	0,02	0,08	2,04
	Sipuli	Kauppinen 2008	0,29	1,67	52,30	0,02	0,08	2,04
	Liemiкуuttio	Kauppinen 2008	9,82	25,13	208,14	0,67	2,60	37,55
Pinaattiletut	Pinaattiletut	Kauppinen 2008	2,53	2,44	124,44	0,81	0,36	5,33
Uuniohrapuu	Mannapuu	Kauppinen 2008	1,10	2,82	29,86	0,10	0,31	4,23
Mustikkakeitto	Mehukeitto	Kauppinen 2008	1,14	1,00	16,77	0,15	0,63	2,77
	Puurohiutaleet	Kauppinen 2008	1,26	1,15	98,79	0,21	0,34	2,75
Kaurapuu	Sokeri	Kauppinen 2008	3,09	1,60	24,37	0,80	0,38	5,07

Liite 5: Yhteenvedo haastateltavien luonnonvarojen kulutuksesta

	Asumi- nen	Ruoka	Arki- liikenne	Matkailu ja mökkeily	Kodin tavarat ja päivittäis- tavarat	Harrastukset ja osallistuminen	Terveys- hoito	Yhteensä
V1	7 658	3 753	4 678	1 272	1 551	0	2 151	21 063
V2	11 179	3 666	5 184	2 224	1 651	444	1 008	25 356
V3	6 721	4 793	7 160	288	1 129	96	171	20 358
V4	10 500	3 185	626	0	2 890	135	130	17 466
V5	7 988	2 130	0	5 263	904	3 866	130	20 280
V6	7 147	4 525	1 142	398	931	20	130	14 293
V7	8 305	3 640	1 600	272	792	626	252	15 487
V8	1 294	3 242	1 816	0	870	39	130	7 391
V9	12 290	2 466	668	0	851	2	501	16 778
V10	6 417	5 564	80	422	1 511	2 134	130	16 257
V11	6 140	3 897	760	0	958	479	130	12 365
V12	13 228	5 720	3 562	6 584	2 059	93	4 131	35 378
V13	5 996	3 981	3 832	1 211	347	213	127	15 706
V14	11 361	4 170	0	418	1 514	79	130	17 671
V15	5 292	3 618	808	416	1 052	1 114	130	12 430
V16	8 338	4 996	532	1 542	731	2 748	130	19 017
V17	7 185	3 652	660	12 190	317	2 684	130	26 817
V18	4 237	3 748	2 020	0	931	0	501	11 437
Keski- arvo	7 849	3 930	1 952	1 806	1 166	821	563	18 086
Viite- budjetti	8 891	4 575	1 224	2 892	2 007	41	135	19 765
Koti- MIPS	9 400	4 429	9 900	9 800	2 400	2 900	0	38 500
Keski- vertosuo- malainen	11 000	5 900	6 500	12 100	3 000	2 000	0	40 500

Liite 6: Välttämättömyysindeksi

	V1	V2	V3	V4	V5	V6	V7	V8	V9	V10	V11	V12	V13	V14	V15	V16	V17	V18	Keski- arvo
Vakiutunut asunto	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	0,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	0,94
Asunnon riittävä varustetaso	1,00	0,50	0,50	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	0,50	1,00	1,00	1,00	1,00	0,50	0,89
Pesukone ^a	0,50	1,00	0,50	1,00	1,00	1,00	1,00	0,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	0,89
Pakastin	1,00	0,00	1,00	1,00	0,00	1,00	0,00	1,00	1,00	0,00	0,00	1,00	1,00	1,00	1,00	0,00	1,00	1,00	0,67
Televisio ^b	0,00	0,50	0,00	0,00	0,50	1,00	0,00	0,00	0,00	1,00	1,00	1,00	0,00	1,00	0,00	1,00	0,50	1,00	0,47
Kotivakuutus	0,00	0,00	1,00	1,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	1,00	0,00	1,00	0,00	1,00	1,00	0,00	0,33
Lämmin ruoka vähintään kerran päivässä	1,00	0,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	0,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	0,89
Sanomalehti	0,00	0,00	0,00	1,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,06
Oma puhelinlittymä ^c	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	0,50	0,50	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	0,50	0,92
Nettilittymä kotona	1,00	1,00	0,00	1,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	1,00	0,00	1,00	0,00	1,00	0,00	0,00	0,33
Tietokonetaidot	1,00	1,00	0,00	1,00	1,00	0,00	1,00	1,00	0,00	1,00	0,00	1,00	1,00	1,00	0,00	1,00	1,00	0,00	0,67
Säännöllinen sosiaalinen kontakti muiden ihmisten kanssa ^d	0,50	1,00	1,00	1,00	0,00	1,00	1,00	1,00	0,50	0,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	0,50	1,00	1,00	0,81
Säästöt hätätapausta varten	0,00	0,00	1,00	1,00	1,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,17
Lomamatka koti-kaupungin ulkopuolelle viimeisen vuoden aikana	1,00	0,00	1,00	0,00	1,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	1,00	1,00	0,00	0,00	1,00	1,00	0,00	0,39

Liite 6 jatkuu.

Jatkoa liitteeseen 6.

	V1	V2	V3	V4	V5	V6	V7	V8	V9	V10	V11	V12	V13	V14	V15	V16	V17	V18	Keski- arvo
Varaa käyttää julkisia liikennevälineitä ^a	1,00	0,50	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	0,50	0,50	0,50	0,50	1,00	1,00	0,50	0,50	1,00	0,50	1,00	0,78
Terveydenhoito tarvittaessa ^f	1,00	0,50	1,00	1,00	1,00	0,50	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	0,94
Mahdollisuus ostaa reseptilääkkeitä	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	0,50	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	0,97
Keskianvo	0,71	0,53	0,71	0,88	0,68	0,59	0,56	0,44	0,53	0,56	0,56	0,85	0,68	0,79	0,56	0,79	0,76	0,59	

^a 1 = oma pesukone; 0,75 = tarvitsisi uuden; 0,5 = pesutupa

^b 0,5 = TV-lupa maksamatta

^c 0,5 = Pre paid-liittymä

^d 1 = riittävästi; 0,5 = haluaa lisää; 0 = yksinäinen

^e 0,5 = rajoittaa matkustamista, matkustaa pummilla

^f 0,5 = ei koe hoitoaan riittäväksi tai ei voi ostaa kaikkia lääkkeitä

VIIMEISIMMÄT KELAN SOSIAALI- JA TERVEYSTURVAN TUTKIMUKSET

- 135 Hakala P, Toikka T, Paturi M, Autti-Rämö I.** Ravitsemuskuntoutuksen toteutuminen Kelan järjestämillä kuntoutuskursseilla. 2015. ISBN 978-951-669-966-3 (nid.), 978-951-669-967-0 (pdf).
- 134 Hinkka K, Aalto L, Toikka T.** Uudenlaiseen Kelan työhönkuntoutukseen? Viiden kuntoutusmallin arvioinnin tuloksia. 2015. ISBN 978-951-669-964-9 (nid.), 978-951-669-965-6 (odf).
- 133 Ekholm E, Teittinen A.** Vammaiset nuoret ja työntekijäkansalaisuus. Osallistumisen esteitä ja edellytyksiä. 2014. ISBN 978-951-669-951-9 (nid.), ISBN 978-951-669-952-6 (pdf).
- 132 Hirvilampi T, Laakso S, Lettenmeier M.** Kohtuuden rajat? Yksin asuvien perusturvan saajien elintaso ja materiaalijalanjälki. 2014. ISBN 978-951-669-947-2 (nid.), ISBN 978-951-669-948-9 (pdf).
- 131 Kehusmaa S.** Hoidon menoja hillitsemässä. Heikkokuntoisten kotona asuvien ikäihmisten palvelujen käyttö, omaishoito ja kuntoutus. 2014. ISBN 978-951-669-941-0 (nid.), ISBN 978-951-669-942-7 (pdf).
- 130 Linnanvirta S.** Yksin asuvien kansaneläkeläismiesten taloudellinen ja sosiaalinen turva. 2014. ISBN 978-951-669-939-7 (nid.), ISBN 978-951-669-940-3 (pdf).
- 129 Salminen A-L, Hämäläinen P, Karhula M, Kanelisto K, Ruutiainen J.** MS-kuntoutujien ryhmämuotoinen moniammatillinen avokuntoutus. Kuntoutusmallin kehittäminen ja arviointi. 2014. ISBN 978-951-669-930-4 (nid.), ISBN 978-951-669-931-1 (pdf).
- 128 Härkäpää K, Harkko J, Lehikoinen T.** Työhönvalmennus ja sen kehittämistarpeet. 2013. ISBN 978-951-669-921-2 (nid.), ISBN 978-951-669-922-9 (pdf)
- 127 Ahola E, Hiilamo H, toim.** Köyhyyttä Helsingissä. Toimeentulotuen saajat ja käyttö 2008–2010. 2013. ISBN 978-951-669-913-7 (nid.), ISBN 978-951-669-914-4 (pdf).
- 126 Tuominen U.** The effect of waiting time on health outcomes and costs of total joint replacement in hip and knee patients. A prospective randomized controlled trial. 2013. ISBN 978-951-669-911-3 (print), ISBN 978-951-669-912-0 (pdf).